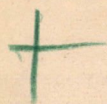


50024



AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

ERDEY-GRÚZ TIBOR
FŐTITKÁR

1953 JANUÁR

LX. KÖTET — 497. FÜZET



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: ERDEY-GRÚZ TIBOR

LX. KÖTET, 1953.

A NEMZETI KULTŰRA ÉS A NÉPJOGOK HARCOSA

DR. ZDENĚK NEJEDLÝ 75 ÉVES



Az egész csehszlovák nép, de az egész haladó világ is tisztelettel és szeretettel emlékezik meg 1953. február 10-én dr. Zdeněk Nejedlý, a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnöke 75-ik születésnapjáról. Dr. Zdeněk Nejedlý a kizsákmányoltak és elnyomottak jogainak rettenthetetlen harcosa, a nemzeti kultúra terjesztője, a Szovjetunió nagy barátja, történész, kritikus és az új haladó általános iskola megteremtője Csehszlovákiában.

Zdeněk Nejedlý a XX. század cseh kultúrájának legkimagaslóbb egyéniségei közé tartozik. Művei a huszita kor és a megújulás korának legjobb cseh hagyományaihoz kapcsolódnak és nagy nemzetközi jelentőségük van. Érintik a kultúra majdnem valamennyi ágát: a történelmet, filozófiát, zenét, irodalmat, esztétikát.

Közéleti pályáját mint harcos zenekritikus 1900 körül kezdte meg. A cseh zenetudomány megalapítója volt. E munkájának kiindulási pontja

harca Bedřich Smetana műveinek helyes értékeléséért. Nejedlý minden művész elé példaképpül állítja Smetana realista művészetét, mely a népből, annak mindennapos örömeiből, gondjaiból és a jobb holnapért vívott harcából fakadt.

Már 1902-ben kezd foglalkozni irodalomtörténettel és irodalmi kritikával is. »Alois Jirásek« c. könyvében felfedezi és magasra értékeli Alois Jirásek történelmi tárgyú művészetét, amellyel a cseh nemzetben ébren tartja az ellenállás szellemét és feltárja a cseh nemzet legjobb hagyományait, különösen a huszita időköt

De Zdeněk Nejedlý elsősorban történész. Részére az ének is az élet és a történelem része. Legkiemelkedőbb történelmi művei közé tartozik »A huszitakor előtti ének története Csehországban« (1904), amely meglepetés és kinyilatkoztatás volt a cseh tudományos világ számára. A konkrét történelmi adatok mellett csodálatraméltó ennek a műnek módszertani felépítése. »Történelem is csak egy van, amint az embernek is csak egy élete van. Az ének része az életnek és a történelemnek« — írja ezen művéhez írt előszavában.

Nejedlý itt már tudományosan közeledik a munkásosztály elméletéhez, a marxizmus-leninizmushoz. A társadalmi folyamatot a maga egységében fogja fel és látja a tudományos mű, ének összefüggését a társadalmi és politikai jelenségekkel. Ebben az első terjedelmes tudományos munkájában, amelyet a későbbi évek során két további kötetrel »A huszita ének keletkezése« (1907) és »A huszita ének története a huszita háborúk idejében« (1913) egészített ki, Zdeněk Nejedlý egész további működésének lényegét megtaláljuk.

Történelmi műveiben Nejedlý kiemeli a nép szerepét, amely letéteményese és alkotója nemcsak az anyagi, de a szellemi értékeknek is. Ez a szemlélet értette meg vele 1917-ben az elsők között az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentőségét.

1919-ben Zdeněk Nejedlýt a prágai filozófiai kar rendes tanárának nevezik ki. A történelem és zene területén folytatott tudományos és kritikai tevékenységnek szentelte magát. A zenetudomány első professzora.

A cseh burzsoázia élesen támadta a szovjet állam melletti következetes kiállását és követelte az egyetemről való eltávolítását. Nejedlý teljesen nyíltan a dolgozó nép, a Csehszlovák Kommunista Párt mellé állt. Az Októberi Forradalom világtörténelmi jelentőségét magyarázta munkáiban és politikai harcot vezetett a köztársaság népivé alakítása érdekében. A burzsoázia gyűlölete Zdeněk Nejedlý ellen növekszik, de annál inkább megszereti a dolgozó nép. »V. I. Lenin« c. tudományos műve, amelynek első kötetét 1937-ben adja ki, bizonyítja Zdeněk Nejedlý megingathatatlan hűségét a munkásosztály és forró szeretetét a Szovjetunió és Lenin iránt.

A fasizmus európai fellángolásának időszakában Zdeněk Nejedlý a Csehszlovák Kommunista Párt és Klement Gottwald oldalán folytatja a harcot a nemzet szabadságáért, az áruló burzsoázia és a fasizmus ellen. Csehszlovákia kapitulációja Nejedlý szemében éppen úgy, mint a csehszlovák nép szemében is, a nemzeti program elárulása, a nemzeti jellemmel szemben elkövetett bűn.

1939 március végén Varsón keresztül Moszkvába utazik. A moszkvai Lomonoszov Egyetem történelmi fakultásán a cseh és szlovák történelem rendes tanára lesz. Megválasztják a Szovjetunió Tudományos Akadémiája tagjának.

A felszabadulás után Lenin-renddel kitüntetve tér vissza hazájába és átveszi az Iskola- és Oktatásügyi Minisztérium vezetését. Az ő érdeme, hogy néhány hónapon belül megnyílnak az iskolák, az egyetemek.

1948 februárjában, amikor az áruló burzsoáziát a kormányból eltávolították, mint iskola-, tudomány- és művészetügyi miniszter előkészíti az általános iskoláról szóló törvényt. Az új, szocialista iskolát építi, gondoskodik a tanító-kaderek művelődéséről és politikai fejlődéséről.

Amikor a Csehszlovák Tudományos Akadémia megalakul, a kormány dr. Zdeněk Nejedlýt nevezi ki az Akadémia elnökévé.

Zdeněk Nejedlý összegyűjtött művei, amelyek 1948 óta folyamatosan jelennek meg, kb. 50 kötetet tesznek majd ki — eddig 30 jelent meg — és nagy részük az egész csehszlovák nép tankönyvévé vált. Egész gigantikus kulturális és politikai munkája az életből fakadt, a csehszlovák nép érdekeit, a proletárnemzetköziséget és a világbékét szolgálja.

A Csehszlovák Tudományos Akadémia megalakulásakor a Magyar Tudományos Akadémiának küldött üdvözlésében Zdeněk Nejedlý hangsúlyozta az Akadémiáink közötti szoros együttműködés megteremtésének jelentőségét. Ennek az együttműködésnek az alapja az a közös cél, amelyért Zdeněk Nejedlý egész életében harcolt — a dolgozó népet segíteni a szocializmus felépítéséért folyó harcában.

A SZOVJET TUDOMÁNY HOLNAPJA*

I. P. BARDIN akadémikus,

a Szovjetunió Tudományos Akadémiája alelnöke

Határtalan, hazafiúi lelkesedéssel hajtja végre a szovjet nép a természet átalakításának nagy sztálini tervét, amelynek legfontosabb alkotórészei az új hatalmas hidrotechnikai építkezések a Donon, Volgán, Dnyeperen és Amu-Darján.

A kormány rendkívül nehéz feladatot tűzött népünk elé : a legrövidebb idő — 5—6 év — alatt be kell fejezni ezeket az építkezéseket. Ezt a feladatot sikeresen végrehajtjuk a létrehozott hatalmas termelési bázis és tudósaink, mérnökeink, építőink merész, alkotó lendülete segítségével. A nagy sztálini építkezések nagyteljesítőképeségű építőipari gépekkel, földásó, emelő-szállító gépekkel vannak ellátva. Ez már az új technika, a kommunizmus technikája.

A Szovjetunió áll jelenleg az egész világon a technikai haladás élén. A XVIII. Pártkongresszuson, 1939-ben a népünkért érzett büszkeséggel mondotta Sztálin elvtárs : »Tény, hogy a termelés technikájának szempontjából, abból a szempontból, hogy az ipari termelés milyen mértékben van ellátva új technikával, a mi országunk az első helyen áll a világon«.¹

Az azóta eltelt tizenkét év alatt országunk tovább halad a technikai haladás útján. Elérkeztünk a tudomány mai magaslatára, megismertük az atom titkát. A tudomány és a technika azonban nem áll egy helyben.

Minél jobban fejlődik a tudomány és technika, annál közelebb kerül egyik a másikhoz, állandóan gazdagítva egymást. A gyakorlattól távolálló ügynevezett »tisztá« tudomány fogalmát maga az élet veti el. Korunkban a tudomány hatalmas erő — a szovjet nép segítője a kommunizmus építésében.

A jövő technikájának elemei mindenek előtt a Szovjetunióban már megvalósult technikában találhatók meg. Emellett a tudomány elért eredményei alapján létrejönnek az új technológia, az új felszerelés, a termelés szervezésének új elvei.

A szovjet szénbányákban már 1951-ben gépesítve voltak a legfontosabb munkafolyamatok : a réselés, fejtés, vontatás és szénszállítás. Erre szolgálnak a Szovjetunióban feltalált, a bányamunka minden fázisában alkalmazható szénkombájnok, kaparószalagok és más tökéletes gépek. Most folyik a teljes gépesítés, a fizikai munka teljes kiküszöbölése a bányászok munkájából. A következő lépés — az egész bányamunka automatizálása, az összes működő gép egy helyről történő távirányítása lesz. Tehát a szénterület

* Nauka i Zsizny, 1952. május.

¹ Sztálin : A leninizmus kérdései, Szikra, 1950. 680. old.

teljesen gépesített, automatizált és a folyamatos termelés elvei szerint felépített termelés lesz. Ennek megfelelően megváltozik maga a bányász is. A feledés homályába merülnek a teknőhúzó-csilések, lóvezetők és mások, helyettük kezelőket, gépészeket, diszpécsereket találunk majd a bányákban.

A bányamunka technikai tökéletesítése mellett megindul a szén felhasználásának, valamint a kitermelésre fordított munkának csökkentése. Jelenleg ugyanis a világ energiamérlegének több mint 80%-át a tüzelőanyagok adják, míg a vízi energia kb. 7%-t tesz ki. A jövő technikája nagy mértékben ki fogja használni a vizet, a szelet, a napot — a természet »ajándék« energiáit. Nemcsak a folyók energiája, hanem a tenger apálya és dagálya is elektromos áramot fog szolgáltatni. A hőerőművek száma állandóan csökken.

A fűtőanyag felhasználásának csökkentése a magasnyomású gőz alkalmazásából eredő megtakarításoknak is köszönhető lesz. Ugyanis a gőznyomás fokozása 29 atmoszféráról (háború előtti színvonal) 90 atmoszférára, 12–15%-kal csökkenti a tüzelőanyagfogyasztást. Ezért minden százkilowattos turbina évente kb. 100 ezer tonna szenet takarít meg.

A szén jelentős részét földalatti gázosítással fogják feldolgozni. Már most is működik a Szovjetunióban három telep, ahol földalatti gázosítás folyik, de ez még csak a kezdet. Rövidesen megvalósul a nagy orosz tudós, D. I. Mendeléjev eszméje, aki még 1888-ban azt írta: »Eljön valószínűleg idővel az a kor, amikor a szenet nem hozzák fel a felszínre, hanem ott lent, a földben alakítják át éghető gázokká és csöveken juttatják el nagy távolságokra«.

Lenin 1913-ban írta a földalatti gázosításról: »Hatalmas lesz az az átalakulás az iparban, melyet ez a felfedezés okoz«.

Az ércbányászati iparban az ásványi kincsek bányászatának és dúsításának munkaigénes folyamatai a további gépesítés felé haladnak. Ezenkívül széles körben alkalmazzzák majd a kitermelésnél a hidrometallurgia elvét: a bányafuratokba besajtolt hígított sav feloldja az érceben található fémet, melyet azután az oldatból kivonnak.

A jövő fémkohászata nagy változásokon megy át a gépipar új követelményeinek megfelelően. Nagyteljesítményű gépek gyártásához a szigorú technikai követelményeknek szilárdság, kopásellenállás és korrozióellenállás tekintetében is megfelelő különleges öntvények előállítása szükséges. Ezek az öntvények semmiféle kedvezőtlen munkafeltételek mellett — agresszív hatások, magas nyomás alatt, magas (és alacsony) hőmérsékletnél — sem változtatják meg mechanikai tulajdonságaikat.

A kohászat fejlődésének fő iránya a teljes gépesítés, az összes munkafolyamatok nagyfokú automatizálása, amelynek célja a folyamatos, megszakítatlan termelés megvalósítása. Jelenleg is megszakítás nélkül működnek a nagyolvasztók és a hengerművek — a kohászat munkamenetének széles láncszemei. A középső láncszem — a vas acéllá alakítása szakaszos üzemben történik, amely kiesést okoz. A kohászok erőfeszítése ezért arra irányul, hogy megvalósítsák a folyamatos acélgégyártást, kiküszöbölve a lecsapolást, amely sok selejtet jelent és a zsugorodási üregek, valamint a dúsulások miatt az acéltuskó egy részének levágását teszi szükségessé. Ez a tény is érthetővé teszi a folyamatos acélgégyártásért folyó harcot. Nagy perspektívája van a csövek és a különböző alakú blokkok közvetlenül a kemencéből történő öntésének, elhagyva ezzel a kokilla-öntést, a tuskó felhevítését és hengerlését.

A kohászati folyamatok intenzitását fokozza az oxigénben dús levegő fújtatásának alkalmazása a vas- és acélgyártás folyamán.

A jelenlegi módszerek tökéletesítésével egyidőben folyik egy teljesen új technológia kidolgozása is. Ugyanis az acélgyártás jelenlegi folyamata: a vasérből a nagyolvasztóban kiolvasztják a vasat (ehhez drága kokszot használnak), azután az így kapott vasat acélolvasztó kemencékben átolvasztják, ekkor kiégetik belőle a felesleges szenet és eltávolítják az egyéb felesleges anyagokat (szilícium, mangán, kén, foszfor). A tudósok és kohómérnökök igyekezete már régen arra irányul, hogy elhagyják ezt a költséges olvasztási eljárást és az acélt közvetlenül az érből nyerjék. Erről beszélt már a múlt század nyolcvanas éveiben D. K. Csernov, a kiváló orosz tudós is. Ez az elképzelés ma már közel jár a gyakorlati megvalósuláshoz. Kísérleti üzemekben ma már sikeresen folyik a vas közvetlen redukciója az érből. A fő kérdés jelenleg az, hogy a közvetlenül redukáló üzemek termelékenységét nagymértékben növeljék.

Kidolgoztak egy másik módszert — ez a fémkerámia, vagy porkohászat. E módszer lényege: az érből közvetlen redukcióval nyert likacsos, szivacsos vasat finom porrá őrlik és ezt sajtolással a szükséges formává alakítják. Ezután nagy hőmérsékleten izzítják, ezzel az anyag részecskéi összesülnek. A darab belül likacsos, de ugyanakkor nagyon tartós lesz. Ezzel a módszerrel a selejt csökken és lehetővé válik különböző alakú alkatrészek előállításása is.

Valóságos forradalom megy végbe a gépiparban is. Az öntés, kovácsolás, sajtolás, hegesztés és forgácsolás jelenlegi módszereinek tökéletesítése és intenzívebbé tétele mellett az alkatrészek előállításához szükséges munka jellege is egyre inkább átalakul. A súlypont az előkészítő (öntő-, prés-, és kovács-) műhelyekbe helyeződik át, ahol a szükséges alkatrészek méreteit a maximális megközelítéssel fogják előállítani. Ennek következtében széleskörűen alkalmazható lesz az alkatrészek, sőt egész gépegységek kölcsönös pótolhatóságának elve, amely az egész gyártási ciklus folyamatossá tételének fontos feltétele. E folyamatos gyártást ma még akadályozó »szűk keresztmetszetek« — a hőkezelő kemencék — kiküszöbölhetők lesznek a nagyfrekvenciájú edzés bevezetésével, amelyhez minimális idő szükséges és kiváló eredményeket nyújt.

Már jelenleg is léteznek olyan üzemek, amelyek a kommunista társadalom üzeleinek mintaképei. Ezek a belsőégésű motorok különböző alkatrészeit — dugattyúkat stb. — előállító automata üzemek. Ezekben az üzemekben emberi kéz nem ér a nyersanyaghoz és készáruhoz, a nyersanyag öntőműhelybe való leadásának pillanatától a készáru minőségének ellenőrzéséig és a csomagolásig. Ezekben a gyárakban a szó szoros értelmében nincs munkás: 8—10 ember dolgozik itt, gépkezelők, szerelők, mechanikusok.

Rendkívül nagy perspektívái vannak a kémia fejlődésének. Már Marx hangsúlyozta, hogy a tudomány fejlődésének mértékében a mechanikai technológia mind inkább átadja helyét a kémiai technológiának. Ma már reális ténnyé vált az ammóniák szintézise levegőből (és azután nitrogén műtrágya kivonása ebből). A nyomásnak több, mint 1000 atmoszféráig és a hőmérsékletnek több, mint 500° C-ig való emelésével tehető ez a folyamat intenzívebbé. A kémia elsőrendű folyékony tüzelőt állít elő szénből, tőzgeből és palából, szintetikus kaucsukot kőolajból és szeszből, szeszt és benzint földgázokból, a legjobb minőségű műselymet szénből, vízből és levegőből, ragyogó színű festékeket és gyógyszereket kőszénkátrányból. A műrost-

kémia kitűnően megoldja a műgyapjú nagy mennyiségben való előállításának problémáját, mely külsőre, finomságra, melegségre, tartósságra, szilárdságra nézve, valamint mosás- és tisztítás-állóságára nézve nem különbözik a legjobb természetes gyapjútól. A kémiai tudomány feladata, hogy a természetes anyagok tulajdonságait is felülmúló műbort, műrostot, különböző egyéb mű- és pótanyagokat dolgozzon ki.

A magas nyomások és az alacsony hőmérsékletek alkalmazása a kémiában megmagyarázza a fémek és gázok viselkedését az abszolút nullához közeli hőmérsékleten, megvilágít olyan jelenségeket, mint a fémek maximális vezetőképesége és a gázok cseppfolyósodásának kérdései ezeken a hőmérsékleteken. A jövő kémiája lehetővé teszi majd a fémek, gumi, fa és üveg tartós összeillesztését olyan új módszerekkel, amely felveszi a versenyt a szegecselés és hegesztés tartósságával, sőt túl is szárnyalja azt.

Rendkívül széles távlatokat nyit a tudomány és technika fejlődése számára a tudósok és újítók alkotó együttműködése. A tudomány és termelés dolgozóinak alkotó együttműködése fokozza a technikai fejlődés ütemét országunkban és meggyorsítja a szovjet ipar növekedését.

A sztálini természetátalakító tervek sikeres teljesítése, a micsurini biológián alapuló szovjet agrotechnika, a mezőgazdaság ellátása elsőrendű gépekkel és műtrágyával nagyban növeli a szántóföldek és rétek terméshozamát, megteremti az állattenyésztés további nagyfokú fejlődésének feltételeit. A mezőgazdaság termelése megnöveli hazánk anyagi forrásait. Lehetővé válik a kommunizmus alapelveinek megvalósítása — a szükséglet szerinti elosztás.

A szovjet falu hatalmas lépést tesz a kulturális fejlődés útján. Már jelenleg is sok körzet van teljes mértékben villamosítva és rádiósítva. Sok kolhoz kapcsolódik össze a városokkal elsőrendű utak és telefonvezetékek. A megnagyobbított kolhozban létrejön a kolhoz önálló termelési bázisa: a gépállomások, gépműhelyek, teher- és személygépkocsi garázs, villanytelep, malom, állattenyésztő telep, tejüzem stb. Megváltozik a kolhozparaszt, — traktoros, kombájnvezető, villanyszerelő, agronómus és képzett állattenyésztő válik belőle.

A holnap tudománya és technikája nagy figyelmet fordít majd az élet megjavításának kérdéseire: az új lakóházakban és középületekben megvalósítják a levegő kondicionálását, napfénylámpákat szerelnek fel és kvarclámpákkal fertőtlenítik a levegőt. A villamosság mélyen behatol a mindennapi életbe. Az ételek elkészítésénél és a fűtésnél felváltja a petróleumot és gázt, segítségével fehérneműt mosnak, szőnyeget és ruhát tisztítanak és vasalnak. Az országot behálózzák majd a televíziós közvetítő állomások.

A szovjet tudósoknak és technikusoknak minden alapjuk megvan arra, hogy mindig és mindenhol tudatában legyenek fölényüknek a kapitalista országok tudományos és műszaki dolgozóival szemben. Mindenekelőtt arra vagyunk büszkék, hogy a jövő és haladás erőit szolgáljuk. Büszkék vagyunk a szovjet tudomány sikereire, amelyek nemcsak tudósaink munkáiban, hanem az ipar, közlekedés és mezőgazdaság gyorsütemű fejlődésében jutnak kifejezésre. Végül büszkék vagyunk arra is, hogy a tudomány és technika különböző ágainak fejlesztése egy nagy célt szolgál; hogy segítse népünket a kommunista társadalom építésében Lenin és Sztálin pártjának vezetése alatt.

BESZÁMOLÓ AZ AKADEÉMIA AGRÁRTUDOMÁNYI OSZTÁLYA MUNKÁJÁRÓL

SOMOS ANDRÁS lev. tag

A felszabadulás után bekövetkezett nagyarányú gazdasági és társadalmi átalakulás gyökerében megváltoztatta hazánkban a mezőgazdasági tudományos kutatómunka helyzetét. Kormányzatunk a mezőgazdaság szocialista átszervezésével párhuzamosan gondoskodik a mezőgazdasági tudományok fejlesztéséről. A Horthy-rendszer idején a Tudományos Akadémián az agrártudományokkal foglalkozó tudósok nem dolgozhattak önálló osztályban. Az állatorvosi tudományok művelőin kívül az agrártudományok alig voltak képviselve a Tudományos Akadémián. Az Akadémia 1949. évi átszervezése alkalmával gyökeresen változott a helyzet, az agrár- és biológiai tudományok művelői is önálló osztályban kezdhették meg munkájukat. Egy év múlva külön alosztályt alakítottak az agrár és biológus akadémikusok részére, 1952. januárjától pedig önálló osztályokban folytatódik mind a biológiai, mind az agrártudományok művelése.

Jelenleg az Agrártudományok Osztályának 8 tagja van. Tudomány-szakok szerint megoszlásuk: állatorvosi tudományok 4 taggal, ezenkívül az agrokémia, a növénynevelés, erdőszet és kertészet 1—1 taggal van képviselve.

Bár ez a létszám még korántsem elégíti ki a szükségletet, mégis elegendő ahhoz, hogy az agrártudományok művelését önálló osztály keretei között megindíthassuk.

Az osztály legfontosabb feladatai:

a) Az osztály feladatkörébe tartozó munkák közül első helyen említendő a mucsurini biológia elterjesztésért folyó harc központi irányítása. Ezzel kapcsolatban tudományos viták rendezése, a viták során mutatkozó téves ideológiai nézetek felszámolása.

b) A micsurini biológia hatalmas alkotóerejének bebizonyítása, a mezőgazdaságban megoldásra váró legfontosabb tudományos feladatok konkrét megoldásával.

c) A micsurini biológia módszereinek továbbfejlesztése, új módszerek kidolgozása.

d) A micsurini biológia elterjedésének elősegítése céljából gondoskodni kell az osztálynak a szovjet agrobiológia klasszikusai munkáinak

magyar nyelven való kiadásáról. Hasonlóképpen lehetőséget kell adni a mi tudósainknak akadémiai színvonalat megűtő munkáik kiadására.

e) Fontos munkaterületét képezi az osztálynak az agrártudósok képzésének központi irányítása. Az aspiránsképzés, valamint a szovjet mintára bevezetett tudományos fokozatok elnyeréséért pályázók tudományos minőségével kapcsolatos viták rendezése.

A feladatok megismerése után nézzük meg, mennyiben tudott eddig eleget tenni az Osztály feladatának, hogyan sikerűlt kézbevennie a mezőgazdasági tudományos munka irányítását.

Az osztály munkájának reális értékelése nem képzelhető el a mezőgazdasági tudományos munka jelenlegi helyzetének ismerete nélkül. Ezért vessünk egy pillantást a legutóbbi időszakban végzett mezőgazdasági kutatómunkára. Nézzük meg az egyes területeken milyen eredményeket értek el kutatóink.

Általánosságban megállapítható, hogy az egyes területeken vannak már komoly eredményeink. Így pl. a növénynevelésben sikerűlt jó minőségű és nagy termőképességű heterozis kukoricafajtákat előállítani. Hasonlóképpen jó eredményt értek el a napraforgó nevelésében, magas olajtartalmú napraforgófajták kinemesítésével. Sikerűlt a meglévő burgonyafajtáknál nagyobb termőképességű új fajtákat előállítani. Elkészűltek az egész ország területéről a szerkezetes talajtérképek. Jó módszereket dolgoztak ki a szikes talajok megjavítására. A növénytermelés területén a legeredményesebb munkák közé sorolandó a lapterületeken természetű növények agrotechnikájának kidolgozása. Az öntözéses termelés egy-egy részletkérdését szintén tisztázták. Az állattenyésztés terén említésreműltó a heterozis sertésfajták előállítása, valamint az állatok szaporaságának növelése, az utópároztatás bevezetésével. Az állategészségűgy terén a brucellozis, a sertések fertőző gyomor- és bélgyulladás, a gümőkór, sertéspestis, valamint a baromfi kokci-dózis elleni védekezés megfelelő módszerének a kidolgozása jelenti eddigi eredményeinket.

Komoly jelentőségű az erdészeti kutatómunka területén az árterületek fásítási tervének az elkészítése, valamint a mezővédő erdősávok bevezetésével szükséges országos telepítési tervek elkészítése.

Nem volna helyes, ha eredményeink mellett nem mutatnák rá azokra a hiányosságokra, amelyek a mezőgazdasági kutatómunkában még ma is fellelhetőek. Hiszen ezek ismerete nélkül nem tudjuk kellőképpen értékelni sem az egész terület, sem az osztály munkáját.

A növénytermelés területén nem sikerűlt eddig kutatóinknak kidolgozni a legfontosabb mezőgazdasági növények komplex agrotechnikáját, ezért növénytermelésünk színvonala a szükségesnél sokkal alacsonyabb. Nem dolgozták ki kellő részletességgel a kettőstermelés megfelelő módszereit az egyes termelési tájak részére. Ismeretlenek még azok az öntözési módszerek, amelyekkel öntözéses területeinken a leggazdaságosabban termelhetjük takarmány- és élelmiszernövényeinket. Rossz még jelenlegi trágyázási rendszerünk. Sok baj van még a kísérleti módszerekkel. Kutatóink nagy része nem sajátította el kellőképpen az élenjáró szovjet agrobiológiai kutatási módszereket és ezért csak régi, elavult módszerekkel próbálják a kapott feladatokat megoldani. Nemesítőink túlnyomó része még csak formálisan fogadta el a micsurini agrobiológiát és egyáltalán nem használja ki kellőképpen azokat a lehetőségeket, amelyek benne rejlnek. A növények irányított neveléséről, a tulaj-

donságoknak vegetatív hibridizálás útján való megváltoztatásáról igen sokszor beszélnek, de a mindennapi gyakorlatban a régi módszerekkel dolgoznak.

Nem sikerült még agrárkutatóinknak kellő kapcsolatot kiépíteni a gyakorlattal. Sokan nem látják még a gyakorlattal való kapcsolat jelentőségét. Az egészben sokszor csak fölösleges zaklatást, a kutatómunkától való elvonást látják. Nem érzik kellőképpen még a termelőüzemekkel kiépített szoros kapcsolatok termékenyítő hatását tudományos kutatómunkájukra, a gyakorlati élet által felvetett problémákat nem egyszer tudománytalanoknak, saját kutatási területüktől távolállóknak vélik.

Más esetben az új, élenjáró szovjet módszerek bevezetésével szemben tapasztalható túlzott óvatosság. A kutatók egy része nem szívesen kapcsolódik be az élenjáró módszerek ismertetésébe. Saját kísérleti munkájával kapcsolatban is igen sokszor megfélemlenek a legújabb módszerek kipróbálásáról. Általában azt lehet mondani, hogy a kutatók zöménél hiányzik a bátor kezdeményezés a felmerülő kérdések megoldásával kapcsolatban. Félnek az újtól, az ismeretlentől. Sokkal kényelmesebbnek találják az új módszerek helyett a régi, elavult módszerek alkalmazását a kutatómunkában.

Osztályunk már mint önálló alosztály is komoly erőfeszítéseket tett a mezőgazdasági tudományos kutatómunka elvi irányításának kézbevételére. Munkánkat azonban csak az 1952. év elejétől kezdve, — amikor önálló alosztállyá lettünk — tudtuk szervezettebbé és nagyobb méretűvé tenni. A micserini biológia elterjedéséért folyó harc eredményesebb tétele érdekében arra törekedtünk, hogy felolvasó és vitaüléseken a megoldásra váró kérdések közül minden alkalommal egy-egy nagyobb terület problémáit érintő kérdést vitassunk meg a kutatók és gyakorlati emberek bevonásával és a viták során mutassunk rá a föllelhető idealista nézetek helytelenségére. Kezdetben a viták csak kisebb nyilvánosság előtt folytak. A közelmúltban áttértünk a nagy tömegeket mozgató nyilvános viták rendezésére. Ilyen vitának szántuk a május végén rendezett növénytermelési vitát (»A nagy termések elméleti alapja és agrotechnikai kérdései«), továbbá az Agrárügyetemmél közösen rendezett talajművelési vitát és bizonyos mértékig Sedlmayr Kurt akadémiai levelező tag székkfoglaló előadásának folytatásaként a növények szakaszos fejlődéséről tartott vitát.

Az állami gazdaságok üzemtípusainak kialakítása körül felmerült vitás kérdések tisztázására egésznapos nyilvános vitát rendeztünk a kertészeti és mezőgazdasági üzemágak helyes társítási arányának megállapítása céljából.

Az egyes intézetek munkájában mutatkozó főleg módszertani és ideológiai hiányosságokat, a szakmai képzetlenségből eredő hibákat elsősorban a közvetlenül érintett munkatársakkal a helyszínen vitattuk meg. Ilyen volt a székkutasi Gyapotnemesítő Intézetben a F. M. Kísérleti Osztályával közösen rendezett vitánk.

Az eddigi vitáink még nem hoztak olyan eredményt, amelyet vártunk tőlük. Legtöbb esetben még azt tapasztaltuk, hogy kutatóink zöménél hiányzik a kritika és önkritika bátor alkalmazása. A felvetett kérdésekhez a legtöbbször csak igen óvatosan, félénken nyúlnak hozzá, nem akarják »megbántani« kutatótársaikat. Az ilyen vita természetesen nem is tárja fel teljes mértékben a meglévő hiányosságokat s így a résztvevőket sem lehet meggyőzni álláspontjuk helytelenségéről. Emiatt az új módszerek bevezetése lassan megy. Egyes esetekben előfordult az is, hogy a vitaanyag ismertetése, a vita során elhangzott hozzászólások egyrésze túlságosan általános természetű volt.

Emiatt nem sikerült a kérdés lényegét megfognunk s nem tudtunk megfelelő eredményt elérni.

Mindent összevetve meg kell állapítanunk, hogy az osztály eddigi ilyen irányú rendezvényei csak kezdeti eredményeket nyújtottak. A micsurini biológia elvi kérdései közül széles, a kutatók nagy tömegeit megmozgató vitákat még nem sikerült kialakítanunk. Ezért találkozunk oly gyakran az agrártudományok területén a micsurini biológia vulgarizálásával. A kutató-intézetekben rendezett viták az egyes intézetek munkaközösségében mutatkozó hiányosságok felszámolásának meggyorsítását célozzák. Megítélésünk szerint ezek a viták eredményesebbek voltak a nyilvános vitáknál. Itt a problémák felvetése és a hozzászólások is sokkal konkrétabbak voltak, élesen világitottak rá a szükséges tennivalókra.

A folyó évben osztályunk vezetősége tevékeny részt vett a Földművelésügyi Minisztérium Kísérleti Osztályának irányítása alatt álló tudományos kutatóintézetek munkájának ellenőrzésében. A mostani ellenőrző munka lényegesen jobb volt az előző évi hasonló munkáknál. Az osztályvezetőség tagjainak szovjetunióbeli tanulmányútja komoly segítséget nyújtott az intézetek munkájában mutatkozó hiányosságok gyorsabb felismeréséhez. Rendkívül nagy segítséget kaptunk továbbá az itt lévő szovjet tanácsadó elvtársaktól, akik minden alkalommal felhívták figyelmünket a mutatkozó hiányosságokra. Az intézeti munkaközösséggel folytatott értékelő megbeszéléseken már sokkal kedvezőbben, jobban megnyilvánult a kritika és önkritika módszerének helyes alkalmazása. Hiba volt, hogy egy év leforgása alatt csak kevés intézetet tudtunk ellenőrizni és az ellenőrzésből kimaradt intézetekben a munka továbbra is a meglévő hiányosságokkal folyik tovább. A jövőben meg kell találnunk az ellenőrzésnek azt a módját, amely lehetővé teszi rövidebb idő leforgása alatt az összes intézetek ellenőrzését.

A folyó évben osztályunk az előző évinél nagyobb mértékben kapcsolódott be a fontos népgazdasági feladatok önálló megoldásába. Az osztály intézetének (Agrobiológiai Intézet) kutatómunkáján kívül akadémikusok irányításával vállaltuk egy-egy népgazdaságilag fontos feladat megoldását. Kiemelt akadémiai témák:

1. A termelésbe bevonható új területek felkutatása. A munka Kreybig Lajos akadémiai levelező tag irányításával folyik.

2. A nagyüzemi öntözéses zöldségtermelés legjobb módszerének kidolgozása. A gyapot öntözéses termelési módjának kidolgozása.

3. A kettőstermelés legfontosabb kérdéseinek megoldása.

Hasonlóképpen célul tűztük az állattenyésztés fejlesztési tervével kapcsolatban ránkéső feladatok közül a bő tejlőképességű, magyar tarka szarvasmarhafajta tejlőképességének fokozását. Az állategészségügy terén a brucellosis, a járványos elvetélés, a sertéspestis megfelelő gyógyítási módjának kidolgozását.

Egy év távlatából és az Elnökség bírálatából kell megállapítanunk, hogy a kiemelt témák választását nem végeztük kellő körültekintéssel. Bár igaz, hogy az említett akadémiai témák mindegyike egy-egy fontos kérdése fejlődő szocialista mezőgazdaságunknak, azonban az egész terület feladatainak felmérése után kitűnt, hogy vannak ezeknél sürgősebb, nagyobb jelentőségű feladatok is. Az idei rendkívül kedvezőtlen időjárású év terméseredményei megmutatták a leg súlyosabb hibákat. A következő évben ismételtelen felül

kell vizsgálnunk kiemelt témáinkat és a kevésbé fontosak helyett fontosab-
bakat kell kézbevennünk.

Hiba volt az is, hogy az osztály munkatervének összeállításánál nem minden esetben vettük figyelembe a kiemelt akadémiai témákat. Sem vitaüléseink anyagát, sem a Micsurin Agrártudományi Egyesület által rendezett előadások tematikáját, sem kiadványaink anyagát nem hangoltuk össze kellőképpen a legfontosabb kérdések megoldására törekvő akadémiai témákkal.

Nagyban nehezíti a kiemelt akadémiai témák megoldását az, hogy az osztálynak nincsenek — az egy Agrobiológiai Intézetet kivéve — önálló kutatóintézetei, kísérleti gazdaságai és így a kísérleteket az F. M. Kísérleti és Szakoktatási Főosztálya kísérleti, illetve tangazdaságaiban kell végezniük. A munka zavartalan folytatása érdekében minél előbb gondoskodnunk kell önálló akadémiai intézetek és kísérleti gazdaságok létesítéséről. Csak így valósíthatjuk meg az Akadémiának azt a célkitűzését, hogy akadémikusaink elsősorban akadémiai intézetekben dolgozzanak.

Az operatív munka irányítása

Az osztály munkájának irányítását az osztályvezetőség végzi. A titkár minden fontos kérdést megtárgyal az osztályvezetőség tagjaival az osztályvezetőségi üléseken. Az osztályvezetőség határozatait az osztály szaktitkársági részlege hajtja végre. Az osztályvezetőség eddigi munkájából megállapítható, hogy a mezőgazdaság területén, — a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatban, — a feladatok akkora tömege jelentkezik, hogy azokat ilyen kislétszámú osztály és a mindössze három főből álló osztályvezetőség nem tudja kellőképpen megoldani. A munka megjavítása érdekében feltétlenül szükséges az osztály létszámát — arra alkalmas kutatóknak akadémiai taggá való megválasztásával — bővíteni. Ezzel egyidejűleg gondoskodnunk kell az osztályvezetőség létszámának bővítéséről is. El kell érniünk, hogy a mezőgazdaság legfontosabb területeinek (növénytermelés, állattenyésztés, gépesítés, üzemszervezés) legyenek az osztályban képviselői.

Komoly segítséget nyújtottak az osztály mellett működő *állandó bizottságok*. Jelenleg 10 állandó bizottság dolgozik az osztály irányítása alatt, összesen 90 taggal. A legfontosabb kérdésekben kikérjük az állandó bizottság véleményét. A rendezvények előkészítése, könyvkiadási javaslatok, kutatók jutalmazása, aspiránsok ellenőrzése mind az állandó bizottságok segítségével történik. Sajnos, az osztályvezetőség, kis létszáma miatt, nem tudta az állandó bizottságok munkáját kellőképpen irányítani. Az egyes állandó bizottságok munkájáról főleg előadóikon keresztül és az osztályvezetőségi üléseken tartott állandó bizottsági beszámolókon szereztünk tudomást. Az irányítást túlnyomó részben az osztályvezetőségi üléseken mondott bírálattal és a bizottságok előadóin keresztül végezzük. Ez a megoldás nem nyújt kellő lehetőséget az állandó bizottságok munkájának irányítására. A jövőben feltétlenül el kell érniünk, hogy az osztályvezetőségnek sokkal közvetlenebb legyen a kapcsolata az állandó bizottságokkal, — az osztályvezetőségi tagok lehetőleg minden állandó bizottság munkájába kapcsolódjanak be. Erős mértékben mutatkozik a hiánya annak, hogy az agrártudományok területén jelentkező problémák megoldására *nem alakítottunk elegendő komplex bizottságot*. Eddig csak a Biológiai Osztállyal létesítettünk közös bizottságot. A mezőgazdaság gépesítés

kérdéseinek, továbbá a mezőgazdasági ipar időszerű kérdéseinek, vagy a micsurini biológia elvi problémáinak megoldása céljából feltétlenül szükséges a Műszaki, Vegyészeti, Biológiai és esetleg Orvosi Osztályokkal közös állandó bizottság megalakítása.

A szaktitkárság munkája főleg az osztály munkája során felmerülő feladatok megoldásából eredő adminisztrációs munkák végzéséből állott. A szaktitkársági részleg ezt a munkát általában minden nagyobb hiányosság nélkül elvégezte. Azonban a létszám kevésnek bizonyult ahhoz, hogy az ott dolgozó munkatársak adminisztrációs munkán kívül nagyobb részt vehettek volna akár az állandó bizottságok munkájában, akár a saját szakterületükön megkezdett tudományos kutatómunkájukban. Nehezítette a munka tervszerűségét az a körülmény is, hogy a szaktitkársági részleg vezetője egyben az Agráregyetem Növénynevelési Tanszékének vezetője is. A két munka irányítása szükségszerűen azzal járt, hogy a szaktitkársági munkatársak munkáját nem tudta kellőképpen irányítani. A nagyobb feladatok közös megbeszélésén kívül az egyes kisebb munkák végzése során felmerülő problémákat, valamint a kiszabott feladatokat az osztály szaktitkára nem tudta minden alkalommal kellőképpen ellenőrizni.

A további munka megjavítása céljából törekednünk kell arra, hogy a titkársági részleg vezetésével, — mint önálló munkakörrel foglalkozzék annak vezetője. Ez lehetővé teszi a vezetés állandó kézben tartását, a munkatársak jobb nevelését és a szükséges kapcsolatok megfelelő kiépítését.

Kiadványok

Az osztály munkája bizonyos mértékig lemérhető eddigi kiadványaiból is. Könyvkiadási tervünk összeállításánál elsősorban arra törekedtünk, hogy a micsurini biológia klasszikusainak munkáit magyar nyelven kiadjuk. Eddig kiadásra került Viljamsz: »Talajtan«, Scsegolev: »Mezőgazdasági rovar-tan«. Fordítás alatt van Micsurin válogatott munkáinak első kötete, Liszenko: »A növények szakaszos fejlődése«, (az utóbbi munkát a biológiai osztállyal közösen adjuk ki), Konsztantyinov: »Szántóföldi kísérletezés módszerei«, végül a Szovjetunióban 1948-ban megtartott biológiai vita teljes anyaga. Hazai szerzőktől megjelent: Manninger—Mócsy: »Állatorvosi belgyógyászat«, Aujezski—Béll—Berényi: »Mezőgazdasági meteorológia«, Fekete: »Erdőbecsléstan«, Ubrizsi: »Növénykórtan«.

Az Actában közlésre kerülnek azok a tudományos dolgozatok, amelyek kutatóink legnagyobb eredményeiről számolnak be.

Az Osztály Közleményeiben elsősorban a felolvasóületeken elhangzott előadások kerülnek közlésre. Ugyancsak itt tesszük közzé az osztály által rendezett nagyobb viták teljes anyagát. Ezekkel a kiadványokkal lehetőséget nyújtunk a magyar kutatóknak az Akadémián elhangzott előadások és vitá-
ületek anyagának beható tanulmányozására és kritikai értékelésére. Kiadványaink hiányossága, hogy nem a népgazdaság számára legfontosabb feladatok tárgyköréből kerülnek közlésre cikkek és így nem sok összefüggés tapasztalható még közleményeink és pl. a kiemelt akadémiai témák között. Minél előbb el kell érünk azt, hogy az osztály egész munkájában a legfontosabb feladatok megoldása érdekében tegyünk elsősorban erőfeszítéseket.

Kapcsolatok más osztályokkal

Néhány szót az osztály kapcsolatairól. Az Akadémián belüli szervek közül az Elnökséggel való kapcsolatunk nem volt elég szoros. Igen sokszor csak az Elnökségtől kapott írásbeli utasítások alapján végeztük munkánkat. Közvetlen megbeszéléseket az Elnökséggel ritkán tartottunk. Ennek egyik oka a főtitkár sokoldalú elfoglaltsága, a főtitkársági részleg eddigi hiányos kiépítettsége; — de az osztály titkáranak sokoldalú elfoglaltsága is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy még igen fontos kérdésekben sem tudott minden esetben közvetlenül tárgyalni a főtitkárral.

Nem sikerült mindeddig kiépítenünk a megfelelő kapcsolatokat az Akadémia társosztályaival sem. Az utóbbi időben rendszeresen megindult főtitkári értekezletek, az ott megvitatásra kerülő problémák jó lehetőséget nyújtanak az osztálytitkárok közötti kapcsolatok elmélyítésére. El kell jutnunk minél előbb oda, hogy az osztályvezetőségekkel is kellő kapcsolatunk legyen és közös problémáinkat az érintett osztályokkal együttesen vitassuk meg.

Külső szervekkel való kapcsolataink

A külső szervekkel való kapcsolatok közül legtöbbet kell foglalkoznunk az F. M.-el való kapcsolatainkkal. Az osztály speciális munkaköre szükségessé teszi, hogy az F. M.-el a legszorosabb kapcsolatot tartsa fenn. Eddigi munkánk során az F. M. Kísérleti Osztályával ez megvolt, azonban a minisztérium többi osztályaival nem sikerült a szükséges kapcsolatokat kiépítenünk.

A jövőben ezt a hiányosságot is fel kell számolnunk.

A közelmúltban megalakult Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériumával kapcsolataink általában jók. A legfontosabb kérdéseket a minisztérium illetékes osztályaival rendszeresen megtárgyaljuk.

A Micsurin Agrártudományi Egyesülettel és az Erdészeti Tudományos Egyesülettel főleg osztályunk vezetősége és a szaktitkárság tart fenn kapcsolatot. Az osztályvezetőség rendszeresen ellenőrzi mindkét egyesület munkáját és a legfontosabb tennivalókat időszakonként megbeszéli az egyesület titkárságával.

Hiba volt, hogy eddig az egyesület nyújtotta lehetőségeket nem használtuk fel és nem mozgósítottuk kellőképpen az egyesület köré tömörült tekintélyes számú tudományos és gyakorlati szakembert legfontosabb feladataink megoldásának elősegítésére.

Az elnökségi ülés határozatai komoly segítséget nyújtanak munkánk megjavításához. A mi feladatunk, hogy a határozatok mielőbbi végrehajtásával az eddiginél jóval nagyobb segítséget nyujtsunk felemelt ötéves tervünk mezőgazdasági részének végrehajtásában.

AZ AMERIKAI TUDOMÁNYOS ÉLET EGYES JELENSÉGEI

EÖRSI GYULA egyetemi docens

Csaknem egyéves amerikai tartózkodásom alatt számos példáját láttam az amerikai tudományos élet fasizálódásának, militarizálásának és rothadásának. Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy átfogó képet adjak ennek a folyamatnak az egészéről, de néhány jellegzetes példát, jellemző folyamatot megemlíthetek.

1. A tudomány *kommercializálása* régóta ismeretes tény. Ez ma minden képzeletet felülmúló méreteket és formákat ölt. A rádió, sajtó, fényreklámok pl. nap mint nap itatják át az emberek agyát azzal, hogy egy bizonyos vállalat által készített virsliket fogyasszák, mert azok Nobel-díjas professzor felügyelete alatt vannak tartósítva. Talán nem lesz érdektelen megjegyezni, hogy a Nobel-díjas tudós, aki ilyen kiemelkedő reklámja lett egy közegészségügyi szempontból olyannyira fontos vállalkozásnak, mint a virsligyártás, nem más, mint Szentgyörgyi Albert. Ő az egyik legnagyobb amerikai virsliagyár tartósító-laboratóriumának a vezetője. Karriert csinált.

A tudomány és üzlet között azonban másféle kapcsolatok is léteznek. Tudományos fokozatok pénzért vásárolhatók, az ezeket tanúsító hangzatos oklevelek pedig a jövedelemszerzés hatalmas forrásai a szédelgők kezében. Különösen ez a helyzet a pszichológia terén. A Collier's című reakciós folyóirat március 22-én hosszú cikket közölt az ilyen visszaélésekről. Idézi dr. Philmore H. Sanford-ot, az American Psychological Association titkárát, aki szerint az USA-ban legalább 25.000 álpszichológus működik, akiknek évi keresete 375—500 millió dollárra becsülhető. (Hozzáteszi Sanford, hogy az USA-ban 8 és félmillió pszichiátrikus eset van és évi 200.000-el növekszik az elmegyógyintézeti ápoltak száma.) Állítólag a hamis diplomagyarak főleg New-Yorkban, Chicagóban és Los Angelesben működnek. Edward J. Schoben, a Columbia egyetem tanára megvizsgálta a losangelesi helyzetet. Megállapította, hogy a klinikai pszichológusoknak kevesebb mint 10%-a rendelkezik a megfelelő gyakorlattal és csak $\frac{1}{6}$ -nak van graduate degree-je, vagyis a legalacsonyabb egyetemi végzettsége. Ezzel szemben a pszichológusok közt talált artistát, farmert, banktisztviselőt, ügyvédet, zenészt, bádogost és könyvvizsgálót. Cincinnattiban dr. Henry David professzor a telefonkönyvbe bejegyzett pszichológusok közt talált egy olyat, aki a masszörök közt is fel volt sorolva. San Diegoban a helyi hatóságok törvényjavaslatot készítettek arról, hogy a pszichológusok működését engedélyhez kötik, mire a városban működő pszichológusoknak több mint a fele elhagyta a várost.

A riporter, aki a cikket írta, maga is elment Chicagoba a »College of Universal Truth«-ba, vagyis az Egyetemes Tudás Főiskolájára, amely nem áll egyébből, mint egy irodahelyiségből. Itt választhatott, hogy 110 dollárért Doctor of Psychology in Metaphysics (Ps. D.), vagy Doctor of Metaphysics (Ms. D.) akar-e lenni, vagy pedig 165 dollárért Doctor of Divinity (D. D.), azaz az Istenségek Doktora. A tudósító a Ps. D.-t választotta. Kapott brossurákat, mint pl. »Hét lépés az Önmegeledés Felé«, »Szellemi Misztérium és Uralom«, »A Gyógyító Anya Építése«, és ezekből két éjjel két dolgozatot készített. Lefizette a 110 dollárt és jelentkezését követő negyedik napon az intézet igazgatójától, aki elbeszélése szerint »isten sugallatára« otthagyta a papi pályát, hogy egyetemet alapítson és tanítson, megkapta díszes oklevelét.

2. Az az idő azonban már a múlté, amikor a tudományt kizárólag így rendelték alá az üzletnek. Az Egyesült Államokban ma a legnagyobb üzletág a *harmadik világháború szervezése*, — érthető, ha a monopóliumok és trösztök és méltóságteljes ügynökségük az Egyesült Államok kormányservei a tudományt és tudósokat egyre kizárólagosabban abból a szempontból szemlélik, hogy milyen szerepet vállalhatnak a háború szervezésében. A »sztár«-ok természetesen a természettudósok, a napalm kotyvasztói és a baktériumfegyver tudós kannibáljai, de a »szellemtudományok« embereire is vár szerény, de fontos szerep. A meghódítandó országok nyelvét ismerik, vannak bizonyos képzetek ezeknek az országoknak a berendezéseit illetően : végezhetnek bizonyos ideológiai segédmunkálatokat, mint a baktérium segédcapatai. »Köztudomású — írja a new-yorki The Worker — hogy az egyetemek és főiskolák tudományos kutatási osztályai most a Szárazföldi és Tengeri Erők, továbbá a nagy monopolvállalatok védnöksége és felügyelete alatt állnak. Most azonban az ellenőrzést kiterjesztik a társadalomtudományokra, a hőlécsészetre és a kutatás és tudomány minden más ágára«. (Jún. 22.)

A tudomány militarizálása terén azonban nemesak annyi történt, hogy tudományos intézményeket katonai ellenőrzés alá helyezték. 1951—52 telén, az Office of Naval Research nyomtatékos »felkérésére« és e katonai szerv számára, a legnagyobb amerikai tudományos szövetség, az American Council of Learned Societies »eltározta« az amerikai tudósokat, kutatókat és egyetemi végzettségűeket. Kérdőíveket küldtek ki, amelyek utalnak arra, hogy kitöltésük »nemzetbiztonsági« szempontból fontos ; aki e kérdőíveket időben nem töltötte ki, az szigorú hangú sürgető levelet kapott. E kérdőívek hét fokozatig menő részletességgel érdeklődnek az illető nyelvtudása felől, arról, hogy mely külföldi országok politikai, gazdasági, kulturális berendezkedését, politikai és gazdasági földrajzát, nyersanyaghelyzetét stb. ismeri, szolgált-e és milyen minőségben az amerikai vagy más hadseregben, megvan-e az amerikai állampolgársága és korábban milyen állampolgár volt, stb.

3. A tudomány militarizálása nem mehet végbe *fasizálás* nélkül. Nyilvánvaló, hogy a fasizáló erők tevékeny működése nélkül az amerikai tudományt sem lehetne a háború megszervezésének szolgálatába állítani. A fasizáló erők célja : a tudomány vezető magvaként tudományos kannibálokat kitermelni, eltávolítani a gerinces és következetes baloldali tudósokat és megfélemlíteni, a haladó erőktől elszigetelni a tudósok zömét.

A következetesen baloldali és gerinces tudósokat a valamennyire is befolyásos helyekről az elmúlt években már eltávolították. Nem egyet közülük bíróság elé állítottak. A politikai tájékozottsággal nem rendelkező, igen gyakran liberális érzelmű tudósokat pedig sajtóhadjáratok, kongresszusi vizsgáló-

bizottságok, hűségvizsgáló bizottságok, olyan fasiszta szervezetek, mint az Amerikai Légión, terelik a tudományhoz méltatlan útra. Így történik az, hogy bár sok tudós »szégyenkezik a napalm-hadviselés és a civil és katonai politikusok bombasztikus henegegése miatt, amelyekkel a minden borzalmat felülmúló »titkos fegyverek«-et szenzációhajhászon leírják«, »a félelemnek és rágalmazásnak ezek a napjai elbátortalanítják a tudósokat attól, hogy nyíltan kiálljanak olyan politika és cselekedetek ellen, amelyek — ahogyan a kommunistaellenes »American Association of Scientific Workers« bostoni tagozata magát rendkívül óvatosan és szemérmatosan kifejezi Achesonhoz írott levelében — hihetőkké teszik az amerikai embertelenséget nem-kommunista körökben«. (Daily Compass, július 18.) Az atomkutatással foglalkozó tudósok pedig a lap szerint »boldogtalan rabjai annak a politikai-katonai berendezkedésnek, amely polgári és alkotói minőségükben egyaránt különlegesen brutális módon nyomja el szabadságukat.«

A legkiemelkedőbb jelenség ezen a téren az, hogy egyre több tudósnak kell letennie a »hűségeskü-t : esküt arra, hogy a kommunistákkal kapcsolatos szervezetekkel vagy egyénnel nem fog érintkezést fenntartani és nem fog olyan eszméket hirdetni, amelyek ellentétesek az amerikai életformával vagy amelyeket kommunista- és kommunistabarát szervezetek vagy egyének hirdetnek. Az eskü letételével kiszolgáltatják magukat a »hűségvizsgáló bizottságok«-nak, amelyek fel vannak jogosítva, hogy állásuktól egyszerű besúgás alapján elbocsássák őket anélkül, hogy közölni kellene a besúgó nevét, vagy azt, hogy mit sugott be. Ez egyfelől a félelmet növeli, másfelől dús táptalaja az áskálódásnak, fűrés-fűrészelésnek.

A fasizálás útján nincs megállás. Megkezdődött és folyik a kommunistaellenes liberális tudósok üldözése, azoké a tudósoké, akik nem egyszer kiálltak a tudományos kutatás függetlensége mellett, de minden kiállításukat azzal kezdték, hogy ők a kommunisták ellenségei és nem kívánják a szabadságot rájuk is kiterjeszteni. A sajtó szenzációkat hajszol. Rikító címek adják tudtúl a közönségnek, hogy a rejtélyes »Scientist X« 1943. márciusában atomtitkokat adott át a »szovjet titkos szolgálatnak«. »Kiderül«, hogy a »Scientist X« Joseph W. Weinberg, az University of California, majd a minnesotai egyetem egyik fizikatanára. Kihallgatta az Amerikaellenes Tevékenység Bizottsága, rádió, televízió, sajtó segítségével ; kiderült, hogy a kérdéses időben nem is foglalkozott még atomkutatással. A bizottság feljelentette a bíróságnál, de most már nem az atomtitok elárulása miatt, hanem »hamis vallomás« miatt. A bíróság felmentette, azonban ekkorra már az Amerikaellenes Tevékenység Bizottságától és a propaganda nyomán érkező fenyegető levelektől rettegő egyetem kidobta állásából. Állás nélkül élt ez év május 22-ig, amikor ismét »hamis vallomás« vádjával terheltet letartóztatták. Ügye folyamatban van.

Egy másik »atom«-ügy — még sokkal jellemzőbb — dr. Edward U. Condon ügye. Condon »nem nagyon« progresszív ember : Truman híve és igen jó viszonyban van az egyik kiemelkedő atomkannibállal : Harold Ureyval, akit a Daily Compass a »merészebb«, vagyis az erkölcsi gátlásoktól mentes »tudósok« közt sorol fel. Egy hibát azonban elkövetett Condon : kiállt azért, hogy az atomkutatást a háború után — érthető politikai okokból — formálisan vegyék ki a hadsereg szervezetéből és bízzák a »független« Atomenergiabizottságra (A. E. C.). Ekkor történt, hogy az atomkutatás addigi főnöke, Leslie R. Groves tábornok ellopta Condon és a többi vele egy frontot alkotó tudós személyi lapjait, a róluk szerzett bizalmas értesüléseket, stb. Groves tábornok

elment igazgatónak a Remington céghez, amelynek ma az Egyesült Államok kiemelkedő fasisztája, a gyűlölt MacArthur tábornok az elnöke és a háttérből megindította a hajsztát.

Az ilyen hajszták hordozói szinte kivétel nélkül mindig képviselők vagy szenátorok, akiknek politikai reklámra van szükségük. Azok közé a képviselők közé, akik politikailag kizárólag a koholt és felfujt »kommunistaellenes« hajsztákból, erről szóló sajtó-, rádió-, televízióközleményekből élnek, tartozott J. Parnell Thomas is, az Amerikaellenes Tevékenység Bizottságának akkori elnöke, akit később lecsuktak, mert rendszeresen dézsmálta a bizottsághoz rendelt adminisztrációs tisztviselők fizetését. Ez a Thomas 1947-ben több folyóiratban megírta, hogy »Condon atomtitkokat árult el«, majd meggátolta, hogy Condon a »vádát« a bizottság előtt megcáfolja. Amikor 1948-ban a bizottság költségvetését tárgyalták, »szenzációra« volt szükség: Thomas, mint a bizottság egyszemélyes »albizottsága«, újabb szenzációs közléseket tett. Ismét az ujságok címlapjára került az ügy, mint »atomkémkedés«. Ismét meggátolták, hogy Condon cáfolhasson. Ugyancsak 1948-ban ezt az ügyet felhasználták arra, hogy a választásokon Truman és Harriman akkori kereskedelemügyi miniszter helyzetét gyengítsék. Ekkor Condon fegyelmet kért maga ellen az Atomellenőrző Bizottságnál és új munkahelyén, a kereskedelemügyi minisztériumban felmentették.

1951-ben ismét választási célra hozakodtak elő a Condon-üggyel. Richard B. Vaill, acélmágnás és a klerikális fasiszta, a »Knights of Columbus« szervezet egyik vezetője, képviselőválasztáson indult. Tanácskozott Groves tábornok-igazgatóval és mint olyan hazafi, aki »harcol a kémek ellen«, sokat sejtető szenzációs cikkeket helyezett el a lapokban Condonról. Ez év nyarán pedig, a választások előtti hónapban, mint tanú jelent meg az Amerikaellenes Tevékenység Bizottsága előtt Condon ügyében, felhasználta ezt az alkalmat arra, hogy »hazafias« reklámot csapjon és a Condonhoz közelálló Truman elnököt árulásféltével vádolja.

Az Amerikaellenes Tevékenység Bizottsága ugyan végülis megidézte Condont. Mint mondták azért, mert meg akarták nézni, »miért szerepelt annyi barátjának és ismerősének a neve a bizottság előtt«. Amikor pedig Condon a bizottság elé lépett, megtiltották neki, hogy az ellene intézett rágalmakról szóló nyilatkozatát jegyzőkönyvbe mondja és általában csak »igen«-nel vagy »nem«-mel engedték felelni.

Condon ügye ma is folyik — immár öt éve. Ezalatt Condon egyre távolabb került attól a munkakörtől, amelyben voltaképpen szakértő. Az atomkutatóból először szabványügyi igazgató lett, majd végül az üveggyár laboratóriumának vezetője. Befolyásos barátai meggátolták teljes bukását, de nem minden tudós mögött áll ott Harold Urey. Képzeltető, hogy öt éve húzódo ügye — a nevetéses vád és a vadriportok, a reklámból folytatott véget nem érő hajsza — milyen hatással van tudóstársaira. Szándékosan választottam példának az ő esetét : a kommunistaellenes kutató esetét, akit úgyszólván saját atyja, kedvelt rendszere fal fel.

Ez az üldözés természetesen nem korlátozódik az atomkutatókra, bár kétségtelen, hogy fontos területe ez a boszorkányüldözésnek. A politikusok ugyanis azon kívül, hogy igen nagy a »hazafias reklám« lehetősége ezen a téren, amely izgatja a lakosság fantáziáját, azt is szeretnék bebizonyítani, hogy amerikai árulás vezetett oda, hogy a Szovjetunióknak is van atomfegyvere.

A vilmosi »Dolchstoss von Hinten« legendáját szeretnék alkalmazni az atom-bombára.

Legalább ugyanilyen fontos azonban azt is »bebizonyítani«, hogy a népi Kína győzelmét is árulás okozta, nem pedig a Kínai Kommunista Párt vezette népi forradalom kitartó, következetes, áldozatos harca. Ennek bizonyítása egyben azzal is jár, hogy árulóként lehet feltüntetni a Rooseveltt kormányzatot, amelynek gazdasági ellenőrzési rendszere az 1930-as évek válsága idején kellett a nagytőkének, most azonban nem kell. Ezért a Távol-Kelettel foglalkozó történészekre is rájár a rúd. Reklámhajtású politikusok szerint tudományos vonalon az »Institut of Pacific Relations« (IPR) elnevezésű tudományos intézet »tehet róla«, hogy Csang-Kaj-Sek-et kiverték a kínai szárazföldről.

Ez a tudományos intézet a Rockefeller alapítványhoz tartozik. Ez azonban nem gátolta meg azt, hogy meg ne vádolják, hogy »kommunista« vonalat vitt és a State Departmentre gyakorolt befolyása nagyban hozzájárult »ahhoz az USA-politikához, amely a népi Kína győzelmére vezetett«.

Az intézetet 1950-ben a Tydning-féle szenátusi bizottság megvizsgálta. Megállapította a kommunista befolyást. Egyik vezetőjével, Owen Lattimore történészprofesszorral szemben ez alkalommal felmerült az a »vád«, hogy agrárreformereknek nevezte a kínai kommunistákat és, hogy az intézet tudományos folyóiratában, a Pacific Affairsban »kommunista vonalat vitt«. A bizottság megállapította, hogy az első »vád« nem igaz, de nem igaz a második sem, mert a lapban csak elvétve jelentek meg baloldali cikkek és akkor is mindig világosan megjelölték, hogy a cikk a kommunista álláspontot tartalmazza és hogy a szerkesztőség nem ért egyet.

Ezt követően 1951—52-ben azonban Louis Budenz fizetett FBI-ügynök, ugyanaz a tanú, aki 1945—50 közt két ízben is azt vallotta, hogy Lattimore nem kommunista és nem kommunistabarát, egyszerre kijelentette, hogy az intézetben működő »pártsejtnek« Lattimore volt a felelőse. Budenz erre vonatkozó kijelentését egyébként olyan bizottság előtt tette, amely előtt a tanúnak a képviselőkhöz hasonló immunitása van. Vádjait felkapta McCarthy szenátor, aki arról híres, hogy még Achesont és Marshall tábornokot is kommunistabarátsággal vádolta, Stassen, az örökös elnökjelölt, aki minden alkalmat megragad a hasonló politikai reklámra és mások.

Lattimore tisztázni akarván magát, kérte a Mac-Carran-féle szenátusi Jogi Bizottság Vizsgálati Albizottságát, adjon alkalmat arra, hogy feleljen a vádakra. Így azután sor került kihallgatására.

Lattimore professzor kedvezőtlen előjelek közepette került a bizottság elé. A bizottság és más hasonló bizottságok már számos távolkeleti szakértő életpályáját tették tönkre. Alger Hissnek, Rooseveltt elnök tanácsadójának az esetét nem számítva, akit a rendes bíróság ítelt »hamis eskü« ürügyével öt évre egy Whittacker Chambers nevű áruló-rendőspicli vallomása alapján egy olyan perben, amelynek igazi »vádlottja« a Rooseveltt-politika volt, a bizottság és más hasonló bizottságok az amerikai külügyminisztérium egész távolkeleti osztályát kipiszkálták állásából.

Lattimore elkezdte előre elkészített nyilatkozatának felolvasását. Mindenekelőtt elhatárolta magát a kommunistáktól. »Nem vagyok és sohasem voltam kommunista vagy szimpatizáns vagy bármiféle előmozdítója a kommunizmusnak vagy kommunista érdekeknek« mondotta. Objektivistá burzsoá professzor, aki hisz a burzsoá társadalomban. Ennek ellenére »minden mondatnál meg kellett küzdenie, hogy a jegyzőkönyvbe a történetnek az ő verzióját

juttassa«, írja I. F. Stone, a Daily Compass febr. 29-iki számában. 2,30 órától 5 óráig csak nyolc mondatot tudott felolvasni : a bizottság nem hagyta szóhoz jutni. »A bizottság minden jelét adta annak, hogy vonakodik meghallgatni nyilatkozatát . . . a bizottságot aligha lehet akár csak semlegesnek is tekinteni«, írja a Christian Science Monitor febr. 26-án. »Rikító ellentét volt közöttük, ahogy a bizottság Lattimoret kezelte és ahogy Budenzet kezelte. Az előbbivel mint bűnözővel bántak. . . Szinte minden kérdés úgy látszott, arra volt szánva, hogy megszakítsa Lattimore védekezésének a folyását, megzavarja és jöhízeműségét kétségbevonja. Mr. Budenz, ellenkezésképpen, ilyen kételkedéssel nem találkozott.« (Washington Post, febr. 29-iki vezércikkéből).

Lattimore hiába igyekezett Budenz vallomását meggyengíteni. Egyetlen kérdést nem tehetett fel, ami Budenz megbízhatóságára vonatkozott volna (New York Times II. 28.). Megtiltották annak a kérdésnek a feltevését, hogy vajjon Budenz olvasta-e a Pacific Affairs c. szakfolyóiratot, amit Lattimore szerkesztett. Sőt, Lattimore komoly veszélybe hozta magát azzal, hogy Budenzet vádolta. Amikor ugyanis egy okiratot mutatott be, amely bizonyítja, hogy Budenz erkölcstelen életet él, a bizottság ráolvasta, hogy ehhez az okirathoz csak kommunista ügyvéden keresztül juthatott, tehát kivizsgálendő, honnan vannak ilyen kommunista kapcsolatai. Lattimore kénytelen volt bizonyítani, hogy az iratot egy jónevű kommunistaelenes ügyvédől kapta. (Chicago Daily Tribune, II. 29.) Amikor pedig kijelentette, hogy Budenz tudatosan, eskü alatt hazudik és kéri, hogy az iratokat tegyék át az igazságügyminisztériumba a hamis tanúzás miatti eljárás megindítása végett, McInnerney legfőbb ügyész helyettes bejelentette, hogy hamis tanúzás miatt az igazságügyminisztérium megindította a nyomozást — Owen Lattimore professzor ellen. (Daily Compass, II. 29., Washington Post, III. 1, II. 29.) Ilyen körülmények közt Lattimore kijelentette, hogy »a jelenlegi módszer, amellyel engem kérdeznek, arra emlékeztet, amikor egy vak ember vesszőt fut.« (New York Times, III. 4.)

Lattimore nagy nehézségek közt felolvasott nyilatkozata éles és leleplező nyilatkozat volt. Miután ebben kijelentette, hogy soha a kommunistákkal nem rokonszenvezett, igen éles támadást intézett a bizottság ellen. Egyebek közt kijelentette, hogy a bizottság annyira el van szánva, hogy vétkeseket találjon a kínai vereségért, hogy »menedéket ad a legfelháborítóbb hazugságok, semmitmondó mendemondák, leplezetlen rosszindulat lázálmainak«, hogy »nincs reménye arra, hogy a bizottság a tényeket fair módon fogja értékelni« és hivatkozott arra, hogy kiragadott mondatokból, elhallgatások segítségével kovácsolták a vádat ellene : »tartalmatlan vádak, gyanúsítások, célzások hihetetlen tömegét«.

Kifejtette, hogy az Institut of Pacific Relations tudományos kutatóintézet ; az ellene emelt vádak alaptalanok. Kimutatta, hogy a Pacific Affairs-ban hétszerannyi jobboldali kiadvány és cikk jelent meg, mint baloldali és hogy a baloldaliakat mindig világosan kommunistaelenestüknek jelölte meg. Kifejtette, hogy akkoriban még élt a szabad vita »amerikai hagyomány« és a legtöbb más lap — nem tudományos lapok is — olyanok is, mint a Wall Street Journal — közöltek ellenvéleményt is. Kijelentette, hogy ő nem »hivatásos szimatoló« és akkoriban, 1934—41. közt nem gondolt és más sem gondolt arra, hogy fiók FBI-t állítson fel egy tudományos intézeten belül. Ha tehát volt is esetleg akkor kommunista behatás, neki nem volt kötelessége nyomozást folytatni, csak a beérkezett cikanyagot tudományos szempontból

elbírálni. »Észszerűtlen — mondta — felelősnek tekinteni engem azért a tényért, hogy egyeseket az akkori szerzők közül ma kommunistának vagy útitársnak tartanak«.

Kifejtette, hogy a Truman-féle kínai politika alapján helyes volt, de most Truman a támadásokkal szemben úgy védekezik, hogy bűnbakokat dob oda a kritikusoknak. Itt említette a külügyminisztérium egyes tisztviselőit, akik »hűségvizsgálatok ijesztő rezsimjében kegyetlen és szokatlan büntetést« szenvedtek : ilyenformán »a terror uralma áldozatul követelte« őket. Elmondta, hogy ennek az az eredménye, hogy »szinte mindegyikét annak a kevés embernek, akiknek hosszú tapasztalatuk van Kínáról, vagy eltávolították a State Departmentből vagy a világ más részein dolgoznak«.

A bizottság azonban nem hagyta magát eltántorítani. Szemére vetették, hogy »japáni politikája kommunistabarát, mert 1945-ben kemény politikát javasolt a japán császárral szemben« (New York Times, febr. 27.). Szemére vetették, hogy a kommunista könyvkereskedések is árulták »Solution in Asia« c. könyvét. (Washington Post, II. 29., New York Times, II. 29.) Szemére vetették, hogy 1938-ban egyizben együtt ebédelt a sanfranciskói szovjet főkonzullal, 1944 január 20-án — tehát amikor szövetségben volt a Szovjetunió és az USA — együtt ebédelt egy clubban egy szovjet újságíróval stb. (New York Times, márc. 4.). Ezenkívül »ellentmondások«-at »fedeztek fel« mostani és két év előtti vallomásaiban. Ezek azért veszélyesek, mert a két vallomás bármilyen csekély eltérése alapján a »hamis eskű« vádját lehet a professzor ellen emelni és ennek alapján akár ötévi börtönre is lehet ítélni. Ilyen »ellentmondások« voltak : valakiről azt vallotta, hogy 1941-ig nem tudta, kommunista-e, most pedig azt vallotta, hogy 1939-ben már tudta, hogy közel áll a kommunistákhoz. Korábban azt mondta, hogy sohasem volt íróasztala a State Departmentben, most kiderült, hogy Roosevelttel egyik tanácsadójának hivatalában volt íróasztala, ez a hivatal pedig a State Department épületében volt elhelyezve, bár szervezetileg nem tartozott oda. Korábban azt vallotta, hogy kínai megbízatásáról a Szovjetunió elleni német támadást követő napokban beszélt a szovjet nagykövettel, most kiderült, hogy 1941 június 18-án. Ezzel kapcsolatban Morris tanácsadó kijelentette, hogy »ebben az időben a Szovjetunió politikai háborúban volt az Egyesült Államokkal.«

Ezeket a vádakot produkálta a bizottság Lattimore professzor ellen.

I. F. Stone, a Daily Compass február 29-i számában így ír : »A történelem ezt mocskos összeesküvésnek fogja tekinteni, hogy tönkretegyenek egy kiváló és bátor tudóst, előre megfontolt terv részleteként, amely arra irányul, hogy pánikkeltés útján belevigye az USA-t a Kína elleni háborúba Csang-Kaj-Sek kedvéért«.

Ez a néhány eset úgy gondolom, érzékelteti a tudomány üldözését, a félelem általános elterjesztésére irányuló törekvést és azt a, sajnos, általában igen korlátozott és következetlen ellenállást, amit a tudósok egy része tanúsít az üldözés ellen.

4. Lattimore professzorral azonban kihallgatását követően még egy sajtós »baleset« történt. Lattimore Jarvinen utazási ügynöktől vasúti jegyet váltott Seattleből Baltimoreba. Az utazási ügynök, aki egyébként, mint kiderült, a CIA kémszervezet besúgója volt, ittás állapotban a CIA egyik emberének elmondta, hogy Lattimore repülőgépjegyet váltott Moszkvába. A CIA ezt

jelentette a State Department-nek, amely nyomban értesítette az összes kilépő-állomást, hogy ha Lattimore el akarja hagyni az USA-t, gátolják meg ebben.

A titkos utasítás kipattant. A State Department bocsánatot kért Lattimore-tól. Lattimore azonban azt nyilatkozta, hogy a részeg ügynök közléseinek vak elfogadása annak a következménye, hogy »a State Departmentet sokkal jobban érdekli a lehetséges bírálát a MacCarranoktól és McCarthyktól... mint az a veszély, hogy tényleges felforgatók... elhagyják az országot.« »Az incidens felfedi, hogy milyen közel vagyunk demokráciánk alapelveinek elpusztításához... Amerikai polgárok most már ki vannak téve annak, hogy megfosztják őket szabadságuktól csupán besugás alapján, a besugás értékének mérlegelése nélkül« (New York Times, jún. 29.). Jarvinen besugót a közvélemény nyomására vád alá helyezték. Fel volt háborodva. Kijelentette, hogy »nem az a kérdés, hogy az ellene emelt vád igaz-e, nem-e«, hanem az, hogy ha így járnak a kormány »tájékoztatói«, akkor »senki sem fogja többé a nyakát kockáztatni, hogy a kormány számára információkat adjon« (New York Times, jún. 1.).

Ez általános tünet. Amerikai tudósok igen gyakran nem hagyhatják el az országot és külföldi tudósok nem jöhetnek Amerikába. Ez természetesen a baktériumfegyver japán szakértőire és a »csodafegyverek« náci szakértőire nem vonatkozik. A Federation of American Scientists idei évi ülésére készített jelentése pl. arról panaszkodik, hogy az elmúlt másfél évben a vízumhatóságok 200 külföldi tudós beutazását gátolták meg. A beutazást egyáltalán kérelmező tudósok 50%-ának komoly nehézségei vannak. Különösen rossz a francia tudósok helyzete, akiknek 70%-a tagja az »Association des Travailleurs Scientifiques« nevű francia tudományos egyesületnek, amelyet a II. világháború után egy évig Joliot-Curie professzor vezetett és amelynek tagjai — a francia tudósoknak csaknem háromnegyed része — ezért, mint »kommunistákkal együttműködők«, »gyanusak«. Említik pl. Jean Lecompte fizikus esetét, akit az ohioi Columbus egyetemre hívtak meg és aki nem tudott bejutni az USA-ba. A Christian Science Monitor május 5-i vezércikkében megírja, hogy nem engedték be az USA-ba a penicillin egyik Nobel-díjas feltalálóját, E. B. Chain-t, aki Hitler elől Angliába menekült és angol állampolgár lett. Nem engedték be Polányi Mihály magyar születésű kémikust, aki Berlinben volt professzor, míg Hitler elől Angliába nem ment a manchesteri egyetem egyik tanszékére és aki nyíltan kommunistaellenes és katedrát kapott volna az USA-ban. Az American Physical Society meghívta Vallasta mexicói professzort, az ENSZ atomenergiabizottságának volt mexicói tagját, akia meghívást nem fogadta el, mert két kollégája nem kapott vízumot. A New York Times február 5-én közölte, hogy Marcus Oliphant ausztráliai biokémikus nem kapott beutazást mult szeptemberben egy tudományos összejövetelre stb.

Ez a helyzet odáig fajult, hogy az American Psychological Association bejelentette, hogy 1954. évi New-Yorkban tervezett nemzetközi kongresszusát a kanadai Montrealban kénytelen megtartani. »A késleltetések és zaklatások miatt, amit külföldi tudósok tapasztalnak, amikor akár csak rövid időre szóló beutazási engedélyt kísérelnek meg elnyerni, az egyesület úgy döntött, hogy nem tudja a meghívókat (New Yorkba) kiküldeni« (Daily Compass, május 20.). Philmore Sanford, az egyesület elnöke pedig kijelentette: »A külföldi tudósok ezt az (beutazási engedélyezési) eljárást képtelennek és veszélyesnek tartják. Az amerikai tudósok ebben az amerikai tudomány egységes növekedése elleni fenyegetést és az érintkezés szabadsága elleni törvényes támadást látnak«.

A fenti esetekből is az látszik, hogy a legreakciósabb fasizáló erők hisztériát igyekeznek kelteni. Az üldözés messze túlterjed a haladó erőkön és mindenkit közvetlenül fenyeget. Nem kommunisták, hanem a tudomány üldözéséről van szó. A Christian Science Monitor című reakciós lap szerint a beutazási korlátozások ezt mondják a külföldnek: »Ne próbáljatok az Egyesült Államokba jönni, mert bár az demokráciának reklámozza magát, annyira retteg a kommunizmustól és a kommunistáktól, hogy törvényei többé nem engedik meg, hogy kiemelkedő tudósok és kutatók Amerikát meglátogassák és eszméiket kicseréljék.« (május 19.)

AZ IDEOLÓGIAI OKTATÁSRÓL

Népi demokratikus államunk gyorsütemű fejlődése múlhatatlanul szükségessé teszi, hogy kutatóink tudásuk legjavával vegyenek részt a termelés fokozásában. Azt az igényt, amely demokratikus gazdaságunk és társadalmunk felől a szaktudományok felé megnyilvánul, a csupán szaktudással rendelkező tudós nem tudja kielégíteni. A marxi-lenini filozófia beható tanulmányozása, a dialektikus materialista módszer elsajátítása és alkalmazása a tudomány minden területén elengedhetetlen feltétele a továbbfejlődésnek. Egyre több tudósunk ismeri fel, hogy konkrét tudományos munkájában a dialektikus módszer alkotó alkalmazása felbecsülhetetlen segítséget jelent, s hogy ehhez a marxista filozófia alapos tanulmányozása szükséges.

Komoly hiányosság volt a múltban — mint erre Pártunk Politikai Bizottságának június 5-én a pártoktatás eredményeiről és hiányosságairól hozott határozata rámutatott, — hogy igen alacsony volt a tanfolyamokon résztvevő értelmiségiek aránya és ezek egyrészt is indokolatlanul alacsony oktatási formákba osztották be.

Ezen a hibán hivatott segíteni a Párt határozata alapján létrehozott új oktatási forma. 1952 októberében indult meg az Akadémia szervezésében a dialektikus materializmus kérdéseivel foglalkozó tanfolyam, amelynek keretében első évben a dialektikus materializmus alapjait, második évben pedig a történelmi materializmust tanulmányozzák a kutatóintézetek tudományos dolgozói. A tanfolyam megszervezése a II. osztály feladata, de a jó eredmények előmozdítása komoly megbízatása az Akadémia valamennyi osztályának, mert kiváló kutatóink ideológiai képzettségének fejlődése hathatósan elő fogja segíteni az ötéves tudományos terv sikeres teljesítését.

A tanfolyamnak — a megadott keretnek megfelelően — 450 hallgatója van, akik 21 konferencia keretében dolgozzák fel egy-egy előadás anyagát. Az eddig lefolyt konferenciák tapasztalatai alátámasztják az elmondottakat; kutató-intézetekbeli visszhangjuk is bizonyítja, hogy hasznosak, eredményesek voltak. A filozófiai és szakmai kérdések összekapcsolásával viták alakulnak ki, ami bizonyítja, hogy tudósaink nemcsak tanulmányozzák, hanem kutatásaikban is magukévá akarják tenni a dialektikus módszert. Nagy az érdeklődés a be nem osztott tudományos dolgozók körében is; nagyszámban látogatják a tanfolyam előadásait. Sok intézetben pedig megszervezték, hogy a konferencián résztvevők tájékoztadják a többi dolgozót az ott felvetődött kérdésekről.

AZ AKADEÉMIA HÍREI

Közlemény

a Tudományos Minősítő Bizottságtól

A Tudományos Minősítő Bizottság az 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet értelmében folyó évi október hó 18-án tartott ülésén a következőket nyilvánította a tudományok doktorává, illetőleg kandidátusává :

Földessy Gyulát az irodalomtudomány doktorává, Gálos Rezsőt, Gyergyai Albertet, ifj. Horváth Jánost, Király Istvánt, Klaniczay Tibort, Komlós Aladárt, Szauder Józsefet az irodalomtudomány kandidátusává ;

Bartha Dénest, Vargyas Lajost a zenetudományok kandidátusává ;

Benkő Lórándot, Borzsák Istvánt, Csefkó Gyulát, Czeglédy Károlyt, Dercsényi Móriczot, Hajdu Pétert, Kálmán Bélát, Lőrincze Lajost, Sulán Bélát, Telegdi Zsigmondot a nyelvészeti tudományok kandidátusává ;

I. Tóth Zoltánt, Kiss Lajost a történelemtudomány doktorává, Babits Andrást, Dobrovits Aladárt, Elekes Lajost, Esze Tamást, Fülep Ferencet, Gyórfy Györgyöt, Hanák Pétert, Kovács Endrét, Markó Árpádot, Mérei Gyulát, N. Mickunt, Pach Zsigmondot, Párducz Mihályt, Radnóti Aladárt, Spira Györgyöt, Székely Györgyöt, Szilágyi Jánost, Szilágyi János Györgyöt, Thim Józsefet, Varga Zoltánt, Zsigmond Lászlót a történelemtudomány kandidátusává ;

Lyka Károlyt a művészettörténeti tudományok doktorává, Csatkai Endrét, Dercsényi Dezsőt, Vayer Lajost, H. Zádor Annát a művészettörténeti tudományok kandidátusává ;

Kéz Andort, Szabó Pál Zoltánt a földrajzi tudományok kandidátusává ;

Ágoston Györgyöt, Kardos Lajost a neveléstudományok kandidátusává ;

Havas Ernőt, Nádor Györgyöt, Szigeti Józsefet a filozófiai tudományok kandidátusává ;

Haász Árpádot a közgazdasági tudományok kandidátusává ;

Eörsy Gyulát, Világhy Miklóst a jogi tudományok kandidátusává ;

Péter Rózsát, Szele Tibort a matematikai tudományok doktorává, Aczél Jánost, Császár Ákost, Dezső Lórándot, Fenyő Istvánt, Fuchs Lászlót, Gyires Bélát, Makai Endrét, Szász Pált, Szép Jenőt, Vincze Istvánt a matematikai tudományok kandidátusává ;

Neugebauer Tibort a fizikai tudományok doktorává, Bardócz Árpádot, Boros Jánost, Gáspár Rezsőt, Gombay Lajost, Hoffmann Tibort, Horváth Jánost, Marx Györgyöt, Pauncz Rezsőt, Szalay Lászlót, Tarnóczy Tamást a fizikai tudományok kandidátusává ;

Magyar Pált, Soós Lajost, Ubrizsy Gábort, Varga Lajost a biológiai tudományok doktorává, Balogh Jánost, Bánhegyi Józsefet, Boros Ádámot, Csik Lajost, Faludi Bélát, Fábiani Gyulát, Frenyó Vilmost, Gyórfy Jánost, Kárpáti Zoltánt, Kol Erzsébetet, Kolozsváry Gábort, Mándy Györgyöt, Móczar Lászlót, Módlinger Gusztávot, Nemeskéri Jánost, Párducz Bélát, Sebestyén Olgát, Soós Árpádot, Szalai Istvánt, Szemes Gábort, Székessy Vilmost, Ujvárosi Miklóst a biológiai tudományok kandidátusává ;

Berde Károlyt, Fleischmann Lászlót, Guszmann Józsefet, Preisich Kornélt, Réti Aurélt az orvostudományok doktorává, Angyal Lajost, Aszódi Zoltánt, Bach Imrét, Ballagi Istvánt, Baráth Jenőt, Barta Imrét, Bársony Jenőt, Benczur Gyulát, Banga Ilonát, Bugár Mészáros Károlyt, Burg Etét, Csapó Józsefet, Csapody Istvánt, Csepai Károlyt, Czeyda Pommersheim Ferencet, Dózsa Jenőt, Endes Pongráczot, Erdélyi Józsefet, Erdélyi Mihályt, Erdős Lászlót, Farkas Eleket, Farkas Károlyt, Fekete Sándort, Fischer Antalt, Flesch Ármint, Gábor Györgyöt, Gerlőczy Ferencet, Gerlőczy Gézát, Gortvay Györgyöt, Görgényi Oszkárt, Győri Györgyöt, Hahn Gézát, Hájós Károlyt, Horváth Boldizsárt, Huth Tivadart, Incze Gyulát, Jules Miklóst, Kassai Dezsőt, Kelemen Endrét, Kiszely Györgyöt, Kahán Ágostot, Koós Aurélt, Kovách Arisztidét, Kovács Ferencet, Krepuska Istvánt, Kubányi Endrét, Kudász Józsefet, Láng Adolfot, Lehoczky Tibort, Lóránd Sándort, Lovrekovich Istvánt, Ludányi Györgyöt, Lukács Józsefet, Magyar Imrét, Mátyás Jenőt, Milkó Vilmost, Molnár Bélát, Mosonyi Lászlót, Nagy Dénest, Novák Ernőt, Oláh Dánielt, Ökrös Sándort, Pataky Istvánt, Perény Gábort, Petri Gábort, Prochnow Ferencet, Rényi-Vámos Ferencet, Safranek Jánost, Simon Bélát, Sipos Károlyt, Skutta Árpádot, Soós Aladárt, Sümegi Istvánt, Schill Imrét, Székessyné Hermann Vilmát, Timár Miklóst, Udvardy Lászlót, Ungváry Lászlót, Vámos Lászlót, Vendégh Vincét, Zárdai Imrét, Zoltán Lászlót az orvostudományok kandidátusává ;

Bogárdi Jánost, Gyengő Tibort, Haviár Győzőt, Hazay Istvánt, Palotás Lászlót, Tarján Rezsőt, Vajta Miklóst, Vidéki Emilt a műszaki tudományok doktorává, Boldizsár Tibort, Dalos Andrást, Domony Andrást, Egyed Lászlót, Eisler Jánost, Feimer Lászlót, Forgó Lászlót, Gáspár Gézát, Hajtó Nándort, Hennyey Zoltánt, Hornung Andort, Horváth Zoltánt, Jakaby Lászlót, Kézdi Árpádot, Kiss Ervint, Koncz Istvánt, Lénárd Sándort, Martiny Károlyt, Pekár Dezsőt, Ronkay Ferencet, Salamin Pált, Sébor Jánost, Scheffer Viktort, Schwertner Antalt, Szendy Károlyt, Szepesi Endrét, Terplán Zénót, Valkó Iván Pétert, Vécsey Bélát, Willoner Gedeont a műszaki tudományok kandidátusává ;

Barta Györgyöt, Csepregyhé Meznerits Ilonát, Gedeon Tihamért, Grasselly Gyulát, Kertai Nándort, Sümeghy Józsefet, Scherf Emilt, Schréter Zoltánt, Székyné Fux Vilmát, Sztrókay Kálmánt, Tokody Lászlót a föld- és ásványtani tudományok kandidátusává ;

Kuncz Alfonzot, Mika Józsefet, Török Tibort, Vastagh Gábort a kémiai tudományok doktorává, Balló Rudolfot, Clauder Ottót, Demény Lászlót, Györki Józsefet, Kiss Dénest, Kiss Józsefet, Komáromy Istvánnét, Kovács Józsefet, Kovács Ödönt, Körössy Ferencet, Mester Lászlót, Nádor Károlyt, Pungor Ernőt, Szekeres Lászlót, Végh Antalt, Winkler Elemért a kémiai tudományok kandidátusává ;

Obermayer Ernőt, Porpáczy Aladárt, Róth Gyulát a mezőgazdasági tudományok doktorává, Angeli Lambertet, Berényi Dénest, Békési Miklóst,

Csákány Istvánt, Erős Pált, Friedrich Bélát, Havas Gézát, Kégl Lászlót, Kiss Albertet, Klimes-Szmik Andort, Koltai Györgyöt, Kozma Pált, Kurnik Ernőt, Lelley Jánost, Maliga Pált, Mészöly Gyulát, Prettenhoffer Imrét, Rajháthy Tibort, Száva-Kovács Józsefet, Szelényi Gusztávot, Szirmai Jánost, Tangl Haraldot, Várallyai Györgyöt, Westsik Vilmost a mezőgazdasági tudományok kandidátusává;

Csontos Józsefet, Köves Jánost az állatorvosi tudomány doktorává, Hegyeli Zoltánt, Hirth Gézát, Mészáros Istvánt, Szélyes Lajost az állatorvosi tudomány kandidátusává nyilvánította.

A Tudományos Minősítő Bizottság a kandidátusok egy részének felszólító levelet küldött doktori disszertációjának mielőbbi benyújtására, azon pályázók egy részének pedig, akik ma még nem kaptak kandidátusi fokozatot, — felszólító levelet kandidátusi disszertáció benyújtására.

Közlemény

a Tudományos Minősítő Bizottságtól

A Tudományos Minősítő Bizottság az 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet értelmében folyó évi december 31-én tartott ülésén a következőket nyilvánította a tudományok doktorává, illetőleg kandidátusává :

Dezsényi Bélát, Füst Milánt, Hantosné Hajdu Helgát, Hatvany Lajost, Hont Ferencet, Kardos Lászlót, Kóhalmi Bélát, Lutter Tibort, Pukánszky Kádár Jolánt, Vajthó Lászlót, Varjas Bélát az irodalomtudomány kandidátusává ;

Gárdonyi Zoltánt, Major Ervint a zenetudományok kandidátusává ;

Dávid Antalt, Fokos Fuchs Dávidot, Harmatta Jánost, Juhász Lászlót, Korompai Bertalant, Moór Elemért, Nyiri Antalt, Papp Istvánt, Prohászka Jánost, Rásonyi Lászlót, Rubinyi Mózeset, Sebestyén Irént, Szádeczky Kardos Samut, Tompa Józsefet a nyelvészeti tudományok kandidátusává ;

Kádár Miklóst, Névai Lászlót, Weltner Andort a jogi tudományok kandidátusává ;

Domanovszky Györgyöt, Nagy Tibort, Nemes Dezsőt, Réti Lászlót, Szimonidesz Lajost a történelemtudomány kandidátusává ;

Wágner Richárdot a földrajzi tudományok kandidátusává ;

Balogh Jolánt, Berkovits Ilonát, Erdélyi Gizellát, Gerevich Lászlót, Genthon Istvánt, Mihalik Sándort, Pigler Andort, Rabinovszky Mariuszt a művészettörténeti tudományok kandidátusává ;

Goldziher Károlyt a matematikai tudományok doktorává, Bálint Elemért, Földes Istvánt, Huszár Gézát, Surányi Jánost a matematikai tudományok kandidátusává ;

Baitner Gézát, Bozóky Lászlót, Faragó Pétert, Fényes Imrét, Nagy Elemért, Orbán Györgyöt, Pócza Jenőt a fizikai tudományok kandidátusává ;

Csiki Ernőt, Leidenfrost Gyulát, Wagner Jánost a biológiai tudományok doktorává, Balázs Ferencet, Bereczk Pétert, Boros Istvánt, Éhik Gyulát, Hortobágyi Tibort, Méhes Gyulát, Moessné Rásky Klárát, Szatala Ödönt a biológiai tudományok kandidátusává ;

Kálló Antalt az orvostudományok doktorává, Adler Pétert, Alföldi Jenőt, Balázs Gyulát, Bárány Jánost, Bartók Imrét, Bugyi Istvánt, Detre Lászlót, Doleschall Frigyeset, Farádi Lászlót, Fazekas Sándort, Fodor Imrét, Fejér Endrét, Feuer Györgyöt, Földi Mihályt, Friedrich Lászlót, Gerlei Ferencet, Goreczky Lászlót, Grósz Istvánt, György Edét, Halmágyi Dénest, Hencz Lászlót, Hrabovszky Zoltánt, Juhász Pált, Kaló Andort, Kalocsai Kálmánt, Kapus Gyulát, Király Józsefet, Kisfaludy Pált, Kluge Endrét, Koppenstein Ernőt, ifj Kovács Ferencet, Kubinyi Lászlót, Lénárt Györgyöt, Liebermann Tódort, Liebner Ernőt, Lőrincz Ferencet, Molnár Lászlót, Nádrai Andort, Nékám Lajost, Noszkay Aurélt, Pacséri Imrét, Palócz Istvánt, Papolczy Ferencet, Pastinszky Istvánt, Péter Jánost, Pauncz Alajost, Petrilla Aladárt, Pogány Ödönt, Rakonitz Jenőt, Rodé Ivánt, Salacz Pált, Schranz Dénest, Schulhof Ödönt, Somogyi Zsigmondot, Stefanesik Szilárdot, Ströszner Ödönt, Surányi Gyulát, Szabó Györgyöt, Szántó Györgyöt, Szatmári Sebestyént, Szendi Balázst, Szemes Tibort, Szold Endrét, Ujhelyi Károlyt, Vándori Józsefet, Venkei Tibort, Véghelyi Pétert, Voltay Bélát, Vondra Nándort, Wald Bélát, Weinstein Pált, Zsebők Zoltánt az orvostudományok kandidátusává ;

Bárány Nándort, Fonó Albertet, Halász Dénest, Istvánffy Edvint, Korach Mórt, Millner Tivadart, Rédey Istvánt, Regőczy Emilt, Reuss Endrét, Schimanek Emilt, Seidner Mihályt, Szigeti Györgyöt, Szikla Gézát, Tomits Ivánt, Urbanek Jánost a műszaki tudományok doktorává, Ács Ernőt, Barta Józsefet, Beczkóy Józsefet, Budincsevics Andort, Csala Albertet, Dékán Sándort, Dénes Pétert, Déri Mártát, Dischka Győzőt, Falk Richárdot, Faragó Gyulát, Geszti Pált, Gondár Jenőt, Hajdú Elemért, Hajnóczy Lászlót, Homoródy Lajost, Ignác Pált, Izsák Miklóst, Karsa Bélát, Kazinczy Lászlót, Károlyi Zoltánt, Kerpely Kálmánt, Konrád Ödönt, Koródi Albertet, Kóta Józsefet, Körös Bélát, Lampl Hugót, Lettner Ferencet, Lévai Andrást, Mazalán Pált, Mándi Andort, Mezei Miklóst, Méhes Györgyöt, Nemesdi Ervint, Nemes Tihamért, Oszlaczky Szilárdot, Póczy Mihályt, Polinger Lászlót, Rathing Ferencet, Renner Jánost, Rédl Endrét, Sárközi Gézát, Schrodtt Istvánt, Schey Jánost, Stricker Györgyöt, Szabó Nándort, Szalkai Ferencet, Széki Pálmát, Szmodics Kázmért, Sztrókai Pált, Teer Mór Ferencet, Tyczinszky Zsigmondot, Varga Józsefet, Visnyovszky Lászlót, Weichinger Károlyt, Zalányi Bélát a műszaki tudományok kandidátusává ;

Kreczói Miklóst, Strausz Lászlót, a föld- és ásványtani tudományok doktorává, Balogh Kálmánt, Barabás Kálmánt, Földvári Aladárnét, Hermann Margitot, Majzon Lászlót, Mihálec Istvánt, Pantó Gábort, Szalay Tibort, Szentés Ferencet, Szőrényi Erzsébetet, Szurovi Gézát, Tasnádi Kubacska Andrást, Tomor Jánost, Végh Gyulát a föld- és ásványtani tudományok kandidátusává ;

Bodnár Jánost, Földi Zoltánt, Oplatka Györgyöt, Tóth Gézát a kémiai tudományok doktorává, Baksaj Ernőt, Bálint Istvánt, Beke Dénest, Berty Józsefet, Bereczky Endrét, Bitskei Józsefet, Bognár Gusztávot, Bruckner Zoltánt, Fári Lászlót, Fehér Istvánt, Finály Istvánt, Gärtner Károlyt, Gráf Lászlót, Grofesik Jánost, Holló Jánost, Jáki Miklóst, Kardos Ferencet, Knapp Oszkárt, König Rezsőt, Krausz Józsefet, Marton Józsefet, Molnár Istvánt Nyul Gyulát, Papp Elemért, Papp Szilárdot, Polinszky Károlyt, Sarudi

Imrét, Spanyár Pált, Straub Jánost, Szeberényi Pált, Szép Ödönt, Tettamanti Károlyt, Torbágyi Novák Lászlót, Török Gábort, Tuzson Pált, Vajna Sándort, Vas Károlyt, Vágó Györgyöt a kémiai tudományok kandidátusává;

Grábner Emilt, Gyárfás Józsefet, Schneider Lajost, Soós Istvánt a mezőgazdasági tudományok doktorává, Arany Sándort, Babos Imrét, Baksai Tóth Bertalant, Berend Józsefet, Berzsenyi Janosits Lászlót, Csiszár Józsefet, Dworák Lajost, Frank Melániát, Hank Olivért, Jermy Tibort, Kern Hermannt, Láng Gézát, Magyar Jánost, Márkus Józsefet, Nagy Lórándot, Pallay Nándort, Pap Endrét, Reichardt Gábort, Rom Pált, Sántha Lászlót, Schermann Szilárdot, Somorjai Ferencet, Stefanovits Pált, Terényi Sándort, Tomka Gábort, Tury Elemért, Udvaros Károlyt, Weiser Istvánt a mezőgazdasági tudományok kandidátusává ;

Örösy Pál Zoltánt, Voinarovics Eleket az állatorvosi tudomány doktorává, Bamberger Károlyt, Biró Jenőt, Gyarmati Ernőt, Hoffmann Ferencet, Kertay Nándort, Kemény Armandot, Kobulej Tibort, Nyiredy Istvánt, Pellérdy Lászlót, Szent-Iványi Tamást, Zimmermann Gusztávot az állatorvosi tudomány kandidátusává.

A Tudományos Minősítő Bizottság a kandidátusok egy részének felszólító levelet küldött doktori disszertációjának mielőbbi benyújtására, azon pályázók egy részének pedig, akik ma még nem kaptak kandidátusi fokozatot, — felszólító levelet kandidátusi disszertáció benyújtására.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1953. ÉVI KÖNYVKIADÁSI PROGRAMMJA

Az Akadémia Elnöksége 1952. évi június 28-i ülésén az alábbi könyvkiadási programot hagyta jóvá 1953. évre :

I. Osztály Kiadói terv

Nyelvtudomány :

Baleczky Emil : A komlósikai ukrán nyelvjárás
Bárczi Géza : Nyelvjárási szövegek
Király Péter : Az első kísérlet a szlovák irodalmi nyelv megteremtésére
Kniezsa István : Szláv jövevényszavaink
Szatmári István : Nyelvjárási térképek a Nagykunságból
Szovjet nyelvtudományi cikkek (Telegdi Zsigmond válogatása)

Magyar irodalomtudomány :

Ady Endre összes művei II. kötet. (kritikai kiadás)
Arany János összes művei VII—VIII. köt. (kritikai kiadás)
Bóka László : Ady Endre élete
Esze Tamás : A Rákóczi-kor irodalma
Fazekas Mihály összes művei I. köt. (kritikai kiadás)
Komlós Aladár : Vajda János
Petőfi Sándor összes művei V. köt. (kritikai kiadás)
Waldapfel József : A magyar irodalom története a felvilágosodás korában

Világirodalom :

Blagoj : Puskin alkotói útja I. kötet.

Zenetudomány :

Kodály Zoltán : A Magyar Népzene Tára. III. kötet

Klasszika-filológia :

Szabó Árpád : Homeros
Hesiodos : Erga kai hémerai
Ovidius : Fasti

Nyelvtudományi értékezések :

Benkő Lóránd : A magyar hangtörténet néhány kérdése
Hajdu Péter : A magyarság kialakulásának előzményei
Deme László : Nyelvjárásaink néhány hangtani kérdéséhez
Kázmér Miklós : Alsó Szigetköz földrajzi nevei

Irodalomtudományi értékezések :

Gálos Rezső : Kármán József

Nyelvtudomány:

- Bárcki Géza: A magyar nyelvátlasz munkamódszere
Bárcki Géza: A XVI. század magyar nyelvjárásainak kérdéséhez
D. Bartha Katalin: A szlavóniai magyar nyelvjárás nyelvtana
Fónagy Iván: Francia hangsúlytanulmányok
Harmatta János: A magyar nyelv iráni jövevényszavai
Hegedüs Lajos: A bukovinai telepések nyelvjárása
Knieza István: Szláv nyelvemlékek. III. kötet
Németh Gyula: Türkische Studien aus Vidin
Végh József: Nyelvjárás térképek az Órségből

Magyar irodalomtudomány:

- Ady Endre összes művei III. kötet (kritikai kiadás)
Arany János összes művei IX. kötet. (kritikai kiadás)
Csokonai V. Mihály összes művei I—II. kötet (kritikai kiadás)
Fazekas Mihály összes művei II. kötet (kritikai kiadás)
Juhász Gyula összes művei I. kötet. (kritikai kiadás)
Rimay János összes művei (kritikai kiadás)
Vörösmarty Mihály összes művei I. kötet. (kritikai kiadás)

Világirodalom:

- Kardos Tibor: Renaissance tanulmányok
Mejlah: Lenin és az orosz irodalom kérdései
Szovjet irodalomtudományi cikkek

Zenetudomány:

- Hammerschlag János: A régi zene előadásmódja
Major Ervin: A magyar tánczene emlékei. I. kötet
Zenetudományi tanulmányok. II. kötet

II. Osztály

Kiadói terv

Történettudomány:

- Andics Erzsébet: A szabadságharc főúri áruói. II. kötet. (Magyar Történelmi Társulat)
Benda Kálmán: A magyar jakobinus mozgalom iratai. I. kötet. (Magyar Történelmi Társulat)
Gyórfy György: Magyarország történeti földrajza az Árpád-korban
I. Tóth Zoltán: Balcescu
I. Tóth Zoltán: 1825—67-es bibliográfia. IV. kötet. (Történettudományi Intézet)
Kossuth Lajos 1848—49-ben V—VI. kötet. (Magyar Történelmi Társulat)
Kummorovitz Bernát: A veszprémi káptalani és püspöki levéltár XVI. századi kiadatlan okleveleinek regesztái (Országos Levéltár)
Makkai László: Iratok a Rákóczi birtokok gazdálkodásáról a XVII. században
Mályusz Elemér: Zsigmondkori Oklevéltár. II. kötet. (Országos Levéltár)
Mályusz Elemér: Az államszervezet Zsigmond korában. (Történettudományi Intézet)
Országos Történeti Kongresszus jegyzőkönyve
Paulinyi Oszkár: A garamvidéki bányavárosok gazdasági és társadalmi rétegződése a XVI. század közepén (Országos Levéltár)
Ráday Pál iratai I. kötet
Szentpéteri Imre—Borsa Iván: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. VI. kötet. (Levéltárak Országos Központja)
Válogatott iratok a Rákóczi szabadságharc diplomáciai történetéből. I—II. kötet. (Magyar Történelmi Társulat)

Filozófia :

N. G. Csernisevszkij : Válogatott filozófiai művek
D. Diderot : Válogatott esztétikai művek
Filozófiai Évkönyv. II. kötet
Fogarasi Béla : Logika (bővített és javított kiadás)
G. F. W. Hegel : Esztétika III. kötet
Hobbes : Válogatott filozófiai művek
Lukács György : Adalékok az esztétika történetéhez
Spinóza : Tractatus theologiae politicus

Klasszika-filológia :

Aristoteles : Athéniaiön politeia
Castiglione László : Görög-egyiptomi terrakották (németül)
Maskin : Augustus principatusa
Szilágyi János György : A Szépművészeti Múzeumgörög vázái. I. kötet (németül)

Régészettudomány :

Banner János—Korek József : A péceli kultúra
Banner János—Jakabfi Imre : Régészeti bibliográfia
Csallány Dezső : A gepidák Magyarországon

Művészettörténet :

Balogh Jolán : Magyar renaissance művészet (A Mátyáskori művészet)
Dercsényi Dezső—Gerevich Tibor : Komárom—Nógrád megye műemléki topográfiaja
Gerevich László : Tanulmányok a Budai vár anyagi kultúrájának történetéhez
Radocsay Dénes : Magyar középkori falfestészet

Néprajz :

Barabás Jenő : A magyar tanyatelepülés kialakulása
Dégh Linda : Új magyar népköltési sorozat II. kötet. Kakasdi mesék
Gunda Béla : Lakóház-kutatás Kelet-Európában
Ortutay Gyula : Kálmány Lajos hagyatéka II. kötet

Pedagógia :

Comenius : Didactica Magna
Usinszkij : Válogatott pedagógiai munkái

Jogtudomány :

Beér János : A szocialista állam mechanizmusa
Nizsalovszky Endre : A házassági és családjog népi demokráciánkban
Világhy Miklós : A munkával szerzett tulajdon

Közgazdaságtudomány :

Erdős Péter—Mátyás Antal : A haladó közgazdasági gondolat Magyarországon
Ljubovsitz : Agrárválság
D. Ricardo : Közgazdaság és adózás alapelvei
A. Smith : Nemzetek gazdasága

Földrajz :

Berg : Az élet és az éghajlat
Magyar földrajzi monográfiák
Szabó Pál Zoltán : Magyarország vízgazdálkodásának természetföldrajzi feltételei

III. Osztály

Kiadói terv

Matematika :

Alexits György : Ortogonális sorok
Bolyai-hét kiadványa
Egerváry Jenő : A technikai mechanika differenciálegyenletei

I. M. Gelfand : Lineáris algebra
 A. O. Gelfond : Differenciálszámítás
 Kalmár László : Halmazelmélet
 Kerékjártó Béla : A geometria alapjairól I. kötet (az euklidesi geometria elemi felépítése)
 L. Sz. Pontrjagin : Kombinatorikus topológia
 L. Sz. Pontrjagin : Topológikus csoportok
 M. V. Pentkovszkij : Nomográfia
 Rényi Alfréd : Valószínűségszámítás
 Szőkefalvi N. Béla : Feladatgyűjtemény az analízis köréből
 Szőkefalvi N. Béla : Haár Alfréd összegyűjtött munkái

Csillagászat :

Dezső Lóránd—Detre László—Földes István : Csillagászat I. rész.

Meteorológia :

Aujeszký László—Dési Frigyes—Béll Béla : Dinamikus meteorológia
 Száva Kováts Nándor—Bacsó Nándor : Általános éghajlatlan és Magyarország éghajlata
 Takács Lajos—Dobosi Zoltán : Meteorológiai műszertan

Fizika :

A. Ahijezer—I. Pomerancsuk : A magelmélet néhány kérdése
 Bardócz Árpád—Török Tibor—Szalkay Ferenc : Gyakorlati emissziós színkép-elemzés. I. kötet
 D. Halliday : Bevezetés a magfizikába
 D. Ivanenko—A. Szokolov : Klasszikus térelmélet
 N. A. Kapcov : Elektromos jelenségek gázokban és vácuumban
 L. Landau—E. Lifsic : Statisztikus fizika
 G. Sz. Landszberg : Optika
 V. L. Ljovsin : Folyékony és szilárd anyagok fotolumineszcenciája
 F. Seitz : Szilárd testek modern elmélete
 E. V. Spolszkij : Atomfizika I—II. kötet
 Sz. I. Vavilov : A fény mikrostruktúrája

IV. Osztlly

Kiadói terv

V. A. Alekszejev : Darwinizmus I. kötet
 Andreánszky Gábor : Ösnövénytan
 Balogh János : A biocönotika alapjai
 Bánhegyi József : Magyarország virágtalan növényei II. Mikroszkópikus gombák
 E. A. Doroganevszkaja : A növények földrajzi elterjedésének és anyagszerájének összefüggése
 V. M. Fjodorov : A légköri nitrogén biológiai megkötése
 Novinszkij—Platonov : A korszerű biológia filozófiai kérdései
 Székessy Vilmos : Zoológiai kutatások a bátorligeti reliktum-területén
 N. M. Sziszakjan : Protoplaszma szerkezetek fermentatív aktivitása

Lektorai terv

Allodiatorisz Irma : Állat- és embertani bibliográfia
 Ábrahám Ambrus—Dudich Endre : Állattani kézikönyv. I. kötet
 Ábrahám Ambrus : Neuron és neurontan.
 Kramli András—Vályi Nagy Tibor—Vas Károly : A mikroszervezetek biokémiája
 Maucha Rezső—Sebestyén Olga : Hidrobiológia
 Priszter Szaniszló : Gyommagvak és termések

Priszter Szaniszló : Botanikai bibliográfia
Rapaics Rajmund : A magyar biológia története
Sárkány Sándor—Gimesi Nándor : Reprodukтив szervek szövettana
Magyarország virágtalan növényei. V. kötet. Algák

V. Osztály

Kiadói terv

Bartók Imre : A magyar szemészet története
Berndorfer Alfréd : Dudith András
Élettani vizsgáló módszerek I. kötet. (Általános rész). (Szerkesztőbizottság elnöke :
Issekutz Béla)
Fekete Sándor—Farkas Károly : Újabb megismerések a menstruáció kórélet-
tanáról
Gömöri Pál—Kerpel F. Ödön : A vesebetegségek pathológiája és therápiája
Kerpel F. Ödön : Csecsemőkori sorvadás és toxicosis
Kettesy Aladár : Színlátás
Korneyev : Csontizületi tuberculosis
Krompecher István : Csontképződés, ízületképzés
Oláh Dániel—Szatmáry Sebestyén : Orvosi mikológia
Onkológia (Gyűjteményes munka)
I. P. Pavlov összegyűjtött munkái. I—II. kötet
I. P. Pavlov : Feltételes reflexek
Petényi Géza—Fonó René : Gyermekkori tuberculotikus megbetegedések chemo-
therápiája
Rubinstein : Az öröklődés kérdése a tuberculosisban
Törő Imre—Jancsó Miklós : Reticuloendothel

VI. Osztály

Kiadói terv

Geodézia-geofizika :

A földmágnességi elemek Magyarországon észlelt időbeli változásai
Aujeszkí László—Egyed László : Általános geofizika
Hazai István : Vetületek
Kraszovszkij—Danilov : A felsőgeodézia kézikönyve. I. kötet

Földtan :

Grassely Gyula : Ásványi és ércanalitikai módszerek
Szádeczky-Kardoss Elemér : Geokémia
Vadász Elemér : Elemző földtan

Hidrológia :

Magyarország hidrológiája. II. kötet
Maucha Rezső : A szennyvíztisztítás elmélete és gyakorlata
Mosonyi Emil : Elméleti hidraulika

Bányászat :

Krupár Géza : A tömegtermelésre alkalmas korszerű fejtésmódok kialakítása és
elvi kérdései
Mazalán Pál—Gyulai Zoltán—Aliquander Ödön : Korszerű olajbányászati mód-
szerek
Sz. I. Mitrofanov : Éredősítási kísérletek
Vigh Ferenc—Ajtai Zoltán—Kassai Ferenc : A magyar bányászat karsztvíz
kérdései. I. kötet

Kohászat:

Cseljusztkin—Rozemman : Hengerművek automatikus irányítása
Geleji Sándor : Monográfia gyűjtemény a vaskohászat területéről. I. kötet
J. C. Umanszkij—A. K. Trapeznikov—A. J. Kitaigorodszkij : Röntgenográfia

Fémkohászat:

Horváth Zoltán—Széki János : A cink kohászata
Horváth Zoltán : A tüzi útoni kohászati folyamatok fizikai kémiája

Gépészet:

Balogh Béla—Vikár Tamás : Hajószerkesztés elmélete
A. I. Iszajev : Felületi réteg keletkezésének folyamata a végek forgácsolással
történő megmunkálásánál
Lojczjanszkij : Folyadékok és gázok mechanikája
Pattantyús Géza : Szállítás légáramban és folyadékáramban
Simonyi Károly—Gyulai Zoltán : Technikai fizika II. kötet
Szabó Gusztáv : Műszaki kinematika

Közlekedés:

Csudakov : Az automobil elmélete
Verebély László : Villamosvasúti vontatás

Villamosság-energetikai tudomány:

Forgó László : Hőátszármasztatás
Liska József—Urbanek József : Vektorábrák, egyenletek írásmódja, MKS rendszer alkalmazása
Verebély László : Nagyfeszültségű technika

Automatizálás:

B. Sz. Szotszkov : Az automatika és telemechanika felépítésének alapelemei
B. Sz. Szotszkov : Automatikai és telemechanikai készülékek elemei

Híradástechnika:

Hennyei Zoltán : Bevezetés az átviteltechnika lineáris hálózatainak elméletébe
A. A. Koloszov : Hangolt rendszerek és erősítők
Sárközi Géza—Susánszki László—Kodolányi Gyula : Antennák és hullámterjedés

Építéstudomány:

Menyhárd István és társai : Vasbetonszerkezetek elmélete
Schwertner Antal : Rugalmas pontok módszere keretek számítására
Szmodits Kázmér és társai : Héjszerkezetek elmélete

Könnnyűipar:

N. I. Nyikityin : A fa kémiája

Műszaktörténet:

Faller Jenő : A magyar érc- és kőszénbányászat fejlődéstörténete
Hajdu Elemér—Urbanek János—Gohér Mihály—Kovács K. Pál—Verebély László : A magyar elektrotechnika úttörői
Kardos György—Révhelyi Elemér : Fellner Jakab élete és munkássága
Lászlóffy Woldemár : Vásárhelyi Pál és a magyar vízepítés úttörői
Schimanek Emil : Bánki Donát élete és alkotásai

Űvegtechnológia:

D. B. Ginzburg—V. N. Zimjin : A szilkátipar berendezéseinek hőtechnikai számításai

Egyéb:

L. Sz. Eigenszon : Modellozás. (Műszakikismintaelmélet)

Lektorai terv

Geodézia-geofizika :

Rédey István : Geodéziai és geofizikai szakszótár
Kraszovszkij—Danilov : A felsőgeodézia kézikönyve II—III. kötet.

Hidrológia :

Bogárdi János : A hordalékmozgás elmélete
Magyarország hidrológiája III—IV. kötet
Schulhof Ödön—Papp Ferenc—Papp Szilárd—Frank Melanie : Magyarország
gyógyvizei

Bányászat :

Vigh Ferenc—Ajtai Zoltán—Kassai Ferenc és társai : A magyar bányászat
karsztvíz kérdései. II. kötet

Közlekedés :

Prohászka László—Vásárhelyi Boldizsár : A gépjármű és az útépités kölcsön-
hatásai
Szilágyi Gyula : A kishajózás elméleti kérdései Magyarországon

Villamosság-energetika :

Fergó László szerkesztésében : Műszaki áramlattan
Gesztli Ottó szerkesztésében : Energiagazdálkodás

Híradástechnika :

K. F. Teodorcsik : Oszcilláló rendszerek
Winter Ernő—Dallos András—Palócz István : Elektroncsövek fizikája

Kőnyűipar :

Fehér István—Buzágh Aladár : Szulfitszennylég feldolgozása és felhasználása
Vámos György : A szalmacellulóz és gyártása
Endrényi Sándor : A szárítás elmélete
Zilahi Márton : A fonal szerkezetének elmélete

VII. Osztály

Kiadói terv

A. K. Babko és A. T. Filipenko : Kolorimetriás analízis
M. Bach : Kinetika és katalízis problémái
A. N. Dolgov : Katalízis a szerves kémiában
D. Sz. Ciklisz : A magasnyomás mellett végzett fizikai-kémiai vizsgálatok tech-
nikája
Finály István : A magyar paprika kémiája és technológiája (Ismeretterjesztő
kiadvány)
Fodor Gábor : Szerves vegyületek sztereokémiája
Gáspár Margit : A magyar kémiai irodalom bibliográfiája
A. A. Grinberg : Bevezetés a komplex vegyületek kémiájába
K. I. Ivanov : Szénhidrogén oxidáció közbeni reakciói és közbeső termékei
Kiss Árpád : Abszorpciós spektroszkópia
L. M. Kulberg—G. Sz. Alterzon—R. P. Beltnam : Csepp-analízis
N. V. Lazerev szerkesztésében : Vegyi ártalmas anyagok az iparban
Lányi Béla : Elektrotermikus eljárások
Müller Sándor : Elméleti szerves kémia
Sz. Sz. Nametkin—V. M. Rodion—N. N. Melnyikov : Szerves vegyületek reakciói
és vizsgálati módszerei
Nalbandjan—Voevodszkij : H₂ égés és oxidáció mechanizmusa
Oxidációs láncreakció kinetikája (Gyűjteményes munka)
Proszk János—Baksai Ervin : Winkler Lajos munkássága

A. J. Satenstein : A savak és bázisok elméletei
Sándor Zoltán : Ipari mikrobiológia
Semenoff : Láncreakciók
A. N. Terenin : A szerves színezékek és velük rokon szerves vegyületek foto-
kémiaja
Török Gábor : Irinyi János munkássága
Vándor József : Kémiai thermodynamika II. kötet
Vándor József : Monomerek

Lektori terv

Buzágh Aladár : Kolloidkémia II. kötet. 3 rész
Csűrös Zoltán : Cellulóz-kémia
Vegyész kézikönyv

VIII. Osztály

Kiadói terv

P. N. Konsztantinov : A szántóföldi kísérletezés alapjai
Kotlán Sándor : Parasitológia
Kreybig Lajos : A magyar mezőgazdasági tájak agrotechnikájának tényezői és irányelvei
V. F. Kuprevics : A beteg növény fiziológiája a parazitizmus általános kérdésének tükrében
A. V. Kvaszniczkij : A sertések emésztésének élettana
T. D. Liszenko : A növények szakaszos fejlődése
E. F. Liszkun—V. P. Poljacsenko : V. I. Lenin Összszövetségi Mezőgazdaságtudományi Akadémiája 1949. évi májusi ülészakának munkálatai
Magyar János : Erdőrendezés
N. A. Maximov : Az orosz agronómia klasszikusai a szárazság elleni harcról
Rajháthy Tibor : Növényfiziológiai módszerkönyv
N. D. Szpivakovszkij : Gyümölestermő fák és cserjék trágyázása

Lektori terv

Lellei Vilmos—Rajháthy Tibor : Búza
Pap Endre : Kukorica
Sedlmayr Kurt : Répa
Somos András : Paradicsom
Soós István : Szőlő

TARTALOMJEGYZÉK

A nemzeti kultúra és a népjogok harcosa Dr. Zdeněk Nejedlý 75 éves	1
A szovjet tudomány holnapja Irta: I. P. Bardin akadémikus	4
Beszámoló az Akadémia Agrártudományi Osztálya munkájáról Irta: Somos András lev. tag	8
Az amerikai tudományos élet egyes jelenségei Irta: Eörsi Gyula egyetemi docens	15
Az ideológiai oktatásról	24
Közlemény a Tudományos Minősítő Bizottságtól Az 1952. október 18-i minősítések	25
Az 1952. december 31-i minősítések	27
A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi könyvkiadási programja	30

СОДЕРЖАНИЕ

Борец за национальную культуру и за народное право. 75 летие со дня рождения д-ра З. Неядлы	1
Академик И. П. Бардин — Эавтра советской науки	4
Член - корреспондент АН Венгрии А. Шомош — Отчет о работе Отдела Агрономических Наук АН Венгрии.....	8
Доцент Дь. Зрши — Некоторые факты американской научной жизни	15
Об идеологической учебе.....	24
Сообщение Комитета по присвоению научных званий Постановление о присвоении научных званий от 18 октября 1952 г	25
Постановление о присвоении научных званий от 31 декабря 1952 г	27
План издания книг Академии Наук Венгрии на 1953 г.	30

Felelős szerkesztő : Erdey-Grúz Tibor

Technikai szerkesztő : Galambos Mihályné

Szerkesztőség : Budapest, V., Nádor-u. 12. Távbeszélő: 113-400

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 424-595

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Ára: 3,— Ft

Felelős kiadó: Erdely-Grúz Tibor

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2. — 2292-I/53 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

OSZTROVSZKI GYÖRGY
MB. FŐTITKÁR

1953 FEBRUÁR—MÁRCIUS

LX. KÖTET — 498. SZÁM



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET, 1953

A MAGYAR SZOVJET BARÁTSÁG HÓNAPJA

1953 február 28-án a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Szovjet Társaság ünnepi ülést rendezett az Akadémia dísztermében, amelyben I. P. Bargyin, Sztálin-díjas, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnöke, a Magyar Szovjet Barátság Hónapja alkalmából hazánkba érkezett szovjet delegáció vezetője tartott előadást. Az ülésen megjelentek a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, valamint közéletünk és a magyar műszaki tudományos élet számos képviselője.

Az Ünnepi Ülést Osztrovszki György, a Magyar Tudományos Akadémia mb. főtítkára nyitotta meg.

Szeretettel üdvözlöm a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége és a Magyar Szovjet Társaság Országos Vezetősége nevében Iván Pavlovics Bargyin Sztálin-díjas tudóst, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnökét, az elnökség tagjait és a megjelent vendégeket.

Nagy örömmel tölt el bennünket, hogy újból üdvözölhetjük nálunk Bargyin akadémiakust, aki ismételt látogatásai során felbecsülhetetlen tudományos segítséget ad a magyar kohászati szakemberek számára.

A Szovjetunió felszabadulásunk óta mérhetetlen támogatást adott a magyar kohászat fejlesztéséhez. Ez a segítség megnyilvánul kohászati nyersanyagok és nehézipari kohászati berendezések szállításában, de megnyilvánul abban a szellemi segítségben is, amelyet az élenjáró szovjet tudomány eredményeinek átadásával nyújt.

Bargyin akadémiakus már korábban is irányt mutatott vaskohászati terveink kialakításában. Mai előadása, amelynek címe: »A kohászat alapvető problémái a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusa irányelveinek fényében« — szakembereink részére újabb segítséget fog nyújtani a mi kohászati problémáink megoldásához is.

Felkérem Bargyin akadémiakust, tartsa meg előadását.

A KOHÁSZAT ALAPVETŐ PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIO KÖMUNISTA PÁRTJA XIX. KÖNGRESSZUSA IRÁNYELVEINEK FÉNYÉBEN

I. P. BARGYIN akadémikus

A szovjet kohászat a XIX. pártkongresszus által kitűzött új feladatok végrehajtására már előkészítette a XVIII. kongresszus irányelvei között szerepelt számos hasonló kérdés megoldását. Sztálin elvtárs a következőket mondotta a XVIII. kongresszuson tartott beszámolójában :

»Túlszárnyaltuk a főbb kapitalista országokat a termelés technikája és az ipari fejlődés üteme tekintetében. Ez igen jó. De nem elegendő. Túl kell szárnyalni őket gazdasági tekintetben is.«

A cári Oroszország kohászati ipara messze elmaradt a világ vezető országainak ipara mögött. Két sztálini ötéves terv eredményeképpen ez az elmaradás erősen lecsökkent. Az építkezés technikájának és a legmodernebb gyárak üzemeltetési módszereinek teljes elsajátítása után az lett a soronlevő feladat, hogy a termelés színvonalának megfelelő emelése révén az egy főre eső termelés a Szovjetunióban magasabb legyen, mint a világ leggazdagabb országaiban. E színvonal elérése fontos állomása a kommunizmus második szakaszába való átmenetnek.

A hitleri Németország hitszegő támadása egyidőre visszatartotta a Szovjetunió békés építőmunkáját, nagyszerű terveinek végrehajtását. A Nagy Honvédő Háborúban kivívott győzelem után a Szovjetunió hozzálátott a kohóipar helyreállításához, melyet a népgazdaság többi ágához hasonlóan igen nagy veszteség ért. Elvesztettük a déli kohászati üzemeket, a szovjet vas- és acélkohászat 65%-át. A negyedik ötéves terv végére a kohászat terén a Szovjetunió a világon a második helyre került, az Amerikai Egyesült Államok kivételével minden államot maga mögött hagyva.

Malenkov elvtárs a XIX. pártkongresszuson mondott előadói beszédében kijelentette : »... a legutolsó három évben, 1949-től 1951-ig, vagyis miután iparunk nemcsak elérte, hanem túl is szárnyalta a termelés háborúelőtti színvonalát, nyersvastermelésünk nyolcmillió tonnával, acéltermelésünk 13 millió tonnával, hengerelttermék-termelésünk pedig 10 millió tonnával növekedett. A háborúelőtti években ilyen méretű növekedést a nyersvastermelés nyolc, az acéltermelés kilenc, a hengerelttermékek termelése tizenkét év alatt ért el.« Ugyanott Malenkov elvtárs adatokat hozott fel, amelyek a szovjet vaskohászat eredményeit bizonyítják : »1952-ben iparunk gyártani fog : 25 millió tonna nyersvasat, vagyis körülbelül 70%-kal többet, mint 1940-ben ; 35 millió tonna acélt, vagyis körülbelül 90%-kal többet, mint 1940-ben ; 27 millió tonna hengereltterméket, vagyis több mint kétszer annyit, mint 1940-ben...«

Az SZKP XIX. kongresszusa új nagyszerű programot tűzött ki : az ötéves terv folyamán, a negyedik ötéves tervhez viszonyítva a nyersvas-termelés kb. 32%-kal, az acéltermelés kb. 42%-kal, a hengerelttermék termelése pedig legalább 100%-kal fog emelkedni.

A fémtermelés fejlődésének ez a rövid áttekintése mutatja, milyen hatalmas sikereket ért el a szovjethatalom alatt a Szovjetunió kohászata. Kohóipari dolgozóink jól tudják, hogy a kohászati ipar fejlődésének alapvető kérdései nagy vezérünk és tanítónk, Sztálin elvtárs személyes részvételével oldódtak és oldódnak meg.

A szovjet kohászat gyors fejlődésének igen fontos tényezője az ipar és a tudomány szoros kapcsolata. A műszaki tudományos kutatások széleskörű és mélyreható fejlődése nélkül nem volna lehetséges a kohászatban az új technika elsajátítása. Mint Sztálin elvtárs rámutatott, az élenjáró szovjet tudomány »nem határolja el magát a néptől, nem tartja magát távol a néptől, hanem kész szolgálni a népet, kész a népnek a tudomány összes vívmányait átadni, a népet nem kényszerből, hanem önkéntesen, szívesen szolgálja.«

A tudomány és a termelés dolgozóinak szoros kapcsolata a Nagy Honvédő Háború idején tovább fejlődött és rendkívül megszilárdult. A tudomány művelői a mérnökökkel és a kiváló sztahanovista munkásokkal karöltve elsősorban a gyorsított kohászati eljárások kialakításának és a termelésbe való bevezetésének kérdéseit oldják meg. Ide tartozik például a nagyolvasztó üzemek, a martin-, bessemer-, acélolvasztó üzemek munkaintenzitásának fokozása oxigén alkalmazása révén. Ezen a téren nagyarányú és értékes eredményeket hozó munka folyt. A tudósok segítenek a sztahanovistáknak, akik új technológiai eljárások bevezetése során gyakran nem tudják az általuk feltárt új tényekből az összes következtetéseket levonni, és szükségük van a tények tudományos elemzésére. A tudomány segítségére gyakran szükség van a sztahanovista technológia elterjesztése céljából is, amely megkívánja az új termelési módszerek megfelelő teljes magyarázatát és műszaki tudományos alátámasztását.

Ha megvizsgáljuk a kohászat területén a tudomány állását, jelentős eredményeket állapíthatunk meg. Íme néhány példa :

A kohászati folyamatok intenzitásának növelése terén nagy jelentősége van az oxigén alkalmazásának. A negyedik öt éves tervről szóló törvény a következő irányelvet tartalmazta : »a nagyolvasztóknál és az acélöntésnél ipari méretekben alkalmazandó az oxigénnel dúsított szél.« Az SZKP-nek az ötödik öt éves tervről szóló irányelveiben a következők állanak : »Széles körben használjanak oxigént a különféle iparágak gyártási folyamataiban — elsősorban a vas- és a fémkohászatban, a szénből nyert gáz gyártásában, a cellulóze- és a cementiparban.«

Ezeknek az irányelveknek megfelelően a szovjet kohászati tudomány e téren nagy munkát fejtett ki és jelentősen túlszárnyalta a külföldön bárhol elért eredményeket. Hogy e területen a legutóbbi időkig is milyen kevés történt még az Amerikai Egyesült Államokban is, arról képet alkothatunk magunknak a Fine Társaság alelnökének, O. P. Rice-nak kijelentése alapján, aki a következőket írja a kohászat jelenlegi helyzetéről Amerikában : »Csak egy merész kohász-szakember kockáztatja meg azt az állítást, hogy az oxigénszél alkalmazása esetleg jobb eredménnyel jár, mint más eljárások. A teoretikusok éveken át készítettek hipotéziseket a dúsított oxigénszél alkalmazásának hatásosságáról, és hol itt, hol ott villantak fel kísérletek e javaslat megvalósítására, de csak néhány palack oxigén felhasználásával, melyet egy-két fúvókába adagoltak.«

Szigorúan tudományos alapon tökéletesítették a nyersanyagok előkészítését az olvasztáshoz. Jelentős kutatásokat végzett tudományunk a kohászati gépegységekben végbemenő fizikai és kémiai folyamatok megismerése céljából és a kohászati folyamatok elméletének területén elért eredmények alapján kidolgozták, hogyan lehet a laboratóriumokban és a termelés során tudatosan irányítani ezeket a folyamatokat. A technológiának tudományos

alapon való, mindenre kiterjedő tökéletesítése lehetővé tette, hogy lényegesen növeljük a kohászati gépegységek, különösen a nagyolvasztók, martinkemencék, valamint a hengersorok kapacitását, és jelentősen túlszárnyaljuk a külföldön elért legmagasabb eredményeket. Az összes termelési folyamat gépesítése és az utóbbi évek során kialakult széleskörű automatizálás a kohóiparban is általános jellegű.

A színesfémkohászat területén a szovjet tudomány nagy segítséget nyújtott az összes színes- és ritka-fémek, alumínium, magnézium, réz, nikkel és sok más fém termelési kérdéseinek megoldásában. A többféle fémet tartalmazó réz-nikkel és más összetett ércek bonyolultsága és sokrétűsége megkívánta a szovjet kohászoktól az ilyen ércek komplex feldolgozása technológiai eljárásainak kidolgozását éspedig olyképpen, hogy az értékes komponenseket minél nagyobb mértékben vonják ki az ércből.

A szovjet tudósok által kidolgozott elektrotermikus módszerek igen fontos termelési láncszemei a színesfémkohászatnak: segítségükkel rendkívüli tisztaságú, 99 999% összetételű fémeket nyerünk.

Országunkban kutatták ki és írták le először teljes részletességgel a folyékony acél tulajdonságait, felületi feszültségének kísérleti kutatásai alapján. Az elméleti és gyakorlati metallográfia nagy fejlettsége lehetővé tette sok új acélösszetétel és speciális ötvözet, valamint azok megmunkálási módszereinek kidolgozását. Igen jelentős munkát fejtettek ki a szovjet tudósok a nagyszilárdságú és kopásálló acélok és ötvözetek előállításának területén.

A fém- és ötvözetgyártás és megmunkálás új technológiai módszereinek területén a szovjet kohászat sok olyan feladatot oldott meg, amelyek az acélöntecs szerkezetének megjavításával, a hengerlés, a sajtolás, a kovácsolás folyamatainak tökéletesítésével, továbbá az acél és ötvövények tulajdonságainak hőkezelés útján való megjavításával voltak kapcsolatban.

A szovjet metallográfia vezető helyet foglal el különböző területeken; idetartozik a kohászati ötvözetek állapotábráinak tanulmányozása, a fizikai és kémiai analízis, az ötvözetekben végbemenő átalakulások mechanizmusának természete, az ötvözetek általános elméletének kidolgozása, a fémek tanulmányozásának legújabb kísérleti módszerei (vákuum-metallográfia, elektronográfia, röntgenográfia, rádióaktív indikátorok).

A szovjet tudósok kidolgozták a fémek nyomás alatti megmunkálásának elméletét, amely a modern fizika, mechanika és metallográfia eredményein alapul. Ez az elmélet elvileg megoldott olyan gyakorlati kérdéseket, mint a fémek viselkedése deformáció közben és ennek előzetes becslése, valamint az alakváltozás optimális feltételeinek meghatározására szolgáló módszer kidolgozása. Ezek segítségével tudományos alapon juthatunk el azokhoz a legracionálisabb technológiai sémákhoz, amelyekkel intenzívebbé lehet tenni a fémek nyomással történő megmunkálását. A legújabb tudományos adatok alapján a szovjet hengerészek és kovácsok rendkívül nagy szúrásokat és nagy sebességeket alkalmaznak a megmunkálási folyamatoknál. Nagy sebesség alkalmazása a húzásnál, sok tonna súlyú kovácsolt darabok elkészítésének észszerű technológiája, a fémlemez-sajtolás új módszereinek alkalmazása, a folytonos hengerlés fejlesztése, — íme néhány példa a szovjet technikának a nyomással történő fémmegmunkálás területén elért sikereire.

De mindezen eredmények ellenére a technika és a kohászat legújabb ágainak számos problémája még nem nyert olyan mértékben megoldást, amely a további kutatásokat már feleslegessé tenné. Az SZKP XIX. kongresszusa

megköveteli: »Javítsák meg a tudományos kutatóintézetek munkáját, a főiskolák tudományos munkáját. Jobban használják ki a tudományos erőket a népgazdaság fejlesztésével és az élenjáró tapasztalatok elterjesztésével kapcsolatos legfontosabb problémák megoldására oly módon, hogy biztosítsák a tudományos felfedezések széleskörű gyakorlati alkalmazását«. A kongresszus továbbá szükségesnek tartja, hogy »minden módon segítsék a tudósokat tudományágaik elméleti problémáinak kidolgozásában, s fűzzék szorosabbra a tudomány és a termelés kapcsolatát.«

Ezek az útmutatások teljes mértékben vonatkoznak a szovjet kohászatra is, amelynek a legközelebbi jövőben számos új problémát kell megoldania.

Ide tartozik az új ipari körzetek kohászati nyersanyag- és fűtőanyag-ellátásának problémája. Ez egyike a legfontosabbaknak. Hatalmas méretekben fejlődik kohóiparunk és országunk mérhetetlen területén egyenletesen elosztva lesz telepítve. Ennek következtében teljesen új ércelőhelyeket kell kiaknázni, melyeknek összetétele lényegesen eltér a mai napig feltárt lelőhelyektől.

Bonyolult műszaki problémák merülnek fel a kohászat előtt azokban a körzetekben, ahol nincs saját jóminőségű kokszolható szén, de amelyek gazdagok energetikai tüzelőanyagban és vízienergiában. Az ilyen vidékek problémáinak megoldása céljából a tudományos kutatóintézetek kísérleteket folytatnak az irányban, hogy a kokszot félkoksszal, vagy közvetlenül barnaszénnel helyettesítsék, melyet csak redukálóként használnának és a hőenergiát elektromos áram alkalmazásával nyernék, vagyis a nyersvasat villamoskemencékben olvasztanák, amelyek napi 200 tonnánál is nagyobb kapacitásúak lennének. Ez a feladat megoldható félkoksszal vagy barnaszénnel működő alacsonyaknás kemencékkel is, dúsított oxigénszél alkalmazásával.

Mind a villamoskemencéknél, mind az alacsonyaknájú kemencéknél, amelyek dúsított oxigénszél alkalmazásával működnek, feltétlenül szükséges a gáznak, mint vegyi nyersanyagnak komplex felhasználása szintetikus üzemanyagok, ammóniák nyeréséhez és más célokra. Ezzel egyidejűleg az új és a régi kohászati vidékek számára egyaránt széleskörű kísérletek folynak, melyek célja, hogy új módszerek szerint vegyi és flotációs dúsítással elválasszák a szenet a hamutól és a kéntől. Ezek a kísérletek kisebb mértékben már igen kielégítő eredményekkel jártak.

Országunk egyes vidékei nem rendelkeznek dús foszforitokkal, de rendelkeznek nagy foszfortartalmú vasércekkel, vagy olyan ércekkel, amelyek apatit és nefelin konglomerátumai. Az ilyen érceket az apatitokban levő foszfor felhasználásával, a nefelinekben levő timföld alumíniumgyártásra való felhasználásával kell feldolgozni, valamennyi hasznos alkatelem teljes kivonásával. Az alumíniumot tartalmazó különféle nyersanyagok timföldre vagy alumíniumötvözetre való feldolgozásának sürgős tanulmányozása a legfontosabb problémák egyike, minthogy a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusán adott irányelveknek megfelelően az alumíniumipar fejlesztése óriási arányokat ölt. Ide sorolhatók még azok a kérdések, amelyek a színesfémek érceinek komplex felhasználását, valamint a feldolgozás során előálló veszteség elleni küzdelmet érintik.

A szovjet kohászat következő fő problémája a kohászati berendezések termelőképességének fokozása. A már működő berendezések termelőképességének fokozása a technika és a tudomány nagyfontosságú feladata. Nem

hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy gépeink, berendezéseink, üzeink egyelőre még régiek, s ezekből kell különböző technológiai és munkaszervezési eljárásokkal lehetőleg minél többet kihozni. Idetartoznak mindazok a munkák, amelyek a kohászati berendezések megnagyobbításával kapcsolatosak, a különböző tökéletesítések a régi termelési eszközök alkalmazásánál, vagy pl. az oxigén felhasználása, amiről már bővebben volt szó.

Ezen a téren minden tudásunkat, egész tudományos gépezetünket a legfontosabb területekre kell összpontosítanunk, s megmutatnunk, hol és mit kell tennünk a termelés fokozása, a minőség további javítása, vagy egyszerre mindkét cél elérése érdekében. E feladatok megoldásánál a tudománynak a sztahanovistákkal karöltve kell haladnia. A múltban, amikor a sztahanovisták magukra maradtak és a tudomány segítségével nélkül dolgoztak, ez nagy idővesztésekre és nem mindenkor helyes megoldásra vezetett. Ma, amikor már a sztahanovisták is, mi is gazdag tapasztalatokra tettünk szert az együttes munkában, baráti együttműködéssel kell megindítanunk a régi elavult technika ellen a támadást. A múltban a tudománynak általánosítania és tudományosan magyaráznia kellett a sztahanovista vívmányokat; ma azonban a tudománynak már az a feladata, hogy előkészítse azokat a munkaterületeket, ahová a munkásosztály legjobb rohambrigádjait, a sztahanovistákat irányítania kell.

A kohászati folyamatok intenzitásának növelése, e folyamatok meggyorsítása, megköveteli az automatikus ellenőrző rendszerek kidolgozását, s mint önként következő lépéseket -- az automatikus vezérlést, ahol az ember nem vesz részt a szabályozásban, s feladata csupán az automatikus ellenőrzést és vezérlést végző műszerek beállítása. Az ilyen munkára jó példaként említhetjük meg az egyik urali üzemünk nagyolvasztójának automatikus adagolóját. Ebben az üzemben a helybeli Műszaki Főiskola munkatársainak részvételével önállóan megoldották a nagyolvasztó berakásával kapcsolatban az adagok automatizált mérését. A mérés pontosabb, mintha ember végezné; a gép oly módon van megszerkesztve, hogy munkáját automatikusan végzi, vagy pedig önműködően leáll valamely rendellenesség esetén. Ilyenféle automataberendezésekkel találkozunk a martinkemencéknél és a hengerdéekben is.

Új technikánk legfontosabb problémái sorába tartozik az igen magas és igen alacsony hőmérsékletek technikája, ahol a fém vagy 1000 fokos, vagy annál magasabb hőmérsékletre kerül, vagy ahol -150°C fok alatti hőmérséklet hatása alatt van. Az ilyen fémeken alapszik az atmoszféra magasságainak meghódítása, a hang terjedési sebességét felülmúló sebességek elérése és különféle vegyületek nyerése. E feladatok megoldása céljából a technikának új összetételű ötvözetekre van szüksége, amelyek e kívánt tulajdonságokkal rendelkeznek. Meg kell honosítanunk olyan fémeket, amelyeket azelőtt csak nevük után ismertek, mint pl. a titán, cirkonium, tantal stb. Mindez megköveteli: mind maguknak a fémeknek, mind pedig az ötvözetek összetételét jellemző diagrammoknak a legkörültekintőbb tanulmányozását, szilárdsági tulajdonságaik változásának vizsgálatát a hőmérséklet-változás függvényeként, továbbá a nyomással való megmunkálás és a termikus kezelés különféle lehetőségeinek vizsgálatát.

A távközlés új technikája, az új műszerek, különleges fémeket igényelnek, igen kicsiny mennyiségben, azonban olyan fontos tulajdonságokkal,

mint a mágneses permeabilitás, a koercitív erő, hiszterézis stb. Igen sokféle, a vákuum-technika szükségleteit kielégítő fémötvözetre van szükség.

A kohászatnak ez a része — a precíziós ötvözetek, egyre fokozottabb követelményeket támasztanak a tudománnyal szemben a tulajdonságaikat meghatározó törvények felfedezése terén.

A Tudományos Akadémia valamennyi intézetének munkaprogramjában külön elbánásban részesülnek azok a munkák, amelyek a kommunizmus nagy sztálini építkezéseit segítik. A Tudományos Akadémia keretében bizottságot szerveztek a sztálini építkezésekkel való együttműködésre. A kohászat kapcsolata a kommunizmus nagy építkezéseivel mindenekelőtt abból adódik, hogy ezek egyik fő anyaga a vas, amelyet részben a különféle építményekbe építenek be, részben pedig azoknak a gépeknek és berendezéseknek a sokaságába, amelyek a gigászi arányú építőmunkát végzik. Az olyan építményekhez, mint például a Sztálingrádi vagy Kujbisevi Vízierőműközpont, kb. hétszáz-ezer tonna vasra van szükség, gerendák, betonvasak stb. alakjában. Ez a szám még kifejezőbbé válik, ha figyelembe vesszük, hogy egy előnyújtósoros korszerű kohászati üzem építéséhez kb. ötszázezer tonna fém szükséges. A készülő építményeknek igen hosszú időn keresztül kell fennállniuk. Ebből következik, hogy a kohásoknak a fém minőségével szemben különösen igényeseknek kell lenniök. Az első feltétel, amelyet a hidrotechnikai építkezésekhez használt fémmel szemben támasztanak — a fém igen hosszú élettartama. A fémnek nagy szilárdsága és rozsdállósága mellett nagy képlékenységgel, az ütő- és változó igénybevételekkel szembeni nagyfokú ellenállóképességgel kell rendelkeznie (itt főleg betonacélról van szó). Ezeket a feltételeket jól kielégítik a gyengén ötvözött acélok és a hidegen hengerelt fém. Az ilyen fémből másfélszer kevesebb lesz a szükséglet, mint a közönséges fémből. A harmadik feltétel a bonyolult profilú szádalások és a nagy hosszúságú, periodikus profilú, vasalási célokat szolgáló hengerelt áru gyártása. Az acélszádalásoknak különösen jól kell egymáshoz feküdniök a bedolgozás során. A betonacél legyen maximális hosszúságú, ez megkönnyíti a hegesztési munkákat, leegyszerűsíti, olcsóbbá teszi a szerelést. A különféle exkavátorok, a tehergépkocsik szintén kiváló mechanikai tulajdonságokkal rendelkező fémet igényelnek.

A kohászat szerepe nem ér véget a nagy építkezések befejeztével. Az óriási mennyiségű olcsó villamosenergia felhasználásához, sok millió hektár földön az öntözéses gazdálkodásra való áttéréshez, az új víziutakon folyó szállítások megszervezéséhez megint csak fém szükséges.

A külterjes és kezdetleges mezőgazdaság csupán igen kevés fémet igényel. A mi nagy mértékben gépesített mezőgazdaságunknál azonban minden újabb hektár vetésterület újabb fémszükségletet jelent traktorok, kombájnok és más különleges gépek formájában.

Mintegy 25 millió hektár föld gépesített megműveléséhez (ez a terület 100 millió főnyi lakosság mezőgazdasági termelvényekkel való ellátását biztosítja) 2 500 000 tonna fémet kell összesen befektetni, traktorok stb. alakjában. Ha a gépek elhasználódására öt évet számítunk, a további évi fémszükséglet 500 000 tonna, nem számítva a permetezéses öntözéshez szükséges csöveket. Sok hektárnyi területen ugyanis át kell térni a permetező öntözéses rendszerre, amely többszáz km hosszúságú, elektromos hegesztéssel előállított könnyű és olcsó permetező-öntözőcsövet igényel.

A kohászat kapcsolata a nagy építkezésekkel nem csupán a fém vonalán valósul meg, hanem a foszforban és nitrogénben gazdag műtrágyagyártás vonalán is. 25 millió hektár föld legalább egymillió tonna kettős szuperfoszfátot, vagy egyenértékű mennyiségű Thomas-salakot igényel, továbbá nagymennyiségű nitrogéntartalmú műtrágyát. Az előbbit megkapjuk a foszforit- és timföld-tartalmú ércek feldolgozásával, az utóbbit a kohászati üzemek kokszó kemencéinek gázai segítségével. Mindez együttvéve azt bizonyítja, hogy a nagy építkezések befejezése a kohászat újabb szükségserű fellendülését vonja maga után mind a színesfémkohászat (alumínium), mind pedig a vas- és acélkohászat területén.

Az általános változások, amelyek a XIX. kongresszus irányelvei kapcsán szemünk előtt kirajzolódnak a következők: Az összes fémféleségek termelésének nagyirányú növekedése, minőségük további javulása, a gyártásra kerülő fémek gyártmánylistájának bővülése. A hengerelt árukat illetően, a vékony és vastag lemezek gyártása erőteljesen növekszik majd. Ez viszont bizonyos módosításokat igényel gépgyáraink technológiájában és berendezésében. A lemezek helyettesítenie kell a gerendákat, szögvasakat és mindazokat a profil-acélokat, amelyek hidegsajtolás útján előállíthatók. Az olyan mezőgazdasági termelést folytató országnak mint hazánk, a lakosság ellátása céljából nagy arányokban fejlesztenie kell a konzerviparát, a hűtőkocsik, nagy- és kisteljesítményű helyhez kötött hűtőberendezések gyártását. Mindez pedig lemezt követel.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusának irányelveiben — miként azt már idéztük — többek között az áll: *»minden rendelkezésre álló eszközzel segíteni kell a tudósokat az elméleti problémák kidolgozásában az ismeretek minden területén és megszilárdítani a tudomány kapcsolatát a természettel.«*

Ennek kapcsán rá kell mutatnunk, melyek nálunk azok az elméleti problémák, amelyeket a legsürgősebben kell megoldani, nem feledkezvén meg arról, hogy még nem is olyan régen az elmélet csupán magyarázta a gyakorlat vívmányait, ma pedig az elméletnek kell utat mutatni a gyakorlat számára. Az elméleti problémák tehát ugyanolyan fontosak, mint a gyakorlatiak.

Bontsuk fel a fémek éreből való előállításának útját három — leginkább elhatárolható — szakaszra: 1. olvadt fém nyérése, 2. a fém átalakítása folyékony halmazállapotból szilárd halmazállapotúvá és végül 3. azok az átalakulások, amelyek a szilárd halmazállapotú fémekben mennek végbe, hőmérséklet, nyomás, vagy mindkettő hatására. A fémek ércekből a hőmérséklet és a faszén redukáló hatása alatt való előállítása során a múltban képlékeny masszát nyertek; az összes redukciós folyamatok lassan mentek végbe, az olvadáspontot meg nem haladó hőmérsékletek mellett. A redukciós folyamatok további fejlődési fokán a nagyolvasztókban már cseppfolyós fémeket és salakot nyertek a nyersvas olvadáspontjának csökkentése révén, és a redukciós folyamatok már három (gáznemű, cseppfolyós, és szilárd halmazállapotú) fázisban mentek végbe. Ez már a folyamatok mai sebessége mellett is számos — nem mindenkor egyszerűen magyarázható — jelenséget hív életre a kemencejáratban. A fokozott ütemű olvasztásra való áttéréssel pedig (oxigén alkalmazásával) számos olyan jelenséggel találkozunk azonban magunkat, amelyeket néha csak magyarázni tudunk, de nem tudjuk azokat irányítani. A nagyolvasztókban lejátszódó fizikai és kémiai folyamatok ismerete bizonyos mértékben csak azok termodinamikájának ismeretére korlátozódik, de keveset

tudunk azok kinetikájáról és a gázok ellenáramlásának mechanizmusáról az anyagok tömegével szemben, amelyek különböző fizikai, ásványtani és kémiai állapotban az akna falától és a medence szintjétől különböző távolságokra helyezkednek el. Alaposabban meg kell ismernünk a folyamatok kinetikáját, a szilárd halmazállapotból féleseppfolyós állapotba való átalakulás gyorsaságát és a redukáló gáz felfelé haladó áramlásával szembeni ellenállás problémáit. Mi megvizsgáltuk az újonnan képződő ásványok ásványtani összetételét. Ezek a vizsgálatok igen érdekes adatokat adnak. Azok a kutatások, amelyeket a szovjet tudósok általában a gázoknak és folyadékoknak porózus közegekben való mozgása terén végeztek, elősegítik, hogy a mi nehezebb viszonyaink mellett is elérjünk olyan megoldásokat, amelyek lehetővé teszik a mozgás dinamikájának jobb megismerését és annak irányítását.

Az acéöntési folyamatoknál, amelyek főként olvadt állapotban és oxidációs légkörben mennek végbe, szintén végeznek kinetikai vizsgálatokat rádióaktív elemek alkalmazásával. Különösen nagy figyelmet fordítanak egyes, a fém hevítésénél lejátszódó folyamatokra: gázzal, kőolajjal, vagy együttesen végzett hevítéskor. Idetartozó problémák: a martin-, konverter-folyamatok modellrozása, az oxigén salakba- és fémbejuttatásának sebessége. E vizsgálatok alapján megállapítást nyer majd az olvasztás különböző szakaszainak (berakás, olvasztás, fővés és finomítás) időtartama.

A fémek kristályosodása, olvadt halmazállapotból szilárd halmazállapotba való átalakítása terén találkozunk a kohászat legkevésbé tanulmányozott folyamataival, ha csak nem vesszük számításba a tisztán vizuális megfigyeléseket, a fizikai törvényekkel való mindenféle kapcsolat nélkül. E probléma feltárásához a tudományos dolgozóknak igen távoli pontokról kellett elindulniuk. Jelenleg már behatóan tanulmányozzák ezeket a folyamatokat és megtalálják a megfelelő képleteket, amelyek kifejezik a kristály nagyságának függését a hőmérséklettől, az acél összetételétől, valamint a kis szennyeződésektől.

Végül, a szilárd halmazállapotú fémekben végbemenő átalakulások tanulmányozása terén további kutatásokat végeznek a martenzites átalakulások és a magas hőmérsékleten lefolyó diffúzió sebességének vizsgálatára. A munka eme része szorosan kapcsolódik azoknak a törvényeknek a felfedezéséhez, amelyek a hőállóság terén érvényesülnek. Megtalálták az ötvözetek olyan különféle kombinációit, amelyeknek kis diffúziós sebességük van, s megfordítva.

Mindezen részleges kutatások végső feladata egységes szilárdsági elméletet adni, amely felöleli a fém szilárdságát magas, és alacsony hőmérsékletek mellett. Mindezeknek a munkáknak elvégzéséhez fel kell használni a meglévő műszereket, azonban nagyobbrészt újakat és eredetieket kell alkotni a laboratóriumok saját erejével és iparunk közreműködésével (pl. magas hőmérsékletek méréséhez, a rendkívül gyors lefolyású alapváltozás igen pontos méréséhez stb.).

Mindez csupán igen rövid felvázolása azoknak a munkálatoknak, amelyeket a szovjet kohászok a tudományos problémák területén végeznek. A XIX. Pártkongresszus felhív arra, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel segítsék a tudósokat munkájukban. Nem kétséges, hogy a Párt és a Kormány állandó segítsége mellett a szovjet kohászati tudomány sikerrel birkózik meg az előtte álló problémák megoldásával.

A szovjet kohászok soha nem felejtkeznek meg arról, hogy teljesíteniök kell a sztálini felszólítást; a legrövidebb időn belül nem csupán utól kell érni, hanem túl is kell szárnyalni a Szovjetunió határain kívül elért tudományos eredményeket. A kohászati tudomány számos területén ezt már végre is hajtották.

Most az a feladat, hogy minden vonalon túlszárnyaljuk a külföldi kohászati eredményeket. A szovjet kohászok, akiket Sztálin elvtárs nagy hazánk iránti legmesszebbmenő odaadás szellemében nevelt, győzelmet aratnak a világelsőségért vívott harcban.



Ivan Pavlevics Bargyin, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnöke, Rusznyák István elnökkel és Hevesi Gyula elnökségi taggal, a Műszaki Tudományok Osztálya titkárával

ÜNNEPI ÜLÉSSZAK BOLYAI JÁNOS SZÜLETÉSÉNEK 150 ÉVES ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

ALEXITS GYÖRGY akadémikus

December 14 és 18-a között tartotta a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János születésének 150. évfordulója alkalmából ünnepi ülészekat.

Szeretnénk hinni, hogy ez az ünnepi ülészek fordulóponot jelent tudománytörténeti kutatásainkban, mert az ülészekon Bolyai tudománycs alkotásának szakmai szempontból való taglalásán túlmenően megmutatkoztak Bolyai János emberi magatartásának társadalmi gyökerei, nagy műve létrejöttének körülményei, társadalmi előfeltételei, munkásságának hatása a matematika és általában világszemléletünk fejlődésére.

Az ülészek során kiviláglott, hogy egy valóban nagy tudományos alkotás nemcsak azért jelentős, mert az illető tudományágot gazdagítja, hanem azért is, mert megtermékenyítőleg hat a gondolkodásra általában. s így fegyvere a megcsontosodott retrográd gondolkodás elleni harcnak is. A Bolyai-ülészek mindegyik előadása egyszersmind harcot is jelentett az idealista filozófia és a polgári, »szellemtörténeti« tudomány szemlélet ellen.

Amikor ezt megállapítjuk, örömmel kell tudomásul vennünk azt is, hogy ez a harc nem a felszínen folyt, nem az előadások frazeológiájában jutott kifejezésre, hanem Bolyai János tudományos munkásságának és életének alapos és gondos boncolásából született meg.

Szorosan vett ideológiai szempontból tulajdonképpen csak a megnyitó és a záró ülés előadásai foglalkoztak Bolyai életével és tudományos működésével. (Alexits György: Bolyai—Lobacsevszkij geometria világnézeti jelentősége.) A többi előadás Bolyai nagy felfedezése tudományos hatásának szakszerű tárgyalását nyújtotta, de — éppen mert részletesen vizsgálták a nem-euklideszi geometria tudományos tartalmát — belőlük is kiviláglott, mennyire elválaszthatatlan az alkotások ideológiai tartalma a specifikusan szakszerű résztől.

Az ünnepi ülészek kiemelkedő előadása P. Sz. Alexandrovnak, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája levelező tagjának »A tér fogalma a topológiában« című előadása volt. Ebből a legújabb eredményeket is felölelő, enciklopedikus jellegű előadásból világlott ki, mennyire lehetetlen volna a matematikai tér mai fogalmát elképzelni Bolyai és Lobacsevszkij nagyszerű felfedezése nélkül. Végig követve a topológikus tér fejlődését, részletesen megmutatkozott, hogyan terebélyesedett ki az a mag, amelyet Bolyai és Lobacsevszkij elvetett, s örömmel állapíthattuk meg, hogy a modern térfogalom létrejöttében igen jelentős szerep jut egyik kiváló magyar kortársunknak is: Riesz Frigyes akadémikusnak. Tőle származik a topológikus tér fogalmának az első olyan

fejlődésképes kifejtése, amely képes volt megtermékenyíteni egy igen fontos gondolatkört, s ez az újabb időben elsősorban a szovjet kutatók P. Sz. Uriszon, P. Sz. Alexandrov és A. N. Tyihonov eredményeiben érte el mai magas fejlettségi fokát.

Ünnepi ülészakunk jelentős eseménye volt J. Hadamardnak, a Francia Akadémia tagjának, a legidősebb nemzedék nagy matematikusának »A nem-euklideszi geometria és az axiomatikus definíciók« című beküldött előadása, amelyet Hajós György levelező tag mutatott be. Ebben Pascal gondolatainak a nem-euklideszi geometriával való kapcsolatait fejtegeti a világhírű francia matematikus.

A többi külföldi előadó is megvilágította Bolyai felfedezésének hatását a matematika legkülönbözőbb ágaira. Eduard Čech, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja »Megjegyzések a projektív differenciálgeometriához«, Sz. M. Nyikolszkij professzor (Moszkva) »Differenciálható sokaságokon értelmezett többváltós függvények bizonyos osztályainak tulajdonságai és ezek felhasználása variációs számítási problémáknál«, W. Rinow professzor (Greifswald) »Felületek belső geometriájának egy axiomatikája« címen tartottak előadást. Rajtuk kívül még a következő külföldi tudósok vettek részt ünnepi ülészakunkon: W. Sierpinski, a Lengyel Tudományos Akadémia tagja, S. Turski professzor, T. Popovici a Román Tudományos Akadémia levelező tagja, G. Pick professzor (Bukarest), K. Maruhn professzor (Drezda). Az ünnepséget táviratilag üdvözlötték Kuo-Mo-Zso a Kínai Tudományos Akadémia elnöke és N. Obreskov a Bolgár Tudományos Akadémia tagja.

Alexits György megnyitó előadásában Bolyai János életének tanulságait és munkásságának haladó voltát emelte ki. Megmutatta, hogy Bolyai lényegileg materialista gondolatai mélyen gyökereznek kora társadalmának küzdelmeiben. Ehhez a témakörhöz szorosan kapcsolódott Rényi Alfréd záróelőadása, amely kifejtette, mennyire megsemmisítően hatott a nem-euklideszi geometria felfedezése a kanti idealizmusra s általában az idealizmusra, és hogy Bolyai és Lobacsevszkij gondolatai a haladó, forradalmi világnézet tudományos támaszai. Ugyancsak filozófiai tartalmú volt — bár tiszta matematikai kérdésekkel foglalkozott — Kalmár László előadása »A Bolyai — Lobacsevszkij geometria hatása az axiomatikus módszer fejlődésére«. Ez világosan megmutatta, hogy a legújabb matematikai axiomatikus kutatások végső fokon Bolyai és Lobacsevszkij matematikai kritikájából fakadtak. Varga Ottó »A Bolyai — Lobacsevszkij geometria hatása a differenciálgeometria fejlődésére« című előadásában megvilágította azt a matematikai gondolatkört, amely ugyancsak a nem-euklideszi geometriának köszönheti létrejöttét, s amely még a modern fizika fejlődésére, így Einstein általános relativitáselméletére is igen nagy befolyással volt. Kárteszi Ferenc »M. I. Lobacsevszkij élete és munkássága« című előadásában párhuzamot vont Bolyai és Lobacsevszkij módszere közt. Szász Pál »A hiperbolikus trigonometria különböző megalapozásai« című előadásában összefoglalta az idevágó kutatásokat és saját vizsgálatait is.

Ünnepi ülészakunk fényes bizonyítéka annak, hogy a nagy haladó tudományos gondolatok még egy évszázaddal később is egyesíteni képesek a világ haladó kutatóit. A közös erőfeszítések pedig a gyümölcsöző tudományos munka egyik legnagyobb tápláló ereje. A béketábor kiváló tudósai nemcsak előadásaikkal járultak hozzá tudományos életünk fejlődéséhez, hanem személyes találkozásokon folytatott tudományos megbeszéléseikkel, sőt a szovjet

tudósok néhány aspiránssal való beszélgetéssel is segítettek kitágítani kutatóink tudományos perspektíváját.

Ünnepi ülésünkön mutatkozott meg világosan, hogy a tudomány továbbfejlesztése csupán a múlt és a jelen összes értékes eredményének felhasználásával és továbbfejlesztésével lehetséges. Az ünnepek során feltárt tudományos fejlődésünknek egy régi szakasza, de megmutatkoztak a jelennel való kapcsolatok és egyszersmind felderengett a további fejlődés lehetséges útja is. Ezen keresztül láhattuk, mennyire igaz az, amit Rákosi elvtárs mondott, hogy »mi jogcs örökösei, egyenes folytatói vagyunk mindannak, ami ezeréves történelmünkben haladó, életképes és jövőbemutató«. Ezek a haladó hagyományaink is forrásai erőnknek s a belőlük fakadó tanulságok gyümölcsöző felhasználásával járulunk hozzá gyönyörű szocialista hazánk építéséhez.

ÉRTELMISÉGI ANKÉT A TÁRSADALOM- ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI ISMERETTERJESZTŐ TÁRSULAT MEGALAKÍTÁSÁRÓL

A Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére február 25-én délután többszáz kiváló értelmiségi — Kossuth-díjas akadémikus, tudós, mérnök, egyetemi tanár, művész és író — gyűlt össze az Akadémia dísztermében, hogy megvitassa a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megalakításának kérdését. Részt vett az ankéton Ivan Pavlovics Bargyin, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnöke, a Magyar—Szovjet Barátság Hónapjára hazánkba érkezett szovjet küldöttség vezetője.

Az ankétot Rusznyák István elnök nyitotta meg.

— Kedves Hallgatóim!

A néphez hű magyar értelmiség ismételten hitet tett amellett, hogy dolgozó népünk nagy célkitűzéseit a magáénak tekinti és minden erejével és tudásával részt kíván venni a béke megvédéséért és a szocializmus építéséért folyó harcban. Értelmiségünk már számos alkalommal be is bizonyította munkájával, alkotásaival, hogy méltó arra a bizalomra és megbecsülésre, amelyben pártunk és kormányunk őt részesítette.

Az első ötéves terv sikeres befejezése, valamint a második ötéves terv nemsokára meginduló munkái sok nagyfontosságú feladat elé állítanak bennünket. Ezek a feladatok néha olyan újszerűek, hogy első pillanatra nem is látjuk tisztán a megoldás útját. Ilyen körülmények között döntő tényező az, hogy a Szovjetunió évtizedes tapasztalataira támaszkodhatunk. Ezek a tapasztalatok nemcsak a feladatok megoldását teszik számunkra lehetővé, hanem — ami talán sokszor éppen olyan fontos — a feladatok és problémák felismerését is. Ma már tudjuk, hogy a szocializmus építéséhez a dolgozó tömegek egyre nagyobb tudományos képzettsége is szükséges, hiszen enélkül sem az új technika elsajátítása, sem az ideológiai harc győzelmes megvívása nem volna lehetséges. A szocializmus építéséhez hozzátartozik a fizikai és szellemi munka közti különbség fokozatos felszámolása is. Mindezt pedig csak úgy érhetjük el, ha dolgozó népünk egyre szélesebb tömegei számára hozzáférhetővé tesszük a tudást és a kultúrát.

Ahogy Sztálin elvtárs a Bolsevik Párt XVIII. Kongresszusán 1939-ben mondta: »Mi minden munkást és minden parasztot művelt és képzett emberré akarunk tenni és idővel el is érjük ezt.«

A tudomány széleskörű terjesztése a kapitalista uralom alatt lehetetlen, mert ezt a burzsoázia érdekei nem engedik meg; hiszen a tudás birtokában

a dolgozó tömegek hamarosan meggyőződnenek mindazon érvek tarthatatlan voltáról, amelyekkel a burzsoázia saját uralmának örökkévalóságát akarja a tömegek tudatába becsempészni. A burzsoázia érdeke a tömegeket tudatlanságban tartani.

A kapitalizmus bukása, a felszabadulás és különösen a fordulat éve után hazánkban is megindulhatott a tudományt terjesztő munka. Az első kezdeményezés elsősorban a nagyüzemi munkások részéről indult meg. Már a felszabadulást követő első hónapokban szinte követelték, hogy tudósaink ismertessék meg őket a különböző tudományágak legújabb eredményeivel. Értelmiségünk egyes tagjai, de különösen a nagymultú Természettudományi Társulat, valamint a történelmi és irodalomtörténeti társulatok, igen jelentős módon vettek részt ebben a fontos munkában és évről-évre egyre nagyobb számú előadással szolgálták a kitűzött célt. A Magyar Szovjet Társaság a szovjet tudomány és kultúra eredményeinek ismertetésével, a Tudományos Akadémia, valamint más egyesületek is saját területükön igyekeztek a kitűzött feladat megoldásához hozzájárulni.

A szocializmus építésének egyre növekvő irama, dolgozó népünk öntudatának hatalmas fejlődése azonban a tudományos ismeretterjesztést olyan feladatok elé állítja, amelyeket a jelenlegi szervezeti, illetve talán pontosabban szervezetlenségi módszerekkel már nem lehet megoldani. Maga az a körülmény, hogy a számos társulat és egyesület munkáját alig lehet koordinálni, aminek következtében egyes területeket teljesen elhanyagoltak, más területeken pedig párhuzamos akciók is folytak, lehetlenné teszi a tudományos ismeretterjesztés tervszerű és folyamatos fejlesztését, valamint egyre szélesebb köröknek e munkába való bekapcsolódását. Ne felejtjük el, hogy a tudomány és a kultúra terjesztése nemcsak egy nagyon fontos, hanem egyúttal nagyon szép és lelkesítő feladat is, amelynek kihatása egész dolgozó népünk számára felbecsülhetetlen jelentőségű. Tegyük meg mindent, hogy e munka sikerének feltételeit biztosítsuk oly módon, ahogy Révai elvtárs mondotta, hogy ne csak a tudomány és a művészet forduljon a nép felé, hanem érijük el azt is, — mint legnagyobb sikert — hogy a nép a tudomány és a művészet felé forduljon.

A Magyar Tudományos Akadémia pártunk iránymutatásával és a Szovjetunió tapasztalatait szemelőtt tartva elérkezettnek látta az időt egy új típusú, egységes tudományterjesztő társulat felállítására. Az Akadémia Elnöksége múlt év decemberében kiváló szakemberekkel megvitatta e kérdést, akiegyhangúan helyeselték az új társulat alapításának tervét és a szükségesszervezési munkák elvégzésére egy szűkebbkörű előkészítő bizottságot küldtek ki.

Mai ankétunkat ez az előkészítő bizottság hívta össze azzal a céllal, hogy értelmiségünk minél szélesebb rétegeinek alkalma legyen a további tennivalókat megvitatni. A megalakítandó Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat létrehozása meggyőződésem szerint nem az Akadémia belső ügye, hanem az egész haladó magyar értelmiségé. Tekintse értelmiségünk ez új Társulatot sajátjának és segítsen annak megteremtésében és majdan munkájában is. El kell érünk azt a célt, amelyet Rákosi elvtárs tűz elénk: »Az általános műveltség, a szaktudás, a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára.«

Rusznay István elnök megnyitó szavai után Törő Imre Kossuth-díjas akadémikus tartotta meg referátumát :

— Kedves Elvtársak! Kedves Vendégeink!

A magyar dolgozó nép a felszabadulás óta eltelt esztendőök során a Párt vezetésével jelentős eredményeket ért el a szocializmus építése terén.

Iparunk hatalmas fejlődése, mezőgazdaságunk szocialista átalakulása, népünk anyagi és kulturális színvonalának állandó emelkedése a magyar történelem egyik legalkotóbb, legépítőbb korszakát hozta el. Amiért elődeink századokon át harcoltak: a független demokratikus és magas kultúrájú Magyarország itt épül szemünk előtt és annak építésében magunk is részt veszünk és abban mi is szerepet vállaltunk.

A magyar tudományos élet ezen építés folyamán nagy perspektívájú és gyorsfejlődésű, lendületes munkát mutatott fel és gyorsan találta meg a lehetőségeket a tudomány különböző ágaiban, hogy elfeledtesse azokat a nehéz idöket, amikor a magyar nemzeti tudományt gúzsbakötötték, fejlődését gátolták és a tiszta tudomány és művészet cégére alatt elválasztották a tudomány alkotóit, a tudósokat és művészeket a néptől és a termékenyítő gondolatokat, alkotásokat a tőke uralma alá hajtva egyszerű áruvá értékelték le. A magyar tudósok, írók és művészek a múltban is alkottak nagyot. Ezek a tudósok megérdemelték volna, hogy nevük fennmaradjon, de a XVIII. és XIX. századból összesen nem maradt fenn annyi név, ahányat hazánkból ma a demokratikus országokban, de mondhatnám világszerte is, ismernek.

A tudomány fejlődése mindig szoros párhuzamban haladt a nemzet történelmének, társadalmának fejlődésével.

A Habsburg-monarchiában a tudomány és kultúra fejlődését rendkívül korlátozta a politikai reakció, az ország félglyarmati helyzete. Hiszen az ország ipari fejlődése a fejlett országokhoz viszonyítva elmaradt, mezőgazdasága félféudális állapotban tengődött, s már ez önmagában is korlátozta a tudomány és a kultúra fejlődését. Tudósaink, művészeink csak nagy nehézségek árán tudtak mégis alkotni, de alkotásaik nem válhattak a nép kincsévé.

Ez az állapot a Horthy-korszak alatt még súlyosbodott. A politikai reakció, amely a fasizmus és a sovinizmus mérgével fertőzte meg a levegőt, egyes tudományágaknak csaknem teljes sorvadását idézte elő. Az igazi tudomány szószólói teljes hallgatásra voltak ítélve, vagy elhallgattatták őket, ha meg merték szólaltatni a haladó tudomány hangját.

A természettudományos kutatómunka a uralkodó osztályok által terjesztett idealista világnézet korlátaiba ütközött. A természettudományos ismeretek széleskörű terjesztését pedig ezernyi módon akadályozták, mert félték a nép felvilágosodásától, félték a dolgozó osztályok tudományos ismereteinek bővítésétől, félték a dolgozó osztályok öntudatának fejlődésétől. A tudományok fejlődését még jobban súlyosbította, hogy az idealista világfelfogás mellett hazánk teljes egészében a nyugati burzsoá államok tudományának hatása alá került és így magán hordozta mindazon hibákat, melyek a fejlődés egyoldalúságával együtt jártak.

A haladó humanisztikus tudomány adatainak ismertetése, s mindennek-előtt a legfejlettebb tudomány, a marxizmus-leninizmus ismereteinek terjesztése a Horthy-időkben kíméletlen politikai üldözésbe ütközött bele.

A magyar kultúra és vele a magyar értelmiség helyzete is a felszabadulás után gyökerében megváltozott. Az az idegenkedés és tartózkodás, amely eleinte a megváltozott helyzettel szemben értelmiségünkben megnyilvánult, eltűnt és a tudomány emberei meggyőződtek arról, hogy nincs okuk az idegen-

kedésre és tartózkodásra. A passzivitás mindinkább oldódott, mikor tudósaink, művészeink látták, hogy kutatómunkájukhoz, tudományos és művészi alkotásaikhoz mindent megkapnak, amire szükségük van. Mindinkább érezni kezdték, hogy nekik jutott az a nagyszerű feladat, hogy az új szocialista tudomány megszervezésén munkálkodjanak és a magyar kultúrának egy olyan honfoglalását végezzék el, amely ragyogó perspektívát nyújt hazánk tudományos fejlődésének távoli jövőjére.

Mit hozott a hároméves terv és az ötéves terv első három éve az értelmiségnek? Új egyetemeket, tanszékeket, tudományos intézményeket, fizetésrendezést, tudományos pótlékot, Kossuth-díjakat, — egyszóval az értelmiségi munka olyan anyagi és erkölcsi megbecsülését, amelyet azelőtt még csak elképzelni sem lehetett, hiszen az egyetlen országot, amelyben 35 éve írott és íratlan törvény volt a kultúra és művelőinek legnagyobb megbecsülése, a Szovjetuniót, izléstelen rágalmak kártékony ködfüggőnye takarta el a magyar értelmiség szeme elől.

Tudósaink mindjobban megnyilvánuló munkakedve, mely tartózkodásukat a megnyílt lehetőségek és a kormány mind jobban és jobban megnyilatkozó támogatásának hatása alatt elnyomta, termékeny és eredményes munkásságot alakított ki. Ez a munkalendület és eredményesség, valamint a szovjet tudományos munka ember- és természetátalakító hatásának híre és fokozatos megismerése, a tudományok iránti érdeklődést is mind jobban és jobban felkeltette dolgozóink között. Így a tudományok ismeretének a terjedése velejárója lett a szocializmus építésének. »A szocializmus győzelmes felépítése... lehetetlen a kultúrforradalom feladatainak megoldása nélkül«, — mondotta Révai elvtárs az MDP II. kongresszusán. — »Mit jelent az, hogy kultúrforradalom? Jelenti azt: tanulni, a munkások százezreiből szakmunkásokat nevelni. Jelent tíz-, meg tízezer új, magasan kvalifikált szakembert. Jelenti azt, hogy emelnünk kell dolgozóink általános műveltségét, hogy állami, gazdasági pártfunkcionáriusaink tíz- és százezreinek kulturális és politikai látókörét kell kitágítanunk. A kultúrforradalom nem szakképzés csupán, nem iskolai tanulás csupán, nem politikai nevelés csupán, hanem mindez együttvéve.«

Népünk politikai, gazdasági életének fejlődése hatalmas mértékben növelte dolgozó tömegeink kulturális igényeit. Rákosi Mátyás elvtárs 1952 december 15-i országgyűlési beszédében mondta: »Népköztársaságunk kulturális helyzetét az jellemzi, hogy dolgozó népünk kulturális igényei olyan gyorsasággal emelkednek, hogy bár a népművelési munka terén mind minőségben, mind mennyiségben jelentős eredményeket értünk el, még mindig messze elmaradtunk a rohamosan növekvő követelmények mögött.«

Akár számítottunk erre, akár nem, elérkeztünk az építésben egy olyan szakaszhoz, amikor a tudományos ismeretek terjesztésének problémája parancsolólag merül fel.

Az elmúlt évek során a tudomány és a művészet népünk közügyévé emelkedett és elérkezett az ideje annak, hogy vezető tudósaink, értelmiségünk legjobbjai az ismeretterjesztő munka vezérkarává váljanak és centrumát képezzék annak a magasztos munkának, mely a magyar kultúra emelésének további távlatait nyitja meg. Széleskörű ismeretterjesztő munkára van szükség szocialista építésünk minden terén. A műszaki tudományok terén épp úgy, mint a természettudomány, a filozófia, az irodalom, a történelem és művészetek terén is, hogy ezáltal széleskörben váljanak ismeretessé az új

szovjet módszerek, tudósaink által kidolgozott magyar eljárások és ezeken a területeken elért újabb és újabb eredmények, melyek a materialista világnézet győzelmét hirdetve népünk nevelésében, műveltségének emelésében hathatósan közreműködjenek.

Tudományunk ma még át megát van szöve idealista szemlélettel és a szaktudományok téziseit és problémáit revideálva tudósainknak kell kialakítaniok azt a dialektikus-materialista megfogalmazást, amely új utakat nyit meg, új eredményeket tár fel, amely a zsákutcába került tudományos kérdések előtt új fejlődés lehetőségeit biztosítja.

E tudományok eredményei a szocializmus országát építő népünket rendkívül érdeklik és ezeket az igényeket értelmiségünk legjobbjainak kell kielégíteni. Nagy átfogó, jól irányított ismeretterjesztő munkának jött el az ideje, melynek eszközei: jó előadások tartása és az elhangzó szavakon kívül népszerű tudományos folyóiratok és egyéb kiadványok, brosúrák, vezérfonalak, szemléltető eszközök, film, modellek, plakátok, dia pozitívek készítése is.

Ennek a nagy ismeretterjesztő munkának az elindításában szeretnők ma az első lépést megtenni. E munkának eszköze, terve, egy erős társadalmi, értelmiségi szervezet kell hogy legyen: az új Társadalom- és Természettudományi Ismereteket Terjesztő Társulat.

Erre a példaképet a Szovjetunió nyújtja, ahol 1947 óta működik a Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társulat. Elnöke Oparin, Sztálin-díjas akadémikus, több mint 300 000 tagja között 800 akadémikus, 5500 tudományok doktora, kb. 18 000 valamely tudomány kandidátusa vagy docense szerepel. A tagság nem formális, hanem közreműködést kíván, előadás tartásával, brosúrák, vezérfonalak megírásával. A népi demokráciák legtöbbje és Kína is, már követte a szovjet példát és megalakította a maga ismeretterjesztő társulatát. Ilyen társaság Kínában a »Politikai Ismereteket Terjesztő Társaság« és a »Tudományos és Műszaki Ismereteket Terjesztő Társaság«. Romániában 1948-ban alakult meg a »Kultúra- és Tudományterjesztő Társulat«, melynek működésében az értelmiség legkiválóbbjai vesznek részt. Megtisztelő feladatnak tekintik a tömegek nevelésében való részvéteit és szakosztályaikban a legismertebb tudósok, kutatók dolgoznak. Lengyelországban 1950-ben, Csehszlovákiában a múlt évben alakult meg a »Csehszlovák Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társaság« a következő jelszó alatt: »A haladás és tudományos munka fényét — a béke és a szocializmus szolgálatába.«

Azóta a megnövekedett gazdasági és politikai feladatok, amelyeket az MDP Központi Vezetőségének múlt év november 29-i ülésén Gerő elvtárs és az országgyűlés december 15-i megnyitó ülésén Rákosi elvtárs vázoltak fel, égetően sürgős feladattá tették egy ilyen társulat megalakulását hazánkban is.

Amikor a Magyar Természettudományi Társulat 1841-ben megalakult, Bugáth Pál felfogásában népszerűsíteni annyit jelentett, mint tudományos műveket magyar nyelven megjelentetni, tudományos előadásokat a nép nyelvén tartani. Ma természetesen másképp kell megfogalmaznunk azokat a feladatokat, melyek e téren előttünk állanak. A felszabadulás előtt az ismeretterjesztő munka egységesítés és szervező szempontok nélkül állott, mint általában a burzsoá tudomány és ha voltak is ilyen szempontok, azok nem a kultúra emelésének kérdéseit szolgálták, hanem a kizsákmányolás eszközei voltak. Mai feladatunk e téren az, hogy tudósaink, kutatóink, saját munkaterületüknek főbb problémáit, felfedezéseiket és az azokkal kapcsolatos

problémákat megismertessék a más szaktudomány embereivel, hogy azok továbbadassák közérthető formában a széles néprétegeknek.

Az új társulatot nem semmiből kell létrehozni, mert az ismeretterjesztésnek nem is patakocskái, hanem kisebb-nagyobb folyói már régen, a felszabadulás óta és különösen a fordulat éve óta, csörgedeznek és folynak szerte az országban. Ezeket a csörgedező patakokat kell egyesíteni, új mélymedret kell ásni számukra, hatalmas folyóvá duzzasztani őket.

1946-ban indultak meg falun a Párt kezdeményezésére a Szabad Föld Téli Esték, majd később a Szabad Föld Vasárnapok.

Ezeket az előadásokat évente több millió dolgozó paraszt látogatja. Az előadásokat többnyire a pedagógusok tartják.

Egyre nagyobb számban kapcsolódnak be az előadáspropagandába az agronómusok és az orvosok.

Az előadások tízezrei bizonyítják, hogy a falusi értelmiség jó úton halad, a dolgozó nép, s államunk fokozott megbecsülése kíséri fáradhatatlan munkájukat és harcos kiállásukat a béke megvédése, a szocializmus építése, a materialista világnézet mellett.

Hasonló elismerés illeti a városi értelmiség — különösen a középiskolai tanárok ismeretterjesztő tevékenységét. A műszaki értelmiség is kezd bekapcsolódni az ismeretterjesztő munkába, de a széleskörű népszerű műszaki propaganda megteremtésének még csak legelején tartunk.

Az állami és szakszervezeti szervek az 1952. évben közel 100 000 ismeretterjesztő előadást rendeztek, melyeknek kb. felét társulati előadók tartották.

A most megszervezendő új társulatnak a magja a több mint 100 éves múltra visszatekintő Természettudományi Társulat, melyet a Párt kezdeményezésére 1950-ben az előadások tömegszervezésére alakítottak át, valamint az Irodalomtörténeti és a Történelmi Társulat előadói szakosztálya. E társulatok közül a Természettudományi Társulat rendelkezik legnagyobb tapasztalattal és az elmúlt évben közel 28 000 előadást tartott több mint másfélmillió hallgatóval. Az Irodalomtörténeti és Történelmi Társulat is jelentős mértékben foglalkozott ismeretterjesztő előadásokkal az utolsó évben. Az előadásokat kb. 1/6 részben Budapesten, a többi vidéken tartották, s ennek több mint 1/4 részét falun és kb. 1/4 részét üzemekben.

E társulatok munkája azonban ma már nem elégítheti ki az igényeket. Nemesak azért, mert nem voltak egységes szervezésben, hanem azért sem, mert a politikai, a filozófiai, a műszaki és a művészeti tudományokat nem képviselhették. Szocialista fejlődésünk pedig a tudomány minden ágával szemben fokozott igényekkel lépett fel.

A műszaki technika fejlődésével kapcsolatban pl. a munkások által ellenőrzött és kezelt gépek olyan műszaki ismereteket kívánnak meg, melyek által a mérnöki munka színvonalához kerülnek közel.

A felszabadult országokban tehát mélyreható kulturális folyamat indult meg: a korszerű technika széles tömegek által történő meghódítása, a dolgozó tömegek ismereteinek, általános műveltségének soha nem látott méretű fejlesztése terén. De ez csak a kezdet.

A szocializmus a kapitalizmusénál magasabbrendű termelékenységen, technikán és magasabbrendű kultúrán épül fel. Ahhoz, hogy magasabbrendű technikát teremtsünk, magasabbrendű termelékenységet érjünk el és ennek alapján továbbfejleszthessük tudományunkat, technikánkat, növelhessük a dolgozók jólétét, egyre nagyobb mértékben kell kibontakoztatni a

dolgozó tömegek alkotóerejét és egyre magasabb fokra kell emelni azok politikai, technikai és kulturális színvonalát.

Méltán álmolta erről 1781-ben Bessenyei György: »A tudományok virágzására egybekötöttet haszon volna még az is, hogy így az egész nemzetnek serénysege felébredne. A sok heverő jó elmék mind találnának maguknak dolgot és mint a hangyák a hangyabolynak rakásában, úgy ezek a közjóban fáradhatatlanok volnának.« Bessenyei ezt »Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék« cím alatt írta. Az elnyomó osztályok reakciós kultúrpolitikája következtében ez valóban csak jámbor óhaj maradhatott.

Az új társulatnak, szocialista építésünk igényeinek megfelelően, néhány új szakosztállyal kell bővülnie, amilyen pl. a politikai, filozófiai, műszaki és művészeti. A társulatnak, illetve szakosztályainak országosan ki kell építenie szerveit, támaszkodva elsősorban vidéki egyetemeink és tudományos intézményeink, általában rohamosan fejlődő kulturális életünk vidéki centrumaiban dolgozó értelmiségünkre. Az új társulat feladata, hogy az eddig is szépen fejlődő ismeretterjesztő munkában minőségi ugrást hozzon létre azáltal, hogy országunk értelmiségének színe-javát tömörítse magába, amely hivatott lesz magasabb színvonalra emelni egész tudományos ismeretterjesztésünket, ki-dolgozni annak módjait és szervezetét és ellátni megfelelő anyaggal azokat, akik mind szélesebb körben továbbviszik a tudományos ismeretek zászlaját.

Az eddigi ismeretterjesztő munkának komoly hiányosságai voltak. Ezek egyike volt az erők szétforgácsolása, miután sokszor a szervezés párhuzamosan több helyről indult ki, zavarva egymás munkáját. Másrészt a meglévő apparátus nem volt képes kielégíteni azokat az igényeket, amelyeket mindinkább fejlődő kulturális életünk támasztott az ismeretterjesztés vonalán. Ennek következtében sokszor vették igénybe szervezetlenül tudósainkat, kutatóinkat, kiknek nehéz volt elutasítani a megtisztelő kérések teljesítését, de ugyanakkor ez munkájuk tervszerűségét nagymértékben akadályozta. Máskor olyan előadások tartására kérték fel őket, melyeknek témájával kapcsolatban tudósaink úgy érezték, hogy ez nem tartozik az ő szakmájuk területére vagy hogy azt már más alkalommal, talán már többször is elmondták. Amellett tehát, hogy vezető értelmiségünk felé mind jobban és jobban megnyilvánult az óhaj aktív közreműködésük bekapcsolására, nem volt meg a mód ennek célszerű megszervezésére. Nélkülözte az ismeretterjesztési munka a jó dokumentációs anyagot is, ábrákat, filmeket, egyéb szemléltető anyagokat, amelyek nélkül természettudományos ismeretek, de más tudományterjesztése sem lehetséges.

A legfőbb nehézség azonban mégis az volt, hogy a tudományos kutatók és az ismeretek leghivatottabb vezető tudósai, írók és művészek csak igen kis mértékben vették ki részüket e munkából, aminek következtében az ismeretterjesztő munka szakmai, ideológiai színvonala nem lehetett kielégítő. Tudósaink bekapcsolása az ismeretterjesztő munkába fogja jelenteni ezen hiányosság kiküszöbölését.

Ha a múltba, a felszabadulás előtti időkre visszatekintünk, az ismeretterjesztő munkával való megbarátkozás nem volt kutatóinkra lelkesítő. A tudósok leginkább egymástól is, de az ismeretterjesztő társulatoktól is függetlenül dolgoztak. A tudósok legnagyobb része alkotott és lenézte az ismeretterjesztő munkát. A tudós inkább a beavatott szakembernek írt és beszélt, tudományát inkább exkluzív társaságnak szánta, nem törekedett, még ha hiúsága hajtotta volna is, hogy tudományát a nép is megértse. Ez veze-

tett gyakran arra, hogy a tudomány nyelvezete nem világosságra és közérthetőségre való törekvés volt, hanem egy különös tudományos, szakmai stílust képviselt. Pedig a legnagyobb felfedezéseket és a legátfogóbb szakmai kérdéseket el lehet világosan és közérthetően mondani, ha erre súlyt helyezünk. Példák erre Sztálin elvtárs munkái, melyek a legmagasabb tudományt mindenkor, mindenki előtt világosan, kristálytisztá érthetőséggel mondják el és éppen ebben van megkapó erejük és átütő sikerük.

A szovjet Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társulat tagjainak az első kongresszusán Vavilov akadémikus ezt mondta: »Az a feladatunk, hogy elsajátítsuk azt a sztálini művészetet, hogy miként kapcsoljuk egybe a gondolatok mélységét és a tartalom tudományosságát a milliók számára is érthető kifejezésmóddal. Ez az egybekapcsolás az igazi, a népi, a szovjet tudomány jellemzője. Túzzük ki magunk elé azt a feladatot, hogy a szó legmagasabb értelmében legyünk az ismeretek propagandistái, ahogyan ezt Lenin és Sztálin tanítja.«

Tudósaink említett húzódozása az ismeretterjesztő munkától még a múltból maradt vissza, amidőn a tudomány művelése önálló, a néptől független utakon járt és ahhoz a sokat emlegetett »elefántesonttoronyhoz« vezetett, melyből a tudósoknak, ha megéllhetése által erre kényszerítve kilépett, igen gyakran azoknak a tudósoknak lebecsülése jutott osztályrészéül, akiket vagvoni helyzetük erre nem kényszerített. Ma tudósaink vezető értelmiségünk munkája az ismeretterjesztés vonalán egészen más szint és értelmet nyert. Ma nincs áporodott levegő a »elefántesonttorony«, hanem ezzel szemben egy mindent átfogó, egész népünket érdeklő és a tudományt mindenkor megbecsülő, a tudomány lehetőségeit mindenkor biztosító és azt termelésünkbe és gazdasági életünkbe bekapcsoló, népünket a boldog jövő felé vezető tervgazdálkodás van, melyben a tudomány mai embere számításait és munkájának jövőjét és célját mindenkor megtalálhatja.

A tudományok ismeretének terjesztése más feladat, mint a kutatás, de nem indulhat meg és nem folyhat sikerrel, ha függetlenül próbálkozik a tudományos kutatók munkájától. Ez azért is világos, mert az elmélet és a gyakorlat egysége a haladó tudományos kutatómunka egyik legfontosabb vezérlő fonala. A tudósok laboratóriumi, könyvtári vagy műhelyi tudományos munkái akkor nyernek értelmet és szolgálják a nép életműködésének emelését, ha eredményeik a gyakorlati életben érvényesülnek és dolgozóink mindennapi munkájának fejlesztői és lendítőkerekei lesznek. Újítómozgalmunk a tudomány népszerűsítése segítségével nyerhet fokozott lendületet és kapcsolhatja be dolgozóinkat tudósaink munkájába.

Nem mindig a tudós munkája adja meg a horderejét egy felfedezésnek, hanem inkább az a befolyás, amelyet a felfedezés a mindennapi gyakorlati életben, dolgozóink munkájában, népünk életének megjavításában jelent.

Jól tudjuk, hogy a tudományos kutatás eredményeit a gyakorlatban ott tudják a legjobban felhasználni, továbbfejleszteni, ahol a termelésben legjobban képzett szakemberek vesznek részt. Jó példa erre a szovjet biológia, amelynek nagyszerű eredményei csak azon az alapon jöhettek létre, hogy Micsurin és Lisenko zseniális elgondolásai és kísérletei szakadatlanul egybekapcsolódtak a szocialista mezőgazdaság gyakorlati tapasztalataival, sok-százezer kolhoztag, a mezőgazdasági termelés újítói tapasztalatának alkotó összefoglalásával, terjesztésével.

A tudomány és termelés munkásai alkotó együttműködésének ereje és jelentősége éppen abban áll, hogy meggyorsítja a tudomány vívmányainak, tudásaink eredményeinek gyakorlati felhasználását, az életbe való átültetését és segít megszabadítani a tudomány fejlődését az elavult dogmáktól. Éppen ezért ez az együttműködés jelentős forrása hazánk ereje további megszilárdításának és sikeres előrehaladásunknak a szocializmushoz vezető úton. Az üzemi és mezőgazdasági dolgozók tíz- és tízezrei kapcsolódhatnak be az ismeretterjesztő előadások által felkeltett tudomány iránti érdeklődés alapján a tudomány eredményeinek gyakorlati felhasználásába termelő munkájuk közben. Így a tudomány egyre nagyobb területre léphet ki a laboratóriumok és kutatóintézetek falai közül. Tudásaink egyre több élenjáró termelő és újító tapasztalataira támaszkodhatnak és egyre nő majd kutatóintézeteink és tudósaink körül az a tábor, amely a tudomány iránti érdeklődéstől fűtve, kutatóintézményeink legfontosabb külső segédcapatává válhat. Ez annyit jelent tudósaink, kutatóink számára, hogy biztosak lehetnek benne: kísérleti eredményeik, felfedezéseik megvalósulása a mindennapi termelés gyakorlatává válik, mert erre a termelésben is egyre több, megfelelően képzett és magát állandóan továbbképző szakember fog rendelkezésre állni.

A tudományos kutatások és felfedezések akkor nyernek életet, ha minél szélesebb népréteg érzi annak jelentőségét. Éppen ebben rejlik a szocialista tudományszervezés nagy előnye és ereje a kapitalista tudománnyal szemben és ebben rejlik annak magyarázata is, hogy a szocializmust építő országokban miért olyan nagy az érdeklődés a tudomány iránt.

Hogy az ismeretterjesztés közvetlen hatása miképpen mutatkozik meg szembevetően a termelésben, arra a Természettudományi Társulat működésével kapcsolatos jelentésből hozhatok fel példát. 1952 tavaszán pl. a fásításról tartott előadások alkalmával igen sok helyen vállalták facsemeték ültetését, illetőleg a fák gondozását. Az előadások hatására több mint 100 000 facsmete ültetését vállalták el. Az új növények meghonosításáról és a micsurini módszerekről szóló előadások alkalmával is sok helyen a termelőségfejlesztési paraszatok és egyénileg gazdálkodók egyaránt bejelentették, hogy ők is kísérletezni fognak új növények termelésével. Az előadások közül különösen az agronómiai tárgyúak mozgósítottak eredményesen a soronlévő termelési feladatok megoldására. Az őszi folyamán pl. »a silózás gazdaságos módszerei« címmel tartott előadások hatására a járás 106,8%-ra teljesítette silózási tervét.

Nagy sikere volt a magzatelhajtás elleni küzdelem érdekében megtartott »Engedd megszületni gyermeked« c. előadásnak. Cegléden pl. 25 előadást tartottak ebből a témakörből, állandóan növekvő számú hallgatóság előtt.

Az előadások nyomán sokkal nagyobb mértékben keresik fel az orvost vizsgálat céljából a terhes anyák.

De mindnyájan tudjuk, akik ilyen ismeretterjesztő előadásokat tartotunk, hogy egy-egy előadás vagy egy-egy ismeretterjesztő cikk megjelenése után, milyen érdeklődéssel fordulnak a dolgozók az előadóhoz, mutatva, hogy az előadás, illetőleg cikk elgondolkoztatta őket, ráirányította figyelmüket olyan problémákra, amelyek mellett eddig elhaladtak. Sok üzemben úgy megszeretnek egy-egy előadót, hogy személy szerint kérik őket a Társulattól.

Jó példája az előadó és a hallgatóság kölcsönös megbecsülésének a pécsi építőipari dolgozók részére tartott előadássorozat. A pécsi előadók kiutaznak az építkezés mellett lévő férfiszállásokra. A lelkes hallgatóság pedig az előadás

után csapatostól elkíséri az előadót a szállásuktól messzeeső külterületi autóbussz-megállóig.

Az ismeretterjesztés így tud hozzájárulni ahhoz az embert átalakító munkához, amelyre a szocialista építésben feltétlenül szükség van és amely a szovjetember típusának kialakításában olyan nagy szerepet játszott.

Szükség van erre a munkára abból a szempontból is, hogy tudósaink egymást és egymás munkáit is megismerjék. A különböző tudományterületek nincsenek egymástól élesen elhatárolva, sőt éppen a különböző szaktudományok közötti határterületek a legfontosabbak a fejlődés szempontjából, azok a határterületek, amelyek felmerülő problémák megoldásához nem egyetlen szakma, hanem több szaktudós együttműködése szükséges. Szükséges, hogy egyik szaktudós megismerje és megértse a másik problémáit, saját tudásával hozzájárulva adjon új impressziókat, nyissa meg a szűk szakmai szemléletek kapuit, inspirálja és mozgassa meg az egész haladó értelmiséget, megmutatva az átfogó nagy problémákat, amelyek megoldására népgazdaságunknak feltétlenül szüksége van. Ezek tükrében tudják tudósaink egymás munkáját értékelni, kritizálni és ezeknek a problémáknak és az így keletkezett tudományos ismereteknek terjesztése fogja egész népünknek a tudomány iránti érdeklődését felfokozni és fogja széles néprétegeinket bevonni abba a munkába, mely hivatva van a tudományos eredményeknek mind célszerűbb, mind nagyobbfokú kihasználására. A magyar történelem egyes alakjainak, sőt eseményeinek új, helyes megvilágítása nemcsak a történettudóst, hanem az egész értelmiséget érdekli, ahogy érdekli az irodalom és művészet új problémáinak, megoldásainak, szemléletének kérdése is. Mai technikai fejlődésünk idejében nem lehet közömbös pl. az orvostudomány fejlődésére a technika, a gépesítés legfontosabb kérdéseinek ismerete, vagy a műszaki tudományok fejlődésére annak megismerése, hogy milyen új műszerek, apparátusok szükségesek egyéb tudományok fejlődéséhez. De a dialektikus materializmus általános érvényességét is a különböző szaktudományok fejlődése demonstrálhatja legszépben számunkra.

Az új társulat szervezésének és vezetésének kérdése egy később összehívandó közgyűlés feladata.

Az új társulat feladata lesz, hogy a szocialista tudomány eredményeit minél szélesebb körben ismertesse, hogy rendszeres kultúraterjesztő tevékenységet fejtsen ki a szocializmus tudományos értelmezésének népszerűsítése érdekében, hogy elmélyítse és terjessze a műveltséget és ezzel előmozdítsa népünk kulturális és ideológiai átalakulását az új, szocialista embertípus kifermálását, valóban haladó hagyományaink ismertetését, a tudományos munka nagy jelentőségének tudatosítását a mindennapi gyakorlati életben, hogy megismertesse új társadalmunk kialakításának tudományos problémáit, a nemzetközi politikai kérdéseknek fentiekkel való szoros kapcsolatát, hogy küzdelmet folytasson a kozmopolitizmus, a burzsoá nacionalizmus ideológiájának maradványai ellen, hogy mindezek tükrében ne legyen talaja a miszticizmusnak, klerikalizmusnak, reakcionizmusnak, hogy a politikai, tudományos és műszaki ismeretek terjesztésével hozzájáruljon a nép hazafias és szocialista öntudatának megszilárdításához és ezzel a szocialista építés és a békeharc megerősítéséhez is.

Az új társulat feladata, hogy a természettudományos ismeretterjesztést magasabb színvonalra és sokkal szélesebb alapra helyezze. Elsősorban ki kell építeni előadóinak, aktivistáinak hálózatát, ugyanakkor magasabb színvonalra

kell emelnie előadói szakmai képzettségét, körültekintően kell megválasztania a tudományos előadások, kiadványok tárgykörét, színvonalát, hogy mindezek valóban minőségi emelkedést eredményezzenek dolgozó népünk ismeretének fejlődésében.

Rendkívül fontos szerep vár ezen a területen tudományos életünk vezetőire, tudósainkra, kutatóinkra és a fiatalabb kutatók csoportjára. Ez a feladat elsősorban azoknak az oktatása, akik az ismeretterjesztést az üzemekben, tszcsk-ben, stb. végzik. Tudósaink részvétele ebben a munkában adja a biztosítékot a megfelelő színvonalhoz és alapja a tudományos ismeretterjesztés minőségi megjavításának.

A létrehozandó társulat tehát az értelmiségnek egy olyan országos tömegszervezetét kívánja létrehozni, amely kell, hogy elmélyítse az értelmiség kapcsolatát a széles tömegekkel és amelynek vezetését a legjobb értelmiségieink, a legjobb tudósaink, akadémikusaink veszik kezükbe.

Lenin szavai szerint: a dolgozóknak ne a tudomány szálnalmas morzsáit, hanem hamisítatlan tudományos ismereteket juttassunk.

Meggyőződés, hogy tudósaink, vezető értelmiségieink megértik az ismeretterjesztési munkában betöltendő szerepük fontosságát és vállalják azt. Megértik, hogy a munka fontossága megkívánja, hogy erre egyéb fontos és szorgalmas munkájuk mellett időt szakítsanak. Elismerik az ismeretterjesztő munka nagy jelentőségét és ezzel elismerik szerepük nagy fontosságát népünk gazdasági és kulturális emelésében.

Elismerik, hogy nemcsak szaktudományuk fejlődéséért, hanem gyakorlati gyümölcsötzetéséért is felelősek és hogy nem lehet számukra közömbös az, hogyan ismeri meg a magyar nép az ő munkájukat, hogyan vélekedik működésükről az a nép, melynek soraiból tanítványaik, majd munkahelyükön követőik, utódaik fejlődnek. Minél nagyobb kedvvel és megértéssel vállalnak vezetőszerpet akadémikusaink, értelmiségi legjobbaink e munkában, annál eredményesebben készítik elő a tudományos utánpótlás talaját és adhatják megfelelő kezekbe azt a zászlót, melyet az új szocialista tudományunk kialakításáért vívott harcban ők hordoztak, szolgálva a népek közötti megértést és a béke ügyét.

A sztálini sztratégia nem a fegyverkezést, hanem a békés építést állítja a haladó népek békeharcának középpontjába.

Az imperialista államokban a nagytőke egészen más ismeretterjesztő feladatot igyekszik a tudósokra bízni. Ez a feladat — a háborús uszítás.

A békés építés az, melyben a szocializmus fölénye a kapitalizmussal szemben a legmeggyőzőbben megmutatkozik. A béke építésének munkája, annak jelentékeny területein, a tudományok fejlesztése ötéves tervünk sikeréért, haladó tudományunk terjesztése azok a feladatok, melyeknek megoldásával népünk munkateljesítésének, termelésünknek, gazdasági fejlődésünknek, életnívónk emelésének lendületet tudunk adni.

Békénk megvédeése érdekében így tudjuk a haditechnikai tudományok fejlesztését is szolgálni, hogy hadseregünk ütőképessége elvegye az imperialisták kedvét háborús törekvéseiktől.

Ez az a feladat, amelyet Pártunk államunk, népünk tudósaira, kutatóira bíz. Történelmi feladat ez, amely országunk kultúrájának minőségi fejlődéséhez vezet, amely felemeli a népet és egyúttal hathatós segítségévé válik a tudománynak is.

Az új társulatnak kell megtalálni a helyes utat, hogy tudósaink örömmel vegyenek részt ebben a nagyszerű munkában, melyben megmutathatják, hogy a népért, a nép kulturális fejlődéséért e téren is dolgozni akarnak.

Javaslom az ankétnek: bízva meg a szervezőbizottságot, hogy a Természettudományi, az Irodalomtörténeti és a Magyar Történelmi Társulattal együtt készítse elő az új Társulat közgyűlését.

Mai gyűlésünk hazánk egész vezető értelmiségét akarja megmozgatni, hogy alkotó munkájukon kívül a tudományos műveltség terjesztésével tegye népünket még erősebbé, gazdagabbá, országunkat még alkalmasabbá, méltóbbá arra, hogy a haladó nemzetek rohambrigádjai között meneteljen fényes jövője felé.

Elsőként Bóka László, az irodalomtudományok doktora szólt hozzá a referátumhoz:

— Azt a látóhatárt, amelyet a szocializmus építése nyit népünk számára, alig tudjuk már áttekinteni a múlt korlátaival szokott tekintetünkkel. Az a politikai, társadalmi és gazdasági fejlődés, amelynek szemlélői és szerény részben munkálói vagyunk, minket, a magyar irodalomtudomány művelőit különösen két lehetőségével nyugtöz le, ha feladatainkat sikerül távlatosan felmérnünk. Az egyik az, hogy tudományunk hatósugara, hatóköre úgy megnyúlt és kiszélesedett, hogy tudományunk kérdései és eredményei nem egy szűk, szakmai kör érdeklődésére tarthatnak csak számot, és méltatásuk nemcsak tudományos társaságok, az Akadémia ügye, hanem egyre inkább közügygé válik, mulasztásainkra sürgető igény figyelmeztet. A másik az, hogy a hatás, amelyet munkásságunk tesz, túl van azokon a kereteken, amelyekhez mérni szoktuk volt a múltban: a tudományosan megalapozott igazság, a bizonyítható tétel kategóriáim túl a ható, nevelő, emberformáló igazságok és tételek varázshatalmával is megismerkedtünk. Aprólékos kutatómunkánk értelme nemcsak egy új adat feltárása, hanem új érvek, új erő, új lehetőségek gyarapítása a béke és a szabadság ügye szolgálatában. Ha ma még csak perspektivikusan van is így, de már megízleltük a tudomány új hatalmának ezt az ízét mi akkor, midőn 1951-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társulat hozzálátott az irodalom népszerűsítése munkájához.

Félve, kishitően fogtunk hozzá e feladathoz; az eredmény megszegényítette kétkedésünket. 1951 októberétől 1953 februárjáig 12 307 előadásunkat 790 935 dolgozó hallgatta meg. A budapesti üzemekben 1341 előadás hangzott el, közel 100 000 fővárosi dolgozó előtt. Országszerte községekben, tszcsk-ben, vidéki kultúrotthonokban tízezernél több előadást, közel 700 000 főnyi közönség előtt tartottunk. Volt olyan megye — mint például Győr megye — ahol több, mint 1000 előadásra volt igény ez idő alatt és csak ebben a megyében 65 446 hallgatója volt előadásunknak.

Néhány szóban nem is lehet érzékeltetni, mit jelent ez a szerény kezdemény haladó hagyományaink, a világirodalom klasszikusai és a szovjet irodalom megismertetése terén.

Petőfi születésének évfordulója alkalmával 800 előadáson zengtek fel Petőfi versei. Móricz Zsigmondról szeptemberben 700 előadást tartottunk országszerte. Puskin nevét, Gorkij nevét, a szovjet irodalom legjobbainak nevét több magyar dolgozó zárta szívébe, mint ahány irodalomszakos egyetemi hallgatója volt legrégebbi egyetemünknek, a budapesti egyetemnek, több mint háromszázados fennállása óta.

Mikor hozzákezdünk e munkához, jóllehet nem láttuk még akkor, hogy mire vállalkoztunk, mégis voltak kétségeink afelől is, vajjon lesz-e elég vállalkozó arra, hogy vándordíakként járja az üzemeket és elvigye munkáságunkhoz, dolgozó parasztságunkhoz a magyar irodalom és a világirodalom java termését. Ezt a kétségünket is megszügyenítette a valóság. Egyetemi tanárok, legjobb íróink, pedagógusaink, legkiválóbb egyetemi hallgatóink kértek részt ebből a munkából. Népszerűsítő munkánkból kerekén 600 magyarszakos pedagógus vett részt nagy óraszámú iskolai munkája után, legtöbbször hétvégi pihenőjét úton töltve. Az előadók ügybuzgalmát az előadások visszhangja biztosította és növelte. Az az előadó, aki hallotta, hogyan örvendtek fel a balsai Haladás termelőszövetkezetben a dolgozó parasztok, mikor megtudták, hogy József Attila, a nagy proletárköltő, milyen mélyen és belülről látta az ő hajdani sorsukat, aki hallotta, hogy a napkori MNDSZ-ben rendezett Gárdonyi-előadáson Gáva János kisparaszt az Egri Csillagok népi hőseben napjaink hősi munkájának példaképét ismerte fel, — azt érezte, hogy munkája nemcsak a közműveltséget emeli, hanem a termelő munkát is segíti.

A tudomány munkásainak is hozzáédesült a szájuk ehhez a munkához. Az Athenaeum nyomdában tartott József Attila előadás hallgatói közt ott ült József Attila egyik hajdani szedője, s egy másik nyomdász, aki harminc esztendeig lakott a Gát-utcában és olyan emlékek kerültek napvilágra a hozzászólások során, amelyek az irodalomtudomány érdeklődésére is számot tartottak. Nem véletlen az, hogy irodalomtudományunk művelői közül egyre többen kérnek részt ebből a munkából: szakmai hasznát is látták. Akik egy életen át csak a szakzsargon madárnyelvén szokták a szólást, meg kellett, hogy szokják azt az egyszerű, világos, tiszta és hatástudó szót, amelyet eddig csak a legnagyobbak példájában láttak, a népi írók stílusát elemezve méltattak. Most értettük meg igazán, hogy mi teszi olyan kristályos tisztává a szovjet tudósok stílusát, a tudományos értekező modor e remekeit, mikor az első lépést tettük az ő útjukon: a magasigényű, színvonalas, de a legszélesebb nyilvánossághoz szóló tanítás útján. Azt hiszem, egyetemi előadásaink sem vallották kárát ennek a gyakorlatnak.

És mindezen túl előadásaink hallgatóit százezrekről, milliókká láttuk duzzadni. Egy ország képe bontakozott ki előttünk, amelyben a szertefutó villanyvezetékekkel versenyt fut a tudomány világosságát terjesztő tanító szó. Nem tudós, akit ez nem lelkesít.

A következő hozzászóló Hevesi Gyula akadémikus volt.

— Igen Tisztelt Értekezlet!

Az új tudományos ismeretterjesztő társaság megalakulásának különösen nagy jelentősége van a műszaki tudományok szempontjából. A szocialista technikának egyrészt magáévá kell tennie a dolgozók tapasztalatait, amelyekkel ellenőrizheti és tökéletesítheti a laboratóriumban, kísérleti üzemben, szerkesztő irodában kidolgozott új eljárásokat, másrészt fel kell fegyvereznie a dolgozók legszélesebb rétegeit azzal a tudással és azokkal az ismeretekkel, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a technikai haladás nagyszerű eredményeit minél gyorsabban és tökéletesebben elsajátítsák és kellő hozzáértéssel alkalmazzák a gyakorlatban. A szocialista technika egyre könnyebbé és egyre egyszerűbbé teszi a munkát, de ugyanakkor egyre nagyobb tudást és egyre szélesebb látókört követel meg. Így pl. azokban a teljesen automati-

kusan dolgozó és már a kommunista jövő technikáját előrevetítő autóalkatrész-gyárakban, amelyeknek egyik szellemi megalkotója Gyikusin ·akadémikus elvtárs jelenleg a Szovjet Magyar Barátság Hónapja alkalmából körünkben időzik, a dolgozók tisztán felügyeleti és fizikai erőfeszítést úgyszólván egyáltalán nem követelő távvezérlési munkát végeznek. Ehhez azonban az kell, hogy tökéletesen tájékozódni tudjanak ebben a rendkívül bonyolult és úgyszólván a tudomány minden területét érintő géprendszerben. Ez a munka igen magas műszaki kultúráját jelenti és kétségteljesen megüti legalább is a technikusai színvonal követelményeit.

Általában minden műszaki alkotó munkának csak úgy van célja és értelme, ha átmegy a termelés gyakorlatába és így a nép hasznára válik. Ezért minden tudós, aki alkotó módon viszi előre a műszaki tudományt, a maga ügyének kell tekintse azoknak az ismereteknek a terjesztését is, amelyek szükségesek az általa létrehozott új eljárások, szerkezetek, találmányok megvalósításához. E tekintetben is nagyszerű példát szolgáltat számunkra a szovjet tudomány, amelynek élenjárói sokszor majdnem ugyanannyi fáradságot fordítanak az új tudományos eredmények széleskörben való elterjesztésére, mint azok létrehozására. Minél magasabb a dolgozók általános technikai kultúrája, annál gyorsabbá válik a műszaki tudományok élvonalbeli haladása is.

A Sztahanov-mozgalom azért visz bele állandóan új elemeket a technikába, amelyek sokszor forradalmi módon viszik előre a műszaki haladást, mert a dolgozók egy része már tökéletesen elsajátította a technikát és a maga munkaterületén kétségtelenül eljutott, sőt túl is jutott a mérnöki és technikusai színvonalon. »Mi lenne, ha nem egyes munkáscsoportok, hanem a munkások többsége emelné fel kulturális és technikai színvonalát a mérnök — technikusai személyzet színvonalára? Iparunk más országok számára elérhetetlen magasságokra emelkedné» — olvassuk Sztálin elvtárs legutóbbi zseniális művében. Nyilvánvaló, hogy minden tudósnak, akinek szívügye a műszaki tudományok e fejlődése, ugyanígy szívügye kell, hogy legyen a műszaki tudományos ismeretek terjesztése is, az ország műszaki tudományos kultúrájának emelése.

Ezzel kapcsolatban csak egy kérdésre szeretném még felhívni az igen tisztelt értekezlet figyelmét. Nézetem szerint a tudományos ismeretek terjesztésénél nem maradhatunk csak a szóbeli és írásbeli propaganda mellett. Különösen a műszaki ismeretek terjesztése terén rendkívül fontos lenne a propaganda szemléltető módszereinek minél messzebbmenő kifejlesztése. Értsem ezalatt nemcsak a foto- és film-propagandát, ahol már bizonyos — bár távrolról sem elegendő — kezdeményezések vannak, de igen aktuálisnak tartanám műszaki múzeumok és állandó jellegű műszaki tudományos kiállítások hálózatának kiépítését. Ezek rendkívüli mértékben emelnék a szóbeli és írásbeli ismeretterjesztés hatályosságát. Aránylag kis eszközökkel lehetséges lenne minden nagyobb üzemnél helyi technológiai múzeum és kiállítás létesítése és ideje lenne gondolni már egy nagy központi politechnikai múzeum felállítására is, amely a műszaki ismeretterjesztés központja és a tudomány és a technikai fejlődés hatalmas eszköze lenne.

A magam részéről örömmel üdvözlöm az egyesület megalakulását és szilárd meggyőződésem az, hogy annak célkitűzéseit szocialista építő munkánk nagyobb sikere érdekében a műszaki tudományos dolgozók és a műszaki értelmiség legszélesebb rétegei is örömmel fogják magukévá tenni.

Ezután Schandl József egyetemi tanár mondotta el hozzászólását :

— Mi, az állattenyésztés és általában a mezőgazdaság tudományos dolgozói sok maradi gondolkodással találkozunk. De dolgozó parasztságunkban is egyre nagyobb a tudnivágyás és ez annál inkább fokozódik, minél jobban behatolnak a természeti erők birodalmának és munkájának ismeretébe. Mihelyt az első lépések megtörténtek, a mezőgazdaságban és állattenyésztésben dolgozók mind nagyobb és nagyobb érdeklődést tanúsítanak az ő környezetükben lefolyó természeti jelenségek iránt. Érdeklődnek, mert hiszen e jelenségek indító rúgóinak megismerése önmagában is szépíti és kedves élményekkel telíti a figyelő, gondolkodó egyén életét.

De a természet ilyenemű megismerése a mezőgazdaságban dolgozókat anyagi javakkal is jutalmazza. Legyen szabad csak egy-két tényre felhívnom a figyelmet. A növények termelésében, az állatok tenyésztésében annyi tényező, oly sokféle konstellációban játszik döntő szerepet, hogy itt merev, sablonszerű előírások ritkán vezetnek célhoz. Viszont az a termelő, aki ismeri a különböző tényezők hatásfokát, esetről-esetre bölcsen meghatározhatja, hogy mely faktorokat milyen mérvben érvényesítsen a legjobb eredmény érdekében.

Vagy egy másik! Ahhoz, hogy valaki a vírusok, baktériumok és mikroorganizmusok káros hatásának gátlásában buzgó, éber munkát végezhesen, bizonyos ismeretekre van szüksége. Ezeknek birtokában viszont az egyén milliókra, sőt milliárdokra rúgó károktól mentheti meg az egész népgazdaságot.

Mindezeknek tudatában mi, az állattenyésztési munkakör tudományos dolgozói örömmel és készséggel vállaljuk az ebből a mozgalmából reánkvaró feladatot. Jelszavunk: a gyakorlattal dolgozni a gyakorlat számára. Akkor érezzük a jól végzett munka boldogító öntudatát, mikor az ország minden tája kezdeményező munkánk jó eredményét hirdeti és élvezi. Ez pedig a dolgozók széles rétegeinek felvilágosítása nélkül elérhetetlen.

Ezután Darvas József közoktatásügyi miniszter szólt hozzá a referátumhoz :

— Tisztelt Értekezlet!

Az új ismeretterjesztő társulat megalakulásával kapcsolatban én csak egy kérdésről, a pedagógusok munkájáról szeretnék néhány szót szólni, annyival is inkább, mert úgy gondolom, hogy a tudományos ismeretterjesztő munkában a tudósok, írók és művészek mellett igen nagy feladat vár a pedagógusokra. Bekapcsolódní ebbe a mozgalmába, aktívan részt venni a munkában : szinte alig is választható el a tanárok és tanítók munkájától.

Ma már egyre nagyobb azoknak a pedagógusoknak a száma, akik tudják és érzik, hogy az igazi tanár és tanító munkája nem ér véget az iskola küszöbén belül. Nemrégiben történt, hogy egyik idős tanítónk, Turi Sándor, a Szabolcs megyei Paszabból, aki különben az elmúlt évben kapta meg a kiváló tanítói kitüntető címet, egy ívre, amely azt tudakolta tőle, hogy mennyi az iskola légköbmétere, azt írta rá, hogy »az egész falu«. A statisztikusok számára talán nem volt ez egészen szabatos felelet, de én annak láltam, mert Turi Sándor valóban úgy is él és úgy dolgozik, hogy bátran írhatta ezt. Kiváló iskolai munkája mellett részt vesz faluja életének szinte minden mozdulásában.

De igen sok ilyen pedagógusunk van már várososn és falun egyaránt.

Az eddigi kulturális tömegmunkának azokon a legkülönbözőbb területein, amelyekről a referátum is megemlékezett, már eddig is mindenütt ott láthattuk legjobb, leglelkesebb tanítóinkat és tanárainkat. Éppen ezért bizonyos vagyok benne, hogy a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megszervezése és ezen keresztül a tudományos ismeretterjesztő munka megjavítása és elmélyítése a pedagógusok ezreinek lelkes segítőkészségével találkozik.

A mi pedagógusaink túlnyomó nagy többségükben világosan látják már, hogy népünk szocialista nemzetté formálásában milyen hatalmas feladat vár rájuk. Munkájuk egyre növekvő megbecsülése, valamint az, hogy a közműveltség terjesztésének soha nem látott, a múltban nem is hitt arányait látják kibontakozni, nap mint nap példázza előttük, hogy az a népnevelői hivatás, amelyről régen annyi szép szónoklatot hallottak, most végre igaz és nemes tartalommal telítődik meg.

Hadd emlékeztessenek talán néhány szóval arra is, hogy a népművelés — vagy talán inkább így mondanám: az úgynevezett népművelés — a felszabadulás előtt sem volt teljesen ismeretlen terület a pedagógusok számára. A Horthy-rendszer kultúrfölényt hirdető hazug és népellenes kultúrpolitikájában is ott volt a népművelés, de erről a pedagógusoknak igen rossz emlékeik vannak. Hány és hány lelkes és a népnevelői hivatást komolyan vevő pedagógus igyekezete tört össze a bennük élő jószándék és a valóság ellentétén! Mert ugyan mit is kezdhettek például az egészséges táplálkozásról szóló előadással, amelynek az volt a célja, hogy a főzni állítólag nem tudó parasztasszonyokat megtanítsa jól főzni, — mondom — mit is kezdhettek ezzel ott, ahol a nép nagyobbik felének nem volt kenyere sem. Vagy mi eredményük lehetett az egészségvédelmi előadásoknak ott, ahol a tömegnyomor talaján dúsan tenyésztett — a költő szavai szerint — az ezernyi népbetegség és a szapora csecsemőhalandóság? A múlt népművelésének az volt be nem vallott, hivatalos célja, hogy port hintsen a világ szemébe és hamis ismeretekkel elterelje a tömegek gondolatait az igazi kérdésekről.

Nemrégiben került a kezembe egy 1938-as népművelési beszámoló, amely lelkendezve írt arról, hogy országszerte a népművelés keretében jellemképző tanfolyamokat kezdtek rendezni, amelyeken előadások hangzottak el az öltözködésről, az illemről, az udvariasságról, a vendéglátásról — nyilván a viharsarki agrárproletárok, az Esterházy-birtokok cselédei, vagy az újpesti proletárok számára.

Pedagógusaink is érzik, milyen jó, hogy ez a hazug és rossz világ mára a múlté, hogy nem kell öröklődniük a pedagógus hivatás és a valóság ellentétének malomkövei között. Érzik és mondják is, hogy pedagógusnak lenni olyan szép dolog soha nem volt, mint ma. Az új ember kiformalásának, a legnemesebb emberi tulajdonságok kibontakoztatásának, ami az igazi pedagógus élető célja, hatalmas távlatait nyitja meg számukra szocialista építésünk, nemcsak az iskolában, hanem az iskolán kívül is. Az a nagy-nagy igény, amely a dolgozó tömegekben él: megismerni és egyben alkalmazni is életükben, munkájukban a korszerű tudomány és technika ismereteit — új és új feladatok vállalására serkenti a mi legjobb pedagógusainkat is. Nagy és nemes, hazafias feladatnak látják ebben a munkában mind intenzívebben részt venni, pártunkat és államunkat a szocialista nemzet kiformalásának nagy művében ezen a területen is támogatni.

És még csak ennyit. Nemcsak a tudósokra, a pedagógusokra is áll az, hogy a tudományos ismeretterjesztő munkában való részvétel mindennapi munkájukat is megtermékenyíti. Az is, hogy még jobban elmélyülhetnek egy-egy tudományos terület legkorszerűbb eredményeinek megismerésében, mert helytelen lenne azt mondani, hogy a pedagógusoknak nincs már szükségük erre, még az iskolai munka megjobbítása szempontjából is. Megtermékenyíti munkájukat az is, hogy az előadásokon át még közelebb kerülnek a szülőkhöz. Közoktatásunk sok gyengéje közül nem a legutolsók között van az, hogy az iskolai oktatás és a valóság, a gyakorlat közötti kapcsolat még nem elég mély. Az ellentét, amely e viszonyt a múltban jellemezte, ma már természetesen nincs meg, de jobbá, termékenyebbé tenni ezt a kapcsolatot, műhatatlanul szükséges. A pedagógusok tömeges részvétele a tudományos ismeretterjesztő munkában ebben is sokat segíthet.

Mindezeket számbavéve, meg vagyok győződve arról, hogy a pedagógusok széles rétege nagy örömmel fogadja ennek az ankétnak a felhívását és az új ismeretterjesztő társaság megalakulását.

A következő hozzászóló Kovács Ferenc professzor volt :

— Tisztelt Értekezlet!

A tudományt, az orvoslást a legrégebb korban rendi, kebelbeli és családi tulajdonnak tekintették, amelynek titkait féltékenyen őrizték. Az első nagy demokrata orvos Hippokrates volt, majdnem két és fél ezer évvel ezelőtt, aki felszabadította és az emberiség közkincsévé tette az orvostudományt. Mindenki jól ismeri aforizmáinak első sorait, amikor azt mondja : »véges az élet és végtelen a tudomány«. De már nem ismerik a folytatását, amely azt mondja, hogy ahhoz, hogy az orvos eredményt érjen el, nem elég az ő és ápolónői munkája, hanem szükséges ehhez a beteg és a környezet segítsége is. Ez a mai haladó orvostudomány programja és ez a célja a szovjet megelőző tudományak. Hippokrates fejtette ki azt is, hogy könnyebb megelőzni a betegséget, mint meggyógyítani.

Két régi írás került elélem a limbusból, amelyeket még 1916-ban írtam. Az egyik egy beadvány volt a minisztérium felé, amelyben azt kértem, hogy a mozik műsorába kötelezőleg iktassák be a felvilágosító és tudományismertető filmeket. Ebben a beadványban kifejtettem, hogy aki ismeri a veszedelmet, az el tudja kerülni és egészen más a lehetőség, mikor az ember megértő környezetben dolgozik. Az idős kornak csodálatos hypermetrop emlékezése élesen elélem állítja annak a kis falunak egész környezetét, amelyben végzett működésem adta kézbe annakidején a tollat ezeknek a soroknak megírására. Elöttem van annak a tuberkolotikus gyermeknek az anyja, aki az edényben felfogott váladékot nem főzte ki, mint ahogy tanítottam, hanem sokkal okosabban oldotta meg, — mint ő mondotta — mert a földre öntötte és eltaposta csizmája sarkával. Felvillan annak a fájdalomtól félőrült anyának a képe, aki egy nap négy gyermekét veszítette el skarlátban, mert a szomszéd asszony eltitkolta gyermekének betegségét. Látom egész sorát azoknak a tudóbetegeknek, akik ráköhögtek és ráköptek az egészségesekre — mert minden köhögés az apró köpeteknek a milliója — és beteggé tették őket. És látom azoknak a járnai sem tudó emberi roncsoknak egész sorát, akiket a javasasszonyok, a tudatlanság és a sarlatánok tettek tönkre.

A felvilágosítás, az oktatás, a tudományok népszerűsítése hiányzott, mert a tudománnyal foglalkozó szakembereink lenézték egy kissé a népszerű tudományt. Nem szívesen foglalkoztak vele, túl könnyű műfajnak tartották.

Örömmel kell fogadnunk most a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezését. Örömmel kell fogadnunk azért, mert fémjelzi, saját nagy tekintélyével ad súlyt most már a tudomány népszerűsítésének. Örömmel fogadjuk és lelkesen csatlakozunk hozzá.

Ezután Pernesz Gyula középiskolai tanár mondotta el hozzászólását :
— Tisztelt Értekezlet!

Engedjék meg, hogy néhány szót szóljak egy vidéki kis ismeretterjesztő csoport eddigi munkájáról. Másfél évvel ezelőtt alakult meg Győrött, a Magyar Történelmi Társulat Győr-Sopron megyei előadói szakosztálya. Kicsiny, a 10 főt alig meghaladó, de lelkes gárda, tanítók és történelemtanárok vállalták azt a nemes és szép feladatot, hogy parányi falvakban, hatalmas bérházakban, gépzajjal teli üzemekben ismertté tegyék történetünk haladó és erőt adó hagyományait. Ez a kicsiny gárda megértette és magáévá tette Rákosi elvtárs szavait: »Most, amikor visszanyertük nemzeti függetlenségünket, most még sokkal inkább, mint eddig, elérkezett az ideje, hogy visszanyúljunk Rákóczi, Kossuth, Petőfi éltető és erőadó hagyományaihoz. E hagyományok azt hirdetik, hogy hazánk akkor volt erős, megbecsült és független, amikor sorsát a nemzetközi haladással kötötte össze.«

E sorok szellemében fogtunk hozzá az úttörő munkához, mert valóban nehéz, sok görönggyel és akadállyal teletűzdelt utat kellett megjárunk, míg eljutottunk odáig, hogy a kezdeti havi egy-tíz-húsz előadás helyett ma már havi száz előadást tartunk.

Felmerülhet a kérdés, mi ennek az oka, mi idézte elő az eredményt. Az első és legfontosabb ok: dolgozó népünk megszerette és egyre jobban és egyre erőteljesebben igényli ma már az előadásokat. Nem ritkaság az, hogy az utcán megszólítják az előadót : »mikor jön már hozzánk az elvtárs, szeretnénk hallani 48-ról is, a munkásmozgalom nagyjairól is«. De nemcsak ezek a kedves megnyilatkozások mutatják azt, hogy kedveltek lettek a történelmi előadások. A hallgatók, a munkások és dolgozó parasztok hozzászólásai egyre inkább kifejezik az érdeklődést, az egy-egy tanulással való azonosulást, a haladó gondolat mellett való töretlen kiállást. Mennyire a szívéhez szól a hallgatóságnak a Hunyadi János téma, a harcok, a küzdelmek, a hazáért való áldozatvállalás; vagy Dózsa György parasztháborújában a parasztok hősi kiállása a jobb, szebb életért. És mennyire kiváltja belőlük a gyűlöletet az elnyomókkal szemben Dózsa György tüzes trónja, Verbóczy Hármaskönyve, a Habsburgok nép- és nemzetellenes uralma. És mennyire magukénak érzik ma már Frankel Leó alakját, vagy a legendás hírű Zalka Mátéét. Együtt küzdenek és harcolnak velük, a mult hőseivel.

Mi, akik visszük és végeztük eddig is ezt a munkát, azt mondjuk, hogy nehéz munka, de szép munka, amely megéri a fáradságot. Mi, akik visszük ezt a munkát, hívunk és várunk minden értelmiségi dolgozót. Hívunk és várunk azért, hogy szélesedjék a kultúrált dolgozók tábora, hogy népünk minél előbb eljuthasson a költő által megénekelte fokra, ahol majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán.

Következőként Vadász Elemér akadémikus szól hozzá az előadáshoz:

— Tisztelt Értekezlet!

Kulturális forradalmi átalakulásunk jelentős állomásának vallom ezt a napot, midőn itt a mindannyiunkban különböző módon és mértékben régóta élő gondolatok és törekvések megvalósulását látom.

Legyen szabad talán egy pillantást vetnem a múlt és jelen közötti összehasonlításra. Mint a természettudományok tanításának egyik szerény, régi harcosa, boldogan látom, hogy az ország egész népe — amint itt ismételt megnyilatkozásokból is hallottuk — a tudományok vágyó tanulóává lett, vagyis az egész ország tanulótáborrá vált.

A tanítás a legfontosabb országépítő feladat, amelyet minél jobban kiteljesíteni hazafias kötelesség. Az oktató-nevelő hivatás most minden irányban kiteljesedhetik.

Talán szabad lesz néhány mondatban vázolni személyes élményemből a természettudományos ismeretterjesztés fejlődésének közel félévszázados közelmúltját. Pályámat a Magyar Természettudományi Társulat sötét árnyékában kezdtem, amely akkor hat évtizedes fennállásának virulásában még királynak nevezte magát. Ezt a virulást azzal jellemezhetném, hogy a nagyon szép célokkal, magasztos célkitűzéssel indult Társulat 30 tagú választmányának életkora összesen meghaladta a kétezer évet, tehát valóságos »vének tanácsa« volt. Természetes, hogy zártkörű, akadémikus jellegű, önmagát túlélte, a megújhódástól irtózó intézmény volt.

A századforduló után, az akkori elzárkózó oktatási rendszerben a természettudományok differenciálódott voltak megfelelően jobbra autodidakta módon felnövekedett ifjúság haladó szellemű kritikája szükségszerűen szembekerült tudományos életünk akkori nagyjaival. A tudomány művelésébe saját erejükből betanult szakembereket a magyar tudományok bölcsőjénél állt vezetőknek a maga idejében jelentős, de idővel mégis túlhaladottá vált iránya és lassuló haladása nem elégíthette ki. A természettudományos igazságokra törekvők rendületlen hitével a természettudományos ismereteknek minden fokon, minél szélesebbkörű terjesztése volt a célunk. Az volt a célunk, hogy a természettől elszakadt embert ezekkel az ismeretekkel visszavezessük a természethez, amelyben él, amelyhez hozzátartozik és amelyből állandóan továbbfejlődnie kell. Magunkra hagyott azonban hiába ostromoltuk ezt a várat.

Ebből az ellentétből, az ismereteknek az úgynevezett művelt középosztályon túlmenő szélesebb körben való terjesztésére irányuló törekvésből születtek különböző magánvállalkozásokból, vagy üzleti alapon indult folyóiratok. Például a Darwin, a Műveltség, a Búvár; társadalomtudományi vonalon pedig a Századok, az Auróra, — amelyeket a Természettudományi Társulat akkor ádáz gyűlölettel minden eszközzel elnyomni törekedett.

A felszabadulás hozta meg a változást ebben az addig nagyon egyenlőtlen harcban is. Ma megnövekedett hittel folytatom azt és ott, amit és ahol három évtizeddel ezelőtt abbagyni kényszerültem.

Érzem és tudom, hogy nagy forradalom magasztos munkáját végezzük. Régi elgondolásaink új természettudományi szemléletét építjük most, de a nagy Szovjetunió háromévtizedes, hatalmas tudomány szemléletével, Leninnek és Sztálinnak a tudományterjesztés útját is megjelölő irányelveivel.

Tisztában vagyunk azonban azzal is, hogy ezáltal feladataink megsokasodtak és óriási méretűekké is váltak. A feladat nagyságát a célt tekintő munkánk fokozásával legyőzzük, a felmerülő minőségi nehézségeket a marxizmus-leninizmus tudományának, a dialektikus materializmus módszerének megismerésével és felhasználásával elhárítjuk. Ezért fontos számunkra a társadalomtudományokkal való szoros kapcsolat, amely megvilágítja számunkra nemcsak az ismeretek megszerzésének helyes útját, hanem az ismeretek terjesztésének módját is.

Örömmel üdvözlöm az újjáalakulásnak ezt a módját és irányát, abban a tudatban, hogy az nemcsak készséggel felajánlott foglalkozott erőmet növeli meg, hanem a nagyszabású országépítés szolgálatára szükséges ismeretekkel gazdagon felszerelt új emberek neveléséhez hatásos eszközzé, és az igazi tudás birtokában a béke eszközévé is válik.

A következő hozzászóló Fogaras László főmérnök volt:

— Tisztelt Értekezlet!

Mint több éves tapasztalattal rendelkező üzemi mérnököt sok szempontból érdekel az új ismeretterjesztő társulat megalakulása. Ötéves tervünk és további ötéves terveink során az új dolgozók százezrei kapcsolódnak be az üzemi termelő munkába. Nem közömbös, hogy ezek az új üzemi dolgozók milyen tájékozottsággal foglalják el munkahelyüket. Magam tapasztaltam a Szovjetunióban, hogy egészen fiatal falusi gyerekek számunkra szinte elképzelhetetlenül nagy természettudományi és technikai tájékozottsággal rendelkeznek. A nép széles tömegeiben a természettudományos gondolkodás és technikai érzék kifejlesztése kétségkívül nagymértékben elősegítette a Szovjetunió iparának fejlődését. Ennek tulajdonítható az is, hogy a szovjet hadsereg technikai felkészültség tekintetében világviszonylatban élenjár.

A mi viszonyaink között az általános politechnikai nevelés kérdése még nem úgy merült fel, mint a Szovjetunióban, a probléma mégis hasonló és a hiányt az új társaságnak kell pótolnia. Nagyon fontosnak tartom az üzemekben rendezendő előadásokat a dolgozók minden rétege számára. A természettudományos, közgazdasági, történelmi, irodalmi és politikai tárgyú előadásoknak azt a célt kell szolgálniuk, hogy dolgozóink megismerjék saját munkájuk távolabbi összefüggéseit, munkájuktól távolabb eső területeken is.

A műszaki tárgyú ismeretterjesztői munka művelői minden bizonnyal nagyrészt azokból a mérnökökből fognak kikerülni, akik a tudományos egyesületek munkájában eddig élénken részt vettek. Számos területet látunk, amelyen az új társaságnak és az MTESZ-nek szorosan együtt kell működniük. Ilyen probléma pl. a politechnikai múzeum felállítása. A múzeum felállítása a széles tömegek és főleg az ifjúság technikai nevelése szempontjából elsőrendű fontosságú. A múzeum felállításának előkészítéséhez a társulatnak és a tudományos egyesületeknek az együttműködése szükséges és egészen bizonyos, hogy ezt a kérdést sikeresen meg fogják oldani. A tudományos egyesületek vezetőinek és aktivistáinak véleményét tolmácsolom akkor, amikor kijelentem, hogy minden módon támogatni fogjuk az új társulatnak ezt a rendkívül fontos tevékenységét.

Ezután Jánossy Lajos Kossuth-díjas akadémikus mondotta el hozzászólását:

— Tisztelt Értekezlet!

Melegen üdvözlöm az Ismeretterjesztő Társulat megalakulását. Nem kell itt ebben a körben sokat beszélni arról, hogy miért olyan fontos a természettudományt és a többi tudományokat terjeszteni. Lehetetlen a mai viszonyok között a szocialista építést továbbvinni, ha a nép széles tömegei nem ismerik azokat a tudományos elveket és azokat a tudományos elgondolásokat, amelyek szükségesek a szocialista építés munkájában. Különösen fontos, hogy ezeket az elveket mind a mérnök, mind a munkás, mind a tudós, mindenki ismerje. Fontos ezenkívül, hogy a gyermekek és a diákok ma olyan légkörben nőjjenek fel, amely felkelti érdeklődésüket a tudományos megfontolások iránt, hogy később jó szakmunkások, tudósok, mérnökök stb. legyenek. Nagyon fontos, hogy rögtön a helyes úton induljanak el.

De szeretném felhívni a figyelmet, hogy nem egyszerű ismeretterjesztésről van most szó, hanem helyes ismeretterjesztésről. A népszerűsítésnek ugyanis két formája van. Az egyik az, amit mi itt most megvalósítani kívánunk, de van egy másik úgynevezett népszerűsítés a kapitalista országokban is. Ott a népszerűsítés egészen mást jelent és inkább hátrányos, mint előnyös. Azt hiszem, amikor az új magyar társulat munkáját megkezdi, beszélni kell arról, hogy milyen természetű a kapitalista népszerűsítés. Nagy ismeretterjesztő irodalom létezik a nyugati országokban is. De ennek az úgynevezett népszerűsítésnek egyetlen célja annak megmutatása, hogy vannak egyes kiválasztottak, — nem tudom istentől, vagy kitől kiválasztottak — akik értenek a tudományhoz, a többiek pedig ne nyúljanak hozzá, mert hiszen láthatják ezekben a művekben, hogy milyen nehéz dolgokról van szó, amelyekhez úgy sem lehet hozzáférni. Ezt nekünk el kell kerülnünk és ezzel szemben meg kell mutatnunk, hogy a tudományt igenis meg lehet érteni, s ha valóban népszerű, mindenki érthet hozzá. Természetesen több vagy kevesebb szakértelem kell ahhoz, hogy valaki a részletekben valóban elmélyedhessen.

A másik veszélyes utat jelenti az a népszerűsítés, amely vulgarizálja a tudományt. Sokszor kaptam kitűnő szakértőktől értekezéseket, dolgozókat, amelyeknek szerzői azt gondolták, hogy nagyszerű eredményeket értek el és egészen új dolgokat hoztak létre. Pedig sokszor csak eklektikusan összeszedték a dolgokat vulgáris könyvekből, s munkájuknak semmi értelme nem volt. Ha valaki ezekből akarja megismerni a tudományt, akkor az igazi tudományhoz nem férkőzhet közel. Ha ilyen elképzelések terjednének el, nem jöhetne létre az élő kapcsolat az ipar és a tudósok és a dolgozók között; ezek ellen tehát harcolni kell.

Egészen röviden szeretném még elmondani, mi az elképzelésem az igazi népszerűsítésről. Véleményem szerint akkor népszerűsítünk egy elméletet, ha annak valóban a lényegét mutatjuk meg mégpedig olyanképpen, hogy azt egyszerű, előképzettséggel nem rendelkező emberek is megérthetik. Ez a helyes módszer és a helyes elméletnél ez mindig lehetséges is. A legjobb tudósok kötelessége népszerűsíteni, népszerű előadásokat tartani, népszerű könyveket, broszúrákat stb. írni, éppen azért, mert — az előbbiek szerint — a népszerűsítés nagyon fontos feladat. De a népszerűsítés nemcsak kötelességünk, hanem számunkra igen hasznos is, mert ahol az elmélet nem tiszta, vagy ellentmondásokkal telített, ott nem lehet népszerűsíteni.

Elmondom egy élményemet, amely ezt nagyon világosan megmutatta. Nem nagyon régen a Fizikai Társulat kért fel, tartsak népszerű előadást a relativitás elméletéről. Megtartottam, bár bizonyos nehézségeim voltak. Azután

le kellett írnom az egészet népszerű formában, s akkor rájöttem arra, hogy ez lehetetlen; egyes dolgokat nem lehet megmagyarázni. Sok töprengés után rájöttem, hogy tényleges bajok vannak az elméletben. Így aztán komolyan tovább dolgoztam, éppen azokból az ellentmondásokból kiindulva, amelyek a népszerű előadás alkalmával derültek ki, kifejtettem azokat, s elég sok és komoly tudományos munkát sikerült végeznem. Ez éppen ezeknek az ellentmondásoknak a felderítésével függött össze.

A tudósok tehát ne érezzék megalázkodónak, hogy »le kell szállniok a tudomány magaslátáról« és népszerűsíteniük kell. A népszerűsítés mindenféle szempontból fontos, de nagyon fontos maguknak a tudósoknak a szempontjából is, mert amit nem tudnak népszerűsíteni, az nincs rendben saját elméletükben sem. A népszerűsítés tehát nemcsak a népgazdaság szempontjából fontos, hanem saját munkájuk szempontjából is.

A következő hozzászóló Fogarasi Béla Kossuth-díjas akadémikus volt:

— Tisztelt Értekezlet!

A Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megalakulásával a haladószellemű magyar tudomány történetének nevezetes fordulópontjához ért.

A szocializmust építő népi demokratikus Magyarország megvalósítja azt, amiről népünk haladó szellemű tudósai évszázadok óta álmodoztak, de amit az uralkodóosztályok egyaránt népellenes és tudományellenes politikája megakadályozott: a tudomány és a dolgozó nép igazi szövetségét. A tudomány vívmányait a dolgozó nép számára hozzáférhetővé tenni, — e feladat megoldásához csak a szocializmus építése adja meg a szükséges anyagi, szervezeti, erkölcsi támogatást, az összes szükséges feltételeket. E feltételekkel élni az új, megalakuló társulat feladata.

Néhány szót szeretnék a Társulat társadalomtudományi irányvonaláról és ideológiai munkájának tartalmáról mondani. Ha tetszik, egy szót, ez a szó a »marxizmus«. Az új Társulat kezdettől fogva emelje magasra a marxizmus, a marxista-leninista tudomány zászlaját. Az ismeretterjesztő munkába a múltban igen erősen befészkelte magát két hamis nézet. Az egyik az, hogy az úgynevezett népszerűsítés pártatlan, semleges, objektivisztikus legyen. A másik az, hogy a tudomány eredményeiből csak morzsákat — ha úgy tetszik: mazsolákat — kell és lehet nyújtani a széles tömegeknek.

Ezeket a hamis nézeteket fel kell számolni. Korunk haladó tudományát, korunk összes tudományos vívmányait egységes szintézisben összefoglaló tudományos világnézetet kell terjesztenünk, annak fényével megvilágítanunk a tudás minden területét.

Sztálin, korunk tudományos géniusza így határozza meg a marxizmust: »A marxizmus a természet és a társadalom fejlődéstörvényeinek tudománya, az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének a tudománya.« Ezt a tudományt akarjuk terjeszteni, népszerűsíteni, a dolgozó tömegek közkincsévé tenni. Ezt a tudományt kívánja népünk megismerni, magáévá tenni.

Az ismeretterjesztés témaköre a múltban nem felelt meg a dolgozó nép szükségleteinek és a haladó tudomány törekvéseinek. De még a felszabadulás után is elég egyoldalú maradt. A tudománynépszerűsítéssel foglalkozó körök félve nyúltak hozzá a dialektikus materializmus programjához. Úgy

gondolták, csak a középfokú vagy felsőfokú káderképző szemináriumokban lehet ezzel foglalkozni. Én azt hiszem, ezen a téren is tanulni kell a Szovjetunió tapasztalataiból. A Szovjetunióban a politikai és tudományos ismeretek terjesztését szolgáló társaság tevékenységében egyre nagyobb a materialista világnézettel foglalkozó előadások száma. Jól tudjuk, hogy a dialektikus materializmust a csillagászati és biológiai témák keretében is lehet és kell a tudatba bevinni. De nem kell már félnünk attól, hogy nyíltan, sajátos filozófiai formájában is terjesszük a dialektikus materializmust. Nem keserű orvosság az, amelyet a jó orvos csokoládéba csomagolva adagol a gyermekek számára, hanem eredeti formájában élvezhető.

A másik nagy mulasztás az ismeretterjesztési munkában a közgazdaságtudomány területén áll fenn. Nincsen az a becsületes dolgozó, akit a legközelebről ne érdekelnének a közgazdaságtan kérdései. Azt sem lehet mondani, hogy nálunk már mindenki olyan kitűnően ismeri a marxista közgazdaságtan elemeit, hogy ne volna talaj az ismeretterjesztéssel foglalkozó intézmények számára. Ennek a területnek nem volt gazdája, és ezért elhanyagolták.

Itt látszik, hogy milyen fontos egy olyan társaság megalakítása, amely nemcsak ezzel vagy amazzal a tudományággal, hanem a tudomány egész területével foglalkozik. A reakciós Magyarország urai abban voltak érdekelve, hogy a nép tudatlan maradjon, hogy ne ismerje fel a társadalom törvényeit, a kizsákmányolás okait, gyökereit. Mi abban vagyunk érdekelve, hogy népünk jól ismerje a gazdasági fejlődés törvényeit, mert a dolgozók annál jobban fogják tudni építeni a szocializmust, minél jobban ismerik a szocializmus objektív gazdasági törvényeit, és minél jobban ismerik azokat, annál jobban fogják tudni azokat alkalmazni.

Óriási, a szó szoros értelmében vett felbecsülhetetlen segítséget nyújt az egész dolgozó emberiségnek és különösen a szocializmust építő országok népeinek ezen a téren Sztálin új munkája: »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban«. Azt hiszem, az új Társaság egyik legfontosabb és legmegtisztelőbb feladata abban fog állni, hogy előadásaival, közleményeivel segítséget nyújtson a magyar dolgozók legszélesebb rétegeinek Sztálin zseniális munkája alapján a szocializmus közgazdasági kérdéseinek tanulmányozásához.

A Magyar Tudományos Akadémia második osztálya nevében és személyesen csak annyit, hogy az új társulat munkájához örömmel megadunk minden segítséget, ami módunkban áll.

Ezután Rusznyák István elnök Fodor Gábor Kossuth-díjas akadémikust kérte fel hozzászólásra.

— Tisztelt Értekezlet!

Törő akadémikus beszámolójában hangsúlyozta, hogy általában az egyetemeknek, de különösen a vidéki egyetemeknek komoly szerep jut az ismeretterjesztés eme minőségileg magasabb, kitűnő fajtájának munkájában. Igen magasszínvonalú és nehéz feladatokat látunk itt magunk előtt.

A vidéki egyetemek közül a szegedi egyetem tanári kara és tanszemélyzete nevében megígérhetem az Értekezletnek, mindent el fogunk követni annak érdekében, hogy ez az ismeretterjesztő munka azon a szinten, ahogyan azt a Szovjetuniótól tanuljuk, megfelelően, lelkesedéssel, jól elvégeztessék.

A szegedi egyetem most megy keresztül a szocialista egyetemmé fejlődés fontos periódusán, amikor a nép fiainak egyetemévé válik. Szocialista

szerződésekkkel támogatjuk az üzemek munkásait, a szegedi és a távolabbi üzemekéit. A tszcs-knek biológiai intézeteink igyekeznek segítséget nyújtani munkájuk minél jobb elvégzése érdekében.

A Természettudományi Társulat, a Történelmi Társulat és a Magyar Irodalomtörténeti Társulat egyaránt eredményesen működtek Szegeden a szegedi egyetem támogatásával és annak falai között, de azon túlmenően is. Mindez azonban egészen új értelmet, sokkal tervszerűbb és mélyebb értelmet kap akkor, ha az új egységes Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat keretében fejthetjük ki majd tevékenységünket.

A szegedi egyetem tanárai és tanszemélyzete nevében meleg szeretettel üdvözlöm ezt az új kezdeményezést. A magunk részéről igyekezni fogunk minél jobb munkával hozzájárulni ennek sikeréhez. Az egyetem munkatervébe beépítjük annak szempontjait. Kérjük, hogy támogasson bennünket az Akadémia és az új társulat abban, hogy mi is a magunk részéről minél jobb munkát tudjunk végezni.

Az utolsó hozzászóló Csűrös Zoltán Kossuth-díjas akadémikus volt :

— A Természettudományi Társulat az utolsó egy néhány esztendőben kötelességének érezte, hogy az egész magyar dolgozó nép minden rétegében terjessze a természettudományokat. Két folyóirat végezte ezt a munkát írásban. Az egyik a havi 10 000 példányszám körül megjelenő Természet és Technika, amely a nehezebb, átfogóbb, nagyobb terjedelmű kérdésekkel igyekezett foglalkozni és a másik, a fürgébb testvérlap, az Élet és Tudomány, amely most kb. 92 000 követtel képviseli iskolákban, tanyákon, faluban és üzemben — számos helyen egyre nagyobb példányszámban kérve — mindazt, amit népszerű természettudományként kívánánk még jobban kifejleszteni.

Ebben az irányban nemrég még egy külön iskola állt csak rendelkezésre — a tudós, aki nem mert, nem akart és tegyük hozzá — nem tudott népszerű lenni és a népszerű író, aki hivatást csinált a népszerű írásból, de talán nem ismerte kellően, legalább is nem mindig azt, amit népszerűsíteni. És tegyük hozzá, a tudósnak sokszor sokkal nehezebb megtanulni a népszerűsítés fogásait, mint a népszerűsíteni tudó írónak annak a kérdésnek az alapját, amelyről éppen írni akar. Ha felmérjük az utolsó év képét, az Élet és Tudomány több mint 400 cikkéből akadémikusok és Kossuth-díjasok, főiskolai és akadémiai tanárok csupán közel 20%-nyi cikket írtak. Ószintén bevallva nem célunk ugyan, és nem lehet célunk, hogy a népszerű természettudományt kizárólag élvonalbeli tudósok műveljék, azt hiszem azonban, hogy ezt a 20%-ot éppen a szovjet példák alapján még jelentősen növelnünk kellene, annál inkább, mert számos fontos tudományterület van, ahol élvonalbeli tudóst a népszerűsítő munkába eddig még bekapcsolni nem lehetett.

A magyar közönségnek népszerű szakcikkekkel való kiszolgálásában szemünk előtt kell hogy álljon a Szovjetunió, ahol sokszázezer példányban megjelenő és a legnépszerűbb szinten álló lapoknak a cikkei annyi előzetes tudást tételeznek már fel, annyi előzetes tudásra támaszkodnak, hogy sokszor a mi szakembereink is kissé nehéznek tartják. Mennyit kell fejlődünk tudásban, a tudás népszerűsítésében, míg elérjük-e azt a szintet. Olyan feladat ez, amelynek felmérése nem egészen ennek a két szerény lapocskának a feladata, de az egész eddig összekovácsolt gárda igyekezni fog megtenni mindent, amit szükségesnek és fontosnak érez a közös nagy feladatok teljesítésében.

Rusznayák István elnök ezután a következőket mondta:

— Tisztelt Hallgatóság!

Mindenekelőtt hálásan megköszönöm a felszólalóknak, hogy felszólásaikkal hozzájárultak ankétünk sikeréhez. Elnézést kérek azoktól, akik felszólalásra jelentkeztek, de az idő rövidege miatt nem került rájuk sor. A sok felszólaló és a sok felszólalásra jelentkezett mutatja legjobban, hogy milyen általános érdeklődést kelt mai ankétünk tárgya. Az elhangzott felszólalásokból kiderül, hogy mindnyájan egyetértenek az új társulat megalakítására vonatkozó javaslattal. Indítványozom, hogy az ankét résztvevői forduljanak felhívással az értelmiség széles rétegeihez, amelyben az új társulathoz való csatlakozásra szólítják fel mindazokat, akik a tudományos ismereteknek széleskörben való terjesztésével akarnak hozzájárulni népünk kulturális színvonalának emeléséhez. Javaslom, hogy a felhívás szövegét terjesszük az ankét résztvevői elé.

Ezután felkérte Ladomerszky Margitot, a Nemzeti Színház művésznőjét, olvassa fel a javaslattervezet szövegét.

Az ankét egyhangú lelkesedéssel fogadta el a következő felhívást:

*

Felhívás a magyar értelmiséghez

A magyar dolgozó nép a felszabadulás óta eltelt esztendőkből jelentős eredményeket ért el pártunk vezetésével a szocializmus építése terén. Iparunk hatalmas fejlődése, mezőgazdaságunk szocialista átalakulása, népünk anyagi és kulturális színvonalának emelkedése, hazánk történetének legragyogóbb korszakát jelenti. Amiért népünk nagyjai harcoltak, s amiről csak álmodoztak az elmúlt századokban, a független, demokratikus, magyar kultúrájú Magyarországról — az ma eleven valóság.

Az elmúlt években a tudomány és a művészet népünk közügyévé emelkedett. Tudásaink munkája egyre nagyobb segítséget nyújt a termelésnek: íróink, zeneszeink, képzőművészeink alkotásai egyre hatékonyabb lendítői a szocializmus építésének.

Népünk politikai-gazdasági életének fejlődése hatalmas méretekben növelte dolgozó tömegeink kulturális igényeit. Rákosi Mátyás elvtárs 1952. december 15-i országgyűlési beszédében mondta: »Népköztársaságunk kulturális helyzetét az jellemzi, hogy dolgozó népünk kulturális igényei olyan gyorsasággal emelkednek, hogy bár a népművelési munka terén mind mennyiségben, mind minőségben jelentős eredményeket értünk el, még mindig messze lemaradunk a rohamosan növekvő követelmények mögött.«

Az országos fejlődés eredményeként mind nagyobb erővel tör fel dolgozó népünk tanulásvágya. A szocialista öntudat növekedésével párhuzamosan nő az igény a széleskörű műveltség elsajátítására, a szakmai ismeretek magasabb tudományos színvonalának elérésére. Ugyanakkor a szocializmus építése egyre több »kiművelt emberfőt« kíván, sürgetően követeli a maradiság, babonák, előítéletek elleni szervezett küzdelmet. Az új, nagy követelmények megvalósításában hatalmas szerepe van a kulturális felvilágosító munkának és ezen belül a társadalmi és természettudományi ismeretek terjesztésének.

A Szovjetunióban már 1947-ben megalakult a »Politikai és Tudományos Ismereteket Terjesztő Társaság«, amelynek elnöke Oparin akadémikus, és tagja a szovjet értelmiség színe-java. Fennállásának öt éve alatt a társaság sokmillió előadást tartott. A szovjet példa nyomán Romániában, Lengyelországban, Csehszlovákiában is megalakultak az ismeretterjesztő társulatok és nagy sikereket értek el az általános kulturális színvonal emelésében. Kínában is napirendre kerül a már működő természettudományi és a társadalomtudományi ismeretterjesztő társulat egyesítése.

Elérkezett az idő hazánkban is olyan egységes értelmiségi tömegszervezet megalakítására, amely ki tudja elégíteni a tudományos ismeretterjesztés iránt megnyilvánuló fokozott igényeket. Ez az új tömegszervezet egyesíti a magyar értelmiség legjobb erőit a tudományos és gyakorlati munka legkülönbözőbb területeiről, s ezzel még szorosabbá teszi a kapcsolatot a munkások, parasztok és értelmiség között.

Hazánkban már évek óta folyik a politikai és tudományos ismeretterjesztő munka. Az elmúlt évben városainkban és falvainkban közel 100 000 előadást tartottak, mintegy 6 millió hallgató előtt. Ebben a munkában jelentős eredményeket ért el a több mint 100 éves múltra visszatekintő, haladó hagyományú Természettudományi Társulat, valamint az Irodalomtörténeti Társaság és a Történelmi Társulat.

A létesítendő új, egységes Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat hivatott arra, hogy megszervezze a tudomány és művészet minden ágának az eddiginél szélesebbkörű népszerűsítését és az ismeretterjesztés feladatainak egységes irányításával hathatósan szolgálja népünk sokoldalú kulturális képzését.

Ezeknek a céloknak megvalósítására felhívással fordulunk a magyar értelmiséghez, tudósainkhoz, művészeinkhez, egyetemi és főiskolai tanárokhoz, orvosokhoz, mérnökökhöz, írókhoz, tanárokhoz, tanítókhöz, agronómusokhoz, technikusokhoz. Vegyenek részt az új értelmiségi szervezet munkájában! Szakmai útmutatásaikkal, előadásaikkal emeljék a tudományos ismeretterjesztés színvonalát! Felhívással fordulunk a városok és falvak dolgozóihoz! Támogassák az új társulat munkáját, kívánságaikkal, észrevételeikkel tegyék termékennyé az új társulat munkásságát.

Sztálin elvtárs mondotta: »Mi minden munkást és minden parasztot művelt és képzett emberré akarunk tenni, és idővel el is érjük ezt.« A kultúrának ezen a széles útján járunk mi is, amikor a magyar értelmiséget az értelem, a kultúra, a tudományos ismeretek, a felvilágosodott gondolkodás harcra lobogójához hívjuk.

Budapest, 1953 február 25.

(Az országos értelmiségi ankét elnöksége nevében):
Rusnyák István, az Akadémia elnöke, *Andics Erzsébet* akadémikus, *Darvas József* közoktatásügyi miniszter, *Erdey Gruz Tibor* felsőoktatási miniszter, *Fogarasi Béla* akadémikus, *Hevesi Gyula* akadémikus, *Nógrádi Sándor* altábornagy, a honvédelmi miniszter első helyettese, *Ladomerszky Margit* színművésznő, *Mihailich Győző* akadémikus, *Mihályfi Ernő* népművelési miniszterhelyettes, *Sedlmayr Kurt* akadémikus, *Törő Imre* akadémikus, *Vadász Elemér* akadémikus.

A KOREAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság Minisztertanácsa 1952 május 7-én előkészítő bizottságot nevezett ki a Koreai Tudományos Akadémia megszervezésére. A bizottság javaslata alapján a Minisztertanács október 21-én jóváhagyta az Akadémia szervezetét, működési szabályzatát és költségvetését.

A Minisztertanács határozata értelmében az Akadémia a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság legfelsőbb tudományos intézménye, »amely szervezi a tudományos életet és biztosítja az egységes vezetést a legkiválóbb tudósokat tömörítő különböző tudományágak területén«. A Minisztertanács kinevezte az Akadémia elnökét, elnökhelyettesét, főtitkárát, osztályainak elnökeit, valamint tagjait, illetve kandidátusait azok közül a tudósok közül, akik tevékenyen részt vettek a Köztársaság tudományos életének kifejlesztésében.

A határozat 8. pontja Kim Ir Szen, a Minisztertanács elnökének üdvözlét tartalmazza: »A Tudományos Akadémia létrehozása alkalmából — aminek hatalmas történelmi jelentősége van a Népköztársaság nemzeti tudománya fejlesztésében — forró üdvözlétemet küldöm a Tudományos Akadémia első tagjainak és kandidátusainak. Hiszem, hogy a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiája sikeresen fogja támogatni a népgazdasági tervet, a nép és a haza üdvére, és sikeresen fogja megoldani azokat a fontos tudományos feladatokat, melyek a Köztársaság Tudományos Akadémiája előtt állanak a városok és falvak, az ipar, a szállítás, a közlekedés helyreállításának munkájában, melyeket az ellenség barbár módon megsemmisített. Hiszem, hogy sikeresen teljesíti dicsó feladatát a Köztársaság tudományának és kultúrájának gyors fejlesztésében.«

A KOREAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGNÉVSORA

Elnök : *Hong Mjong Fi*
Elnökhelyettes : *Cső Szam Jol*
Főtitkár : *Cang Cu Ik*

Osztályelnökök

Társadalomtudományok osztálya : *Ri Chang Von*
Természet- és műszaki tudományok osztálya : *Ri Szung Fi*
Orvos- és agrártudományok osztálya : *Mjong Hak*

I. Társadalomtudományok Osztálya

Tagok

Kim Du Bon
Hong Pong Mjong Hi

Pak Nam Un
Pak Szi Jung

Kandidátusok

Kim Kvan Tyin
To Ju Ho
Ri Chung Von

Cső Chan Ik
Cang Cu Ik
Ri Kuk Ro

II. Természettudományok osztálya

Tagok

Cső Szham Jol
Kim Tyi Dzjun

Ri Szun Gi
To Szhang Rok

Kandidátusok

Szin Kon Fi
Kim In Szik

Von Hong Ku
Rjo Kjon Ku

III. Orvostudományok osztálya

Tag

Cső Mjong Hak

Kandidátusok

Cső Ung Szak
Ri Ho Rim

To Pong Szop

IV. Agrártudományok osztálya

Tag

Ke Ung Szang

Kandidátusok

Kim Ljang Ha

Kim Dzong Fi

A CSEHSZLOVÁK MEZŐGAZDASÁGI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Az újjászervezett Csehszlovák Mezőgazdasági Tudományos Akadémia 1953 január 12-től 18-ig tartotta alakuló ülését és első tudományos ülés-szakát. A tanácskozáson a csehszlovák agrár-tudósokon kívül részt vett a Szovjetunió, Lengyelország, Románia, a Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország küldöttsége.

Az Akadémia ünnepélyes megnyitását a 600 éves Karolinumban tartották. A megnyitón Zdeněk Fierlinger miniszterelnökhelyettes, Nepomutski földművelésügyi miniszter, és Antonín Klečka a Tudományos Akadémia új elnöke mondottak beszédet. Az ünnepélyes ülésen történt a megválasztott akadémikusok okleveleinek kiosztása és az Akadémia programjának ismertetése.

Az Akadémiának 11 rendes és 27 levelező tagja van.

Az Akadémia munkáját közvetlenül az Akadémia Elnöksége irányítja. Az elnököt munkájában két alelnök és az elnökség adminisztrációs apparátusa támogatja. A tudományos munka könnyebb irányítása és ellenőrzése céljából az akadémikusok 4 osztályban végzik munkájukat (növénytermelési, állattenyésztési, üzemszervezési és gépesítési osztály); ezenkívül még két önálló csoport is alakult. Az egyik csoport feladata a csehszlovák tervbe-vett természetátalakító munkák tudományos tervezése és a végrehajtás elvi irányítása, a másik csoport feladata az agropropaganda munka végzése.

Az Akadémiának 5 intézete van. Az intézetek a mezőgazdaság legfontosabb területeinek (növénytermelés, állattenyésztés, takarmányozás, üzemszervezés, gépesítés) kutató munkáját lesznek hivatva — mint központi akadémiai intézetek — irányítani.

Az új Csehszlovák Mezőgazdasági Tudományos Akadémia tagnévsora

Elnök

Antonín *Klečka*

Tudományos titkár

Vačlav *Ribačák*

Alelnökök

Ivan *Branauer*
Jiří *Foltýn*

Növénytermelési osztály

elnök : Jaroslav *Simon*
alelnök : Jaromír *Šolc*
titkár : Ján *Holienka*

Állattenyésztési osztály

elnök : Karel *Koubek*
alelnök : Vincenc *Jelínek*

Üzemszervezési osztály

elnök : Ladislav *Sobotka*
alelnök : Jiří *Kořátko*
titkár : Ján *Krblich*

Gépesítési osztály

elnök : Eduard *Polak*
alelnök : Drahomir *Macháček*
titkár : Antonín *Andert*

Rendes tagok

Antonín *Klečka*
Ivan *Brauner*
Antonín *Klobouk*
Karel *Koubek*

Vladimír *Koželuch*
Ottokar *Lhota*
Eduard *Polak*
Jaromír *Šolc*

Jaroslav *Šimon*
Rudolf *Dostal*
Ján *Kolda*

Levelező tagok

Antonín *Andert*
Eduard *Baudyš*
Svatopluk *Brabec*
Jiří *Foltýn*
Ján *Kveton*
Drahomir *Macháček*
Stanislav *Najmr*
Miroslav *Pařížek*
Ján *Holiienka*

Alois *Hrubeš*
Ladislav *Hruška*
Vincenc *Jelínek*
Jaroslav *Kabrhel*
Václav *Kás*
Vladimír *Kosil*
Jiří *Kořátko*
Jan *Krblich*
Alois *Kroulík*

Bohumil *Penka*
Miroslav *Preininger*
Václav *Rosam*
Václav *Ribaček*
Ladislav *Sobotka*
Ladislav *Šmerha*
Jaroslav *Šulc*
Boleslav *Tomšík*
Jaroslav *Zakopal*

A MAGYAR TUDOMÁNY KAPCSOLATA A SZOVJET TUDOMÁNNYAL

Az elmúlt hetekben ismét két szovjet tudóstól érkezett levél az Akadémia Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottságának titkárához, amelyben örömeinknek adnak kifejezést, hogy az Akadémia könyvüket magyar nyelven megjelentette. D. A. Birjukov : »Pavlov élete és munkássága« és N. I. Ahijezer: »Előadások az approximáció elméletéről« című könyve az elmúlt évben jelent meg magyar fordításban.

A leveleket az alábbiakban közöljük :

Alexits György akadémikus

Budapest

Köszönetet mondok a Tudományos Akadémiának és személyesen Önnek könyvem kiadásáért és a beküldött példányért.

Nagyon örülnék, ha könyvem elősegítené, hogy a magyar tudósok mélyrehatóbban megismerkedjenek I. P. Pavlov tanításainak alapjaival.

Meg vagyok győződve, hogy e nagy tanítás lendületet ad hazájukban a tudományos kutatások szélesebb kibontakozásának, a demokratikus Magyarország javára és segíti a magyar tudósokat az egész emberiség közös harcában a világ békéjéért.

Adja át hálás köszönetemet a könyvemhez fűzött előszó szerzőjének, aki könyvemet oly magas értékelésben részesítette.

Fogadja nagyrabecsülésemet.

D. A. Birjukov professzor

a Szovjetunió Orvostudományi Akadémiájának
levelező tagja

Alexits György akadémikus

Budapest

Megkaptam 1952 május 7-én kelt levelét, amelyben közölte, hogy kiadták magyar nyelven »Előadások az approximáció elméletéről« című könyvemet. Megkaptam lefordított könyvem egy példányát, valamint Fejér Lipót akadémikus előszavának fordítását.

Szívből köszönöm a Magyar Tudományos Akadémiának azt a megtiszteltetést, amellyel monográfiám kiadásával részesített.

Nagy örömet okozott nekem, hogy Fejér Lipót akadémikus előszavában oly nagyra értékelte könyvemet.

Adja át hálás köszönetemet Szőkefalvi-Nagy Béla akadémikusnak is, könyvem fordításának lektorálásáért.

N. I. Ahijezer professzor

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Intézete pályázatot hirdet az Intézet izom- és idegműködés biokémiai osztályának vezetői állására.

Az állás elnyeréséhez megfelelő tudományos képesítés és működés igazolása szükséges.

A pályázathoz csatolni kell:

1. a pályázó tudományos képesítésére vonatkozó okiratokat,
2. a pályázó eddigi működésének igazolását,
3. a pályázó tudományos dolgozatainak felsorolását és különlenyomatait.
4. önéletrajzot.

A pályázatot a Biokémiai Intézet (Budapest, IX. Cyáli-út 2—4. sz. igazgatójához legkésőbb 1953 év március hó 31. napjáig kell benyújtani.)

A kinevezés tárgyában a Magyar Tudományos Akadémia elnöke dönt.

Budapest, 1953 február hó 24.

dr. Szörényi Imre
igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

Magyar Szovjet Barátság Hónapja	41
A kohászat alapvető problémái a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusa irányelveinek fényében	
Írta: I. P. Bárgyin akadémikus	42
Ünnepi ülészak <u>Bolyai János</u> születésének 150 éves évfordulója alkalmából	
Írta: Alexits György akadémikus	51
Értelmiségi ankét a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat megalakításáról	54
A Koreai Tudományos Akadémia	80
A Csehszlovák Mezőgazdasági Tudományos Akadémia	82
A magyar tudomány kapcsolata a szovjet tudománnyal	84
Pályázati felhívás	85
LVII, LVIII és LIX kötet tartalomjegyzéke	87

СОДЕРЖАНИЕ

Месячник венгеро-советской дружбы	41
Академик И. П. Бардин — Основные проблемы металлургии в свете директив XIX. съезда Коммунистической Партии Советского Союза	42
Академик Дь. Алексич — Сессия по случаю 150 летней годовщины со дня рождения Яноша Бояи	51
Совещание представителей интеллигенции в связи с созданием Об- щества по распространению политических и научных знаний ..	54
Академия Наук Кореической Народно-демократической Республики ..	80
Академия Сельскохозяйственных Наук Чехословацкой Республики ..	82
Связи венгерской науки с советской наукой	84
Объявление конкурса	85
Содержание томов LVII, LVIII и LIX	87

Kiadásért felel: Mestyán János — Műszaki felelős: Práczser Béla
Kézirat beérkezett 1953. III. 10. Terjedelem: 4,5 (A/5) ív, ÷ 1 ábra

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2. — 23783,53 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Felelős szerkesztő : Osztrovszki György

Technikai szerkesztő : Juhász István

Szerkesztőség : Budapest, V., Nádor-u. 12. Távbeszélő: 113-400

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 424-595

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Kettősszám ára 6,— Ft

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

OSZTROVSZKI GYÖRGY
MB. FŐTITKÁR

1953 MÁRCIUS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
GYÁSZULÉSE

LX. KÖTET — RENDKÍVÜLI SZÁM

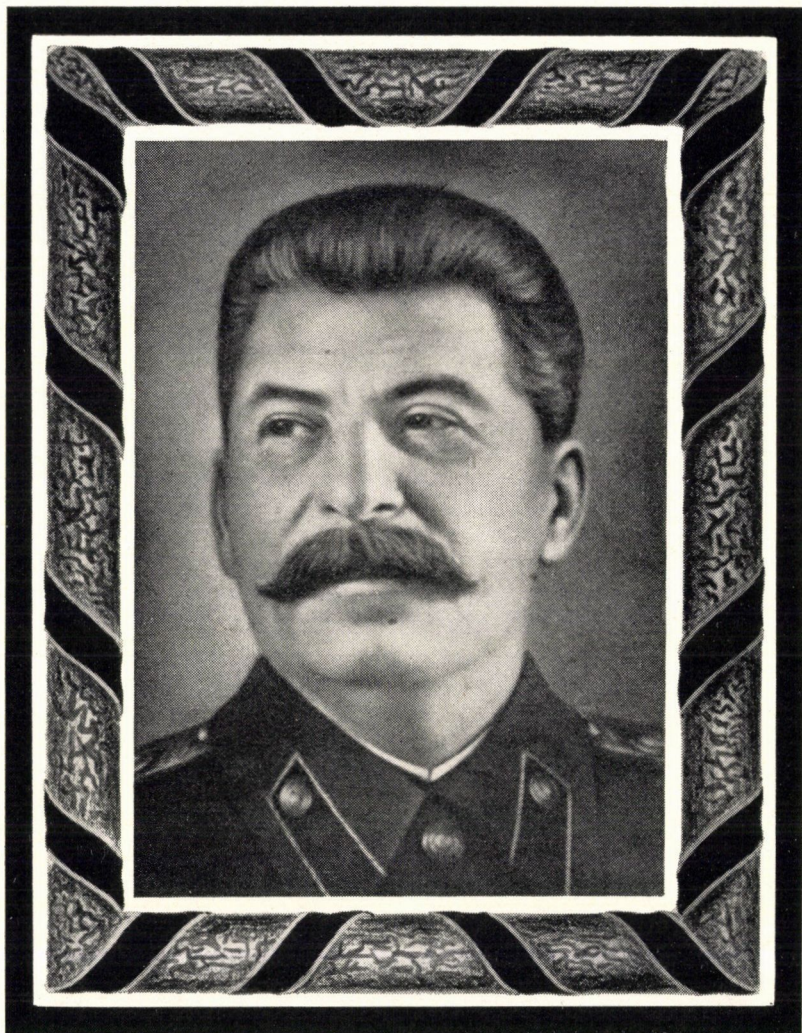


KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET * 1953



A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ELNÖKSÉGÉNEK MÁRCIUS 7-I ÜLÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége március 7-én délelőtt 11 órakor tartott ülésén Rusznyák István elnök javaslatot terjesztett elő, hogy az ülés egyetlen napirendi pontjaként az Elnökség emlékezzen meg Joszif Visszárionovics Sztálin — korunk legnagyobb tudósának — elhunytáról. Az Elnökség a javaslatot elfogadta.

— Tisztelt Elnökség!

Négy nappal ezelőtt mindannyian a legnagyobb megdöbbenéssel hallottuk és olvastuk a Szovjetunió Kommunista Pártja Vezetőségének és Minisztertanácsának közlését, a mindannyiunkat ért nagy szerencsétlenségről, Sztálin elvtárs betegségről — kezdte megemlékezését Rusznyák István elnök. — Azóta szinte állandóan a rádióhoz tapadva és a kommunikéket soronként analizálva próbáltunk reményt keltő jeleket találni, hogy talán Sztálin elvtárs hatalmas szervezete mégis legyőzi a gyilkos betegséget. Tegnap reggel óta tudjuk, hogy minden remény hiábavaló volt, Sztálin elvtárs meghalt. Sztálin elvtárs, aki mindannyiunk számára a tanító, a vezér, az atya fogalmát testesítette meg, akinek mindannyian a szó szoros értelmében életünket és szabadságunkat köszönhetjük, — nincs többé.

A Magyar Tudományos Akadémia tagjai az Akadémia újjászervezése óta úgyszólván évről-évre, hónapról-hónapra egyre jobban érezték azt, hogy mit jelent Sztálin elvtárs mindannyiunk életében, mindannyiunk munkájában. A magyar tudósok egyre jobban látták, hogy Sztálin elvtárs, aki a munkásosztály nagy vezetője, a párt harcosszervezője, a béke legnagyobb öre volt, egyúttal a legnagyobb tudós is, aki korunkban élt. Emlékezzünk csak a legutolsó évek döntő jelentőségű munkáira, a nyelvtudományi vagy a közgazdasági kérdésekben megjelent iránytmutató zseniális közleményeire.

A Magyar Tudományos Akadémia megértette igazi feladatát; tudatosan a népért való tudományt műveli és minden erővel résztvesz a szocializmus építésében. Megértette azt is, hogy feladatait csak úgy tudja megoldani és harcát csak úgy tudja győzelemre vinni, ha sziklaszilárdan áll Sztálin elvtárs mellett és Sztálin elvtárs népe mellett, a Szovjetunió mellett.

Sztálin elvtárs halála pótolhatatlan veszteség mindannyiunk számára és mégis mindannyian érezzük, hogy Sztálin elvtárs nem halt meg és nem is

fog meghalni, ha követjük tanításait és ha harcolunk az ő céljaiért. Régi jelszónk, hogy Lenin elvtárs élt, él és élni fog. Ez a jelszó most Sztálin elvtársra is érvényes, mert Sztálin elvtárs is élt, de él ma is és élni fog, mert az az eszme, amit ő megtestesített, halhatatlan. Marx is, Engels is, Lenin és Sztálin is a munkásosztály forradalmi pártját jelentik. A párt pedig halhatatlan és ezért halhatatlanok a mi nagy tanítóink is.

Fogadjuk meg Sztálin elvtárs ravatalánál, hogy törhetetlenül harcolni fogunk a sztálini célért, Lenin és Sztálin ügyének győzelméért, a nemzetközi munkásosztály felszabadulásáért, a szocializmus győzelméért az egész világon.

A magyar tudósok és különösen a Magyar Tudományos Akadémia, Rákosi elvtárs és a Magyar Dolgozók Pártja irányítása mellett mindent meg fognak tenni, ami erejükből telik, hogy ezt a fogadalmat teljesítsék. Törhetetlen harcossai akarunk lenni a békének, a proletárnemzetköziségnek, a kommunizmus nagy ügyének és áldozatkész fiai a Sztálin elvtárs által felszabadított hazánknak.—

Rusznyák István elnök a megemlékezés után javasolta, jelöljön ki az Elnökség egy bizottságot, amely a Magyar Tudományos Akadémia nevében felkéri J. D. Kiszeljovot, a Szovjetunió magyarországi nagykövetét, tolmácsolja a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának a magyar tudósok együtttérzését abban a mély gyászban, amely a szovjet népet és a szovjet tudósokat Joszif Visszárionovics Sztálin elhunytával érte.

Javasolta az alábbi szövegű távirat elküldését :

*Alexander Nyeszmejanov,
a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöke*

Moszkva

A magyar tudósok megrendülve, mélységes fájdalommal értesültek a békeszerető emberiség vezérének, az élenjáró tudomány nagy alkotójának és továbfejlesztőjének, J. V. Sztálinnak halálhírééről.

Mi, magyar tudósok, a nagy gyászban forrón együtt érzünk a hős szovjet néppel és a szovjet tudósokkal, akik a sztálini útmutatások alapján a világ élenjáró tudományává tették a szovjet tudományt, azt a tudományt, amely a békét és a világ népeinek felemelkedését szolgálja.

Mi magyar tudósok, soha el nem múló hálával és ragaszkodó szeretettel őrizzük a nagy Sztálin emlékét, harcolni fogunk tanításainak megvalósításáért a tudomány minden területén.

A szovjet nép, a szovjet tudósok és a világ minden békeszerető emberének nagy gyászában fogadjuk, hogy munkánkat egyre fokozódó következetességgel,

törhetetlen szilárdsággal folytatjuk a béke megőrzése és a szocializmus felépítése érdekében, az ő halhatatlan tanításai nyomán.

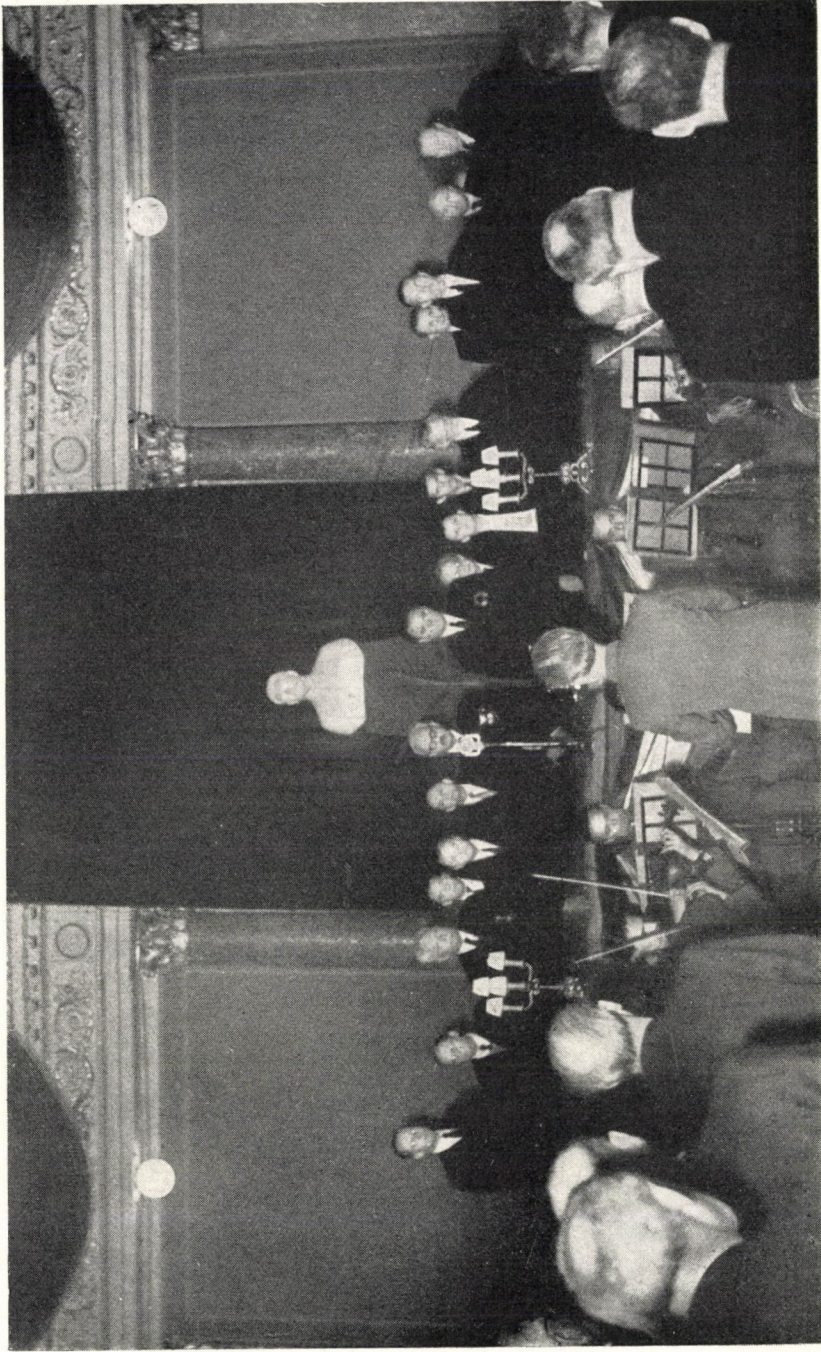
Éljen és virágozzék a szovjet és a magyar nép megbonthatatlan barátsága.

Rusznayk István

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke

Az Elnökség a javaslatot elfogadta és a bizottságba megválasztotta : Rusznayk István elnököt, Osztrovszki György mb. főtitkárt, Ligeti Lajos alelnököt, Hevesi Gyula elnökségi tagot és Fogarasi Béla osztályelnököt.

Az ülés bezárása előtt Rusznayk István elnök bejelentette, hogy a Magyar Tudományos Akadémia március 7-én délután gyászszülesen emlékezik meg Jozsif Visszárionovics Sztálin haláláról.



A gyászülés elnöksége

Az első sorban állnak : Erdely-Grúz Tibor akadémikus, felsőoktatási miniszter, Fogarasi Béla akadémikus, Mihailich Győző akadémikus, Molnár Erik akadémikus, külügyminiszter, Rusznayák István akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Osztrovszki György lev. tag, a Magyar Tudományos Akadémia mb. főtákkára, Andics Erzsébet akadémikus, Kodály Zoltán akadémikus, Hamisch József, a Magyar Tudományos Akadémia pártbizottságának titkára, Ligeti Lajos akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke; a második sorban : Kovács István lev. tag, Hevesi Gyula lev. tag, Lukács György akadémikus, Jánossy Lajos akadémikus, Fábíán Pál szaktitkár és Schulek Elemer akadémikus

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA GYÁSZÜLÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia március 7-én délután gyászülésen emlékezett meg *Joszif Visszárionovics Sztálin* elhunytáról. A gyászbeszédet Rusznyák István elnök mondta.

— Sztálin elvtárs halálának híre szörnyű csapásként érte a világ összes dolgozóit, a Szovjetunióban, Kínában, a népi demokráciákban és a kapitalista igában sínylődő országokban és gyarmatokon egyaránt. A magyar dolgozók, és köztük a tudomány dolgozói is, könnyes szemmel és elakadó szívveréssel olvasták a hivatalos közleményt, amelyből bizonyossá vált, hogy eltávozott tőlünk korunk legnagyobb embere, harcosa, tudósa. Együtt a nagy szovjet néppel, együtt népünkkel, együtt az egész világ valamennyi egyszerű, becsületes emberével, osztozunk a mély gyászban a nagy vezér és bölcs tanítómester ravatala fölött. Nemcsak a haladó emberiség egyetemes gyászát érezzük át a lángeszű államférfi és vezér elhunytakor, hanem mindannyiunkat szinte személyes fájdalom tölt el, hiszen legszeretettebb hozzátartozónknak, bölcs barátunknak éreztük azt, aki most távozott el tőlünk; mert utolsót dobant az a szív, amely mindannyiunk egyéni sorsának is gondját viselte, mert kihűlt az a kéz, amely mindegyikünket külön-külön is kézenfogva vezetett. Ezek a szomorú napok tudatosították igazán bennünk, hogy Sztálin nem csak egy népé, sőt nem csak az egész emberiségé, hanem minden egyes emberé is külön külön.

A gyász még drágábbá teszi számunkra, a sztálini korszak fiai számára, e nevet, amely egy egész dicsőséges történelmi korszakot jelöl. Sztálin, Lenin hű fegyvertársa, Leninnel együtt kovácsolta acélossá a kommunisták hatalmas táborát és forrasztotta egybe széttéphetetlen köteléssel a szovjet népeket. Lenin halhatatlan ügyét folytatva, világtörténelmi győzelemre vezette a szocializmus felépítését a Szovjetunióban és lerakta a kommunizmus gigantikus művének alapkövét. Az Ő nevével, az Ő vezetésével, tanításai nyomán milliók és milliók szabadultak fel a tőke uralma alól, milliók és milliók törték szét mindenfajta elnyomás és kizsákmányolás bilincseit; hatalmas népek, egész országok jutottak ki a szabadság és függetlenség széles országújtjára. A sztálini korszak: az első nagy ugrás a »szolgaság birodalmából« a »szabadság birodalmába«, a dolgozó emberiség felszabadulásának kezdete és feltartóztathatatlan győzelme. De egyben a szolgaság utolsó fellegvára — a kapitalista világrendszer —

elkerülhetetlen pusztulásának korszaka is. A haladás, a béke, a szocializmus erőinek minden egyes diadalmas lépése elválaszthatatlanul összeforrott Sztálin művével és eszméjével.

A sztálini kor a tudományok fejlődésének is új korszakát nyitotta meg. Soha az emberiség történetében a tudomány nem kapott még olyan hatalmas támogatást, soha nem fejlődött olyan rohamosan, mint a szocializmus, majd a kommunizmus építésének időszakában.

A sztálini korszak, amikor végleg megszüntette a Szovjetunióban az embernek ember által való kizsákmányolását, ugyanakkor ledöntötte a tudomány szabad fejlődésének korlátait is. Mindenekelőtt felszabadította a tudományos gondolkozást a kizsákmányoló osztályok ideológiai bilincseiből és átította az egyedüli tudományos, materialista világnézet és dialektikus módszer eszméivel. A szocializmus építésének óriási feladatai soha nem látott lehetőségeket nyitottak meg a kutatás és kísérletezés előtt. De felszabadította a szovjet korszak a tudományt a kiváltságok szűkkeblű monopóliumának uralma alól is. Az egyszerű dolgozók, munkások, technikusok, kolhozparasztok százezrei számára tette hozzáférhetővé a legmagasabb eszmei és szakmai színvonalú tudomány meghódítását. Ez a felszabadulás adott szárnyakat a sztálini korszak szovjet tudományának és a nép szolgálata, mégpedig nem kényszerből, hanem önkéntesen, szívesen vállalt szolgálata lendítette óriási lépésekkel előre. A sztálini korszak tette az addigi kivételt általános érvényű szabállyá: széleskörűen megvalósítva a tudomány és gyakorlat szoros, termékeny kapcsolatát, amely a szovjet tudomány eddigi és eljövendő eredményeinek kiapadhatatlan forrása. Sztálin elvtárs vezetése a szovjet tudomány minden területén, valamennyi ágában gazdag és egyre gazdagabb termést hoz. A micurini biológia széleskörű elterjedése és továbbfejlesztése felbecsülhetetlen értékű eredményekre vezetett az agronómia és biológia területén; a pavlovi tanítás továbbfejlesztése új utakat tárt fel nemcsak az orvostudomány, hanem a pszichológia és a pedagógia területén is. A szovjet geológusok tudományos módszerei lehetővé teszik a föld méhében rejlő fontos nyersanyagok tervszerű feltárását. A szovjet kohászat a színesfémkohászatban, a folyékony acél tulajdonságainak elemzésében és általában a leghaladóbb kohászati eljárások kidolgozásában — amint erre szeretett szovjet vendégünk, Bárgyin akadémikus előadásában rámutatott — messze túlszárnyalta a kapitalista országok tudományos kohászati eredményeit. A kommunizmus nagy békeépítkezései eddig elképzelhetetlen teljesítőképességű gépeket, eszkavátorokat, földszivattyúkat, új építkezési eljárásokat vezettek be. A biológia, a kémia, a kozmogónia elvi kérdéseinek megvitatása e tudományok további fejlődésének adtak óriási lendületet. A sztálini génusz szívós akarata, forradalmi szenvedélye és bátorsága ölt testet a természet átalakításának világtörténelmi jelentőségű nagy építkezéseiben.

A marxizmus-leninizmus tudományának általános érvényű alkalmazása, a tudomány felszabadulása minden kötöttség alól és minden kiváltságos mono-

pólium alól, a tudomány és gyakorlat szoros szövetsége a nép szolgálatában, az elavult régi megdöntésének s az új szabályok és törvények felfedezésének tudományos bátorsága : ezek az ismérvek teszik élenjáróvá, valamennyi haladó tudós példaképévé, tanítójává a szovjet tudományt.

Elválaszthatók-e az élenjáró szovjet tudomány alapvető ismérvei Sztálin nevéétől? Nem, a sztálini korszak és maga Sztálin nevelte, gondozta, fejlesztette a szovjet tudományt élenjáróvá. Sztálinnak, a marxizmus-leninizmus korunkban legnagyobb képviselőjének és alkotó továbbfejlesztőjének egész tevékenysége a dialektikus materializmus sugárzó fényforrása volt a szovjet tudomány számára. A sztálini »Párttörténet«, »A dialektikus és történelmi materializmusról«, a »Marxizmus és nyelvtudomány«, »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« és egyéb korszakalkotó művek nemcsak a marxizmus-leninizmus továbbfejlesztésének örökértékű tankönyvei, nemcsak a harcok kommunista nevelés kincsesládái, hanem a szovjet tudomány és az egész haladó tudomány valamennyi ágának megtermékenyítői voltak. Sztálin legnagyobb oktatója és nevelője a világ haladó tudósainak. Nemcsak a tudományos elmélet alkalmazására tanította őket, hanem arra serkentette, hogy ne gubózzanak be önelégülten szaktudományuk tornyaiba, hanem tárják ki a tudomány összes kapuit a fiatal tudományos erők seregei előtt. Sztálin ihlette a szovjet tudományt a hagyományok tiszteletére, de ugyanakkor az elavult hagyományok, előítéletek, túlhaladott szabályok bátor félrevetésére, új hagyományok, új normák alkotó megteremtésére. Sztálin felfedte a szocializmus gazdasági alaptörvényét, tudatossá tette a kommunizmust építő szovjet dolgozók milliói jövőjének perspektíváját és új harcra lelkesítette a szovjet tudósokat az egész társadalom anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének szolgálatában. Sztálin plántálta a szovjet tudományba az oltahatatlan, szenvedélyes gyűlöletet mindenféle rabság és elnyomás iránt. Ő szította fel a harci szellemet a rabszolgatartás és elnyomás minden rendű és rangú »tudományos« kiszolgálója, apologétája ellen.

A sztálini tudomány felvirágzása a szocializmus győzelmének és a kommunizmus diadalmas építésének hú mércéje, a sztálini gondoskodás és tanítás fényes példaképe.

De ahogy Sztálin nemcsak egy népé, hanem az egész világ dolgozóié, ugyanúgy Sztálin nemcsak a szovjet tudomány, hanem az egész haladó tudomány, a mi tudományunk ihletője, tanítómestere is. A mi népünk az életet, a szabadságot, a békés alkotó munka lehetőségét, örömét és nagyszerű eredményeit, ragyogó szocialista jövőjét legnagyobb jótevőjének, a nagy Sztálinnak köszönheti. Az Ő fiai hozták el számunkra a szabadságot, az Ő atyai gondoskodása mentette meg hazánkat és fővárosunkat a pusztulástól, Ő támogatott talpraállásunkban és mint sarjadzó életünk minden hajtását, kibontakozó új tudományunkat is az Ő szerető keze gondozta, fejlesztette.

Felbecsülhetetlen az a megtermékenyítő ösztönzés, az a segítség, amit a sztálini tanok egész tudományunknak adtak. A leninizmus sztálini interpretálása és továbbfejlesztése és a »párttörténet« nemcsak a fiatal tudósnemzedék nevelésének alapja, hanem az idősebb tudósok fejlődésének is döntő segítséget jelent. A Tőle tanult kommunista pártosság, a mélyen történeti módszer, a kristálytisztá okfejtés, a legtudományosabb és egyben legegyszerűbb stílus, tudományunk fejlődésének máris szerves része és további fejlődésének forrása.

Szinte kézzelfoghatóan lemérhetjük azt a hatalmas hatást, amelyet Sztálin elvtárs két utolsó műve gyakorolt a magyar tudományos életre. A nyelvtudomány kérdéseivel foglalkozó zseniális műve felszabadítólag hatott a vulgár-marxista nézetek által fogvatartott vagy egyenesen elriasztott tudósainkra. Nemcsak egyszerűen a fejlődés kapuit nyitotta meg, hanem minőségi ugrást is eredményezett a magyar nyelvtudomány egész további fejlődésében. Távolról sem korlátozhatjuk azonban a zseniális sztálini mű hatását csupán a nyelvtudományra. Valamennyi tudományág számára alapvető jelentőségű volt az alapról és a felépítményről szóló marxi-lenini tanítás továbbfejlesztése, az alap és a felépítmény szabatos meghatározása és kölcsönös viszonyuk minden oldalú megvilágítása. A sztálini mű nyomán született vita a tudományok és a felépítmény viszonyáról szinte valamennyi tudományágat az ismert tények új értékelésére, vagy új kutatásokra ösztönözte és ezzel rendkívül értékes tudományos eredmények elérésére vezetett.

De Sztálin elvtárs e nagyszerű műve más értelemben is fejlesztette, serkentette egész tudományunkat. »Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, — fedte fel a tudományos törvényt Sztálin — hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyújtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítménynek felszámolásáért. Mihelyt a felépítmény lemond erről a kisegítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik . . . és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában . . . megszűnik felépítmény lenni«. E törvényszerűség tudatosítása újabb harcra lelkesítette az új szocialista felépítmény kialakításáért küzdő tudósainkat, hogy munkájukkal még tevékenyebben segítsék a szocialista alap megerősödését, hogy félretegyék a közömbös magatartást az osztályok sorsa, a szocialista alap sorsa iránt. Ez a sztálini törvény egyben örökség, kötelezettség szocialista tudományunk számára, amint feledhetetlen örök számunkra az a sztálini figyelmeztetés is : ». . . semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül«.

Éppen most, ezekben a hónapokban kezd kibontakozni az a hatalmas lendület, amelyet Sztálin utolsó korszakalkotó nagy műve, »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« jelent az egyetemes és a magyar tudomány számára. A tőlünk eltávozott, forrón szeretett Sztálin elvtárs tudományos végrendelete a tudományos törvények objektív jellegét hangsúlyozva,

a tudomány tiszteletére, a törvényszerűségek tiszteletbentartására int, a törvényszerűségek legalaposabb kutatásának kötelezettségét rója ránk. Egyetlen tudomány sem fejlődhet a törvények objektív voltának elismerése nélkül, — tanítja. Akik a törvények objektív jellegét tagadják, »lényegében a tudományt tagadják, márpedig ha a tudományt tagadják, akkor mindennemű előrelátás lehetőségét is tagadják«, vagyis a marxizmus lényegét vetik el.

De a sztálini végrendelet nemcsak a törvények tiszteletére szólítja fel a tudomány embereit, hanem ugyanakkor élesen szembeszáll a törvények fetiszizálásával, a törvények előtti rabszolgai meghódolással. Ez a sztálini mű is az alkotó, a természetén és a gazdaságon uralkodni képes embert szabadítja fel: »a társadalom, ha felismerte a gazdasági törvényeket és rájuk támaszkodik, korlátozhatja hatókörüket, a társadalom érdekében felhasználhatja . . . őket, mint ahogy a természeti erőkkel és a természeti erők törvényeivel is történik . . .«

Ezek a feledhetetlen sztálini tételek hosszú évtizedekre megszabják tudományunk nagyszerű feladatait, kötelességeit a szocializmus, majd a kommunizmus építésében, amelynek nagy és világos programját vezérünk, barátunk, tanítónk örökbe hagyta ránk.

És ha lesújtva is a nagy Sztálin elhunyt felett érzett mélységes bánattól és gyásztól, de szilárdan és megingathatatlanul bízva Sztálin ügyének halhatatlanságában, fogadjuk meg mi, magyar tudósok, hogy méltók leszünk a sztálini tudomány örökségéhez, hogy ez az örökség tudományos alkotó munkásságunknak és egész életünknek vezérfonala marad. És miközben erőnket megfeszítve legjobb tudásunkkal harcolunk a Sztálin kijelölte feladatok megvalósításáért, miközben a magunk területén és a magunk fegyvereivel tántoríthatatlanul harcolunk a sztálini célért, Lenin és Sztálin ügyének győzelméért, a nemzetközi munkásosztály felszabadulásáért, a szocializmus győzelméért az egész világon, minden lépésünknel érezzük, hogy Sztálin nem halt meg, Sztálin él és Sztálin élni fog! Sztálin éppúgy, mint a proletariátus világtörténelmi harcának lángeszű óriásai: Marx, Engels és Lenin örökké élni fognak életük művének győzelmében, a világ felszabadult dolgozóinak alkotásaiban, élni fognak a Pártban, amelyet ők alapítottak, ők vezettek első győzelemre és amely az egész világon diadalmaskodni fog!

Az emberek százmillióinak gyásznapjaiban a békéért és szocializmusért küzdők legyőzhetetlen soraiban sziklaszilárd elhatározással fogadjuk, hogy hívek leszünk a nagy Sztálin tanításához, eszméihez, egész élete művéhez, a szocializmus és kommunizmus ügyéhez. Fogadjuk, hogy hívek leszünk nagy Pártunkhoz, alkotó munkásságunkat még fokozottabban a szocializmus építésének és a békéért folyó harcnak szolgálatába állítjuk, még éberebben és egységesebben vesszük fel a harcot az imperialista tömeggyilkosok, a háborús pusztítás erői ellen, minden politikai és ideológiai befolyásuk ellen. Fogadjuk, hogy még hívebb fiai leszünk a nagy Sztálin által felszabadított hazánknak, még szorosabban és egységesebben sorakozunk fel Pártunk mögé, forrón szere-

tett vezérünk, Rákosi Mátyás mögé, aki Sztálin szellemében vezeti népünket boldog jövője felé. —

Rusznayk István gyászbeszéde után Fogarasi Béla akadémikus, Pais Dezső akadémikus, Hevesi Gyula lev. tag, Vadász Elemér akadémikus, Rázsó Imre lev. tag, és az Akadémia Hivatala és intézetei dolgozóinak nevében Sasvári Lászlóné, az Akadémia Hivatala főelőadója emlékeztek meg arról a hatalmas és állandó segítségről, amelyet a magyar tudomány és a magyar tudósok *Joszif Visszárionovics Sztálintól* kaptak.

Fogarasi Béla akadémikus kiemelte azt az útmutatást, amit a társadalomtudományok terén nyújtottak *J. V. Sztálin* művei.

— Ha két szóval megpróbálnánk kiemelni Sztálin elvtárs óriási tudományos művének legkiemelkedőbb vonásait — kezdte beszédét — úgy azt mondhatnánk: alkotó szelleme és egyetemessége. Bármely kérdéshez nyúlt, munkásságának mélyen alkotó, az újra irányuló jellege megtermékenyítette, előbbre vitte azt a kérdést, azt a tudományterületet. Emellett Sztálin tudományos művét, alkotó és bíráló, ösztönző és iránytmutató tanácsait, érdeklődését csodálatos egyetemesség jellemzi. Sztálin elvtárs fejlődésük egészen új, legmagasabb fokára emelte a dialektikus és a történelmi materializmust, a marxista társadalmi-történelmi tudományokat, a jog- és államtudományokat, a politikai gazdaságtant, a nyelvtudományt. Ugyanakkor évtizedeken át zseniális irányító módszertani eszmékkel megtermékenyítette, célkitűzéseivel, tanácsaival támogatta a természettudományok és a műszaki tudományok számos területét. Sztálin elvtárs a modern haditudomány megalapítója. Szerető gondoskodásával felkarolta a tudomány fejlődését a Szovjetunióban. Elsősorban neki köszönhető a tudománynak az a páratlan felvirágzása a Szovjetunióban, amelynek tanúi vagyunk.

Szeretnék csak néhány mozzanatra rámutatni, amelyek Sztálin elvtársat jellemzik, mint a társadalomtudományok lángelméjét. A dialektikus materializmusról és a történelmi materializmusról írott művében, ugyanúgy utolsó nagy művében, a sztálini géniusz e ragyogó megnyilatkozásában, minden egyes alapvető kérdés tárgyalásában tekintetbe veszi, felhasználja az emberi tudomány összes eddig elért eredményeit és gazdagítja azokat a világtörténelem legnagyobb eseményének, a szocializmus győzelmének, győzelmes felépítésének tapasztalataival, e tapasztalatok általánosításával s az ebből levont merész, újszerű, a tudományt továbbfejlesztő következtetésekkel.

Sztálin a tudomány lángelméje, de nem magányos lángelme, mint a régi idők tudományos lángelméi, hanem egyszersmind a kollektív tudomány nagy barátja, szervezője, éltető, lelkesítő lángelméje. A Nagy Honvédő Háború leg-súlyosabb hónapjaiban Sztálin táviratot intézett a Szovjetunió Tudományos Akadémiájához és a tudósok segítségét kérte a háború tudományos-technikai kérdéseinek megoldásához. A sztálini felhívás ez időben a Szovjetunió tudó-

sait ugyanolyan odaadó és eredményes munkára lelkesítette, mint ahogy Sztálin elvtárs megbízásai, iránytadó útmutatásai, tanácsai, eszméi a háború után a nagy tudományos vitákban, az élettani, biológiai, filozófiai, művészeti vitákban lelkesítették az ideológiai, a tudományos front munkásait és biztos irányt adtak a további fejlődésnek.

Mi, a marxista társadalomtudomány magyar művelői, Sztálin halhatatlan eszméitől vezérelve igyekszünk munkánkat végezni. Legközelebbi feladatunk abban áll, hogy korszakalkotó művét, »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban«-t mélyrehatóan tanulmányozva, sztálini szellemben igyekezzünk a tudományt a béke, a haladás, a szocializmus fegyverévé kovácsolni. —

Pais Dezső akadémikus rámutatott arra a hatalmas segítségre, amit *J. V. Sztálin* munkái a nyelvtudomány továbbfejlesztéséhez adtak.

— Sztálin meghalt, de Sztálin van! Fennmaradt életművében és fennmaradt bennünk, akik akarjuk és az Ő útmutatása nyomán tudjuk is folytatni, amit ő alkotott. Sztálin ugyanis nemcsak tanított, hanem nevelt is. Nemesak arra tett képessé, hogy leckét mondjunk fel, — ismételjük, amit élénk tárnak, — hanem gondolkodásra, akarásra szoktatott bennünket, hogy a korábbi helyébe újjal, jobbal álljunk elő. Éppen ezért nekünk is az a kötelességünk, hogy ne önmagunk megismétlésére tanítsuk az újabb nemzedéket, hanem arra neveljük, hogy képes legyen tovább, mindig tovább fejleszteni, amit tőlünk kapott.

Mint a legnagyobb egyéniségek, Sztálin azért élt, hogy éltesse, az élet és tökéletesedés útján előre vigye az emberiséget.

Sztálin alkotni akart és alkotott is, szinte határtalan méretekben. De talán mindenkinél jobban tudta, hogy az alkotáshoz mindenekfelett nyugalom kell, béke kell. Ezért küzdött annyira eltökélten és az ő nagy szellemét jellemző körültekintéssel a békéért, amit a legutóbbi korszakoknak gyalázatot és dicsőséget keverő tragikus küzdelmeiben olyan drága áron vásárolt meg az emberiség.

Sztálinnak a tudományhoz való viszonyában nem csupán bizonyos tudományágaknak hasonlíthatatlanul magas színvonalon való művelése a fontos, hanem rendkívüli jelentőségű az, hogy Ő emelte ki — azt mondhatjuk, Ő foglalta rendszerbe — az életnek és a tudománynak szerves kapcsolatát, Ő vetítette oda, hogy a tudománynak az élet előtt kell és lehet járnia. Ez megtiszteltetés a tudománynak, de főképpen kötelesség.

Sztálin szeme előtt a tudomány nemcsak a napi érdekű tudás, nem csupán azoknak az ismereteknek a foglalata, amelyeknek hasznát most lehet learatni. Ő tökéletes világossággal rámutatott arra, hogy a tudomány értékét messze, évtizedes, évszázados távlatokban kell látni és mérni.

Sztálin egy kielezett világválság napjaiban nem véletlenül fordult a nyelv, a nyelv tudománya felé. A nyelv a harc eszköze, de a békéé, a megértésé is. De hogy ezzé lehessen, nem rekedhet meg szavakban, szólamokban, hanem

magasröptű gondolatok, tiszta érzések és szent akaratok kifejezőjévé, tolmácsolójává kell lennie.

Sztálin felismerte, hogy a nyelv az ember képességei sorában nem egy a sok közül, hanem a gondolkodással való elváihatlan kapcsolatánál fogva az, amely az embert — szellemét tekintve — emberré teszi azzal, hogy társadalommá való fejlődéséhez eszközül szolgál, s így szinte végtelen fejlődési lehetőségeket nyit meg a számára. Világosan látta, hogy a nyelv eredmény, a társadalmi fejlődés eredménye, de egyszersmind a társadalom fejlődésében tovább eredmények előidézője, záloga. Tehát amikor a nyelvvel és a nyelvtudománnyal foglalkozott, a legmagasabb fokú államférfiúi belátás vezette Őt.

A marrizmusnak, ennek a nyelvről szóló nem annyira »új«, mint inkább gyökerében hamis, lényegében antimarxista tanításnak az lett a jelentősége, hogy Sztálinnak okot és alkalmat adott arra, hogy kifejtse véleményét elsősorban nem róla, hanem arról, hogy milyennek kell lenni az igazi nyelvtudománynak.

A nyelv képessége az embernek, olyan képessége, amelyet fejleszteni lehet és fejleszteni kell, de nem magában és magáért. A minél tökéletesebb nyelv nem elvont szellemi fényűzés, hanem reális társadalmi hatóeszköz.

Sztálin emelte ki, hogy a nyelv nem egyes osztályoké, rétegeké, hanem az egész népé, nemzeté, illetőleg ha még nem azé, azzá kell tenni, mert egy kiművelt általános nyelvtípus birtokában válik egy bizonyos emberi közösség valóban nemzetté. Ennek az iránymutatásnak az alapján hoztuk a nyelvtudományi munkálatok sürgős napirendjére a magyar nyelv leíró nyelvtanának a készítését, vagy a nyelvművelés terén jelentkező szükségletek kielégítését.

Mi magyar nyelvészek tudtuk és tudjuk, hogy Sztálin állásfoglalása az igazi nyelvészetet és vele a nyelvészetnek ilyen vagy amolyan értékű, de talán jelentékeny részünkben jóhiszemű művelőit mentette meg. Mi tőlünk telhetően dolgozunk, már csak azért is, hogy Sztálin iránti hálánkat kinyilváníthassuk. Mi rajta vagyunk, hogy ne csak a nagy építkezések, természetátalakító művek, a népek jólétének a növekedése, hanem a nyelvtudomány életformáló, sőt életteremtő alkotásai is az Ő emlékét hirdessék minálunk is.

Sztálin halála pótolhatatlan veszteség, de a veszteség érzetét enyhíti az a feltétlen meggyőződés, hogy az Ő bölcsesége, előrelátása megteremtette a lehetőséget, feltételeket arra, hogy tovább és tovább emelkedjék, amit az Ő vezetésével elérnünk sikerült — mondotta Pais Dezső akadémikus.

Hevesi Gyula lev. tag hangsúlyozta, hogy a műszaki tudományok szabad és széleskörű fejlesztését *J. V. Sztálin* tanításai tették nálunk is lehetővé.

— A műszaki tudományok művelői — mint mindenki, akinek drága az emberiség békéje és jobb jövője, kulturális emelkedése, felszabadulása a tőkés kizsákmányolás és imperialista elnyomatás nyomorától és szenvedésétől, — mélységes gyásszal, a határtalan tisztelet, hála és szeretet érzésével búcsúznak

a szovjet nép és az egész haladó emberiség nagy vezérértől és tanítómesterétől, Sztálin elvtársától — mondotta.

A tudomány és különösen a műszaki tudományok, amelyeknek a régi Magyarországon alig volt becsületük, sőt még tudományszámba is alig mentek, felszabadult hazánkban végtelen sokat köszönhetnek Sztálin elvtárs lángeszű tanításainak és közvetlen segítségének. A felszabadulás, amelyet a nagy Sztálin formálta hős Szovjet Hadsereg hozott meg számunkra, széttörte azokat a nyomorúságos, szűk anyagi korlátokat, amelyek a műszaki tudományok felvirágzását hazánkban lehetetlenné tették. Pártunk és népünk óriási anyagi segítségével és erkölcsi támogatása eredményeként létrejöttek a tudományok korlátlan fejlődési lehetőségeinek feltételei. Pártunk a sztálini tanítást követte, amidőn a műszaki tudományok fejlesztését a legszorosabb kapcsolatba hozta a szocializmus felépítésével; azt a tanítást, amelyet legtökéletesebben foglal magában Sztálin elvtárs utolsó nagy művében a szocializmus általa meghatározott alaptörvénye. Ez a törvény hallatlanul magasra emeli a műszaki tudományok jelentőségét a szocialista társadalomban, mert szakadatlan fejlesztésük szükség-szerű előfeltétele annak, hogy a szocialista népgazdaság célja — a társadalom anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése — megvalósítható legyen.

Sztálin elvtárs nagy közvetlen segítséget nyújtott nekünk ahhoz, hogy felvirágzó műszaki tudományaink egyre jobban megfeleljenek e hivatásuknak. Az Ő személyes, közvetlen segítségével nyilvánult meg akkor, amikor a szovjet tudomány olyan kiváló képviselőit küldte hozzánk, mint Bargyin elvtárs, a legtökéletesebb kohászati eljárások feltalálója, — Gyikusin elvtárs, a világ első automata gyárainak szerkesztője, — Nyikityin, Alexandrov, Voroncov akadémikusok és sokan mások; — vagy amikor elküldte hozzánk a sztáhanov-mozgalom legkiemelkedőbb hőseit, akik a maguk területén forradalmi módon vitték előre a technikát és eljöttek, hogy ezt számunkra is lehetővé tegyék. Sztálin elvtárs közvetlen segítségével, a sztálini tanítás szelleme a szocializmust építő népek barátságáról, kölcsönös segítségéről, egyenjogúságáról, jutott kifejezésre abban, hogy igen sok számunkra nehéz, vagy éppen meg sem oldható műszaki tudományos problémának a szovjet tudomány által kidolgozott és a szovjet gyakorlat tapasztalatával már alátámasztott megoldásait rendelkezésünkre bocsátotta, lehetővé téve így legnagyobb létesítményeink és számos új iparág korszerű műszaki megalapozását.

Sztálin elvtárs meghalt, s így a tudomány terén sem fogjuk többé érezni nagy baráti segítségének közvetlen melegségét. De tanításai olyan erős és mély gyökeret vertek már hazai tudományainkban, hogy valójában Ő nem hagyott el és nem is hagyhat el többé bennünket.

Sztálin elvtárs megtanított bennünket arra, hogy a tudomány csak a nép szolgálatában válhat élenjáró, alkotó tudománnyá. Megtanított arra, hogy a gyakorlattal, a termeléssel való kapcsolat a dolgozók százezreinek

tapasztalatával termékenyíti meg és viszi előre a tudományt. Megtanított arra, hogy a tudományt lehet és kell tervezni, és hogy a nép és a haladás érdekében tervszerűen fejlesztett tudomány mérhetetlen fölénybe került a rombolás és pusztítás szolgálatáig lealjasult polgári tudománnyal szemben. Tanított bennünket arra, hogy bátran harcoljunk minden ellen, ami elavult és a fejlődés gátja, és ne riadjunk vissza a legmerészebb kezdeményezésektől sem az új és haladó elgondolások megvalósításában.

Hazánkban a felszabadulás előtt csak a realitás érzékelését teljesen elvesztett fantaszták gondolhattak óriás-kohókra, új iparágak, nagy korszerű gyárak százainak egyidejű tervezésére és építésére; ma pedig ez tudósok és mérnökök ezreinek mindennapi munkája. Vajjon nem bizonyítja-e ez, hogy a tudományról szóló sztálini tanítás — ha ugyan még távolról sem eléggé — de mégis már kitörölhetetlenül behatolt egész tudományos és különösen műszaki tudományos gyakorlatunkba?

A nagy Sztálinnak szívünkbe vésődött emlékét diadalmasan fogja hirdetni minden új nagy műszaki alkotás, amelyekkel népünk a Párt és Rákosi elvtárs bölcs vezetése mellett kiépíti magának a szocializmushoz és kommunizmushoz vezető utat.

Előre, Sztálin zászlaja alatt, a sztálini tanítások útján, melyek még tökéletesebb elsajátítása egyre erősebbé és legyőzhetetlenebbé fogja tenni hazánkat! —

Vadász Elemér akadémikus megemlékezett arról a segítségről, amit *J. V. Sztálin* a magyar geológusoknak nyújtott útmutatásaival. A következőket mondotta:

— A felszabadulás előtti idők elzártságának bennünket elárasztó hazug légkörében elérhetetlen messzeségben csillogott felénk Sztálin nagysága. Az Ő nevéhez fűződő, a Szovjet Hadsereg által történt felszabadításunk, forradalmi változásként, egyszerre teljes fényében közelhozta Őt hozzánk. Mindannyian, kezdettől fogva, szívünkbe zártuk.

Szovjet geológus kartársainkkal együttműködve, igazi szovjet embertől kaptam a sztálini eszmék és irányelvek első, közvetlen megismerését. Világosságot gyújtottak ezek az eszmék mindannyiunkban. Új irányt mutattak nekem is a felszabadulással lehetővé vált tudományos munkában. Az élet erősen lefelé haladó útján újjászülettem s ezt Sztálinnak köszönhetem, akinek tudományos munkáit a Párt és kormányzatunk magyar kiadásban hozzáférhetővé, részünkre is csakhamar elérhetővé tette. Ezek megismerésével törekedtünk addigi, sokszor talán tévelygő, ösztönös materializmusunkat tudatossá fejleszteni, s a magunk vonalán akadémiai munkánkat is a marxizmus-leninizmusnak, Sztálin útmutatásának gyakorlati érvényesítésével, népünk érdekében újjáalakítani. Ennek az állandó törekvésünknek tudatában mondhatjuk, hogy Sztálin zseniális eszméinek ismerete és gyakorlata jelenti a magyar földtani kutatások újjászületését is.

Távol állunk még attól, hogy Sztálin világtörténeti méreteket elért tudományos tevékenységét máris egészében magunkénak mondhassuk. De azokat magatartásunkban, minden cselekedetünkben állandóan követjük, mint mintaképet. Sztálin személyét, harcospéldáját, munkáját és irányítását magunkban élő valósággá tesszük. Az Ő személye áll előttünk oktatásunkban, mert tanítani is Tőle tanulunk. Őt követjük tudományos munkánkban az étellel, a gyakorlattal való kapcsolatában és mindenképp népünkhez való viszonyunkban. Sztálin örökké ragyogó eszmévé válik. A mindnyájunkban ilyen módon élő Sztálin mellett most hitet teszünk: velünk volt eddig, velünk van és lesz a jövőben is, úgy amint Ő tette örökké élővé mindnyájunk és a világ minden dolgozója számára Lenint is.

Nem kell tehát, nem is szabad, de nem is lehet búcsúzni Tőle, mert végleg szívünkbe zártuk, tanításait tudatunkba véstük, követjük és gyakoroljuk. Ebbeli haladásunkat mindennap felmérjük és fokozni fogjuk. Hiszem, tudom és fogadom, hogy a Tőle kijelölt igaz utat soha el nem hagyjuk. Töretlenül és még erőteljesebben harcolunk a magunk munkahelyén is a népek felszabadításáért, a tudományos felvilágosításért és az általa elindított, létünket és munkánkat biztosító békéért. —

Rázsó Imre lev. tag arról a segítségről beszélt, amit *J. V. Sztálin* tanításai a magyar építéstudomány dolgozóinak nyújtottak.

— A Műszaki Egyetem, valamint az Építőipari Egyetem professzorai, oktatói, összes dolgozói és hallgatói az elmúlt napon a Műszaki Egyetem kertjében felállított szovjet emlékmű előtt mélyen megrendülve gyülekeztek, hogy megemlékezzenek arról a végtelen szomorú eseményről, amely Sztálin elvtárs halálával az egész haladó emberiséget és így a mi egyetemünket is érte — mondotta. — A sokezer főt kitevő tömeg némasága, megilletődése világosan megmutatta azokat az érzelmeket, amelyek egyetemünk dolgozóit Sztálin elvtárs halálával kapcsolatban eltöltik.

A megemlékezés alkalmával foglalkoztunk Sztálin elvtárs néhány olyan tulajdonságával, amelyek Őt hozzánk különösen közel hozzák és előttünk nagyon is kedvessé teszik.

Egyetemünk dolgozói előtt világosan áll, hogy hazánk felemelkedése és azoknak a céloknak elérése, amelyeket magunk elé tűztünk, csak úgy válnak számunkra lehetővé, ha rátérünk arra az útra, amelyet Sztálin elvtárs épített, amikor a világ első szocialista államát, a ma már kommunizmust építő Szovjetuniót megteremtette.

Egyetemünk dolgozói előtt világos az is, hogy minden célkitűzésünk csakis azáltal válik megvalósíthatóvá, ha a békét meg tudjuk őrizni, azt a békét, amelynek jelentőségét, fontosságát, drágaságát mi magyarok — akiket az előző kormányzat bűnössége folytán a háború oly kegyetlenül sujtott — különösen érezzük. Építő munkánk megvalósításához alapvetően szükséges a teremtő

béke, amelynek legfőbb őre, megóvója, biztosítója Sztálin elvtárs és az Ő tanításai. Sztálin elvtárs, mint a béke gondolatának és megőrzésének nagy hirdetője, egyetemünk dolgozóinak szívében örökké él.

De túl ezen, tudatában vagyunk annak is, hogy az a fejlődés, amely egyetemünkön egy pár év alatt bekövetkezett, a Sztálin elvtárs által hirdetett gondolat — a műszaki tudományok méltó helyre való állításával vált lehetővé. Az általa mutatott irány vezetett oda, hogy a Magyar Tudományos Akadémiában is az őket megillető helyre kerülhettek a műszaki tudományok. Sztálin elvtárs neve, emléke ilyen vonatkozásban is örökké élni fog egyetemünkön.

Végül a másfél év óta folyó ideológiai oktatás, a konferenciák, a konferenciákra való felkészülés, — egyetemünk oktatói, professzorai előtt világosan feltárták, hogy Sztálin elvtárs a logikus gondolkodás nagy művésze, a dialektika igazi mestere. Oktatóink ma már világosan látják, hogy a dialektikus materializmus elsajátítása mit jelent számunkra, a szakma művelői részére. Ezen keresztül tisztában vannak azzal is, hogy Sztálin elvtárs a dialektikus és történelmi materializmus részletes kifejtésével micsoda óriási ajándékot adott az egész emberiségnek, ezen belül egyetemünknek is. A történelem lapjain, azon nevek között, amelyek az emberiség fejlődéséhez a legtöbbet adták, elsőként Sztálin elvtárs neve örökké ragyogni fog. —

Sasvári Lászlóné az Akadémia Hivatala és intézetei dolgozóinak az emberiség nagy tanítója halála felett érzett mély gyászát tolmácsolta :

— Mi, a Magyar Tudományos Akadémia Hivatalának és intézeteinek dolgozói mély fájdalommal és megrendülve fogadtuk a hírt, hogy mindannyiunk szeretett vezére, barátja és nagy tanítónk, Sztálin elvtárs eltávozott közülünk.

Első pillanatban szinte hihetetlennek tűnt, hogy itt hagyott bennünket az a férfi, akinek tanításai mindennapi munkánkban állandó tanácsot és segítséget jelentettek, aki útmutatásával és példamutatásával vezetett bennünket a boldogabb, szabadabb élet felé. De tudjuk, hogy nem hagyott bennünket végkép magunkra ; velünk marad, velünk él továbbra is alkotásaiban és tanításaiban. Velünk lesz Sztálin elvtárs valahányszor egyre szépülő városainkra, hídjainkra, gyárépületeinkre, lakóházainkra és az épülő földalatti vasútra tekintünk. Ő rá emlékezünk akkor is, amikor a Róla elnevezett városból kikerülő gépek iparunk fejlesztését gyorsítják, amikor a traktorok és kombájnok százai könnyítik meg a mezőgazdasági munkát hazánkban. Rá gondolunk, amikor haladó tudományunk eredményeiről adunk számot, amikor tehetséges ifjaink előtt nyitva áll a tudományhoz vezető út, amikor tudósaink munkájukhoz mindennemű támogatást megkapnak és eredményeikért a legnagyobb megbecsülésben részesülnek. Az Ő jóságos arcát látjuk, amikor a sok épülő bölcsőde megtelik kacagó, vídám, boldog gyerekekkel, akiknek jövője felől nyugodt biztonság tölti el a rájuk visszamosolygó anyákat és apákat. Az Ő figyelmeztető szavát halljuk, az Ő fáradhatatlan példamutatása áll előttünk, amikor minden-

napi munkánkat végezzük. Nehézségeink leküzdésére az Ő munkáiból merítünk erőt.

Az Ő szelleme él bennünk, amikor a szocializmust még több és még jobb munkával építjük. Az Ő szavai köteleznek bennünket fokozott helytállásra a munka frontján.

Megfogadjuk, hogy még jobban fogjuk szeretni a szovjet népet és még hívebben fogjuk követni a Szovjetunió Kommunista Pártjának útmutatását. Hűek leszünk Pártunkhoz és annak egységét még éberebben fogjuk megőrizni. Megfogadjuk, hogy szabadságunkat, nemzeti függetlenségünket — amit Neki köszönhetünk — minden erőnkkel megvédjük és a béke ügyének tántoríthatatlan harcosai leszünk. Megfogadjuk, hogy Sztálin elvtárs öröksége birtokában győzelemre visszük a szocializmus ügyét hazánkban. —

A gyászülés ezután Rusznyák István elnök javaslatára az alábbi szövegű táviratot intézte a Szovjetunió nagykövetségéhez :

*J. D. Kiszjeljov elvtársnak,
a Szovjetunió magyarországi nagykövetének,*

Budapest

A magyar tudomány dolgozóit mélységes megrendüléssel érintette a hír, hogy a világ békeszerető embereinek nagy vezére J. V. Sztálin meghalt.

Mi, magyar tudósok, el nem múló hálával, forró szeretettel tekintünk a nagy Sztálin emléke felé, akinek tudományos életünk megújulását és új, nagyszerű perspektíváját köszönhetjük.

E szomorú napokban fogadjuk, hogy a szovjet nép nagyszerű harcai és a szovjet tudósok példája nyomán még fokozottabb lendülettel visszük előre a szocializmus zászlaját azon az úton, amelyet a nagy Sztálin jelölt meg a világ békeszerető emberei számára.

Éljen és virágozzék a szovjet és magyar nép megbonthatatlan barátsága.

*A Magyar Tudományos Akadémia
gyászülése résztvevőinek nevében*

Rusznyák István

a Magyar Tudományos Akadémia elnöke

A kiadásért felel: Mestyán János

Műszaki felelős: Farkas Sándor

Kézirat beérkezett: 1953 III. 12. Terjedelem: 2 (A/5) ív, 2 ábra

Akadémiai nyomda, Gerlőczy-u. 2 — 23766/53 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

Felelős szerkesztő : Osztrovszki György

Technikai szerkesztő : Galambos Mihályné

Szerkesztőség : Budapest, V., Nádor-u. 12. Távbeszélő: 113-400

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 424-595

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekszámla : 04-878-111-48

Ara: 3,-- P1

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

OSZTROVSZKI GYÖRGY
MB. FŐTITKÁR

1953 ÁPRILIS—MÁJUS

LX. KÖTET — 499. SZÁM



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET, 1953

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA 1953. ÉVI NAGYGYŰLÉSÉNEK PROGRAMMJA

Május 25-én és 26-án

A Magyar Tudományos Akadémia osztályainak együttes ülése
(II. csztály előadásai)

Május 27-től május 29-ig

A Magyar Tudományos Akadémia osztályainak tudományos ülései

Május 30-án, szombaton délelőtt fél 10 órakor

Közgyűlés

Május 30-án, szombaton délután 5 órakor

Záróülés
(Belépés külön meghívóval)

II. TÁRSADALMI—TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye: V. Akadémia-u. 2. I. em., az Akadémia díszterme.

ÖSSZES ÜLÉS

Május 25-én, hétfőn délelőtt 10 órakor

Fogarasi Béla r. tag:

A tudomány törvényei Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjet-unióban« című művének megvilágításában.

Hozzászólók:

Jánossy Lajos akadémikus,

Rényi Alfréd lev. tag,

Szőrényi Imre lev. tag,

Törő Imre akadémikus.

Május 25-én, hétfőn délután 4 órakor

Molnár Erik r. tag:

A sztálini mű jelentősége a társadalmi-történeti tudományok számára.

Hozzászólók:

Gunda Béla a történettudományok kandidátusa.

Szabó Imre lev. tag,

Székely Endréné.

Május 26-án, kedden délelőtt 10 órakor

Nagy Imre lev. tag:

A munkás-parasztszövetség gazdasági alapjai a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszán a népi demokratikus országokban.

Hozzászólók :
Dégen Imre,
Erdei Ferenc lev. tag,
Fekete Ferenc.

Május 26-án, kedden délután 4 órakor
Hevesi Gyula lev. tag :
A tudomány és termelés kapcsolata a szocializmus építésében.

Hozzászólók :
Geleji Sándor lev. tag.
Gillemot László lev. tag,
Markos György,
Vadász Elemér akadémikus,
Winter Ernő lev. tag.

I. NYELV- ÉS IRODALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye : V. Pázmány Péter-tér 1—3. I. em. Eötvös Loránd Tudomány-
egyetem aulája.

Május 27-én, szerdán délelőtt 10 órakor
NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS
Waldapfel József lev. tag :
Beszámoló az osztály munkájáról és feladatairól.
Pais Dezső akadémikus :
A magyar nyelvtudomány időszerű kérdései.
Tompa József a nyelvtudományok kandidátusa :
Anyanyelvünk leíró nyelvtana.

Május 27-én, szerdán délután 5 órakor
Németh Gyula akadémikus :
A szovjet turkológia.
Lakó György lev. tag :
Tanulmányutam a Szovjetunióban.

Május 28-án, csütörtökön délelőtt 10 órakor
Kardos Tibor az irodalomtudományok doktora :
A magyar humanizmus kérdései.

Május 28-án, csütörtökön délután 5 órakor
Szabolcsi Bence lev. tag :
Népi és egyéni műalkotás a zenetörténetben.
Sőtér István az irodalomtudományok kandidátusa :
Eötvös József.

III. MATEMATIKAI ÉS FIZIKAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye : V. Akadémia-u. 2. I. em., az Akadémia felolvasóterme.

Május 27-én, szerdán délután 5 órakor

NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS

Rényi Alfréd lev. tag és *Budó Ágoston* lev. tag
beszámolói az osztály és a bizottság munkájáról.
Jánossy Lajos r. tag :
Beszámoló a Berliini Fizikus Kongresszus egyes problémáiról.

Május 28-án, csütörtökön délelőtt 11 órakor
Gombás Pál r. tag :
Elméleti fizikai kutatásokban alkalmazott matematikai módszerek, különös tekintettel a kvantummechanikai közelítő módszerekre.

Május 28-án, csütörtökön délután 3 órakor
Egerváry Jenő r. tag :
Az Alkalmazott Matematikai Intézet munkája a matematikai fizika és annak ipari alkalmazása terén.
Rényi Alfréd lev. tag :
Az Alkalmazott Matematikai Intézet munkája a valószínűségszámítás és annak ipari alkalmazásai terén.

- Május 29-én, pénteken délelőtt 11 órakor
VITAÜLÉS az algebra fejlődéséről, különös tekintettel a hazai algebrai kutatásokra.
 Elnököl: *Rédei László* lev. tag.
 Referál: *Fuchs László* a matematikai tudományok kandidátusa.
- Május 29-én, pénteken délután 3 órakor
VITAÜLÉS a hazai alkalmazott matematikai kutatások helyzetéről.
 Bevezető referátumot tart: *Hajós György* lev. tag.

IV. BIOLÓGIAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye: V. Szalay-u. 7. Magyar Jogász Szövetség díszterme.

Május 27-én, szerdán délelőtt 9 órakor

NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS

Zólyomi Bálint lev. tag:
 Beszámoló az osztály munkájáról.

Soó Rezső r. tag:

Időszerű kérdések és feladatok a magyar biológiai kutatásban.

Május 28-án, csütörtökön, délelőtt 9 órakor

Maucha Rezső lev. tag:

A vizek produktív biológiája és a halászat.

Május 28-án, pénteken délután 2 órakor

Győrffy Barna a biológiai tudományok kandidátusa:

A növények anyagcsere-típus-változásainak biokémiai vonatkozásairól.

V. ORVOSI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye: Dimitrov-tér 8. Közgazdaságtudományi Egyetem.

Május 27-én, szerdán délelőtt 10 órakor

NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS

Törő Imre lev. tag:

Beszámoló az osztály munkájáról és feladatairól.

Május 27-én, szerdán délután 3 órakor

Rusznayk István r. tag:

A nyirokkeringés vizsgálatának újabb eredményei.

Lüttmann Imre az orvostudományok kandidátusa:

A szív- és nyeregek sebészetében Magyarországon elért klinikai és kísérletes eredmények.

Május 28-án, csütörtökön délután 3 órakor

Sós József az orvostudományok kandidátusa:

A pajzsmirigymegbetegedések klinikai és közegészségügyi problémái.

Ivanovics György lev. tag:

A vírusok szaporodásának kérdése, különös tekintettel az Aujeszky-virusra.

VI. MŰSZAKI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye: május 27-én délelőtt és délután, május 28-án délután, május 29-én délelőtt és délután: V. Akadémia-u. 2. I. em. az Akadémia Díszterme.

Május 28-án délelőtt: VI. Rudas László-u. 45. MTESZ.

Május 27-én, szerdán délelőtt 9 órakor

NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS

Hevesi Gyula lev. tag:

Beszámoló az osztály munkájáról, a műszaki tudományok helyzetéről, feladatairól.

Szádeczky-Kardoss Elemér r. tag:

A hazai barna- és fekete kőszén, mint népgazdaságunk egyik legfontosabb alapanyaga.

Május 27-én, szerdán délután 4 órakor

Kovács Károly Pál lev. tag:

A villamos energiagazdálkodás népgazdasági tervünkben.

- Lévai András* a műszaki tudományok kandidátusa :
Időszakosan változó teljesítőképességű erőművek egyenértékű teljesítőképességének meghatározása, különös tekintettel a vízierőművekre.
- Május 28-án, csütörtökön délelőtt 9 órakor
Schlattner Jenő :
Magyar barna kőszén kokszosítása vasgyártás szempontjából.
Visnyovszki László a műszaki tudományok kandidátusa :
Nyersvasgyártásunk távlati fejlesztése.
- Május 28-án, csütörtökön délután 4 órakor
Szendy Károly a műszaki tudományok kandidátusa :
Az országos kooperációs hálózat feszültsége és kialakítása.
Heller László a műszaki tudományok doktora :
Erőmű építési tervünk alapvető kérdései.
- Május 29-én, pénteken délelőtt 9 órakor
Gillemot László lev. tag :
Hazai ötvözetekkel gyártott szerkezeti acélok.
Verő József r. tag :
A bór, mint egyéb ötvözőelemek helyettesítője az acélban.

VII. KÉMIAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye : VI. Rudas László-u. 45. a MTEENZ nagyterme.

- Május 27-én, szerdán délelőtt 1/2 10 órakor
NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS
Erdey László lev. tag :
Beszámoló az osztály munkájáról és feladatairól.
Schay Géza lev. tag :
Gázadszorpcióra vonatkozó elméletek néhány termodinamikai vonatkozásáról.
- Május 27-én, szerdán délután 5 órakor.
Fodor Gábor lev. tag :
A szerves kötésű nitrogén-atom térkémiájára vonatkozó újabb vizsgálatok.
- Május 29-én, pénteken délután 3 órakor
Lengyel Sándor docens :
Elektrolitoldatok egyensúlyi tulajdonságainak elmélete.

VIII. AGRÁRTUDOMÁNYOK OSZTÁLYA

Az előadások helye : VI. Dózsa György-u. 84/a., az »Építők Rózsa Ferenc kulturotthona«.

- Május 27-én, szerdán délelőtt 9 órakor
NYILVÁNOS OSZTÁLYÜLÉS
Erdei Ferenc lev. tag :
A SzKP XIX. Kongresszusa határozatainak útmutatása mezőgazdasági tudományunk fejlesztésére.
Somos András lev. tag :
Beszámoló az osztály munkájáról és feladatairól.
- Május 27-én, szerdán délután 2 órakor
Kreybig Lajos lev. tag :
Talajerőgazdálkodás szerveztrágyázási vonatkozásai és problémái.
- Május 28-án, csütörtökön délelőtt 9 órakor
Oroszlány István kutatóintézeti osztályvezető :
Nagyüzemi öntözéses növénytermesztés bevezetésének előfeltételei és a hazai tapasztalatok.
- Május 28-án, csütörtökön délután 2 órakor
Roller Kálmán egyetemi docens :
Mezővédő erdősávok telepítésének tanulságai és jövőbeni irányelvei.
- Május 29-én, pénteken délelőtt 9 órakor
Manninger Rezső r. tag :
A szarvasmarha-brucellózis elleni védekezés a nagyüzemi gazdálkodás keretében.
- Május 29-én, pénteken délután 2 órakor
Schandl József a mezőgazdasági tudományok doktora :
Juh szaporításának répgazdasági jelentősége és módszerei.

EMLÉKÜNNEPÉLY MARX KÁROLY HALÁLÁNAK 70. ÉVFORDULÓJÁRA

A Magyar Tudományos Akadémia az Akadémia dísztermében Marx Károly halálának 70. évfordulója alkalmából 1953. március 13-án ünnepséget rendezett. Az ünnepségen számos közéleti személyiség vett részt.

Fogarasi Béla akadémikus bevezetője után Molnár Erik akadémikus és Mód Aladár egyetemi tanár tartott előadást, amelynek szövegét alább közöljük.

MARX, A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM VEZÉRE

MOLNÁR ERIK
akadémikus

A munkásosztály, amelynek az osztály nélküli társadalom létrehozásával az emberiség legnagyobb történelmi feladatát kell megoldania, egymásután teremti meg a nagy történelmi személyiségeket, előbb Marxt és Engelt, utána Lenint és Sztálint. Ezek annyival nagyobbak a történet korábbi nagy alakjainál, amennyivel feladatuk nagyobb a történet minden korábbi feladatánál.

A nagy emberek történelmi szerepében összefonódik a véletlen és a szükségszerű: »Hogy ez vagy az a nagy ember, és éppen ez, ebben a meghatározott időben, ebben az adott országban fellép, természetesen merő véletlen« — mondotta Engels.¹ De a nagy ember, ez vagy az, vagy egy harmadik, meghatározott időben és adott országban szükségszerűen mindig megjelenik, valahányszor a történelmi helyzet ezt megköveteli. A kor, amely kitűzi a történelmi feladatot, megteremti a feladat megvalósításának eszközeit, köztük a nagy embert, a nagy történelmi személyiséget is. Nincs ebben semmi misztikum. Az egyéni helyzetek és képességek sokféle véletlenje közt mindig akad olyan személyiség, akit a történet saját feladatai magaslatára emelhet. Ami nem mindenkor, az maga a nagy történelmi feladat. A nagy embert csak azok a korok, azok az *osztályok* hívhatják életre, amelyekre nagy történelmi feladat várakozik. Ez a magyarázata annak, hogy a burzsoázia, amely az emberiség történelmi feladatainak útjában áll, a legutolsó évszázad alatt a filozófiában és a politikában már csak törpéket, ha nem egyenesen szörnyszülötteket produkált. A hanyatló osztály magával ragadja a lejtőn a tehetségeket is.

Hetven éve, hogy Marx Károly, a nemzetközi munkásosztály első nagy vezetője és az emberiség egyik legnagyobb géniusza meghalt. Száztíz éve, hogy huszónötesztendőskorában felismerte a munkásosztály világtörténelmi feladatát, azt, hogy megdöntse a kapitalizmust és saját felszabadításával egyszersmindenkorra felszabadítsa az egész emberiséget. Ez Marx tanításában, mondotta Lenin, a legfontosabb.² Ez volt a feladat, amely elé állította a munkásosztályt a kor, az emberiség, amely »mindig csak olyan feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg is tud oldani, mert . . . maga a feladat is csak ott merül fel, ahol megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy legalább is keletkezőben vannak.«³ Marx nagy elméleti telje-

¹ Engels levele Starckenburghoz. 1894. jan. 25. Marx—Engels válogatott levelei. Szikra, 1950. 547. old.

² *Lenin*. Marx Károly tanításának történelmi sorsfordulatai. Marx, Engels, marxizmus. Szikra, 1948. 64. old.

³ *Marx*. Előszó »A politikai gazdaságtan bírálatához.« Marx—Engels. Válogatott művek. Szikra, 1949. I. köt. 340. old.

sítménye, általánosabban kifejezve, az volt, hogy megértette a társadalmi élet anyagi feltételeit, s ezekből vezette le a társadalom előtt álló feladatot és a feladat megoldásának eszközeit. A nagy emberek Sztálin szerint éppen azok, akik képesek helyesen felfogni a társadalmi élet adott feltételeit, és meg tudják érteni, hogyan lehet azokat megváltoztatni.⁴

A társadalmi élet adott feltételeit, az anyagi feltételek döntő szerepét, amelyek meghatározzák a társadalmat és egész fejlődését, elleplezi maga a társadalom, élete bonyolult rétegződésével, intézményeivel és ideológiai képződményeivel. A társadalom kifejleszti felszíne külső világát, amely csalóka jelenségeivel elfedi a mélyében működő meghatározó erőket. Hegel a maga idealista módján arról beszélt, hogy a nagy ember »célját és hivatását nem a dolgok nyugodt, rendezett, a fennálló rendszer által szentesített folyásából, hanem olyan forrásból meríti, amelynek tartalma rejtve van, s nem fejlődött még a jelenlévő létig, a belső szellemből, mely még földalatti és dörömböl a külvilágon, hogy ezt, mint héját, szétfeszítse.« Így merítette Marx a saját és a munkásosztály történeti célját nem a dolgok rendezett felszíni folyásából, hanem a társadalom anyagi életfolyamatában működő rejtett, »földalatti« erőkből, a munkásosztály forradalmi erejéből, mely, mások által nem is sejtve, ott dörömbölt már a polgári világon, hogy ezt, mint külső héját szétfeszítse.

A munkásosztály világtörténeti hivatásából, történetformáló forradalmi erejéből a felszín akkor, az 1840-es években, vajmi keveset mutatott. Úgy látszott, hogy a történetet az eszmék kormányozzák. Nem forgatta-e fel a szabadság eszméje az egész, régi feudális társadalmat? Az eszmealkotás pedig, a világos megváltoztató gondolkodás és a világ gyakorlati megváltoztatása is a kiemelkedő egyének osztályrészének tűnt. A francia forradalom nem a filozófusok eszméit valósította-e meg, és nem Napóleon, a »hős«, volt-e az, aki az új eszméket Európaszerte elterjesztette szuronyai hegyén? Mind-ebből az is következett, hogy a történetben a véletlen uralkodik. Hiszen nyilvánvaló, hogy ha a történet végső hajtóereje a kiemelkedő személyiség, akkor a történeti folyamat nem lehet más, mint véletlenek sorozata, mert akkor a véletlenül múlik, hogy a történetalakító nagy személyiség mikor jelenik meg, s ha megjelent, hogyan gondolkodik és mire törekszik.

A filozófusoknak és a hadvezéreknek, a fenkölt eszméknek és a hősi akaratnak ebben a kaotikusan tündöklő világában vajjon mit kereshetett a tudatlan és durva, az emberiségéből is kivetkőztetett proletáriátus? Nem mutatta-e meg a francia forradalomban, hogy anarchiát tud ugyan teremteni, de építésre képtelen? Nem volt-e ráutalva a »művelt, vagyonos osztályok« gyámkodására, mint az utópista szocialisták hangoztatták, ha helyzetén javítani akart? Nem mondotta-e maga Marx, hogy »a kialakult proletáriátusban gyakorlatilag befejeződött az emberiségtől, még az emberiség látszatáról való elvonatkoztatás is«, hogy »az ember a mai társadalomban elveszítette önmagát«?⁵

Ez volt a felületi tényeknek, ködgomolyagoknak, melyek sziklafalat varázsoltak a szemlélő elé, az az áthatolhatatlannak látszó akadálya, amelyen Marx a szellem fegyvereivel áttört, hogy felfedezze az elrejtett lényegét.

⁴ Lásd Sztálin: Beszélgetés Emil Ludwig német íróval. Művei, 13. köt. Szikra, 1951. 111 old.

⁵ *Marx-Engels*: A szent család. Lásd M. E. G. A. I. rész. 3. köt. 206. old.

Az első lépés »minden létező könyörtelen kritikája« volt, amely »nem retten vissza saját eredményeitől, se a fennálló hatalmakkal való összeütközéstől.«⁶ Már ez széjjeltépte a polgári társadalom képmutató, hazug lepleit. Bebizonyult, hogy a politikában nem eszmék harca folyik, hanem a magántulajdonból eredő ellentétek küzdenek egymással. A megszentelt vallásról pedig kitűnt, hogy »vallásos nyomorúság« — a »valóságos nyomorúság kifejezése és tiltakozása a valóságos nyomorúság ellen«, hogy »a vallás a nép ópiuma.«⁷

Marx a társadalom kritikájánál a dialektikus módszert alkalmazta, amely »a meglevő pozitív megértésébe tagadásának, szükségszerű elmúlásának megértését is belefoglalja, minden keletkezett formát a mozgás folyamatában, tehát múlandó oldaláról is felfog, semmi előtt meg nem hódol, lényegében kritikus és forradalmár.«⁸ Ez képesítette, arra hogy megragadja a meztelen valóságot, hogy felismerje a kapitalizmusban azt, ami haladó, de azt is, és főként azt, ami elkerülhetetlenül pusztulásba sodorja. Engels azt írta, hogy Marx és ő voltak jóformán az egyedüliek, akik átmentették a hegeli idealizmus összeomlásából a tudatos dialektikát a természet és a történet materialista felfogásába. Valójában többről van itt szó, mint egyszerű átméntésről. A dialektikát Marx — és Engels — kovácsolta a forradalmi kritika ellenállhatatlan fegyverévé. Ez a munka nem merült ki abban, hogy a dialektikát, mely az idealista Hegelnél »a feje tetején állt«, materialista talpára állították, hogy felfedezték »a misztikus burokbán az észszerű magot«. A hegeli dialektikát, mint Sztálin megállapítja, egyúttal továbbfejlesztették. Enélkül a dialektika nem válhatott volna a forradalmi kritika fegyverévé, mert Hegel reakciós szociális és politikai nézetei eltorzították dialektikáját és metafizikai vonásokat vittek be a fejlődésről alkotott felfogásába. Marx és Engels kiküszöbölték Hegel dialektikájából a metafizikai vonásokat és ezzel Hegel következetlen forradalmi dialektikáját következetesen forradalmi dialektikává alakították át.

A dialektikus szemlélet felismeri, hogy a valóság közvetlen felszíne különbözik a lényeges összefüggésektől. A felszínen a látszatok világa, valamilyen »elvarázsolts, visszájára fordított és fejetetejére állított világ«⁹ burjánzik, amely elfedi a lényeges összefüggéseket. Marx nagy jelentőséget tulajdonított a »felszín« és a »lényeg« dialektikus ellentétpárjának a kapitalizmus kritikája szempontjából. A kapitalizmus fetisizmusa, az, hogy a kapitalizmusban a társadalmi összefüggések, az emberek viszonyai ellepleződnek és dolgok viszonyaiként jelennek meg, ebbe a kategóriába tartozik. A tőke nem mutatja meg közvetlenül a benne foglalt kizsákmányolási viszonyt, hanem úgy jelenik meg, mint valamilyen dolog, amely önerejéből termel érték többletet. A burzsoá propaganda és a burzsoá tudomány, mely maga is csak a burzsoá propaganda egyik formája, ezt a látszatvilágot aknázza ki, amikor a burzsoá társadalmat a szabadság, a szabadon szerződő szabad emberek világának tünteti fel, holott a valóságban a bérabszolgaság világa. A burzsoázia komoly hasznot húz ebből a látszatvilágból. A burzsoá társadalom viszonylagos életerejét, azt, hogy ideig-óráig képes még életét meg-

⁶ Marx levele Rugehoz. 1843. szept. Lásd M. E. G. A. I. rész. 1. köt. I. félköt. 573. old.

⁷ Marx: A hegeli jogbölcselet bírálatához. Lásd M. E. G. A. I. rész. I. köt. I. félköt. 607. old.

⁸ Utószó »A tőke« 2. kiadásához. Lásd Marx: A tőke. I. köt. Szikra, 1948. 22. old.

⁹ Marx: A tőke. 3. köt. Szikra, 1951. 899. old.

hosszabbítani, nem kis mértékben felszíne látszatvilágából meríti. De ugyan- ezért a burzsoa, a kapitalista társadalom tudományos elemzése egyúttal a szó szoros értelmében leplezését jelenti, együtt jár annak a hazug lepelnek a lerántásával, amely elfedi a kapitalista társadalom meztelen valóságát. Marx a kapitalizmus kritikájánál teljes tudatossággal alkalmazta azt a dialektikus eljárást, amely áltöri a dolgok felszíni leplét, hogy rejtett lényegük- höz férközzék. Így jutott el egyik leghatalmasabb felfedezéséhez, az éték- többlet-éhez is, amelyen a kapitalizmus és a burzsoa társadalom élete alapul, s amelyet Engels joggal nevezett a tökéletes rejtett »titkáknak«. Marx előtt még a legkitűnőbb polgári közgazdászok is, mint Ricardo, rabjai marad- tak »a valóságos viszonyokat láthatatlanná tevő és éppen az ellenkezőjüket mutató« kapitalista látszatvilágnak,¹⁰ s ezért nem is tudtak a kapitalizmus végső titkába behatolni.

A dialektikus módszerrel függ össze Marx másik hatalmas felfedezése is, a történet materialista elmélete, amely a felszínen uralkodó eszmék és véletlen események mögött felfedte a történet rejtett, de törvényszerű végső hajtóerejét. Marx kimutatta, hogy az emberek eszmei indítékait és ezeknek összeütközéseit a társadalom termelési viszonyaiban elfoglalt különböző osztályhelyzetük határozza meg, s hogy viszont, a társadalom termelési viszonyai termelőerőinek fejlődési fokától függenek. Ezzel a történet szín- padán megjelentek, a nagy személyiségek mögött, valódi szereplői, az osztályok és a tömegek. Az egyéni életjelenségek, eszmék és létfeltételek sokféle vélet- lenének helyét elfoglalták a megisméltető tömegjelenségek, az osztályok ideológiája és ennek törvényszerű alapja, az osztályra érvényes élet- és ter- melési feltételek. Az elvont eszmei harc helyébe az osztályharc, az osztályok anyagi érdekharca lépett, mely lehetővé tette az eligazodást a történet látszó- lagos zűrzavarában. Lenin azt írta, hogy »az emberek a politikában mindig az ámitás és az önámítás együgyű áldozatai voltak és lesznek, amíg meg nem tanulják azt, hogy akármely erkölcsi, vallási, politikai és szociális frázis, nyilatkozat, ígéret mögött felismerjék az egyik vagy a másik osztály érdekeit.«¹¹ Hogy az ámitásokat ma már felismerik s nem hagyják magukat kizsákmányoló- iktól félrevezetni, Marx osztályharc-elméletének köszönhetik.

A történelmi materializmus nemcsak a dialektikus módszer eredménye. A dialektikus módszer egymagában a tudományos eredményt még nem biztosítja. A hegeli dialektika is a felszíni látszattól tör a lényeg felé, de amit az idealista Hegel felfedezett, csak az abszolút fogalom fantasztikus mozgása volt. Az idealista dialektika még a misztifikáció eszköze, s a dialektika csak akkor válik valóban tudományos módszerré, ha a materialista filozófiával párosul. A kettőt Marx egyesítette, aki ugyanakkor, amikor a dialektikát materialistává tette, az addigi metafizikai, szemléltető materializmust a dia- lektikus materializmus magasabb fokára emelte, ami a filozófia történetében forradalmi fordulatot jelentett. Marx a történelmi materializmust, amely Sztálin szavai szerint »a dialektikus materializmus tételeinek kiterjesztése a társadalmi élet tanulmányozására«,¹² nemcsak a dialektikus módszer segít-

¹⁰ *Marx*: A tökéletes. I. köt. Szikra, 1948. 582—583. old.

¹² *Sztálin*: A dialektikus és a történelmi materializmusról. A leninizmus kérdései. Szikra. 1952. 668. old.

¹¹ *Lenin*: A marxizmus három forrása és három alkotórésze. Lenin. Válogatott művek I. köt. Szikra, 1948. 69. old.

ségével dolgozta ki, hanem úgy, hogy kiterjesztette a társadalmi életre a materialista filozófia tételeit is.

Az első lépéseket ebben az irányban elvileg már a Marx előtti materializmus megtette. A francia materialisták nézete az volt, hogy az emberi történetet éppúgy törvények szabályozzák, mint a természeti jelenségeket. Sőt, kiterjesztették a társadalomra azt a filozófiai tételt is, hogy a tudatot a lét határozza meg, amennyiben az embert a társadalmi körülmények termékeként fogták fel. Társadalomfelfogásuk azonban ténylegesen idealista maradt. Nem jutottak tovább az elvont determinizmusnál, amely szerint minden szükségszerű, s a történetet tényleg ők is az eszmék véletleneiből magyarázták. A társadalmi létet pedig, amely a társadalomban élő ember tudatát alakítja, a politikai-jogi viszonyok felépítményi kategóriájával azonosították. Materializmusuk tehát következetlen, befejezetlen maradt, ténylegesen megállott a természeti jelenségeknél, és nem terjedt ki a társadalom területére. Mint a dialektikus módszert, úgy a materialista filozófiát is Marx alkalmazta először következetesen a társadalom területén. A társadalmi törvényszerűségeket vagy szükségszerűségeket, történetileg változó tartalmaikkal, konkrétan kifejtette, és kimutatta, hogy amint a tudatot az anyagi lét, úgy a társadalom tudatát is anyagi léte, anyagi termelőmódja határozza meg. Ezzel Marx a társadalomról szóló tanítást valóban tudományos alapra helyezte, pontosan kifejezve, megalapította magát a társadalomtudományt. A gondolat fejlődésében ez is forradalmi fordulat volt.

A társadalom termelési módjának történetéből, ebből az addig »titkos történetből« vezette le Marx a munkásosztály világhivatását. A társadalmisított termelőerők összeütköznek a burzsoa termelési viszonyokkal, és lázadásukat, akár akarja ezt a proletáriátus, akár nem, a munkásosztály történeti akciójának kell kifejeznie és győzelemre vinni a burzsoázia ellen. »Nem arról van szó, hogy ez vagy az a proletár mit akar, vagy akár az egész proletáriátus is időlegesen milyen célt tűz ki magának. Arról van szó, hogy *mi a proletáriátus*, és hogy e *léténél* fogva, milyen történeti cselekvésre kényszerül. Célját és történeti cselekvését saját élethelyzete, valamint a mai polgári társadalom egész szerkezete, érzékelhető módon, visszavonhatatlanul megszabják.«¹³

A proletáriátust, állapította meg Marx, a burzsoa termelési viszonyokban elfoglalt helyzete, az ebből a helyzetből eredő elnyomorodás kényszeríti a burzsoa társadalom forradalmi megdöntésére. A forradalom maga gondoskodik arról, hogy a proletáriátus képessé váljék az új társadalom felépítésére, mert megneveli, az osztályöntudat magas fokára emeli ugyanazokat a munkástömegeket, amelyeket a kapitalizmus emberi mivoltukból is kivetkőztetett. »15, 20, 50 év polgárháborúján és népháborúján kell áthaladnotok, nemcsak azért, hogy megváltoztassátok a viszonyokat, hanem azért is, hogy önmagatokat megváltoztassátok és képessé váljatok a politikai uralomra.«¹⁴

A történet azonban csak a forradalmi cselekvés, a forradalom, a szocializmus objektív feltételeit hozza létre. Ezenfelül : »A történet mitsem csinál . . . Az ember, a valóságos, eleven ember az, aki a történetben cselekszik, bír és küzd.« Maga a történet, »semmi egyéb, mint a céljai megvalósítására törvő ember tevékenysége.«¹⁵ A proletáriátus pártja meghatározott objektív társa-

¹³ *Marx*: A szent család. M. E. G. A. I. rész. 3. köt. 207. oldal.

¹⁴ *Marx*: Leleplezések a kölni kommunista-perről. Marx—Engels művei, orosz nyelvű kiadás, 8. köt. 506. old.

¹⁵ *Marx*: A szent család. M. E. G. A. I. rész. 3. köt. 265. old.

dalmi feltételekkel találja magát szemben, amelyekkel a fejlődés minden fokán, minden pillanatban számolnia kell. De az objektív feltételek alapján maguk az emberek csinálták történetüket. A proletáriátus pártjának aktívan kell fellépnie és fel kell használnia az objektív társadalmi feltételeket arra, hogy a munkásságot felvilágosítsa, megszervezze és harcba vezesse a kapitalizmus forradalmi megdöntésére. A szubjektív osztályerők történeti akciója nélkül a kapitalizmus sohasem omlanék össze, és a szocializmus sohasem valósulna meg.

Marx minden idők legnagyobb teoretikusai közé tartozik. De ez, Engelszel szólva, »az egész embernek korántsem tette ki még a felét sem«. A tudomány, mondotta Engels Marx sírjánál tartott beszédében, »Marx számára a történelmet mozgó, forradalmi erő, és ő maga »mindenekelőtt forradalmár volt. Igazi élethivatása az volt, hogy így vagy amúgy közreműködjék a tőkés társadalom s az általa alkotott állami berendezések megdöntésén, hogy közreműködjék a modern proletáriátus felszabadításán, amelyet először ő ébresztett helyzetére és szükségletei tudatára, annak a tudatára, hogy mik felszabadításának feltételei. A harc volt az eleme.«¹⁶

Marx a materializmust annyiban is következetesen végigvitte, hogy kiterjesztette az elmélet területéről a gyakorlati tevékenység területére. Az elméletet a gyakorlattól, a materialista elméletet a kommunista gyakorlattól elválaszthatatlannak tekintette. Szerinte a gyakorlati materialista, vagyis a materialista a gyakorlatban — kommunista. A materialistát elméleti felfogása kommunista gyakorlati magatartásra kötelezi, arra, »hogy a fennálló világot forradalmasítsa, a meglévő dolgokat gyakorlatilag támadja és megváltoztassa.«¹⁷ Az elsőbbség pedig a materialista elméletnek és a kommunista gyakorlatnak ebben az egységében a gyakorlatot illeti. Marx kezdettől fogva azon az állásponton volt, hogy az elméleti kritikának »a politika kritikájához, a politikában való pártos állásfoglaláshoz, tehát a valóságos harcokhoz« kell kapcsolódnia, és azonosítania kell magát az utóbbiakkal.¹⁸

A pártos álláspont is új dolog volt a filozófiában. »A filozófusok a világot csak különbözőképpen *magyarázták*; de a feladat az, hogy *megváltoztassuk*.«¹⁹ Hegel magyarázni igyekezett a létező világot, de nem törekedett arra, hogy megváltoztassa, ellenkezőleg, azt magyarázta, hogy a világ, úgy, ahogyan van — a porosz félf feudális világ — észszerű és megváltoztathatatlan. A francia materialisták szerették volna, hogy a létező világ megváltozzék és észszerűvé váljék. De arról, hogy forradalmi úton megváltoztassák, ők is lemondottak és a világ átalakulását ráhagyták a véletlenre. Marx azonban levonta a francia forradalom következményeit. Látta, hogy a feudalizmust a forradalmi paraszttömegek döntötték meg és tudta, hogy a kapitalizmust csak a proletáriátus tömegforradalma semmisítheti meg. Ezért ő arra törekedett, hogy forradalmi úton megváltoztassa a létező világot. A filozófus és a történeti személyiség, akik előtte külön alakok voltak, nála egységbe olvadtak össze, úgy hogy a filozófus beolvadt a forradalmárba.

¹⁶ Engels beszéde Marx Károly sírjánál. Marx—Engels. Válogatott művek, 2. köt. Szikra, 1949. 164. old.

¹⁷ *Marx—Engels: A német ideológia.* Szikra, 1952. 25. old.

¹⁸ Marx levele Rugehoz. 1843. szept. M. E. G. A. I. rész. I. köt. 1. félköt. 573—574. old.

¹⁹ 11. Feuerbach-tézis. Marx—Engels. Válogatott művek. II. köt. Szikra, 1949. 401. old.

Lenin Marxt nemcsak a klasszikus német filozófia, a klasszikus angol politikai gazdaságtan és a francia szocializmus, hanem egyúttal a francia forradalmi tanok folytatójának és zseniális betetőzőjének tekintette.²⁰ Marx a francia forradalmi tanokat az osztályharc-elmélet legfontosabb részében, a proletárdiktatúráról szóló tanításában fejlesztette tovább. A francia forradalom története, a jakobinusok demokratikus diktatúrája, amely gyökeresen kiirtotta a feudalizmust, meggyőzte arról, hogy a forradalmi munkásosztály csak akkor arathat győzelmet, ha felállítja a felfegyverzett proletártömegek diktatúráját. Marx kezdetől fogva tisztában volt azzal, hogy a burzsoa rendet csak a proletáriátus fegyveres felkelése döntheti meg, és a proletárdiktatúra, »az uralkodó osztállyá szervezett proletáriátus« gondolatát már az 1848—51-es évek forradalmi előtt a Kommunisták Kiáltványában kifejtette. A következő évtizedekben azután, ahogy a munkásmozgalom tapasztalatai halmozódtak, mind konkrétabb formába öntötte a proletárdiktatúráról szóló tanítását, amelyet, Weydemeyerhez intézett híres levele szerint, maga is elmélete legjelentősebb részei közé sorozott. Az 1848—51-es évek forradalmi tapasztalatai alapján a proletárforradalomnak feladatul tűzte ki a burzsoa államgépezet összetörését, és a Párizsi Kommun feladásai alapján kidolgozta a burzsoa államgépezet helyébe lépő proletárdiktatúra formáját.

Éppen, mert mindenekelőtt forradalmár volt, Marx hatalmas elméleti munkáját közvetlenül a forradalmi gyakorlat szolgálatába állította. A filozófia vagy az elmélet az ő szemében, ismert szavai szerint, a proletáriátus szellemi fegyvere, az elméleti munka, elméleti harc a gyakorlati harc szolgálatában. Az elmélet nála a gyakorlatból táplálkozott. Elméleti munkájával a munkásmozgalom gyakorlati szükségleteinek kielégítésére törekedett, a gyakorlat által felvetett kérdésekre keresett választ, és a válasz a gyakorlati munkásmozgalom tapasztalatait általánosította. Az elméleti harc, amelyet Marx az 1840-es években a hegeli idealizmus, Feuerbach szemléleti materializmusa, Proudhon kispolgári szocializmusa és a polgári világnézet egyéb formái ellen folytatott, közvetlen azt a célt szolgálta, hogy elhárítsa a forradalmi munkáspárt megalakításának és megszilárdításának ideológiai akadályait. A dialektikus materializmus filozófiája és a történelmi materializmus elmélete ebben a harcban, a harc termékeként születtek meg. Marx mindkettőt később is, a gyakorlattal legszorosabb kapcsolatban és folytonos ideológiai küzdelemben fejtette ki. Elég itt a bakunizmussal és a lassalleanizmussal vívott harcaira emlékeztetni. Még »A tőke«, Marxnak ez a monumentális gazdasági mesterműve is, szigorúan tudományos jellege mellett közvetlenül a munkásosztály harci céljait szolgálta. »A tőke« végső célja, írta Marx, nem egyéb, »mint a modern társadalom gazdasági mozgási törvényének feltárása« — annak bebizonyítása, hogy a kapitalizmus, a benne működő objektív törvényeknél, e »vasszükségyszerűséggel ható és keresztültörő tendenciáknál« fogva, pusztulása felé halad és elkerülhetetlenül át fogja adni helyét a szocializmusnak. Marx, aki roppant tényanyagra támaszkodik, bebizonyítja, hogy vasszükségyszerűséggel eljön az idő, amikor »ütött a tőkés magántulajdon vég-órája«, és »a kisajátítókat kisajátítják«. Ezzel megteremtette azt a gránit-szilárd elméleti alapot, amelyen a munkásosztály harcosai a legváltásosabb körülmények között is a végső győzelem biztos tudatában vethették meg lábukat.

²⁰ *Lenin: Marx Károly. Szikra, 1953. 11. old.*

Marx nem érte be azzal, hogy a legszigorúbban tudományos elmélet fénysugarával világította meg a gyakorlati munkásmozgalom útját. Ő maga állt a munkásosztály élére, hogy elővezesse a felszabadulásért vívott gyakorlati küzdelemben. Az állandó és legszorosabb kapcsolat a munkásmozgalom gyakorlatával feltétele is volt annak, hogy kidolgozhassa a tudományos szocializmust, amely Lenin szavaival szólva, »a munkásmozgalom elmélete és programja«. Marx már 1844-ben érintkezésbe lépett az illegális párizsi német és francia munkásszervezetekkel, és megkezdte ezek körében a szocialista agitációs és propagandista munkát. 1846-ban Brüsszelben megalapította a »Kommunista Levelező Bizottságot«, amelyben a nemzetközi munkásosztály első »hivatásos forradalmárai« egyesültek. 1847-ben pedig megalakult Marx vezetése alatt a »Kommunisták Szövetsége«, az első — illegálisan működő — nemzetközi kommunista párt, mely céljának, szabályzata I. pontja szerint »a buzszoázia megdöntését, a proletáriátus uralmát, az osztályellen-tételen alapuló régi burzsoá társadalom megsemmisítését és új, osztály- és magántulajdon nélküli társadalom alapítását« tűzte ki. 1848. elején azután megjelent »A Kommunista Párt Kiáltványa«, ez a világtörténeti jelentőségű munka, amely új korszakot nyitott meg a proletáriátus forradalmi harcában.

Az 1848—49-es német burzsoa forradalomban Marx és a kommunisták a demokratikus irányzat szélső szárnyát vezették. Kinyilvánított céljuk a burzsoa forradalom következetes és gyökeres véghezvitele volt, az ehhez szükséges diktatórikus rendszabályok segítségével. A német munkásosztály öntudatának akkori fejletlensége miatt le kellett mondani a nyílt sisakkal való fellépésről, mert ez a kommunista pártot a tömegektől elszigetelte és kis szektává sorvasztotta volna. A munkásosztály öntudatát a forradalomnak kellett még kifejlesztenie. De a demokratikus forradalom következetes véghezvételét éppen a szélső demokratikus pártként megjelenő proletárpártnak kellett biztosítania, amelynek az volt a feladata, hogy a forradalom motorja legyen, és itt olyan demokratikus pártról volt szó, amely »mindenütt és minden konkrét esetben kifejezésre juttatja specifikus proletárjellegét.«²¹

A nemzetközi munkásmozgalom 1848—49-ben vereséget szenvedett. A burzsoázia örömnepet ült. Egyik tollnoka elégtétellel írta: »A szocializmus meghalt. Beszélni róla annyi, mint gyászbeszédet tartani fölötte.« Marx azonban tudta, hogy a munkásmozgalom csak ideiglenesen kényszerült visszavonulásra, hogy »mégannyi vérontás sem taposhatja el«, mert »a talaj, amelyből kihajt, maga a modern társadalom«. Tudta, hogy a vereség után eljön a győzelem ideje s egy pillanatra sem veszítette el fejét. Magatartását legjobban Sztálin szavaival lehet jellemezni: »Az igazi forradalmár nem az, aki bátor a győzelmes felkelés időszakában, hanem az, aki jól tud harcolni a győztes forradalom kitörésekor, de tud bátor lenni a forradalom visszavonulása idején, a proletáriátus veresége idején is, aki nem veszíti el fejét és nem áll meg a forradalom kudarcai, az ellenség sikerei esetében, aki nem esik pánikba és kétségbe a forradalom visszavonulásának idején.«²² Marx 1852. márciusában, Louis Bonaparte »győztes« ellenforradalmi államcsínyje után ezt írta: »A forradalom alapos. Most még csak a tisztítóüzön visz keresztül az útja. Dolgát módszeresen végzi. 1851. december 2-ig előkészületének egyik

²¹ Engels: Marx és a »Neue Rheinische Zeitung«. Marx — Engels művei, orosznyelvű kiadás. 6. köt. 5. old.

²² Sztálin: Az ellenzékéről. 1928. évi orosznyelvű kiadás, 105. old.

felét végezte el, most másik felét végzi. Előbb tökéletesítette a parlamenti hatalmat, hogy megdönthesse azt. Most, hogy ezt elérte, tökéletesíti a végrehajtó hatalmat, . . . hogy a rombolás minden erejét ellene összpontosítsa. S ha előmunkálatának ezt a másik felét is elvégezte, Európa felugrik majd últéből és ujjongva kiáltja: Jól túrtál, vén vakondok.«²³

A munkásosztály a hatvanas évekre kiheverte vereségét, s a mozgalom hulláma újra emelkedni kezdett. Ez tette lehetővé, hogy 1864-ben Marx megszervezze az Első Munkás Internacionálét, melynek egész fennállása alatt vezére volt. Az I. Internacionálé nem volt egységes. A szocializmus legkülönbözőbb irányait, iskoláit és szektáit magában foglalta. De célja éppen a munkásosztály egységének megteremtése, a munkásosztály többségének meghódítása volt, az, hogy engesztelhetetlen harcban a kispolgári irányokkal, szívós és türelmes munkával megnyerje a munkástömegeket a hatalomért folyó politikai harc, a proletárdiktatúra gondolatának. Marx maga mondta, hogy »az Internacionálé története a Főtanács állandó harca volt a szekták és műkedvelő kísérletek ellen, melyek magán az Internacionálén belül akarták magukat a munkásosztály igazi mozgalmával szemben fenntartani.«²⁴

Az I. Internacionálé korszakát a Párizsi Kommün zárta le, amelynek Marx tanácsaival és útmutatásaival sietett segítségére. Történeti jelentőségét is ő fedte fel, amikor megállapította, hogy a Kommün az első proletárhatalom, a proletárdiktatúra megvalósulása volt. A Kommün, írta Marx, »lényegében a munkásosztály kormánya volt, a termelő osztálynak a kisajátító osztály ellen vívott harcának a terméke, az a végre felfedezett politikai forma, amely mellett a munka gazdasági felszabadítása végbemehetett.«²⁵

A Kommün bukása és az I. Internacionálé feloszlása után a munkásmozgalomnak új korszaka kezdődött. Az egyes nemzeti államok alapján szocialista munkástömegpártok jöttek létre. Ezek fejlődését is Marx irányította a program, szervezet, taktika kérdéseiben adott útmutatásaival. Eközben két fronton harcolt, az egyik oldalon a jobboldali opportunizmus, a másikon a baloldali frázisok szektáns irányzata ellen, s ugyanakkor azok ellen is, akik békülékenyen léptek fel egyik vagy másik elhajlással szemben. Ebből az időből származik az Egyesült Németországi Szocialista Munkás párt gothai programjának kritikája, amelyben Marx, Lenin szavai szerint, egész forradalmi tanításának végső következtetését mondja ki: »A kapitalista és kommunista társadalom között van egy időszak, melyben az első forradalmi úton a másodikká alakul át. Ennek megfelel egy politikai átmeneti időszak is, amelynek az állama nem lehet egyéb, mint a proletáriátus forradalmi diktatúrája.«²⁶ Itt számolt le Marx — a kispolgári egyenlődsé mellett — Lassalle elméletével is, aki azt hirdette, hogy a munkásosztállyal szemben az összes többi osztályok »egyetlen reakciós tömeget alkotnak«. Ez a tétel tagadta a proletáriátus és a dolgozó parasztság osztályszövetségének lehetőségét, amely a proletárdiktatúra alapja, feltéve, hogy a proletáriátus vezető

²³ *Marx*: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. Marx—Engels. Válogatott művek. I. köt. Szikra, 1949. 308. old.

²⁴ Marx levele Boltéhoz. 1871. nov. 23. Marx—Engels. Válogatott levelei. Szikra, 1950. 317. old.

²⁵ *Marx*: A polgárháború Franciaországban. Marx—Engels. Válogatott művek. I. köt. Szikra, 1949. 505. old.

²⁶ *Marx*: A gothai program kritikája. Marx—Engels válogatott művek. II. köt. Szikra, 1949. 25. old.

szerepe biztosítva van, s ezzel magát a proletárdiktatúrát is elvetette. Itt fejti ki Marx a szocializmus és a kommunizmus különbségét is, melyek a jövő társadalom építésének különböző fázisait képviselik.

A roppant csapást, amely Marx halálával megfosztotta a nemzetközi munkásmozgalmat vezéréől, híven érzékeltetik Engels szavai, amelyeket Marx halálának másnapján vetett papírra: »A proletáriátus mozgalma továbbhalad, de nincs többé az a központ, amelyhez a franciák, oroszok, amerikaiak, németek fordultak, hogy mindenkor megkapják tőle azt a világos, megcáfolhatatlan tanácsot, amelyet csak a lángelme és a tökéletes tárgyismeret adhatott.«²⁷ Marx nem volt persze csalhatóan, megesett vele, hogy tévedett a forradalom közelségének és győzelmi esélyeinek megítélésénél. De mélységesen igaza van Leninnek, amikor megállapítja, hogy a forradalmi gondolat óriásainak ilyen tévedései ezerszer nemesebbek, nagyszerűbbek és történetileg értékesebbek, igazabbak, mint a kincstári liberalizmus lapos bölcsessége.

A gyakorlati harcok vezetése közben dolgozta ki Marx a munkásmozgalom ma is érvényes, alapvető szervezeti, stratégiai és taktikai irányelveit. A legelső feladatnak erős és szervezett párt létrehozását tekintette. Marx már 1846-ban ezt írta: »a német kommunistáknak szakítaniuk kell mai szétforgácsoltágukkal«, erős és szervezett pártot kell létesíteniök.²⁸ A pártban Marx az osztály élcsapatát és elméletének letéteményesét látta. »A kommunisták — írta a Kiáltványban — . . . a gyakorlatban minden ország munkáspártjainak leghatározottabb, szüntelen továbbhaladásra ösztökélő részét alkotják; az elmélet terén a proletariátus többi tömegeivel szemben az az előnyük, hogy tisztában vannak a proletármozgalom feltételeivel, menetével és általános eredményeivel.«²⁹ Ugyanígy fogta fel Marx a Munkás Internacionálét is. Ez »nem más, mint az a nemzetközi kötelék, amely a civilizált világ különböző országainak leghaladottabb munkásait összefűzi.«³⁰

A Kommunista Kiáltvány állította fel a politikai harc taktikai alap-tételét is: »A kommunisták a munkásosztály közvetlen céljaiért és érdekeiért küzdenek, de a jelen mozgalomban egyben a mozgalom jövőjét képviselik.«³¹ Az olyan országokban, melyekre súlyos feudális maradványok nehezdednek, a munkások közvetlen célja és érdeke azok gyökeres kiirtása, a burzsoa-demokratikus átalakulás következetes véghezvitele. Miért? Azért, hogy »azokat a társadalmi és politikai feltételeket, amiket a burzsoáziának uralmával meg kell teremtenie, azonnal mint megannyi fegyvert a burzsoáziának szegezhető, hogy a . . . reakciós osztályok bukása után azonnal meginduljon a harc maga a burzsoázia ellen.«³² Ezért támogatta Marx az 1840-es évek Németországában a forradalmi demokráciát, vagy Lengyelországban az agrárforradalom pártját. De itt nem arról volt szó, hogy a kommunisták a burzsoa forradalmi pártok segédcapatai legyenek. »A kommunisták . . . mindenütt

²⁷ Engels levele Sorgehoz. 1883. márc. 15. Marx—Engels. Válogatott levelek. Szikra, 1950. 428—429. old.

²⁸ Marx levele Kettenhez. Lásd Marx—Engels művei, orosz nyelvű kiadás. 25 köt. 13—14. old.

²⁹ A Kommunista Párt kiáltványa. Marx—Engels. válogatott művek. I. köt. Szikra, 1949. 23. old.

³⁰ Marx: A polgárháború Franciaországban. U. o. 526. old.

³¹ A Kommunista Párt kiáltványa. U. o. 41. old.

³² A Kommunista Párt Kiáltványa. Marx—Engels Válogatott művek. I. köt. Szikra, 1949. 41—42. old.

az egész világ demokratikus pártjainak kapcsolatán és megegyezésén munkálkodnak».³³ A kommunisták feladata az, hogy egyesítsék az összes demokratikus, forradalmi erőket, s ingadozó, gyáva polgári szövetségeseikkel szemben ők maguk hajtsák a forradalmat előre, mint az egész mozgalom eleven lelke. Itt tehát olyan burzsoa-demokratikus forradalomról van szó, melyet ténylegesen a proletariátus irányít. Így fogta fel Marx az 1848-as német forradalmat is. Az olyan burzsoa-demokratikus forradalom azonban, amelynek motorja a proletariátus, »csak közvetlen előjátéka lehet egy proletárforradalomnak».³⁴ Ebből következik »a permanens forradalom« gondolata, a burzsoa-demokratikus forradalom átnövekedése a szocialista proletárforradalomba.

Marx a permanens forradalom eszméjét 1850-ben fejtette ki, abban az Üzenetben, amelyet a Kommunisták Szövetségének Központi Vezetősége nevében intézett a Szövetség tagjaihoz. Az akkori viszonyok mellett nem tartotta kétségesnek, hogy az újabb német forradalom első szakaszában, közvetlenül a forradalom győzelme után, a kispolgári demokrácia jut majd túlnyomó befolyáshoz. De ahhoz most már elég érettnek találta a német munkásosztályt, amely okult a megelőző évek forradalmi tapasztalatain, hogy a kommunisták nyílt vezetése alatt kezdettől fogva önálló pártban szervezkedjék. Ez a párt felfegyverzi a proletariátust s az új hivatalos kormányok mellett forradalmi munkáskormányokat létesít. Legfőbb célja az, hogy a forradalmat előrehajtsa demokratikus szakaszából szocialista szakaszra felé. A fejlődés üteme döntő mértékben maguktól a munkásoktól függ. »A legtöbbet azonban nekik maguknak kell megtenniök végső győzelmükért azzal, hogy tudatára ébrednek osztályérdekeiknek, hogy minél előbb önálló pártállást foglalnak, hogy pillanatra sem hagyják magukat a demokratikus kispolgárok képmutató frázisai által letéríteni a független proletárpárt megszervezésének útjáról. Harci kiáltásuk ez legyen : »Permanens forradalom.«³⁵

Az Üzenetben Marx még csak a városi munkások és a falusi proletariátus szövetségével számolt és a parasztságot a demokratikus kispolgárság szövetségésének tekintette. Csakhamar azonban, még 1852-ben, a szövetségések kérdésében is levonta a 48 — 49-es forradalmi korszak tanulságait. A kapitalista fejlődés eredményeképpen a dolgozó paraszt parcellatulajdona teljesen a tőke rabszolgaságába süllyedt. A parcella, mondotta Marx, már nem az úgynevezett hazában fekszik, hanem a jelzálogkönyvben. A parasztnak érdeke tehát nincs többé összhangban a burzsoázia érdekeivel, a tőkével, hanem azzal ellentétes. »Ezért természetesen szövetségésük és vezetőjük a városi proletariátus, melynek feladata a polgári rend megdöntése».³⁶ De a proletariátus is rá van utalva a dolgozó parasztság szövetségére. Mihelyt a paraszt elveszti hitét saját parcellájában, »a proletárforradalom kiegészül azzal a kóruossal, amely nélkül magános éneke minden parasztnemzetnél halotti énekké lesz».³⁷ Ez a proletariátus által vezetett munkás-paraszt szövetség gondolata volt, amelyet Marx megerősített 1856-ban, amikor ezt írta : »Németországban

³³ U. o. 42. old.

³⁴ U. o.

³⁵ Marx—Engels: A »Kommunisták Szövetsége« Központi Vezetőségének üzenete. Marx—Engels Válogatott művek. Szikra, 1949. I. köt. 93—94. old.

³⁶ Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája. Marx—Engels Válogatott művek. Szikra, 1949. I. köt. 314. old.

³⁷ U. o. 316., lapalji jegyzet.

minden attól függ majd, hogy lehetséges lesz-e a proletárforradalmat a parasztháborúnak valamiféle második kiadásával támogatni.³⁸

A nemzeti kérdéssel szemben Marx nem tanúsított nihilista közömböséget, mint a proudhonisták, hanem ezt is a forradalmi munkásmozgalom szempontjából értékelte. »Az a nép — írta Marx — amely leigáz egy másikat, saját láncait kovácsolja,³⁹ mert az idegen nép elnyomása a saját magára nehezedő reakciót erősíti és táplálja. Ezért Marx azt követelte 1848-ban, hogy a győztes német demokrácia szabadítsa fel a németek által elnyomott népeket, és az angol munkásosztály társadalmi felszabadulása előfeltételének tekintette Irország nemzeti felszabadulását. Másrészt az volt a nézete, hogy az elnyomott nemzetek proletariátusa addig komolyan hozzá sem foghat a társadalmi felszabadulásért vívott harchoz, míg a nemzeti elnyomást le nem rázta magáról. Mindebből az következik, hogy az elnyomó nemzetek proletariátusának, egyáltalában a proletariátusnak támogatnia kell az elnyomott nemzetek felszabadulási mozgalmát, mert az utóbbi előreviszi a proletariátus ügyét. Ha azonban egy-egy nép nemzeti mozgalma az adott történelmi körülmények között beleütközött a munkásmozgalom általános érdekeibe, akkor Marx elutasító álláspontot foglalt el azzal szemben. Így volt ez 1848-ban, amikor »voltak történelmi és politikai okok arra, hogy különbséget tegyenek »reakciók« és a forradalmi demokratikus nemzetek közt.«⁴⁰

Marx rámutatott arra, hogy az angol kapitalizmus akaratlanul is továbbviszi az ipari forradalmat a kizsákmányolt gyarmati országokba. Ezzel felébreszti Ázsia népeit évezredes álmukból, és bevonja ezeket a világtörténet sodrába. Enélkül az emberiség nem teljesíthetné világtörténelmi feladatát. »A kérdés az, betöltheti-e az emberiség a maga hivatását anélkül, hogy mélyreható forradalmat ne hajtana végre Ázsia társadalmi helyzetében? Ha nem, akkor bármilyen nagy is Anglia bűne, ez az ország e forradalom végrehajtásában a történelem öntudatlan eszköze.«⁴¹ Maguk a gyarmati népek azonban — Marx közvetlenül az indiaiakról beszélt — nem fogják learatni az ipari forradalom gyümölcseit, míg az ipari proletariátus Angliában uralomra nem kerül, vagy az angol igát politikai forradalom útján ők maguk le nem rázzák. Marx ezt a gondolatot, amely kifejezi a kapitalista országok proletariátusa és a gyarmati népek érdekközösségét, 1853-ban fejtette ki. Később azonban megállapította, hogy a gyarmati kizsákmányolás, Anglia gyarmati és világpiaci monopóliuma demoralizálja, megrontja, korrumpálja az angol munkásokat, és mindaddig, amíg Anglia monopóliuma fennáll, az angol munkásokkal nincs mit kezdeni.

Marx a háborúk kérdésében sem helyezkedett a feltétlen tagadás álláspontjára, mint a proudhonisták. Tisztában volt azzal, hogy a burzsoa rendtől elválaszthatatlanok a hódító vagy hatalmi célokat szolgáló háborúk. Ezzel szemben egyetlen álláspontot tartott helyesnek, azt, hogy a proletariátus használja ki a háborús helyzetet saját maga felszabadítására. Ez volt Marx álláspontja az 1866-os osztrák-porosz háború idejében. De az ő korában,

³⁸ Marx levele Engelshez. 1856. ápr. 16. Marx—Engels. Válogatott levelei. Szikra, 1950. 101. old.

³⁹ Az Internacionálé Főtanácsa a Román—Svájci Federális Tanácshoz. 1870. jan. 1. Lásd Marx—Engels összes művei, orosznyelvű kiadás. XIII. I. köt. 398. old.

⁴⁰ Lenin művei, orosznyelvű kiadás XIX. köt. 43. old. lapalji jegyzet.

⁴¹ Marx: A brit uralom Indiában. Marx—Engels. Válogatott művek 1. köt. Szikra, 1949. 327. old.

amelyben a nagy európai államok nemzeti konszolidálódása még folyamatban volt, egy-egy burzsoa állam háborúja még progresszív történeti szerepet is játszhatott. Ilyen volt az a háború, amelyet Poroszország 1870-ben indított a francia császárság ellen, azzal a céllal, hogy kiküzdje Németország egyesítését. Marx ezt a háborút progresszívnek tekintette, mert a reakciós francia császárság bukása és Németország egyesítése kedvezőbb feltételeket jelentett a forradalmi munkásmozgalom szempontjából. Marx szerint azonban a munkásosztály nemzetközi szolidaritásának az ilyen háborúban is fenn kellett maradnia, és a német és francia munkásoknak egyaránt arra kellett törekedniük, hogy felszabadulásuk érdekében kihasználják a háborút saját osztályuk megszervezésére. Marx az ilyen háborúkban is egyedül a nemzetközi munkásmozgalom érdekeit tartotta szem előtt. Ezért nyomban szembehelyezkedett Poroszországgal, mihelyt ez, a francia császárság megdöntése után, Elzász-Lotharingia elragadására törekedett, mert világosan látta, hogy Franciaországot tartományainak elrablása a legreakciósabb cári Oroszország karjába fogja hajtani s így az annexiós béke a nemzetközi reakció megerősödését vonja majd maga után.

Hegel a dialektikus gondolkodást úgy jellemezte, hogy ez, miközben egyre újabb és újabb eredményekre jut, ezekben mindvégig megőrzi kezdetét, »dialektikus menetében nemcsak nem veszít el és nem hagy maga mögött semmit, hanem mindazt magával viszi, amit egyszer megszerzett, és önmagában gazdagodik és sűrűsödik«. Ez a dialektikus menet jellemzi Marx elméletének fejlődését is. A kezdetben lerakott alapokból később sem vezett el semmi, hanem az elmélet önmagában gazdagodott és sűrűsödött, egyszer megszerzett alapjain, az újabb és újabb gyakorlati tapasztalatok feldolgozásával. A kommunisták stratégiája és taktikája a burzsoa-demokratikus forradalomban továbbfejlődött Marx kezén a kommunista párttól, mint a burzsoa forradalom hajtóerejétől a burzsoa forradalomnak proletárforradalomba való átnövekedése gondolatáig, majd a proletariátus vezette munkás-paraszt szövetség eszméjéig. Ugyanígy vált mind gazdagabbá és konkrétabbá a proletárdiktatúra fogalma vagy az állam elmélete is.

Ugyanez jellemzi a marxizmus későbbi fejlődését, amikor Marx helyét a nemzetközi munkásmozgalom élén Lenin foglalta el. Mint Sztálin megállapítja: »Lenin nem ‚adott hozzá‘ a marxizmushoz semmilyen ‚új elvet‘, mint ahogy Lenin a marxizmus egyetlen ‚rég‘i elvét sem törölte el. Lenin Marx és Engels leghűségesebb és legkövetkezetesebb tanítványa volt és, maradt, aki teljes egészében a marxizmus elveire támaszkodott.«⁴² Lenin, mint ismeretes, nemcsak konkretizálta Marx elméletét, hanem ezt a fejlődés új körülményeinek, a kapitalizmus új, imperialista szakaszának, a gyakorlati osztályharc új tapasztalatainak megfelelően tovább is fejlesztette, a marxizmus továbbfejlesztette a marxizmus-leninizmus új alakjába. Engels azt mondotta, hogy a filozófiai materializmusnak »minden korszakalkotó természettudományos felfedezéssel más formát kell öltenie.«⁴³ Ez a marxizmus egészére is érvényes, amely szintén új formát ölt, ha a történeti korszak megváltozik. De ahogy semilyen természettudományos forradalom nem módó-

⁴² Sztálin: Beszélgetés az első amerikai munkásküldöttséggel. Sztálin művei X. köt. Szikra, 1952. 101. old.

⁴³ Engels: Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. Marx—Engels. Válogatott művek II. köt. Szikra, 1949. 369. old.

sítja a filozófiai materializmus alapelveit, úgy a leninizmus, a marxizmus új formája is sziklaszilárdan a marxizmus elvei alapján áll. Marx elméletének rendkívüli gazdagságát, sokoldalúságát és valóságűségét mutatja, hogy miközben Lenin, kidolgozva a proletárforradalom és a proletárdiktatúra elméletét és taktikáját, a marxizmusnak új formát adott, nemcsak sziklaszilárdan állott a marxizmus elvei alapján, hanem legtűbbször az új formákat is úgy dolgozta ki, hogy azokat a gondolatokat, amelyeket Marx a korabeli fejletlen viszonyok következtében még csak fejletlen formában fejezhetett ki, az időközben kifejlűdött viszonyoknak megfelelően fejlett formába öntötte. Így fejtette ki Lenin a Marxnál talált gondolati elemekből a proletárhegemonia és a proletárdiktatúra, a munkás-paraszt szövetség és a proletárforradalom tartalékerejét alkotó nemzeti-gyarmati forradalom konkrét és gazdag átfűgő elméletét.

Sztálin, aki átvette Lenin kezéből a nemzetközi munkásmozgalom vezetését, szintén nem módosította a marxizmus egyetlen alapelvét sem, és nem ejtett el ezek közül egyetlen egyet sem. De a marxizmust, amelyet Lenin már elűtte rendkívűl meggazdagított, még konkrétabbá tette és döntően továbbfejlesztette a kommunizmust építű korszak új viszonyainak és követelményeinek megfelelően.

Sztálin tanításai mélyén mindig ott rejlik a Marx által elvetett mag, akármelyik konkrét tételét vegyűk is. Sztálin Marx osztályharc-elméletét fejtette ki az épűlű szocializmus viszonyai között. Amikor harcra hív az emberek tudatában lappangű burzsoa maradványok ellen, Marx tételét alkalmazza a tudat elmaradásáról a lét mögűtt, az olyan országok viszonyaira, amelyek a szocializmust kapitalista környezetben építik. Amikor megállapítja az imperialista háborűk elkerűlhetetlenségét a második világháborű után kialakult helyzetben is, végsű fokon Marxnak arra a tételére támaszkodik, hogy a hódítű háborűk a burzsoa rendben elkerűlhetetlenek. Az alap és a felépítűmény viszonyának kifejtésénél Marx társadalomszemléletének alapkategóriáit gazdagítja. Amikor kifejti a gazdasági törvények objektív jellegét a szocializmusban, amelyeket az emberek teljes hozzáértéssel felhasználhatnak a társadalom érdekében, alapul Marx felfogását veszi a társadalom objektív törvényeiről, ezekről a »vassűksűgszerűséggel hatű és keresztűltűrű tendenciákról«.

Marx tanítása nem dogmák gyűjteménye, hanem a cselekvés vezérfonala. Nem befejezett elmélet, amelyet minden további nélkül fel lehet használni, hanem általános irányítű tételeket nyujt, amelyeket a történet minden új fordulatánál alkotű módon kell alkalmazni és továbbfejleszteni. Ezt tették Lenin és Sztálin, akik Marx tanítását összekapcsolták a kor gyakorlati feladataival. A leninizmus, a proletárforradalom és a proletárdiktatúra-elmélete és taktikája úgy jött létre, hogy Lenin alkotű módon továbbfejlesztette Marx tanítását, és Sztálin is újjáalkotta a marxizmust, amikor alkalmazta a kommunizmust építű korszak viszonyaira. A marxizmus továbbfejlesztését mindkettén folytonos harcokban vitték keresztül, úgy, ahogy Marx is folytonos harcok közt dolgozta ki saját elméletét. De az ideológiai harcot még élesebb formában folytatták, mert a gyakorlati osztályharc is kiélesedett. Lenin harcának az opportunisták, Sztálin harcának a trockisták és egyéb antileninista, pártellenes elemek ellen, a marxista forradalmi elmélet és gyakorlat megvédése és továbbfejlesztése érdekében kérlelhetetlen formákat

kellett öltenie, mert a végsőkig kiélesedő osztályharc az osztályárulók teljes megsemmisítését követeli.

A gyakorlati osztályharc konkrét kérdései, amelyeket Leninnek és Sztálinnak, a forradalom és a kommunizmus nagy építőmestereinek meg kellett oldaniuk, egészen mások, mint amilyenekkel Marx annakidején szembe találta magát. De az alapot, amelyből kiindultak, Marx vetette meg, ő adta kezükbe az iránytűt, amelynek segítségével eligazodhattak a folyton megújuló társadalmi jelenségek bonyolult útvesztőjében. Marx öröksége volt bennük a törhetetlen forradalmár szelleme, az a szellem, amely egyetlen célt ismer, a munkásosztály forradalmi felszabadulását, ennek rendel alá mindent, tudományt, filozófiát, s nem ismer vereséget, legfeljebb ideiglenes visszavonulást. A forradalmi gondolat fáklyáját Marx kezéből vették át, s ha a fáklya most Sztálin kezéből kihullt, lángját százmilliók szítják tovább.

Marx gondolata öltött testet a győzelmes szocializmus országaiban, a nagy Szovjetunióban, éppúgy, mint újjászületett hazánkban, Magyarországon. Az út irányát, amelyen mennünk kell, először ő mutatta meg. Ő beszélt arról, amikor a világ állni látszott, hogy a nagy történeti fejlődésekben húsz év nem számít többet egy napnál, de eljönnek egyszer azok a napok, amelyekben húsz év összpontosul. Mi, akik a szocializmust építve, hatalmas lépésekkel hagyjuk magunk mögött a múlt rabságát, nyomorúságát, babonáját és haladunk a szabad emberi jövő felé, olyan napokat élünk, amelyekben húsz év összpontosul. Hogy ezeket a napokat mi éljük meg, hogy az ilyen napok munkásai mi lehetünk és nem későbbi nemzedékek, Marxnak köszönhetjük, aki megragadta a történet kerekét, arra kényszerítette, hogy gyorsabban forogjon.

MARX ÉS A MAGYAR TÖRTÉNELEM

MÓD ALADÁR

egyetemi tanár

»Századunk egyik legkiválóbb férfija, a tudomány egén eddig ragyogott csillagok legfényesebbje, egyike a legnemesebb embereknek, aki valaha is a földön járt : Marx Károly, a tudományos, modern szocializmus megteremtője — nincs többé. Harcokban gazdag, a dolgozó nép felszabadításának szentelt életét március 14-én Londonban, ahol 1849 óta élt befejezte« — írta Marx halálára Frankel Leo 1883. március 25-én.

70 éve nyugszik Marx Károly a londoni temetőben. Az elmúlt 70 év alatt nem volt szellemi és politikai irányzat, melyet inkább igyekeztek volna előbb agyonhallgatni, aztán bebörtönözni, kiirtani, mint Marx Károly tanítását, tanításának harcosait. Ennek ellenére Marx eszméi ellenállhatatlanul és feltartóztathatatlanul egybeforrnak és egyre inkább egybeforrnak minden nép elnyomottjainak harcával, eszméi fegyverévé és kiindulópontjává váltak a világtörténelem eddig legnagyobb jelentőségű átalakulásának : az új, kizsákmányolástól mentes szocialista társadalom megszületésének.

A magyar reakció, mint a Kommunisták Kiáltvány megjelenése óta minden ország burzsoáziája, a marxizmust a nemzettől idegen irányzatként, idegen szellemi áramlatként igyekezett feltüntetni. A társadalmi fejlődés és a kapitalizmus Marx által feltárt alaptörvényei azonban alaptörvényei minden ország és minden nép történeti fejlődésének. A kapitalizmus a munkásosztály létrehozásával minden országban a nemzeti fejlődés alapvető és központi kérdésévé teszi a munkásosztály harcát, e harc győzelmének előfeltételeként pedig a munkásosztály gyakorlatának és Marx eszméinek egyesítését, a marxizmus elveinek és módszereinek alkalmazását. A marxizmus ez alkalmazása, s ami ezzel egyet jelent, a nemzeti fejlődés valóságos tartalmának, az osztályharc történelmileg adott konkrét nemzeti feltételeinek és kérdéseinek a megértése és megoldása minden országban törvényszerű előfeltétele a munkásosztály felszabadulásának, de egyben elengedhetetlen előfeltétele annak is, hogy bármely nép saját sorsának tudatos urává és irányítójává váljon.

A magyar nép multjának nagy történelmi küzdelmei a tapasztalat gazdag forrását nyújtják számunkra. Vajjon tanult-e Kossuth, Petőfi, Tancsics nemzete hősi multjából, népünk évezredes küzdelméből? Kétségtelenül tanult. A magyar nép évszázados küzdelmeinek tapasztalatai és a nyugati haladó mozgalmak és azok nagy képviselőinek példái és eszméi ideológiai erőforrásai voltak az 1848-as forradalomnak ; 1848 nemesi vezetése azonban nem lehetett képes arra, hogy Mohács, vagy a Rákóczi-szabadságharc bukásának valóságos történelmi okait egészében megértse, tanulságait alkalmazza. 48-at követően gyakorlatilag és elméletileg 1848 megoldatlan kérdéseinek a megoldása s ennek feltételeként a hibák feltárása lett a magyar történelem első és köz-

vetlen kérdése. Közelebb jutott-e a Tiszák és Horthy Magyarországa, s az ezt kiszolgáló polgári történetírás fejlődésünk követelményeinek a megértéséhez és megvalósításához? Nem jutott közelebb. Ellenkezőleg, egyre élesebben szembe került vele.

Az 1848-as forradalmat 1867 elfogadásával lényegében megtagadó ú. n. liberális kor történetírása formailag még tiszteletben tartotta 48 emlékét, a magyar nép 1848-cal és a Rákócziakkal kapcsolatos érzelmeit, sőt, mint ez eszmék »túlzásoktól ment« »reális« megvalósítója kívánt feltűnni a tömegek előtt.

Az ellenforradalom ideológiai kiszolgálói azonban nem elégedhettek meg többé a 48-as eszmék meghamisításával. Ezek az eszmék még meghamisított formában is veszélyesekké váltak az ellenforradalmi reakció uralmára. A Horthy-korszak történetírása, a klerikális reakció és a fasizmus álláspontjából kiindulva, nyíltan szembefordult a nemzet legnagyobb hagyományaival; a bizalmatlanság, a szkepticizmus, a cinizmus légkörével igyekezett körülvenni nemzeti történelmünk legnagyobb erőfeszítéseit és történelmi hőseit. Rákóczi-val és a Rákócziak korával a középkort, Kossuth-tal és 1848/49-cel III. Károly és Mária Terézia »helyreállító korát« állította szembe, mint a »magyar erők hatalmas nekilendülésének« a korát.

Az ellenforradalom, ahogy népellenes és hazaáruló politikájának gyakorlatában, úgy ideológiájában is a legélesebben szembefordult a nemzeti fejlődés követelményivel. Ideológiailag is bizonyosságát adta ezzel annak, hogy a magyar burzsoázia mindörökre szembekerült a nemzet túlnyomó többségének törekvéseivel; többé nem 1848 örökségének valóraváltását, nem a nemzeti és társadalmi haladását, hanem ennek minden eszközzel való megakadályozását, s ennek érdekében a történelem valóságos tartalmának és tendenciájának elleplezését és meghamisítását tűzte ki célul.

A magyar történelem megoldatlan kérdéseit elméletileg és gyakorlatilag Marx tanításai alapján, Lenin és Sztálin útmutatásait követve, a magyar munkásosztály és forradalmi pártjának képviselői oldották meg. A nemzeti függetlenségnek és népszabadságnak, a demokráciának az ellenforradalmi reakció által sárbatiport zászlaját Horthy vérbiráival szembefordulva — a magyar nép, a magyar munkásosztály hat nagy történelmi perét az uralkodó osztályok népellenes és hazaáruló politikájával szembeállítva, — elsőnek Rákosi elvtárs emelte magasra. 1848-nak a polgári történetírás által megoldatlan kérdéseit — az új forradalom győzelméhez vezető út ideológiai tisztázását keresve — Marx halálának 50. évfordulójára írt munkájában Révai elvtárs tette világossá. 1848 örökségét a felszabadulást követően a földreform végrehajtásával, a nemzeti függetlenség és a népi demokrácia vívmányaival a magyar munkásosztály és forradalmi pártja váltotta valóra. Ma már népi demokráciánk győzelme számunkra is példája és történelmi bizonyítéka annak, hogy Marx eszméinek alkalmazása nemcsak része a magyar történelemnek, hanem újjászületésének, új, szabad, tudatos és szocializmust építő életének és történelmének valóságos fejlődésének legfontosabb ideológiai forrása is.

II.

A reakció több, mint 70 éven keresztül Marx eszméinek és a munkásmozgalomnak, mint a magyarságtól idegen irányzatnak a feltüntetését tekintette központi feladatául. Valójában azonban számunkra, az új szocialista

nemzet fiai számára új nemzeti büszkeségünk forrását jelenti, hogy a marxizmus fellépésétől kezdve összekapcsolódott, szerves részévé vált népünk történelmének.

1848 a Kommunista Kiáltvány megjelenésének, és egyben a magyar szabadságharc születésének az éve, és ez nem véletlen időbeli egybeesés csupán. Az 1848-as polgári forradalmak ellentmondásaikban és egész történetükben a demokratikus forradalom, a nemzeti szabadságharc, valamint az új osztály, — a munkásosztály, az új forradalom, — a proletárforradalom törvényszerű egyévválásának történelmi szükségzerűségét juttatták kifejezésre. Ezt az egységet legvilágosabban Marx és Engels harca és állásfoglalása mutatja számunkra. Marx és Engels ugyanakkor, amikor a Kommunista Kiáltvánnyal az új forradalom, a proletárforradalom világtörténelmi jelentőségű programját jelentették meg az európai reakcióval és burzsoa szövetségeseivel szemben, a feudális és nemzeti elnyomatás ellen harcoló magyar nép legkövetkezetesebb és legigazabb védelmezőiként lépnek fel. »Mi, — írta Engels — a harc alatt Magyarország mellett álltunk; bátran mondhatjuk, lapunk, az Új Rajnai Ujság többet tett, mint bárki más, hogy a magyar ügyet népszerűsítse . . .«

Marxot a magyar szabadságharc nemesi vezetése nem akadályozta meg abban, hogy világosan lássa a magyar forradalom polgári jellegét, s a reakció főerőivel szemben nemzetközi szempontból is haladó jelentőségét. A német burzsoázia úgynevezett demokratái, akik a népgyilkos Habsburg-reakció égiszé alatt is ragaszkodtak az elnyomott népek feletti uralomhoz, a magyarság küzdelmét, mint dölyfös, feudális népelnyomók harcát igyekeztek Európa előtt feltüntetni. Marx mára is útmutató példát adva, leleplezi és visszautasítja a demokrata köntösben fellépő német burzsoa reakció rágalmait, és világossá teszi a magyar forradalom igazi jellegét és jelentőségét. ». . . Ha a magyarok — írja 1849 február 17-én a »Kölnische Zeitung«-ban — valóban a »legdölyfösebb népelnyomók' »főnemesi kasztját' alkotják is, mit bizonyítana ez? Vajjon tisztára mossa-e ez Windischgrätzet, Blum Róbert gyilkosát?« A »Gesamtmonarchie« lovagjai, Németország közvetlen ellenségei és Schwabenbarátai, a Windischgrätzek, Jellasichok, Schlickek, meg a többiek talán el akarják nyomni ezt a »főnemesi kasztot?« És talán szabaddá akarják tenni a paraszti földtulajdont? A horvátok és csehek talán a Rajnai tartomány mintájára véghezvitt földosztásért harcolnak? Mikor a lengyelek felkeltek Oroszország ellen, ki gondolt azzal, hogy csak egy »főnemesi kaszt« áll az élükön? Arról volt szó, hogy az idegeneket elűzzék. Egész Európa rokonszenve kísérte a mozgalmat megindító »főnemesi kasztot«, mert a lengyel nemesi köztársaság mégis csak óriási haladás volt a cári zsarnoksághoz képest . . .«, de ». . . a magyar mágnások, az Eszterházyak és a többiek már a harc kezdetén kimenekültek, Olmützbe mentek hódolatukat kifejezni . . . s a magyar hadsereg »főnemesi tisztjei' voltak azok, akik a harc kezdetétől mindmáig újra meg újra elárulták nemzetük ügyét. És hogy van az, hogy az országgyűlés többsége még ma is Kossuth-tal van Debrecenben, noha a mágnások közül mindössze 11-en jelentek ott meg?«

Marx, mint az 1848-as forradalom részese, mint a proletárforradalomba torkoló európai forradalomhoz vezető út fontos tényezőjét értékelte a magyar forradalmat. Marx és Engels a párizsi júniusi felkelés bukása után a Kelet-Európában fellángoló nemzeti mozgalmaktól, elsősorban a magyar forradalomtól várta az új európai forradalmi hullám elindulását. »Ausztria, Oroszország-

nak a Balkán-félsziget határán legszívósabb és legkonokabb ellenfele, a romlás szélére került a magyar és a bécsi felkelés következtében» — írja Engels a cárizmus külpolitikájával kapcsolatban. »A magyarok győzelme azonban egyértelmű volt az európai forradalom újabb kitörésével és a magyar hadseregben lévő számos lengyel biztosította azt, hogy ez a forradalom nem áll meg majd a lengyel határon. Miklós cár ekkor a nagylelkűt játszotta. Bevonultatta hadait Magyarországra és ezzel megpecsételte az európai forradalom bukását.«¹ »... a forradalom éveiben Magyarország leverése az orosz csapatok által — írja ugyancsak a magyar forradalmat értékelve Engels — ugyanolyan döntő esemény volt Kelet- és Közép-Európa számára, mint amilyen a párizsi júniusi harc volt a Nyugat számára.«²

Marx és Engels 1848-as magyar forradalomra vonatkozó megállapításai tanulmányozásának és feldolgozásának a Horthy-fasizmus elleni harc szakaszán alapvető jelentősége volt a kommunista párt politikájának ideológiai tisztázásában. 1848 és a függetlenségi és demokratikus küzdelmek öröksége azonban csak a proletárforradalomhoz vezető út egyik kérdése, de maga a főkérdés számunkra is, mint minden modern nemzet történetében a munkásosztály és pártja kibontakozásának, a dolgozó néppel való egységének, harcának és győzelmének a kérdése. Az új szocialista nemzet kialakulása, az új szocialista nemzeti egység ideológiai segítése érdekében ma történetírásunkban és népünk nevelésében éppen ezért 1848-at követő és jelen történetét, — ennek keretében a magyar munkásosztály és pártjának küzdelmét kell előtérbe állítanunk. Mint az ellenforradalom és fasizmus elleni harc szakaszán, úgy mai feladatainkat tekintve is, felbecsülhetetlen és elengedhetetlen segítséget nyújt számunkra Marx történelmi útmutatásának tanulmányozása és feldolgozása.

Az 1848-as forradalmak után Marx és Engels szembefordultak a forradalmi illúziókkal, az 1848-as forradalmak bukását azonban egy pillanatra sem mint a forradalmi erők történelmileg hosszú időre való vereségét, a reakció tartós, vagy maradandó győzelmét értékelték. Ellenkezőleg, a társadalmi fejlődés tudományos, objektív törvényeinek az ismerete és a kapitalista fejlődés történelmi elemzése alapján teljes mértékben tudatában voltak annak, hogy a 48-as polgári forradalmak bukását, a burzsoázia árulását és a munkásosztály és a nemzeti mozgalmak átmeneti vereségét egy, a polgári forradalmakat és a 48-as forradalmat jelentőségében és méreteiben messze felülmúló új, forradalmi kor kibontakozásának kell követnie. »Az úgynevezett 1848-as forradalmak — mondja Marx 1856-ban — csak kis jelentőségű epizódok voltak, apró rések és repedések az európai társadalom kemény kérgén. De bepillantást engedtek az alanti mélységekbe. A látszólag szilárd felszín alatt óceánokat tártak fel, amelyeknek csak mozgásba kell jönniük és akkor szikla-kontinenseket képesek darabokra zúzni. Lármásan és zavarosan kiáltották világgá a proletáriátus felszabadítását, a XIX. század titkát, e század forradalmának titkát.«³

1848 feladatainak megoldása a munkásosztályra várt és Marx és Engels egész erejüket és figyelmüket az eljövendő új forradalom legfontosabb előfeltételeire, — a munkásosztály önálló osztályként való megszervezésére,

¹ Engels: A cári intervenció. — Marx-Engels művei, orosznyelvű kiadás, XVI/2. köt. 27. old.

² Engels: Der Volksstaat 1874. 69. sz. Marx-Engels művei, orosznyelvű kiadás, XV. köt. 221. old.)

³ Marx beszéde az 1848-as forradalomról — 1856 április 14-én, Londonban.

forradalmi pártjának megteremtésére, forradalmi elméletének további és teljesebb kidolgozására összpontosították. Marx az I. Internacionálé megteremtésével, a kispolgári demokrácia bírálatával, a munkásosztály és pártja önálló politikájának kidolgozásával, az 1871-es Párizsi Kommünnel kapcsolatban a proletárdiktatúra történelmi szerepének meghatározásával, minden ország munkásosztálya számára kidolgozta és megmutta győzelmének alapvető politikai követelményeit. Marx e politikai tevékenysége és elméleti munkássága az egyes országok munkásmozgalmával, történelmével való közvetlen és beható foglalkozással és annak során a magyar munkásmozgalomnak nyújtott közvetlen segítséggel forrt össze.

Marx 1849-et követően éles bírálattal fordult szembe Kossuth osztálybázisát elvesztett emigrációs politikájával, ugyanakkor azonban — elsősorban Frankelen keresztül — messzemenő támogatást, segítséget nyújtott az új magyar forradalom, a proletárforradalom hivatott történelmi képviselőjének, a magyar munkásmozgalomnak. Frankel a párizsi kommün bukása után 1871—1875-ig mint az I. Internacionálé ausztria-magyarországi levelezője 4 esztendőn keresztül Marx és Engels közvetlen tanítványa és harcostársa volt az anarchisták és kispolgári demokraták ellen, az önálló munkáspártok megteremtéséért vívott harcokban. Magyarországra hazatérve Frankel az önálló magyar munkáspárt megteremtéséért harcolva a munkásmozgalom, a párt, a demokratikus követelések értékelése tekintetében a marxista álláspontot képviselte a magyar munkásmozgalomban. Frankel Marxtól és Engelstől tanulta meg az önálló és forradalmi munkáspárt jelentőségét s állította maga is ennek hazai, magyarországi megteremtése történelmi feladatát egész életének és tevékenységének középpontjába. ». . . ma már nem kételkedhetünk abban — írja 1872 őszén Farkas Károlyhoz, az Internacionálé első magyarországi képviselőjéhez írt levelében — hogy a politikai kérdés nem oldható meg mindaddig, amíg a burzsoázia kezéből ki nem szakítottuk a törvényhozó hatalmat s hogy eme hatalom elhódítása mit sem ér, ha nem vesszük egyúttal kezünkbe a kormány gyeplőjét. Március 18.-a forradalma megmutatta, hogy a proletárság meghódíthatja ezen hatalmat. Minthogy a vagyonos osztályok a politikai hatalmat mindég csak előjogaik védelmére használták, a politikai hatalom meghódítása képezi a munkásosztály főköveteléseinek egyikét. Hogy ezt eredményesen kivívhassák, a munkásoknak egészen különálló, a vagyonos osztály minden egyéb pártjaival harcban álló pártként kell szervezkedniök, mert csak így érhető el a társadalmi forradalom győzelme és célja : az osztályuralom megsemmisítése«. ⁴

Frankel harca és politikája történelmi bizonyítéka annak, hogy a magyar munkásmozgalom születésétől közvetlen kapcsolatban volt Marx forradalmi tanításaival. A magyar munkásosztályt ez a tanítás tette képessé arra, hogy a reakció és rendőrügynökök, provokátorok aknamunkájával szemben 1880-ban az Általános Munkáspártot, — első önálló pártját — létrehozza. Szemben a 67-es reakcióval, de szemben a 48-as ellenzékkel, a polgári baloldallal, Marx forradalmi tanítását magáénak valló Frankel a Párizsi Kommün, az első proletárdiktatúra harcosa, nyíltan és tudatosan is magáénak vallja 1848 örökségét. »Azok a márciusi napok — írja 1880 március 14-én az Arbeiter Wochenchronik ünnepi cikkében —, amelyeket hazánk az 1848-as esztendőben

⁴ Frankelnak 1872-ben, az Internacionálé V. hágai kongresszusa alkalmából Farkas Károlyhoz intézett levele.

átélt, nekünk, szociáldemokratáknak is fontos emléknapijaink, mert megmutatják mire képes a zsarnokság ellen fellázadó nép«. . . mi, szocialisták, mi vagyunk az igazi hazafiak, mert csak egyedül mi akarjuk megteremteni hazánkban a közszabadságot, műveltséget, szellemi, erkölcsi és anyagi jólétet. Ez jelenti a szocialista elvek megvalósulását».⁵

A *kozmpolitizmus* nem a marxizmusnak, hanem a marxizmus elárulásának volt a következménye a munkásmozgalomban. 1883-ban Marx halálának alkalmával még Frankel cikkével együtt a Népszava is Lassalle-lal szemben Marx Károlyt állítja mint eszményképet a magyar munkásság elé, mint azt a »csodálatos férfit, aki a világgal megértette azt az aránytalanságot, mely a tőke és a munka közt létezik, s kiszegte a lobogót, mely valamennyi munkást maga köré gyűjt«. — Ezzel szemben az 1890-es évek végére a szociáldemokrata párt kiadványai már Lassalle Ferdinándot állítják a magyar munkásság elé, mint a »század legnagyobb bölcsését«, mint a »szociáldemokraták legnagyobb vezérét«, aki először tanította, hogy »a mai társadalmi rend keretében simulni kell a mai társadalom törvényeihez, igyekeznie kell annak keretein belül maradva, magának minél nagyobb előnyöket kivívni« — írja a Vas- és Fémmunkások lapja 1898-ban.

A magyar szociáldemokrata párt Marx tanait megtagadó álláspontját nyíltan és forma szerint nem merte bevallani. Marx tanításainak megtagadását a tanítás reformizmussal való összeegyeztetésével, a különbségek elmosásával igyekezett leplezni. Garami »Az elméleti szocializmus« kérdéséről írt cikkében azt próbálta elhíttetni, hogy »marxizmus« és »revizionizmus« — ezek »határozatlan kifejezések« s »hogyan hol kezdődik az egyik és hol a másik, azt lehetetlen megállapítani«.⁶ A szociáldemokrata pártnak ez a marxizmust és revizionizmust egyeztető álláspontja azonban csak takarója volt annak, hogy a szociáldemokrata párt, szemben a munkásmozgalom Frankel által képviselt irányával, és törekvéseivel, Marx tanítását a munkásmozgalom, a párt és a forradalom minden döntő kérdésében megtagadta. A szociáldemokrata párt a proletárforradalom megtagadását egyben Kossuth örökének a megtagadásával kötötte össze; ahelyett, hogy a nemzeti történet megoldatlan kérdéseinek következetes képviselőjeként igyekezett volna fellépni, Kossuth emlékének kiirtását tekintette feladatának . . . »Óriási küzdelmet kellett nekünk éveken keresztül folytatni azért, hogy . . . a Kossuth-kultuszt, mely Magyarországon oly gyökeres volt, valahogyan a nép lelkéből, amennyire lehet kiirtsuk«.

Szemben a marxizmust eláruló opportunizmussal, a szociáldemokráciával, a magyar kommunistákat éppen Marx forradalmi tanításának a tanulmányozása vezette vissza a nemzeti történet tanulmányozásához, segítette annak megértésében. A magyar kommunisták Marx és Engels tanítását, a Kommunista Kiáltványt tanulmányozva értették és tanulták meg, hogy a munkásoknak a kapitalizmusban nincs és nem is lehet hazája, de ugyancsak Marxtól és Engelstől, a Kommunista Kiáltványból tanulták meg, hogy a munkásosztálynak a politikai hatalmat meg kell hódítani, a kapitalizmust meg kell semmisítenie és »önmagát nemzeti osztállyá kell szerveznie«.

Népi demokráciánk ma már valóra váltotta a modern nemzetek fejlődésének objektív követelményeit, Magyarország ma polgári nemzetből szocialista nemzetté alakulva, új világot : a szocializmus világát építi. Ez új világ,

⁵ Arbeiter Wochenkronik, 1877 dec. 23.

⁶ Szocializmus 1908—1909. 510—511. old.

a szocializmus építésének és megszilárdításának döntő kérdése népünk politikai és ideológiai egységének elmélyítése. Ez új politikai és ideológiai egység kialakításában, mint a hatalomért való harc szakaszán is, elsőrendű szerep vár új, ma már marxista történetírásunkra. Új történetírásunk feladata ma először is kiszélesedett; új iskoláinkban és egyetemünkön egész népünk és új értelmiségünk számára népünk egész történelmét kell tanítanunk. Népünk győzelme ma népünk egész történelmének marxista feldolgozását és ezen keresztül egész népünk marxista szellemű nevelését teszi feladatunkká.

Marx nemcsak 1848, nemcsak a munkásmozgalom és a szocializmus, hanem népünk egész történetének megértéséhez ad közvetlen és felbecsülhetetlen jelentőségű segítséget. Marx az 1848-as forradalom, majd az 1871-es párizsi kommün értékelése és főműve a *Kapital* mellett, behatóan foglalkozott az európai nemzeti államok kialakulásának kérdéseivel is. Tanulmányai alapján rendszeres feljegyzéseket készített az európai népek történetéről, melyeket »Kronológiai jegyzetek« cím alatt a Marx—Engels Intézet adott ki. E jegyzetek jelentős tényanyagot és fontos észrevételeket, megjegyzéseket tartalmaznak a magyar nép történetére is, a magyarok európai megjelenésétől a XVI. század közepéig terjedő időre. Mint a feljegyzések bizonyítják, Marx nemcsak 48-cal kapcsolatban, de az egész európai történet szempontjából figyelemreméltó jelentőséget tulajdonított a magyar nép történetének. Különösen fontosnak tartotta a magyar nép törökök elleni harcainak, elsősorban Hunyadi János harcainak európai jelentőségét. »A jég, a hó, a szibériai fagy ellenére sem vonult vissza Hunyadi addig, amíg 1444-ben újévkor el nem foglalta a főhágót és nem szórta szét a Kunovics-hágónál a török sereget. Bár ez a háború mindössze csak 5 hónapig tartott, mégis »hosszú háborúnak« nevezték, mert döntő jelentőségű volt. Timur ideje óta senki sem volt, aki ilyen rettegésben tudta volna tartani a törököket« — jegyzi fel Hunyadi ú. n. hettől hadjárataival kapcsolatban.

Marx feljegyzéseinek részletes tanulmányozása és az új magyar történelem megírásával kapcsolatos felhasználása történetírásunk elsőrendű feladata. Az Árpád-házi királyok, az Anjouk és a Hunyadiak korára vonatkozó közvetlen történeti tényanyagon és megjegyzéseken túl Marx feljegyzései igen fontos útmutatást adnak Marx történetírói munkamódszerére, s ezzel a marxista történetírás munkamódszerének alapvető követelményeire. A feljegyzések világos bizonyítékai annak, hogy Marx a legfontosabb tények megállapítását, kiválogatását és kritikai ellenőrzését a materialista történetírás első feladatának, kiinduló pontjának tekintette. A marxista történetírás számára a tényanyag megállapítása jelenti az előfeltételt annak, hogy a történetírás a történelemben kifejezésre jutó objektív törvényszerűségeket feltárja és a helyes következtetéseket levonja, — a történelmet a helyes politikai előrelátás forrásává változtassa. Más oldalról elsőrendű jelentősége van a tények feltárásának abból a szempontból is, hogy milliók számára ez teszi közérthetővé, mindennél meggyőzőbbé és a helyes társadalmi tudat forrásává a történelmi tapasztalatot.

De a tények akármilyen feljegyzése és dokumentációja egymagában nem biztosítja a történelem valóságos tartalmának, törvényszerűségeinek és objektív követelményeinek feltárását, helyes történelmi előrelátás forrását. A marxista történetírás már a tények megállapítása tekintetében is szöges ellentéte a vértelen praktícizmusnak, a materializmus színében fellépő, de a világ és a történelem lényeges összefüggéseit és törvényszerűségeit tagadó,

lényegében ezt elhallgató pozitívizmusnak. A marxista történetírás, már a tények megállapításánál a lényegesnek a lényegtelenről való megkülönböztetését, a gazdasági alapról, az osztályok harcából és a haladó történelmi crók oldaláról való kiindulást s ezzel a helyes elvi állásfoglalást követeli meg a történetírótól. Marx feljegyzései éppen ezért különösen tanulságosak és fontosak számunkra, mert már a tények feljegyzésén keresztül is kifejezésre juttatja történelmi felfogását, a történelem eseményeinek értékelését. Így például nagy figyelmet fordít a honfoglaló magyarok életmódját jellemző tényekre, általában a legfontosabb politikai események mellett a gazdasági alapra, ugyanakkor az addig misztikus köddel bevont uralkodói családok, a feudális uralkodó osztályok hatalmi harcait, melyek során azok semmiféle büntől, erkölstelenségtől nem riadtak vissza, meztelen tényekkel leplezi le.

Há Marx »Kronológiai jegyzetei« a tények jelentőségére hívják fel figyelmünket, Marx történelmi tanulmányai a »III. Napoleon államcsínyek«, az »Osztályharcok Franciaországban« a tényanyag marxista feldolgozásának klaszszikus példáját mutatják számunkra. Marx e történelmi tanulmányainak rendkívül meggyőző erejét, történelmi igazságát, nem a tények, vagy idézetek minél nagyobb tömegének felsorakoztatása, hanem a tényeken keresztül a törvényszerűnek a feltárása, — a tények közti elvi összefüggések megvilágítása adja. Marx a társadalmi harc döntő tényein keresztül az alapan végbemenő változásoknak s az ezt törvényszerűen követő osztályharcoknak, a történelemben fellépő újnak a megmutatását tekinti feladatának.

Marxot ebben tudományos elveiből, pártos álláspontjából következő kritikai módszere segíti. A történelem és a valóság feltárását Marx mindenkor az ellenséges nézetek elleni harcból bontakoztatja ki. E kritikai módszer : a reakciós nézetek elleni harc által Marx történelmi művei harcba vonják, állásfoglalásra kényszerítik az érdekelteket, s ezzel művei mint az osztályharc cselekvő részesei hatnak. Marxnak az elmélet terén és a történetírásban is egyaránt a harc az eleme: a vitát a kritikát, a téves és reakciós nézetek elleni harcot a valóság helyes felismerése előfeltételének tekintette. »Feladatunk — írja Rougehez írt levelében — minden létező kíméletlen kritikája ; kíméletlen abban az értelemben is, hogy nem fél a kritika következményeitől és éppoly kevésbé fél a létező hatalmakkal való összeütközésektől«.

Marx e kritikai módszerének alkalmazása a magyar történelmet tekintve is előfeltétele a valóság feltárásának.

A magyar történelem feltárása lehetetlen az új marxista történetírás számára a polgári történetírás forrásainak és feldolgozásainak fölhasználása nélkül. A polgári történetírásnak azonban még pozitív tényanyagát sem lehet kritikailag ellenőrizni nélkül felhasználni, még kevésbé lehet a letűnt kor reakciós ideológiáját kritika nélkül hagyni, annál inkább, mert az ideológia nemcsak a tegnapi könyveiben, hanem az értelmiség jelentős részében öntudatlanul ma is élő örökség.

Az ellenforradalmi kor szemlélete nemcsak a munkásosztály, nemcsak a parasztság valóságos történetének megtagadásában és megrágalmazásában, hanem az ellenforradalmi kor történetírásának elméleti álláspontjában is kifejezésre jutott. Kisebb-nagyobb hamisítástól, fontos tények elhallgatásától, jelentéktelenek kiemelésétől, a liberális kor történetírói sem riadtak vissza, de a liberális kor történetírása általában még a tények feltárására támaszkodott, bizonyos értelemben elismerte az osztályokat és az osztályharcot, s ha korlátozott formában is, de kifejezésre juttatta a polgárság feudalizmus

elleni harcát és a feltörekvő polgárság, vagy polgárosuló birtokososztály nemzeti törekvéseit. Ebben a tekintetben akapvetően más volt az ellenforradalmi kor ideológiai álláspontja. Ha a liberális kor történetírása azért nem értette meg a történelmet, mert csak mint politikai történelmet tekintette, s politikai nézőpontja a burzsoázia nézőpontja volt; az ellenforradalmi kor történetírói nemcsak azért nem értették meg, mert szembefordultak magával a politikai történetírással, hanem azért sem, mert a történelemnek még korlátozott materialista felfogását is megtagadták. Az ellenforradalmi kor történetírása az idealista filozófia legreakciósabb irányzatának, a klerikalizmusnak az alapján, a történelem valóságos tényeinek kutatása helyett az irracionálist, a kikutathatatlant tette meg a történelem tartalmává. Hóman—Szekfű szerint »az emberi történet nem egyéb, mint az emberi lélek története; a magyar nép története, nem egyéb, mint a magyar lélek története.«

A magyar történetírásnak az ellenforradalmi korszakban bekövetkezett válsága, csődje elválaszthatatlan a történetírásnak a legreakciósabb, legrothadtabb filozófiai irányokkal való összefonódásától. Tudományos fejlődésünk értékelését tekintve, közhelyként szokás emlegetni, hogy Magyarország a filozófiának nem volt jelentősége, nem volt szerepe. Ez a nézet azonban opportunistá szemethúnyás a marxista ideológia tényleges feladatai előtt. Magyarországon igenis volt szerepe az ellenséges ideológiának és népünk nagy történelmi kérdéseinek megoldása, a helyes politikai tájékozódás elválaszthatatlan többek között annak a klerikális és gyökerében reakciós ideológiának leleplezésétől is, miszerint »a történelmi okság pszihikai okság, teológiai természetű, eleve kizár minden exakt törvényformulázást a történelemből«, »a történelem mindenkor irracionális marad előttünk.« Az ideológiának a tudat kialakításán keresztül reális szerepe van a történelem alakításában; így a reakciós ideológia és reakciós történetírás képviselői nem kis mértékben felelősek népünk történelmi tudatának elhomályosításáért, — felelősek azért, hogy történelmünk igazi tanításának megtagadásával megakadályozták, hogy nemzeti szabadságharcaink a fasizmus elleni harcban népünk helyes tájékozódásának, a nemzeti ellenállás kiszélesítésének forrásává legyenek.

Az ellenforradalom ideológiájával szemben a kommunistákat az a tény tette képessé a magyar történelem megértésére, hogy pártos álláspontjuk Marx filozófiájában és módszerében, a történelem marxista elemzésében gyökeredzik. *67 után a polgári történetírás 48 problémájához akár Görgeynek, akár Kossuthnak adott igazat* — Kossuth és Görgey személyi tulajdonságaiban keresték a probléma megoldását. *Révai elvtárs a polgári történetírás különböző irányjaival, és a 48-as forradalom polgári jellegét tagadó Szabó Ervinnel szemben a gazdasági alap, a termelőerők és termelési viszonyokban végbement változások vizsgálata alapján világította meg. 48 valóságos problémáit tárta fel, ellentmondásait magyarázta meg.*

Marx tudományos és történelmi munkásságát nemcsak elvi álláspontja és módszere, hanem tárgyválasztása és munkásságának súlypontja is alapvetően szembeállítja a polgári történetírással. A burzsoa történetírás a burzsoázia hanyatlásával párhuzamosan a történelmet egyre inkább a minél távolabbi multtal való foglalkozással azonosítja, a történelmet elszakítja a jelentől és a ma történelmi jelentőségű eseményeivel való foglalkozást nem tekinti tudományos feladatnak. A marxista történetírás ezzel szemben, mint a fejlődő, a jövőt képviselő osztály ideológiája és történetírása, az elmélet és gyakorlat egyesítésének elvi feltételeként megköveteli a közelmúlt és a

jelen történelmileg döntő kérdéseivel való foglalkozást. A marxista történetírás számára a múlt és a jelen közvetlen szembeállítás, az újnak, a jelen kérdéseinek tudományos elemzése, — egyik legfontosabb feladat, mert ez a jövőért harcoló osztály közvetlen ideológiai segítségét, feladatainak tudományos módszeres tisztázását jelenti.

»Marx mindenekelőtt forradalmár volt — mondja Engels. — Igazi élethivatása az volt, hogy így, vagy amúgy közreműködjek a tőkés társadalom s az általa alkotott állami berendezések megdöntésén, hogy közreműködjek a modern proletáriatus felszabadításán, melyet először ébresztett helyzete és szükségletei tudatára. A harc volt az eleme!

Marxnak a társadalmi fejlődés objektív törvényszerűségeit magában foglaló felfedezése kétségtől az egész emberi történelem megértésének kulcsát adja kezünkbe. Marx maga is igen behatóan foglalkozott a legrégebbi korok és társadalmak történetével, de legfontosabb történelmi munkáiban, a marxista történelmi elemzés klasszikus példáiban: »A III. Napoleon államcsínyje« és »Az osztályharcok Franciaországban« című tanulmányaiban saját kora döntő jelentőségű történelmi eseményeinek elemzésén keresztül adott világtörténelmi jelentőségű útmutatást a nemzetközi munkásmozgalom számára.

Népünk világnézeti és politikai nevelése szempontjából nélkülözhetetlen és igen nagy jelentősége van népünk egész története tudományos feldolgozásának a magyarság fellépésétől, a honfoglaláson, a Hunyadiak, Rákócziak, Kossuth korán keresztül egész napjainkig. De a múlt részletes történelmi feldolgozása nem helyettesíti a jelen kérdéseivel való foglalkozást, melyeket össze kell kötnünk korunk társadalmi változásainak tudományos elemzésével.

A különbség a régi, a 400 ezer munkanélküli és 3 millió koldus Magyarországa, valamint a Sztálinvárost építő, a mezőgazdaságban is a szocializmus alapjait lerakó új ország között alig felmérhető. A múlt és a jelen e gyökeres különbsége, a szocialista építés eredményeinek jelentősége és a növekedésből származó átmeneti nehézségek, ezek forrása és kiküszöbölésének útja nem automatikusan váltak tudatossá dolgozó népünkben. Ahhoz, hogy a növekedés átmeneti nehézségei ne az ingadozás, a bizonytalanság érzetét keltsék, hanem egész népünkben a céltudatos és egységes erőfeszítés forrásává váljanak, egész népünknek világosan kell látnia a gyökeres különbséget régi és új élete között. Világosan látnia azt a különbséget, ami lényegében abban van, hogy míg az ezer holdak és bankárok kapitalista Magyarországaiban a hatalom meghódítása és a termelési viszonyok megváltoztatása, ma a hatalom birtokában és új termelési viszonyaink között a termelőerők maximális növelése és a termelési viszonyok fokozatos fejlesztése a törvényszerű feltétele. Egész népünk tudatos meggyőződésévé kell válnia, hogy a föld és gyár, a termelőeszközök birtokában, kezében van, nemcsak az átmeneti nehézségek leküzdésének, hanem gazdag jövőjének záloga is. A termelékenység növelése, a technika és tudomány eredményeinek felhasználása, valamint a termelési viszonyok fokozatos fejlesztése elsősorban saját erőfeszítéseinek, s nem utolsósorban világos politikai öntudatának kérdése.

A tömegek megnyerése, a szocialista építésből fakadó új feladatok megoldása ma ugyanúgy, mint a múltban a hatalomért való harc szakaszában, Marx halhatatlan eszméinek élő és teremtő alkalmazását követeli: »Az élet jelentőségének és az eddigi eredmények ismertetésének munkájánál összehasonlíthatatlanul fontosabb . . . a marxizmus-leninizmus tanításának magyar viszonyokra való alkalmazása« — mondta Rákosi elvtárs, a Társadalmi

Szemle 1. számában megjelent útmutató cikkében. »Mi egyáltalában nem úgy tekintünk Marx elméletére, — idézi ezzel kapcsolatban Lenint, — mint befejezett és érinthetetlen valamire, ellenkezőleg, meg vagyunk győződve arról, hogy ez az elmélet csak sarkköveit rakta le annak a tudománynak, melyet a szocialisták kötelesek minden irányban továbbvinni, ha nem akarnak elmaradni az élettől.«

A marxizmus alkotó alkalmazásában, mint a fasizmus ellen »a nagyobb jövőért«, — mint Nagy Ferenc és az összeesküvők ellen, népi demokráciánk győzelméért harcolva minden beszédében és írásában, — népi demokráciánk történetét összefoglaló új munkájában újra Rákosi elvtárs mutatja az utat, példát számunkra. E példa követése a marxizmus alkotó alkalmazása ; s az elméletnek a jelen kérdéseire való alkalmazása és ezáltal a harc az elméleti elmaradottság ellen új történetírásunk elsőrendű kötelessége.

A népnek ez új világért, a békéért, népi demokráciánkért, nemzeti függetlenségünkért és szocializmusért folyó harcában a legközvetlenebb segítséget ma Sztálin elvtárs halhatatlan művei nyújtják számunkra. De éppen Sztálin elvtárs műveinek mélyebb megértése, saját viszonyainkra való alkalmazása minden eddiginél inkább megköveteli Marx műveinek elmélyült tanulmányozását. Marx és Engels — Lenin és Sztálin eszméinek az egysége távolról sem esetleges, a régi filozófia értelmében vett eszmei rokonság, — hanem az objektív valóságot feltáró tudomány egysége, mely a harcág egységének törvényszerű összefüggését, közvetlenül a munkásosztály harcának történelmi egységét és törvényszerű összefüggését juttatja kifejezésre.

A marxizmus-leninizmus eszméinek az egysége egyben a népek és nemzetek újfajta viszonyának és ezen keresztül egy új, minden eddiginél hatalmasabb erőnek : a szocialista népek nemzetközi együttműködésének forrása. Ez az új erő, — mint ezt Korea hősi harca mutatja — alapvetően megváltoztatja a népek szabadságküzdelmének feltételeit, reális bázist ad az imperialista reakció elleni szabadságharcoknak. A mi szabadságharcaink bukásának, — mint arra Rákosi elvtárs rámutatott — döntő oka az volt, hogy nem volt nemzetközi erő, mely a reakció túlerejével szemben támaszt, segítséget adhatott volna. A magyar nép legjobbjai népünk felemelkedésének előfeltételeként már a multban is felismerték nemzeti szabadságunk és a haladás ügyének egységét ; saját szabadságának védelmében a népek szabadságáért való lelkesedés nem hiányzott a mi szabadságküzdelmünkől sem. Marx és Engels 1849-ben a magyar néptől várták, hogy egy demokratikusabb Európáért folyó szabadságharc megindítójaként a népek szabadságának zászlóvivőjeként lép fel : »A háború közeledik . . . az ügy néhány hét, talán néhány nap leforgása alatt eldől. És a francia, magyar, lengyel és a német forradalmi hadsereg hamarosan a harcmezőn, Berlin falainál fogja ünnepelni testvériesülési ünnepét,« — írta Engels a magyar szabadságharcra vonatkozóan.

Az új európai forradalomról álmódva, az új forradalomra lelkesítve, Engelsnek és a 48-as forradalom magyar radikálisainak, Petőfinek az álma akkor nem válhatott valóra. Ma valóra vált : népi demokráciánk győzelmével a magyar nép a szocializmus és a béke frontjának új rohambrigádjaként sorakozik fel az emberi haladás legfőbb őre, a Szovjetunió mellett.

A nemzeti függetlenség és a progresszió magyar képviselői évszázadokon keresztül keresték nyugaton azt az erőt, melyre támaszkodva, leszámolhatnak nemzeti felemelkedésünk legfőbb akadályával, az idegen szolgasággal. Hasztalan keresték. Magyarország évszázadokon át volt a nyugat bástyája, testével védte a nyugatot a tatár, a török invázió ellen. Nyugattól cserébe csak

szolgásgot kapott. Kapta a Habsburgokat, szabadságharcaink cserbenhagyását, Majtényt, Világost, — 1919 után Horthyt és népgyilkos uralmát. A magyar népnek nemcsak Kelet, Nyugat felé is a társadalmi felemelkedés minden lépését úgy kellett kiverekednie. A történelem bebizonyította, hogy a nyugaton kibontakozó kapitalizmus bár életrekeltője, de nem támasza, nem segítője a keleteurópai népek nemzeti fejlődésének.

A magyar nép többé nem idegen erők, idegen érdekek áldozata. Az erőt, mely a bizonytalanság, a vak sorsnak való kiszolgáltatottság, a szolgaság és elnyomatás útjáról népünket a világos és biztos jövő útjára vezeti, Marx-Engels-Lenin és Sztálin eszméi, a nemzetközi haladás tudományos eszméi jelentik. Ezek az eszmék ma új és hatványozott erőt, új tartalmat adnak nemcsak a nemzetközi együvértartozás gondolatának, de népünk hazafiaságának is.

A hazafiság és hűség érzése sohasem hiányzott a magyar népből. De az igazi hazafiság elengedhetetlen feltétele, hogy világos és valóságnak megfelelő tudat képezze alapját a nép történelmi helyzetéről, feladatairól, boldogulásának törvényszerű követelményeiről.

Népünk e reális tudását, minden harcában biztos iránytűje, és tudatos hazafiságunk eszmei forrását számunkra is, mint a világ minden népe számára Marx, Engels, Lenin és Sztálin eszméi jelentik.

A haladás ellenségei azzal szokták vádolni a kommunistákat, hogy nem becsülik az eszméket. Valóban nem becsülik sőt üldözik a nép megtévesztését szolgáló eszméket, de mindenkinél inkább becsülik a valóság objektív törvényeit feltáró tudományos eszméket, melyek segítik a népeket életük jobbátételében, a világ megváltoztatásában. A munkásosztály és a marxisták megbecsülése az ilyen eszmékkel szemben távolról sem csak szavakban, megemlékezésekben, hanem a nagy eszmék gyarapításában, alkotó továbbfejlesztésében jut kifejezésre.

70 esztendő mult el Marx halála óta. Az a Marx által felfedezett és először a Kommunista Kiáltványban meghirdetett igazság, hogy a dolgozók a mi korunkban már kizsákmányolás nélkül is élhetnek, sőt hogy csakis a kizsákmányolás megszüntetése által lesz módjuk igazában ember módjára élni, ma már Lenin és Sztálin, valamint tanítványai harcának eredményeképpen Moszkvától Pekingig, Pekingtől Szófiáig, Prágáig és Budapestig eszméből valóság lett. Az óceán, melynek megmozdulását Marx az 1848-as forradalmak után megjósolta, — mozgásba jött ; a Nagy Októberi Forradalom és a második világháború viharában sziklakontinenseket, hatalmas kapitalista országokat tett semmivé, a világ egyharmadán valóra váltotta a proletáriátus felszabadítását. A szocializmus, mely 70 esztendővel ezelőtt tudományos eszme volt, ma valóra vált. Valóra vált, mert százmilliók szükségletét, a társadalmi fejlődés objektív törvényeit fejezte ki. Valóra vált, mert e tudományos eszmék megvalósítását százmilliók küzdelme követelte, valóra vált, mert milliók küzdelme és Marx halhatatlan eszméinek alkalmazása Lenint és Sztálint adta a világnak. Marx és Engels öröksége — Lenin és Sztálin örökségével gazdagodott és ma százszor inkább, mint 70 évvel ezelőtt záloga és megdönthetetlen erőforrása az új világért harcoló és ma már új világot építő népek újabb győzelmeinek, a kapitalizmus végső vereségének.

Mint 70 éve, újra mély gyász borítja a világ népeit, — a népek felszabadítója, százmilliók vezérlő csillaga, legnagyobb jótévője : Sztálin elvtárs távozott el közülünk, akinél többet senki sem tett a magyar népért, akinek

elsősorban köszönhetjük, hogy annyi szenvedés és annyi vérözön után a magyar nép is új világot épít szabaddá lett hazánkban.

A fájdalom és a gyász azonban, mely ma a Szovjetunió és a világ minden népeivel együtt a mi népünk szívét is elborítja, csak még szorosabbá, még eltéphetetlenebbé teszi kapcsolatunkat azokkal az eszmékkal, melyeknek megvalósítását és ezzel nemzeti történelmünk újjászületését Ő tette lehetővé számunkra, melyeknek alkotó alkalmazására és továbbfejlesztésére Ő tanít bennünket.

A magyar történetírás és a tudomány minden képviselőjének nagy és lelkesítő, hazafias hivatása, hogy az Ő évszázadokra szóló útmutatását követve Marx-Engels-Lenin szellemi örökségét egész tudományunk éltető szellemévé téve, Marx-Engels-Lenin és Sztálin eszmei örökségét számunkra is népünk új győzelmeinek, hazánk és a tudomány s kultúra felvirágzásának forrásává tenni segítsen.

ASPIRÁNSKÉPZÉSÜNK TAPASZTALATAI

TOLNAI GÁBOR

a Tudományos Minősítő Bizottság titkára

Az aspiránsképzés az élenjáró szovjet példa nyomán, 1951. februárjában indult meg hazánkban. A több mint két éve folyó aspiránsképzésben komoly eredményeket értünk el. Az aspirantura új intézmény Magyarországon és az eredmények ellenére, ma még sok vonatkozásban magánviseli a kísérletezés, a helyes módszerek keresésének vonásait. Ugyanez felismerhető az aspiránsvezetés módszerében, a vizsgáztatásnál, a káderek kiválasztásában, a rendes aspiranturánál ugyanúgy, miként az 1952. elején megindított levelező aspiranturánál, de nem kisebb mértékben az aspiránsképzés szervezeti kérdéseiben.

Jelenleg közel 600 aspiránsunk képzése folyik Magyarországon, a Szovjetunióban és Kínában. A közel 500 belföldi aspiráns 248 vezető mellett dolgozik. Egy vezetőre átlagban két aspiráns jut. (Műszaki és orvosi tudományok területén vannak azonban olyan aspiránsvezetők is, akik 5—6, sőt olyanok is, akik 7 aspiráns vezetését kénytelenek vállalni. Pl. V. A. Dinyina, Gillemot László, Verő József, Rusznyák István.)

A képzés eredményességéről csak a benyújtott és megvédett disszertációk fognak végleges értékelést adni. Az aspiránsok munkához való viszonya, szorgalma, a vizsgatapasztalatok, a vezetők erényei és fogyatékoságai azonban következtetni engednek a benyújtandó disszertációk színvonalára. Ma megállapítható, hogy az aspiránsok többsége jó és komoly munkát végez. Nagyrészüik hiánytalan szorgalommal dolgozik, tanul, végzi kutatómunkáját. A képzés eddigi menete sok tanulsággal járt, a menetközben felmerülő hiányosságok időbeni megszüntetése lényegesen befolyásolhatja a beadandó disszertációk színvonalát is.

Az aspiránsvezetés

Aspiránsképzésünk hiányossága, hogy nincs kidolgozva az aspiránsvezetés módszere. 1952. őszéig a vezetők módszerbeli tájékoztatásban, tapasztalatszerében alig részesültek. A kandidátusi minimumok anyaga csak a közelmultban készült el. A kandidátusi minimumok elkészüléséig a képzés csaknem kizárólag az egyes vezetők elgondolásán alapult. Az egyes vezetők elgondolása szerinti képzés egyszakon belül is, más és más vezető mellett dolgozó aspiránsnál, az anyag mennyiségi eltolódását eredményezte, s az elsajátított anyag mennyiségbeli eltérései nem egy esetben az egész képzés minőségi eltolódását is maguk után vonták. A kandidátusi minimumok anyagának hiánya más természetű káros következményekkel is járt. Pl. az előregyártás szakterületének aspiránsa túlságos részletességgel elmerült szaktudományának egy-egy

részletkérdésében és ugyanakkor más, nem kevésbé fontos kérdések feldolgozására alig maradt ideje.

1952. tavaszától kezdve egyetemi és kari tanácsuléseken napirendre tűzték az aspiránsképzés kérdéseit. 1952. ősze óta pedig a Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságainak többsége ugyancsak megvitatta az aspiránsképzés helyzetét. Ezek a megbeszélések sok tanulsággal jártak. Aspiránsvezetőink egyre világosabban látják a tervszerű tudósképzés óriási jelentőségét. A megbeszélések eredményeként kiderült, hogy aspiránsvezetőink többsége rendszeres, egyéni foglalkozást folytat aspiránisaival. A vezetés természetesen más kell, hogy legyen kísérletezéssel együttjáró szakoknál és más a társadalomtudományok területén. Szinte azt lehet mondani, mindenegyes aspiráns bizonyos mértékig előképzettsége, tehetsége és specializálódása szerint más vezetési módszert igényel. Azonban vannak a vezetésnek olyan sajátosságai, amelyek minden szakra és minden aspiránusra egyaránt érvényesek kell, hogy legyenek. Ismerünk aspiránsvezetőket, akik — helyesen — az áttanulmányozott anyaggal kapcsolatban problémákat vetnek fel tanítványaiknak és felvilágosítást adnak az aspiráns által felvetett kérdésekre. Ismerünk azonban olyan aspiránsvezetőket is, akik kimerítettnek vélik a vezetést azzal, hogyha az aspiráns által felvetett problémákra válaszolnak. Más aspiránsvezetők az egyéni foglalkozást — rendkívül helytelenül — iskolás korrepetálásnak tekintik, az elvégzett anyag kikérdezését tartják feladatuknak. Igen megfelelőnek bizonyult egyes vezetőknek az a módszere, hogy rendszeres egyéni foglalkozáson túl, időközönként közös megbeszélést tartanak összes aspiránsaikkal. Helytelen azonban az a forma, midőn az aspiránsvezetők csak közös konzultáción foglalkoznak aspiránsaikkal. Ezek az aspiránsvezetők megfelelnek arról, hogy az *aspiránsképzés legfontosabb módszere az egyéni foglalkozás*. Vannak olyan aspiránsvezetőink is, akik — nagy elfoglaltságukra való hivatkozással — hosszú időre elhanyagolják tanítványaikat. Olyan példa is van, hogy az aspiráns két hónapon keresztül még telefonon sem tudta elérni vezetőjét. A fenti példák egy részénél a vezetés formális, rendszertelen, nem tartalmaz komoly ellenőrzést és irányítást.

Az elmondottak alapján világos, tudósaink egy része még nem látja kellőképpen, hogy a tudós számára egyéni kutatómunkája mellett legfőbb feladat utódokat képezni, új kádereket nevelni, hogy aspiránsvezetőnek lenni a tudós ember egyik legnagyobb kitüntetése. Szkrjabin elvtárs, a nagy szovjet tudós hazánkban jártakor fejtette ki: »a tudósnak át kell adnia aspiránsai számára módszerét, tudományos pályájának minden tapasztalatát; azzal a tudattal kell foglalkoznia tanítványaival, hogy olyan utódokat kell nevelnie, akik kiemelkedőbb tudósok lesznek nálánál, messze túl fogják szárnyalni eredményeit.«

Az aspiránsok magatartása

Az aspiránsok többségének magatartása, munkafegyelme megfelelő, a Tudományos Minősítő Bizottság szabta vizsgahatáridőket betartják. Kisebb részüknél tapasztalható lazaság, a tanulás elhanyagolása, titkos különmunkavállalás, követelődzés, szakmai szűklátókörűség. Van néhány aspiránsunk, akik vizsgáikkal olymértékben elmaradtak, hogy tanulmányaikat nem fogják tudni határidőre befejezni. Prohászka János műszaki aspiráns magas ösztöndíj-kategóriában szerepel (havi 1650, — Ft), felesége is dolgozik s mégis követelődző

magatartást tanusított, kijelentette, hogy : »komoly anyagi károsodás érte, midőn aspiranturára jött és soroljuk a legmagasabb ösztöndíjkategóriába.« Berentey György orvos-aspiránsnak 1500,— Ft az ösztöndíja. Hasonló magatartást tanusított — kijelentve : — a TMB nem veszi figyelembe a sebészeknek »másoknál felelősségteljesebb, nehezebb munkáját.« — Ragály Miklós, Szentirmai György, Werner János és Sándori Mihály műszaki aspiránsok a törvény engedélyezte óraszámom messze túl végeztek oktatómunkát. Természetesen a nagy óraszámban való oktatás aspiránsi munkájuknak nem szolgált javára. Így Werner János tervének csak kétharmad részét teljesítette, Ragály Miklós pedig marxizmus-leninizmusból közepesre vizsgázott. Boros Lajos műszaki aspiráns szakszövegfordításokat vállalt olyan mennyiségben, hogy ezáltal szakmai vizsgáját elégtelenre tette le.

Az aspiránsképzés megindulása óta — úgy a rendes, mint a levelező aspiránsoknál — több lemorzsolódás történt. A lemorzsolódások oka az első felvételeknél a helytelen kiválasztás és az a körülmény, hogy az aspiránsok egy része nem számolt az aspirantúra nehézségeivel. Mások családi körülmények (pl. szülés) miatt hagyták abba tanulmányaikat. De előfordult az is, hogy egyeseket helytelen magatartás, lazaság, a tanulmányok elhanyagolása miatt ki kellett zárni az aspiránsképzésből. Az eddigi lemorzsolódásokból 160.000 Ft kára származott népgazdaságunknak. Ennek megakadályozása érdekében fokoznunk kell a politikai nevelőmunkát. A politikai nevelőmunkának első sorban arra kell irányulnia, hogy tudatosítsuk aspiránsainkban az aspirantúra jelentőségét. Sokan az egyetemi tanulmányok egyszerű továbbfolytatásának tekintik ma is, és meghátrálnak a nehézségek elől, melyek a több tanulással, a rendszeres kutatással, a fokozott és állandó munkával járnak együtt.

Ismétlem, az aspiránsok többségének magatartása, munkafegyelme jó, szakmai fejlődésükben, emberi magatartásukban igyekeznek kialakítani a szocialista szakember jellemvonásait. A még meglévő hiányosságok, kispolgári csökevények azonban arra figyelmeztetnek, hogy aspiránsképzésünk terén még sok a tennivaló. És itt elsősorban a magyar tudomány legkiemelkedőbb tagjaira, aspiránsvezetőinkre várnak felelősségteljes, komoly feladatok. Aspiránsvezetőinknek nemcsak a szakmai vezetés terén vannak tennivalói, hanem az ő feladatuk az aspiránsok szocialista emberré nevelése, feladatuk, hogy foglalkozzanak tanítványaik emberi fejlődésével, egyéni példamutatással neveljék őket precizításra, pontosságra, lelkiismeretességre, szerénységre, a nehézségek leküzdésére.

Vizsgaeredmények — vizsgarendszer

A szakmai kandidátusi elővizsgák és a kandidátusi vizsgák eredményei a következő képet mutatják : a kandidátusi elővizsgák átlageredménye 1952-ben : 4,3, 1953-ban : 4,4. A kandidátusi vizsga átlaga 1953-ban : 4,8. E vizsgaátlagok, amelyeken belül összesen három bukás volt, liberalizmust takar. A liberalizmus nem a könnyű kérdések feladásában, hanem legtöbb területen általában egy fokkal jobb jegyek adásában mutatkozott meg. A vizsgáztatásban érvényesülő hiányosságokra jellemző példa a következő : néhány műszaki aspiránsvezető felvetette azt a helytelen nézetet, hogy azokat az aspiránsokat, akik közepesre vizsgáznak, el kell távolítani az aspiranturáról. A helytelen nézet, mint határozat kezdett terjedni a műszaki aspiránsvezetők körében. — Míg a Tudományos Minősítő Bizottság fel nem figyelt a jelenségre,

— néhány vizsgán a vizsgabizottság közepes helyett jó jegyet állapított meg, nehogy az aspiráns eltávolíttassék az aspiranturáról.

Az 1952-ben lefolytatott kandidátusi elővizsgák 4,3-as átlageredményéhez viszonyítva, ugyanazoknak az aspiránsoknak az idej kandidátusi vizsgán elért 4,8-as átlaga is azt a látszatot kelti, minthogyha a vizsgabizottságok liberalizmusa egy esztendő alatt tovább fkozódott volna. Ugyanakkor, midőn a szigorú mérték alkalmazásának hiánya feltételezhető, meg kell állapítani azt is, hogy aspiránsaink tanulmányaik során komoly szakmai előrehaladáról, tudásuk emelkedéséről, mélyüléséről tanuskodnak. Számosan vannak olyanok, akik képzésük első periodusában nehézségekkel küszködtek, az alapismeretek terén is hiányosságaik voltak, s a második esztendőben felfejlődtek, szinte ugrásszerűen értek el kitűnő eredményeket. A tavalyi kandidátusi elővizsgákon nem egyszer hangoztattak a vizsgabizottsági tagok türelmetlen kijelentéseket : — kár az aspiranturát folytatnia ; úgysem lesz belőle tudós! — A vizsgabizottságok meglepetésére és örömére, az első év végén közepesre vizsgázott aspiránsok között nem kevesen vannak olyanok, akik a kandidátusi vizsgán 1, sőt 2 fokkal is jobb eredményt értek el. Közepes elővizsga után a kandidátusi vizsgán jeles eredményt ért el, többek között Karsai István, Bakondi Károly, Simándi Ferenc, Tassi Géza, és Pálfalvy István műszaki aspiránsok. Vannak olyan aspiránsaink, akik jóval határidő előtt vizsgáztak, ketten tanulmányaik második esztendejének végén már kandidátusi disszertációjukat is beadták.

Az aspiránsképzés terén szerzett eddigi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy érvényben lévő vizsgarendszerünk nem megfelelő, az aspiránsképzés több mint kétéves tapasztalatai alapján módosításra szorul. A jelenlegi rendszer szerint aspiránsaink az első tanulmányi év végén kandidátusi elővizsgát tesznek szaktárgyból, ideológiából és nyelvből. A második esztendő végén ugyanezekből a tárgyakból kandidátusi vizsgát. Két esztendő alatt hat vizsga ; az állandó vizsgára való készülés feszültségében tartja az aspiránsokat, elvonja őket a tudósképzésnél alapvetően fontos elmélyedő munkától, s főként akadályozza a kutatómunkát. Ezeknek a hibáknak a megszüntetésére szükséges egyszerűsíteni az aspirantura vizsgarendszerét. Olyan vizsgarendszer életbeléptetése látszik szükségesnek, amely megszünteti az elővizsgát, amely szerint az aspiránsoknak kötelező referátumuk beiktatásával csak kandidátusi vizsgát kell tenni a második év végéig ; az aspiránsvezető javaslatára módot adva arra, hogy a szakmai vizsgát az aspiráns esetleg több részletben is letehesse.

Ideológiai oktatás

Nehéz problémát jelent az ideológiai oktatás terén az aspiránsok különböző fokú politikai előképzettsége. 20%-uk az aspirantura előtt egyáltalában nem vett részt szervezett ideológiai oktatásban, s ennek következtében a követelmények az aspiránsok egy része számára túlságosan magasak. Egyesek számára, — akik magasabb ideológiai képzettséggel rendelkeznek — alacsony.

A tavalyi ideológiai vizsgákon az átlagos eredmény 4,6 volt. Ez a vizsgaeredmény — melyet rövid és kampányszerű tanulással értek el — a vizsgakövetelmények alacsony voltával magyarázható. A közelmúltban lezajlott ideológiai vizsgákon a követelményeket felemeltük, s a felemelt, de reális követelményű vizsgákon az átlag 3,9 volt. 113 aspiránsból jelesre vizsgázott 49, jóra 24, közepesre 22, elégségesre 7, elégtelenre 7, nem jelent meg 4.

A vizsgák eredményeként a vizsgabizottságok megállapították, hogy az aspiránsok többsége komoly igyekezettel készült fel, azonban egyesek — mint ahogy ezt az eredmények is mutatják — hanyagul és felületesen készültek.

Aspiránsaink nagyrésze vezetőjük irányításával a szaktanulmányokon túl igyekszik általános műveltséggel rendelkező szakemberré képezni magát. Vannak azonban aspiránsaink, akik szépirodalmi könyveket nem olvasnak, moziba, színházba, múzeumba nem járnak. Ezeknél az aspiránsoknál a szépirodalom olvasásának, moziba, színházba, múzeumba járásnak az igénye sem merül fel és az aspiránsvezetőktől sem kapnak ilyenirányú figyelmeztetést.

Nyelvtanulás

Az orosz nyelv tanulása terén mind az oktatás módszerei, mind a követelmények tekintetében az eredmények kielégítőek. Egyéb nyelveket egyelőre csak azok tanulnak, akik oroszul már tudnak, valamint nyelvészek, irodalom-irok, történészek és néhány műszaki aspiráns. Nagy számmal vannak azonban olyanok, akik nyugati nyelvet már az aspirantúra előtt ismertek.

Az orosz nyelv tanulása terén elért jó eredmények arról tanuskodnak, hogy aspiránsaink kivétel nélkül tisztában vannak az orosz nyelv tanulásának rendkívüli jelentőségével, megértették, hogy haladó tudós számára az élenjáró tudomány nyelve életszükséglet, hogy csak az orosz nyelv ismeretének birtokában tarthatnak lépést az élenjáró szovjet tudomány eredményeivel.

Levelező aspirantúra

Azok a problémák, amelyek a rendes aspirantúra területén felmerülnek, fokozott mértékben jelentkeznek a levelező aspirantúrájánál. Az összes aspiránsoknak 38%-a, a műszaki aspiránsoknak 50%-a levelező aspiráns.

A levelező aspiránsok jórésznél főként az állami apparátusban dolgozóknál, nincs biztosítva a napi nyolc munkaóra utáni szabadidő, sem a törvény-előírt kutatófélnap. Egyrészüket társadalmi munkával is túlterhelik. Azoknak a levelező aspiránsoknak, akik számára a főhatóságok, intézmények, a vállalat biztosítja az aspirantúrához szükséges munkafeltételeket, tanulmányi és kutatómunkájuk ugyanolyan eredménnyel jár, mint a rendes aspiránsoké. A levelező aspirantúra eredményességének biztosítása érdekében a Tudományos Minősítő Bizottságnak felvilágosító munkát kell végezni az intézmények és a vállalatok felé, tudatosítva az aspiránsképzés országos jelentőségét.

Az aspiránsok kiválasztása

A felvételeket a Tudományos Minősítő Bizottság szakbizottságai, a Magyar Tudományos Akadémia személyzeti osztályára és tudományos osztályaira támaszkodva bonyolítja le. A kiválasztás az utolsó két alkalommal a pályázók igen nagy rétegéből történt. A tavalyi felvételeknél 1800-an, a most folyó felvételeknél 1200-an jelentkeztek. A nagyszámú pályázó ellenére a felvételek nem minden szakterületen megnyugtatóak. A megfelelő kiválasztást akadályozta a kapmányszerű felvétel, a tervszerű káderkeresés hiánya. Az aspirantúrára jelentkezők többsége irányítás és tervszerű előkészítés nélkül jelentkezett, s így nem minden esetben a legjobbak adták be pályázatukat. Nem sikerült mindmáig teljességgel megértetni az egyetemekkel, az

intézményekkel és főként az üzemekkel az aspiránsképzés fontosságát, s ennek a következménye az, hogy a káderkutatás munkájában nem voltak kellőképpen segítségünkre. Az egyetemek, az intézmények egy része és főként az üzemek féltékenyen őrzik, gyakran elrejtik legjobb kádereiket. A pécsi és a szegedi Orvostudományi Egyetem — ahol kiváló tudósok oktatnak és kutatnak — rendkívül kevés kádert küldött mindmáig aspiranturára. Legrosszabb a helyzet üzemeinknél. Több példa van arra, hogy szűklátókörűségből, egyenest megakadályozzák a legjobb káderek pályázatának benyújtását.

Meg kell érteni egyetemeinknek, intézményeinknek és üzemeinknek, hogy a tudományos munkára hivatott káderek aspiranturára küldése számukra dicsőség. Az egyetemek, az intézmények, a tanszékek, a üzemek azzal is szolgálják népgazdaságunkat, ötéves tervünk célkitűzéseit, ha aspiranturára küldenek kádereket. Hiszen az aspiránsok képzésük befejezése után tudósokként fognak dolgozni és fokozott eredményeket érnek majd el népünk felemelkedése érdekében. Az eredményesebb kádergyűjtés céljából fokozott politikai munkát kell végezni. Ebben a politikai felvilágosító munkában nagy szerepe lehet az egyetemi, a kutatóintézeti és az üzemi pártbizottságoknak. A pártbizottság segítő munkájának jól meglátszik az eredménye a debreceni Tudományegyetemen és a debreceni Orvostudományi Egyetemen. A vidéki egyetemek közül Debrecen adta eddig a legtöbb kádert aspiranturára.

Az aspiránsok kiválasztásának hiányosságai közé tartozik az is, hogy nem voltak magasak a szakmai felvételi vizsgák követelményei, nem volt megállapítva a felvételi vizsgák anyaga, marxizmus-leninizmusból pedig egyáltalán nem volt felvételi vizsga. A jobb kiválasztás érdekében kívánatos bevezetni a tematikához kötött felvételi vizsgákat, mind szaktárgyból, mind marxizmus-leninizmusból.

Az aspiránsképzés szervezeti kérdései

Az aspiranturát bevezető törvényerejű rendelet a képzés irányításával a Magyar Tudományos Akadémiát bízta meg, oly módon, hogy e feladatot az Akadémia a Tudományos Minősítő Bizottság útján gyakorolja. Így az aspiránsképzés elvi irányítása, módszerbeli kérdéseinek kialakítása, szervezése röviden az aspiranturával kapcsolatos minden teendő intézése a 15 tagból, valamint elnökből és titkárból álló Tudományos Minősítő Bizottság és az ügyintézés céljából melléje rendelt titkárság feladata. Az aspiránsok számának évről-évre történt nagy növekedésével, az aspiránsképzés túlságosan szétágazó területét a jelenlegi központosított módon összefogni már nem lehet. A Tudományos Minősítő Bizottság az elmúlt évben — midőn az egyszerűsített úton tudományos fokozat elnyerésére pályázó több, mint 2000 szakember munkásságát is felül kellett, hogy bírálja — az aspirantura tartalmi kérdéseivel, elvi irányítással, módszertani kérdések kidolgozásával keveset tudott foglalkozni. De nem láthatja el megfelelően ezután sem az aspiránsokkal való egyéni foglalkozás feladatát, nem képes megoldani megfelelően a munkatervek bírálatát, sem a jelenleg 500, a jövő esztendőben tovább-bővülő aspiránsok számára a vizsgák megszervezését.

Az aspirantura megfelelő irányítása és ellenőrzése érdekében, a szovjet tapasztalatok nyomán fokozatosan végre kell hajtanunk az aspirantura szervezeti decentralizálását. Ennek nyomában fokozódni fog az egyetemek, a karok, a tanszékek felelőssége az aspiránsképzés irányában. Ezáltal az egyetemek

— ahol az aspiránsok többsége tanulmányi és kutatómunkáját végzi — fokozott mértékben gazdáivá válnak az aspiránsképzés ügyének, a kiválasztásnak ugyanúgy, mint a tanulmányi és a kutatómunka ellenőrzésének.

Ha a jelenlegi tapasztalatok nyomán feltárt hiányosságokat, a szervezeti és egyéb területeken megszüntetjük, nagy lépéssel jutunk majd előre a tudományos káderutánpótlás tervszerű, eredményes biztosítása terén s az elkövetkező esztendőkből mind nagyobb számúkitűnően képzett kandidátust bocsátunk rendelkezésére a magyar népgazdaságnak.

A KÍNAI TUDOMÁNYOS MUNKA HÁROM ÉVE

LI SZE-KUANG

a Kínai Tudományos Akadémia alelnöke

1. A kínai tudomány helyzete a felszabadulás előtt

Kína egyike azoknak az országoknak, amelyek a legrégebb fejlett civilizációval rendelkeznek. A kínai nép a tudomány terén egykor ragyogó alkotásokat hozott létre. Később azonban a hosszantartó feudális elnyomás, majd a legutóbbi évszázadban az imperializmus agressziója meggátolta Kínában a termelőerők fejlődését és így Kína nem volt képes felépíteni saját nagyiparát és a mezőgazdaság is megrekedt eredeti primitív helyzetében; mindezek következtében a tudomány fejlődésének a feltételei sem voltak meg. Az imperialisták Kínában kórházakat és iskolákat alapítottak, kínai ösztöndíjasokat hívtak meg országaikba abból a célból, hogy kineveljenek egy, az ő céljaikat szolgáló értelmiséget, de tudatlanságban tartották a kínai nép széles rétegeit úgy, hogy a kínai tudomány fejlődéséről beszélni sem lehetett. A régi kínai társadalom eme feltételei határozták meg a kínai tudomány alábbi sajátosságait:

1. Gyenge megalapozottság. A termelési mód elmaradottsága miatt a természettudományoknak nem volt fejlődési alapja. A reakció uralmát az imperializmusra támaszkodva tartotta fenn, az imperializmus pedig Kínát csak nyersanyagforrásnak és felvevő piacnak tekintette; a tudományos kutatásokat ezért a reakciós hatalom sok esetben játszadozásnak tekintette.

2. Szétszórtság és szervezetlenség. A reakciós uralkodó körök nem törődtek a tudomány ügyének fejlesztésével, ezért a tudományos munka folytatása csak a tudósok egyéni érdeklődésétől és erőfeszítéseitől függött. Így az amúgyis kevés emberi és anyagi erőt sem lehetett megfelelően felhasználni. A hajdani Központi Tudományos Kutató Intézetnek és a hajdani Pejpingi Kutató Intézetnek például sok hasonló jellegű szerve volt, de munkájukat nem tudták összehangolni.

3. A gyakorlattól való elszakadás. A kínai ipar és mezőgazdaság elmaradottsága miatt a reakciós uralkodó körök nem becsülték meg a tudományos munkát. Ez sok tudóst arra kényszerített, hogy egyéni tetszése szerint magáért a kutatásért kutasson és így elszakadt a termelés gyakorlatától. Az effajta kutatásoknak semmi kapcsolata nem volt a valóságos kínai helyzettel.

4. A fejlődés egyenlőtlenége. Ez különösen megmutatkozott az elméleti és gyakorlati tudományok fejlődésének viszonyában. A hajdani Központi Kutató Intézetben és a hajdani Pejpingi Kutató Intézetben csak egy természettudományi kutatóintézet volt, de az is ember- és anyaghányban szenvedett. Másrészt például a kombinatórikus topológiát különösen fejlesztették, de már

a matematikai analízisre, vagy az alkalmazott matematikára kevesen fordítottak figyelmet.

II. A kínai tudományosság megváltozása a felszabadulás után

A Felszabadító Néphadsereg hatalmas győzelme leverte az országban a feudalizmus és a komprádor burzsoázia erőit, kiűzte az imperializmust a kínai szárazföldről. A Kínai Kommunista Párt és az újonnan létesült népi demokratikus hatalom a népet országos méretű reformok végrehajtására vezeti. A kínai tudósok is átalakulnak, fokozatosan szervezett erővé válnak.

A kínai tudósok többsége burzsoa országokban tanult, és a reakciós uralom alatt nagy többségük igen kevéssé került kapcsolatba a haladó eszmékkel. A felszabadulás után a központi népi kormány híven végrehajtotta Mao Ce-tung elnöknek az értelmiség összefogására és nevelésére irányuló politikáját. Három év alatt a kínai tudomány dolgozói sokfajta munkában és tanulásban vettek részt, gazdag és sokoldalú nevelést kaptak. Igen sok tudós, főként a társadalomtudományokkal foglalkozó kutatók közül, vett részt a földreform munkálataiban, az orvostudományok dolgozói nagy számban vesznek részt a Koreát az amerikai agresszió ellen segítő munkában. Tudósok és technikusok, akik résztvettek a Huajho és Csingiesian folyók hatalmas szabályozási munkáiban, ezen munkájuk során ismerték fel az értelmiségnek a munkásokkal, paraszttal, katonákkal való kapcsolata fontosságát. A baktériumháború ellen küzdő tudósok felismerték az amerikai imperializmus mérhetetlen gázságát és azt, hogyan használják fel a tudományt az emberiség pusztítására. Az idén Mao Ce-tung elnök felhívására igen sok tudós vett részt ideológiai tanfolyamokon és sokan bírálatot gyakoroltak a multban elkövetett különféle elméleti hibáik fölött. Az első lépések voltak ezek az elmélet és gyakorlat közti kapcsolat megszilárdítása felé, a nép szolgálata érdekében.

A kínai tudósok felismerték, milyen károkat okozott a multbeli szétszórtság és szervezetlenség. Az 1949-ben létrehozott Kínai Tudományos Akadémia három év alatt 31 tudományos kutató intézetet létesített, amelyek minden tudományt felöleltek. 1950-ben összehívták a Kínai Természettudományi Dolgozók Képviselőinek Kongresszusát, amelyen létrehozták a Kínai Természettudományos Szaktársulatok Szövetségét és a Kínai Tudományos Technikát Népszerűsítő Társaságot, és így az ország valamennyi természettudománnyal foglalkozó kutatóját egy szervezetbe tömörítették. A társadalomtudományi dolgozók is megszervezték a Kínai Társadalomtudományi Kutató Társaságok Szövetségét.

Ma a kínai tudósok a multbeli szétszórt és magányos munkát kollektív munkával helyettesítik. A Geológusok Egyesülete kutatócsoportjának 1950-ben történt felállítása új korszakot nyitott a kínai geológiai munkában. 1951-ben Északkelet-Kína egyetlen körzetében többen vettek részt a földtani munkákban, mint ahányan a felszabadulás előtt egész Kína területén hasonló munkában résztvettek. Ebben az évben Északkelet-Kína, Hopej, Észak-Csiangszu erdészeti iskoláinak tanárai és hallgatói a talajtani és botanikus szakemberekkel együttműködve vizsgálatokat és méréseket folytatnak egy Antungtól Sanhajkuanon keresztül a Jangce torkolatáig húzódó tengerparti szélvédő erdősáv létesítésére. Tibet felszabadulása után a természettudományok szakemberei a Közigazgatási Tanács Kulturális és Nevelésügyi Bizottságának vezetésével megszervezték egy tibeti munkacsoportot, amely a tibeti

fennsíknak a múltban tudományos expedíciók által alig látogatott vidékeire is eljutott és minden vonatkozásban jelentős tudományos eredményeket ért el.

A kínai tudósok nagy igyekezettel tanulmányozzák az élenjáró szovjet tudományt. Az ország újjáépítésének hatalmas munkálataihoz szovjet szakemberek átadják élenjáró tapasztalataikat a kínai munkásoknak, parasztoknak, tudósoknak és technikusoknak. Az iparban, közlekedésben, mezőgazdaságban, az orvostudományban egyaránt terjesztik az élenjáró szovjet tapasztalatokat: az iparban például alkalmazták a Kovaljov-módszert, a gyorsvágást, a mezőgazdaságban a »sűrű ültetést«, a rizs szárazra vetésének módszerét, az orvostudományban a »komplex kezelést«, és a fájdalom nélküli szülést, stb. A kínai tudósok tanulmányozzák Micsurin, Pavlov és mások tanításait, ismertetik a szovjet tudomány új eredményeit, mint pl. az égitestek keletkezésének elméletét, az élet keletkezésének elméletét, a kvantummechanikában mutatkozó idealizmus és a kémiai rezonancia elvének bírálatát, stb.

III. Eredmények a kínai tudósok munkásságának a felszabadulás utáni országépítő munka minden területével való összehangolásában

Ha azt mondjuk, hogy a gyakorlattól való elszakadás, az öncélú kutatás a régi kínai tudományosság jellemző sajátossága volt, akkor bátran mondhatjuk, hogy az új kínai tudományosság sajátossága az, hogy összhangban van az országépítő munkával minden területen.

Geológusaink elméleti kutatásaik, valamint gyakorlati fúrások alapján az északkeleti széntelepek területét megtízszerezték, az egyik északkínai vasércbánya érckészletét a kezdeti becslésekkel szemben annak több, mint tízszeresében állapították meg, az egyik, Kína északi részén lévő széntelep feltárását hatszorosára növelték.

A földrajztudományi kutatások alapján összehangolták a vasútak és folyószabályozások építkezéseit, adatokat és jelentéseket szolgáltatottak új helyi vizsgálatokról, új vasútvonalak kijelölésére és műszaki tervezésükre vonatkozóan.

A meteorológia terén a Központi Meteorológiai Intézettel együttműködve az ország minden közigazgatási körzetében meteorológiai állomásokat állítottak fel, időjárás-elemző és időjárás-jelző munkát végeztek, és felállították az Időjárás-elemzési Központot. Új eredményeket értek el mind a hosszabb, mind a rövid időre szóló időjelzés területén.

A biológiai tudományok terén igen sok bakteriológus, entomológus, valamint gyógyászati és gyógyszerészeti szakember vett részt a járvány-megelőzési munkákban és az amerikai baktériumháború veszélyét a minimumra csökkentették. Valamennyi állami gazdaság alkalmazza az élenjáró szovjet tudományos technikát és ennek eredményeként felemelték a gyapot, búza, rizs, stb. terméshozamát. Eredményes módszert találtak az entomológusok a gyapotféreg elleni védekezésre, a hidrobiológusok pedig a haljárványok megelőzésére. A tengeri moszatokkal foglalkozó kutatók a gazdaságilag értékesíthető moszatok mesterséges tenyésztése terén elérték az első eredményeket. A növényrendszertani és növényélettani kutatók az ország gumitermő növényeinek vizsgálatával és tanulmányozásával foglalkoztak. A növény-ökológusok kidolgozták hazánk nagyterületű savanyú és lúgos talajú földjeinek kihasználását. A szójagyökérbaktériumok tanulmányozása folyamán kitenyésztettek egy kiváló baktériumfajtát, amelynek segítségével a szója-

termés 10%-kal emelkedik. Az élesztőbaktriumok tanulmányozása megadta a fejlődési feltételeket az acetone-, az alkohol- és a lenipar számára. A talajtan terén folytatták az eszakkéleti terület ugarterületeinek, valamint a Huajho felső folyása talajának vizsgálatát, valamint talajjavítási stb. kísérleteket.

A műszaki tudományok vonalán a gömbszemcsés grafitú öntöttvassal folytatott kísérletek sikerei hazánk alapanyagtermelése területén új utakat nyitottak. A grafitérc finomításának sikerei felemelték a természetes grafit minőségét. A vasszegény ércek újbóli finomítása, a molibdénérc, valamint a molibdén és vas ötvözése szintén eredményeket mutatott.

A fizika területén a tartós mágnesség tanulmányozása hozzásegített a hazai gyártmányú mágneses ólom-, nikkell-, kobaltötvözetek gyártásának és finomításának módszeréhez, ami az ipari termelés területén igen nagy segítséget jelent. A röntgencsövek, valamint a mágneses érckutató műszerek előállításának sikerei a népegészségügy és a bányászati kutatás és mérés területén nagy jelentőségűek.

Tudósaink egyik legfontosabb feladata munkájuk összehangolása az országépítés különböző feladataival. Ugyanakkor azonban nagy megbecsülésben részesülnek az elméleti tudományos kutatások is. A geológia terén a Tajceho terület geológiai vizsgálata nemcsak a helyi szénbányászat kérdéseit oldotta meg, hanem a kutatások eredményeképpen helyesbítették az előző rétegződési vizsgálatok megállapítását is. A Nyugathopej-ben folyó kutatások új vasércrétegek megállapításán kívül gazdagították a kínai paleontológiai rétegekre vonatkozó ismereteinket is. A nagyszabású vasút-, útépités, és folyószabályozási munkák, valamint az ásások gazdag anyaggal látják el a paleontológusokat és régészeket. Lajjangban számos dinosauruszot találtak, Észanyugat-Kínában megtalálták a paleolitikori ember megkövesedett maradványait, egész Kínában pedig sok helyen találtak neolitikori leleteket. Az anjangi és hujszieni ásások sok új anyagot szolgáltatottak a Jin-kori rabszolgatartó társadalom és a kínai vaskor első szakasza történetére vonatkozólag.

Tudósaink lelkesedéssel vesznek részt a tudomány népszerűsítésének munkájában. A Kínai Országos Tudományos Technikát Népszerűsítő Társulat vezetésével két év alatt az országban több, mint 11.100 tudományos előadást, több mint 4.500 tudományos tartalmú vetített képes előadást tartottak és közel 400 tudományos kiállítást szerveztek meg.

Három év alatt a kínai tudósok a Kínai Kommunista Párt, Mao Ce-tung elnök és a Központi Népi Kormány vezetésével éppen csak hogy elkezdték képességeik kibontakoztatását. Mivel országunkban nagyszabású országépítő munka folyik, a kínai tudósoknak is egyre nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük, hogy a tudományos munkát az országépítés szolgálatába állíthassák. Ennek a célnak elérésére mindenekelőtt fel kell fegyverezniük magukat a marxizmus-leninizmus elméletével és el kell sajátítaniuk az élenjáró szovjet tudomány eredményeit. A kínai tudósok előtt az a feladat áll, hogy hazánk építésének fejlődését követve megteremtsék a kínai nép saját tudományát is.

AZ 1953. ÉVI KOSSUTH-DÍJAK

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának Elnöke 1953. március 15-én kiosztotta az 1953. évi Kossuth-díjakat. Az alábbiakban ismertetjük a tudományok terén elért kiváló eredményekért kiosztott Kossuth-díjak indokolását és az indokolásban megjelölt jutalmazott munkákat.

TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Ötvenezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Riesz Frigyes akadémikus, a matematika egész legújabb fejlődését befolyásoló alapvető eredményeiért, amelyek Szőkefalvi-Nagy Béla akadémiai levelezőtaggal együtt írt »Leçons d'Analyse Fonctionelle« című műben nyertek összefoglalást.

Riesz Frigyes tudományos munkássága.

Riesz Frigyes öt évtizednyi tudományos munkássága a matematikai analízisnek sok területére terjed ki; az analízis némely ágának alapjait épen az ő mélyreható eredményei vetették meg, úgyhogy az analízis újabbkori fejlődése igen nagy részben az ő gondolatainak nyomán halad. Ebben a rövid ismertetésben csupán egy-két leglényegesebb eredményére mutathatunk rá.

Legismertebb eredménye, az u. n. Riesz — Fischer-féle tétel (melyet vele egyidőben E. Fischer is felfedezett) lehetővé teszi, hogy a nézetükkel együtt integrálható függvények között a közönséges vektorokon végzett műveletekkel analóg műveleteket értelmezve, ezen függvényeket egy végtelen sokdimenziós tér vektorainak tekinthessük. Az ilyen végtelen sokdimenziós terek elméletével számos további munkájában foglalkozott, eredményei lehetővé tették a kvantummechanika módszereinek szabatos matematikai megalapozását, valamint a kvantummechanika Schrödinger-féle és Heisenberg-féle alakja közötti egyenértékűség kimutatását.

Riesz Frigyes felismerte, hogy a vektorokkal kevésbé szoros, de még mindig erős analógiát mutatnak a négyzetükkel együtt integrálható függvényeken kívül még egyéb függvényosztályok is; ezen függvényosztályok Riesz által felfedezett közös sajátosságainak felhasználásával alakult ki a modern analízis egyik legalapvetőbb fogalmának, az u. n. Banach-féle térnek a fogalma. Módszerei és eredményei igen jól használhatóknak bizonyultak a matematikai fizika és technika számos problémájában nagy szerepet játszó integrálegenletek elméletében is, ezeknek korszerű szinten mozgó tanulmányozása Riesz eredményeinek ismerete nélkül el sem képzelhető.

Riesznek nagyszámú fontos vizsgálata foglalkozik a komplex változós függvények elméletébe vágó kérdésekkel. Ilyen irányú kutatásai közben jutott el egy azóta alapvető jelentőségűnek bizonyult új függvényosztálynak, az u. n. szubharmonikus függvényeknek tanulmányozásához. Sikeres kimutatnia, hogy ezek lényegében azonosak a negatív tömegelosztások potenciáljaival, ezáltal a potenciálmélet fejlődésének váratlan új lendületet adott.

Riesz Frigyes hatalmas jelentőségű eredményeit csak azáltal érthette el, hogy az integrál klasszikus fogalma helyett az akkoriban egészen új Lebesgue-féle integrál-fogalmat használta fel. Egyike volt a legelsőeknek, aki felismerte Lebesgue forradalmi felfedezéseinek horderejét és azoknak sikeres felhasználásával a tudományos közvéleményt rájuk irányította. Számos vizsgálata foglalkozik Lebesgue eredményeinek egyszerűbb és könnyebben hozzáférhető előállításával.

Most megjelent, Szőkefalvi-Nagy Bélával együtt írt könyvében kutatásainak jelentős részéről nyújt kitűnő összefoglalást. Alig néhány hónapja jelent meg a könyv, s máris nagy külföldi viszhangot keltett.

*Húszezerforintos
Kossuth-díjat kapott:*

Ratkovszky Ferenc, az Akadémia levelezőtagja, az ország villamosítása érdekében kifejtett kezdeményező tevékenységéért, valamint a diaboló-transzformátor létrehozásáért.

Ratkovszky Ferenc az erősáramú villamosipar fejlesztésében, valamint az országos energiatermelés és szétosztásban számos kezdeményező tevékenységet fejtett ki. Az utóbbi területen legjelentékenyebb eredményt nyújtó elgondolása az volt, hogy az országos hálózat 100/110 kV-os feszültségének 120/132 kV feszültségre való felemelésének lehetőségét dolgozta ki és javasolta. Miután az országos hálózat 0 pontjának közvetlen földelése elhatároztatott, megállapította, hogy feszültség és túlfeszültség igénybevételek szempontjából a meglévő korszerű berendezések felhasználásával a viszonyok nem lesznek kedvezőtlenebbek mint földetlen 0 pontú 100/110 kV-os feszültségnél lennének. Tílymódon néhány kisebb transzformátorátalakítástól eltekintve — melyek csak jelentéktelen költséget okoztak — lehetővé vált a meglévő távvezetékek és kapcsolóberendezések felhasználásával és a felállításra kerülő transzformátoroknak az emelt feszültségre való elkészítésével a feszültségnek 20%-os felemelése, amely az országos hálózat teljesítőképességét azonos beruházási költségek mellett kb. 45%-kal emelte meg. A feszültség felemelése múlt év folyamán kifogástalan-eredményrel meg is történt. A 10 éves terv keretében ezáltal kb. 400 millió Ft megtakarítás válik lehetővé.

A »diaboló« transzformátor néven közismertté vált transzformátorszerkezettel olyan megoldást hozott létre, amely a földelt 0 pontú rendszerek részére már eddig is ismert lépcsős szigetelés alkalmazását olyan kivitelben oldotta meg, amely a lépcsős szigetelés következtében előálló egyenlőtlen ampermenet sűrűségű tekercselés ellenére is a transzformátorok teljes rövidzárlatbiztos kivitelét tette lehetővé. Az általa kifejlesztett rövidzárlatbiztos kivitelű lépcsős szigetelésű transzformátor típus önköltsége és anyagszükséglete több mint 25%-kal kevesebb mint az addig alkalmazott normális típusoké. Az országos hálózat 120 kV-os transzformátorai 1950. év óta már mind ebben a kivitelben készültek, és az üzemben kifogástalannak mutatkoztak.

Csűrös Zoltán akadémikus, a heterogén-katalízis vizsgálata terén elért eredményeiért;

A heterogén katalízis területén végzett vizsgálatai folyadékfázisban végzett hidrogénezési és oxidációs reakciókra vonatkoznak. Ezek a hidrogénezési és oxidációs reakciók tulajdonképpen az eddig ilyen típusú vizsgálatokban aránylag elhanyagolt 3 fázisú heterogén katalitikus rendszerekhez tartoznak. A vizsgálatok kiterjedtek a katalizátor mennyiségének szerepére, valamint a reakció kinetikájának és mechanizmusának tanulmányozására. A katalízissel foglalkozó elméleti munkák már a múlt században rámutattak homogén katalitikus rendszerekben a sebesség és a katalizátor mennyisége közötti összefüggésre. Az eddig vizsgált heterogén katalitikus reakciókban azonban főként a szubsztrátum mennyiségét vették fel független változónak, míg a katalizátor mennyisége gyakorlatilag állandó volt. Csűrös akadémikus munkájának középpontjába a heterogén katalízisben éppen a katalizátor mennyiségének változtatását helyezte és bebizonyította, hogy a heterogén katalitikus folyamatokban pusztán a katalizátor mennyiségének változtatása is alkalmas arra, hogy vele a reakciót bizonyos irányba tereljük, irányíthassuk, azaz szelektívvé tehesük. Csűrös Zoltán akadémikus vizsgálatai során bebizonyosodott, hogy a Paal szabály csak nagy körülményekkel alkalmazható.

A munka folyamán derült ki az a figyelmet érdemlő tény, hogy bizonyos körülmények között hordozós katalizátorok esetén a katalizátor egy része inaktív hordozóval helyettesíthető a katalitikus hatás csökkenése nélkül.

Ezeknek a katalitikus kísérleteknek nemcsak tudományos érdekességük van, hanem ipari jelentőségük is. A vizsgálatok ugyanis kiterjedtek egy pár ipari szempontból fontos folyamatra, így száradó olajok száradására, vagy bizonyos ehhez hasonló oxidációs folyamatok gátlására; ilyen például az expotra kerülő stencilpírok öregedésének megakadályozása, vagy az élettani szempontból fontos C vitamin autoxidációs folyamatainak tanulmányozása.

Ábrahám Ambrus, az Akadémia levelezőtagja, Pavlov tanai alapján végzett idegsvöetvettani kutatásaiért ;

Ábrahám Ambrus a 20.000 forintos Kossuth-díjat összehasonlító idegsvöetvettani vizsgálataiért kapta, amelyekkel szinte az összes állatörzsekre kiterjedőleg Pavlov tanaihoz svöetvettani alapokat nyújtott. A vizsgálatok, amelyek különböző hazai és külföldi folyóiratokban magyarul, angolul és németül 57 dolgozatban jelentek meg, nagyjából négy területre tagolódnak: 1. érző idegvégződéses és érzékszervek, 2. bélcsatorna és légzőszervek, 3. szív- és vérekek, 4. vegetatív duok.

1. Férgeken, alsóbbrendű rákokon, rovarokon, gyíkokon, madarakon, emlősökön és emberen a legkülönbözőbb idegsvöetvettani vizsgáló módszerekkel végzett vizsgálatok alapján sok új idegvégződést és számos új érzékszervet írt le. Tisztázta az utóbbiak beidegzési viszonyait, az emberi börrák idegkapcsolatait s a Goltz-féle átkaroló reflex érző talpáinak helyét és szerkezetét. Kikutatta a csontos halak hártväs labyrintusának beidegzési viszonyait, elsőnek írta le a maculák és cristák terminális idegkapcsolatait s a világirodalomban uralkodó megállapításokkal szemben kimutatta, hogy az érzékham beidegzésében nincs része a vegetatív idegrendszernek.

2. Csigákon, halakon és madarakon megvizsgálta az intramurális fonadékok szerkezetét és a világirodalomban köztét adatokkal szemben kimutatta, hogy a bélcsatorna területére eső neuronok között nincsen continuitás s a simaizomsvöetben nincsen terminalreticulum. Kimutatta, hogy a gerincesek svöetvettében nincsen diffuz idegrendszer s mindazok az alaktani és élettani megállapítások, amelyek a világirodalomban ezekre épültek, tévesek és korrigálásra szorulnak. Leírta az emberi szájpádmándula idegkapcsolatait s a peritonsillaris kötösvöetvből új receptorokat köztét. Érző idegvégződéseket mutatott ki a gyíkok tüdejéből és kikutatta a teknősök és kígyók légzőszerveinek mikroszkópikus beidegzését.

3. Az összes gerinces törzsekre és az emberre vonatkozólag leírta a myocardium beidegzését, új receptorokat köztét az endocardiumból, beigazolta az ingervezető rendszerhez futó rostok kettős eredetét és kikutatta a sinus-csomó idegkapcsolatait. Túlnyomólag saját vizsgáló módszerével leírta a vérekek mikroszkópikus idegrendszerét és kikutatta a glomus caroticum s a sinus caroticus receptorainak szerkezetét s kapcsolódási viszonyait. Elsőnek írta le a nervus depressor szerkezetét és végződésformáit, megjelölte a vérnyomásérző mezők határait s pressoreceptorokat mutatott ki az emberi arteria renalis falából.

4. Leírta a ganglion coeliacum szerkezetét s a vegetatív idegrendszer területéről adatokat köztét az interneuronális synapsisok szerkezetére vonatkozólag. Összehasonlító svöetvettani vizsgálatokat végzett a ganglion stellátumon és megállapította, hogy a filogenezis és homogenitás tükröződik a duc szerkezetében. Érbetegségek nyomán műtétileg eltávolított vegetatív duok vizsgálata alapján állást foglalt a periarterialis neurectomia s a vegetatív idegsejtek regenerációja mellett.

Ábrahám Ambrus széleskörű munkássága, gazdag összehasonlító neurohistológiai eredményei nagyban alátámasztják Pavlov ideglettani tanítását, kifejezésre juttatják a »nervizmus« létjogosultságát és utat mutatnak a reflexek további kutatásához.

Gyulai Zoltán, az Akadémia levelező tagja, a kristályok és oldatok határretegének vizsgálatában elért eredményeiért és mesterséges kvarckristályok előállításáért ;

Gyulai Zoltán régebbi fizikai vizsgálatai — nevezetesen a fényelektromos vezetés és alkalihalogén kristályok elektromos vezetőképessége — mind kristályokra, elsősorban alkalihalogén kristályokra vonatkoznak. Ilyen előzményekből kiindulva kezdett foglalkozni a kristályok növekedésének a mechanizmusával. Ezen vizsgálatainak első eredményei 1935-ben jelentek meg. Gyulai Zoltán ezen vizsgálatainak jelentősége abban van, hogy ő itt mikroszkópiái megfigyeléseket köztét, amelyek megfigyelések Kosselnek bizonyos elméleti meggondolásait támasztották alá. Kossel elméleti meggondolásai igen szemléletes képet adtak arról, hogy egy kristály felépülését az atomokból vagy ionokból miképpen gondoljuk el. Bár Kossel egyes hipotesisei ellen az irodalomban ellenvetések merültek fel, mégis a Kossel által felállított egyes jellegzetes növekedési szabályok és Gyulai megfigyelései (1935) között olyan feltűnő egyezés volt, hogy ezt nem lehetett elhanyagolni. Gyulai Zoltán a Kossel-féle atomistikus folyamat és a valóságban megfigyelhető folyamatok közötti különbséget részletesebb meggondolásnak vetette alá és így a Kossel-féle elméletet közelebb hozta a valósághoz. Gyulai Zoltán ezt az által éri el, hogy a kristály és oldata között egy átmeneti határreteget tételez fel, amely átmeneti határreteg szerkezetileg átmenetet képez a kristály és oldat szerkezete között. Ez a szerkezeti átmenet azzal a meggondolással van alátámasztva, hogy a kristály határain levő atomok vagy ionok által kifejtett erők behatolnak az oldathoz és ott mintegy ren-

dező hatást fejtenek ki. Az így kialakult rendező hatás egyszersmind megmagyarázza azt az ellentmondást is, ami diffúziós okokból felvetődik. Az ilyen módon felvett átmeneti határréteg, melynek bizonyos félig rendezett kristályos szerkezetet tulajdonítunk, az a hely, ahol a kristályosodás a Kossel által elméletileg következtetett és Gyulai által megfigyelt szakaszos módon folyik le. Gyulai legutóbbi dolgozatában (1952) az átmeneti határréteg létezését megfigyelések alapján igazolja. Az átmeneti határréteg létezése kristály és oldata között könnyen érthető, azonban a gondolat kristály és gőze közötti állapotra is alkalmazható, ha a kristály felületén egy abszorváló gőzréteget tételezünk fel, amely feltételezés az irodalomban több oldalról valószínűvé van téve. Az átmeneti határréteg értelmezése nehezebb szilárd és szilárd fázis között és erről jelenleg vizsgálatok folyamatban vannak.

A quarekristályok előállítása jelenleg ipari szükségesség, mert a természetes lelőhelyek nem szolgáltatnak elég anyagot az ipar számára. A quare szükséglete az iparban — optikai és rezgési célokra — folyton nő. A quarekristályok előállítása jelenleg több helyen folyik. A Gyulai Zoltán-féle vizsgálatok 1950—1952-ben történtek. A feladat megfelelő oldószert és megfelelő hőmérsékleti viszonyokat találni, amikor egy edényben egy helyen quare oldódik és egy más helyen egy új quarekristály növekedik. Közel 400° C hőmérsékleten kell tartani az acél autoklávot heteken át. Ez igen nagy követelményt támaszt az autoklávval szemben, mert az edény belsejében a gőz nyomása az ezer atmoszférát is elérheti.

A vizsgálatok a nemzetközi irodalomra támaszkodva indultak el, de aztán önálló megoldásokat alkalmaztak az egyes részletkérdéseknél. Az eredmény az, hogy hazai nyersanyagok felhasználásával sikerült több cm méretű quarekristályokat termelni teljesen kifogástalan minőségben.

Ezen kívül szép kristályanyag gyűlt össze, aminek a feldolgozása a quarekristályok növekedése szempontjából folyamatban van.

Novobátzky Károly akadémikus, a kvantumelmélet megalapozása terén végzett vizsgálatának eredményeiért ;

Negyedszázad előtt alapította meg Heisenberg és Schrödinger a mai exakt kvantumelméletet és az azóta eltelt évtizedek az elmélet diadalútjának voltak tanúi. A fizika legkülönbözőbb ágaiban végzett alkalmazások a kvantumelmélet hihetetlen átfogó-képességet dokumentáltak. A felderítésnek ez a munkája ma már nagyjában be van fejezve és a vizsgálat jelenleg magának az elméletnek elvi alapjai felé irányul. Éppen a közelmúltban zajlott le a szovjet és a nyugati fizikusok rendkívül érdekfeszítő harca a kvantumelmélet értelmezése körül. A nyugatiak szerint az elmélet mérőeszközeink sajátságaihoz idomul, különösen ahhoz, hogy nem képesek egyszerre pontosan regisztrálni egy részecskének helyzetét és sebességét. Eszerint a kvantumelmélet tulajdonképpen nem is a részecskék, hanem a mérőeszközök természetrajzát tartalmazná. Évvel szemben a szovjet fizikusok, mint Blohincev, Terleckij és Fock, a dialektikus materializmus rendíthetetlen hívei, mélyreható érveléssel mutatják ki, hogy a kvantumelmélet igenis az elemi részek objektív tulajdonságairól számol be, mely független a mérőeszközök sajátságaitól. Szinte kizárólag az elmélet statisztikai felfogását vallják.

Munkássága kiinduló pontja annak felismerése, hogy a statisztikai felfogás újabb feladatok elé állítja a kutatót. Nevezetesen olyan levezetést kell adnia az elmélet gerincét alkotó Schrödinger-egyenletnek, mely már eleve egy statisztikai részecskesokaságnak mozgásából indul ki. Ez a probléma erősen egyértelmű módon tényleg végrehajthatónak bizonyult. Előnye, hogy a hullámfüggvény értelme teljesen tisztázódik és a négyesárammal kapcsolatos axiómák magától értetődő természetességgel adódnak ki. Kitűnik továbbá, hogy a közelítő számításokban nagyfontosságú Weizsäcker-korrekciónak nem kinetikai, hanem potenciális energia jellegű. A kvantumelméleti középértékképzésnek a szokásostól erősen eltérő módja is könnyen megindokolható. A relativisztikus Schrödinger-Gordon-egyenlet statisztikai vizsgálata alkalmával pedig kiderült, hogy az elítélő értékelés, melyben ez az egyenlet ma részeseül, félreértésen alapszik és ugyancsak helytelen az az interpretáció, mely előkelő nevek támogatásával jelenleg forgalomban van. A helyes értelmezés minden nehézség nélkül megadható. E kutatások során a relativitás kanonikus elmélete, mely a szakirodalomban teljes általánosságában ismeretlen, hézagmentes egészévé épült ki.

Szökefalvi-Nagy Béla, az Akadémia levelező tagja, a »Leçons d'Analyse Fonctionnelle« című mű második részében foglalt új eredményeiért ;

E könyv második része az integrálegyenletekkel és a lineáris operátorok általános elméletével foglalkozik ; ez utóbbi tárgykör tekintetében lényegesen kibővített változata a könyv Szókefalvi-Nagy Béla »Spektraldarstellung linearer Transformationen des Hilbertschen Raumes« c. művének, amely az »Ergebnisse der Mathematik und ihrer Grenzgebiete« c. sorozatban 1942-ben jelent meg (Springer, Berlin ; fotografikus úton újra kiadták 1947-ben Amerikában). Az integrálegyenletekről szóló fejezet bevezetőül szolgál a lineáris operátorok általános elméletébe.

Azok közül a főbb saját eredményei közül, amelyeket a könyvbe bedolgozott, a következők emelendők ki :

1. Az unitér operátorok egyparaméteres csoportjainak integrálelőállítására vonatkozó Stone-féle tétel egyszerűbb bizonyítása.

2. E tétel önadjungált operátorokra vonatkozó analogonjának felfedezése, és normális operátorokra való általánosítása.

3. Az a tétel, mely szerint minden olyan Hilbert-térbeli T lineáris operátor, amelynek összes pozitív és negatív hatványai közös korláttal bírnak, egy unitér operátorral ekvivalens, és ennek a tételnek tetszőleges egyparaméteres félcsoportok esetére való kiterjesztése.

4. Az ú. n. »statistikai ergod-tétel« Riesz Frigyessel együtt talált bizonyítása abban az általános esetben, amikor az operátorról csak azt tesszük fel, hogy »kontrakció«, azaz, hogy a Hilbert-tér vektorainak a hosszúságát nem növeli.

5. Az operátorok sajátérték-problémájával kapcsolatban a perturbáció-elmélet új, matematikailag exakt felépítésé, a perturbációszámítás konvergenciájának bizonyítása is az egyes közelítések hibájának becslése. A perturbáció-elmélet részbeni kiterjesztése nem pontszerű, hanem folytonos spektrum esetére is, továbbá nem önadjungált operátorokra.

6. A rezgőhúr klasszikus problémájának a húr tömegeloszlására vonatkozó legáltalánosabb feltételek mellett való tárgyalása.

7. Paley és Wiener biortogonális rendszerekre vonatkozó tételének egyszerű bizonyítása az operátorelmélet felhasználásával.

8. Önadjungált operátorok függvényeire vonatkozó Neumann-féle tételek az ismerteknél lényegesen egyszerűbb bizonyítása.

Tizezerforintos Kossuth-díjat kapott:

Kovács Károly Pál, az Akadémia levelező tagja, a »Villamosgépek üzemtana« című számos önálló, tudományos eredményt is tartalmazó tankönyvéért és egyéb tudományos közleményeiert.

A Villamosgépek Üzemtana című tankönyv magában foglalja a Műszaki Egyetem új tanmenete szerint erősáramú villamosmérnökök számára újonnan felvett villamosgépek üzemtana című tantárgy előadási anyagát. Ezen túlmenően azonban számos olyan fejezetet is felölel, amelyeknek tárgya, vagy a szerzőnek eredeti — de a külföldi, vagy belföldi szakirodalomban már megjelent munkája, vagy pedig olyan eredeti tudományos megállapítások, amelyek először e könyv oldalain jelentek meg. Így pl. az első csoportba tartozó munkák közül említésre méltó a takarékkapcsolású indukciós feszültség-szabályozó számítására, a kétalkikás motor impedancia- és áramvektor diagrammjával kapcsolatos vizsgálatok, a villamos tengelyre vonatkozó, az egyfázisú aszinkron motorral foglalkozó, valamint az egyfázisú fékkapcsolással foglalkozó fejezetek. A második csoportban lehet megemlíteni a rezgőkörös fordulatszám szabályozással, a kettős aszinkron motoros fordulatszám szabályozás elméletével, a háromfázisú rövidrezárt motorok lágy indításával kapcsolatos és a V-kapcsolású aszinkron motorral összefüggő fejezetek elvi és gyakorlati megállapításait. A hazai irodalomban aszinkron gépek elméletének a komplex számokkal való egységes tárgyalási módszere és ennek kapcsán az áramvektordiagrammok elméletének, ill. a szimmetrikus összetevőknek aszinkron gépekre való rendszeres alkalmazása adja meg a könyvnek az irányvonalát. A fenti könyvön kívül egyes tudományos dolgozatok a kétalkikás indukciós motorok elméletének egyes kérdéseit, a villamosenergia szolgáltatásban előforduló véletlen gépkiesések elméletét (a valószínűség-számítás alkalmazásával), valamint a földvezetési rendszer egyes elvi kérdéseit tartalmazzák.

Verebély László műegyetemi tanár a »Villamos erőátvitel« című kiváló kézikönyvéért, valamint villamosítási tervünk megvalósítása érdekében kifejtett munkásságáért ;

Verebély László könyve a villamoserőátvitel tárgyköréből immár negyedszázad óta tartott előadásaiából fejlődött ki. Ezek az előadások a Műszaki Egyetemet végző fiatal elektrotechnikusok számára igyekeztek az óriás terjedelmű tárgykörből a lényegeset felőlelő és átfogó képet adni. A főszerpont az, hogy az egyetemről kikerülő fiatal mérnök rendelkezze a gyakorlat megkívánta tudással, és emellett alapja legyen az önképzéssel való továbbfejlődéshez. Ezt a célt Verebély László könyve úgy tudta elérni, hogy sokkal több anyagot dolgozott fel, mint az ami egyetemi előadásokba beszorítható.

Igy jött létre az a négykötetes, több mint 2000 oldal terjedelmű kézikönyv, melynek immár harmadik kiadása hagyja el a sajtót. A maga szakterületén egyedülálló munka teljes joggal vívta ki a szakterület dolgozóinak tiszteletét, és kormányzatunk magas elismerését.

Verebély László az ország villamosítási tervében háromévtizedes álmát látja megvalósulni, sokkal nagyobb iramban, mint ahogy azt valaha is elképzelte. 1923-ban tartotta első előadását az ország villamosításáról, különös tekintettel a szénkérdésre. Az akkor körvonalazott tervből 25 év alatt csak a bányaidai erőmű valósult meg. Ezzel ellentétben az első és második ötéves tervünk a korszerű villamos erőművek egész sorozatát létesíti, távvezetékkel hálózza be az egész ország területét és ezzel megteremtí új ipari gócpontok létesítésének, vasutaink villamosításának és az elmaradt vidéki körzetek gazdasági és politikai fellendülésének nélkülözhetetlen alapját.

E nagy munka előkészítésének, tervezésének és végrehajtásának előmozdítása minden hazáját szerető szakember elsőrendű kötelessége. Verebély ebből a munkából kivieszi a részét.

Egerváry Jenő akadémikus, a differenciál-egyenletek elméletében elért eredményeiért és ezeknek műszaki alkalmazásáért ;

Egerváry Jenő akadémikust első ízben 1949-ben tüntették ki Kossuth-díjjal, egész addigi tudományos munkásságának, valamint az 1948–1949-es években a gyár-
ipar részére alkalmazott matematikai számításainak elismerése képen. Most a differenciál-egyenletek elmélete és műszaki alkalmazásai terén elért eredményeiért részesült másod-
ízben is e kitüntetésben.

Egerváry Jenő munkássága kiterjed a matematika számos, különböző területeire, 1914-ben megjelent az integrál-egyenletek elméletével foglalkozó doktori értekezése óta számos dolgozatot írt, melyek algebrai és trigonometrikus polinomok zérushelyeloszlásával, extrémális, valamint leképezési tulajdonságaival, orthocentrikus tetraéderek és simplexek vizsgálatával, n-dimenziós térgörbék görbületi viszonyaival, a háromtest-probléma, valamint az elektronmozgás differenciál-egyenletével, legutóbbi időkben pedig a mátrix-számítás kiépítésével foglalkoznak. Az Alkalmazott Matematikai Intézet keretében (melyet 1948-ban javaslatára alapított a Közoktatásügyi Minisztérium, s amelyet később a Magyar Tudományos Akadémia kutató intézetévé szerveztek át) elsősorban a nehézipar egyes problémáival foglalkozott, többek között a nagyfordulat-számú turbógenerátorok méretezésénél, nagytömegű öntvények hőkezelésénél és nagy frekvenciás edzésénél fellépő differenciál-egyenletek gyakorlatilag alkalmazható alakban való megoldásával. Jelenlegi munkássága arra irányul, hogy a mátrix-számítást, a matematikának ezt a hatalmas szimbolikus eszközét, gyakorlatilag is jól használható számítási eljárássá építse ki. Kiterjedt munkásságát akkor tudjuk jellemezni a legjobban, ha idézzük az elmúlt félszázad egyik legnagyobb matematikusának egy mondanását, mely szerint : »a matematika alapjábanvéve a magától értetődő dolgok tudománya«. Ez a megállapítás érvényes Egerváry Jenő munkásságára abban az értelemben, hogy csak azokat az eredményeket hozta nyilvánosságra dolgozataiban, melyeknek egy alapvető meglátás volt a kiinduló pontja, amely a dolgozat összes eredményeit és következtetéseit szinte magátólértetődőnek mutatja. Hasonló irányzat mutatkozik egyetemi előadásai-ban is, melyekben sohasem veszi át a kézikönyvek és tankönyvek által tárgyalt anyagot anélkül, hogy azt saját egyéniségének megfelelően át ne formálná és az előadandó tárgy-kör anyagát és levezetéseit addig alakítja, amíg az meggyőződése szerint minden hallgató részére magátólértetődővé vált.

Urbanek János, a Villamosipari Központi Kutató Laboratórium igazgatója, a turbógenerátorok hűtőgépes hűtési eljárásáért, valamint a »Bevezetés a műszaki elméleti villamosságtanba« című kiváló tankönyvéért ;

A turbógenerátorok hűtőképes hűtési eljárásának célja elsősorban meglévő turbógenerátorok teljesítőképességének növelése fokozott hűtés révén.

A nevezett eljárás ezt oly módon valósítja meg, hogy a turbógenerátorok körleg-hűtőjében zárt körben áramló hűtőlevegőt, a meglévő, szokványos hűtőberendezés meghagyása mellett további hűtésnek vetik alá egy kiegészítő hűtőberendezés utólagos beépítése útján. Ez a kiegészítő hűtés lehet közvetlen vagy közvetett. A hűtés elvben tetszőleges hűtőközeggel (pl. hűtőfolyadékkal, gőzzel) működő bármilyen fajtájú hűtőgéppel történhet.

A leggyorsabban keresztülvihető megoldás egy más célokra is gyártott hűtőfolyadékos hűtőberendezésnek a beépítése oly módon, hogy annak hűtőegységeit a körleg-hűtő légáramába, (a légáramlás irányában a meglévő hűtőegységek után) helyezzük el, a komprimált hűtőközeget pedig a rendelkezésre álló hűtővízzel hűtjük.

Egy eredetileg szokatlanul kedvezőtlen hűtést mutató 16 MVA-névleges teljesítményű turbógenerátoron végzett kísérlet, amelynél a legutóbb vázolt kiegészítő hűtési elrendezés nyert alkalmazást, a következő mérési eredményekre vezetett : a turbógenerátor teljesítményét, egy kb. 30 kW teljesítményt igénylő hűtőgépes póthűtés segítségével, a kedvezőtlen hűtési viszonyok miatt kényszerből 13.5 MVA-re redukált értékről 16 MVA-ra, tehát eredeti névleges értékére (azaz 18,5%-kal) lehetett megnövelni kiválóan gazdaságos módon.

Már eredetileg is jó hűtésű turbógenerátoroknál természetesen nem várható ilyen lényeges javulás, de ilyen esetekben is elérhető 5–10%-os teljesítménynövekedés (ahol a kisebb szám a nagyobb teljesítményekre vonatkozik).

Ha a turbógenerátort hajtó gőzturbina teljesítőképessége a meglévő hűtés elégtelensége miatt nincs teljesen kihasználva, a hűtőgépes hűtés hatásos teljesítménynöveledést eredményezhet. Amennyiben a gőzturbina teljesítőképessége ki van használva, úgy a hűtőgépes kiegészítő hűtéssel természetesen csak a meddő teljesítmény fokozható.

Az eljárás nagy gépek élettartamának növelésére is alkalmas, amennyiben az általa lehetővé tett teljesítménynöveledést nem használjuk ki, hanem ahelyett a gépet változatlan teljesítménnyel kisebb hőmérsékleten járattuk.

Az eljárás legfőbb nemzetgazdasági jelentősége talán abban jelölhető meg, hogy az, aránylag kis költséggel (kis hűtőgép teljesítménnyel) és ezért a turbógenerátoros hatásfokának viszonylag csekély csökkenésével, gyorsan megvalósítható erőmű-kapacitás növeledést tesz lehetővé.

Az eljárás bizonyos esetekben új gépeknél is előnyösen alkalmazható, amennyiben például cos. fi 0,8 vagy ennél nagyobb teljesítménytényezőre tervezett gépek kiegészítő hűtéssel minden további konstrukciós változtatás nélkül kisebb cos. fi-vel is üzemeltethetők.

A »Bevezetés a műszaki elméleti villamosságtanba« című, a Műszaki Egyetem villamos tagozata számára készült tankönyv az elméleti villamosságtan műszaki irányú alapvetését tűzte ki célul.

E munka módszertanilag új utakon jár, nevezetesen elsőként igyekszik nagyobb-terjedelmű könyvben rendszeresen keresztülvinni azt az egyébként mind általánosabbá váló törekvést, hogy a villamos jelenségek leírását elsősorban magukhoz az önállóan is bevezethető elektromágneses tér-fogalmakhoz kapcsoljuk és ne az elemi bevezetésnél talán pedagógiai szempontból indokoltabb mechanikai erőhatásokhoz és ez utóbbiakhoz a kapcsolatot — magasabb fokon — az energia általánosabb, szélesebbkörű fogalmán keresztül adjuk meg, kezdettől fogva kidomborítva ezáltal a villamosságtanak a mechanikától eltérő, sajátos jellegét.

E tárgyalásmód a térfogalmakra helyezi kezdettől fogva a hangsúlyt, nem hanyagolva el azonban a teret közvetlenül vagy közvetve létrehozó, ill. befolyásoló nyugvó, vagy mozgó villamos töltések egyenértékű szerepét sem.

E módszer ránevel arra, hogy közvetlenül villamos fogalmakban gondolkodjunk, ami lényegesen megkönnyíti a villamosságtan megértését és annak alkalmazásra kész elsajátítását.

E mű a Szovjetunióban már törvényerejű, új, nemzetközi, ú. n. MKS (Giorgi) egységrendszert és az annak megfelelő legkorszerűbb — egyben mértékfüggetlen — racionalizált egyenlet írásmódot alkalmazza.

A könyv, különösen a nehezebb fogalmak bevezetése kapcsán, gyakran alkalmaz újszerű tárgyalásmódot (pl. mágneses alapfogalmak, eltolási áram bevezetése) és több olyan fejezetet tartalmaz, amelyek hazai főiskolai tankönyvekben eddig nem szerepeltek (pl. nem-lineáris ellenállások). A jelenség-leírás mellett a könyv bőséges, korszerű anyag-szerkezeti magyarázatot is ad, ami nemcsak további elmélyülésre ösztönöz, de az elvontabb tudományágakkal való elvi és műszaki kapcsolatokra is rámutat.

Müller Sándor, az Akadémia levelező tagja, a műanyagipar szempontjából jelentős szervezkémiai eredményeiért ;

Ezek a szerves kémiai kutatások több mint tíz évvel ezelőtt vették kezdetüket, abból az alap gondolatból kiindulva, hogy az etilén-származékok közismert polimerizációjának mechanizmusát és különösen a mechanizmus részleteit, sokszor kilitástanalán a sok monomeregység összekapcsolódásával keletkezett nagymolekulás polimereken vizsgálni, míg az ugyanezen elv alapján keletkező kis polimerek kémiai szerkezetének minden részletre kiterjedő vizsgálata semmiféle szempontból sem különbözik a szerves kémikus szokásos feladataitól. Ennélfogva kis polimerek, dimerek, trimerek és ezeknél csak alig nagyobb oligomerek pontosabb képet nyújthatnak az etilén-származékok (stírol, vinilklorid, akrilesterék) összekapcsolódásának mechanizmusáról, mint a sok etilén-származék összekapcsolódásával keletkező, műanyagoknak már közvetlenül alkalmas polimerek.

A feladat megvalósítása szempontjából igen fontos szerep jut annak a kérdésnek, hogy melyik etilén-származékot válasszuk kis polimer — lehetőleg dimer — előállítására. A követelmény ebben a megválasztásban az, hogy a keletkező termék lehetőleg kristályos, jól definiálható, de aránylag egyszerű módszerekkel előállítható vegyület legyen. Választásunk a stírolhoz közelálló beta-metilstírol alkoxilált származékaira esett, amelyekről ismeretes volt, hogy polimerizációs képességük többnyire már két molekula összekapcsolódása után megszűnik, míg maga a stírol polimerjeiben akár néhány ezer monomer-egység is előfordulhat.

A kérdés a megfelelő modell kiválasztása után tovább tagolódik. Ennek egyik része az, hogy a kis polimerek készítésére használatos savas polimerizálás elvileg analóg-nak tekinthető-e az iparban használatos peroxidos polimerizálással, vagyis a monomer egységek mindkét esetben azonos módon kapcsolódnak-e össze egymással? A másik része az: hogy a beta-metilstírol alkoxilált származékainak milyen szerkezetük van? Ez a kérdés ugyanis vizsgálataink előtt teljesen eldöntetlen volt, jöllehet az izoeugenol és az anethol dimer-származékait régóta ismerik. De már a stírol dimerszármazékának az esetében sem látszott egészen bizonyosnak, hogy a kis polimerek előállítására használt savas polimerizálás analógiába hozható-e a nagy polimerek keletkezésére vezető folyamatokkal.

Az utóbbi kérdést egyelőre figyelmen kívül hagyták. A nagy polimerek szerkezetére vonatkozóan számos adat állott az irodalomban rendelkezésre, amelyekből nagyjából — de ellentmondásoktól nem teljesen mentesen — választhatónak látszott az összekapcsolódások mechanizmusa. A kis polimerek szerkezetének pontos ismerete adhatott módot arra, hogy a nagy polimerek keletkezési módjára vonatkozó ismerteinket helytállóság szempontjából ellenőrizzék és ahol szükséges, módosítsák, vagy kiegészítsék.

A kísérleti munka első állomása az izoeugenol dimerjének szerkezetére vonatkozó részletes vizsgálat volt. A kérdést a diizoeugenol dimetiléterének, a később rövidebben diizohomogenolnak elnevezett dimernek a fokozatos krómsavas lebontásával oldották meg. A lebontás folyamán sikerült az oxidáció első fázisában igen jó kristályosodó keton-termésetű lebontási származékot előállítani, amelyek bizonyos szerkezeti részleteiből teljes egyértelműséggel rekonstruálható a diizohomogenol-molekula eredeti szerkeze. Így derült ki, hogy a propenil-fenoléterek telített dimerjei minden esetben indán-származékok, ami a régebbi szerkezeti elgondolásokat megcáfolta.

De éppen a cáfolat miatt igen fontos volt, hogy a propenilfenoléterek telített dimerjeinek prototípusául tekintett diizohomogenol szerkezetének minden részletét teljes pontossággal felderítsék, hogy a további kutatásokban bizalommal támaszkodhassanak a szerkezetvizsgálat eredményére. Ez a munka néhány évig tartott. A közölt eredmények külföldi laboratóriumok figyelmét is felhívták a kérdés érdekességére és a háborús évek után kialakult versenyben a szerkezet minden részletében tisztázódott.

Ez lehetővé tette a diizohomogenol egyébként meglehetősen nehezen hozzáférhető térszerkezetének tisztázását is, ami számos érdekes felfedezésre adott alkalmat az összekapcsolódás és az oxidatív lebontás folyamán lejátszódó reakciók mechanizmu-

sát illetően. Kiderült, hogy a dimerizáció elvi lefolyása teljes analógiába hozható a polimerizálódás menetével. Kiderült, hogy a dimerben és valószínűleg a polimerben is a monomer-egységek lehetőleg az energiában legszegényebb térbeli helyzetben iparkodnak elhelyezkedni. Kiderült, hogy a monomeregységek polaritása milyen értelemben játszik szerepet a polimer keletkezése alkalmával.

Ez a munka lépésről-lépésre haladó részletmunkák eredményein fokozatosan épülve vezetett a savas polimerizáció mechanizmusának preparatív eredményeken nyugvó igazolásához és a polimerizálódás lefolyásának most már minden fontosabb részletében teljes mértékben igazolt formulázásához. Az egyes lépések érdektelennek tűnhetnek fel a kívülállók számára, de egységben összefoglalva világos képet adnak a polimerizálódás folyamatának eddig sok ponton csak spekulatív alapon elképzelt lefolyásáról.

Ezen elvi alapok tisztázását láttuk fontosnak annál a fontos folyamatnál, amely az egész polimerizációs műanyagipar alapját képezi. Ezen elvi alapok tisztázása nélkül a gyakorlat kénytelen lenne elméleti háttér nélkül haladni maga útján. A fenti munkák hozzájárulnak ahhoz, hogy a gyakorlat kapcsolatban maradjon az elmélettel és ezzel hozzájárulnak ahhoz is, hogy hazánkban a polimerizációs műanyagok ipara gyorsabb ütemben fejlődhesen tovább.

Romwalter Alfréd egyetemi tanár, a szénkémiái kutatás terén elért eredményeiért és ezeknek összefoglaló publikációjáért ;

Munkái az élővilág törzsfejlődése és a levegő történetének kapcsolatát mutatják be. Legújabbban a bányarobbanások elhárítására javasolt automata-jelzőkészülék, valamint a szén hamumentesítése kérdéseivel foglalkozik. A sósavval tervezett hamumentesítés nehézségei a salétromsavra terelték figyelmét, amely a munkája révén termelt melléktermékből regenerálható. Az oxidált termék ammónia-lúgban oldva, majd két-féle irányban : hidrogénnel és dekarboxidálással feldolgozva értékes termékeket ad. A dekarboxilált huminsav fenol, a hidrogénezett huminsav ásványolaj. A fenol a műanyag nyersanyagbázisát szélesítheti, az ásványolaj a szénolajtermelést. Mindkét vonalon fontos a kihozatal is, mert a szénlepárlás barnaszeneinkből 4 súly % fenolt szolgáltat, huminsavon keresztül sokkal többet, esetleg 70%-ot. Ezenkívül a huminsav, valamint az ammónium-huminát talajjavításra is alkalmas, tehát a mező- és erdőgazdaságot éppen úgy érdekli, mint a fenol a könnyűipart, az ásványolaj a nehézipart. Ezek figyelembevételével népgazdasági szempontból igen fontos és nagyjelentőségű a salétromsavas szénfeldolgozás, mely az agrotechnikai eljárások korszerűsítésén kívül alkalmat ad a szén kántartalmának részleges kihozására is.

Legnagyobb jelentőségű munkája »A levegő történetéről« c. könyve, melyben az élőlények keletkezésével és fejlődésével foglalkozik és azokat oxigén felhalmozódás következményének tulajdonítja.

Ruuss Károly, a Pécsi Orvostudományi Egyetem tanára, a dysentéria védőoltás kidolgozásáért, valamint a gyermekgyógyászat terén elért eredményeiért ;

1. A dysentéria oltóanyag kidolgozása. A kérdés megközelítését antigenszerkezeti problémák megoldása vezette be azon principális nehézségek miatt, amelyek a kórokozó multiplicitásából fakadtak. E nehézségek főleg a Flexner csoportban mutatkoztak, amely 12 serologiai típus bonyolult rendszere. A tanulmányok kapcsán sikerült tisztázni a rendszer lényegét. A gerincet a serologiai összefüggésekért felelős domináló csoportantigenek alkotják, amelyhez a típusonként változó típusantigenek csatlakoznak. A csoportantigenek az immunbiológiai kapcsolatokat is kifejezik ; significans keresztvédést eredményeznek, így 3 megfelelő antigenszerkezetű típusból készített vaccinával az egész Flexner csoporttal szemben sikerült védtettséget biztosítani állatkísérletben. Az antigenszerkezeti vizsgálatok másik gyakorlati eredménye gyors típusmeghatározó módszer kidolgozása volt, amelynek segítségével pontosan felmérhető volt a hazai fertőzések okozó típusok megoszlása és jelentősége. Ezután dysentéria reconvalescensek vérsavóinak vizsgálatával megállapították, hogy a betegség magasfokú antibakteriumos védtettséget eredményez és ilyen jellegű védttség kísérleti állatban dysentéria bacillus antigenkivonattal is előállítható. Az antigenkivonatok készítésének szabályait, valamint antigenartalmának meghatározási módszerét is kidolgozták. Az antibiotikum abszorbát formájában lényegesen hatásosabb immunizáló anyagnak bizonyult, mint abszorbtió nélkül. Önkéntes vállalkozókon, majd később kisebb embercsoporton végzett oltás az

oltóanyag ártalmatlanságát igazolta; nagyobb embercsoport oltása kapcsán pedig megállapítható volt, hogy az oltottak vérsavójának védőértéke megközelíti a természetes fertőzést követő védettségek fokát.

2. A gyermekgyógyászatban elért eredmények. A csecsemőkori fertőző enteritisek aetiológiájának kutatása a holtpontról akkor lendült ki, amikor a coli csoport feltételezett megbetegítő szerepének (Adam) exact megállapítása a coli csoport serologiai sajátosságának felismerése következtében lehetővé vált (Kaufmann). A fertőző dyspepsia kórokaént felvett coli törzseket a pécsi gyermekklinikai járványban kimutatták és igazolták ezek aetiológiai szerepét. A kórokozó korai felismerése, antibioticum resistenciájának megállapítása eredményeként a külföldi adatokhoz képest alacsony lethali-tással zárult a járvány. Adataik nyomán az ország más gyermekosztályain is sikeresen számoltak fel, illetve előztek meg járványokat. A kórokozókat sporadikusan előforduló csecsemőkori enteritisekben is kimutatták. E vizsgálatok széleskörű bevezetése a csecsemőkori halandóság hasmenésekből eredő részének reduktóját helyezi kilátásba, ami a pécsi gyermekklinikán már eddig is e kategória lethali-tásának 50%-os csökkenésében nyilvánul meg.

Fuchs László egyetemi docens, az algebrai struktúrák elmélete terén elért újabb eredményeiért;

Az algebrai struktúrák elméletében alapvető fontosságú probléma annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy egy adott algebrai struktúra mikor bontható fel egyszerűbb struktúrák direkt összegére; ilyen felbontással u. i. a struktúra vizsgálata az egyszerűbb direkt szummandok vizsgálatára redukálódik. Így fontos kérdés a csoportelméletben, hogy egy csoport mikor bontható fel a legegyszerűbb szerkezetű csoportok: ciklikus csoportok direkt összegére. Az eddig ismert feltételek (főként Kulikov szovjet matematikusé, újabban pedig Kertész Andor aspiránsé) csak bizonyos megszorítás mellett (minden eleme a csoportnak végesrendű) érvényesek. »The direct sum of cyclic groups« c. dolgozatában (megjelent: Acta Mathematica Hungarica 3, 1952. 177–195) Fuchs a meglévő eredmények általánosításaként olyan szükséges és elégséges feltételt állapít meg egy csoportnak ciklikus csoportok direkt összegére való felbonthatóságáról, amely tetszőleges csoportokra alkalmazható. E tételből, amelyet egy új fogalomra: a relatív rend fogalmára épít fel, következnek az összes fontosabb, ciklikus-összegre való felbontási tételek. E tétel segítségével egységes bizonyítás adható Kulikov egy nevezetes tételére s megoldható egy Szele-féle bővítési probléma.

Végtelen struktúrák esetében általában direkt összegre való felbonthatóság kivételes jelenségnek tekinthető, de sok esetben (kivált gyűrűknél) szubdirekt összegre való felbontás megvalósítható. A direkt összeg fogalmának ezt az általánosítását Birkhoff vezette be 1944-ben és azóta számos helyen alkalmazásra került. Birkhoff és mások eredményei feltételezik, hogy maga a szubdirekt összeg ismeretes. Fuchs felveti azt a kérdést, hogy miként lehet áttekintést adni adott struktúrák összes szubdirekt összegeiről és az »On subdirect unions, I« c. dolgozatában (Acta Mathematica Hungarica 3, 1952. 103–120) két struktúra esetére megoldja ezt a problémát. Az eredmény felhasználásával több érdekes izomorfizmus-állítás mondható ki direkt összeg részstruktúráiról. A módszer végesrangú torziómentes Ábel-csoportok vizsgálatára is alkalmazható.

Az algebrai kutatásoknak újabban igen kultivált területe a bővítésprobléma, amely téren hazai algebraistáink intenzív munkásságot fejtenek ki. Az alapprobléma: két struktúrából megadott feltételeknek eleget tevő újabb struktúrát konstruálni. A csoportelméletben jólismert Schreier-féle és Zappa-Szép-féle bővítések közös általánosítását adta Rédei László 1950-ben megjelent nagyjelentőségű dolgozatában. Fuchs »Rédeian skew product of operator groups« címen megjelent cikkében (Acta Sci. Math. Szeged, 14, 1952, 228–238) a Rédei-féle eredményeket átvitte operátor-csoportokra. Eredményéből speciális esetként adódik az említett kétfajta bővítésprobléma megoldása operátor-csoportokra. »The Zappa extension of partially ordered groups« (Proc. Acad. Amsterdam 55, 1952, 363–368) c. dolgozatában részben rendezett csoportokra vonatkozó analóg bővítésproblémát old meg.

Két cikke foglalkozik a gyűrűk radikáljának fogalmával. »A remark on the Jacobson radical« (Acta Sci. Math. Szeged, 14, 1952, 167–168) c. dolgozatában csoportelméleti jellemzését adja a radikálnak, kimutatva, hogy a Frattini-féle alcsoportnak analónja. »A radikálnak egy új definíciója (I. Magyar Matematikai Kongresszus Közleményei, 435–443) dolgozatában kongresszusi előadását dolgozta ki.

A Szele Tiborral közösen írt »Contribution to the theory of semisimple rings«

(Acta Mathematica Hungarica, 3. 1952. 233—239) c. cikkben a hiperkomplex rendszerek elméletében fontos szerepet játszó félig egyszerű gyűrűknek új karakterizálása szerepel. A szerzők többek közt teljes jellemzését adják mindazon gyűrűknek, amelyekben minden részgyűrűnek van egységeleme.

További négy, külföldön megjelent rövidebb dolgozatában Fuchs speciális algebrai kérdésekkel foglalkozik.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Harmincezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Szladits Károly egyetemi tanár, egész élete munkásságáért, a haladó jogásznemzedék nevelése terén szerzett érdemeiért ;

A jogot, közelebbről annak általa művelt ágazatát, amelyet annakidején magánjognak neveztünk, sohasem tekintette önmagában álló elszigetelt tudománynak. Legfőbb érdeklődése mindig a jog társadalmi összefüggései felé fordult, azon mindig változó folyamat felé, amely nemcsak a jogot változtatta folyton, hanem ugyanazt a jogot is az uralkodó társadalmi viszonyok szerint más és más tartalommal töltötte meg. A dolgozók társadalmának feszítőerői egyre nagyobb erővel ostromolták a régi megmerevedett jogot és a jogtudományt. A társadalmi erők felismerése és a haladás irányába fordulás sugallták publikációi egyik első témáját : a munkásbiztosítás és a magánjogi kártérítés problémáját. E tárgyú tanulmánya 1910-ben jelent meg.

Későbbi műveiben a magánjognak jóformán egész területéhez hozzászólt könyvekkel, tanulmányokkal, tankönyvekkel.

Foglalkozott a dologi és kötelmi viszonyok szerkezetével. Több tanulmánya jelent meg a polgári törvénykönyv tervezetének előkészületeivel kapcsolatosan. Megvizsgálta az első háború hatásait jogágazatára. Követni igyekezett a külföldi jogfejlődést az osztrák, továbbá a svájci jog fejlődéséről írt tanulmányaiban. Számos tanulmányban foglalkozott családjogi, különösen házassági jogi kérdésekkel és házassági vagyoni joggal. Foglalkozott a tudományos felfedezések szerzői jogi védelmével, ami abban az időben új gondolatnak számított. A kötelmi jog területéről számos általános jellegű tárggyal foglalkozott, de időhöz kötött aktuális problémákkal is, mint amilyen pl. a valorizáció. Talán a legelső között volt, akik az első háború idején felmerült lakásgazdálkodási szabályozás jogának akkor egészen újszerű kérdéseivel tudományosan igyekezett foglalkozni. Megjelent több örökjogi tárgyú tanulmánya is.

Tudományos munkássága összefolyt tanító működésével. Még 1908-ban történt magántanárrá képesítése előtt megjelent a »Magyar Magánjog Vázlata« című tankönyve, amely egyre bővülő tartalommal 5 kiadásban szolgált főiskolai tankönyvül.

Számos vitaelőadást tartott. 1951-ben »A kollektív szerződésről« tartott a Magyar Tudományos Akadémián előadást, 1953-ban az új családjogi törvényt mutatta be ugyancsak az Akadémián.

Ez már átvezet tudományszervező tevékenysége körébe, amely szintén egyik legfőbb gondja volt. Ezirányú tevékenységének maradandó nyoma a 6 kötetes nagy »Magyar Magánjog«, amelyben az »Általános rész« nagyobb felét, a kötelmi jog általános részében »A kötelelem jogalkata és keletkezése«, »A kötelelem lebonyolítása« című fejezeteket és az öröklési jogi részben az öröklés joghatásainak feldolgozását ő írta, míg a mű többi része a magánjog legkiválóbb művelőinek tollából való.

Húszezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Elekes Lajos, a Történettudományi Intézet tudományos munkatársa, a török hódítók elleni honvédő harcaink és a szomszéd népekkel való összefogás hagyományait példásan feldolgozó »Hunyadi« című monográfiájáért ;

Délkeleturópa népeinek fejlődésében súlyos gátat jelentett az oszmántörök hódítás. A XV. század derekán a magyar nép történetének központi kérdése volt, sikerül-e megállítani a hódítókat. A magyar nép, szövetségben a többi megtámadottakkal, hősi harcok során megállította, sőt átmenetileg visszavetette a törököket. E harcok vezetője, a török elleri összefogás irányítója: Hunyadi János. Nagy alakja, a vezetésével folyt küzdelmek tanulsága évszázadokon át példát mutatott mindazoknak, kik népük haladásáért s függetlenségéért külső elnyomók ellen fegyverre keltek. A feudális, klerikális, burzsa történetírás megpróbálta meghamisítani Hunyadi történeti szerepét; felszabadult népünk történetírása fontos kötelességet teljesít, amikor ezt a valóságnak megfelelően igyekszik feltárni és megismertetni.

E könyve nagy, jelentős részében kiadatlan forrásanyag alapján Hunyadi életének és működésének számos ismeretlen oldalát világítja meg a történeti szerepének kora fő problémáinak fejlődésén, ezek megoldásában betöltött szerepén keresztül, a marxizmus-leninizmus történeti hősökről szóló tanításain alapuló értékelését adja. Hogy ezt a feladatot megoldhassa, fel kell dolgoznia a török hódítás jellegének, a »török veszedelem« fogalmának, a hódítók elleni harcoknak, a magyar társadalom fejlődésének, állam és haderő szervezetének fontosabb kérdéseit; ábrázolnia kell az igazságos háborúról s a nép szerepéről szóló lenini-sztálini tanításnak a feudalizmus viszonyai közt érvényes formáit a népi tömegek megmozdulásaiban s az összefogás kísérleteiben.

A könyv a magyar nép s a délkeleturópai népek történetének egy nagy, haladó hagyományát, török hódítók ellen vívott harcaik közös hősét mutatja meg Hunyadiban; befejező részében a nagy hadvezér történelmi példáját, a vezetésével vívott harcok mozgósító erejét mutatja meg. Módszertani szempontból figyelemreméltó, mint kísérlet, egyrészt a marxista értelemben vett történelmi életrajz Magyarországon alig ismert műfájának, másrészt a szovjet történetírásban kialakult »tudományos-népszerű« (azaz tartalom- és apparátusban tudományos, írásmódban olvasmányos) stílusnak meghonosítására.

Tízezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Kniezsa István akadémikus, »A magyar helyesírás története a könyvnyomtatás koráig« című munkájáért.

A helyesírás történetének vizsgálata nemcsak a nyelvtudomány szempontjából fontos, hanem rendkívül érdekes és tanulságos az irodalomtörténet és a kultúrtörténet szempontjából is. Az irodalomtörténet a helyesírás történetéből számos olyan mozzanatra következtethet (pl. az irodalom egysége, szakadozottsága, folytonossága stb.), amire egyébként más források alapján egyáltalában nem volna lehetősége. A magyar helyesírás igen változatos története erre különösen alkalmas.

A jelen könyv a magyar helyesírástörténet első, mindenestre a változatosabb, nehezebb és súlyosabb problémákat felvető, korszak történetét tárgyalja. Az egész munkának két főfejezete van: az egyik a kancelláriai helyesírás kialakulásával és eredetével, a másik pedig a kódexek helyesírásával foglalkozik. Kancelláriáinak azt a hangjelölési rendszert nevezi a szerző, amely a királyi kancelláriában a latin nyelvű oklevelekben előforduló nem latin, elsősorban magyar szórványok (magyar nyelvű személy-, helynevek, egyes kifejezések) jelölésére alakult ki. Ez a helyesírás szolgál valamennyi más helyesírási rendszerünk alapjául, sőt — mutatis mutandis — mai helyesírásunk is nemcsak elveiben, hanem számos esetben egyes jeleiben erre a rendszerre megy vissza. Ennek a rendszernek vizsgálja a szerző a kialakulását és az eredetét, illetőleg az összefüggését a korabeli latin, olasz, német, cseh, horvát stb. helyesírásokkal. Ezzel a rendszerrel hasonlítja össze a nem-kancelláriai eredetű emlékeink hangjelölési módjait (pl. Anonymus, Halotti Beszéd, Ómagyar Máriasisiralom stb.) és ebből ez emlékek eredetijének korára is következtet.

A kódexeknél mindenek előtt rendszerezi a rendkívül változatos helyesírási módokat, és ezeket különböző típusokra osztja. Főleg azonban azzal a rendszerrel foglalkozik, amely a latinban meg nem lévő hangok jelölésére mellékjeles betűket használ. A szerző kimutatja, hogy ez a rendszer Husztól való ugyan, azonban a mi helyesírásunk szerzője e téren nagy önállóságot árul el. Mindenesetre azonban bizonyos, hogy e helyesírás megalkotója (nyilván a Huszita Biblia fordítója) huszita érzelmű volt.

A munka utolsó fejezete a kódexek helyesírási típusainak a különböző szerzetes-rendekhez való viszonyát tárgyalja.

Király István egyetemi docens, »Mikszáth Kálmán« című tanulmányáért.

Az igazi Mikszáthot, kritikai realizmusunk egyik legnagyobb alakját, a fél-féudális magyar társadalom bátorszavú bírálóját mutatta meg tanulmányában. Nem cinikus, megalkuvásra hajló író volt az igazi Mikszáth, hanem nagyszívű, jólátású, gondolkodó művész; nagy humanista és igaz hazafi, aki óriás tudott maradni egy törpe korban is. Nem a kényelmet szerette, hanem hazáját és népét, s épp ezért: nagy igényeket támasztott az étellel és az emberekkel szemben s megvetett mindent, ami sekélyes, önző és szűk-körű. Munkájában felvetette azokat a kérdéseket, amelyeknek tisztázatlansága elfedheti előlünk ezt a Mikszáth Kálmánt, elfedheti Mikszáth írást. Részletesen foglalkozott többek között Mikszáth fejlődésével. Megmutatta annak az álláspontnak tarthatatlanságát, amely szemethűny Mikszáth nagyarányú emberi-művészi fejlődése előtt. Úgy indult útnak, mint romantikus idilleket író Jókai-tanítvány, de megélve a kiegyezéskori magyar társadalom egyre növekvő válságát, mind keményebbre, bírálóbbra fordult a hangja, s kritikai realizmusunk legnagyobb alakjának, Mórícz Zsigmondnak közvetlen elődjévé vált. Az ő életműve és Adyék forradalmi jellegű társadalmi bírálata között nincsen szakadék.

Különös gonddal igyekezett tisztázni Mikszáth népiességének problémáját. Mikszáth társadalomkritikája sosem volt kiábrándult és lélektelen: a nép szeretete, az ember nagy, igaz céljainak szeretete váltotta ki vádoló szavait. Múltunk legnagyobb íróit, így Mikszáth Kálmánt is egyszerre jellemzi a bíráló harag minden aljas és ember-telen ellen, s a szenvedélyes vágy az alkotó élet és az alkotó emberek után; a nem-alkuvó törekvés a jobbra, a nemesebbre. Nem utolsó sorban ez érteti meg irodalmunk mélyen népi jellegét.

Király István könyvében nagy szeretettel szolt Mikszáthról; azzal a szeretettel, amelyre a marxizmus-leninizmus klasszikusai tanítottak. Király szavai szerint: »Tőlük tanultam meg: nagyon szeretni múltunk nagyjait, nagyon szeretni az igaz és szép magyar szót egyet jelent azzal — nagyon szeretni népünket, nagyon szeretni népünk mai harcait. Ebben látom haladó hagyományaink ápolásának elvi alapjait«.

SZOCIALISTA ÉPÍTŐMUNKA

Harmincezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Winter Ernő, az Akadémia levelező tagja, a Távközlési Kutató Intézet osztályvezető mérnöke, a vákuumtechnika nagyjelentőségű ágainak igen eredményes műveléséért, különösen az elektroncsövek katódfejlesztése terén végzett kiváló munkásságáért;

Az oxidkatódokra vonatkozó nagy terjedelmű irodalom adatai azt látszanak igazolni, hogy erős igénybevételnél majdnem kizárólag a magfém összetétele, minimális szükséges és nem kívánt szennyezései játszanak szerepet, míg az emissziósréteg jelentősége elhanyagolható.

Kutatásaikban a magfémekben jelenlévő egyes komponensek szerepét, azok káros vagy hasznos voltát sok évvel korábban tisztázták, mint amikor az erre vonatkozó irodalmi közlemények megjelentek és amelyek a korábbi irodalmi adatokkal ellentétben állottak.

A további kutatások az emissziós anyag vizsgálatára irányultak. Az oxidkatódok emissziós rétegéből állandóan fém- és fémoxidgőzök párolognak ki. A szakirodalom idevágó közleményei még a háború után is azt állították, hogy erre a réteg összetételének és kialakításának nincs befolyása és az emissziós anyag összetételének párologást csökkentő megváltoztatása a katód kilépési munkájának növekedését vonja maga után.

Hosszú céltudatos kísérletezés és megfigyelés után sikerült olyan emissziós réteget kialakítani, melynél a katóda aktív anyagának párologása a régi oxidkatódokkal szemben négyszer kisebb, az ezzel készült izzókatódák élettartama ennek megfelelően sokszorosan nagyobb.

Az új katóda több vákuumtechnikai eszköznél került felhasználásra. Telepes csöveink élettartam és gazdaságosság szempontjából a legjobbak. A fénycsövek élettartama is több, mint háromszorosra nőtt, ami azok önköltségét tekintve óriási nemzetgazdasági megtakarítást jelent.

Hasonló eredményeket észleltek az új katódával kapcsolatban egyéb vákuum-technikai eszközöknél is.

Húszezerforintos

Kossuth-díjat kapott:

Tarján Gusztáv, az Akadémia levelező tagja, a Rákosi Mátyás Műszaki Egyetem tanára, a hidrociklon alkalmazása terén Halász András bányamérnökkel és Demeter László vegyész-mérnökkel együtt végzett kiváló munkájáért;

A hidrociklon szerkezete és működése lényegében megegyezik a gázok portalanítására már régóta használt ciklonokéval, csak éppen víz, vagy vizes szuszpenzió a levegő, vagy egyéb gáz helyett alkalmazott közeg.

Zagysűrítésre, iszapptalanításra, a finomabb és durvább iszapok szétválasztására és nehézsuszpenziós, fajsúly szerinti szeparálásra egyaránt felhasználható megfelelő körülmények és feltételek mellett a hidrociklon. A ciklon maga egy felül hengeres, alul kúpos edény, amelynek a hengeres részén tangenciálisan vezetik be 0,5–3 atm. nyomással a nyersanyagot; a szilárd szemecskék a centrifugális erő hatására a ciklon falához szorulnak és alul távoznak sűrű zagy alakjában, a finom iszap a bevezetett víz zömével a ciklon tetején levő nyíláson át távozik.

Ha kevés a feladásban a finom iszap, a ciklon zagysűrítőként dolgozik: a szilárd szemcséket elválasztja a víz zömétől. Ha sok a finom iszap, a ciklon iszapptalanítja az alján távozó terméket. Kis átmérőjű ciklon és nagy nyomás esetén 10–15 mikron szem-nagyságnál történhet a szétválasztás. Kisebb belépő nyomással és a ciklon kivezető nyílásainak alkalmas megválasztásával tetszésszerűen nagyobb szemnagyságra állítható be a szétválasztás határszemnagysága. Ha szemesebb anyagot nagyfajsúlyú finom iszap szuszpenziójában vezetünk be a hidrociklonba, fajsúly szerinti szétválasztás történik: a finom iszapsuszpenzióba bele tud süllyedni (a centrifugális erő irányában) a nagyobb fajsúlyú szemcse, de úszik rajta a kisebb fajsúlyú szem; a ciklon alján folyik ki — sűrű zagyként — a nagyobb fajsúlyú termék és a ciklon tetején ömlik ki a kis fajsúlyú szemeket tartalmazó híg zagy.

Tarjánnak két közleménye foglalkozik a hidrociklon elméleti kérdéseivel: »Beitragte zur Kinematik des Zyklons und Zyklonwäschers.« Acta Technica I., 1., 1950. (ill. magyarul: »A ciklon mechanikája.« Bányászati és Kohászati Lapok, 1950. 11. szám) és »A hidrociklon elmélete és alkalmazása a gyakorlatban.« Magyar Kémikusok Lapja, 1952. 9. szám.

A hidrociklonnal hazai nyersanyagokkal végzett laboratóriumi kísérleteinek eredményeit ismertetik Tarján alábbi közleményei: »Hydrocyclone concentration of manganese ore tailings at Úrkút, Hungary.« Acta Technica I., 1–4., 1952. (»Úrkúti mangánérc iszapjának dúsítása hidrociklonnal.« Bányászati Lapok, 1952. 2. szám.) »Washing Komló bituminous coal in laboratory hydrocyclone.« Acta Technica V., 1., 1952. (Komlói szén mosási kísérletei laboratóriumi hidrociklonnal. »Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztálya Közleményei, VII., 1–3., 1952.)

A hidrociklonnal elért eredményekről számolva be röviden:

Úrkúton az elfolyó meddőiszap (száraz) súlya kb. a nyersérc 60%-a, s az ezzel veszendőbe menő mangánmennyiség a nyersérc összes mangánmennyiségének közel 40%-a volt. Egy kis laboratóriumi hidrociklonba 1,2 atm. nyomással bevezetve a 13,2% Mn-tartalmú meddőiszapot, 25,6% súlykihozatal és 43,8% Mn-kihozatal mellett 22,5% Mn tartalmú alsó (és 10,0% Mn-tartalmú felső) terméket nyert Tarján. A Bányászati Kutató Intézet és a Soproni Érc- és Szénélőkészítéstani tanszék dolgozói a tanszék műhelyében készült 20 cm \varnothing hidrociklonnal »üzemi« kísérleteket is végeztek Úrkúton. Több kísérleti adat közepértékét közölve: 15,7% Mn-, 15,2% Fe, 24,9% SiO_2 -tartalmú nyersiszapból 25,6% Mn-, 13,6% Fe-, 15,8% SiO_2 -tartalmú alsó terméket és 13,3% Mn-, 15,7% Fe-, 28,3% SiO_2 -tartalmú felső terméket nyertek. Jelenleg 6 db, 20 cm \varnothing ciklonból álló batteria van Úrkúton üzemben az elfolyó iszap feldolgozására, s ezzel a régebbi üzem kb. 40%-os fémvesztésege 20–25%-ra csökkent.

A felsőpetényi agyag piritmentesítése is sikerrel járt a laboratóriumi hidrociklonnal. A felsőpetényi fehér agyagból 1,2 atm. nyomással 83,3 súly% piritmentes, finomkerámiai célokra megfelelő felső terméket nyert Tarján. A szürke finom agyag finomabb behintésben tartalmazza a piritet: itt 1,2 atm. nyomással csak 67 súly% piritmentes

terméket tudtak elérni, de 3,2 atm. beömlő nyomásnál 80 súly%-ra nőtt a piritmentes felső termék mennyisége.

Liasz-szeneinkkel laboratóriumi hidrociklonban végzett nehézsuszpenziós mosási kísérletek is igen jó eredménnyel jártak. Pl. komlói 2—0,5 mm-es szenet agyagszuszpenzióban 1,2 atm. nyomással hidrociklonozva, 20—21% hamútartalmú nyersszénből különböző hamútartalmú mosott szenet az alábbi súlykihozatalokkal ért el Tarján :

Mosott szén hamútartalma :	7	8	9	10
Mosott szén súlykihozatala % :	53,5	63	71	75,5

Az eredmények lényegesen jobbák az ugyanezen szénrel ülepítőgépben elérhető eredményeknél.

Vagy pl. 5 mm-nél finomabb pécsi szenet a saját iszapjában, illetve kiflotalt meddőiszapjában (2) hidrociklonozva az 5—0,5 mm-es, illetve az 5—0,2 mm-es szénosztályokra a következő eredmények adódtak :

	1				2			
	5—0,5 mm		5—0,2 mm		5—0,5 mm		5—0,2 mm	
	Súly %	Hamú %	Súly %	Hamú %	Súly %	Hamú %	Súly %	Hamú %
Nyersszén	100	42,96	100	34,36	100	29,19	100	30,91
Mosottszén	40	22,34	58,5	21,19	43,5	12,09	53,0	19,64
Meddő	60	56,65	41,5	52,82	56,5	42,28	47,0	43,63

Tízezerforintos

Kossuth-díjat kapott :

Gegesi Kiss Pál, az Akadémia levelező tagja, a Budapesti I. sz. Gyermek-klinika igazgatója, az Orvostudományi Egyetem dékánja, az 1. sz. Gyermek-klinika elméleti és gyakorlati oktatási színvonalának magas szintre való emeléséért ;

Gegesi Kiss Pál a vezetése alatt álló I. számú Gyermekklinikán a csecsemő- és gyermekgyógyászat oktatását több területen szervezte újjá : 1. a tulajdonképpeni orvosképzést, vagyis az orvostanhallgatók oktatását, 2. a gyakorlati évüket végző szigorlóorvosok oktatását, 3. már diplomával rendelkező csecsemő- és gyermekgyógyász-szakorvosok képzését, 4. a csecsemő- és gyermekgyógyászat magasabb tudományos kutató munkáját végző vezető káderek képzését.

Az orvostanhallgatók és szigorlók oktatásában a gyakorlati oktatást kellett megjavítani. Olyan rendszert valósított meg, hogy a gyakorlati oktatás céljaira fenntartott délelőttökön az ügyeletes szolgálaton kívül az egész klinikai tanszemélyzet oktat. E rendszerrel el lehetett érni, hogy 1—1 tanársegédre csupán 6—8 orvostanhallgató közvetlenül a tanársegéd, szakorvos segítségével végez és gyakorol. A tanársegéd a beavatkozások alkalmával valóságban vezeti az orvostanhallgató kezét. A szigorló évüket végzők ugyanígy minden olyan tevékenységet elvégeznek megfelelő ellenőrzés mellett, amely a mindennapos orvosi gyakorlatban állandóan előfordul.

A szakorvosképzés lényege, hogy az orvosi diploma megszerzése után a szakorvosi képesítéshez szükséges 4 évi időt a jelölt úgy tölti el, hogy előre be van osztva a 4 esztendő és a gyermekgyógyászat különböző szakterületein a szakterület kiterjedtsége szerint meghatározott hónapokat tölt. E munkakörben idősebb tanársegédek irányítása mellett betegellátással foglalkozik. A szakterületen eltöltött 3—6 hónapi idő után az észlelt betegségekről és a kórismezéshez, illetőleg gyógyításhoz szükséges irodalmi tanulmányairól összefoglalót ír és ezt a klinika tudományos ülésén ismerteti. A klinika orvosi kara ezt megvitatja ; a vita után, ha az eredmény kedvező, megy a szakorvosjelölt a következő munkaterületre. Már e 4 esztendő alatt a szakorvosjelöltek legkiválóbbjai elkezdik a tudományos munkát is. Először egy-egy ritkábban előforduló betegség, vagy általános

érdeklődésre számot tartó beteg ú. n. kazuisztikus feldolgozását bízzák rájuk és az így feldolgozott anyagot a Gyermekgyógyász Szakcsoport tudományos ülésein mutatják be. Ha e munkák sikeresek, úgy az illető tudományos érdeklődése szerint valamelyik vezető-tanársegéd tudományos munkájában kap részletmunkára megbízatást. Így gazdagítja fokozatosan szakmai és irodalmi ismereteit és tudományos technikai felkészültségét s mind inkább és inkább áttekintést nyer a gyermekgyógyászat tudományos problémáiban.

Magasabb tudományos káderek képzése két vonalon történik : egyrészt az aspiránsképzés vonalán, másrészt az adjunktusok, idősebb vezetőtanársegédek szakmai és tudományos munkájának továbbmélyítése vonalán. Az aspiránsképzésben már szakorvosi képesítéssel rendelkezők vesznek részt, akik a szakorvosképzés idején szerzett tudományos érdeklődésüknek megfelelő terület problémáival foglalkoznak. Az adjunktusok és idősebb vezető-tanársegédek tudományos és szakmai gyakorlati munkájának továbbmélyítését Gegesi úggy fokozta, hogy hosszú éveken át szerzett szakmai és tudományos tapasztalataiknak és érdeklődési körüknek megfelelően rájuk bízott osztályokat nemcsak néhány hónapig vezetik, hanem évekre rájuk bízza a megfelelő osztály vezetését. Így olyan egyéni felelősségérzetre és a csecsemő- és gyermekgyógyászat egyes területeinek olyan részletekbe menő ismeretére tehetnek szert, ami a tapasztalatok szerint rendkívül serkentőleg hat fejlődésükre és munkájukra.

KITÜNTETÉSEK

A Minisztertanács javaslatára a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa a magyar tudományos élet és a Magyar Tudományos Akadémia dolgozói közül a következőket részesítette kormánykitüntetésben :

Fejér Lipót akadémikust egész élete tudományos munkásságáért és az új matematikusnemzedék nevelése terén kifejtett munkásságáért „A Munka Vörös Zászló Érdemrendjével” ;

Pais Dezső akadémikust egész élete tudományos munkásságáért, valamint a Nyelv- és Irodalomtudományok osztályvezetőségében és a Nyelvtudományi Bizottságban kifejtett kiváló tudányszervező munkájáért Munkaérdemrenddel ;

Budó Ágoston akadémiai levelező tagot tudományos munkásságáért és a Fizikus Bizottságban kifejtett lelkiismeretes tudányszervező munkájáért Munkaérdemrenddel ;

Törő Imre akadémikust tudományos munkásságáért és az Orvostudományok Osztálya osztálytitkáráként kifejtett kiváló tudányszervező munkájáért Munkaérdemrenddel ;

Szádeczky-Kardoss Elemér akadémikust tudományos munkásságáért és a béke-harc terén kifejtett eredményes munkájáért Munkaérdemrenddel ;

Buzágh Aladár akadémikust tudományos munkásságáért és az Akadémiai Bizottságban kifejtett jó munkájáért Munkaérdemrenddel ;

Koch Ferencet, a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Csoportjának vezetőjét a Csoport munkájának jó megszervezéséért és az ott dolgozó fiatal kutatók nevelése terén kifejtett munkájáért a Szocialista Munkáért érdeméremmel ;

Kántás Károlyt, a műszaki tudományok doktorát tudományos munkásságáért és a geofizikai szakbizottságban kifejtett jó munkájáért A Szocialista Munkáért érdeméremmel ;

Lelley Jánost, a mezőgazdasági tudományok kandidátusát a Növénynevelési Állandó Bizottságban kifejtett jó munkájáért A Szocialista Munkáért érdeméremmel ;

Puskás Ferencet, az Akadémiai Nyomda igazgatóját a Nyomda munkájának jó megszervezéséért, a terv pontos teljesítéséért és a minőség színvonalának emelése terén elért eredményeiért A Szocialista Munkáért érdeméremmel ;

Hajdu Pétert, a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetőjét példamutatóan végzett kutatómunkájáért Munkaérdeméremmel ;

Gestenmayer Károlyt, a Magyar Tudományos Akadémia Biokémiai Intézete gazdasági vezetőjét kiváló gazdaságvezetői munkájáért Munkaérdeméremmel ;

Bernáth Istvánnét, a Magyar Tudományos Akadémia Hivatala személyzeti előadóját éveken keresztül végzett lelkiismeretes és példamutató munkájáért Munkaérdeméremmel tüntette ki.

TARTALOMJEGYZÉK

Az Akadémiai Nagygyűlés programja	89
Emlékünnepély <u>Marx Károly</u> halálának 70. évfordulójára	93
<u>Marx</u> , a nemzetközi munkásmozgalom vezére	
Írta: Molnár Erik akadémikus.....	94
<u>Marx</u> és a magyar történelem	
Írta: Mód Aladár egyetemi tanár.....	109
<u>Aspiránsképzésünk</u> tapasztalatai	
Írta: Tolnai Gábor lev. tag, a Tudományos Minősítő Bizottság titkára	122
A kínai tudományos munka három éve	
Írta: Li Sze-Kuang, a Kínai Tudományos Akadémia alelnöke	129
Az 1953. évi Kossuth-díjak	133
Kitüntetések	149

СОДЕРЖАНИЕ

Программа Годичного собрания Академии Наук Венгрии	89
Торжественное заседание по случаю 70 годовщины со дня смерти Карла Маркса	93
академик Э. Мольнар — Маркс, как вождь международного рабочего движения	94
профессор А. Мод — Маркс и венгерская история	109
член—корр. АН Венгрии Г. Толнай, секретарь Комитета по присвоению научных званий — Опыт подготовки в аспирантуре в Венгрии	122
Ли Се-Куанг, вице-президент Китайской Академии Наук—Три года научной работы в Китайской Народной Республике	129
Премии Кошута в 1953 г.	133
Награждения	149

Kiadásért felel: Mestyán János

Műszaki felelős : Farkas Sándor

Kézirat beérkezett 1953. V. 7. Terjedelm : 5 $\frac{1}{2}$ (A/5) ív.

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2. — 24653/53 — Felelős vezető : ifj. Puskás Ferenc

Felelős szerkesztő : Osztrovszki György

Technikai szerkesztő : Juhász István

Szerkesztőség : Budapest, V., Nádor-u. 12. Távbeszélő : 113-400

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő : 424-595

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Kettősszám ára 6.— Ft

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

**A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL
SZERKESZTI**

OSZTROVSZKI GYÖRGY
FŐTITKÁR

1953 JÚNIUS—JÚLIUS

LX. KÖTET — 500. SZÁM



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET, 1953

AZ AKADÉMIA TAGJAI

(Az 1953. évi közgyűlés után)

Elnökség:

Elnök:

Rusznayk István akadémikus

Alelnökök:

Gombás Pál akadémikus
Ligeti Lajos akadémikus

Molnár Erik akadémikus
Novobáztzy Károly akadémikus
Straub F. Brunó akadémikus

Főtitkár:

Osztrovszki György lev. tag

Az elnökség tagjai:

Alexits György akadémikus
Erdey-Grúz Tibor akadémikus
Hevesi Gyula lev. tag
Lukács György akadémikus

Osztályelnökök:

Németh Gyula akadémikus (I. oszt.)
Fogarasi Béla akadémikus (II. oszt.)
Riesz Frigyes akadémikus (III. oszt.)
Manninger Rezső akadémikus (IV. oszt.)
Maucha Rezső lev. tag (V. oszt.)
Mihailich Győző (VI. oszt.)
Verő József akadémikus (VI. oszt.)
Schulek Elemér akadémikus (VII. oszt.)

Osztályvezetőségek:

I. OSZTÁLY

Osztályelnök:

Németh Gyula akadémikus

Osztálytitkár:

Lakó György lev. tag

Osztályvezetőségi tagok:

Ligeti Lajos akadémikus (mint
az Elnökség tagja)

Pais Dezső akadémikus

Szabolcsi Bence lev. tag

Tolnai Gábor lev. tag

Zsirai Miklós akadémikus

II. OSZTÁLY

Osztályelnök:

Fogarasi Béla akadémikus

Osztálytitkár:

Mátrai László lev. tag.

Osztályvezetőségi tagok:

Andics Erzsébet akadémikus

Fülöp Lajos lev. tag,

Lukács György akadémikus

(mint az Elnökség tagja)

Molnár Erik akadémikus

(mint az Elnökség tagja)

Moravcsik Gyula akadémikus

III. OSZTÁLY

Osztályelnök:

Riesz Frigyes akadémikus

Osztálytitkár:

Hajós György akadémikus

Osztályvezetőségi tagok :

Alexits György akadémikus
(mint az Elnökség tagja)
Budó Ágoston lev. tag
Gombás Pál akadémikus
(mint az Elnökség tagja)
Jánossy Lajos akadémikus
Kovács István lev. tag
Novobátzky Károly akadémikus
(mint az Elnökség tagja)
Rényi Alfréd lev. tag

IV. OSZTÁLY

Osztályelnök :

Manninger Rezső akadémikus

Osztálytitkár :

Somos András lev. tag

Osztályvezetőségi tagok :

Kotlán Sándor akadémikus
Mócsy János akadémikus
Sedlmayr Kurt akadémikus
Soó Rezső akadémikus

V. OSZTÁLY

Osztályelnök :

Maucha Rezső lev. tag

Osztálytitkár :

Törő Imre akadémikus

Osztályvezetőségi tagok :

Havas András lev. tag
Hetényi Géza akadémikus
Kellner Béla lev. tag
Petényi Géza lev. tag,
Rusznayk István akadémikus
(mint az Elnökség tagja)
Straub F. Brunó akadémikus
(mint az Elnökség tagja)
Szörényi Imre akadémikus

VI. OSZTÁLY

Tiszteletbeli osztályelnök :

Mihailich Győző akadémikus

Osztályelnök :

Verő József akadémikus

Osztálytitkár :

Hevesi Gyula lev. tag

Osztályvezetőségi tagok :

Biró Ferenc lev. tag
Geleji Sándor lev. tag
Gillemot László lev. tag
Mosonyi Emil lev. tag
Osztrovszki György lev. tag
(mint az Elnökség tagja)
Rázsó Imre lev. tag
Vadász Elemér akadémikus

VII. OSZTÁLY

Osztályelnök :

Schulek Elemér akadémikus

Osztálytitkár :

Erdey László lev. tag

Osztályvezetőségi tagok :

Bognár Rezső akadémikus
Erdey-Grúz Tibor akadémikus (mint az Elnökség tagja)
Gerecs Árpád lev. tag
Varga József akadémikus

OSZTÁLYOK :

I. OSZTÁLY

(Nyelv- és irodalomtudományok osztálya)

Tiszteleti tagok:

Kuo Mo-zso

Révai József

Rendes tagok:

*Bárczi Géza
Horváth János
Kniezsa István
Kodály Zoltán
Ligeti Lajos*

*Németh Gyula
Pais Dezső
Trencsényi-Waldapfel Imre
Turóczi-Trostler József
Zsirai Miklós*

Levelező tagok:

*Beke Ödön
Bóka László
Fekete Lajos
Gyóni Mátyás
Hadrovics László
Kardos Tibor*

*Lakó György
Marót Károly
Szabolcsi Bence
Tamás Lajos
Tolnai Gábor
Waldapfel József*

II. OSZTÁLY

(Társadalmi-történeti tudományok osztálya)

Tiszteleti tag:

Zdeněk Nejedlý

Rendes tagok:

*Andics Erzsébet
Bolgár Elek
Buza László
Fogarasi Béla
Lukács György
Molnár Erik*

*Moravcsik Gyula
Nagy Imre
Révész Imre
Szekfű Gyula
Szládits Károly*

Levelező tagok:

*Ember Győző
Friss István
Fülep Lajos
Marton Géza
Mátrai László*

*Nizsalovszky Endre
Ortutay Gyula
Szabó Imre
Szász István*

III. OSZTÁLY

(Matematikai és fizikai tudományok osztálya)

Tiszteleti tagok:

*John Desmond Bernal
Frédéric Joliot-Curie
Leopold Infeld*

Külső tagok:

*Kasimierz Kuratowski
Stanislaw Mazur*

Rendes tagok:

*Alexits György
Egerváry Jenő
Fejér Lipót
Gombás Pál
Hajós György*

*Jánossy Lajos
Novobátzky Károly
Riesz Frigyes
Szőkefalvi-Nagy Gyula
Turán Pál*

Levelező tagok:

*Budó Ágoston
Gyulai Zoltán
Jordán Károly
Kalmár László
Kovács István
Rédei László*

*Rényi Alfréd
Szalai Sándor
Selényi Pál
Szőkefalvi-Nagy Béla
Varga Ottó*

IV. OSZTÁLY

(Agrártudományok osztálya)

Rendes tagok:

*Jávorka Sándor
Kotlán Sándor
Manninger Rezső
Mócsy János*

*Sedlmayr Kurt
Soó Rezső
Zimmermann Ágoston*

Levelező tagok:

*Dudich Endre
Erdei Ferenc
Fekete Zoltán
Kreybig Lajos*

*Obermayer Ernő
Schandl József
Somos András
Zólyomi Bálint*

V. OSZTÁLY

(Biológiai és orvosi tudományok osztálya)

Tiszteleti tag:

Alekszandr Vlagyimirovics Palladin

Külső tag:

Asséne Hadjioloff

Rendes tagok:

*Babics Antal
Ernst Jenő
Haynal Imre
Hetényi Géza
id. Issekutz Béla*

*Jancsó Miklós
Rusznyák István
Straub F. Brunó
Szörényi Imre
Törő Imre*

Levelező tagok:

*Ábrahám Ambrus
Entz Béla
Gegesi Kiss Pál
Gimesi Nándor
Havas András
Ivánovics György
Kellner Béla
Kerpel-Fronius Ödön*

*Környey István
Lissák Kálmán
Maucha Rezső
Petényi Géza
Rajka Ödön
Rapaics Rajmund
Szentágothai János*

VI. OSZTÁLY

(Műszaki tudományok osztálya)

Tiszteleti tagok:

*Ivan Pavlovics Bargyin
Gerő Ernő*

Rendes tagok:

*Mihailich Győző
Szádeczky-Kardoss Elemér
Tárczy-Hornoch Antal
Vadász Elemér*

*Vendel Miklós
Vendl Aladár
Verő József*

Levelező tagok:

*Barta István
Bárány Nándor
Bíró Ferenc
Bognár Géza
Borbély Samu
Geleji Sándor
Gillemot László
Hevesi Gyula
Kovács K. Pál*

*Major Máté
Mosonyi Emil
Osztrovszki György
Pattantyús Á. Géza
Ratkovszky Ferenc
Rázsó Imre
Széchy Károly
Tarján Gusztáv
Winter Ernő*

VII. OSZTÁLY

(Vegyészet tudományok osztálya)

Tiszteleti tagok:

*Mihail Mihajlovics Dubinyin
Hevesi György*

Külső tag:

Cernatescu Radu

Rendes tagok:

*Bognár Rezső
Bruckner Győző
Buzágh Aladár
Csűrös Zoltán*

*Erdey-Grúz Tibor
Schulek Elemér
Varga József
Zemplén Géza*

Levelező tagok:

*Erdey László
Fodor Gábor
Freund Mihály
Gerecs Árpád*

*Müller Sándor
Schay Géza
Szabó Zoltán
Vargha László*

CXII. NAGYGYŰLÉS.

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. május 24—30. között tartotta ezévi Nagygyűlését. Az Akadémia osztályai nyílt és zárt osztályüléseket tartottak. Az osztályülések anyagát az Osztályközlemények ismertetik.

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi Nagygyűlésének középpontjában a II. Osztály Sztálin elvtárs utolsó zseniális művével kapcsolatos előadásai állottak. Ezekkel az előadásokkal kezdődtek az osztályok ülései.

Az első előadás előtt 1953. május 25-én hangzott el Rusznyák István elnök megnyitó beszéde.

— Tisztelt Nagygyűlés!

A Magyar Tudományos Akadémia életében úgyszólván megalapítása óta hagyománnyá vált az évenkénti nagygyűlések megtartása. Talán alig van még egy olyan példa előttünk, amely jobban érzékelteti Akadémiánk multja és jelene közti különbséget, mint éppen nagygyűléseink céljának és feladatainak összehasonlítása a ma és a régmúlt között. Nagyon érdekes ebből a szempontból Akadémiánk körülbelül 100 év előtt keletkezett alapszabálya, amely kimondja, hogy az Akadémia minden évben tartson nagygyűlést, — »amelyen a Budapesten kívül lakó rendes tagok is megjelenni tartoznak, de fontos okokból az elnök által a megjelenéstől fölmentethetnek«. A nagygyűlések és az azt követő ünnepi közgyűlések tárgya emlékbeszédek voltak, új tagok választása, pályadíjak odaítélése és »új jutalomtárgyak megállapítása«; — természetesen a döntések csak akkor érvényesek, ha azokat a »császári királyi generálkormányzó jóváhagyja«.

Ha a mult zártkörű üléseit összehasonlítjuk a most induló nagygyűlésünkkel, amelyen több mint 40 tudományos előadás fog elhangzani a tudományos dolgozók széles köre előtt és azok aktív részvételével, akkor mérhetjük le igazán, hogy ma milyen más szerepet tölt be az Akadémia hazánk tudományos életében, mint valaha.

Az elmúlt néhány év népünk életében a forradalmi átalakulások kora, a felemelkedés és az új élet építésének korszaka volt. És ez vonatkozik az Akadémiára és tudományos életünk egészére egyaránt. Az Akadémia az újjászervezés óta eltelt idő alatt valósággal újjászületett, új célok, új perspektíva alakult ki előtte. Új értelmet kapott a tudós munkája és a tudomány kapcsolata a dolgozó néphez. A tudományos munkát ma a társadalom soha nem látott mértékben megbecsüli, a tudóst a dolgozó nép szereti és tiszteletben tartja és megszűnt a kapitalista társadalomra oly jellemző ellentét a fizikai és szellemi dolgozók között.

Valamikor, nem is olyan régen, még élt a köztudatban, hogy a tudományos pálya szegénységet jelent. Valóban, a tudós élete akkoriban harcot jelentett a létbizonytalansággal és az alkotó munka lebecsülésével szemben.

De nemcsak nálunk volt ilyen a tudományos munkások helyzete, hiszen a kapitalista országokban még ma is ilyen légkörben élnek a tudósok. Az egyre inkább militarizálódó és faszálódó Amerika tudósainak nagy részét egy újabb háború előkészítésére kényszeríti. Az ő társadalmukban nem sok választás lehet a kutató előtt: vagy bűnrészesség a háborús készülődésben, vagy szegénység, kilátástalanság, munkanélküliség, esetleg meghurcoltatás, sőt börtön is. Mi büszkék vagyunk azokra a tudóstársainkra, akik a reakciónak ebben a sötét világában, igazi tudósokhoz méltóan, bátran és harcosan kiállnak az igazi tudomány eszményei mellett, az emberiség legszentebb célja, a béke mellett.

A béketábor országaiban a tudományos munka jelentősége és szerepe együtt nő a szocializmus építésének gazdasági és kulturális feladataival és ezért válik egyre fontosabb tudományos életünk nagy eseményé, a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése. Nagygyűlésünk nem csupán reprezentatív nyilvános ülése Akadémiánknak, hanem igen fontos feladatokat is kíván megoldani.

Mi tudományos feladatainkat és minden segítséget a munkánkhoz a dolgozó néptől kapjuk és a dolgozó népnek tartozunk elszámolással munkánkról, eredményeinkről. Az a körülmény, hogy tudományos osztályaink széleskörű nyilvánosság előtt számolnak be a hazánkban folyó kutatómunka elmúlt évi eredményeiről, azt bizonyítják, hogy a tudomány helye és szerepe szocializmust építő társadalmunkban gyökeresen megváltozott. De nemcsak az eredményekről való beszámolást tűztük ki célul, hanem nagygyűlésünknek egyik döntő feladata lesz a tudomány különböző ágai előtt álló legfontosabb tennivalók kijelölése és megvitatása is.

Az Akadémia Elnöksége úgy határozott, hogy tanácskozásaink központjába korunk legnagyobb államférfia és tudósa, felszabadítónk, a felejtetetlen nagy Sztálin utolsó zseniális művének megtárgyalását állítja. E feladat központi jelentőségét nemcsak az adja meg, hogy az e műbe foglaltak egész társadalmi, gazdasági és kulturális építőmunkánkat hatalmas mértékben támogatják és ezért ezek alapos ismerete minden tudós, minden dolgozó számára nagyfontosságú szükséglet, hanem az is, hogy Sztálin munkája az összes tudományterületeket érinti, minden tudományág kutatója számára a feladatok egész sorát jelöli ki. A társadalmi-történeti tudományok osztálya tudományos előadásai, amelyek Sztálin művével foglalkoznak, nemcsak a szaktudósoknak szólnak, hanem érintik a többi tudományok képviselőit is, hiszen nincs a tudománynak olyan ága, amelyre ne volnának közvetlenül érvényesek Sztálin elvtárs megállapításai, például a tudományos törvények objektív voltáról. Sztálin halhatatlan művében a már megvalósult szocializmus majd a kommunizmus építésének mélyreható tudományos vizsgálatát adja. Számunkra, magyar tudósok számára, akik egész erőnkkel igyekszünk résztvenni a szocializmus építésének nagy művében, Sztálin elvtárs tanításai állandóan fokozódó jelentőségű segítséget nyújtanak. A műben kifejezett alapelvek hosszú évtizedekre kijelölik a tudomány feladatát, kötelességét a szocializmus, majd a kommunizmus építésében. Sztálin e műve újra figyelmeztet minket marxista-leninista tudásunk elmélyítésének fontosságára. Szeretnék emlékeztetni az elhunyt Rudas László akadémikusnak Sztálin 70. születésnapján az Akadémia díszülésén mondott beszédére, amelyben többek között a következőket mondta: »Elsőrangú feladatunk, hogy, bármely területen dolgozunk is, felvértezzük magunkat a lenini-sztálini elmélettel

és a belőle fakadó optimizmussal a nép szeretetében, a nép ellenségei gyűlöletében.

A II. osztály előadásainak a nagygyűlés központjába állítása nem utolsó sorban ezen cél érdekében történik.

Nagygyűlésünk másik fontos feladata azokról az eredményekről beszámolni, amelyeket az év folyamán elértünk a kultúrforradalom előbbrevitele, a szocializmus építésének támogatása, a tudományos kutatásnak a gyakorlattal való egyre növekvő kapcsolata terén. Különösen fontosak ebből a szempontból a műszaki tudományok és az agrártudományok osztályain elhangzó tudományos beszámolók, amelyekben kifejezésre jut tudósainknak az az egyre növekvő meggyőződése, hogy a tudós kötelessége és egyben legszebb feladata a nép jólétét szolgáló tudományt művelni. Elvi fontosságú problémákat tárgyal III. osztályunk, amikor az alkalmazott matematika jelentőségét tárgyalja meg, mind a fizika, mind az ipar területén felmerülő kérdések megoldásában. Örömmel látjuk úgy ebben az esetben, — de a tudomány más területén is — azt aényt, hogy a szovjet tudomány példáját követve egyre inkább fokozódik tudósaink érdeklődése a komplex kérdések megoldása iránt.

Nem véletlen, hogy a tudományos előadások nagy része tulajdonképpen már második öt éves tervünk tudományos kérdéseit is érinti. Kutatóink nem feledkeznek meg azokról a hatalmas feladatokról, amelyekről a Népfront választási felhívása röviden megemlékezett. Oktatásügyünknek, közegészségügyünknek, de különösen iparunknak és mezőgazdaságunknak kolosszális tervei nagy feladatokat rónak a magyar tudósokra is. A tiszalöki vízlépcső megépítésével hatalmas tiszántúli területek öntözése, mezővédő erdősávok telepítése, már a közeljövő feladatai közé tartoznak. A hatalmas dunai vízmű, amelyhez fogható teljesítményt a kapitalista Magyarország el sem tudott volna képzelni, a tudományos kérdések egész sorát veti fel. Nehéziparunk további gyorsütemű fejlesztése szintén nemcsak gazdasági, hanem tudományos kérdés is, és e feladatok megoldása nagy felelősséget jelent Akadémiánk számára. Minden erőnkkel össze kell fognunk e nagy célkitűzések megvalósítására. A nagygyűlés előadásainak jelentős része e tudományos feladatok megoldásának előkészítésével foglalkozik.

Akadémiánk tudatában van annak, hogy az előtte álló nagy feladatokat csak úgy tudja megoldani, ha a tudósok és szakemberek széles köreit mozgósítja a problémák megoldására. Ezért határoztuk el, hogy szakítva az eddigi szokásokkal, a tudományos osztályok titkárainak beszámolóit nem úgy, mint eddig az osztályok zárt ülésén, hanem a nagy nyilvánosság előtt fognak elhangzani. Így mód van arra, hogy a problémákat a szakemberek széles köre megvitassa, megbírálja. A beszámolókkal kapcsolatban meg fogjuk látni, mennyiben tudjuk felhasználni a Szovjetunió élenjáró tudományának segítségét és példamutatását, mutatkozik-e haladás tudósaink ideológiai fejlődésében, vannak-e még kozmopolita jelenségek a magyar tudomány egyes ágaiban, hol követtünk el hibákat, amelyeket ki kell javítani, és mindenekfelett azt reméljük, hogy e nyilvános viták eredményeképpen a tudományos dolgozók ezrei a magukénak fogják érezni nemcsak az Akadémiát, hanem az egész, a nép szolgálatában álló magyar tudományt.

A magyar tudomány előtt még soha nem állottak olyan hatalmas feladatok, mint ma, de még soha nem voltak meg a magyar tudományos kutatásnak sem olyan lehetőségei, mint ma.

Legyünk méltók e megtisztelő feladatokhoz és ahhoz a bizalomhoz és támogatáshoz, amelyet a dolgozó néptől, különösen annak vezetőjétől, a Magyar Dolgozók Pártjától és személy szerint Rákosi Mátyás elvtárstól élvezünk. Megfeszített munkával, Marx-Lenin-Sztálin tanításainak alapjain állva, a bíráló és önbíráló fegyverét helyesen alkalmazva, tegyünk meg mindent, hogy a szocializmus nagy művének építését, népünk szebb jövőjének kialakítását és a béke megvédését, a magunk munkájával minél hathatósabban támogassuk.

Ezzel a Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi Nagygyűlését megnyitom.

Rusznják István megnyitó beszéde után a nagygyűlés résztvevőinek lelkes tapsa közben A. V. Palladin emelkedett szólásra és a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának nevében üdvözölte a nagygyűlést.

— A Szovjetunió Tudományos Akadémiája és az összes szovjet tudósok igen nagy érdeklődéssel és figyelemmel kísérik az önök munkáját — mondom — és igen örülnek az önök sikereinek, hiszen mindkét akadémiának közös feladatai vannak : hogy a tudományt népeink boldogságának, a demokrácia és a béke ügyének szolgálatába állítsa.

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiájának üdvözlét hozom, annak a Köztársaságnak tudósaitól, amely Magyarországnak közvetlen szomszédja.

A Magyar Tudományos Akadémia idej nagygyűlése előtt nagy feladatok állanak. Önök munkájukat Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című zseniális művének megtárgyalásával kezdik. Sztálinnak ez a műve óriási jelentőségű a tudomány minden ágának további fejlődése számára, példaképe a forradalmi elmélet és gyakorlat egységének. Sztálin műve megtanítja országaink tudósait arra, hogy feltárják, tanulmányozzák, helyesen értelmezzék és magukévá tegyék a tudomány törvényeit, hogy felhasználhassák azokat társadalmuk javára.

Mindannyiunk előtt az a feladat áll, hogy még jobban megszilárdítsuk a tudomány és a termelés kapcsolatát. Lehet-e magasabb kitüntetés egy tudós számára, mint annak tudata, hogy munkájával népe javát szolgálja?

Amikor a tudományt összekapcsoljuk a gyakorlattal, természetesen nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy állandóan tanulmányozzuk a nagy elméleti munkákat. Előfordul, hogy a teljesen értéktelen, üres skolasztikát összevetésztik az igazi elmélettel. A mélyreható elmélet mindig kapcsolatban van a gyakorlattal : gyökerei a gyakorlatban vannak — hiszen a gyakorlat veti fel eléje a kérdéseket. Az elméleti munka — ha valóban fontos és jelentős — mindig megtalálja az utat a gyakorlat felé.

Önök legfontosabb feladatuknak tekintik, hogy munkájukat, munkatervüket összekapcsolják azokkal a nagy feladatokkal, amelyek népük előtt állanak, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja jelölt ki.

Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy semmiféle tudomány nem fejlődhet a vélemények harca nélkül. Mi saját munkánk tapasztalatából tudjuk, milyen óriási jelentősége van az alkotó baráti bírálóknak és az önbírálóknak.

A tudományos akadémiák előtt még egy nagy feladat áll : a tudományos kádereképzés. Ahhoz, hogy akadémiáink meg tudják oldani feladataikat, magasképzettségű tudományos káderekre van szükségük. Merészen be kell kapcsolni a munkába a fiatalokat és közel kell hozni hozzájuk a tudományt.

Gyakran hallani, hogy a fiataloknak nincs elég tapasztalatuk, de ezért bőségesen kárpótol az ifjúságban levő lelkesedés, lendület és az új iránti érzék. Az új iránti érzék pedig rendkívül értékes tulajdonsága a tudomány munkásainak.

Amikor a fiatalokat előrevisszük és komoly feladatokkal bízunk meg, nem szabad megfélemednünk az idősebb generációról sem. A tudomány sikerének forrása a fiatal és az idős tudományos munkások szoros kapcsolatában van. Ez a szövetség, amelyre a nagy Sztálin hívott fel bennünket, záloga a szovjet tudomány nagy sikereinek is.

Meg vagyok róla győződve, hogy a Magyar Tudományos Akadémia idei nagygyűlése fontos állomása lesz a magyar tudomány további fejlődésének. Meggyőződésem, hogy a Szovjetunió tudósai, a Magyar Népköztársaság, a Kínai Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és a többi népi demokratikus országok tudósai szoros együttműködésben meg tudják oldani azokat a nagy feladatokat, amelyek előttük állanak a nép és a béke ügyének szolgálatában.

Éljen a Magyar Népköztársaság Tudományos Akadémiája!

Éljen a Szovjetunió és a népi demokratikus Magyarország tudósainak alkotó, szoros barátsága! —

A délutáni ülésen Vu Hsziu-csou, a Kínai Tudományos Akadémia küldöttségének vezetője üdvözölte a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlését. A Kínai Tudományos Akadémia nemzetközi Sztálin-békedíjjal kitüntetett elnökének, Kuo Mo-zso-nak üdvözlését tolmácsolta. Kuo-Mo-zso üdvözlő levelét hatalmas pergament tekercsre festve nyújtotta át a nagygyűlés elnökségének. A levél a többi között a következőket mondja :

»Kívánom, hogy a kínai és a magyar kutatók a Szovjetunió élenjáró tapasztalatainak tanulmányozásával sikereket érjenek el, hogy valóban országaink építésének ügyét szolgálják, teremtsék meg alkotó együttműködésüket, lendítsék fel az emberiség kultúráját és védjék meg a világbékét.«

Ezután a kínai tudósok nevében értékes könyveket nyújtott át a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének.

Jaroslav Böhm, a Csehszlovák Tudományos Akadémia másodelnöke adta át a csehszlovák tudósok és a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnökének : Zdeněk Nejedlýnek üdvözlését. Emlékeztetett arra, hogy a magyar és a csehszlovák népet évszázadok óta baráti kapcsolatok fűzik össze. A felszabadulás óta ezek a kapcsolatok kiszélesedtek és elmélyültek a két baráti ország között. Kifejlődött a magyar és csehszlovák tudósok együttműködése is, amely egyre inkább elmélyül. Sok sikert kívánt a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlésének munkájához.

KÖZGYŰLÉS

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi rendes (CXIII-ik) közgyűlését a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége 1953. május 30-ra hívta össze, a következő napirenddel:

Elnöki megnyitó.

Jelölőbizottság kiküldése a főtítkár megválasztására.

A főtítkár beszámolója.

A főtítkári beszámoló megvitatása.

Javaslat az alapszabály módosítására.

Főtítkár megválasztása.

Tiszteleti és külső tagok választása.

Új rendes és levelező tagok választása.

Indítványok.

Határozati javaslat előterjesztése.

JEGYZŐKÖNYV

Jelen voltak: Alexits György, Babics Antal, Bárczi Géza, Bolgár Elek, Bruckner Győző, Buza László, Buzágh Aladár, Csűrös Zoltán, Egerváry Jenő, Erdey-Grúz Tibor, Ernst Jenő, Fejér Lipót, Fogarasi Béla, Gombás Pál, Hetényi Géza, Issekutz Béla, Jancsó Miklós, Jánossy Lajos, Jávorka Sándor, Kniezsa István, Kotlán Sándor, Ligeti Lajos, Lukács György, Manninger Rezső, Mihailich Győző, Mócsy János, Molnár Erik, Moravesik Gyula, Németh Gyula, Novobátzky Károly, Pais Dezső, Révész Imre, Riesz Frigyes, Rusznyák István, Soó Rezső, Straub F. Brunó, Schulek Elemér, Szádeczky-Kardoss Elemér, Szladits Károly, Szőkefalvi-Nagy Gyula, Tárczy-Hornoch Antal, Törő Imre, Trecsenyi Waldapfel Imre, Turóczi-Trostler József, Vadász Elemér, Varga József, Vendel Miklós, Vendl Aladár, Verő József, Zimmermann Agoston akadémikusok;

Ábrahám Ambrus, Barta István, Beke Ödön, Bíró Ferenc, Bognár Géza, Borbély Samu, Ember Győző, Entz Béla, Erdey László, Fekete Lajos, Fekete Zoltán, Fodor Gábor, Freund Mihály, Fülep Lajos, Geleji Sándor, Gerecs Árpád, Gillemot László, Gyóni Mátyás, Gyulai Zoltán, Hadrovics László, Hajós György, Havas András, Hevesi Gyula, Ivanovics György, Jordán Károly, Kalmár László, Kellner Béla, Kerpel-Fronius Ödön, Kovács István, Kovács Károly Pál, Környei István, Kreybig Lajos, Lissák Kálmán, Major Máté, Maróth Károly, Marton Géza, Maucha Rezső, Mátrai László, Mosonyi Emil, Müller Sándor, Nagy Imre, Nizsalovszky Endre, Osztrovszki György, Petényi Géza, Rázsó Imre, Rédei László, Rényi Alfréd, Sedlmayr Kurt, Somos András, Schay Géza, Szabolcsi Bence, Szabó Imre, Szabó Zoltán, Szászy István, Szentágothai János, Szörényi Imre, Szőkefalvi-Nagy Béla, Tamás Lajos, Tarján Gusztáv, Turán Pál, Varga Ottó, Vargha László, Waldapfel József, Winter Ernő, Zólyomi Bálint levelező tagok.

Elnöki megnyitó. Jelölőbizottság kiküldése a főtítkár megválasztására.

Rusznyák István elnök a közgyűlést megnyitja és üdvözlí a megjelenteket. Bejelenti, hogy a főtítkár megválasztása céljából szükségessé vált jelölőbizottság kiküldése. A bizottság tagjaiul a következőket javasolja: elnök: Szádeczky-Kardoss Elemér akadémikus, tagok: Molnár Erik akadémikus, Németh Gyula akadémikus, Jávorka Sándor akadémikus és Straub F. Brunó akadémikus.

— Kérdezem, hogy a közgyűlés hozzájárul-e ehhez a javaslatához? Megállapítom, hogy a közgyűlés egyhangúlag elfogadja a javaslatot. Felkérem a jelölőbizottságot, hogy javaslatát készítse elő. Ezekután rátérünk napirendünk következő pontjára, a főttkári beszámoló meghallgatására. Felkérem Osztrovszki György mb. főttkárt, tartsa meg beszámolóját.

Tisztelt Közgyűlés!

— Akadémiánk előző közgyűlése 1952. májusában folyt le. Egy esztendő nem hosszú idő, de a mi korszakunkban, a szocializmus, a kommunizmus építésének korszakában ilyen rövid idő is egész sorát jelenti a politikai, gazdasági és kulturális fejlődés nagyszerű eredményeinek.

Azt az utat, melyet társadalmunk az elmúlt évben megtett, korszakalkotó események mérföldkövei jelzik.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. Kongresszusa megmutatta a világnak, milyen hatalmas tervek megvalósítására, milyen lelkesítő célok kitűzésére képes a kizsákmányolás alól felszabadult nép a Párt vezetésével.

Az elmúlt év legnagyobb tudományos eredménye J. V. Sztálin zseniális műve, mely újabb bizonyítékát adta annak, hogy a marxizmus-leninizmus a legjobb fegyver az emberiség új korszakáért vívott harcban. Ez a mű nemcsak a szocializmus és a kommunizmus társadalmi és gazdasági építésének útját jelölte ki, hanem hatalmas segítséget ad elsősorban a társadalmi tudományok, de minden más tudományág művelői számára is.

Századunk két legnagyobb alkotó lángelméje, Lenin és Sztálin egész életműve során nagy figyelmet szentelt a haladó tudomány kifejlesztésének, megjelölve annak helyét a szocializmus és a kommunizmus építésében. A kommunizmus — Lenin szavaival élve — az emberi ismeretek összességéből születik. Az új társadalom kialakításához azonban nem akármilyen tudományra van szükség. A haladó tudomány — mint ahogy Sztálin mondotta — nem határolja el magát a néptől. Nem öncélú, nem önmagáért van, hanem vívmányait a nép szolgálatába állítja; olyan társadalom felépítésének eszköze, amely az egész dolgozó nép számára biztosítja az általános anyagi és kulturális felemelkedést.

Így válik a tudomány a szabadság egyre teljesebb kifejlesztésének eszközévé. Az igazi szabadság azt jelenti, hogy az ember »nem tehetetlen a törvényekkel szemben, hogy a társadalom, ha felismerte a gazdasági törvényeket és rájuk támaszkodik, korlátozhatja hatókörüket, a maga érdekében felhasználhatja és megnyergelheti őket, mint ahogy ez a természeti erőkkel és a természeti erők törvényeivel is történik.« A tudomány csak addig tudomány, míg az emberiség fejlődését szolgálja. Ennek felismerése meg kell, hogy termékenyítse a tudomány alkotó erejét, mert célkitűzéseit világossá teszi, figyelmét gyakorlati építő munkánk legfontosabb feladatai felé irányítja. Társadalmunk minden nagyszerű célkitűzésében és tervében megvan a tudománynak is a maga feladata. Az anyagi és szellemi javak bőségének megteremtése olyan program, mely nemcsak szervező, nevelő, kulturális és technikai munkát jelent, hanem a tudomány munkásai számára is számtalan fontos feladatot rejt magában.

A szocializmus építésének hatalmas célkitűzései a gazdasági és kulturális építőmunka egyre magasabb fokú szervezettségét kívánják meg. A tudomány nem válhatik hű segítőtársává a gyakorlati építésnek, ha tervszerűségében

és szervezetségben elmarad életünk rohamos fejlődésétől. Ezért a tudományos tervet össze kell egyeztetni az öt éves terv gazdasági és kulturális feladataival. Ez az összeegyeztetés csak akkor lehetséges, ha a tudósok ismerik a terv célkitűzéseit és elmélyülnek az őket érintő területek gyakorlati problémáiban is.

A tudomány és a gyakorlat kapcsolata kölesönös kell, hogy legyen. A haladó tudomány vívmányainak széleskörű alkalmazása teszi lehetővé a szakadatlan technikai és gazdasági haladást. Iparunk és mezőgazdaságunk rohamos fejlődése elképzelhetetlen a tudományos kutatás eredményeinek közvetlen felhasználása nélkül. Forradalmi lendülettel fejlődő népgazdaságunk szinte naponta veti fel a komplex tudományos problémákat és napról-napra sürgetőbben követeli a tudomány és a termelés minél szorosabb kooperációját. De nem csak a gyakorlatnak van szüksége a tudományra, a tudomány sem fejlődhet a gyakorlati élet problémáinak ismerete nélkül, hiszen fejlődésének sikere attól függ, hogy mennyire tudja vívmányait a termelés gyakorlatában alkalmazni. A gyakorlat szerepének és jelentőségének felismerése, a tudomány elméleti és az építés gyakorlati vonatkozásainak tudatosan felépített egysége nemcsak gazdasági és kulturális életünk, hanem tudományunk soha nem látott felvirágzására is kell, hogy vezessen. A gyakorlattól elszakadt tudomány előbb-utóbb vagy hamis utakra jut, vagy témaszegénységében jelentéktelen részletproblémákon rágódik. Az étellel való kapcsolat nélkül sem a laboratóriumban, sem a könyvtárban, sem az íróasztal mellett nem lehet kigondolni a problémáknak, a témáknak azt a tömegét, amelyeknek megoldását pedig a tudománytól várja építőmunkánk számtalan területe.

A néppel való egység a tudománytól egyben pártosságot is kíván. A tudomány számára a pártosság elsősorban a dolgozó nép szolgálatát jelenti, ez adja a programot, az irányt, amelyen haladnia kell. A tudomány egyébként mindig pártos volt. Osztályérdekeket képvisel a mai kapitalista országokban is. Nemcsak abban nyilvánul ez meg, hogy a burzsoázia csak azt a tudományos munkát támogatja, amely elősegíti maximális profitját és a kapitalista társadalmi rend megszilárdítását, hanem abban is, hogy céltudatosan megakadályozza a tudás széleskörű elterjesztését, közkinccsé tételét, és abban is, hogy a burzsoázia a kapitalista társadalomra veszélyesnek vélt tudósokat tönkretesz és eredményeiket elhallgatja, vagy meghamisítja. Nem lehet közömbös a magyar tudósok számára, hogy tudományos eredményeiket az egész társadalom felemelkedése érdekében, vagy a lakosság többségének nyomorbadöntésére és kipusztítására használják-e fel. A tudósoknak nemcsak azt kell látniok, hogy szocialista hazánk építése milyen feladatokat állít valamenynyiünk elé, hogy a béketábor országaiban hogyan halad az új élet építése, hogyan fejlődik a tudomány, hanem a kapitalista országok tudományos életének helyzetét és válságát is látniok, értékelniük kell, s állást kell foglalniok vele szemben. Szembe kell szállni az imperializmus szellemi hatásával, a maradi, az idealista gondolkodással, a nyugati kutatók előtti elvtelen, kritika nélküli meghajlással. A pártosság tehát a reakciós, burzsoá elméletek és behatások elleni harcot is jelenti.

A tudomány a társadalomban elfoglalt új helyzetében nem maradhat elszigetelt, zárt épület. A tudományos munka nagy feladatai, a gyakorlattal való termékeny kapcsolat szükségessége kollektív, széleskörű munka kialakítását kívánják meg. A népgazdasági terv nagy célkitűzéseinek tudományos segítése megoldhatatlan a tudományos munka tervezésének és irányításának

új formái nélkül. Ezek már kezdenek kialakulni a komplex témák és komplex bizottságok formájában. Ezeknek igen nagy a jelentőségük és az osztályoknak alapvető feladatuk kidolgozni az Elnökséggel közösen az ötéves tudományos tervünk magját jelentő komplex témákat, kialakítani a komplex bizottságokat és ezek szervezeti formáját. A tudósok feladataikat csak akkor tudják megoldani, ha munkájukban a fiatalabb tudományos dolgozók, a kiváló munkások tömegeire, tapasztalataira, munkájára is támaszkodnak. Csak így biztosítható, hogy a kísérletek a laboratóriumból kilépjenek az ipari és mezőgazdasági üzemek széles keretei közé, csak így biztosítható, hogy a termelőmunka kiváló dolgozói, mint a tudományos munka tartalékai kísérletező és újító munkájuk tömegével minőségileg újat adjanak a tudomány módszereihez és eredményeihez.

Az élenjáró tudomány jellegének és feladatainak sztálini elemzése alapvető útmutatás számunkra a tudomány fejlesztésének és irányításának munkájához, meghatározza a Tudományos Akadémia fő feladatait. Vizsgáljuk meg, melyek voltak Akadémiánk közelebbi célkitűzései és feladatai, melyeket kormányunk jelölt meg és az előző közgyűlés valamint az elnökség dolgozott ki. Mindezeket röviden a következőképpen foglalhatjuk össze :

1. Az Akadémiának a tudományos élet irányító központjává fejlesztése.
2. A műszaki és természettudományok szerepének, jelentőségének növelése.
3. A dialektikus és történelmi materialista világnézet elterjesztése és elmélyítése a tudományos dolgozók között, harc az idealista elméletek és megnyilvánulások ellen.
4. Tudományos káderutánpótlás biztosítása.

Az Akadémia az elmúlt év alatt közelebb került ahhoz a célhoz, hogy tudományos életünk irányító központjává váljék. Rendszeresebb, tervszerűbb, fegyelmezettebb, tartalmasabb lett a munka. Sikertült elérni, hogy egyes tudományágakban az Akadémia valóban irányító szerepet tölt be, így pl. : történettudomány, matematika terén, az orvosi és műszaki tudományok egyes ágaiban. Az Akadémia tekintélyének növekedése, szerepének kialakulása megállapítható abból is, hogy kongresszusaink, vitaüléseink látogatottabbak, tartalmasabbak, sokkal élénkebbek a viták. Osztályaink súlyának és tekintélyének növekedésére mutat, hogy egyes állami szervek egyre több gyakorlati probléma megoldásában kérik segítségünket. Az Akadémia munkájának eredményességét bizonyítják az ideai tudományos Kossuth-díjak is. Akadémikusaink közül 15-en részesültek e magas kitüntetésben. Ugyancsak tudományos munkánk megbecsülését jelentik Népköztársaságunk Elnöki Tanácsának kiváló tudósaink részére juttatott kormánykitüntetései is.

A tudományos tervezésben kétségtelenül vannak eredmények és ez annak köszönhető, hogy az akadémikusok, az osztályok egyre helyesebb módszerekkel fordulnak a gyakorlati élet problémái, azoknak megismerése felé. Az osztályvezetőségek a tervjavaslatokat értékelték, rendszerezték, az Elnökség az osztályok által javasolt tervek véleményezését, rendszerezését és módosítását végezte el. Ilyenformán a tervjavaslatok az előző évinél realisabb, a gyakorlati szükségleteknek megfelelőbb tematikát tartalmaztak.

A komplex témák megjelenése az osztályok terveiben azt bizonyítja, hogy kezd kialakulni a nagyméretű feladatok megoldásának új szervezeti formája.

Tervezésünknek azonban még ebben az évben is megmaradt az az alapvető fogyatéka, hogy nem mértük fel az öt éves terv jelenlegi helyzetét és a jövő feladatokat elég mélyrehatóan. Így nem lehetünk elég biztosak abban, hogy tudományos tervünk a népgazdaság szempontjából valóban a legfontosabb és legsürgősebb feladatokat tartalmazza-e. Még ma is fennáll bizonyos fokig a tervezésnek az a módja, hogy a beadott tematikát összegezzük. Ilyen módon a tervezésnek éppen a legjellemzőbb vonása, az új helyzet, az új feladatok felismerése és ezeknek megoldása szenvedett hiányt. Ebben a fogyatékoságban szerepük van a szakminisztériumoknak és a Tervhivatalnak is, melyek igen kevés segítséget adtak az Akadémiának a fő tudományos feladatok kiválasztásában, a gyakorlati élet számtalan kisebb-nagyobb problémája közül. A tervezés hibái elősegítették az Akadémia munkájában található egyéb fogyatékoságok kialakulását is. Így pl.: a VI. és VII. Osztályon megmutatózó praktikizmus, vagy olyan elméleti kutatás, mely nem biztosítja a népgazdaságunk és kulturális életünk távlati fejlődését.

A tervezés még meglevő fogyatékoságai ellenére is megállapítható, hogy az Akadémia az elmúlt évben jelentősebb tudományos eredményeket ért el és több segítséget adott a népgazdaságnak és kulturális építőmunkáinknak, mint azelőtt.

Igen nagyjelentőségűek és értékesek az egyes bauxitfajták részletes ásványközettani és geokémiai vizsgálatával kapcsolatos kutatások. A hulladék-hőenergia hasznosításával Akadémiánk igen jelentős energiamegtakarítás lehetőségét tárta fel; igen figyelemreméltó eredmények a hiraadástechnika terén Winter Ernő levelező tagnak és munkatársainak Kossuth-díjjal kitüntetett munkái. A VI. Osztály megtette az előkészületeket annak érdekében, hogy második öt éves tervünk nagy létesítményeihez — így a Dunai Vízierőmű felépítéséhez — megadja a szükséges tudományos segítséget. Ugyancsak a VI. Osztály állapította meg, hogy a hazai kooperációt nem 220 kvolttal, hanem 120 kvolt feszültséggel kell létesíteni. Ezzel lényeges gazdasági megtakarítást lehet elérni a beruházások terén.

A műszaki tudományok terén tömeges gyakorlati jellegű tudományos munka van kialakulóban, melynek a gyakorlati szükségletek ellátásában és a széleskörű tudományos élet kialakításában fontos szerepe volt, de a munka jellegének változatlan fenntartása a fejlődés akadályává válhatik. A Műszaki Osztály elérkezett ahhoz a ponthoz, amikor tisztázni kell feladatát, felül kell vizsgálnia tematikáját, hogy erejét a legnagyobb és legfontosabb tudományos feladatokra és minőségi munkára összpontosíthassa.

A kémiai kutatás eredményeket ért el a kátrányközépolajok és kén-tartalmú kőolajközépolajok hidrogénezése terén. Sikeresült kisnyomáson hidrogénben dúsabb anyagok, főként motorhajtó anyagok előállítása. Igen biztató eredményeink vannak a szintetikus alkohol előállítása területén, amelyek a jövő szerves kémiai nagyiparának kifejlesztése szempontjából döntő jelentőségűek. Gyógyszerek, mint pl. a kloromicetin térszerkezetének tisztázása terén végzett kutatások a gyártás szempontjából nyújtottak segítséget. Igen nagy a jelentősége a mákalkaloidokkal kapcsolatos kutatási eredményeknek, mivel a megfelelő nyersanyagbázis lehetővé teszi, hogy Magyarország ezen a téren világviszonylatban is kiemelkedjék. A vegyészeti tudományok terén az ipar igényeinek alapos felmérése a feladat.

A fizika terén, az elméleti atommag-fizikai kutatásokban, a szilárd testek szerkezetére vonatkozó kísérleti és elméleti kutatásokban értünk el jelentős

eredményeket. A fizikai kutatómunkában elmaradás van azokon a területeken, amelyek kapcsolatban vannak az ipari termelés időszerű problémáival. Fejletlenek a klasszikus fizikának a népgazdasággal legszorosabb kapcsolatban álló ágai. A fizikai kutatásnak van ugyan kapcsolata a gyakorlattal, de ez inkább kisebb kérdésekkel való foglalkozásból áll. A fizikai tervezés elmaradottságáért felelős az Akadémia vezetősége, mert nem adott kellő segítséget, nem fogta össze a rendelkezésre álló erőket. De felelősek a vezető fizikusok is, mert nem foglalkoztak eléggé az egész magyar fizikai kutatás helyzetével és feladataival, hanem egész figyelmüket a saját intézeteik tudományos és szervezési kérdéseire irányították. Jelentős eredményt jelent ezen a téren az utóbbi időben elkészült, illetve kidolgozás alatt álló fizikus kutatási terv.

Magas színvonalon álló matematikai tudományunk ez évben is eredményes és értékes munkát végzett. Kiemelkedik ezek közül Riesz Frigyes akadémikus és Szókefalvi-Nagy Béla levelező tag »Leçons d'Analyse Fonctionnelle« című Kossuth-díjjal jutalmazott és nemzetközileg is érdeklődéssel fogadott könyve. Igen termékeny kapcsolatuk van az ipari gyakorlattal is. Alkalmazott Matematikai Intézetünk számos kérdésben hathatós segítséget adott az ipar számára. A matematikai és műszaki tudományok között is ki kell azonban a kapcsolatot építeni.

A mezőgazdaság területén a mesterséges legelő létesítésének legmegfelelőbb módszere, a kettős termesztés révén a takarmánybázis növelésére indított kísérletben értünk el eredményeket. A nagyüzemi öntözéses zöldségtermelésnek, a sertés okszerű felnevelésével kapcsolatos kutatásoknak vannak részeredményei. A juhállomány gyors szaporítása, a kétévenként háromszori elletés módozatait kidolgozták. Az ásványi nyersfoszfát biológiai feltárásával végzett kísérletek eredményesen befejeződtek. Jelentős részmunkák indultak a természetátalakítás előkészítéséhez. Témáink egy része azonban nem az elvi szempontból is legfontosabb kérdések megoldására irányul.

Vitaüléseken, kongresszusokon igyekeztünk feltárni a morganista genetika és egyéb reakciós elméletek kártételét és bemutatni a szovjet agronómiai tudomány alkalmazásának jelentőségét. Ezek a viták azonban eléggé általánosságban vetették fel a kérdéseket és nem tudták egyes intézetek vagy kutatók munkáját mélyreható bírálat tárgyává tenni. A mezőgazdasági osztály munkájának továbbfejlődése új intézeteinek átvételével biztosítva lesz.

Biológiai Osztályunk jelentős segítséget adott erdőgazdaságunknak a kopárfásítás és a hullámtéri erdősítés kidolgozásában.

A biológiai tudomány fontosabb elméleti eredménye ebben az évben a zoocönológia elméleti alapjainak kidolgozása, valamint a fejlődéstörténeti növényrendszertan új, dialektikus materialista szemléletben való feldolgozása volt.

A biológiai tudományok tervezésében és fejlődésében fogyatékoság, hogy biológus tudósaink nem vették kellőképpen figyelembe a gyakorlat kívánalmait. Alapvető hiányossága biológiai tudományunknak, hogy még nem sikerült megteremteni az experimentális módszerekkel kutató általános biológiát. Ennek okait Akadémiánk szervezeti felépítésében is keresnünk kell, mert a jelenlegi szervezeti keretek között ez nincs is biztosítva. A Biológiai Osztály a hagyományokkal rendelkező biológiai tudományágak mellett az experimentális genetika, növény- és állatfiziológia fejlesztését csak úgy tudja megoldani, ha új szervezeti formát teremtve, — egyesülve az Orvosi Osztállyal — felhasználja az orvosi biológia és fiziológia segítségét és eredményeit. Más-

részt szükséges az is, hogy Biológiai Osztályunknak — az agrártudománnyal szoros kapcsolatban álló tudósai — bekapcsolódva az Agrártudományok Osztályába, az együttműködés még teljesebb megvalósítása mellett biztossítsák annak jobb munkáját.

Az Orvosi Osztály elmúlt évi munkájának fő eredményei közé számíthatók azok a kutatások, amelyek az izomélettan területén folytak. Orvostudományunknak ez a része világviszonylatban is kiemelkedő helyet foglal el. Ha ezt a kutatási ágat sikerül majd megfelelő módon összekötni a gyakorlattal, még további fejlődés várható.

Eredményeket ért el a hazai víruskutatás is. Eredményeink sikeres alkalmazásától a csecsemőhalandóság csökkentése érdekében folyó küzdelemben várhatók majd eredmények.

Új irányban fejlődött tovább a keringés-kutatás is, amely szintén kiemelkedő eredményeket hozott a szervek nyirokkeringése megismerésében. Ez a nemzetközi viszonylatban kiemelkedő kutatási ág is a gyakorlattal való kapcsolat felé halad és különböző megbetegedések pathogenesisére vet új fényt. Megindultak az utóbbi időben a feltételes reflexkutatások is. A Pécsi Élettani Intézetben az Akadémia támogatásával a feltételes reflexkutatások komoly centruma épült ki. Más intézményekben és egyéb helyeken is folynak hasonló irányú vizsgálatok. Ezek jelentősége főleg abban van, hogy módot adnak a pavlovi methodika elsajátítására, amely elengedhetetlenül fontos a pavlovi szemlélet elterjesztésében. Mint káros jelenség mutatkozik a pavlovi terminológia felhasználása egyes kutatóknál régebbi idealista szemléletű kutatások leplezésére.

Ez a néhány felsorolt példa is azt bizonyítja, hogy a műszaki és természettudományoknak megnőtt a szerepük és komoly tekintélyük van az Akadémián.

Kialakult az az egészséges alap, amely kiindulópontja lehet magasabb színvonalu tudományos munkáknak. Az új intézetek, amelyek átvétele folyamatban van, illetve melyeknek megszervezése a közeljövő feladata, megfelelő vezetés mellett biztosítékai a további fejlődésnek.

A műszaki és természettudományok fejlődése mellett nem maradtak el a társadalmi tudományok sem. A történettudomány a II. osztályon belül a legfejlettebb tudományág, mely számos értékes eredményt ért el az elmúlt évben. is. Kiemelkedő jelentőségű ezek között a Kossuth Emlékkönyv kiadása. A történettudomány tervének hiányossága, hogy háttérbe szorult benne a felszabadulás utáni történetünk és a baráti népi demokráciákkal való történelmi kapcsolataink feldolgozása. Történettudósaink nem léptek fel elég éles bírálattal a polgári történetírás örökségével szemben. A polgári történészekkel való együttműködés csak a következetes elvi kritika szellemében lehet helyes.

A filozófia terén eredményt jelent a Filozófiai Évkönyv kiadása. Fejlődést mutat a pedagógiai bizottság működése is. Nagy hiányosság a közgazdaságtudomány elmaradottsága. A régészet, a néprajz, a művészettörténet terén még mindig jellemző az értékeléstől, a következtetések levonásától való tartózkodás.

A nyelvészet terén is eredményes munka folyt. Nyelvészeink feldolgozták J. V. Sztálin nyelvtudományi munkáit, s annak eredményeként már nem csak a marrizmus alapvetően hibás volta tisztázódott, hanem a marxizmus alkalmazásának jelentősége és szükségessége is. A megjelent művek és az

eddig lefolyt viták azonban arra mutatnak, hogy még több elvi kérdés tisztázatlan. A további feladat, hogy a nyelv és a társadalom, a nyelv és a gondolkodás kérdéseivel többet foglalkozzunk, természetesen a részletkutatások fenntartása mellett. Fejleszteni kell a nyelvművelést. Biztosítani kell a sztálini nyelvtudományi munkák további termékeny feldolgozását és alkalmazását.

Az irodalomtudományban fejlődés mutatkozik a részletmonográfiák irásában. Irodalomtörténéseink gyenge oldala a következetes elvi kritika. Az Irodalomtörténeti Kézikönyv és jó monográfiák írása a feladat. Nagyobb és fontosabb kérdéskörökkel is foglalkozni kell, így pl. a romantika, a realizmus, a népiesség kérdéseivel.

Bár a felsorolt eredmények az Akadémia tudományos munkájának eredményességét és vezető szerepének kialakulását bizonyítják, az Akadémia tudományos vezetőszeropét akkor fogja tudni valóban betölteni, ha több intézete lesz és ezek az intézetek tudományos életünk legfejlettebb munkahelyeivé válnak. Az intézeti fejlesztési terv elkészítése mellett nagyobb gondot kell fordítanunk a már meglevő intézeteinkben folyó munkára is. A Történettudományi Intézet, Biokémiai Intézet, az Alkalmazott Matematikai Intézet az elmúlt év során jó munkát végzett és arra kell törekednünk, hogy a többiek is példaképpül szolgálhassanak az egyéb intézményekhez tartozó kutatók számára. Jelenleg az Akadémia felügyelete alatt 11 tudományos kutatóintézet, három vállalat, három dokumentációs központ, egy könyvtár és négy tudományos társaság — köztük a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége — működik. Ezek közül az 1952-es év második felében szerveztük meg a Méréstechnikai és Műszerügyi Intézetet, amelybe beolvadt az Elektronmikroszkóp Laboratórium. Ez az Intézet a mérés-technika módszereinek tudományos továbbfejlesztése mellett a műszerkonzultáció és műszerkölcsonzés feladatát is el fogja látni. 1952 első felében vettük át a Kohó- és Gépipari Minisztériumtól a Kutatási Eszközöket Gyártó Vállalatot, amely jelenleg Kutatási Eszközöket Kivitelező Vállalat néven folytatja működését. Ez a vállalat nehezen beszerezhető, egyedi, különleges igényekkel járó kutatómunkához szükséges eszközök gyártását biztosítja. A Vállalat az átvétel óta komoly fejlődésen ment keresztül. Létszáma kétszeresre nőtt és a legyártott készülékek mennyisége csaknem háromszorosára emelkedett. A Vállalat végleges profiljának kialakítása és továbbfejlesztése fontos feladatunk.

Ugyancsak az elmúlt közgyűlés óta indult meg fokozottabb ütemben a Kísérletes Orvostudományi Intézet és a Központi Kémiai Kutató Intézet szervezése. Ezeknek az intézeteknek felépítésére előreláthatólag csak az 1955-ös évben kerül sor, de műszer és egyéb felszerelésük biztosítása már megkezdődött. A felszereléseket jelenleg, egyetemi tanszékekhez kihelyezett, később majd ezen intézetekben dolgozó kutatók használják.

A Földművelésügyi Minisztériumtól a közeljövőben vesszük át a Martonvásári Növénytermelési Kutató Intézetet és az Állategészségügyi Kutató Intézetet.

Közei feladatunk, az Irodalomtudományi Kutató Intézet alapjának megteremtése és a Népzene-kutató Csoportnak az Akadémia felügyelete alá vonása.

Az Akadémia tudományos életében, jelentős szerepet játszanak kongresszusaink és tudományos üléscink. Ezek színvonala az előző év, ihez képest emelkedett. A jobban előkészített ülések színvonalasabbak voltak de néhány

rendezvényünk színvonala elmaradt az Akadémiától elvárható követelményektől. A továbbfejlődésnek az az útja, hogy az osztályok még nagyobb gondot fordítsanak az előadások előkészítésére, a vitát ne bízzák csak a véletlenre és a spontaneitásra, hanem korreferátumokról gondoskodjanak. A tudományos ülések közül a legeredményesebbeknek a Bólyai ülészakot, a Magyar Élettani Társaság 18. Vándorgyűlését, a Nyelvész Kongresszust, a Marx emlékülést és a Kossuth ülészakot kell tartanunk. A Bólyai ülészak igen magasszínvonalú tudományos vitákat eredményezett matematikai tudományunk eredményei és problémái alapján, számos külföldi matematikus részvételével. Az Élettani Kongresszus üléseinek középpontjává a felsőbb idegtevékenység igen fontos kérdését állította, és színvonalas referátumokkal és előadásokkal biztosította a továbbfejlődést. A Nyelvész Kongresszus a nyelvtudomány alapvető elvi kérdéseinek tisztázásában jelentős előrehaladást eredményezett és kijelölte a feladatokat. A Marx emlékülés és a Kossuth ülészak mind tudományos, mind politikai szempontból Akadémiánk komoly eredményének tekinthető.

Határozott fejlődést sikerült elérnünk a könyv- és folyóiratkiadás terén is. Legutóbbi közgyűlésünk óta 89 művet 137 500 példányszámban, 62 Actát 56.300 példányszámban, az Osztályközlemények 27 füzetét 20 800 példányszámban adtuk ki. A könyv- és folyóiratkiadási munka tervszerűsége és színvonala terén fejlődés következett be. Nagyszámú kiadványaink zöme megüti azt a színvonalat, amely a Tudományos Akadémia jelenlegi fejlettsége mellett elvárható. Kiadványaink nagyrészt megelégedéssel fogadta a közvélemény. Vannak egészen kiemelkedő művek is, amelyek közül néhányat felsorolok. Kiváló mű Riesz Frigyes akadémikus és Szőkefalvy Nagy Béla levelező tag már előbb említett könyve. Kiemelkedő Vadász Elemér: Bauxitföldtan és Kőszénföldtan című művei, Buzágh Aladár: Kolloidika című műve, Elekes Lajos: Hunyadi-ja, Mócsy-Manninger: Belgyógyászat állatorvosok számára, Kniezsa István: Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig, Radnóth Magda: Pathologie des Auges című műve. Fejlődés mutatkozott a tudományos fejlődésünket előrelendítő szovjet művek fordítása terén is. Hogy csak egy néhányat említsünk: Markov: Geomorfológia, Visinszkij: A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban című munkája, Natanson: Konstruktív függvénytan, Janovszkaja: Lobacsevszkij haladó eszméi az idealizmus elleni harc eszközei a matematikában, Smidt: Négy előadás a föld keletkezéséről című művek, A. V. Blagoveszenszkij: A növények evolúciós folyamatának biokémiai alapjai című műve, Pavlov: Előadások a nagyagy féltékék működéséről, Pavlov: Válogatott művek és a J. P. Pavlov fiziológiai tanításaival foglalkozó tudományos ülészak című művek, Jeljutyin—Pavlov—Levin: Ferroötvözetek című mű, Topcsijev: Szénhidrogének és egyéb szerves vegyületek nitrálása, V. M. Ramm: Abszorpciós eljárások című műve. Az Osztályok által kiadásra javasolt, sőt kiadásra került művek között azonban vannak olyanok, amelyek szakmai és világnézeti szempontból komolyan kifogásolhatók. Megemlítem itt Bakos József: Mátyusföldi gyermekjátékok című könyvét, amely politikai szempontból kifogásolható részeket tartalmaz, de tudományos színvonala is alacsony. Nem kis számmal vannak olyan művek is, amelyeket nem aktualitásuk miatt adtunk ki, hanem azért mert éppen rendelkezésünkre álltak. Még mindig túlzottan magas az adatgyűjtő jellegű munkák aránya kiadványaink között. Ez nem jelenti azt, hogy ezek a munkák nem értékesek, de biztosítanunk kell, hogy kiadványaink

közt egyre inkább helyet kapjanak új eredményeket adó, értékelő, tudományos következtetést levonó művek.

Az Akadémiai Kiadó jelzésével több szótár jelent meg. Ezeket az Akadémia tudományos szempontból nem ellenőrizte, aminek az lett a következménye, hogy pl. az Olasz—magyar szótár komoly szakmai és politikai hibákat tartalmaz. Felelősség terheli ebben az ügyben az Elnökséget, az I. Osztályt és a Szótári Bizottságot egyaránt.

Könyvkiadásunk hibáiból le kell vonni a tanulságokat, meg kell javítani a Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság, de elsősorban az osztályok munkáját a munka tervezési, szervezési és ellenőrzési vonatkozásaiban egyaránt.

A folyóiratok mind szakmai, mind ideológiai vonatkozásban színvonalasabbak lettek; az elmúlt időszakban Actáink külföldi publicitása határozottan javult. Ez enyhített egyeseknek azon a törekvésén, — mely különösen a VII. Osztályon nyilvánult meg — hogy tudományos eredményeiket Nyugaton közöljék le. A Szovjetunió 26 intézetébe az 1952. év folyamán 1375 példányban küldtük ki Actáinkat, a népi demokratikus országok 150 intézetébe 897 példányban, a nyugati országok 550 intézetébe 2300 példányban. Actáink sikerét bizonyítja, hogy egyes közleményeinket referáló folyóiratok is közlik. Arra is van példa, hogy külföldről kaptunk cikkeket Actáinkban való leközlésre, igen sokat kérnek tőlünk különlenyomatokat is. Mint érdekes adatot megemlítem, hogy a Mongol Népköztársaság Tudományos Bizottsága elnökétől a napokban értesítést kaptunk, amelyben közölte, hogy Actáinkat különös figyelemmel tanulmányozzák, különösen az Acta Orientaliát, amely nagyon sok őket érdeklő tudományos kérdést tárgyaló cikket közöl. Ismerik Ligeti Lajos akadémikus Dunyur-katalógusát és nagyon jól fel tudják használni. Bár azok a rendszabályok, amelyeket az Elnökség az Acták kiadásának megjavítására és a külföldi közzététel nyilvánosságának szélesítésére életbe léptetett, eredménnyel jártak, még elég sok tennivalónk van e téren. Sok külföldi intézmény bár kéri, de nem kapja meg rendszeresen az Actákat. A külföldi terjesztés terén mutatkozó hibákat sürgősen meg kell szüntetnünk.

Meg kell emlékeznünk az Elnökség közvetlen hatáskörébe tartozó bizottságokról is. A Tudománytörténeti Főbizottság munkájának tudható be, hogy a tudománytörténeti munka terén az utóbbi időben bizonyos megélnkülés volt tapasztalható. A Főbizottság munkáját egy ideig az jellemezte, hogy az ideológiai és módszertani munka rovására túlságosan sokat foglalkozott szervezési feladatokkal. Ma már biztosítva vannak a feltételei annak, hogy a Főbizottság irányító munkájához hozzákezdjen, biztosítsa a káderek kiválasztását, a feladatok megjelölését, módszertani kidolgozását. Az újjászervezett albizottságok kidolgozták szaktudományuk történetének rövid vázlatát, mely megadja a szükséges áttekintést részletesebb művek elkészítéséhez. Monografikus munkák kidolgozása már több területen folyik. Egyes, eddig megjelent és előkészületben levő művekkel kapcsolatos tapasztalatok alapján a bizottságnak fokozottabb gonddal kell ügyelnie az ideológiai színvonal biztosítására.

A Pavlov Bizottság csak néhány hónap óta működik és még nem jutott túl a feladatok megjelölésén.

A marxizmus-leninizmus tanulmányozásában, tudósaink marxista-leninista képzésében van fejlődés. Nagyjelentőségű kezdeményezés a tudományos intézeti kutatók számára rendezett ideológiai tanfolyam megszervezése és irányítása. Mintegy 450 kiváló kutató tanulmányozta ez évben

a dialektikus materializmus alapjait. A felkészülés alaposságában mutatkozó hibák ellenére a világnézeti fejlődés hatása meglátszik a vitaszellem, a kritikai készség fejlődésében, a szovjet tudomány igazi jelentőségének fokozottabb megértésében. Az eredmények közt azonban igen sok még a látszateredmény. Nem elégedhetünk meg a marxizmus-leninizmus szavainak egyszerű ismételtetésével és frázisszerű hangoztatásával, amelyre elég sok példa van. A szovjet tudomány eredményeinek alapos megismerését, szellemének elmélyedt megértését és módszereinek átvételét sokszor helyettesíti még pusztá hivatkozás és jelszavak ismételtetése. Egyes akadémikusok nem szívesen foglalkoznak olyan tudományos kérdésekkel, amelyekben világnézeti állásfoglalásra van szükség. Az ideológiai képzettség hiányos volta nehezíti a reakciós idealista nézetek elleni harcot — pedig az idealizmus tünetei nálunk még sokféle formában mutatkoznak.

Egyes kutatóink utalnak és hivatkoznak a szovjet tudományra, de csak formálisan, valójában folytatják régi, szellemében változatlan kutatásaikat. Elég nagy számmal mutatkoznak annak jelei is, hogy egyes kutatóink régen folyó munkájuknak hangzatos címetek adva azokat népgazdasági fontosságúaknak állítják be. Hiba az állásfoglalást nem követelő témákkal való foglalkozás túltengése.

A maradi gondolkodás erejére mutat, hogy a kritika, önkritika alkalmazása terén a kezdet kezdetén tartunk. Egyesek azért nem bírálják, hogy őket se bírálják, más esetben pedig építő bírálat helyett a kritika személyeskedéssé, dorongolássá fajul.

A szovjet tudományos eredmények szerepe egyre nagyobb jelentőségű szakembereink tudományos és világnézeti nevelésében. A nálunk járt szovjet tudósok igen nagy segítséget nyújtottak tudományos feladataink megoldásában, így Bargyin akadémikus kohászatunk fejlesztése terén, Voronyin professzor az élettani kutatásokban. Ljascsenko professzor, aki fél évet töltött hazánkban, nagymértékben segítette tisztázni biológiai tudományunk problémáit és feladatait. Potapov professzor munkássága, aki az Eötvös Loránd Tudományegyetem Növényélettani Intézetét vezeti, nagyjelentőségű biológiai tudományunk kísérletes ágának fejlesztésében és szakemberek nevelésében, Palladin és Dubinyin akadémikusok, akik jelenleg Nagygyűlésünk vendégei, szintén hathatós segítséget adtak számunkra az élenjáró szovjet tudomány megismerésében, tudományos feladataink tisztázásában. A Lenin Intézet szovjet tanárainak segítsége is nagy értékű segítség számunkra tudományos feladataink megoldásában.

A szovjet szakkönyvek és folyóiratok iránti érdeklődés egyre fokozódik ; különösen szoros kapcsolat alakult ki a szovjet tudománnyal a matematika terén.

Az elmúlt év jelentős eredményeket hozott nemzetközi kapcsolataink fejlesztése terén is. Osztályaink által rendezett 13 kongresszuson összesen 64 külföldi kiküldött vett részt, akik közül sokan értékes előadásokkal és hozzászólásokkal segítettek munkánkat. Külföldi kapcsolataink fejlődését biztosítja a következő adat : míg 1951-ben Akadémiánknak 34 kiküldetése volt, legutóbbi nagygyűlésünk óta eltelt időszakban 94 volt. Kiküldetéseink terén komoly minőségi változásnak számít, hogy 1952 év folyamán négy tudományos dolgozót küldtünk ki 11 hónapi időtartamra a Szovjetunióba. A baráti országokkal való kapcsolataink elmélyítésében komoly szerepük van a külföldön tanuló aspiránsoknak is. Az 51 régebbi aspiráns mellett 1952-ben a Szovjet-

unióba 34 új aspiránst küldtünk ki. A kiküldetéseken kívül igen jelentős és értékes a tudományos kiadványok, mikrofilmek cseréje, a tudománypolitikai, tudományszervezési tapasztalatcsere. A kiküldetések értékesek voltak, közvetlen tudományos tapasztalatszerzésen kívül a baráti kapcsolatok elmélyítése terén is, de ennek ellenére akadémikusaink kapcsolata a baráti országok tudósaival még mindig nem olyan intenzív, mint amilyen kívánatos volna. A közvetlen kapcsolatokat levelezéssel, a kiadványok cseréjével el kell mélyíteni.

Nagy munkát jelentett az elmúlt év folyamán a tudományos fokozatok egyszerűsített úton történő odaitélése. A minősítési munka végeredménye a következő számokban foglalható össze: pályázatát 2447 tudományos dolgozó adta be. Ebből doktori fokozatot kapott 133, kandidátus levéllel 106, kandidátusi fokra felszólító levelet kapott 373, 9. § alapján 151, elutasítva 452, nem volt jogosult 486. A minősítés általában kielégítő eredménnyel járt, a nagytömegű munkába azonban esúsztak be hibák is. A munkákat a TMB 13 szakbizottsága végezte el, többségük a feladat fontosságának megfelelően szigorú mértékkel mérte és tette meg javaslatát a fokozatok odaitélésére. Az egyes szakbizottságok azonban nem mértek azonos mértékkel. Ennek az eredménye, hogy feltűnő a minősítettek száma a műszak-tudományok területén és hasonlóképpen az Orvosi Tudományok Osztályában.

Tudományok kédeit utánpótlásunk legfontosabb intézménye az aspiránsképzés, — fejlődik és szélesedik. Ma már 593 aspiránsunk tanul. Közülük 82 a Szovjetunióban, 6 pedig Kínában. Az aspiránsok szakmai fejlődése általában kielégítő. Lémérhető ez a kandidátusi elővizsgák átlageredményén is, a 4,56-on. A másodévesek elővizsgálainak átlageredménye 4,60. Ezek a kedvező vizsgaeredmények aspiránsaink jó munkája mellett azonban a vizsgáztatás alacsony követelményeire is rámutatnak. Az aspiránsok nyelvtanulása és ideológiai fejlődése általában szintén kielégítőnek mondható. A kandidátusi minimumok megállapításának munkája még mindig nem fejeződött be, ami komoly hiba. Az aspirantúra gyakorlatában legfontosabb hiányosság az, hogy az aspiránsoknak a vizsgára való tanulás miatt kevés idejük jut a kutatómunkára, különösen azoknak, akiknek gyenge alapképzettségük miatt idejük nagy részét alapismereteik pótlására kell fordítaniok. Az aspiránsok jó vizsgaeredményei az aspiránsvezetők jó munkáját is dicsérik, de itt is meg kell emlékezni róla, hogy vannak az aspiránsvezetők között olyanok, akik kevés figyelmet fordítanak aspiránsaik nevelésére. Neheztette a munkát az is, hogy nincs kidolgozva az aspiránsvezetés módszere. A levelező aspiránsok közül elég sokan lemorzsolódtak, az elsőéveseknek majdnem 7%-a, — összesen hatan, a második éveseknek 18%-a, — összesen 22-en. A felvételeknél ezután a legkövetkezőbben kell eljárni, a tanulás és szakmai munka feltételeit pedig feltétlenül biztosítani kell.

Most térjünk rá egyik ma is nagy gondot okozó problémánkra az Akadémia vezetésének kérdésére. Az Elnökség munkájában, a tervszerűség terén fejlődés mutatkozott. Az elmúlt év folyamán a rendszeresen tartott elnökségi üléseken egyes osztályok munkáját tűzték napirendre. Ezek az ülések értékesek voltak, de még több segítséget jelentettek volna az egyes osztályok számára, ha az Elnökség tagjai elmélyültebben foglalkoztak volna egyes tudománypolitikai, módszertani és szervezési kérdésekkel. Az Elnökség munkájának hiányossága volt az is, hogy nem oldotta meg határozatai végrehajtásának folyamatos ellenőrzését.

Az Akadémia vezetésének egyik legjelentősebb hibája egyes osztályvezetőségek munkájának gyengesége. Egyes osztálytitkárok és vezetőségi tagok maguk sem vesznek elég aktívan részt az osztályok irányító munkájában és nem vonják be eléggé az akadémikusokat és a fiatalabb szakembereket sem. Az Akadémia szervezete társadalmi jellegű és ez bizonyos nehézséget okoz az országos érdekű feladatok megfelelő elvégzésében. Akadémikusaink egy része nem érez olyan felelősséget, és nem tart olyan munkafegyelmet, mint állandó munkahelyén. Ennek az a következménye, hogy a munka zöme egy pár akadémikusra koncentrálódik, akiket a túlzott terhelés miatt saját szakmai munkájuk terén károsodás ér. A rossz munkamegosztás következtében egyes helyeken a munkafegyelem, a tervteljesítés, a határozatok végrehajtása bizonytalanná válik. Fenti hibákra fel kellett hívunk a figyelmet, ez azonban nem jelenti azt, hogy a legtöbb osztályvezetőség munkájában az elmúlt évhez viszonyítva nem mutatkozott fejlődés. Példamutató a Műszaki Osztályhoz tartozó akadémikusok és szakemberek magatartása, akik fegyelemmel és úgyszeretettel veszik ki részüket az Akadémia munkájából.

A munka gyorsabb elvégzését sokszor hátráltatja az a körülmény, hogy az osztálytitkár a legtöbb kérdés eldöntését az osztályvezetőség elé viszi. Ez teljesen indokolt nagyobb, elvi kérdéseknél, de felesleges jelentéktelenebb ügyekben. Az osztálytitkár felelős vezetését egyre inkább fokozni kell és gondoskodni kell arról, hogy az osztályvezetőség ne lényegtelen szervezeti és gazdasági ügyekkel foglalkozzék, hanem összpontosítsa figyelmét a hozzája tartozó tudományterületek főbb kérdései felé. Ha az osztálytitkárok határozottabban és nagyobb önállósággal fognak dolgozni, módjukban lesz a munkamegosztás és munkafegyelem magasabb fokát is kialakítani.

Az elnök és a főtitkár munkája a tavalyi közgyűlés óta egyre inkább arra irányul, hogy az elnökségi határozatok végrehajtása mellett biztosítsa az Akadémia fejlesztési feladatainak megoldását, javítsa az osztályok belső munkáinak szervezeti formáit, kiépítse az osztályok közötti kapcsolatokat, biztosítsa az Akadémia kapcsolatát külső szervekkel és intézményekkel. Munkájuk még sok kívánnivalót hagyott hátra, amit az Akadémia működésével kapcsolatban eddig felsorolt hibák is mutatnak és amelyekért mint vezetők elsősorban felelősek. Az Elnökség munkáját átmenetileg megzavarta Erdey-Gyúsz Tibor főtitkárnak felsőoktatási miniszterré való kinevezése. Az átmeneti időszak zavartalan munkáját Rusznyák István elnök biztosította munkakörének a legfontosabb főtitkári teendőkre való kiterjesztésével. Számomra az Akadémián eltöltött 3 hónap elsősorban az ismerkedés időszaka volt.

Beszélnünk kell még az Akadémia hivatali apparátusának munkájáról. Az apparátus dolgozói a megnövekedett feladatoknak általában eleget tudnak tenni s egyre inkább bekapcsolódnak — szervezési és adminisztrációs munkájuk mellett — az érdemi akadémiai feladatok intézésébe is. Legfőbb hiányosság egyes osztályvezetőségek és a szaktitkárságok együttműködésének lazaságában van. A szaktitkár és előadók nem kapnak elég segítséget az osztályvezetőségetől s e miatt sokszor nem látják tisztán feladataikat. Munkájukban még mutatkozik gyengeség és lazaság szervezési és adminisztratív téren, sőt alkalmanként munkafegyelem terén is.

A Magyar Tudományos Akadémia 1952. január 1-vel vált önálló, közvetlenül a Minisztertanács felügyelete alatt működő főhatósággá. Amíg a múlt év első felében meglehetősen tájékozatlanság volt tapasztalható az Akadémia részéről az új jellegből adódó feladatokat illetően, addig az elmúlt évi köz-

gyűlés utáni időszakról kezdve fokozatosan mind jobban és jobban betölti az Akadémia a főhatósági jellegből reá háruló felelősségteljes feladatkört.

Az Akadémia intézményeinél végbement fejlődést híven tükrözi az az anyagi ellátás is, amelyet kormányzatunk biztosított a tudományos kutatómunka számára. Az 1952-es évben 24 millió forintos beruházási hitelkeret állt az Akadémia rendelkezésére, amelyből 21,5 millió Ft a tudományos kutatóintézetekre, míg 2,5 millió forint az Akadémia egyéb szerveire esett. Az 1953-as évben beruházási hitelkeretünk 48,3 millióra emelkedett, amelyből 33,5 milliót fordítunk a kutatóintézetek, míg 14,8 milliót egyéb intézményeink beruházásaira.

Hasonló mértékű ugrásszerű fejlődés mutatkozik költségvetési hitelkeretünk emelkedésében is. Amíg az elmúlt évben az Akadémiának, mint főhatóságnak a költségvetési hitelkerete 57,1 millió volt, addig az 1953-as évben 85,4 milliót tesz ki. A hitelkereten belül a kutatóintézetek költségvetése 1952. évben 13,8 millió, míg az 1953-as évben 29,1 millió forint.

Az e téren mutatkozó fejlődést jellemzően tükrözi az Akadémia felügyelete alatt működő intézmények létszámalakulása is. Amíg az 1952. évben az akadémiai intézmények összlétszáma 1689 fő volt, addig 1953-ban az összlétszám 2066 főre emelkedett, amelyen belül a kutatóintézetek összlétszáma 1952-ben 545 fő, míg 1953-ban 749 fő. A megnőtt feladatok ellátásához szükséges indokolt létszámfejlődést mutatja, hogy az Akadémia Hivatalának 1952. évi létszáma 251 fő volt, 1953 évi létszáma pedig 291 fő.

Az ismertett adatok is bizonyítják, hogy Pártunk és népi demokráciánk kormányzata messzemenő bőkezűséggel támogatja az Akadémiát törekvéseinek megvalósításában. Csak mirajtunk áll, hogy a feladatok megoldására biztosított lehetőségeket milyen eredményesen hasznosítjuk, és milyen tudományos eredményekkel szolgálunk rá az előlegezett bizalomra.

Az akadémiai munka fő területeinek és problémáinak rövid értékelése után most összefoglalásképpen összegezem az előttünk álló feladatokat.

1. A második tudományos öt éves terv kidolgozása.

A népgazdaság mai és perspektivikus igényeit figyelembevevő feladatok, komplex témák kijelölése, ezeknek kidolgozására és megvalósítására komplex bizottságok létrehozása. Ki kell dolgozni ezeknek szervezeti formáját, ügyrendjét, az irányítás és ellenőrzés módjait. Az osztályok energiájukat koncentrálnak a legnagyobb tervfeladatok megoldására. (Tiszántúli öntözési rendszer, Dunai vízierőmű stb.)

2. A dialektikus és történelmi materializmus ismeretének elmélyítése az Akadémián, harc az idealista világnézet minden megnyilvánulásával szemben.

A dialektikus módszer alkalmazásának elterjesztése a tudományos munkában. A tudományos vitaszellem, a kritikai szellem kifejllesztése.

E feladatok megoldásának módszereit dolgozza ki az Elnökség és az osztályoknak adjon útmutatást a feladatok megoldására.

3. A vezetési munka megerősítése az Elnökségen és az osztályokon.

Az Elnökség biztosítsa elvi irányító munkájának elmélyítését és fejlessze ki az osztályok vezetőségeinek felelősségérzetét. Az osztályvezetőségek üléseit gondos előkészítéssel és érdemi kérdések napirendre tűzésével

tegyék valóban az elvi irányítás központjává. Minden osztályvezetőségi ülés foglalkozzék bizottság, intézet vagy valamelyik intézmény munkájával. A tudományág minden fontos problémája kerüljön az osztályvezetőség elé. Biztosítsák az osztályvezetőségek az elnökségi határozatok és útmutatások valóraváltását osztályukon. Az osztályvezetőség tagjai a bizottságokban az osztályvezetőségi tagsághoz méltóan képviseljék az osztályvezetőség álláspontját.

4. *Jobb munkamegosztás megvalósítása az Akadémia munkájában.*

Az aktív tudományszervezési akadémiai munkát végzők számát mind az Elnökség területén, mind az osztályokon növelni kell. Tudatosítani kell, hogy az akadémikus vagy levelező tag cím nem csak megbecsülést, hanem felelősséget és feladatokat is jelent. Ezt a gyakorlatban is meg kell valósítani feladatok adásával és az Elnökség határozott ellenőrző munkájával.

5. *Akadémiai intézetek vezető szerepének kifejlesztése.*

A már meglevő és leendő új intézeteink munkáját az osztályok folyamatos intenzív irányítással és ellenőrzéssel fejlesszék az ország élenjáró tudományos intézeteivé. Ennek érdekében az intézetek vezetőinek bevonásával vizsgálják felül az eddigi munkát és dolgozzák ki a teendőket.

Tisztelt Közgyűlés!

A tudományos élet fellendülése, a tudományos feladatok és lehetőségek széles perspektívája nemcsak előttünk tárult ki, ugyanezek az új lehetőségek és feladatok, ugyanez a rohamos fejlődés jellemzi a testvéri népi demokratikus országok tudományos életét is. Ma már minden népi demokráciában új tudományos Akadémiák irányításával folyik és fejlődik a tudományos munka. Az elmúlt évben alakult meg a Koreai Népköztársaság Tudományos Akadémiája, a Csehszlovák Tudományos Akadémia és az Albán Tudományos Akadémia. Az új akadémiák a demokratikus tábor tudományos életének újabb győzelmeit jelentik. Nem reprezentatív szervek, hanem az alkotó tudomány műhelyei. Azt a célt tűzték maguk elé, hogy felhasználva népük haladó hagyományait, a szovjet tudomány segítségével elősegítsék a szocializmus építését.

A tudósok nálunk is és a baráti országokban is egyre inkább tapasztalják és megértik, hogy a tudósok igazi megbecsülését, igazi felemelkedését, legmagasabbrendű szerepének betöltését egyedül a mi rendszerünk biztosítja. Nálunk látják a tudósok munkájuk értelmét, hogy alkotásaikkal, munkájukkal hazánk gazdasági és kulturális fejlesztését gyorsítják olyan társadalomban, amelynek a dolgozók igényeinek maximális kielégítése a célja és nem a kizsákmányolása. A burzsoá országok — és élenjáró köztük az Amerikai Egyesült Államok — ma a tudósok számára feladatul a háború előkészítésében való segédkezést állítják és valamirevaló életlehetőségük csak azoknak van a tudomány dolgozó között, akik ebbe a sötét tervbe cinkostársként tudatosan vagy félrevezetetten, egyetértéssel vagy kényszerből bekapcsolódtak. Az amerikai tudományt ma a militarizáltság soha nem látott foka jellemzi. A tudósok tömegei szabadságukat elvesztve szoros katonai és titkosrendőri ellenőrzés

alatt állandó bizonytalanság légkörében élnek. Azok a boszorkányperek, amelyeket az elharapódzó amerikai fasizmus egyre több becsületes tudós ellen indít, a besugási rendszer hihetetlen elharapódzása mutatja valójában, hol tart jelenleg a sokat reklámozott amerikai demokrácia. A hajsza korántsem csak a kommunisták ellen folyik, a leghetlenebb és valószínűtlenebb vádakkal meghurcolnak és utcára dobnak olyan tudósokat is, akik valamilyen formában kifejezésre juttatták demokratikus érzelmeiket vagy véletlenül útjába kerültek valamely karrierista, reklámvadász politikusnak.

A burzsóá országok tudományos dolgozói egyáltalán nem mondhatják el magukról, hogy biztosítva van számukra a munka, a tisztességes emberhez méltó életkörülmények, a fejlődés. Tömegek élnek kilátástalanságban, munka nélkül, tömegek kallódnak el olyan munkakörben, amely képességeiknek, képzettségüknek mélyen alatta áll. A munkanélküliség, a kilátástalanság, a pangás különösen súlyosan érinti a nyugateurópai kapitalista országok értelmiségét.

A béke megőrzéséért folytatott küzdelem egyre több sikert eredményez. A koreai fegyverszüneti tárgyalások megindulása, eredményei, a kapitalista táboron belüli ellentétek fokozódása, melyet Sztálin legutolsó művében előre megmutatott, a gyarmati népek forradalmi mozgalmainak fellendülése azt bizonyítja, hogy a béke erői növekednek és a békéért folytatott küzdelemnek egyre komolyabb kilátásai vannak. Ebben a helyzetben különösen nagy feladatok várnak a Béke-Világtanácsra, mely két hét múlva, itt nálunk Budapesten tartja meg következő ülészekát. Nekünk is, az Akadémia részéről mindent meg kell tennünk, hogy eredményes munkájukat elősegítsük.

Ezzel beszámolóom végéhez értem. Nem fejezhetem be azonban anélkül, hogy meg ne emlékezzem az elmúlt időszak nagy gyászáról. Eltávozott tőlünk J. V. Sztálin, korunk legnagyobb forradalmára, államférfia és tudósa.

Sztálin számunkra, tudományos dolgozók számára örök példakép kell, hogy legyen. Tanuljuk meg tőle a hazaszeretetet, a nép szeretetét, az odaadó, fáradhatatlan munkát, tanuljunk tőle abban, hogyan fonódik egységbe a tudományban az elmélet és gyakorlat, tanuljunk tőle világnézeti elmélyültséget és szilárdságot, tudományos módszert, alkotóképességet, forradalmiságot. Ha a tudományt Sztálin szellemében fejlesztjük tovább a magunk területén, az ő ügyének leszünk folytatói, neki állítunk örök emléket.

Tisztelt Közgyűlés!

Befejezésül reá kell mutatnom arra a soha nem tapasztalt messze-menő sokirányú gondoskodásra, melyben a Párt útmutatásai alapján Kormányunk és személyesen Rákosi Mátyás elvtárs a tudományt részesíti.

Fejezzük ki szilárd elhatározásunkat, hogy minden erőnket latba vetjük tudományos életünk fellendítésére, hazánk felvirágoztatására, a népünk jólétét és felemelkedését jelentő szocializmus építésének meggyorsítására.

BÁRCZI GÉZA akadémikus:

Tisztelt Közgyűlés!

— Az I. Osztály nevében és megbízásából kérek engedelmet, hogy néhány megjegyzést tegyek a főtitkári beszámolóhoz, illetőleg, hogy kérelemmel

forduljak az Elnökséghez. A rendkívül gazdag szempontokat oly nagy bőségben tartalmazó főtitkári beszámolóinak csak egy kis pontjához szólnék hozzá.

A főtitkári beszámoló kiemelte az akadémiai ankétek látogatásának fontosságát. Ezt a fontosságot mindnyájan átérezzük, és minthogy minden akadémiai előadás, ankét és gyűlés között a Nagygyűlésnek van a legnagyobb súlya, mert ez az Akadémia évi munkájának mintegy kicsúcsosodása és betetőzése, rendkívül fontos, hogy azon a tudományos dolgozók az őket érdeklő kérdések tárgyalásakor minél nagyobb számban vegyenek részt. Ennek azonban ezen Nagygyűlés alkalmával komoly akadály volt. Nevezetesen az, hogy a Nagygyűlés az egyetemek szorgalmi idejére, nem pedig az előadások és a vizsgaperiódus közé esett. Ennek következtében sajátmagunk sem vehettünk részt olyan előadásokon, amelyeken egyébként szívesen résztvettünk volna. Az egyetemi oktatószemélyzet ugyancsak meg volt fosztva ettől a lehetőségétől, és az egyetemi hallgatók nagy tömegei szintén nem meríthették ezekből az előadásokból azokat a tanulságokat, amelyeket feltétlenül meríteniök kellett volna. Ehhez járul még az, hogy az illetékes minisztérium még külön értekezletet is tett erre az időpontra, azonkívül az államvizsgák megszervezése és megbeszélése is ebben az időben folyt le, s hozzá még a budapesti egyetem Bölcsészettudományi Kara számára az átköltözés rendkívül sürgető problémájának megtárgyalása is erre az időre esett.

Az I. Osztály nevében arra kérem tehát az Akadémia Elnökségét, tegye lehetővé, hogy jövőre ez az akadémiai Nagygyűlés — amelynek fontosságát az imént hangsúlyoztam — az egyetemi előadások és a vizsgaperiódus között lévő időre essék. Azt hiszem, hogy a Nagygyűlésre nincs alkalmasabb idő, mint májusnak ez a hete, amelyen ez a Nagygyűlés is volt. Azonban talán lehetséges a Felsőoktatásügyi Minisztériummal való előzetes tárgyalásokban elérni azt, hogy az előadások ebben az időpontban szüneteljenek.

Ezben egy másik, kisebb akadályát is látom még az előadások látogatásának. Ez a program túlzsúfoltsága. Az I. Osztály felhívta előző értekezletén a figyelmet arra a hátrányra, hogy nagyon sok hozzászólni óhajtó időhiány miatt nem juthatott el hozzászólásának elmondásához és a közönség jórésze a hosszú programtól kifárasztva, s idejéből kifogyva, sajnálattal bár, de kénytelen volt elhagyni az előadások színhelyét.

JÁNOSSY LAJOS akadémikus :

— A főtitkár igen tartalmas és értékes beszámolójának egy pontjához szeretnék hozzászólni, nevezetesen ahol a fizikusokkal és a fizikusok munkájával foglalkozott. Először is megállapítom, és teljes mértékben elfogadom azt a kritikát, hogy a fizikusok a múltban nem eléggé foglalkoztak az ipar nagy problémáival, azzal, hogy hogyan lehet ezeket a problémákat előrevinni. Amennyiben a fizikusok segítettek az iparnak, sok kisebb problémát természetesen megoldottak — de ezek mindig csak kisebb problémák voltak. S a fizikának egészen biztosan nem az a feladata, hogy ezeket a kis problémákat oldja meg, hanem feladata sokkal nagyobb és sokkal kiterjedtebb. Emellett azonban aggályosnak tartom a beszámoló másik megállapítását, s kérem, hogy amennyiben hozzászólásom itt elfogadásra talál, a beszámolóban bizonyos módosítás történjék.

A főtitkár elvtárs — ha jól értettem — azt állapította meg, hogy a fizikusoknak egy hibájuk volt : túl sokat foglalkoztak saját intézetük megszerve-

zésével, szervezési munkával. Ehhez én a következőket kívánom megjegyezni. Egészen világos, hogy a tudósoknak nem az intézetek megszervezése a feladata. Ez másoknak a feladata. Most direkt szervezési munkáról, adminisztratív szervezésről beszélek és nem tudományos szervezésről. Nézzük meg azonban a magyar viszonyokat. A magyar viszonyok között kísérleti fizika a felszabadulás után — azt lehet mondani — nem létezett. Ezt a kísérleti fizikát valahogy létre kellett hozni. Ennél a problémánál nem elvi szervezésről van szó, hanem nagyon is gyakorlati szervezésről és ezt a munkát valakinek meg kellett csinálnia. Ha ezt nem végzi el senki, akkor nincs fizika. S ez nem olyan kérdés, ahol várni lehet addig, amíg azok a szervek, amelyeknek feladata ezt elvégezni, megnőnek és megerősödnek. A fizika ma kell, már tegnap kellett volna. Éppen ezzel kapcsolatos az a kritika is, amelyet elfogadtam, hogy nem adtunk elég eredményt az ipar számára, hiszen ennek is részben — csak részben — az volt az oka, hogy ezek az intézmények nem léteztek. Ezeket a problémákat tehát meg kellett oldani.

A problémát körülbelül úgy látom a mi részünkről, ha ég a ház, akkor nem azt kell nézni, vajjon én hivatalosan hivatott vagyok-e a tüzet kioltani, hanem ha nincs más ott, és a tűzoltóság nincs megszervezve, akkor odamegyek és kioltom a tüzet. Én úgy látom, hogy a fizikusok itt nagyrészt ezt a szerepet töltötték be. Tudniillik az a lehetőség volt számukra, hogy vagy nagyon kismértékben, itt-ott elaprózva dolgoznak, vagy munkájuknak jórészt, felét, kétharmadát, sőt többet szervezési munkára fordítják. Ezt most egyesek megtették, s azt hiszem, hogy bizonyos eredménnyel. Én sok intézetet láttam Európában, s nyugodtan elmondhatom, hogy a Központi Fizikai Kutatóintézet úgy ahogy most van, és ahogy a jövő évben tovább fog épülni, európai méretekkel mérve is, valódi komoly fizikai kutatóintézet lesz. Lehetséges, hogy hiba volt, hogy mi szerveztük meg, mert másnak kellett volna megszerveznie, de ezt megtettük és én azt szeretném, hogy ez valamiképpen a beszámolóból kitűnjön. S majd két-három év múlva ülünk össze megint, és nézzük meg, hogy ez az európai méretekkel mérve is nagyszabású intézet elvégezte-e azokat a feladatokat, amelyeket el kell végeznie, segített-e az iparnak, s nem kismértékben, hanem nagymértékben segített-e a mezőgazdaságnak stb. S itt sem arról van szó, hogy feltétlenül közvetlen segítséget kell tőle várni, hanem ennek az intézetnek az a feladata, hogy a kísérleti tudományt megindítsa, felépítse, kádereket neveljen, segítséget nyújtson és azután éppen az ipari intézeteken keresztül adjon segítséget a közvetlenül ipari kisebb problémák megoldásában. Azt hiszem, hogy mégiscsak fontos lenne ezeket a dolgotkat ilyen perspektívában is beállítani.

KOVÁCS K. PÁL lev. tag:

Tisztelt akadémiai közgyűlés!

— Két kérdéshez szeretnék röviden hozzászólni.

Az egyik a könyvkiadás problémájával kapcsolatos. Ebben a kérdésben nehézséget látok és pedig azt, hogy valamilyen ismeretlen oknál fogva a Tankönyvkiadó és a Nehézipari Kiadó jobb anyagi körülményeket tud teremteni a könyvkiadás tekintetében, mint az Akadémiai Kiadó. Ennek azután az a következménye, hogy tudósaink közül sokan nem szánják rá magukat, hogy az Akadémiai Kiadónak dolgozzanak, hanem ehelyett a Tankönyvkiadóhoz,

vagy egyéb ipari, tehát szakkiadóhoz fordulnak, aminek még az is a következménye, hogy bizonyos munkák kiadása vontatottabban történik, mint ahogy az szükséges lenne. Példaként említem meg dr. Verebély professzor nagyszabású munkáját a Villamos vasutak-ról, amelyet most fejezett be és amelynek kiadására szerződést akart kötni az Akadémiai Kiadóval. Ott az a meglepetés érte, hogy 800 forintot ajánlottak fel neki ívenként, ugyanakkor, amikor a Tankönyvkiadónál ez a díjazás 1400 forintig megy prémiumokkal. Azt hiszem, ezt látva, az érdekelt tudós meggondolja, hogy melyik kiadónál adja ki munkáját, különösen, amikor munkatársai vannak, akik az ipariban dolgoznak és akiknek az Akadémiával nagyon kevés kapcsolatuk van. De hasonló további példákat lehetne még felsorakoztatni. Helytelen — megítélésem szerint — az is, hogy az Akadémiai Kiadó nem tud előleget adni, de ugyanakkor a Tankönyvkiadó például tud. Kérem az Akadémia Elnökségét, hogy a kormányzat felé vesse fel ezeket a kérdéseket, mert úgy gondolom, hogy ez a helyzet valamilyen helytelenül értelmezett rendelet alapján áll fenn és azt hiszem, hogy itt feltétlenül lehet megoldást találni.

Nem vitás az, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megjelent könyveinek kell a legmagasabb tudományos színvonalat képviselniük. Ezzel kapcsolatban Osztrovszki elvtárs beszámolójához meg szeretném mégis jegyezni, hogy éppen fent előadottakra tekintettel helyes volna, ha a főtítkári beszámoló keretében nemcsak az Akadémián megjelenő könyveket, hanem más kiadónál megjelenő tudományos könyveket is említené. Műszaki vonalon csak Mosonyi Emil kartárs nemrégiben megjelent vízepítési kérdésekkel foglalkozó nagyszabású tudományos munkájának első kötetét kívánom kiemelni, amely nem akadémiai kiadásban jelent meg, azonban tudományos szempontból igen nagyjelentőségű és nagyfontosságú.

Második kérdésként szeretném a műszaki osztály tudományos munkásságával kapcsolatban a beszámolót kissé kiegészíteni. Az a véleményem, hogy a műszaki osztály keretében a főtitkár által említetteken kívül még két nagyfontosságú tudományos munka látott napvilágot. Az egyik Gillemot László munkája, amelynek keretében Magyarországon először állítottak elő titán fémet. A magam részéről ezt nagyjelentőségű dolognak tartom és őszintén szólva meglepett, hogy a főtitkár elvtárs beszámolójából hiányzott. Ugyanilyen nagyfontosságú munkának tartom Geleji Sándor kartársunk munkáját is, amely a fémek képlékeny megmunkálása körül az egész világon ismertté vált és kiváló eredményeket tartalmaz. Szerintem ez is említésre méltó lett volna.

KALMÁR LÁSZLÓ lev. tag :

Tisztelt Akadémia!

— Hozzászólásomban Kovács elvtárs felszólalásához kapcsolódom és előjáróban megnyugtatom afelől, hogy a Tankönyvkiadó Vállalatnak megvannak a kellő eszközei és alkalmazza is ezeket az eszközöket arra, hogy a szerzőket, a lektorokat, és a szerkesztőket elriassza. Ilyen eszközökre utaló adatokat a Magyar Tudományos Akadémia III. Osztályának megbízásából szép számmal gyűjtöttem össze. Ezek olyan természetűek, hogy például szerzői korrektúra címen magas költségekkel terhelik meg a szerzőket és a szerkesztőket anélkül, hogy bebizonyítanak, hogy ilyen előfordult. Éppen ellenkezőleg, a szerzőtől

követelik meg, hogy az ellenkezőjét, a negatívumot bizonyítsa be. Nem vagyok jogász, de azt hiszem, a jogász kartársak egyetértenek velem abban, hogy ez jogszerűtlen eljárás. Egyébként az ellenbizonyítást megnehezítik azzal, hogy a dokumentumokat : korrektúrákat, kéziratokat csak a helyszínen lehet tanulmányozni és ez a helyszín több esetben különböző. Az egyik korrektúra a Tankönyvkiadó irattárában van, a másik a nyomdában és a kettő egybevetése bizonyítaná azt, hogy volt-e vagy nem volt szerzői korrektúra.

Másrészt megteszi a Tankönyvkiadó Vállalat azt is, hogy olyan szabályok betartását követeli a szerzőktől, amelyeket később adtak ki, mint amikor a szerzők a kéziratokat leadták, vagy legalábbis későbbben hozták azokat a szerzők tudomására.

A tagtársak jogosan kérdezhetik, hogy miért tartozik ez a kérdés — amely nem az Akadémiai Kiadónál, hanem a Tankönyvkiadónál előforduló anomáliák ügye — a Magyar Tudományos Akadémia elé. Én azért hoztam ezt ide, mert ez szorosan összefügg kutatómunkánk egyik szűk keresztmetszetével, a tudósok idejének a kérdésével. Ezzel különben már előző nagygyűlésünkön is több ízben foglalkoztunk a főtítkári beszámolóval kapcsolatban. Megnéztem azt a szabványt, amelyet egy konkrét esetben megköveteltek a szerzőtől. A szabványban van néhány előírás, amelyet nem értettem, s ezért megtárgyaltam nyomdai szakemberekkel. Például, hogy miért kell minden oldalon ugyanannyi sornak lenni, miért kell a szöveg közötti apróbetűs szedésű részleteket külön sorszámozással külön lapokra írni stb., és a nyomdász szakemberek azt mondták, hogy ez nem a szedő munkájának, hanem a normás munkájának a megkönnyítésére szolgál, hogy ne kelljen neki megszámolnia, hány oldal van, ne kelljen megszámolnia, hány apróbetűs sor van, hanem csak ránéz és az utolsó oldalszám leolvasásával logarléccel egy fél perc alatt megállapíthatja az utalványozott időt. Más előírások viszont, például hogy matematikai könyvben minden egyes kitevő alá különleges jelet és minden egyes index fölé másik különleges jelet kell a kéziratba beírni, arra szolgálnak, hogy a szedő félreértés nélkül és gyorsan megállapíthassa, mi a szedési teendő. Látjuk tehát, hogy a szedők és a normások munkaidejének védelmére megfelelő intézkedések történtek. Nekik megvannak a megfelelő szerveik, amelyek befolyást gyakorolhatnak arra, hogy milyen szabványokat adnak ki. Ugyanakkor a tudósok munkaidejének védelmére nem történt hasonló jellegű intézkedés, mert a tudósok érdekképviseleti szerve, a Magyar Tudományos Akadémia, ezzel nem foglalkozott.

Nem hiszem, hogy azért nem tette ezt, mert a tudósoknak az óráere lényegesen alacsonyabb volna, mint például a normásoké. Például nincs biztosítva az, hogy a nyomda szabványosan szedje ki azután a szabványkézirat alapján a szöveget. Az elő van írva, hogy egy oldalon hány bejavítást szabad tintával eszközölni, de nincs előírva az, hogy a nyomdának egy oldalon hány sajtóhibát szabad ejtenie, habár a sajtóhibáknak a kijávítása ugyancsak komoly egyéb munkától vonja el a szerzőt. Konkrét esetben az is megtörtént, hogy a Tankönyvkiadó Vállalat megsértette azt a nyomdára vonatkozó megállapodást is, amelynek az volt a célja, hogy olyan nyomdánál szedjék a könyvet, amely a tapasztalat szerint ötödrész annyi sajtóhibát követ el oldalanként átlagban, mint az a nyomda, ahová de facto a Tankönyvkiadó adni akarta a kérdéses könyvet.

Nagyon kérem a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségét és főtítkárságát, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék és igyekezzék olyan intézkedések

kiadására rábírní az illetékes szerveket, amelyek legalább olyan mértékben biztosítják azt, hogy a szerzőknek, szerkesztőknek ne kelljen felesleges munkával tölteni idejüket tudományos munka helyett, mint amilyen mértékben biztosítják azt, hogy a normás például ne feleslegesen számolgassa hány apróbetűs sor van. Itt tehát legalább egyenlő elbírálást kérünk, habár kérhetnénk jobb elbírálást, mert a népgazdaságnak — úgy vélem, ez nem téves felfogás — nagyobb kárt okoz, ha egy tudós felesleges munkát végez, mint amikor egy normás felesleges munkát végez, habár kétségtelenül az is kárt okoz, és feltétlenül meg kell azt a kárt is előzni.

A tudósok munkaidejének megvédésével kapcsolatban volna még egy javaslatom, és ez a Népköztársaság Elnöki Tanácsának egyetlen olyan határozatára vonatkozik, amelyet mind a mai napig nem hajtottak végre. Tudomásom szerint nincs még egy olyan határozat, mint az úgynevezett kutatónapokról szóló rendelkezés, — röviden így nevezik —, amelyet annyiféle gyűlés és egyéb alkalom akadályoz. Tény az, hogy végrehajtották ezt az intézkedést a tanulmányi osztályok olyan értelemben, hogy a tanrendet hajlandók úgy összeállítani, hogy az oktatómunka ne essék ezekre a napokra. Ez azonban a legkevesebb, mert ha ülésezések és egyéb dolgok veszik el az időt, akkor megint csak nincs biztosítva a cél. Azt hiszem, a hiba ott történt, hogy a rendelkezés megvan, de végrehajtási utasítást nem adtak ki, nincs aki a végrehajtásért felelős. Például az egyetemek rektorainak, a kutatóintézetek vezetőinek a felelősségére kellene bízni azt, hogy ezek a kutatónapok úgy legyenek megszervezve, úgy legyenek a hét napjaira elosztva, hogy reálisan mentesíteni lehessen a kutatónapokat más elfoglaltságok alól.

FOGARASI BÉLA akadémikus :

Tisztelt Közgyűlés!

— Osztrovszki elvtárs nagyjában helyes összefoglalást és értékelést adott az Akadémia múltévi munkájáról. De ehhez a munkához hozzátartozik a most lefolyt Nagygyűlés is. Erről egyáltalán nem volt szó. Ezt a hiányt pótolni kell.

Helyes volt-e a nagygyűlés központi témájául Sztálin elvtárs művének feldolgozását kitűzni? Azt hiszem, helyes volt. A beszámolóban a II. Osztály tevékenységéből igen szűkszavú megállapítást hallottunk. Azt hiszem, jogosult itt rámutatni arra, hogy a Nagygyűlés központi előadásait és a hozzájuk fűződő felszólalásokat a II. Osztály készítette elő és ezt az eredmények megítélésében nem lehet figyelmen kívül hagyni.

De nem ezt kívánom hangsúlyozni. Sztálin művéről tartott előadásomhoz kapcsolódva, javaslatot kívánok tenni. Az előadás alap gondolata abban állott, hogy a tudományos törvénynek Sztálin által kifejtett felfogását az Akadémia egész munkásságában vezérfonalként kell felhasználni. Tehát minden tudományban a törvények feltárását kell a kutatás főcéljának tekinteni. Nem mondhatjuk, hogy a tudományos munka nálunk mindenütt ebben az irányban mozog. A tudományos munka sokszor nem megy tovább az empirikus anyag- és adatgyűjtésnél.

Ezért tudományos fejlődésünk egész további menetét az határozza meg, milyen mértékben használják fel az egyes tudományok művelői a sztálini mű tanulságait, nevezetesen a törvényekre vonatkozó alapvető megállapításait

Javasolom, hogy a Közgyűlés határozati javaslatot fogadjon el, amely a törvények feltárását tűzze ki a tudományos kutatás központi feladatául és utasítsa az egyes osztályokat, hogy a tematikai tervekben ennek a szempontnak érvényt szerezzenek. Ez hozzá fog járulni ahhoz, hogy tudományos munkánkat az egész vonalon magasabb színvonalra emeljük.

EGERVÁRY JENŐ akadémikus :

Tisztelt Akadémia!

— A főtitkári beszámolóból értesültünk, hogy az akadémikusok feladata mélységben és terjedelemben napról-napra, óráról-órára növekszik. Én azt hiszem nem tévedek abban a meggyőződésemben, hogy valamennyi igen tisztelt tagtársam, akikhez talán szerény személyemet is hozzászámíthatom, nemcsak alkalmasnak bizonyult a tagsági szerep betöltésére, nemcsak kész a feladatokat elvégezni, de szívesen végzi a feladatokat, ha hagyják őt. Most viszont arról van szó, hogy fokozni kell azt a munkát mennyiségben és minőségben, amelyet eddig végeztünk.

A mi szűkebb szektorunkban például mi, matematikusok, évtizedekig munkálkodtunk — irányítás nélkül ugyan — de nem egészen eredménytelenül. Saját témáink mellett most kapunk további irányítást, először is az alkalmazott matematika területe felé fordulást illetően, amelyre vonatkozólag éppen a tegnapi ülésen Hevesi osztálytitkár is igen helyes és mielőbb megvalósítandó követelményeket állított fel, és ezen túlmenően halljuk most Fogarasi tagtársunk felszólalásából, hogy még ennél szélesebbkörű világnézeti szempontból való fejlődésünk is kívánatos. Ez azt jelenti, hogy ha nem akarjuk saját kutatóterületünket elhanyagolni, több időt és több energiát kell a kutatómunkára fordítanunk. Ezért nekem az a szerény véleményem, hogy, noha nem is akadémiai témák, de az akadémikusok munkásságának biztosításával kapcsolatosak azok a felszólalások, amelyeket az első felszólalók elmondottak, s azokat teljes mértékben magamévá teszem.

Én több ízben igyekeztem a legilletékesebb tényezőket felvilágosítani arról, hogy a mi túlterhelésünk nagyrészt onnan származik, hogy a miniszter, — tehát a legmagasabb tényező — és miközénk, tudósok közé egy sereg bürokratikus tényező van közbeékelve, amelyek rángatnak bennünket óráról-órára elképesztő mértékben jobbra-balra. Ha ezek a kifejezések kissé túléleseknek látszanak, három rövid példát hozok fel bizonyításukra.

A szakérettségisek számára készített tanmenetet tavaly a kultusz-minisztérium megküldte a Műegyetemnek felülvizsgálásra. Az természetesen leküldte a matematikai tanszéknek. Erre mi küldtünk egy bírálatot, záros határidőre. Egy év múlva ugyanattól az osztálytól megkaptuk változatlanul az eredetileg megküldött tanrendet, ami azt jelenti, hogy el sem olvasták a jelentéseinket. Nézetem szerint ez üres járatása a tudósoknak és pocsékolása az állam pénzének.

Nem tudom, hogy milyen műegyetemi tényező kezdeményezésére jött egy utasítás tanszékemhez, amely 3000 hallgatóval foglalkozik, hogy a tanszék fektessen fel 3000 egyéni káderlapot és azt állandóan adatokkal töltsse ki.

Alig hiszem, hogy a jelenlevő igen tisztelt miniszternek tudomása volna erről, vagy ha igen, ezt helyeselné, mert végül odajutunk, hogy minden közbenső szerv minden munkát egy fokkal lejjebb tol, lejjebb nem tolhatja, csak a tanszékekre, tehát minden munka hozzánk kerül és reánk hárul.

A harmadik hasonló adat, hogy például egyik tanszéken a békekölcsönök kifizetését és könyvelését szintén a tanszéki adminisztrátornak kell elvégeznie.

Ne méltóztassék rossz néven venni, hogy ennyire elkalandoztam a tárgytól. Mindezt csak azért mondtam el, hogy indokoljam azt a kérésemet a jelenlevő felsőoktatási miniszterhez és az Akadémia vezetőihez egyaránt, méltóztassanak olyan állapotokat teremteni, hogy csak az ő általuk láttamozott rendelkezések lehessenek érvényesek ránk, mert enélkül nekik fogalmuk sincs arról, hogy legjobb akaratumk ellenére, mennyire állandóan akadályozva vagyunk azoknak a feladatoknak a betöltésében, amelyekkel magunk is tisztában vagyunk és amelyeket Fogarasi akadémikus felszólalása alapján az eddigénél is tisztábban látunk.

FODOR GÁBOR lev. tag :

Tisztelt Akadémia!

— Osztrovszki elvtárs beszámolójában általában pozitíven értékelte a kémiai és a műszaki tudományok osztályának tevékenységét és miután eddig még a vegyész kartársak közül nem szóltak hozzá, engedjék meg, hogy mint egyik legfiatalabb tagja az osztálynak, néhány gondolattal hozzájáruljak ehhez a beszámolóhoz a vegyészosztály vonatkozásában. Teszem ezt azért, mert a pozitív értékelés mellett a főtitkári beszámolóban kétségtelenül néhány hibára is történt utalás, márpedig a vegyészosztály feladatai a második ötéves tervben hatalmas mértékben megnövekednek, éppen a vegyipar nagymérvű fejlesztése következtében. Fontos tehát, hogy mi ezekkel a hibákkal leszámoljunk és a jövőben minél hasznosabban tudjuk munkánkat továbbfolytatni.

Osztrovszki elvtárs egyrészt a túlzott praktícizmust, másrészt olyan elméleti témák művelését vetette fel hibaként a két osztály esetében, amelyek nem állnak elég szoros kapcsolatban népgazdaságunkkal. Kétségtelen, hogy a kémiai osztály témái között, ha kis számban is, de vannak még olyanok, amelyek elszigetelteknek látszanak. A témák többsége azonban — példaként utalok a polipeptid-kutatásra, vagy az új adszorpciós elméletre — ha ma nem is jelentenek még pozitív értéket népgazdaságunk számára, de perspektívájuk feltétlenül pozitív s az egész magyar kémiai tudomány fejlődését szolgálja.

A Magyar Tudományos Akadémia ezévi Nagygyűlése a témák helyes értékelése tekintetében is sok problémát tisztázott, különösen a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának képviselője részéről elhangzott hasznos útmutatások és megbeszélések nyomán. Úgy hisszük, hogy a vegyész osztály tagjai megérhetjük, hogy a második ötéves tervnek különösen nagy elszántsággal és nagy lendülettel fogunk nekilátni és elméleti kutatásainknál sem fogjuk egy pillanatra sem elfelejteni azt, hogy csak az az elmélet értékes, amely a tudományt egészében előreviszi és amely beleesik a kémiai tudomány fejlődésének produktív irányába. Ezen keresztül, ha még ma nem is, de a következő vagy az azutáni ötéves tervek vonatkozásában feltétlenül pozitíven foghatni népgazdaságunkra is.

— Néhány szót szeretnék szólni a főtitkári beszámoló jellegét és célját illetően. Azt hiszem, az ilyen beszámoló fő célja a közgyűlés alkalmával az kell hogy legyen, hogy levonjuk az elmúlt év munkájának a tapasztalatait és az okat megbeszélve, felhasználjuk a következő évben előttünk álló munka megjavítására. Ebből a szempontból úgy gondolom, kissé jobban kellene előkészíteni az ilyen jelentések megvitatását. Ide tartoznék például az, hogy miként más előadásoknál is megkívánjuk az előadások előzetes szétküldését, célszerű lenne, ha az Akadémia tagjai megkapnák előre a jelentésnek legalább a főbb részleteit, hogy megfelelően előkészítve, tudnának hozzászólni.

Egy másik javaslatom az lenne, hogy minden ilyen évi beszámolón — akár az elnökségről legyen szó, akár az egyes osztályvezetőségek beszámolójáról a maguk osztályülésén — számoljanak be arról, hogy a legutóbbi közgyűlés határozatait és az ott elhangzott javaslatokat hogyan hajtották végre. Úgy emlékszem, a múltévi közgyűlésen meglehetősen sok javaslat merült fel, amelyeket az elnökség határozat formájában is megfogalmazott ; hozzátartoznék a beszámolóhoz erről is legalább egy rövid jelentéstétel, mert bár a javaslatok jórészt végrehajtották, de mégis lehetnek és kétségkívül vannak is köztük olyanok, amelyeknél ez nem történt meg, s célszerű lenne megvizsgálni, vajjon nem aktuális-e még azoknak a végrehajtása.

Harmadszor pedig szeretném felvetni ezzel kapcsolatban azt, hogy miután egy évben csak egyszer ülünk ilyen plénumban össze, amikor egyedül kínálkozik mód széleskörű tapasztalatcserére az osztályok között az egyes osztályok munkájának bírálata alapján, vajjon helyes-e, hogy az Akadémia összmunkájának a megvitatására az akadémiái nagygyűlésből aránylag csak igen kevés időt szánunk.

A főtitkári beszámoló óriási munkaterületről, igen sokféle munkáról számolt be, tapasztalatokról, könyvkiadásról, káderkérdésről, tudományos tervezésről stb. Én el tudnám képzelni, hogy egy-egy ilyen összejuvetelünkön több napirendi pont legyen. Így például mint külön napirendi pontot megbeszélhetnénk a tudományos tervezés kérdését, külön a káderképzést, külön az irodalom kérdését. Azt gondolom, nem kellene sajnálni az időt, hogy egy teljes napot fordítsunk erre, amikor az Akadémia egész évi tudományos munkájának a szervezéséről, a tapasztalatok leszűréséről és a jövő feladatok meghatározásáról van szó. Nézetem szerint ez nem lenne célszerűtlen.

Szeretném a főtitkári jelentéssel kapcsolatban az elnökség munkájának egyik hiányosságát is felemlíteni, amire a főtitkár elvtárs nem tért ki. Mégpedig azt, hogy az elnökség keveset foglalkozik az egyes osztályok pozitív tapasztalatainak általánosításával. Az elnökségnek törekednie kellene arra, hogy az osztályok munkájának szervezeti javítása érdekében az egyes helyeken felhalmozódott tapasztalatokat általánossá tegye. Mégpedig nemcsak tájékoztatás, hanem bizonyos szervezeti intézkedések formájában.

Megemlítette például Osztrovszki elvtárs, hogy akadémikusaink meglehetősen intenzitással és felelősséggel veszik ki részüket a műszaki osztály munkájából. Ennek van bizonyos szervezeti formai magyarázata is. Például az, hogy bevezettük az akadémiái fogadóóráknak az intézményét. Az osztálynak úgyszólván minden tagja kéthetente legalább egyszer, de néha többször is, pontosan előre meghatározott időben, fogadóórát tart, amelyen mind az osztálytitkárrel, mind az előadókkal, mind a szakterületéhez tartozó szak-

bizottságok elnökeivel megbeszéli a folyó ügyeket, s így valójában résztvesz az osztály munkájának irányításában.

Ugyancsak jól bevált nálunk az ügynevezett intézőbizottságok intézménye. Egy-egy főbizottsághoz sokszor öt-hat szakbizottság tartozik. Mi abból a célból, hogy ezek a bizottságok tényleg a tudománnyal foglalkozzanak és munkájuk fő tárgya a tudományos problémák megvitatása, előbbrevitele legyen, elhatároztuk, hogy mindennemű adminisztratív és szervezeti jellegű kérdéstől a bizottsági üléseket tehermentesítjük. Erre szolgál az a három-négy tagú intézőbizottság, amelyben résztvesz a főbizottság elnöke — aki rendszerint az akadémiai fogadóórán teljesíti ezt az intézőbizottsági szerepét is — a bizottságnak az előadója vagy titkára, esetleg valamelyik szakbizottságnak egy-két tagja. Ezek operatív módon elintézik a különböző folyó ügyeket, a könyvkiadás kérdéseit, az egyes ösztöndíjkérdéseket, kiküldetési kérdéseket és hasonló kérdést, amit azelőtt mind maguk a bizottságok intéztek, s ezenkívül előkészítik a plenáris főbizottsági vagy szakbizottsági ülések tudományos részét is. Ezzel rendkívül sok időt takarítanak meg, tehermentesítik a bizottságok munkáját mindenféle szervezeti és adminisztratív jellegű tevékenységtől. Ennek tulajdonítható, hogy nálunk úgyszólván minden szakterület alapvetően komoly tudományos és a népgazdasággal összefüggő problémákkal foglalkozik. Javaslom ennek a tapasztalatnak a többi osztályokon való realizálását is.

Végül még a következő ötéves terv előkészítésére kívánok kitérni. Ez véleményem szerint döntő jelentőségű és rendkívül felelős feladata valamennyi osztályunknak. Ettől függ egész munkánknak jövőbeni helyes kibontakozása. S itt különösen szeretném felhívni a figyelmet arra, milyen rendkívül fontos az, hogy igyekezzünk elvileg levonni az eddigi hároméves, tervszerű tudományos fejlesztő munka tapasztalatait. Most megvizsgálhatjuk, hogy hol követtünk el hibákat a tervezésben. Megállapíthatjuk, hogy mennyiben voltak helyesek vagy helytelenek tervezési módszereink, hiszen már három év van mögöttünk. És ennek a visszamenőleg való elemzésnek az alapján alakíthatjuk ki azt, hogy valóban hogyan dolgozzuk ki a következő ötéves tervet.

Nem akarok itt messzemenő részletekre kitérni, de például a műszaki tudományok terén egészen világosan látok ma már egy sor elvi helyetlenséget eddigi tervezésünkben, ami azért következett be, mert nem volt tapasztalatunk. Ennek a három évnek le kellett futnia ahhoz, hogy meglássuk, hogyan kell helyesen tervezni. És itt kapcsolódom Fogarasi elvtárs javaslatához. Itt is módunkban van közvetlenül tanulmányozni a népgazdaság tervszerű és arányos fejlesztésének törvényét a saját magunk gyakorlatában, a tudomány fejlesztésének ütemét és arányait a népgazdasági fejlesztés üteméhez, arányaihoz és követelményeihez viszonyítva, mert ebben igen sok területen le vagyunk maradva. Annak, hogy a népgazdaság és az ipar igen sok ága mennyiségileg felfutott, de ugyanakkor minőségileg elmaradt, és sok tekintetben a különböző gazdaságossági mutatószámokat sem tudta betartani, bizonyos fokig — ma már egészen határozottan megállapíthatjuk — a mi tudományfejlesztési tervezésünk hiányosságai az okai. Ezért nekünk a tudományos terv kidolgozásában nagymértékben kezdeményezően kell fellépniünk, nem várva azt, hogy vajjon milyen keretszámot kapunk, hanem nekünk kell megállapítanunk azt, hogy objektíve mi szükséges ahhoz, hogy a népgazdasági és kulturális fejlesztésnek előirányozott és nagy vonásokban,

legfőbb mutatószámaiban már megadott eredményeit biztosítsuk a tudományos kutatás eszközeivel.

A magam részéről ezekre kívántam felhívni a közgyűlés figyelmét.

LUKÁCS GYÖRGY akadémikus :

Tisztelt Akadémia!

— Mindenekelőtt Fogarasi elvtárs hozzászólásával kapcsolatban szeretnék egy-két gondolatot felvetni.

A magam részéről igen helyesnek és egy lépéssel előrevivőnek tartom azt, hogy Sztálin elvtárs korszakalkotó művéről ilyen széles előadássorozatot és vitát rendeztünk, amely a filozófiától egészen a műszaki tudományokig terjedt. Azt hiszem, hogy az előadások tapasztalatai kedvezőek voltak. Lehetetlen, hogy ez év folyamán ne adjon olyan kiemelkedő komplex téma, amelyet az akadémiai Nagygyűlés központjába lehetne helyezni. Csak példának hozom fel: itt van Magyarországon a miegurini biológia fejlődése. Megint olyan kérdés, amely a világnézettől a természet gyakorlati átalakításáig terjed. Itt van a pavlovi kutatások kérdése, stb., stb.

Én az Elnökségnek ezzel kapcsolatban azt a konkrét javaslatot szeretném tenni, hogy minden évben gondolkozzunk azon, hogy ne csak egy bevezető előadás és azután osztályülések legyenek, hanem a Nagygyűlés központjában egy ilyen nagy, komplex probléma álljon. Ezt természetesen igen gondosan kellene kiválasztani és előkészíteni, de véleményem szerint ez a megoldás az Akadémia tekintélyét a közvélemény előtt — amihez az első lépést megtettük — nagyon megnövelné. Kérem a kollégákat, hogy ehhez a kérdéshez szóljanak hozzá és az Elnökség ezt fogadja el.

Én is — tekintetem a jövő felé irányítva — látszólag a jelenről és a múltból akarok beszélni. Tudniillik az igen gazdag, értékes és érdekes főtitkári jelentésből egy kellemetlen és kényes kérdést akarok kiemelni, amelyben szerintem a főtitkár elvtárs egy kicsit túl enyhén és udvariasan ítélte meg a helyzetet. Ez alatt tudniillik az apparátus kérdését értem. Ez látszólag szervezeti kérdés. De nemcsak szervezeti kérdés, mert ha meggondoljuk ennek a három évnek a történetét, amelyen végigmentünk, világos, hogy nehézségeink túlnyomó része abban volt, hogy sem az akadémikusok, és hozzá szeretném tenni, sem apparátusunk nem tudott elég gyorsan alkalmazkodni az új helyzethez és a Tudományos Tanács szervezeti formái még igen sokáig fennmaradtak. Kezdem azzal, hogy mi akadémikusok szintén nem ismertük fel az osztályok, az elnökség, és állandó bizottságok tudományos vezető funkcióját, igen sok idő eltelt apró-cseprő szervezési ügyekkel, amellyel messze-menően az apparátusoknak kellett volna az osztályok vezetése mellett foglalkoznia. Másrészt az apparátus bizonyos vezetőszerpet vindikált magának az osztályokkal szemben és nem egy esetben az osztályokat és az állandó bizottságokat fait accompli elé állította.

Ez a helyzet véleményem szerint nagyon megjavult az utolsó három év folyamán, de ha valaki azt mondaná, hogy ezt teljesen felszámoltuk, akkor én ezt az embert túlzott optimistának nyilvánítanám. De, tisztelt Akadémia, a dolog messzebb megy. Én nem akarok itt részletekbe menni, nem akarok apró dolgokról, mint pl. az akadémikusok ellátásáról beszélni, hanem ennél fontosabb, jellemzőbb kérdéseket akarok érinteni.

Az Akadémia átalakul egy óriási nagy intézménnyé, amit a közölt számadatokból, a perspektívából világosan látunk, de számtalanszor tapasztaljuk, hogy egyes adminisztratív kérdésekben apparátusunk a tudományos munkának nem segítője, hanem azt lehet mondani, hogy forgalmi akadály. (Úgy van, úgy van.) Ez általános tapasztalat és azt hiszem, hogy kollégáink igen nagy része egyet fog érteni ebben velem, hogy ha egy dolgot el akarunk intézni, akárhányszor személyesen Ruzsnyák, vagy Osztrovszki elvtárshoz kell fordulnunk. (Úgy van.)

Nekem az a véleményem, hogy ez tarthatatlan állapot. (Úgy van, úgy van.) Ruzsnyák elvtársnak nem az a feladata, hogy nekem jegyet szerezzen, ha el akarok menni Fischer Annie koncertjére. (Derültség.) Hozzá kell tennem, hogy Ruzsnyák elvtárs ezt a kérdést humorosan, sőt az én véleményem szerint túlzott humorral fogja fel. Előfordult ugyanis egy ilyen panasz alkalmával, hogy azt felelte nekem: »Te nem is tudod, milyen ez az apparátus...« és elmesélt nekem egy nagyon érdekes és jellemző esetet, amely szerint érkezett egy levél a Nádor-utca 12-be Ruzsnyák Istvánnak, az Akadémia elnökének. Erre a levélre ráírták, hogy »címezett ismeretlen«. (Derültség.)

Tisztelt Akadémia!

Én nem anekdótákat akarok itt felsorolni. Az ilyen anekdótákat egy Mikszáthnak kellene tulajdonképpen megírnia. De tudjuk az orosz vitából, hogy amikor az orosz elvtársak azt mondják, hogy nekik Gogolyokra és Scesedrinekre van szükségük, nekünk pedig Mikszáth Kálmánokra, hogy akkor ők nagyon komoly dologra gondolnak: ezeknek a hibáknak a gyökeres felszámolására.

Ezért hoztam fel ezt, mert véleményem szerint a főtitkári jelentés túlságosan enyhén és túl optimista módon fogta fel a dolgot. Az a véleményem, hogy az ilyen hibákra bizonyos brutalitással kell rámutatni.

12 évig éltem a Szovjetunióban és szovjet tapasztalatokból tudom azt, hogy a hibákra és hiányosságokra sokszor brutális éberséggel mutattak rá, ami persze az érdekelteknek rosszul esett. Ez a helyzet kellemetlen volt addig, amíg az emberek nem látták pl. hogy ha a piacon nem lehet krumplit kapni, az nem jelenti azt, hogy nincs krumpli. Ez általánosan ismert dolog. Ugyancsak általános tapasztalat, hogy ha a Pravda írt egy cikket, hogy botrány, hogy nem lehet krumplit kapni a piacon, akkor egy hét múlva már volt krumpli a piacon. Én persze abszolúte nem arrogálok magamnak a Pravda vagy bármely más hivatalos orgánum tekintélyét; mindezt ilyen, hogy úgy mondjam mikszáthi stílusban voltam bátor előadni, mert talán ha kimondjuk nyíltan, hogy mi van, akkor élesebben és világosabban fogunk szembenézni a kérdésekkel s nekem az a meggyőződés, hogy minél jobban fejlődik az Akadémia tudományossága, annál égetőbbé válik, hogy funkcióképes apparátusunk legyen, amely nem forgalmi akadály a aktuális kérdések elintézésének, hanem a tudományos munkások igazi segítője.

ALEXITS GYÖRGY akadémikus:

Tisztelt Akadémia!

— Fogarasi akadémikus azt mondta, hogy Sztálin korszakalkotó munkája feldolgozásának a nagygyűlés keretébe való beiktatása kétségtelenül

döntően fontos és reprezentatív feladata az Akadémiának, de nem állhatunk meg ennél a ténynél, hanem ezt a tevékenységünket tovább kell fejlesztenünk. Nagyon melegen csatlakozom Fogarasi elvtársnak ehhez a gondolatához és azt hiszem, hogy az Akadémia elnökségének valóban ez az egyik döntő feladata. Hogy erre mennyire szükség van, arra rámutat a főtítkári jelentésnek az a része is, amelyben megemlíti, hogy akadémikusaink egy részének munkájában a marxizmus-leninizmus ideológiája sokszor felszínesen mint egyes jelszavak gyűjteménye jelenik meg. Különösen néhány tudománytörténeti jellegű munkának az elolvasásakor tapasztalhatjuk jellegzetesen ezt a jelenséget. Hányszor tapasztaljuk tudománytörténeti munkáknál, hogy a szerző az ott szereplőket választás nélkül egyszerűen jó embereknek, kiváló tudósoknak írja le anélkül, hogy alkotásuk társadalmi összefüggéseire rámutatna.

A szerző az ilyen világnézeti hiányokat gyakran azzal igyekszik pótolni, hogy a marxizmus-leninizmus jelentős megállapításait tartalmazó idézeteket sokszor helyén nem valóan beiktatja a szöveg közé és úgy érzi, hogy ezzel megtette a kötelességét. Ez természetesen súlyos hiba: sokkal súlyosabb hiba, mintha semmiféle idézettel nem igyekeznék — hogy úgy mondjam — retusálni könyve szépséghibáit.

Azt olvastam egyszer valahol, hogy a spanyolok félfeudális kapitalista rendszerében a vezető rétegnek van egy szokása, amit »piropo« neveznek. Ez a »piropo« abban áll, hogy ha valaki az utcán egy szép nőt lát, akkor udvariasságból dícsérő megjegyzést tesz az illetőre, de tovább nem közeledik. Sokszor úgy tűnik fel, mintha egyik-másik szerző egy-egy ilyen tudományos külszíni »piropóval« akarná leróni kötelezettségét a marxizmus-leninizmus világnézete iránt. Erre persze semmi szüksége sincs a szerzőnek, mégkevésbé a marxizmus-leninizmusnak.

Igen súlyos világnézeti hiányra mutat az, ha valaki úgy fogja fel a feladatát, hogy a tudománytörténet két élesen elválasztott részre oszlik. Az egyik: írni egy munkát valamilyen szakmai kérdésről; a másik: néhány marxista-leninista hangzású megjegyzéssel úgy tenni, mintha valamilyen okból szükség volna a tudományos kijelentések »átpolitizálására«. Ez a fel fogás bizony igen súlyos világnézeti hiba.

Világosan kell látni azt, hogy bármilyen társadalmi kérdéssel összefüggő tudományos kérdésnek a tárgyalása a marxizmus-leninizmus fegyvere nélkül teljesen tudománytalan. Nem azért, mert ez a tárgyalási mód »divat«, mert erre valamilyen módon szükség van, hanem azért, mert a marxizmus-leninizmus az egyetlen tudományos fegyvere a társadalmi problémák tárgyalásának. Az, aki ezt a fegyvert nem használja, abba a helyzetbe jut, mint az olyan ember, aki kőbaltát akar használni ágyú helyett a harcban, vagy fakéivel próbál szántani traktorok helyett. Ez természetesen elmaradást jelent és akkor az illetőnek nemcsak világszemlélete, hanem konkrét tudományos szemlélete is korszerűtlenné, elmaradttá válik. Nem udvariassági ténykedésre, hanem elmélyült gondolkodásra van szükség. Az elmélyült gondolkodás pedig nyilvánvalóan és szükségszerűen a marxizmus-leninizmus tartalmi, nem pedig csupán formális alkalmazását is jelenti arra a konkrét tudományos kérdésre, amivel az illető foglalkozik. Természetesen vannak olyan esetek, amikor a marxista-leninista gondolkodás nem olvasható ki első pillantásra. Nyilvánvaló, hogyha valaki a polivinilchloridról vagy egy Volterre-féle integrálegenletről ír, akkor ebben nem olyan könnyű felfedezni

a szerző marxista-leninista gondolkodását, mintha konkrét történelmi vagy politikai gazdaságtani kérdéssel foglalkozik. De ez nem jelent semmit. Valójában a marxista-leninista tartalom minden műben vagy megvan, vagy hiányzik, függetlenül attól, hogy a szerző milyen frázisokkal igyekszik egyik vagy másik irányban a saját művéről nyilatkozni.

Éppen ezért tartom igen lényegesnek Fogarasi elvtársnak azt a felhívását az elnökséghez, hogy az elnökség foglalkozzék ezeknek a nagygyűlésen elhangzott előadásoknak a továbbfejlesztésével. Döntően fontosnak tartom, hogy Akadémiánk világnézeti szempontból is fejlődjék és azt hiszem, hogy az elnökségnek valóban foglalkoznia kell a kérdéssel, hogy milyen szervezeti formákkal tudná segíteni ezt a fejlődést. S természetesen itt egyik fontos kérdés volna, hogy Fogarasi akadémikus javaslata szerint megtalálja a módot a nagygyűlésen elhangzottak organikus továbbvitelére.

Megismétlem tehát azt a javaslatot, amelyet már Fogarasi elvtárs megtett, hogy az elnökség igyekezzék megtalálni az eszközöket és a módot arra, hogy messzemenően továbbfejleszthető legyen az ezen a nagygyűlésen megkezdett munka, és ezzel Akadémiánk világnézeti fejlődésének nagymértékben segítséget lehessen adni.

TAMÁS LAJOS lev. tag :

Igen tisztelt Akadémia!

— A magam részéről is szolgálnék egy adalékkal a Fogarasi elvtárstól felvetett kérdéshez. Úgy látom, hogy az előadások belső szerkezete, azok megszervezése igen jó volt. Megjegyzem, hogy az I. Osztály keretében már megvizsgáltuk azt a kérdést, hogyan lehet a törvények objektív jellegéről szóló sztálini tanítást alkalmazni az egyes tudományokban, elsősorban a nyelvészetben és az irodalomtörténetben.

Hadd mutassak rá arra, hogy a nyelvészek és történészek között a közel-múltban adódtak vitás kérdések és félreértések, amelyek éppen a sztálini nyelvtudományi cikkek, levelek és a politikai gazdaságtani fejtegetések fényében most már úgy olvadnak el, mint napsütésben a hó. Ennek pedig a közvetítő oka volt. Nem láttuk világosan, hogy a nyelvek fejlődése egyfelől összefügg az egymást követő társadalmi alakulatokkal (pl. nemzeti nyelvek és kapitalizmus), másfelől azonban vannak olyan jelenségek (pl. hangváltozások, nyelvtani jellegű változások), melyek a társadalom fejlődésének konkrét eseményeivel — akár forradalmi jellegűek ezek, akár pedig nem — nem hozhatók kapcsolatba. A sztálini tanításnak köszönhetjük, hogy ma már világosan kezdünk látni ebben a kérdésben is. Annak idején a Társadalmi Szemlében Molnár Erik elvtárs még csak azt hangsúlyozta, hogy a nyelv fejlődésének külső törvényszerűségeit nézte, a belső törvényszerűségeket pedig mellőzte. Ugyanakkor nyelvészeink nem vontak elég éles határt a nyelv fejlődését végeredményben együttesen meghatározó külső és belső törvények közé. Most már, úgy gondolom, világosan látjuk, hogy tulajdonképpen két döntő alaptörvény érvényesül a nyelvek fejlődésében s ez igen nagy haladás, amely a további munkát nagy mértékben megkönnyíti. Az egyik alaptörvény megköveteli, hogy a nyelv fokozatosan felhalmozódó minőségi változásai összhangban legyenek a nyelv közlő funkciójával, a másik

pedig a nemzetiségi nyelvektől egészen a közös nemzetközi nyelv kialakulásáig határozza meg a koncentráció menetét.

Azt kell mondanunk, hogy hála Sztálin elvtárs zseniális műveinek, a marxizmus-leninizmus olyan fegyvereket adott kezünkbe, amelyek nemcsak történészek és nyelvészek között, hanem valamennyi rokon tudománnyal kapcsolatban a további kutatás eredményességét messzemenően biztosítják.

GOMBÁS PÁL akadémikus :

Igen tisztelt Közgyűlés!

— Azt hiszem, tudományos életünk jövőjét érintő igen komoly kérdés a tudományos utánpótlás nevelése, amelyet az Akadémia nagygyűlési előadásai során többször érintettek, s megemlítésre került a főtitkár beszámolójában is. Szíveskedjék nekem megengedni, hogy itt a közgyűlésen egy igen komoly veszélyre hívjam fel a figyelmet és kérjem az Akadémia vezetőségének támogatását. Már tavaly is és az idén újólág egy minisztériumközi bizottság osztja szét a végzett hallgatókat, köztük például a demonstrátorokat is oly módon, hogy az intézetek vezetőinek a szétosztásba semminemű beleszólást nem ad. Sőt egészen kirívó esetek történnek. Pl. az idei szétosztásnál a bizottság egyik demonstrátoromat megkérdezte, hogy hol kíván elhelyezkedni. Amidőn a demonstrátor azt választotta, hogy intézetemben kívánja munkáját folytatni, a bizottság azt felelte, hogy intézetemben semmiképpen sem helyezkedhet el, hanem tessék egy más munkakört választani. Ilyen és hasonló esetek természetesen súlyosan veszélyeztetik a tudományos utánpótlás nevelését. A tudományos utánpótlás nevelésének érdekében feltétlenül szükségesnek látom, hogy az akadémikusok, illetve intézeti vezetők véleménye a szétosztásnál meghallgatásra találjon s ehhez kérem az Akadémia szíves támogatását.

Másik megjegyzésem Egerváry akadémikus és Kalmár professzor felszólalásaihoz csatlakozik. Az említett felszólalásokban igen nagy örömmre hangsúlyozták, hogy az akadémikusok mennyire túl vannak terhelve adminisztratív és egyéb munkával és milyen kevés idejük jut tudományos kutatásra. Úgyszintén hivatkozás történt egy minisztertanácsi rendeletre, amely az akadémikusoknak a tudományos kutatásra szükséges időt biztosítja. Ezt a rendeletet én már a tavalyi közgyűlési felszólalásomban is idéztem, azonban ezt a rendeletet sajnos nem minden vonatkozásban tartják be és mindinkább feledésbe kezd merülni. Minden ülésünkön rengeteg szervezési kérdéssel foglalkozunk, sőt minden ülésünkön olyan problémák vetődnek fel, melyek az akadémikusokra újabb problémaköröket ruháznak. Minthogy az ülések száma nőttön nő, könnyen megállapítható, hogy mily mértékben lesznek az akadémikusok nem tudományos munkával túlterhelve. Mivel az emberi munkabírás véges, ebből egy tudományos életünket súlyosan veszélyeztető körülmény származik. Egészségtelen állapot az, ha ma azt kell mondanom, hogy kevesebb idővel rendelkezem tudományos kutatásra, mint tanársegéd koromban. Ha tudományos munkát akarok végezni, éjszaka 2—3 óráig dolgozom. Mindez nyilván arra vezethető vissza, hogy az idézett minisztertanácsi rendeletet nem tartják, illetve nem tartjuk be. A szervezés kérdése fontos, sőt rendkívül fontos, s én ezt távolról sem akarom lebecsülni, de a szervezés nem tenghet túl oly mértékben, hogy azt, amit meg akarunk szervezni, t. i. az élő tudományt, teljesen háttérbe szorítsa.

Tisztelt Akadémia!

— Három év óta, új Akadémiánk támogatásával, egy fiatal magyar tudományág van kifejlődőben: a zenetudomány. Ez a tudomány szak a legutóbbi fél év folyamán kb. 2000 oldalon hozta nyilvánosságra első eredményeit. További fejlődéséhez, meggyőződésem szerint, feltétlenül szüksége van az Akadémia vezető köreinek kettős aktuális segítésére: a tudomásulvételre és a bírálatra. Ezt a kettőt kérem számára s a kérelmet azért kell most szóba hoznom, mert az Akadémián folyó zenetudományi munka megemlítése, számbavétele teljesen hiányzott a főtítkári beszámolóból.

VADÁSZ ELEMÉR akadémikus :

— Utólag hallottuk csak itt, hogy az Akadémián szervezeti változás történt. Erről szívesen hallottunk volna többet is. A maga egészében elfogadom és méltányolni tudom az Elnökségnek és főtítkárságnak ebben a kérdésben kifejtett bizonyára nagy előkészítő munkáját. Azonban immár három év óta minden évben újabb irányú átszervezés történik az Akadémián. Mit jelent ez? Azt jelenti, hogy fejlődésünk nyilvánvalóan jó irányban halad. Erre garancia az Elnökség megfelelő intézkedése. Itt azonban hol előre, hol pedig hátra történik a Biológiai Osztály szétválasztása. A biológia ma Magyarországon — az előadásban is hallottuk — még nagyon gyenge lábon áll. Nyilván ez tette szükségessé, hogy az Akadémia az eddiginél megfelelőbben szervezze át a biológiai tudományokat. Én a magam részéről teljes egészében elfogadom ezt az új megoldást. Meg vagyok győződve arról, hogy ez határozott fejlődést fog maga után vonni. Mégis rá kell mutatnom arra, hogy az előkészítésben nem voltunk eléggé radikálisak. Nem mertünk ráállni arra az útra, amely a tudományok mai állását és a szovjet tudomány állását jelzi, tehát még a példákat sem vettük át. Egy kicsit az az érzésem, — kezdettől fogva is az volt —, hogy az átszervezés során, a régi Akadémia újjászervezése kapcsán egy kicsit konzervatív módon, hogy úgy mondjam félfé kézzel nyúltunk ehhez a kérdéshez. Tudom, hogy a lenini és sztálini elv szerint mindent átveszünk a múltból, amit az új építésben hasznosnak tartunk. Itt azonban kicsit mereven ragaszkodtunk a régi tudomány csoportosításához, ami pedig egyáltalán nem felel meg a mai irányzatnak. A példa azt mutatja, hogy immár harmadszor minden évben nagyobb átcsoportosításokat kell végeznünk. Ez részben megnyugtató, mert fejlődést is jelent. Vannak azonban még mindig az Akadémián belül, illetve az Akadémia figyelmén kívüleső tudományok, amelyeknek nincs helyük az Akadémián. Tehát legyen szabad felhívni az elnökség figyelmét arra, hogy ezek nincsenek megfelelő módon képviselve. Nem arra gondolok, hogy akadémikusok képviseljék minden tudományt, hanem arra, hogy az Akadémia mai fejlődésében a magyar tudományok összefogó szerve, legmagasabbrendű szerve legyen. Van ugyanis egy egész sereg olyan tudomány — most csak a biológiai részt nézem — amely nem fejlődött kellőképpen. Konkrétan az embertanra gondolok. Magyarországon az embertan ott áll, ahol 50 évvel ezelőtt állott. Itt nagyon helyesen hallottuk és tudjuk is, hogy a magyar tudományban ma még mindig igen erősen mutatkozik a leíró rendszer. És éppen a biológiára vonatkoztatva ezen próbálunk segíteni megint

egy újabb átszervezéssel. Az embertan terén azonban nem történt semmi. Pedig az embertan az oktatásban igen előkelő szerepet kapott a középiskolákban is, de az egyéb oktatásban is nagyon fontos. Fejlődésében azonban megállt. Képviselei sincsenek elegendően, iskolája sincs, de nem is lehet, mert magam sem tudom, hogy az Akadémia eme megoszlásában hova fog tartozni, az orvosi részhez-e, vagy a mezőgazdasági részhez (Derűtlenség). A jelek azt mutatják, akárhogy is nézzük, az embertan sehol sincs. Itt van azután az Akadémián a földrajz rendezetlen helyzete. Én a maga egészében szívesen hozzájárulok ehhez a mostani megosztáshoz és helyesnek is tartom. A földrajz azonban semmiképpen sem lehet a II. Osztály keretében. A földrajz is egy kicsit úgy áll, mintha megállt volna. Természetes, hogy a földrajzzal a II. Osztály nem foglalkozhat. Ez is egy régi, múltbeli szemléletből maradt ott, nyilvánvalóan bizonyos ideológiai okoknál fogva. Az ideológiai vonatkozás azonban az összes tudományokra vonatkozik. Tehát a földrajzot sem lehet jobban odakötni a társadalomtudományhoz.

A földrajzzal kapcsolatban azt javasolnám, hogy az Elnökség foglalkozzék ennek a kérdésnek valamiképpen nyugvópontonra juttatásával és a földrajzot minden további nélkül, mivel földtudomány, csatolja a mezőgazdasági osztályhoz. Itt a kapcsolata a biológiához is megvan. Fontos, hogy az Akadémián ne legyen gazdátlanul ez a tudomány (Lukács György: »Nem gazdátlan!«).

Az eredmény azt mutatta, hogy igenis gazdátlan. Formálisan működött, de az eredmény nem mutatkozott meg, mert nem is mutatkozhatott meg.

Egy másik kérdésre legyen szabad most felhívnom a figyelmet. A Szovjet tudomány és irodalom anyagából még mindig nem érkezik elegendő mennyiség hozzánk. Még mindig ott tartunk, hogy a szovjet irodalom jórészt a nyugati ismertető irodalom bibliográfiájából kell átvennünk, noha közvetlen személyes kapcsolataink vannak a Szovjetunió felé. Ez most annál is inkább veszélyes, mert sajnos úgy látszik, hogy a nyugati irodalom felé is kieséseink lesznek, mert ebben az évben még semmit nem kaptunk. Arra is legyen szabad felhívni az Akadémia figyelmét, hogy kevés a valuta és ebben az évben rendszeresen járó folyóirataink is kimaradtak és nyugati könyveket egyáltalában nem kaptunk. Január óta semmiféle rendelésünket nem továbbítják. Ami az új könyvekre vonatkozik, az is pótolhatatlan hiány lesz, mert külföldön elég kevés példányszámban jelennek meg a könyvek és a későn érkező megrendelések már nem teljesíthetők. A folyóiratok kiesése pedig pótolhatatlan hiány lesz a sorozatokban.

A magam részéről a legteljesebb örömmel üdvözlöm Fogarasi kartárs felszólalását, nevezetesen azt, hogy ha az abban foglaltakat sikerül a II. osztály bevonásával rendszeressé tenni és megvalósítani. Az adminisztrációra vonatkozólag legyen szabad megjegyezni, hogy én nem látok olyan megterhelést. (Lukács György: Pedig van!) Ellenben ebben is fel kell ismerni az objektív törvényszerűséget és kitűnik majd, hogy az adminisztrációs kívánalmak legnagyobb része szükségtelen.

ZÓLYOMI BÁLINT lev. tag :

Tisztelt Akadémia! Tisztelt Közgyűlés!

— Először Vadász Elemér akadémikus egyik megjegyzésére reflektálok. Az antropológiával az a helyzet, hogy a felsőoktatási miniszter e pillanatban

kívánja felmérni az antropológiát Magyarországon, mind a tudomány fejlődése szempontjából, mind pedig szervezési, oktatási vonalon. A biológiai osztály javaslatot tett egy bizottság összeállítására vonatkozóan. Ezek a kérdések tehát most alapjukban kerülnek felülvizsgálat alá.

Általában a főtitkári beszámolóhoz — az új javasolt megosztással és Fogarasi elvtárs javaslatával kapcsolatban — a következő megjegyzéseket kívánom tenni.

Az új szervezeti megosztásban a biológiai tudományok fejlődését elsősorban akkor fogjuk tudni előmozdítani, ha a Fogarasi Béla akadémikustól felvetett szempontokat az Elnökség a leghatározottabban érvényesíti. Ezévi nagygyűlésünkön a sztálini nagy mű általános és valamennyi osztályra vonatkozó alaptételeit, amelyet nagygyűlésünk központjába tűzött ki az Elnökség, igyekeztünk a biológiai osztály osztálygyűlésein is érvényesíteni. Lényeges, hogy a termelő minisztériumok is széleskörűen használják fel Sztálin legutóbbi tudományos művének alapelveit. A helyzet ugyanis az, hogy az elmélet és gyakorlat kapcsolatában mindkét oldalról nehézségek adódnak. Nemcsak a tudomány szakadt el részben a gyakorlattól, hanem sok területen és sok vonatkozásban a gyakorlat is az elmélettől. A kettő egységét akkor váltjuk valóra, ha az alapvető tételek alapján mindketten egy cél érdekében dolgozunk. Ekkor egyrészt el fogjuk érni azt, hogy a termelési, népgazdasági feladatokat szélesebb tudományos alapokra fektetve visszük előre, másrészt elősegítjük a tudománynak, jelen esetben konkrétan a biológiai tudományoknak a fejlődését.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

— Tisztelt Közgyűlés! Azt javaslom, hogy hallgassuk még meg Bárczi akadémikus hozzászólását, aki újból szót kért és azután zárjuk le a vitát.

BÁRCI GÉZA akadémikus :

Tisztelt Akadémia!

— Egész röviden néhány szóval akarok hozzákapcsolódni az immár sokszor említett »forgalmi akadályok« kérdéséhez és felemlíték egy olyan forgalmi akadályt, amelyről eddig nem esett szó. Ez az Akadémiai Nyomda. Az első osztály köréből konkrét esetek egész hosszú sorát tudnám felhozni arra, hogy az Akadémiai Nyomda nem egészen megfelelő működése hogyan hatott akadályozólag a tudományos munkásság kifejtésére, folytatására, a művek folyóiratok megjelenésére, stb. Azért nem akarom ezt a kérdést részletezni, mert a Nyelvtudományi Bizottságnak a kezdeményezésére az Akadémia I. osztálya valamennyi többi osztályhoz azzal a kéréssel fog fordulni, hogy a saját munkakörében tapasztalt hasonló panaszokat összegyűjtve juttassa az Elnökség elé, hogy az Elnökség szinopszisban láthassa a kérdést és a megfelelő intézkedéseket megtehesse.

Most csak arra akartam felhívni az igen tisztelt Akadémia figyelmét, hogy kérjük — mivel ezt a tudomány vitális kérdésének látjuk — a publikációs lehetőségek megkönnyítését. Kérjük, hogy ezzel a kérdéssel komolyan foglalkozzanak, minthogy értesülésünk szerint más osztályoknak a kebelében a

mienkhez hasonló panaszok jelentkeztek, s kívánatos, hogy ezek a panaszok jussanak kifejezésre, jussanak az Akadémia elnökségének a tudomására.

Még egy rövid mondatot akarok csak mondani. Lényegében egyetérttek Tamás kartársunknak a felszólalásával, noha a részletekben nem egészen úgy látom a dolgot, mint ő. Azt hiszem, hogy a nyelvi változások és a társadalom összefüggése sokkal több ponton áll fenn, mint ahogy az ő felszólalásából ez kitűnik, s a nyelv ú. n. külső és belső történetének olyan elválasztását, mint ő tette, nem tartom helyesnek.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— A vitát bezárom. Felkérem Osztrovszki elvtársat, válaszoljon a hozzászólásokra.

OSZTROVSZKI GYÖRGY főtítkár:

Tisztelt Közgyűlés!

— Nem a felszólalók sorrendjében, hanem téma szerint csoportosítva szeretném válaszomat röviden megadni. Mindenekelőtt az a kritika hangzott el, hogy a főtítkári beszámoló egy sor kérdéssel — így a nagygyűlés értékelésével — nem súlyának megfelelően foglalkozott. Ez teljesen igaz. Azonban ilyen rövid idő alatt nem tudtuk vállalni az értékelést és magunk sem látjuk még egész tisztán az összes osztályülések eredményét. Ezért azt a javaslatot terjesztjük Fogarasi elvtárs észrevétele alapján elő, hogy záros határidőn belül elkészítjük és az elnökség elé terjesztjük a nagygyűlés értékelését.

Ami a tennivalókat illeti, különösképpen Fogarasi elvtárs vetette fel a tanulmányok további mélyítésének szükségességét. Azt hiszem, ha valakinek még kételyei voltak a nagygyűlés fő témáinak kijelölése időszerűsége tekintetében, vagy aggodalmi voltak a feldolgozás eredményességét és színvonalát illetően, az most egyértelműen pozitív választ kapott mind a két kérdésre. Bátran tovább lehet menni a sztálini mű értékelésében és bátran lehet tovább mélyíteni egy sor szakágazat problémáiban.

Igen komoly érdeklődést keltettek azok az előadások, amelyek a kérdést a konkrét előttünk álló problémák szempontjából vizsgálták. Az előadások anyaga iránt általános érdeklődés mutatkozik, tehát a további feldolgozásról és kiterjesztésről feltétlenül helyes gondoskodni.

Lukács elvtárs vetette fel azt a gondolatot, hogy a következő nagygyűlések tárgyalásának központjába továbbra is egy-egy ilyen nagy komplex problémát állítsunk. Azt hiszem, ezt helyes elfogadni. Az elnökség is úgy látta és a mostani tapasztalat is azt mutatta, hogy még mindig nem eléggé könnyítettünk a program túlterheltségén. A mostani nagygyűlés programjának mintegy 20%-át kiiktattuk és ez feltétlenül a színvonal javára vált. További tematika csökkentés mellett a tudományos eredmény feltétlenül nagyobb lesz. Azt hiszem, helyes ezt a határozati javaslatban megfelelő módon figyelembevenni.

A fizikus osztály részéről felmerült észrevétel elfogadható, azonban meg kell mondanom a kritika folytatásaképpen, hogy általában az Akadémia — és ez különösképpen vonatkozik a kísérleti tudományok vonalán dolgozó

ágazatokra — nem eléggé használja ki azt a lehetőséget, hogy Magyarország tudományos bázisa lényegesen kiszélesült. Már eddig is nagy tudományos kutatóintézet-hálózat épült ki hazánkban, igen nagyszámú kutatóval, ahol az Akadémia problémáinak megoldása komoly segítségre talál.

Ezenkívül Magyarországon egy sor olyan egészen korszerű gyártási ág épült ki, melyek a fizikai és általában az igen kényes apparaturát igénylő kutatások igényeit már komoly mértékben tudják kielégíteni. Van magyar elektronikus mérőműszergyár, csőgyártásunk, vakuumtechnikai, rádiógyártásunk, stb. Tehát a konkluzió az, hogy fokozottabb mértékben kellene biztosítani az egyéb kutatóintézetek és az ország ilyen jellegű iparának a segítségét a fizika irányában, s általában a kutatás irányában, ami a kutatómunkákat lényegesen megkönnyítené.

Ami Fodor Gábor levelező tag hozzászólását illeti a vegyipar értékelésével kapcsolatban, hogy vajjon a realizmus és az elvontság határai hol jelentkeznek, erre természetesen egyelőre nagyon nehéz pontos formulát találni. Hiszen amikor például négy-öt éve a szén petrográfiai vizsgálatával kezdtek foglalkozni, akkor igazán kevés tudásunk volt arról, hogy ezzel a kokszo-lásnál új bázisai nyílnak meg. Nyilvánvaló tehát, hogy különösképpen akadémiai színvonalon munkatervünkben gondoskodnunk kell olyan stratégiai tudományos alapproblémák megoldásáról, amelyeknek ipari vagy népgazdasági alkalmazására csak évek múlva kerül sor. Ilyen témák már kialakultak és ezeket a témákat megfelelő súllyal kell figyelembevenni munkaterveink összeállításánál. Ide tartoznak különösképpen a magyar vízrendszer kiépítésének, az alapanyagbázisnak hosszútávú problémái.

A dunai vízierőművek tervezése végeredményben az ország természet-átalakításának munkálatait indítja el és bár kis területről van szó viszonylag, ez mégis felveti a természetátalakítás problematikájának teljes spektrumát.

Érdekessége a mi helyzetünknek az, hogy Magyarországnak 6—8 olyan jellegzetes területe van, amelyekre külön rendszereket kell kiképezni és kidolgozni, ami egyik ilyen távlati előkészítő munka lehet.

Majd minden jelentős népgazdasági és tudományágunknak vannak hosszúlejárátú komplex problémái, amelyek néha elvontnak tünnek fel.

Azt hiszem tehát: szükséges a távlati kutatás problémáit tisztábban megfogalmazni, mert egyáltalán nem elvont és nem elméleti és nem időszerűtlen kérdés az, ami mondjuk 6—8 év múlva esedékes realizálás szempontjából.

Egész sor hozzászólás hangzott el a munka szervezésével, az apparátus munkájával kapcsolatban, az akadémikusok munkaidejével kapcsolatban. Nyilvánvaló, hogy ma ez a legsúlyosabb keresztmetszet. Ez a népgazdaság általános káderhiányán belül különösképpen az igen magas kvalifikációjú tudós káderek vonalán mutatkozik. Mindazokat a kérdéseket, amelyeket a hozzászólók felvetettek, tanulmányozni fogjuk és kidolgozzuk azokat a javaslatokat, amelyek alapján az akadémikusok munkáját tehermentesíteni lehet. Ez mindenekelőtt a középkáderek vonalán lehetséges.

Ahhoz, hogy a FOM területén felmerülő különböző igénybevételeket megvizsgáljuk, azt hiszem Erdély-Grúz Tibor elvtárs meg fog adni minden segítséget. — A tervezéssel és az adminisztrációval kapcsolatban felmerült több kérdés. Tény az, hogy van hajlandóság bizonyos fokú túlszervezésre és ugyanez vonatkozik a mi apparátusunkra is. Azért nem tértem ki erre a kérdésre, mert nem ismerem eléggé az apparátus munkáját ahhoz, hogy már egyúttal javaslattal is jöhessenek. Tény az, hogy ilyen panasz elég sok van,

azonban a főkérdés úgy látszik, hogy az akadémikusok irányító tevékenysége körül van. Nyilvánvaló, hogy ha egy akadémikusnak havonta egyszer nincs ideje bejönni megnézni saját osztályát, az apparátusban dolgozó fiatal aspiráns-tól nagyon nehéz megkövetelni a helyes munkát.

Nyilvánvaló tehát, hogy szükség lesz az akadémikusok olyan tehermentesítésére, amely lehetővé teszi számukra saját munkaterületükön a közvetlenebb irányítást. Másrésztől a hivatal ügyvitelét úgy kell megjavítani, hogy az megfeleljen az osztályok munkájának. De ismétlem, ennek egyik alapfeltétele az, hogy az osztálytitkárok és az osztályok akadémikusai megfelelő szabadidővel rendelkezhessenek, hogy ezekkel a kérdésekkel foglalkozni tudjanak.

Végül igen jónak és felhasználhatóknak találok azokat a javaslatokat, amelyeket szervezési szempontból Hevesi elvtárs és Vadász professzor vetettek fel. Úgy gondolom, hogy azokat a határozati javaslat végleges kidolgozásánál figyelembevehetnénk.

Egyébként az elhangzott konkrét határozatok, illetve javaslatok majdnem teljes egészükben beépíthetők munkatervünkbe és feltétlenül helyesek. Azzal is egyetértek, hogy az előadások előkészítését jobban meg kell szervezni.

Ami végül a folyóiratcserét illeti, a helyzet az, hogy mi igen nagytömegű folyóiratot küldünk a világ minden sarka felé, így nyugaton is 500 intézettel állunk folyóiratcserekapcsolatban. Tehát nem rajtunk múlik hogy a csere-folyóiratok nem érkeznek rendszeresen. Mindent meg kell azonban tennünk, hogy a külföldi folyóiratok bejőjenek az országba.

Ezzel kívántam a hozzászólásokat kiegészíteni.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Felteszem a kérdést, hogy a közgyűlés elfogadja-e a főtitkári beszámolót?

Megállapítottam, hogy a közgyűlés a főtitkári beszámolót egyhangúlag elfogadja.

Javaslat az alapszabály módosítására.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Kérem Osztrovszki elvtársat, hogy ismertesse az alapszabálymódosító javaslatot.

OSZTROVSZKI GYÖRGY főtitkár:

— Az Akadémia Elnöksége javasolja az alapszabályok alábbi paragrafusainak következő módosítását.

7. §. Régi szöveg: Az Akadémia ügyeinek vitelében közreműködnek:
a) az adminisztrációs hivatal vezetője.

Új szöveg: Az Akadémia ügyvitelében közreműködnek:

a) Az Akadémia Hivatalának szervezési és gazdasági főcsoportvezetője.

A IV. Osztály vezetőségének kezdeményezése alapján az Elnökség a következő javaslatot terjeszti a Közgyűlés elé:

Népgazdaságunk további fejlődése szempontjából feltétlenül szükséges, hogy az Agrártudományok Osztálya megkapja a lehető legnagyobb tudományos támogatást, másrészt a magyar tudomány jelenlegi helyzetében elengedhetetlenül fontos, hogy a kísérletes biológiának az eddiginél fokozottabb fejlődéséről gondoskodjunk. Mindezeket a követelményeket úgy látjuk biztosítotttnak, ha az eddigi Orvostudományok Osztálya átalakul »Biológiai és Orvostudományok Osztályá«-vá. Ezen osztály irányítása alá kerülnének azok a kutatók és intézetek, amelyek az általános biológia, mikrobiológia, hidrobiológia, antropológia, kísérleti állattan, (fiziológia és genetika) biológiatörténet témaköreivel foglalkoznak. Azok a kutatók és intézetek, amelyek növénytannal — beleértve a növényélettant is — talajbiológiával, leíró állattannal foglalkoznak, melyek profilja elsősorban a mezőgazdaság felé irányul, — az Agrártudományok Osztályához tartozzanak.

Ennek alapján javasolom a következő módosítást:

19. §. Régi szöveg : Az Akadémia nyolc osztályban folytatja működését, ezek:

- I. nyelv- és irodalomtudományok,
- II. társadalmi-történeti tudományok,
- III. matematikai és fizikai tudományok,
- IV. biológiai tudományok,
- V. orvosi tudományok,
- VI. műszaki tudományok,
- VII. kémiai tudományok,
- VIII. agrártudományok osztálya.

Új szöveg : az Akadémia hét osztályban folytatja működését, ezek:

- I. nyelv- és irodalomtudományok,
- II. társadalmi-történeti tudományok,
- III. matematikai és fizikai tudományok,
- IV. agrártudományok,
- V. biológiai és orvosi tudományok,
- VI. műszaki tudományok,
- VII. kémiai tudományok osztálya.

20. §. Régi szöveg : a Magyar Tudományos Akadémiának 61 rendes és 79 levelező tagja van.

Javasolom a taglétszám következő felemelését :

Osztály	Jelenlegi taglétszám		Javasolt taglétszám	
	rendes	levelező	rendes	levelező
I.	10	10	10	12
II.	10	10	11	10
III.	8	12	10	11
IV.	2	6	7	7
V.	9	12	10	15
VI.	7	16	7	18
VII.	7	9	8	8
VIII.	4	4	—	—
	57	79	63	81

Új szöveg : a Magyar Tudományos Akadémiának 63 rendes és 81 levelező tagja van.

45. §. Régi szöveg : az Akadémia ügyvitelének ellátására adminisztrációs hivatal tart fenn. A Könyvtár és az adminisztrációs hivatal személyzetét a főtitkár javaslatára az elnök nevezi ki.

Új szöveg : az Akadémia ügyvitelének ellátására hivatalt tart fenn, a Könyvtár és a hivatal személyzetét a főtitkár javaslatára az elnök nevezi ki.

Felteszem a kérdést, hogy az alapszabálymódosító javaslatot elfogadja-e a közgyűlés?

Megállapítom, hogy a közgyűlés az alapszabálymódosítást egyhangúlag elfogadta.

Főtitkár megválasztása

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Következő napirendi pontunk a főtitkár megválasztása. Indítványozom, hogy küldjünk ki egy szavazatszedő bizottságot, amelynek tagjaiul javaslom: Törő Imre, Alexits György és Trencsényi Waldapfel Imre akadémikus elvtársakat. Kérdezem, hogy a közgyűlés elfogadja-e a bizottság kiküldését?

A jelekből úgy látom, hogy a közgyűlés a bizottság kiküldését elfogadja.

Ezután felkérem a kiküldött jelölőbizottság elnökét, Szádeczky akadémikust, hogy tegyen javaslatot a főtitkári állás betöltésére vonatkozólag.

SZÁDECZKY-KARDOSS ELEMÉR akadémikus:

— A Magyar Tudományos Akadémia legnagyobb és legszebb feladatát teljesíti, amikor mind nagyobb részt vállal a hazánk szocialista építésében döntő műszaki és rokon tudományágak irányításában és legnehezebb kérdéseinek aktív megoldásában. Akadémiánk e feladatokat legjobban akkor végezheti, ha főtitkári teendőit olyan szakember látja el, aki az ország jelenlegi kulcsfontosságú feladatainak ismeretében, e feladatokat irányító tudományos kérdések szervezésében, tudományos szükségletei felmérésében egyaránt járatos.

Akadémiánk Elnökségét is nyilván e szempontok vezették, amikor — a főtitkári széknek az eddigi kitűnő főtitkárunk felsőoktatási miniszterrel kinevezése következtében történt megüresedésével Osztrovszki Györgyöt, az Akadémia levelező tagját bízta meg a főtitkári feladatok végzésével. Az azóta eltelt negyedév alatt Osztrovszki György az ország szocialista építésében döntő tudományágakban való széleskörű tájékozottságával, hozzáértésével, nagy szervezőképességével és munkaerejével, valamint a különböző tudományágak páratlan támogatásával máris bizonyította, hogy méltó e rendkívül fontos megbízásra.

Mindezek alapján indokoltnak látjuk javasolni a Közgyűlésnek, hogy Osztrovszki György levelező tagot válassza meg a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárává.

Osztrovszki György életrajzi adatait a következőkben foglalhatjuk össze :

Kolozsvárott 1914-ben született és ugyanott kezdte meg főiskolai tanulmányait, majd Bukarestben 1940-ben szerezte meg vegyészmérnöki képesítését. Elsősorban a vegyi gépek szerkesztésével és elektrokémiával foglalkozott. Tanulmányai befejezése után a Magyar Általános Kőszénbánya tatabányai alumíniumkohójánál dolgozott 1940-től 1946-ig. Az izzóolvadékok elektrokémiájával foglalkozva figyelmét mindinkább az anódeffektus kötötte le, amivel kapcsolatos laboratóriumi kérdéseket a Charlottenburgi Műegyetem Elektrokémiai tanszékén dolgozta ki. Az anódeffektushoz hasonló jelenséget sikerült katódeffektus formájában előállítania. 1946—1948-ig a tatabányai szénbányászat, illetve annak ipari üzemei vezetését látta el. Ennek kapcsán egyre több termelési ág műszaki kérdéseit volt módjában megismernie. 1948-tól 1950-ig az alapanyagtermelés területén dolgozott minisztériumi vezetői munkakörben. 1950-től 1953-ig az Országos Tervhivatalban a Bányászati és Energiaügyi, a Vegyipari és a Műszaki Fejlesztési Főosztály munkájával és a tudományos tervezés kérdéseivel foglalkozott elnökhelyettesi minőségben. 1949-ben a Magyar Tudományos Tanács, majd Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztálya levelező tagjává választotta, 1953 február 14-én pedig az Akadémia Elnöksége megbízta a főtítkári teendők ellátásával. Osztrovszki György külföldön is számos tudományos vonatkozású, népgazdaságilag nagyfontosságú tárgyalást folytatott.

Tehetségével kiérdemelte, gyorsan felfelé ívelő pályája során végzett eddigi sokoldalú eredményes munkásságában is biztosítékát láthatjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia főtítkáriának nagyfontosságú tisztségét is eredményesen fogja betölteni.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

— Kíván-e valaki a javaslatához hozzászólni? Ha nem, úgy javasolom, hogy titkosan szavazzunk a főtítkári állás betöltésére. Elrendelem a szavazást.

Tiszteleti és külső tagok választása

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Közben áttérhetünk a következő napirendi pontra, a tiszteleti és külső tagok megválasztására.

Tisztelt Akadémia!

Akadémiánk újjászervezése óta először választ meg kiváló külföldi tudósokat tagjaiul. Ezt az Elnökség az osztályok javaslatai alapján terjeszti elő. Először szavazzunk a tiszteleti tagokra. Nekem az a véleményem, hogy a tiszteleti tagokra nem volna szükséges titkosan szavazni. Ezt a javaslatot terjesztem a közgyűlés elé. Azt hiszem, mindannyiunk nevében beszélek, amikor azt mondom, hogy egyenként, nyíltan mondjuk meg, hogy mi a véleményünk. (Helyes!)

Első jelöltünk Ivan Pavlovics Bargyin a Szovjetunió Tudományos Akadémiája alelnöke. (Taps.) Kérem emeljék fel a kezüket azok, akik meg óhajtják választani. Ellenpróbát kérek.

Kimondom, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Közgyűlése I. P. Bargyint egyhangúlag tiszteleti tagjának megválasztotta.

A további jelöltek a következők : Mihail Mihajlovics Dubinyin, a szovjet Tudományos Akadémia Kémiai Osztályának titkára, Alekszandr Vlagyimirovics Palladin, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Tudományos Akadémiájának elnöke, Frédéric Joliot-Curie, a kiváló Nobel-díjas fizikus, John Desmond Bernal, a Béke Világtanács tagja, Kuo Mo-zso, a Kínai Tudományos Akadémia elnöke, Leopold Infeld, a Béke Világtanács tagja, Zdenek Nejedlý, a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnöke.

Ezek után kimondom, hogy a felsoroltakat az Akadémia közgyűlése egyhangúlag tiszteleti tagokká választotta. (Taps.)

A főtítkárválasztási szavazás eredménye

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Felkérem Törő Imre akadémikust, a szavazatszedő bizottság elnökét, hogy jelentse a szavazás eredményét a főtítkári állás betöltésével kapcsolatban.

TÖRŐ IMRE akadémikus :

— Jelentem a közgyűlésnek, hogy 43 szavazat érkezett. Ezek megoszlása : 42 igen és 1 nem

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

— Azt hiszem nyugodtan mondhatjuk, hogy a túlnyomó többség szavazott. (Hosszantartó taps.)

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök:

Kedves Osztrovszki elvtárs!

— Örömmel jelentem, hogy az Akadémia közgyűlése főtítkárrá megválasztotta. Kívánom, hogy jó egészségben és azzal a dinamizmussal, ahogyan eddig is végezte munkáját, folytassa azt továbbra is a magyar tudomány, az Akadémia és egész népünk szolgálatában. Ezzel tulajdonképpen megszünt Osztrovszki elvtárs — hogy az ő szavával éljek — illegális főtítkársága és most sok sikert kívánok. (Hosszantartó taps.)

Új rendes és levelező tagok választása

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

— Most kérem az urnába bedobni a külső tagokra vonatkozó javaslatokat. Ezzel tulajdonképpen rátérünk következő napirendi pontunkra, az új rendes és levelező tagok választására. Azt hiszem, hogy az Akadémia tagjai ezekre

vonatkozólag megkapták a javaslatokat. Itt is titkosan és listával szavazunk. Amíg a szavazás megtörténik, időkímélés céljából folytatjuk ülésünket.

Bejelentem, hogy javaslat érkezett a közgyűléshez, hogy forduljunk táviratban Rákosi Mátyas elvtárshoz. Az Elnökség megfogalmazta a sürgönytervezetet. Felkérem Osztrovszki elvtársat, hogy ismertesse a Rákosi elvtársnak küldendő táviratot.

OSZTROVSZKI GYÖRGY főtítká r :

— A Magyar Tudományos Akadémia Nagygyűlésének részvevői, akadémikusok, egyetemi tanárok s a tudományos dolgozók széles tábora befejezve munkáját, a magyar tudomány eredményeinek, hiányosságainak és további feladatainak számbavételét — forró szeretettel és hálával köszönti Rákosi elvtársat, a magyar tudomány nagy támogatóját.

A Nagygyűlés előadásai és vitái feltárták a magyar tudomány képviselői előtt a nagy sztálini mű jelentőségét s megmutatták azokat a hatalmas távlatokat, melyeket a XIX. kongresszus tanulságai nyitottak minden tudományág számára.

Nagygyűlésünk sikereit és eredményeit nagymértékben fokozta a Szovjetunió, Kína és a népi demokratikus országok küldötteinek részvétele, mely a közvetlen tudományos segítségen kívül még jobban elmélyítette a békéért és szocializmusért küzdő országok tudományos munkásainak baráti együttműködését.

Eddigi eredményeink s munkánkban még mutatkozó hiányosságok feltárása megadja a lehetőséget, hogy még felkészültebben foghassunk hozzá a második ötéves terv sikerét alátámasztó tudományos feladatok kidolgozásához, melyeket nagy békeműveink építése, a leghaladottabb technikán alapuló ipari termelésünk, mezőgazdaságunk fejlesztése és népünk szocialista kultúrájának emelése állít elénk.

Sztálin elvtárs művének fényénél fokozott erővel mutatta meg a nagygyűlés a magyar tudomány képviselőinek hazafias kötelességeit és felelősségét azért, hogy minél hatékonyabban segítsék hazánkban a szocializmus felépítését és ezen keresztül a nemzetközi béketábor harcát.

Nagy feladataink sikeres végrehajtása érdekében megfogadjuk, hogy még szorosabbra fűzzük a magyar tudomány és a dolgozó nép, a tudomány és termelés kapcsolatát, a marxizmus-leninizmus szellemében állandóan emeljük a magyar tudomány elméleti színvonalát, fokozzuk tudományos munkánk harcoss, pártos jellegét, elmélyítjük az élenjáró szovjet tudományos eredmények tanulmányozását és alkotó felhasználását.

Megfogadjuk, hogy erőnket nem kímélve dolgozunk tovább a magyar tudomány fejlesztésén, olyan magas színvonalra emelésén, amelyet dolgozó népünk érdeke, a békeharc sikere, pártunk, kormányunk és személyesen Rákosi elvtárs állandó bölcs gondoskodása tőlünk elvár.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

— Az elhangzott tapsból megállapítom, hogy a közgyűlés elfogadta a sürgöny szövegét, amit Rákosi elvtárshoz továbbítani fogunk. Most pedig felkérem Törő Imre akadémikust, hogy ismertesse a megválasztandó külső tagokra vonatkozó szavazás eredményét.

TÖRŐ IMRE akadémikus :

--- Jelentem a közgyűlésnek, hogy a külső jelöltekre egyenként 45—45 szavazat érkezett.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

— Kimondom, hogy külső tagjainkat a közgyűlés egyhangúlag megválasztotta. Ezek : K. Kuratowski, S. Mazur, R. Cernatescu és A. Hadjioloff.

Most pedig felkérem ismét Törő Imre akadémikust, a szavazatszedő bizottság vezetőjét, hogy ismertesse a rendes és levelező tagokra vonatkozó szavazás eredményét.

TÖRŐ IMRE akadémikus :

— Jelentem a közgyűlésnek, hogy 46 szavazat érkezett be; a szavazatok megoszlása a következő : Bognár Rezső 46, Hajós György 46, Nagy Imre 46, Sedlmayr Kurt 45 igen, 1 nem, Szőrényi Imre 44 igen, 2 nem, Turán Pál 46.

A levelező tagokra leadott szavazatok megoszlása a következő :

Bárány Nándor 46, Bóka László 41 igen, 5 nem, Friss István 44 igen, 2 nem, Kardoss Tibor 46, Obermayer Ernő 45 igen, 1 nem, Pattantyus Géza 46, Schandl József 45 igen, 1 nem, Szalay Sándor 44 igen, 2 nem.

RUSZNYÁK ISTVÁN elnök :

-- Megköszönöm Törő Imre akadémikus jelentését és bejelentem, hogy az Akadémia közgyűlése a rendes és levelező tagokra vonatkozó javaslatot elfogadta.

Tisztelt Akadémia!

A főtitkári beszámoló kapcsán Fogarasi elvtárs felvetette azt a kérdést, hogy pillantsunk vissza és értékeljük a Nagygyűlés hetének eredményét. Erről részletes vita folyt és megállapítottuk azt, hogy erre feltétlenül szükség van, de az idő rövideje miatt ezt csak a következő napokban tudjuk elvégezni. Tulajdonképpen ugyanez a probléma merül fel akkor is, ha azt kérdezzük, hogy mi volna, ha kiértékelnők a közgyűlés eredményét? Én azt hiszem, erre is szükség van és úgy gondolom, nem várják tőlem, hogy most itt kapásból megtegyem ezt. De az az érzésem így is, hogy a közgyűlés igen jó és fontos munkát végzett. Maga az a vita, ami a főtitkári beszámoló körül folyt — ahol problémák egész sora merült fel, amely tulajdonképpen az Elnökséget nagyon komoly elhatározások elé állítja — mutatja azt, hogy akadémikusaink ma nem passzívan nézik az Akadémián történeteket, hanem magukénak érzik az Akadémiát, résztvesznek annak irányításában, bírálatot gyakorolnak az Elnökséggel és az Akadémia egyéb szerveivel kapcsolatban és így fokról-fokra, lépésről-lépésre Akadémiánk eleven szervvé válik, ahol az akadémikusok valóban résztvesznek a magyar tudomány szervezetének lüktető életében.

A napirenden levő fontos döntések között szerepelt az új főtitkár megválasztása. Itt szeretnék megemlékezni arról, hogy éveken keresztül Erdey-Grúz Tibor akadémikus miniszter elvtárs volt az Akadémia főtitkára és

talán kevesen vannak még az Akadémián, akik annyira tudják, hogy milyen áldozatos munkát végzett ő, amikor majdnem egy féleven át oktató- és kutatómunkáját kénytelen volt elhanyagolni és egész erejét az Akadémia irányítására és megszervezésére koncentrált. Azt hiszem, mindannyian a legnagyobb hálával emlékezünk meg arról a működésről, amit ő az Akadémián végzett és javasolom a közgyűlésnek, hogy az Akadémia háláját és köszönétét jegyzőkönyvileg fejezze ki iránta. (Taps.)

Egy másik nagyon fontos lépés, amit az Akadémia tett, a Biológiai Osztály problémájára vonatkozó határozat meghozatala. Én teljesen tisztában vagyok azzal, hogy ez a lépés, amit az Akadémia most csinált tulajdonképpen magában még nem oldja meg az előttünk álló problémákat és minden azon múlik, hogy ezt a határozatot hogyan fogjuk a jövőben végrehajtani. Az Elnökségnek elhatározott szándéka, hogy rendkívüli figyelemmel fogja kísérni a biológia fejlődését és mindent meg fog tenni abban az irányban, hogy tudósaink, akik a biológia tudományát művelik, az eddiginél még sokkal nagyobb, fokozottabb támogatást kapjanak mind szervezetileg, mind egyéb téren.

Vadász akadémikus felhívta a figyelmet arra, hogy vannak más átszervezési problémák is. Nagyon helyesen emelte ki azt, hogy valóban egy eleven organizmusról van szó és nem vitás, hogy a földrajz, a geológia és még más kérdések is sorra felmerülnek az Akadémia életében és nekünk ezeket a feladatokat meg kell oldanunk.

Döntő lépés Akadémiánk életében az, amit már az előbb mondtam, hogy külföldi tudósokat és ezek között elsősorban a Szovjetunió és a baráti népi demokráciák tudósait tudhatjuk most már Akadémiánk tagjai között. Azt hiszem, hogy ez a kapcsolat nemcsak formális lesz a Magyar Tudományos Akadémia és a most megválasztott tiszteleti és külső tagok, külföldi tudósok között, hanem ennek igen komoly következményei lesznek a tudományos kapcsolatok elmélyítése terén.

Végül minden közgyűlésnek egyik döntő lépése az új tagok megválasztása, az új rendes és különösen az új levelező tagok megválasztása, ami azt mutatja, hogy Akadémiánk nő és fejlődik. Hálával kell gondolnunk a kormányra, amely lehetővé tette számunkra, hogy új tagokkal gyarapíthassuk az Akadémia tagságát. Ezzel az Akadémia CXIII. rendes közgyűlését bezárom.

ZÁRÓULÉS

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi Nagygyűlése május 30-án fejeződött be.

A záróülésen Lukács György akadémikus mondott beszédet :

LUKÁCS GYÖRGY akadémikus :

Tisztelt Akadémia! Kedves Vendégeink!

— Már kezd nálunk — helyesen — tradícióvá válni, hogy ha Akadémiánk tanácskozásait befejezi, akkor megemlékezünk a béke nagy ügyéről, mint minden tudomány és minden kultúra alapjáról. Ehhez most igen fontos, aktuális alkalom, hiszen — mint Rusznyák elnök elvtárs mondotta —, két hét múlva Budapesten gyűl össze a Béke-Világtanács és nem kell mondanom, hogy ebben elismerése foglaltatik annak a munkának, amelyet az egész magyar nép, beleértve a haladó magyar tudomány képviselőit, végzett a béke védelme érdekében.

A Béke-Világtanács ülésszaka nagy történelmi korszakban játszódik le. Nem akarok azokról a politikai eseményekről beszélni, amelyek ezt a tanácskozást olyan nagyjelentőségűvé teszik. Mindenki ismeri ezeket. De éppen témánkra, a tudomány és béke kérdésére vonatkozik az, hogy mindazokat a nagyjelentőségű ellentéteket az imperialisták közt, amelyek most kirobannak — utalok csak a Franciaországban és Angliában kitört, hogy úgy mondjuk lázadásra az amerikai szupremáció ellen — több, mint egy évtel ezeket a sorokat írta, a polgári sajtó gúnyolódott, hogy itt vágyálomról van szó. Nem vágyálomról volt szó, hanem a világgazdaság és politika objektív törvényeinek helyes felismeréséről. Talán ez a példa is belekapcsolódik a mi Akadémiánk tárgyalásaiba, mert látjuk, hogy az objektív, a tőlünk független törvényszerűségek helyes felismerése, vagyis más szóval az igazi tudomány milyen hallatlan mozgató erő a béke fenntartásában, a világ egészséges irányban való fejlődésében.

Ismétlem, nem ezekről a kérdésekről fogok beszélni. Ezeket mindenki ismeri. Azt is tudja nálunk ma már remélhetőleg mindenki, hogy minden józan és gondolkodó tudós a béke híve. Mindenki tudja, hogy a kapitalista államokban a háborús hisztéria szítása egyúttal a tudomány megszükülését és lerombolását jelenti.

Tudomány és a béke összefüggése mindenki előtt ismeretes, ezt nem kell részleteznem. Természetesen a tudományt és békét, a tudóst és a békét illetően új helyzet állt elő az imperialista korszakban. Új helyzet, amelyet a békéért lelkesedő, a békét kívánó tudósok nem ismertek még fel valamilyen. Talán legyen szabad egy kétezer év előtti példára hivatkoznom,

amelyben ez a régi tudós-magatartás a háborúval és békével szemben megnyilvánult. Az Archimedes haláláról szóló régi történetre gondolok, amikor Archimedes mint igazi tudós azt mondta a római katonáknak: »Ne zavard az én köreimet«, ne zavard az én mértani számításaimat. Tudjuk, hogy ez a tudomány és a tudós számára rosszul végződött, a római katona lekaszábolta a nagy tudóst, aki nem akart a háborúban résztvenni. Ezzel a magatartással a tudós mártírrá válhatik, de csak a tudomány mártírjává és ha a maga tudományos munkájának életfeltételeit akarja megteremteni, ha azt akarja, hogy igazán tudományosan dolgozzék és ne csak mártírjává váljék tudós meggyőződéseinek, ehhez másra, többre van szükség. Ezt tudósaink nagyrésze felismeri és résztvesz a békemozgalomban, résztvesz a békemozgalmal kapcsolatban hazánk szocialista felépítésében.

Ezt is tudja mindenki, én azonban szeretnék ebben az előadásban egy lépéssel tovább menni és rámutatni az összefüggésre a tudomány tartalma, módszere, oktatási módja és a béke védelme között. Látszólag ellentmondásba gabalyodom, mert hiszen ezek a kérdések, amelyeket most felvetek, világnézeti kérdéseknek látszanak, a békemozgalomnak pedig egyik legfontosabb ismertető jele az, hogy nem ismer világnézeti különbségeket, hogy ott Joliot-Curie, a nagy fizikus és indus, perzsa és más papok együtt dolgoznak, hogy egyik ember a marxizmusra, a másik az ó-indiai Dharmára hivatkozva védi a békét, az egyik érvekkel dolgozik a békéért, a másik esetben — mint Bécsben magam láttam — egy perzsa pap leteríti a folyosóra egy szőnyeget és Kelet felé fordulva imádkozik a békéért.

A békemozgalomban tehát a legkülönbözőbb világnézetek harcolnak együtt és mégis azt állítom, hogy a békemozgalomban való kiállásból valami következik, ami túlmutat a pusztán gyakorlati együttműködésen a béke védelmében. A békemozgalom fejlődése — ezt próbálok majd megmutatni — azt mutatja, hogy kétségekívül vannak ilyen mozzanatok.

Azt mondhatná valaki, hogy mégis megpróbálok kerülő utakon visszacsempészni a világnézetet a békemozgalomba. Nem, mert a világnézet mindig nézetek, módszerek, állásfoglalások, felfogások stb. összefüggő rendszere és ebből a rendszerből természetesen gyakorlat is következik, de a döntő az, hogy a világnézet egy pontosan meghatározható, pontosan definiálható elméleti alap, amelyből azután bizonyos gyakorlati cselekvési módok következnek.

Természetes, hogy lehetséges — és ez nem is olyan ritkán fordul elő — hogy ugyanabból a világnézetből ellenkező cselekvések következtek. Gondoljanak csak arra, hogy a világ különböző egyházaiban egyaránt vannak háborús uszítók és a béke elszánt védelmezői.

A világnézeti összefüggéssel éles ellentétben a békemozgalom kiindulása nem az elmélet, hanem a gyakorlat, a cselekvési elhatározás a béke aktív védelmére, azoknak a konkrét gyakorlati lépéseknek helyeslése, amelyek a konkrét békét biztosítani hivatottak. És a békemozgalom vezetői számtalanszor kinyilatkoztatták: egészen mindegy, hogy ha egyszer helyeseljük ezeket a lépéseket, milyen világnézettel vagy világnézet nélkül okoljuk meg ezt magunkban, mindegy, hogy ennek alapja a marxista közgazdaságtan vagy az ósindiai Dharma, a fontos az, hogy ezek a gyakorlati lépések, ezek a gyakorlati kiállások megtörténjenek.

Gondoljuk — hogy egy mindenki előtt ismeretes példára hivatkozom —, Sartre megjelenésére Bécsben, Sartre állásfoglalásaira Bécs előtt és

Bécs után. Sartre továbbra is egzisztencialista maradt és talán szabad nekem — aki az ekörüli vitákban élénken résztvettem —, kijelentem, hogy egy szót sem vonok vissza abból, amit hat évvel ezelőtt a Sartre-féle egzisztencializmus ellen írtam. Ez a világnézeti harc a marxizmus és az egzisztencialista filozófia között tovább folyik, annak ellenére és attól függetlenül, hogy Sartre Bécsben és Bécs után résztvesz a békemozgalomban. Ennek ellenére Pavlov elvtársnak, a Bolgár Akadémia elnökének teljesen igaza volt, amikor a népek bécsi békekongresszusán kijelentette, hogy nem elvont öröm az, hogy Sartre velünk van, hanem kiderült, hogy komoly, konkrét tartalmú megegyezések jöttek létre köztünk a nemzeti függetlenség, a konfliktusok tárgyalása útján való elintézése stb. döntő kérdésekben. A világnézeti különbség, sőt ellentét változatlanul megmaradt, de fennáll a megegyezés a mai élet legfontosabb kérdéseiben.

Legyen szabad az itt előállt helyzetet egynéhány kiragadott példával illusztrálni. Természetesen nem adhatom ennek a kérdésnek teljes ismeretét. Mondottam, arról van szó, hogy a békemozgalomban a konfliktusok tárgyalás útján való békés elintézését, a nemzetek teljes függetlenségét követeljük. Nem kétséges, hogy ez gyakorlatilag ugrópontja a békemozgalomnak, hiszen a más államok belső ügyeibe való beavatkozás a béke egyik legfontosabb veszélyeztetése.

És mégis, mind a két kérdés messze túlmutat a hétköznapi gyakorlaton, mert mindenütt kiderült, hogy a cselekvésnek egy megingathatatlan elvéről van szó. Gondoljanak arra, hogy mit jelent a tárgyalás a polgári diplomáciában. Ez a diplomáciának ősi formája, de a tárgyalás pusztán technikai eszköz. A cél, hogy valamely hatalom a maga akaratát rá akarja kényszeríteni a gyengébbre. A tárgyalás a legtöbbször — mondhatnánk — mindig semmi más, mint leleplezése egy gazdasági és katonai nyomásnak.

Egészen ellenkezően áll a dolog a békemozgalomban. Ha a békemozgalom a tárgyalást állítja előtérbe, akkor a meggyőzés erejével akar hatni, két nép gazdasági és politikai ellentétét összeegyeztethetőnek, kölcsönös engedmények alapján kiegyenlíthetőnek tartja. A békemozgalom általános felfogása tehát nem egyes adott esetekben, hanem általában az, hogy nem kell és nem szabad gazdasági és katonai nyomást, erőszakot igénybe venni senkivel szemben. Látjuk: a »tárgyalás« szó mögött két szélsőség, két világ áll.

Talán még konkrétebben látjuk ezt a kérdést, ha a nemzetek függetlenségére gondolunk. A nemzetek függetlensége eddig háború és erőszakos békék csalárd jelszava volt. Ha a nép saját akarata szerint kívánta rendezni életét, legtöbbször reakciós hatalmak beavatkozása semmisítette meg szándékát. Mi, magyarok ezt 1849 és 1919 tapasztalataiból, saját bőrünkön, saját szenvedéseink árán megtanultuk. És éppen úgy kiinduló pontját okozta ez mind az első, mind a második világháborúnak. A békemozgalom számára a nemzetek függetlenségének elismerése a béke biztosításának legfontosabb — egyszerre elvi és gyakorlati — záloga. —

A teljes függetlenség követelése a nemzetek számára az, hogy minden nemzet — természetesen beleértve a most nemzetekké alakuló gyarmati népeket is — teljesen szabad akaratából határozza meg, milyen életformák között óhajt élni. A békemozgalom meg akar akadályozni minden nyílt vagy leplezett, minden katonai vagy gazdasági erőszakos beavatkozást a nemzetek függetlenségének kivívása vagy biztosítása tekintetében. Ismét azt látjuk, hogy két világ, kétfajta politika, kétfajta emberi magatartás áll egymással

szemben és ismét hangsúlyozni kívánom: a béke híveinél ezt a magatartást ezt az elvi állásfoglalást a legkülönbözőbb világnézetek alapozzák meg.

De tévedne, aki azt hinné, hogy itt pusztán gyakorlati kérdéstről van szó. Hiszen máris benne vagyunk a tudomány és az áltudomány elválásának központi kérdéseiben, mert hiszen a beavatkozás ideológiája legtöbbször a faji felsőbbrendűség ideológiája és világos, hogy bár a békemozgalom világnézeti egység nélkül egyesíti a legkülönbözőbb felfogásokat, a faji felsőbbrendűség alapján álló ember nem lehet őszintén híve a békemozgalomnak. A békemozgalom kizárja a faji felsőbbrendűség ideológiáját.

Ámde menjünk innen tovább az úgynevezett »tisztá« tudományba. A »tisztá« tudomány területén mivel okolják most meg a faji felsőbbrendűséget? Aki egy kicsit ismeri az amerikai biológiai irodalmat, nagyon jól tudja, hogy a Mendel—Morgan-féle elmélet, a szerzett tulajdonságok öröklésének tagadása, egyik legfontosabb úgynevezett »tudományos« alapja a faji felsőbbrendűségnek. Ime itt most már a kétféle tudományos világnézet összeütközése egybeesik a béke és a háború frontjával.

Nem akarom most az olyan problémákat felsorolni, mint az atomfizika békés vagy háborús felhasználása, a baktériumháború, a történelemhamisítás, mint a hidegháború propagandájának eszköze. Mindebből világos, hogy a tudós, mint tudós a maga tudományos munkájában nem állhat ezekben a kérdésekben közömbös állásponton.

Ismét csak egy példát hozok fel. Mire appellál a hidegháború ideológiája? Kétségkívül az emberek gyengeségére, rossz tulajdonságukra, értelmük elködösítésére, állati ösztöneik uralomrajutására. Szükséges-e ezek ellen az ideológiák ellen a harc? Kétségtelenül! Világos, hogy a filozófiának, a pedagógiának és más tudományoknak itt igen nagy szerepük van. De nagy tévedés volna, ha a tudományos harcot ezekre korlátoznók.

Legyen szabad egy látszólag távollevő példára hivatkoznom. Pavlov egy 1935-ben írt értekezésében »Az állat és az ember magasabb idegtevékenységének általános típusai« a címe — állást foglal Kretschmer tipológiája ellen és egyszersmind az ókori Hippokrátesz típusai mellett. Mi az ugrópont? Az, hogy Kretschmer tipológiájának a betegségek tipológiája az alapja és a betegségből próbálja — de hiába próbálja — az egészséges ember lelki életét megmagyarázni. Az az ókori elmélet, amelynek igazolását Pavlov megtalálta már állatkísérleteiben is, az egészségesből, a normálisból indul ki és a betegséget, mint a normális megzavarodását, a maga okaiban akarja kifejteni.

Azt hiszem, itt nemcsak a pszihopatológia módszeréről van szó, hanem valami sokkal többről, ismét egy olyan kérdéstről, amelyben a tudós, aki a maga tudományát valamire becsüli, nem lehet közönyös: nem lehet közönyös, még mint tudományos kérdéssel szemben sem, mert a világosság és a sötétség, az egészség és a betegség, az élet és a halál harca nemcsak a közéletben dül, hanem dül a tudományok területén is, és a tudósnak, aki önmagát mint tudóst komolyan veszi, tudnia kell, hogy ebben a kérdésben mit választ és hogyan választ.

Tisztelt Hallgatóim!

Nagygyűlésünkön behatóan foglalkoztunk Sztálin korszakalkotó gazdasági művével. Több előadásban felmerült ezzel kapcsolatban a harc az úgynevezett fatalizmus ellen. Ez is egy ilyen kérdés. Miért fontos? Azért, mert

az átlagember azt hiszi : mi befolyásom lehetne nekem, elszigetelt egyénnek arra, hogy béke lesz-e vagy háború? És a hidegháború propagandája, tudatosan, milliós példányszámú brosúrákkal, újságokkal stb. igyekszik beleverni az emberekbe azt a fatalizmust, hogy a háború elkerülhetetlenül bekövetkezik és nincsen senki, nincs olyan ember, aki ez ellen tehetne valamit. És ha ez a hidegháborús propaganda sikerül, akkor ismét milliók és milliók mennek akaratauk, érdekük, meggyőződésük ellenére a háború vágóhídjára.

Ezzel szemben a békemozgalom ereje az ész és a meggyőződött cselekvés ereje : ismét a legkülönbözőbb világnézetek alapján. Közös azonban, ha az emberek tudják, hogy mit akarnak, ha a helyeset akarják és ha igazán akarják a helyeset, akkor ezzel lehet eredményt elérni. Az objektív valóság helyes felismerése a valóság befolyásolását, sőt megváltoztatását eredményezi. Csak maroknyi imperialista uszító van, csak a tömegek fatalizmusa, hiszékenysége ad erőt nekik a háború kirobbantására. De a tömeg emberekből áll, és minden egyes ember számít, mert ilyen egyes emberekből jön létre az a százmilliós békeharcos tábor, a háborús uszítók elszigetelése, tehetetlenségre való kárhözhatása.

Világos : nagyon tévednénk, ha azt hinnők, hogy ezt a célt már elértük, viszont a stockholmi felhívás, az öthatalmi egyezményt követelő 600 milliós aláírástömeg, a népek bécsi világkongresszusa mind azt mutatja, hogy az eredmények nem kétségesek, ha ezt a munkát azzal az okossággal és azzal a lelkesedéssel folytatjuk tovább, ahogyan eddig csináltuk.

Emlékezzünk Hitlerre : hiszékenyek és fatalisták millióit gyűjtötte a maga piszkos zászlaja köré és az, hogy sikerült neki a hiszékenyeket és fatalistákat elkábítania, az egész világ szerencsétlensége lett. Hitlernek sikerült mozgósítani, az utcára, majd a harctérre vinni az imperialista dekandencia egész észellenességét, erkölcsi mételyét, hiszékeny nihilizmusát. A mai amerikai imperializmus e tekintetben örökébe lépett Hitlernek.

A békemozgalom az ész és az erkölcs erőit mozgósítja, viszi az utcára, viszi harcba a háború ellen, a háború elkerülésére.

Ha mindezt áttekintjük — és én a problémáknak csak egy kis részét tekintettem át — ki az a tudós, aki ez alól kivonhatná magát? Ki az a tudós, aki ma megpróbálna a világháború keletkezésének vagy megakadályozásának döntő éveiben ismét az Archimedes-álláspontra helyezkedni? Tudjuk, hogy voltak ilyenek Hitler alatt, tudjuk, vannak ilyenek a kapitalista államokban is, tisztességes tudósok, akik becsületesen próbálnak ezen az úton végigmenni. De ha végignézik ezeknek a tisztességes tudósoknak vagy művészeknek pályafutását, akkor látják, hogy megalázó kompromisszumok ellenére mégis sikertelenül végződik az ilyenfajta »ellenállás«. Az ellenséggel szembe kell nézni az életben is, a tudományban is.

Ismétlem : mindez nem világnézet. Hogy mennyire nem világnézet, az Sztálin utolsó művéből derül ki a legvilágosabban. Sztálin ott elhatárolta a marxista világfelfogását a békemozgalom aktuális állásfoglalásaitól. Sztálin kimondta, hogy a háború végleges megszüntetése, a háborús veszedelem végleges kiküszöbölése egyes egyedül az imperializmus forradalmi megbuktatása alapján lehetséges. Gyengíti-e azonban ez a marxisták testvéri kooperációját katolikus, protestáns, buddhista és más hívőkkel, egzisztencialistákkal, más idealista filozófiák híveivel, akik természetesen a mi világnézetünknek, a marxizmus-leninizmusnak ezt a perspektíváját nem osztják? A gyakorlat megmutatta, hogy nem. De — és erre szolgál ez az előadás — a béke-

mozgalom mégsem pillanatnyi elvektől független küzdelem, hanem gyakorlati és egyszersmind elvi együttes harc — messzemenő következményekkel az élet, a kultúra minden területén.

Tisztelt hallgatóim! Tudósok, tanárok, írók vagyunk. Szavunk és magatartásunk nevelőhatású, messze a közvetlen oktatás hatáskörén túl. Ez nagy felelősséget jelent mindnyájunk számára. Mindenütt azt jelenti, de nálunk, a népi demokráciában különösen, mert mi tudósok privilégizált helyzetben vagyunk, rengeteg támogatásban részesülünk mind életvitelünkben, mind tudományos munkánkban, óriási lehetőségek nyílnak meg előttünk s ezeket a lehetőségeket felelősségünk teljes tudatában teljesen ki kell használnunk.

Ebben az értelemben, remélem, lesz és legyen minden magyar tudós — tekintet nélkül világnézetére — igazi békeharcos!

Lukács akadémikus beszéde után a külföldi akadémiaák küldöttei szólaltak fel.

A. V. PALLADIN akadémikus, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja :

Tisztelt Akadémia! Kedves Elvtársak!

— A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése mai napon egész sor külföldi tudóst választott meg tiszteleti tagjai sorába. Ezzel újabb tettel járult hozzá a békét szolgáló tudomány erőinek összekovácsolásához. A többi tiszteleti tagok között a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése három szovjet tudóst is megválasztott. Szívből köszönjük az Akadémia közgyűlésének ezt a nagy megtiszteltetést és az irántunk megnyilvánuló barátságot. Ebben a megválasztásban újabb tanújelét látjuk a magyar és szovjet nép széttörhetetlen barátságának, a Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság tudománya közötti barátság és együttműködés erősödésének.

Úgy véljük, hogy ez a megválasztás újabb kötelezettséget ró ránk, hogy még nagyobb erőfeszítéseket tegyünk a szovjet és a magyar tudomány közötti kapcsolat megerősítésére, a tudomány fejlesztésére, amely a nép és a béke ügyét szolgálja. (Taps.) Az újonnan megválasztott tiszteleti tagok valamennyien aktív békeharcosok. Valamennyien nem egyszer találkoztunk már velük nagy békekongresszusainkon és Joliot-Curie-vel az élükön erőiket a békeharcnak áldozták. A béke ügye minden igazi tudós szívügye, mert vajjon beleegyezhet-e igazi tudós abba, hogy alkotásának gyümölcseit a pusztítás, az emberek kiirtásának céljaira használják fel. A tudománynak az alkotás és nem a pusztítás céljait kell szolgálnia. Ezért minden tudósnak harcolnia kell a békéért és hirdetnie kell, hogy a békére mindenkinek szüksége van, függetlenül korától, nemétől, nemzetiségétől és világnézetétől. Hirdetnie kell, hogy csakis békés körülmények között lehetséges a fejlődés. Ezt mindenekelőtt és legjobban a tudósok értik meg és nekik kell ezért minden erejükkel harcolniok. A béke híveinek világkongresszusain a legkülönbözőbb nemű, életkorú, meggyőződésű, foglalkozású emberek gyűltek össze, de valamennyien megtalálták a közös hangot, mert valamennyien a békét akarták. Tehát kedves elvtársaim, mi is kovácsoljuk össze erőinket a magyar népi demokrácia tudósai, a demokratikus országok tudósai, élükön a Szovjetunió tudósaival és meg vagyok róla győződve, hogy közös erőfeszítéseink eredményeként kivívjuk a békét és a béke szilárdabb lesz az egész világon. Éljen a békéért harcoló tudomány!

WU HSUE-CHOU, a Kínai Tudományos Akadémia tagja:

Kedves Elvtársak! Kedves Kollegák!

Nagy lelkesedéssel vettünk részt a Kínai Akadémia képviselőjében ezen a nagygyűlésen s kérjük, engedjék meg, hogy néhány szóval értékeljük e találkozó sikerét. Igen nagyra tartjuk azokat a szép eredményeket és azt a gyors fejlődést, amelyet tudományos munkájuk terén a magyar tudósok és kutatók megvalósítottak. Ezeket az eredményeket a Magyar Dolgozók Pártjának nagy vezetője, Rákosi elvtárs személyes vezetésével és támogatásával érték el.

Igen megkapott munkájukban az, hogy az elmélet és a gyakorlat szoros kapcsolatban állnak egymással s hogy a termelés és a tudományos kutatás összhangja teljes. Nagyra értékeljük a magyar tudósok által elért eredményeket, létrehozott alkotásokat. Köszönjük az Akadémiának, tudóstársainknak azt, hogy ezeknek a műveknek a megismerésére módot adtak nekünk. Az Önöktől kapott értékes tudományos tapasztalatokat fel fogjuk használni kínai tudományos munkánk gazdagítására.

Ezeket az üléseken átértéztük azt a nemzetközi szellemet, amely a népi demokráciák országainak tudósait a Szovjetunió vezetésével a béketáborban egyesíti. Ez a megértés igen fontos tényező az egész tudományos élet fejlődése szempontjából, a békehare szempontjából. A kínai tudósok szakadatlanul erősíteni kívánják ezt az együttműködést és barátságot. A magyar és a kínai tudósok a jövőben még szorosabbra fogják fűzni a kapcsolatot országok között.

Engedjék meg, hogy magyar tudóstestvéreinknek elismerésünket fejezzük ki azért a meleg fogadtatásért, amelyben bennünket részesítettek. Úgy éltünk itt, mint egy igen kedves családban. Soha nem fogjuk elfelejteni a magyar nép szeretetét, sem azt a szívből jövő barátságot, amelyet mindenhol tapasztaltunk.

Éljen a magyar nép tudományos munkája! Éljen a kínai és a magyar nép elszakíthatatlan barátsága! Éljen a Szovjetunió vezetete béketábor!

VÁCLAV VANEČEK a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja:

Elnök Elvtárs! Akadémikus elvtársak! Drága Barátaim!

— Akadémiánk mai záróülése alkalom a mi csehszlovák delegációnk számára is, hogy számot adjunk az Önöknél való tartózkodásunkról. Elsősorban szeretném megköszönni Önöknek azt, hogy meghívásukkal lehetővé tették tudományos életükben való közvetlen részvételünket. S mindjárt hozzá is tehetem, hogy ez alatt a hét nap alatt sok tekintetben úgy éreztük, mintha régi munkatársaik lennénk. Az a büszke érzés tölt el bennünket, hogy itt tartózkodásunk nem volt hiábavaló. Volt közöttünk vegyész, archeológus orvos és jogász. A tudomány mindeme fontos területein Magyarország új életének lüktetését éreztük. Alkalmunk volt Önök előtt feltárni azokat a problémákat, amelyekről nyilvánvaló, hogy az Önök problémái is. Megvagyunk elégedve azzal, amit az Akadémia mostani záróüléséről hazaviszünk magunkkal.

Igazán örülünk annak, hogy nemsokára viszontláthatjuk Prágában az Önök tudományának képviselőit a Csehszlovák Tudományos Akadémia első évvégi beszámoló nagygyűlésén.

Véleményünk szerint most az a feladatunk, hogy megszilárdítsuk az itt szerencsésen elkezdett együttműködést. Főként azt kell biztosítanunk, hogy ez az együttműködés legfiatalabb nemzedékeinknél is folytatódhassék. Olyan értelemben gondoljuk ezt, ahogyan a mostani nagygyűlés első ülése alkalmával Lenin szavaival Palladin elvtárs mondotta. A mi megboldogult Gottwald elnökünk mondotta e szép szavakat: a szocialista tudománynak szárnyakra van szüksége. Az ilyen együttműködés a béketábor országainak akadémiai között az egyik módja annak, hogy szárnyakat kapjon a tudomány. A tudomány területén is iránytadó számunkra Sztálin üzenete, hogy a népi demokráciák országai a szocializmus és a béke rohambrigádjai.

Engedjék meg, hogy ebben a vonatkozásban hozzászólásom utolsó szavait az Önök szép nyelvében mondhassam el: Előre magyar és csehszlovák tudósok rohambrigádja! Előre a béke új világáért végzett munkában! Előre a szovjet tudomány példája nyomán!

ATANASZ POPOV a Bolgár Tudományos Akadémia tagja:

Akadémikus Kartársak! Tisztelt Jelenlevők!

— A béke megvédésének problémája és a tudomány szerepe ebben a viszonylatban élénken foglalkoztatja az egész világ tudósait. Üdvözljük a Magyar Tudományos Akadémiát, amely utolsó ülését ilyen fontos és aktuális problémának szenteli s ilyen módon lehetőséget ad arra, hogy kifejezzük békeakaratainkat.

A bolgár nép teljesen a béke álláspontján van. Az az öt millió aláírás, amely a Béke-Világtanács felhívására összegyűlt, ennek legjobb bizonyítéka. A tudományos munkások nálunk a békemozgalom első soraiban haladnak és annak aktív vezetői. Körünkben a háborús elméleteknek nem akadnak követői, nincsenek olyan áltudósok, akik osztják a háborús gyűjtogatók nézeteit és résztvesznek a háború előkészítésének szegyenletes munkájában. Mi első feladatunknak tartjuk a béke nemes eszméinek terjesztését, a háború okainak feltárását és a háború uszítóinak leleplezését.

Második fontos feladatunk abban a törekvésben fejeződik ki, hogy a tudományt az építés szolgálatába állítsuk. Erre való tekintettel tudományos munkánkat oly módon igyekszünk felépíteni, hogy mind inkább megfeleljen azoknak a feladatoknak, amelyek a hazánkban folyó óriási méretű építkezésekkel kapcsolatban felvetődnek.

Harmadik fontos feladatunkat az egész világ tudósai között levő kapcsolatok megerősítésében és kiszélesítésében látjuk. Nekünk szükségünk van a többi országok, különösen a Szovjetunió tapasztalataira. Ugyanakkor tudjuk, hogy a kapitalista országokban a tudományos munkások ezrei élnek, akik nagyon nehéz körülmények között dolgoznak és harcolnak a békéért. nekik támaszra és bátorításra van szükségük, és ebben a tekintetben a világ tudósainak szolidaritása nagyon sokat tehet.

A békéért való harc a tudomány minden emberétől új erőfeszítéseket kíván. A bolgár tudományos munkások készek támogatni minden olyan kezdeményezést, amely alkalmas arra, hogy tömörítse és megsokszorozza az

erőket a háború elleni harcban. A bolgár tudományos munkások elégedettek lesznek, ha szerény hozzájárulásukat adhatják a béke ügyének nagy győzelméhez.

ERICH CORRENS a Német Tudományos Akadémia tagja :

Elnök Úr! Akadémikus urak, hölgyeim és uraim!

— Kellemes kötelesség számomra, hogy a Berliini Tudományos Akadémia megbízásából a Magyar Tudományos Akadémia ezévi Nagygyűlésére való meghívást szívből megköszönjem.

Mély benyomást keltettek bennünk az előadások, azok magas tudományos színvonala, valamint azok haladó, demokratikus szelleme, amely a Nagygyűlésen nagymértékben kifejezésre jutott. Mindkét ország dolgozói a szocializmus felépítéséért dolgoznak és így mindkét akadémia előtt nagy feladatok állnak és mi hatalmas felelősséggel tartozunk népeinknek. De ezt a mindkét országban folyó békés építést beárnyékolja egy új háború veszélye. Azonban biztosíthatom Önöket, hogy a mi akadémiánk is és annak valamennyi tagja, élükön elnökünkkel, a Szovjetunió vezetése mellett, odaadó munkával küzd a béke megőrzéséért és biztosításáért, a világbékemozgalom magas szintű céljaiért.

Kívánjuk a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy a békés építés által rárótt nagy feladatokat népének hasznára és javára békében és a világ népei baráti kapcsolatának atmoszférájában kitűnően teljesíthesse.

A külföldi vendégek hozzászólása után ismét Rusznyák István elnök vette át a szót :

Tisztelt Hallgatóság!

— Záróülésünk végére értünk. Lukács elvtárs már említette, hogy Akadémiánk életében tradícióvá vált az, hogy nagygyűléseink végén hitet tegyünk a béke mellett. Mai ülésünkön ezt a manifesztációt külön jelentőséggel ruházta fel külföldi barátaink megnyilatkozása, a közös munka, a közös harc hangsúlyozásával, amelyet biztosan fog követni a közös győzelem. De mialatt a magyar nép második ötéves tervére készül, az amerikai imperialisták egy újabb gyalázatos gyilkosságot készítenek elő. A magyar dolgozók és köztük a magyar tudomány dolgozói is megdöbbenéssel értesültek arról, hogy a Rosenberg-házaspárt ki akarják végezni olyan vádak alapján, amelyekről az utolsó hónapokban napnál is világosabban kiderült, hogy szemenszedett hazugságokra, hamis tanuvallomásokra vannak alapítva. Azt hiszem, nem fejezhetnénk be méltóan idei nagygyűlésünket, ha nem emelnénk fel a magyar tudomány dolgozóinak szavát e becstelen szándék ellen.

Javasolom, hogy intézzünk sürgőnyt az amerikai kormányhoz, amelyben a Rosenberg-házaspár megölése ellen tiltakozunk. (Taps)

Felkérem Osztrovszki elvtársat, hogy olvassa fel a sürgöny szövegét.

OSZTROVSZKI GYÖRGY főtitkár :

Dwight Eisenhower úrnak, az Amerikai Egyesült Államok elnökének, Washington.

Mi magyar tudósok, akik a Magyar Tudományos Akadémia CXIII. Nagygyűlésére gyűltünk össze, akik minden igyekezetünkkel azon fáradozunk,

hogy hatalmas alkotásainkkal népünk békés életének és felemelkedésének biztosítását szolgáljuk, mélységes felháborodással értesültünk arról, hogy a Rosenberg-házaspár életét közvetlen veszély fenyegeti. Tiltakozunk az amerikai igazságszolgáltatás embertelen ítélete ellen és követeljük mi is a világ békeszerető millióival együtt: el a kezekkel a Rosenberg házaspártól!

A Magyar Tudományos Akadémia CXIII. Nagygyűlése ünnepi záróülése képviselőinek nevében Rusznyák István, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

A sürgöny elfogadása után Rusznyák István elnök mondotta el záróbeszédét:

Tisztelt Hallgatóság!

— A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi Nagygyűlése véget ért. Ha visszatekintünk az elmúlt hét eseményeire, megállapíthatjuk, hogy Nagygyűlésünk általában megfelelt a kitűzött céloknak, eredményes volt és a magyar tudományt újabb lépésekkel vitte előre. Ne várják tőlem azt, hogy a lezajlott előadások, tanácskozások, viták részletes értékelését adjam. Szeretnék mégis mintegy visszatekintve néhány olyan eredményről megemlékezni, amelyek nagygyűlésünk komoly jelentőségét bizonyítják. Az Akadémia Elnökségének az a határozata, hogy Sztálin elvtárs utolsó nagy művének a megtárgyalását és az abban lefektetett tanításnak magyar viszonyokra való alkalmazását tűzte ki Nagygyűlésünk központi programjává, nagyon eredményes volt. Mi sem bizonyítja jobban az elhangzott négy előadás és számos hozzászólás nagy sikerét, mint az a páratlan érdeklődés, amelyet a tudományos dolgozók nagy tömegei ezen előadással szemben nyilvánítottak. Volt olyan időpont, amikor az Akadémia helyiségei nem tudták az érdeklődők nagy tömegeit befogadni és az előadásokat a lépcsőházban állók részére hangszórókon keresztül továbbítottuk. Ami az előadások és hozzászólások jelentőségét illeti, egy percig sem feledkezünk meg arról, hogy még csak az első lépéseket tettük meg azon az úton, amelyen a magyar tudomány továbbfejlesztését a sztálini művek alapján folytatnunk kell. Az Akadémia összes osztályainak kötelessége — mint ezt közgyűlésünk is hangsúlyozta —, hogy dolgozzák fel Sztálin elvtárs művét saját tudományterületükre vonatkozóan, különösen a törvények szempontjából és abból a szempontból, hogy a mű milyen feladatokat jelöl meg tudományágaink számára a szocializmus építésében.

Sikeresek mondható az a vita is, amelyik az alkalmazott matematika jelentőségéről és feladatairól lezajlott és amelyik az elmélet és a gyakorlat egységének egyik jó példáját adta. A Műszaki, Kémiai és Agrártudományok Osztályán számos olyan előadás hangzott el, amelyek népgazdaságunk szempontjából mutatkozik jelentősnek s több előadás tárgyalta meg azokat a kérdéseket is, amelyek már a második ötéves tervünk előkészítését szolgálják. Az elhangzott 55 előadás színvonala természetesen nem mindig volt egyformán magas, azonban a múlthoz képest ezen a téren is határozott fejlődés mutatkozik.

Az osztálytitkári nyilvános beszámolók eredménye nem volt minden tekintetben kielégítő. Ez az újítás, amelyet idén vezettünk be, először, úgy látszik még nem tudta a kellő hatást elérni. Néhány osztálytól eltekintve általában az osztálytitkári beszámolók nem váltottak ki komolyabb vitát. Különben is a vitaszellem gyengesége volt egyik legkomolyabb hiányossága

az egész Nagygyűlésnek. A hozzászólók csak a legritkább esetben vitatkoztak az előadók téziseivel, legtöbbször inkább kiegészítő jellegűek voltak. Még mindig előfordult, hogy egyes előadók megsértődtek, ha komolyabb bírálatban részesültek. Nem kétes, hogy ezen a téren még sok nevelő munkára van szükség. Maga az a tény azonban, hogy előzetes becslés szerint az előadások hallgatóinak létszáma a hét folyamán összesen majdnem 15 000 volt, jól mutatja az Akadémiának egyre fokozódó jelentőségét a magyar tudomány életében és a kutatók, valamint a szakemberek mozgósításában.

Tulajdonképpen már korábban kellett volna megemlítenem, azonban a rövid beszámoló végén talán még hangsúlyozottabban emelhetem ki azoknak az előadásoknak óriási jelentőségét, amelyeket Kedves Vendégeink, a baráti országok kiváló tudósai tartottak.

Palladin akadémikus : »A nagyagy anyagcseréje a felső idegtevékenység ingerlési és gátlási folyamataiban«,

M. M. Dubinyin akadémikus : »Az abszorbensek porozus szerkezetéről«,

Van Fan-chan akadémikus : »A tudomány jelenlegi helyzete Kínában«,

František Šorm akadémikus : »Új eredmények a sesquiterpének kémiaiában«,

Jevgenyij Kamenov akadémikus : »A Szovjetunió gazdasági segítsége a népi demokratikus országoknak«

című előadásai mindannyiunk számára felejthetetlen emlékek maradnak és nagyban hozzájárultak akadémiai Nagygyűlésünk sikeréhez.

A tudományos ülések befejezése után Akadémiánk megtartotta szokásos közgyűlését, amely megbízta az Akadémia Elnökségét, hogy az egész Nagygyűlés gondos értékelését sürgősen készítse el, állapítsa meg az eredményeket, de a hibákat is és tegye meg a szükséges intézkedéseket a hibák kiküszöbölésére.

A ma délelőtt lezajlott Közgyűlés különben a fontos határozatok egész sorát hozta meg. Gondosan megvitatta a főtítkári beszámolót és komoly bírálatot gyakorolt az Akadémia vezetésének hiányosságai felett. A vitában sok olyan fontos gondolat és szempont merült fel, amelyeknek figyelembevételével további munkánk eredményességét javítani fogjuk. Fontos határozatot hozott a közgyűlés a biológiai tudomány fejlesztése érdekében is. Tekintetbe véve azokat a fontos feladatokat, amelyek az előttünk álló természet-átalakítási tervekkel kapcsolatban az Agrártudományok Osztályára hárulnak, a közgyűlés helyesnek találta, hogy biológusaink azon része, akik a szükséges gyakorlati feladatokat megoldásához a megfelelő tudományos támogatást meg tudják adni, az Agrártudományi Osztályba kerüljenek át. Az általános biológia tudományának hazánkban való elmaradottságát viszont olymódon kívánja az Akadémia megszüntetni, hogy a Biológiai Osztályt összevonja az Orvostudományi Osztállyal egy új Biológiai és Orvostudományi Osztállyá, amelynek feladata az eddigi orvostudományi kutatások ápolásán kívül az általános biológiának hazánkban való megerősítése.

A Közgyűlés fontos személyi kérdésekben is hozott határozatot : megválasztotta főtítkárnak Osztrovszki György levelező tagot, aki megbízott minőségében a főtítkár nehéz feladatait már február óta ellátja.

Az Akadémia újjászervezése óta első ízben választott még Akadémiánk kiváló külföldi tudósokat tagjává. Tiszteleti tagnak választotta :

Alekszandr Vlagyimirovics Palladint, az Ukrán Tudományos Akadémia elnökét, világhírű biológust — aki jelenleg mint a szovjet delegáció vezetője

körünkben tartózkodik. (Rusznyák István elnök átadja a diplomát A. V. Palladin akadémikusnak.)

Mihail Mihajlovics Dubinyint, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Kémiai Tudományok Osztályának titkárát. Dubinyin akadémikus most hazánkban tartózkodik és minden alkalommal hatalmas segítséget adott a magyar tudománynak. (Rusznyák István elnök átadja a diplomát M. M. Dubinyin akadémikusnak.)

Ugyancsak tiszteleti tagnak választotta a közgyűlés

Ivan Pavlovics Bargyin akadémikust, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának alelnökét, a kohászat nagy tudósát, akinek nehéziparunk és elsősorban kohászatunk olyan sokat köszönhet.

Tiszteleti tagnak választottuk Kuo Mo-zsot, a Kínai Tudományos Akadémia elnökét, a kiváló filozófust és történészt, az ókori Kína elismert kutatóját, a Béke-Világtanács alelnökét. Kuo Mo-zso elnök úr különben meghívásunkra válaszolva a következő levelet intézte hozzám :

»Kedves Rusznyák elnök úr! Nagy megtiszteltetés számomra, hogy meghívtak a Magyar Tudományos Akadémia évi Nagygyűlésére. Tekintettel arra, hogy most érkeztem vissza Svédországból, és nagyon el vagyok foglalva, sajnálattal bejelentem, hogy nem tudok a Nagygyűlésen személyesen részt venni. Így Wu Su Csü és Wang Kan Csang elvtársak közvetítésével fejezem ki mély tiszteletemet és hálámát Ön és a Magyar Tudományos Akadémia iránt. Június közepén a Béke-Világtanács Budapesten tartja ülészsakát. Remélem, hogy abból az alkalomból lesz szerencsém Önnél látogatást tenni. Jó egészséget kívánva őszinte híve Kuo Mo-zso.«

Reméljük, alkalmunk lesz Kuo Mo-zso elnök úrnak az akadémiai diplomát a Béke-Világtanács budapesti ülészsaka alkalmával személyesen átnyújtani.

Tiszteleti tagunk lett Zdeněk Nejedlý, a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnöke, kiváló történettudós és a cseh zenetudomány megalapítója. Nejedly elnök Nagygyűlésünk alkalmából a következő sorokat intézte hozzám :

»Tisztelt Elnök Elvtárs! Nagyon sajnálom, hogy nem vehetek részt a testvéri Akadémia Nagygyűlésén. Küldöttségünk azonban bizonyára kifejezi Önnek és az egész Akadémiának legforróbb üdvözlőmet és köszönetemet Akadémiáink között megnyilvánuló elvtársiasságért és testvériségért, valamint a nekem személyesen kifejezett tiszteletért. Ezt annál többre becsülöm, mivel ez nemcsak államaink és nemzeteink tudományos körei közötti viszony tökéletes megváltozásának, hanem a népeink közötti viszony megváltozásának is jele. A régi uralkodó osztályok mesterségesen távolították el egymástól a mi és az önök népét, hogy minél jobban kizsákmányolhassák mindkettőt, bár évszázadok, sőt több mint egy évezred története utalta egyre inkább együttműködésre s az emberiség és haladás terén való versenyre a két népet. A két nép ; a mi és az önök népe azonnal rálépett erre az útra, amint kezükbe vették ügyeiket és a Szovjetunió segítségével s drága vezetőink, Rákosi Mátyás és Klement Gottwald vezetésével végetvetettek az uralkodó osztályok e természetellenes uralmának, a nép egészségesen alkotó ereje felett.

Ezzel előttünk, tudományos dolgozók előtt is új út s munkánk előtt új távlatok nyílnak, megmutatni milyen volt valójában, hamisítatlanul, nemzeteink története és milyen közös feladatok s közös munka áll előttünk nemzeteink javára és további felvirágoztatására.

Egész lelkekkel önök mellett leszek nagy művekben. Egész lelkekkel kiáltom Önnek és Akadémiájának : sok szerencsét munkájukhoz ; a tudomány, népünk és az emberiség javára! Forró üdvözlettel Zdenek Nejedlý sk. a Csehszlovák Tudományos Akadémia elnöke.»

Tiszteleti tagnak választottuk Leopold Infeld világhírű lengyel fizikust, aki nemcsak híres tudós, hanem mint kiváló békeharcos is világhírű.

Tiszteleti tagnak választottuk Frédéric Joliot-Curie világhírű francia fizikust, a Béke-Világtanács elnökét, akit remélhetőleg ugyancsak a Béke-Világtanács júniusi ülészakán körünkben üdvözölhetünk.

Végül tiszteleti tagnak választottuk meg John Desmond Bernal angol fizikust, aki már több ízben járt hazánkban és mint kiváló szakember és békeharcos, elévülhetetlen érdemeket szerzett.

A közgyűlés Akadémiánk külső tagjává választotta Kasimierz Kuratowski és Stanislaw Mazur világhírű lengyel matematikusokat, Radu Cernatescu kiváló román kémikust és Assen Hadjieleffet, a Bolgár Tudományos Akadémia főtitkárát, a szófiai Szövettani Intézet igazgatóját.

Akadémiánk minden tagja úgy érzi, hogy eme kiváló külföldi tudósok megválasztásával Akadémiánk önmagát tiszteli meg és erősíti a kapcsolatot a világ haladó tudósaival.

A közgyűlés új magyar akadémikusokat is választott.

Levelező tagokká : Bárány Nándort, a műszaki tudományok doktorát, Bóka Lászlót, az irodalomtudományok doktorát, Friss Istvánt, a közgazdaságtudományok terén elért eredményeiért, Kardos Tibort, az irodalomtudományok doktorát, Obermayer Ernőt, a mezőgazdasági tudományok doktorát, Pattantyus Á. Géza gépészmérnököt, a Magyar Tudományos Akadémia tanácskozó tagját, Schandl Józsefet a mezőgazdasági tudományok doktorát, Szalay Sándort, a fizikai tudományok doktorát.

Levelező tagokból rendes tagok lettek : Bognár Rezső, Hajós György, Nagy Imre, Sedlmayr Kurt, Szörényi Imre, Turán Pál levelező tagok.

Az Akadémia közgyűlésének végén határozati javaslatot fogadott el, amelyben kitűzi a magyar tudomány előtt álló legfontosabb feladatokat.

Végül hálája és ragaszkodása jeléül egy sürgönnyel fordult mindannyiunk szeretett vezéré és tanítója, Rákosi elvtárs felé, amelynek szövege a következő : (lásd előbb, a közgyűlés jegyzőkönyvében).

Tisztelt Hallgatóság!

Néhány hét múlva fog lezajlani a békemozgalom egyik legfontosabb eseménye, a Béke-Világtanács ülése. A béke megőrzéséért folytatott küzdelemben máris jelentős eredményeink vannak : a Koreában létrejött meg egyezés alapján megtörtént a beteg- és sebesült hadifoglyok kicserélése. A jelenlegi nemzetközi helyzet egyik legfontosabb tényezője, amely a béketábor erősödését nap-nap után fokozza, az, hogy a gyarmati és az imperialistáktól függő országok népeinek hatalmas felszabadító harca egyre erősödik és hatalmas csapásokat mér a kizsákmányolókra.

A békeharc erősödését jelenti az is, hogy az imperialisták között az ellentétek fokozódnak és az amerikaiak háborús terveivel az úgynevezett szövetségesek egyre kevésbé értenek egyet. A békemozgalomban a világ minden részén tevékenyen bekapcsolódnak a haladó gondolkodású és becsületes tudósok is. A Béke-Világtanács munkájában sok világhírű tudós vesz részt,

ezzel is kifejezésre juttatva, hogy az igazi tudománynak nem a pusztítást és a halált, hanem a nép jólétét és felemelkedését, tehát a béke ügyét kell szolgálnia.

Mi, magyar tudósok, minden erőnkkel a békéért, népünk jólétéért és felemelkedéséért dolgozunk s életünk legfőbb célja az, hogy tudásunkkal és munkánkkal elősegítsük dolgozó népünk célját, a szocializmus felépítését.

A Magyar Tudományos Akadémia 1953. évi nagygyűlésén *Van Fan-chan* kínai akadémikus előadást tartott. Alább közöljük az értékes előadás teljes szövegét.

Kedves elnök elvtárs, kedves kollegák és barátaink!

— Engedjék meg, hogy a kínai Akadémia nevében beszámoljak az Akadémia Sinica és a kínai tudományos élet fejlődéséről és jelenlegi helyzetéről.

A tudomány területén ragyogó eredményeket ért el Kína a régi időkhoz viszonyítva. Ezek az eredmények tanulságot tesznek hazánk népének dolgos, elmélyedő szelleméről és alkotó tehetségéről.

A hosszú ideig tartó feudális uralom és az imperializmusnak a kínai nép nyakára helyezett járma olyan nagy mértékben megakadályozta a termelő-erők fejlődését Kínában, hogy ma a kínai tudomány ügye messze elmarad a gyakorlati követelmények mögött. A XIX. század második felében és a XX. század elején egyes haladó szellemű kínaiak lázas igyekezettel nagy erőfeszítést fejtettek ki az akkori nyugati kapitalista országok természettudományának és társadalomtudományának tanulmányozásában és megismertetésében, hogy kiemeljék az országot a nyomoruságos helyzetből. Azonban ezekben az évtizedekben Kínában nem tudták lerakni a tudományos munka alapjait.

1919-ben a Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására megindult Kínában az antiimperialista, antif feudális »Május 4«-e hazafias mozgalom. A »Május 4«-e mozgalom demokráciát és tudományt követelt Kínában. Szembe szállt a feudáliszmus politikájával és erkölcsi tanításával, a babonát, vakhitet terjesztő dogmatikus feudális filozófiával. Az ideológia területén ezzel elsöpörte azokat az akadályokat, amelyek a tudományos munka kifejtésének útjában álltak hazánkban. Így indult fejlődésnek a modern kínai tudomány.

A »Május 4«-e mozgalom után napról-napra növekedett a kapitalista országokban természettudományokat tanulmányozó olyan kínai diákok száma, akik hazatérve a közoktatási pályán működtek. A természettudományi és műszaki tudományi karok egymás után alakultak meg egyeteminken. Voltak olyan egyetemek is, amelyek a rendes karok kiegészítésére létrehozták a tudósképzést célzó tudományos kutató intézeteket, ezek aspiránsokat vettek fel és a kutató munkát némileg megalapozták.

Amíg egyrészt a kutatómunka kibontakozott az egyetemeken, lépésről-lépésre az egyetemeken kívül kutató szervezetek is létesültek, köztük a Központi Akadémia és a Pekingi Akadémia. A két fentemlített akadémia alá a csillagászat, matematika, fizika, kémia, meteorológia, geológia, botanika, élettan, pszichológia, orvostudományok, gyógyszerstan, műszaki tudományok társadalomtudományok és történelem és nyelvtudományok művelésére létesültek kutató intézetek.

Ebben az időben kezdték szervezni az egyes tudományos egyesületeket, a különböző tudományágak társulatait. Ezeknek a szervezeteknek fő szerepe

abban állt, hogy erősítsék a tudományos körök közötti kapcsolatot, és közzé tegyék a tudományos kiadványokat. Akkor kivétel nélkül minden tudományos kutató intézet igen kevés pénzzel rendelkezett. Az egymás ellen hadakozó militaristák majd a reakciós Kuomintang kormány nem tartotta fontosnak a tudományos munkát. Ezért a fentemlített kutató intézetek méretei igen kicsinyek, felszerelésük hiányos volt.

1948-ban a kutatók száma az egész országban — az egyetemi kutatókat kivéve — alig volt valamivel több 600-nál.

A »Május 4«-e mozgalomtól a felszabadulásig eltelt harminc év alatt a nehéz munkakörülmények ellenére, a tudósok lelkes erőfeszítésének eredményeképpen részben mégis kibontakozott egy sor tudományágban a kutató munka. Laboratóriumokat létesítettek, kádereket képeztek ki. Bizonyos mennyiségű kutatási anyagot gyűjtöttek össze és az egyes ágakban kiemelkedőbb munkát is fejtettek ki. Ez bizonyos alapot adott a tudomány későbbi fejlődéséhez. Annak következtében azonban, hogy az akkori reakciós uralkodó körök nem tulajdonítottak fontosságot a kutatómunkának, a kutató intézetek nem kaptak erkölcsi és anyagi támogatást. A japán imperialisták által a kínai nép ellen indított vad támadás nagy pusztításokat okozott a kutató intézetekben és megakadályozta a kezdődő kínai kutatómunka további fejlődését. A feudális reakciós uralomnak a tudományos dolgozókra nehezedő és hosszú ideig tartó elnyomása és hatása következtében tudományos kutatóink tudatosan és nem tudatosan a burzsoá idealizmus uszályába kerültek hosszú időre. Nem volt olyan ideológia, amely helyesen irányíthatta volna kutató munkájukat és fejleszthette volna munkamódszerüket. Ezen kívül akkor az ipar fejletlensége miatt a műszaki tudományokban, különösen a nehézipar területén a kutatómunka még nem bontakozott ki. Maga a kutató munka is tervszerűtlenül folyt, úgyhogy egyenlőtlen volt a fejlődés a különböző tudományágak között.

A kínai forradalom nagy győzelme új helyzetet teremtett a kínai tudomány számára. A kínai Politikai Tanácskozó Testület az 1949-ben elfogadott közös programjának 43. cikkelyében leszögezte, hogy »intézkedéseket tesznek a természettudomány fejlesztése érdekében abból a célból, hogy azokat az ipar, a mezőgazdaság és a honvédelem építésének szolgálatába állítsák. Elősegítik a tudományos felfedezéseket és találmányokat és a tudományos ismereteket népszerűsítik«. A 44. cikkely kimondja, hogy »támogatják a történelmi materialista szemlélet alkalmazását a történelem, gazdaságtan, politika, kultúra és nemzetközi kapcsolatok tanulmányozásában és értelmezésében. Támogatni és jutalmazni fogják a társadalomtudományok terén a kiemelkedő munkákat.« Ugyanakkor a központi népi kormány irányítása alatt álló Kínai Tudományos Akadémia, az Akadémia Sinica is megalakult: Ettől, kezdve a tudományos kutatómunka az ország építőmunkájának részévé vált.

Az Akadémia Sinica megalakulása után 1950-ben elkezdte intézményeinek újjászervezését és kiszélesítését. Jelenleg 29 tudományos kutatóintézet működik az akadémia keretében: Matematikai Intézet, Modern Fizikai Intézet, Alkalmazott Fizikai Intézet, Fiziko-kémiai Intézet, Szerves Kémiai Intézet, Gyógyszervegyszeti Intézet, a Biborhegyi Csillagvizsgáló Intézet, Földrajztudományi Intézet, Geológiai Intézet, Geofizikai Intézet, Talajkutató Intézet, Óslénytani Intézet, Halbiológiai Intézet, Kísérleti Biológiai Intézet, Botanikai Intézet, Növényélettani Intézet, Rovartani Intézet,

Zoológiai Intézet, Fiziológiai és Biokémiai Intézet, Ipari Vegytani Intézet, Porcelán-, agyag-, és kohászati kutató Intézet, Fémkutató Intézet, Általános Kutató Intézet Csang-Csung-ban, Műszerügyi Intézet, Lélektani Intézet, Nyelvtudományi Intézet, Gazdaságtani Intézet, Újkori Történelmtudományi Intézet és Régészeti Intézet. Ezek a kutató intézetek az ország legnagyobb városaiban vannak. A tudományos kutatásra fordított összeg 1952-ben a felszabadulás előttihez mérten tizenkétszeresére, a kutatók száma a hatszorosára emelkedett. Ezen kívül a mezőgazdaságban, az egészségügyi intézetekben és vállalatokban 1952-ben a legfontosabb kísérleti kutató szervek száma 21 volt, melyekben 1300 kutató dolgozott. 1952-ben tudományos dolgozók Mao Ce-tung elnök hívására résztvettek az ideológiai átnevelésre irányuló mozgalomban. A tudományos dolgozók körében kibontakozott a bírálat és önbírálat. Ugyanakkor kritizálták a szélesen terjedő reformizmust, a politikától és gyakorlattól való elszakadást, a »tudomány a tudományért« felfogást, szektáriánizmust, liberalizmust és a munkában való felületességet.

A kritikák hatására a tudományos dolgozók még jobban felismerték az elmélet és gyakorlat összekapcsolásának fontosságát és azt, hogy a kutatómunkának feltétlenül szoros és helyes kapcsolatban kell lenni az ország építésével. Ezen ideológiai átnevelés folytán a tudományos dolgozók politikai aktivitása még egy lépéssel haladt előbbre, és gyors ütemben el akarják sajátítani a marxizmus-leninizmust és az élenjáró szovjet tudományokat.

Mivel a tudományos kutatómunka az anyagi feltételek terén viszonylag elegendő támogatásban részesült, s az ország gazdasági újjáépítése és fejlesztése feladatokat rótt a tudományra is, a tudományos munka három év alatt határozott fejlődést tett meg. Példák a Tudományos Akadémia három év óta tartó munkájára a következők:

A matematika terén a lineáris csoportelméletben, egyrétű függvényekben, projektív geometria K-dimenziós térelméletében értünk el eredményeket. A fizikában a ferromágnesség és szilárd testek területén való kutatásban, elméleti fizikában a magkötőerők elméletében, a mezonterek elméletében értünk el eredményeket. A kémiában az ipari szükségletek kielégítésére bizonyos eredményeket értek el a szintetikus gumi, a műbenzin, a papírgép és az ipari grafit gyártása terén. Munkát fejtettünk ki az antibiotikumok gyártása terén is. A biológiában a növényrendszertan terén megkezdtük a múlt rendszerező munkáinak fölöslegesen új fajtákat kereső elméleteinek kijavítását. A botanikusok és talajkutatók vizsgálatokat és kutatásokat végeztek az erdősítés, a talaj termékennyé tételének, vízmegkötőképességének kérdéseiben, szerkeszteni kezdtek egy összefoglaló könyvet, mely az egyes területek növényfajtaikat tárgyalja. A zoológiában több kérdést oldottak meg a viziállatok tenyésztése terén, alapvető elméleti vonatkozásban pedig a mesterséges megtermékenyítés és a szerves gyógymódok terén jutottak új eredményekre. A rovartanban a gyapotféreg kártevésének elhárításában értek el sikereket. Elégge széleskörűen elterjedt a micсурini biológia és a pavlovi fiziológia tanulmányozása. Az építés sürgős szükségletei következtében igen gyorsan fejlődött a geológia és a fizikai ásványtan. Megszervezték a geológusokat, akik egységes állami terv irányítása alatt olyan kutatásokat és felfedezéseket végeznek, aminő méretűeket történelmünk még nem ismert. Mindezek eredményeképp igen sok szénbányát és fémlelőhelyet szélesítették ki ötszörösére, sőt tízszeresére, ugyanakkor sok új ércet is fedeztek fel. A meteorológia terén az ország több

vidéken meteorológiai megfigyelőállomásokat állítottak fel, s ezek száma sokszorososan felülmúlja a múltbeliekét. A meteorológusok erőfeszítéseinek eredményeképpen megnövekedett az időjárásjelentés pontossága. A három év alatt előrehaladás jelentkezett a műszaki tudományok terén is. Határozott eredményeket értünk el a kohászat, az öntés, a gépgyártás, a műszergyártás valamint az elektroncső gyártásának tanulmányozásában, de ezen a téren a munkálatok további fokozására és fejlesztésére van szükség. A társadalomtudományok terén a történészek a Kína elleni imperialista agressziót leleplező s a kínai népnek az agresszióval és elnyomással szemben tanúsított hősiességét ábrázoló műveket alkottak; a nyelvészek a kínai nyelvtan kutatását folytatták, valamint egyes nemzetiségek nyelvének tanulmányozását, s igyekeztek az irással nem rendelkező nemzetiségek számára írást alkotni; a régészek nagyszabású ásásokat folytattak s az ókori társadalomkutatást új anyaggal látták el. A könyvkiadás terén rendeztük a múltban megjelentetett tudományos folyóiratok kiadását, s jelenleg az Akadémia Sinica a különféle szakegyesületekkel együtt tizenhat különböző tudományos folyóiratot ad ki. Megjelenteti a »Tudományos Közlöny«-t és a »Kínai Tudomány«-t, továbbá munkát fejt ki a szakkifejezések fordítása és a meglévő fordítások felülvizsgálása terén.

Rá kell mutatnunk, hogy hazánk a gazdasági építés terén eddig is ragyogó eredményeket ért el. Így a termelés fokozása terén a felszabadulás előtt legmagasabb évi termelékenységet 100-nak véve 1952-ben a termelés számai a következők voltak: a nyersvastermelés 104, a hengerelt acél termelése 155, a gyapottermelés 161, a liszt előállítás 106%-ra emelkedett. Az építkezés terén: A Huaj-folyó szabályozási munkálatai annyi földet mozgattak meg, hogy az tíz Panama-csatornát töltené meg. Megépítettük a Csengtü-Csung-king vasútvonalat, melyről a reakciók uralom 40 évig handabandázott, de amelyhez hozzá sem kezdett. Mindezek győzelmes eredmények. Ezekben a hatalmas építkezésekben tudósaink és mérnökeink az egész ország népével vállvetve óriási hazafias lelkesedést és erőt fejtettek ki.

1950-ben és 1952-ben megjelentek Sztálin elvtárs klasszikus művei: »A nyelvtudomány kérdéseiről« és »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« — melyek ragyogó példaképet állítottak a marxista módszertan alapján álló alkotó jellegű kutatások számára. Kína valamennyi tudományos munkása saját munkaterületével kapcsolatosan tanulmányozta és megvitatta ezeket a műveket. Újra megjelentek Mao Ce-tung elvtárs »A gyakorlatról« s »Az ellentmondásról« írott tudományos művei, és ezeken kívül kiadtuk válogatott műveit, melyek igen nagy ideológiai befolyásra tettek szert a kínai tudományos életben, s segítették a tudósokat a marxizmus-leninizmus tanulmányozásában.

Ki kell emelnünk, hogy tudományos munkánk fejlesztésében és átforgalmazásában igen nagy szerepet játszottak a Szovjetunió élenjáró tapasztalatai s élenjáró tudománya. A szovjet tudósoknak a »Nyelvtudomány kérdéseiről« c. műben felvetett alkotó jellegű eszmék alapján írott, a természettudomány jellegének és szerepének kérdéseit kifejtő munkái segítettek bennünket abban, hogy megbíráljunk olyan nézeteket, melyek a természettudományos munka kérdéseiben vulgáris és önkényes, tehát antimarxista nézetek voltak. Tudományos életünkben igen nagy hatást keltett a micsurini biológia, Pavlov tanítása a magasabb idegtevékenységről, valamint a szovjet tudományos körökben nemrég lezajlott viták: A Rezonancia-elmélet bírálata, valamint az

idealizmus bírálata a fizika terén. Nagy hatást tettek Kínában Micsurin válogatott művei, Liszenko akadémikus »Agro-biológia«-ja, Viljamsz »A mezőgazdaság alapelve« valamint más fontos tudományos művek is. Napjainkban már tömegmozgalommá vált az élenjáró szovjet tudomány és a technika tanulmányozása. A testvéri népi demokratikus országok tudományos szervezeteivel ugyancsak szoros kapcsolatot sikerült teremtenünk. A Magyar Tudományos Akadémia alapításának 125. évfordulója alkalmából az Akadémia Sinica elnöke, Kuo-Mo-zso professzor Magyarországon járt. Tavalyelőtt Rusznyák elnök elvtárs Kínában járt és lelkes figyelemmel kísérte a kínai tudományos életet. Igen örülünk annak, hogy küldöttként vehettünk részt a Magyar Tudományos Akadémia ezévi nagygyűlésén. Ebből az alkalomból igen sokat tanultunk az itt folyó tudományos kutató munkákból. Mi ennek a nagygyűlésnek az eredményeit magunkkal visszük Kínába és biztosak vagyunk abban, hogy a kínai s a magyar tudomány tapasztalatcseréje ezután is napról-napra erősödni fog.

Éljen a kínai és magyar nép megbonthatatlan barátsága!

Éljen a kínai és magyar tudomány virágzása, fejlődése!

Éljen a Szovjetunió vezetete népi demokráciák békétáborának egysége!

TARTALOMJEGYZÉK

Az Akadémia tagjai	153
CXII. Nagygyűlés	
Megnyitó ülés	159
Közgyűlés jegyzőkönyve	164
Záróülés	207
Van Fan Csan kínai akadémikus előadása	220

СОДЕРЖАНИЕ

Члены Академии	153
CXII. Годи́чное собрание	
Первое заседание	159
Протокол общего собрания	164
Заключительное заседание	207
Доклад китайского академика Ван Фан-Чжан	220

Felelős szerkesztő : Osztrovszki György

Technikai szerkesztő : Görög Erzsébet

Szerkesztőség : Budapest, V., Nádor-u. 12. Távbeszélő: 113-400

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 424-595

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Kettősszám ára 6.— Ft

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

OSZTROVSZKI GYÖRGY
FŐTITKÁR

1953 AUGUSZTUS -- SZEPTEMBER -- OKTÓBER

LX. KÖTET -- 501. SZÁM



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953



AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET, 1953

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJÁNAK FELADATAI AZ SZKP XIX. KONGRESSZUSÁNAK HATÁROZATAI ALAPJÁN

A. N. NYESZMEJANOV

akadémikus, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája elnökének beszámolója
az Akadémia közgyűlésén. (1953. I. 30.—II. 2.)

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa nagy és dicső fejezetet nyitott pártunk és államunk, valamint az egész nemzetközi kommunista mozgalom történetében. A kongresszus felfegyverezte a szovjet embereket a harc és a győzelem nagy programjával, amely a kommunista társadalom felépítésére mozgósítja őket, s az egész haladó emberiséget fellelkesítette a békéért, demokráciáért és szocializmusért folytatott győzelmes harcra.

Az SZKP XIX. kongresszusa úgy vonul be a történelembe, mint a kommunizmus építőinek kongresszusa. Az egész világ színe előtt megmutatta a szocialista szovjet állam hatalmas erejét, a párt sorainak megbonthatatlan egységét, egész pártunk, mélységes bizalmát lenini-sztálini vezetése iránt.

A kongresszus hatalmas lelkesedéssel, egyhangúan jóváhagyta pártunk Központi Bizottságának politikai irányvonalát és gyakorlati munkáját.

A kongresszus megadta a Szovjetunió fejlesztésére irányuló 1951—55. évi ötéves terv irányelveit, amelynek megvalósítása biztosítja szocialista hazánk erejének további megszilárdítását és nagy lépést jelent a szocializmusból a kommunizmus felé vezető úton.

A kongresszus történelmi jelentőségű határozatokat hozott pártunk nevének megváltoztatásáról és a Szovjetunió Kommunista Pártja programjának átdolgozásáról.

A kongresszus által elfogadott Szervezeti Szabályzat kimondja: »Jelenleg a Szovjetunió Kommunista Pártjának legfőbb feladata az, hogy a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet útján felépítse a kommunista társadalmat, szüntelenül emelje a társadalom anyagi és kulturális színvonalát, az internacionalizmus és az egész világ dolgozóival való baráti kapcsolatok megteremtésének szellemében nevelje a társadalom tagjait, minden módon erősítse a Szovjet Haza aktív védelmét ellenségeinek agresszív cselekedeteivel szemben.« (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga, Szikra, 1952. 397. lap).

Az SZKP-nak a kongresszus által elfogadott szervezeti szabályzata élénken visszatükrözi pártunk történelmi győzelmeit, új, magasabb fokot jelez fejlődésében, megfelel azoknak az új feladatoknak, amelyek a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet körülményei között várnak reá. A kongresszus szervezetileg felvértezte a pártot az új feladatok sikeres megoldásáért vívott harchoz.

A Szervezeti Szabályzat minden egyes pontját a párt sorainak tisztaságáról, a Kommunista Párt tagsága rangjának és jelentőségének emeléséről, a párt sorainak szervezettségéről és összeforrottságáról való gondoskodás hatja át. Az SZKP Szervezeti Szabályzata maximálisan biztosítja a pártönbeli demokrácia fejlődését és a párttagság aktivitásának növekedését.

Az SZKP XIX. kongresszusának hatalmas nemzetközi jelentősége van.

A különböző országok kommunista és munkáspártjai részéről a kongresszushoz irtézett üdvözletek a világ dolgozóinak pártunk iránti szeretetét és bizalmát fejezik ki.

Óriási értékkel gazdagította a marxista-leninista elmélet kincsesházát Sztálin elvtársnak »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című munkája, amely a kongresszus előtt látott napvilágot. Az alkotó marxizmusnak ebben a hatalmas művében Sztálin elvtárs még magasabb fokra emelte a kommunista társadalom felépítéséről szóló marxista-leninista elméletet, megmutatta a kommunizmus építésének konkrét útját országunkban, megfogalmazta a szocializmus és a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényét.

G. M. Malenkov elvtárs a XIX. kongresszuson elmondott beszámolójában meggyőző tények és számadatok alapján megmutatta a kapitalista világrendszer további gyengülését, a kapitalista gazdaság rothadtságát, az egységes, mindent átfogó világpiac szétesését két párhuzamos, egymással ellentétes irányban fejlődő világpiacra: a békés, demokratikus tábor világpiacára és az agresszív, imperialista tábor világpiacára.

G. M. Malenkov a XIX. kongresszuson mondott beszédében beszédes számokkal és tényekkel jellemezte a szovjet nép sikereit a népgazdaság helyreállításában és továbbfejlesztésében, a szocialista gazdaság és kultúra szakadatlan emelkedése útján.

Mindössze 1929-től 1951-ig a Szovjetunióban az ipari termelés csaknem 13-szorosára emelkedett. 1951-re az ipari termelés volumene a háború előtti 1940. évi termelést több mint kétszeresen múlta felül. Az egy főre eső villanyenergiatermelés 1951-ben az 1940. évit több mint kétszeresen, a nyersvastermelés 50%-kal, az acéltermelés 70%-kal, a széntermelés 60%-kal múlta felül. Szakadatlanul fejlődik a közlekedés. 1951-ben 43%-kal több fogyasztási cikket termeltünk, mint 1940-ben. A Szovjetunióban sikeresen megoldódott a gabonaprobléma.

A szocialista termelés célja nem a nyereség, hanem az egész társadalom szakadatlanul növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése. A cél elérésének eszköze a szocialista termelés állandó növekedése és tökéletesedése a legmagasabb technika alapján. A szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása a társadalom termelőerőinek fejlődését, felvirágzását, a dolgozók anyagi jólétének és kulturális színvonalának szakadatlan emelkedését eredményezi.

Pártunk XIX. kongresszusának az ötödik ötéves tervre vonatkozó irányelvei, amikor meghatározzák az ipar legfontosabb feladatait, az ipari termelés színvonalának 1955-re az 1950. évihez képest kb. 70%-os emelkedését irányozzák elő, s emellett a termelőeszközök termelésének kb. 80%-kal, a használati cikkek termelésének pedig kb. 65%-kal kell emelkednie. Ez azt jelenti, hogy 1955-re az ipari termelés 1940-hez képest háromszorosára növekszik. A mezőgazdaságban öt év alatt a gabona össztermésének 40–50%-kal, való emelését tűztük ki.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének hatása azokban a nagyszabású intézkedésekben tükröződik vissza, amelyeket az ötéves terv tűzött ki a szovjet

nép anyagi jólétének és kulturális színvonalának emelése terén. A Szovjetunió nemzeti jövedelme nem kevesebb, mint 60%-kal növekszik, ami viszont a munkások, alkalmazottak és parasztok jövedelmének további emelkedését biztosítja. Előírányozták a kiskereskedelmi árak további csökkentését. Még szélesebben kibontakozik a lakásépítés, valamint a kulturális célokat szolgáló építkezés.

I.

Azok a hatalmas feladatok, amelyeket pártunk XIX. kongresszusa tűzött ki országunk elé a folyó öt éves tervre, valamint a kommunizmus építésének további, még nagyobb szabású feladatai megkövetelik, hogy azok megoldásában minden tudományág tudósai a legtevékenyebben részt vegyenek.

A Szovjetunióban a tudomány olyan szerepet tölt be, amelyre nem volt példa az emberi társadalom egész történetében. A szovjet tudomány oly élenjáró tudománnyá vált, amely a népet szolgálja, átadja a népnek minden vívmányát, nem kényszerből, hanem önkéntesen, szívesen szolgálja a népet. A szovjet tudománynak nincsenek más érdekei, mint a szovjet nép érdekei.

G. M. Malenkov a XIX. kongresszuson mondott beszédében azt az útmutatást adta, hogy az élenjáró szovjet tudományt tovább kell fejleszteni, hogy elfoglalhassa az első helyet a világ tudományában, a tudósok erőfeszítéseinek arra kell irányulnia, hogy minél gyorsabban megoldhassák országunk óriási természeti kincsei kihasználásának tudományos problémáit, hogy megszilárdítsák a tudomány és a termelés alkotó együttműködését, soha meg nem feledkezve arról, hogy ez az együttműködés a tudományt a gyakorlat tapasztalataival gazdagítja, a gyakorlati dolgozóknak pedig segít gyorsabban megoldani a reájuk váró feladatokat.

Pártunk XIX. kongresszusának a Szovjetunió népgazdasága fejlesztését szolgáló öt éves tervekre vonatkozó irányelvei kimondják, *hogy tovább kell javítani a tudományos kutatóintézetek munkáját* és a főiskolák és egyetemek tudományos munkáját, jobban ki kell használni a tudományos erőket a népgazdaság fejlesztése és az élenjáró tapasztalatok általánosítása legfontosabb kérdéseinek megoldására, biztosítani kell a tudományos felfedezések széleskörű gyakorlati alkalmazását, a tudósoknak pedig minden támogatást meg kell adni az elméleti problémák kidolgozására a tudomány minden területén és a tudomány és a termelés kapcsolatának megszilárdítására.

Az a feladat, hogy első helyet foglaljunk el a világ tudományában — egyúttal, természetesen mennyiségi feladat is: jelentősen növelni kell a tudományos káderek, az intézetek és laboratóriumok számát, biztosítani kell a tudománynak az eddiginél jóval nagyobb fejlődését vidéken és a szövetségi köztársaságokban, továbbá a tudományos kádereképzés kiszélesítését. Azonban ez mindenekelőtt minőségi feladat. Hatalmas mértékben emelni kell tudományos intézményeink és tudósaink munkájának minőségét, jelentős mértékben fokozni kell munkájuk termelékenységét. A tudományos kollektívák erőfeszítéseit a tudomány legfontosabb feladataira kell irányítani s e feladatokat pontosan és megindokoltan meg kell határozni. Miközben minden módon közelhozzuk a tudományt a kommunizmus építésének gyakorlatához, az iparhoz, a termeléshez, felhasználjuk az ipar és a termelés újítóinak tapasztalatait, ugyanakkor ennek alapján meg kell oldanunk a tudomány legnagyobb és legfontosabb elméleti feladatait.

A tudomány fő irányainak, súlyponti feladatainak kiválasztásánál, amelyeknek kidolgozása elsőrendű fontosságú, a marxista dialektikus módszert

kell szem előtt tartanunk, amely azt vallja, hogy »elsősorban nem az a fontos, ami az adott pillanatban szilárdnak látszik, de már kezd elhalni, hanem az, ami keletkezőben és fejlődőben van, még ha az adott pillanatban nem is látszik szilárdnak, mert a dialektikus módszer szempontjából csak az legyőzhetetlen, ami keletkezőben és fejlődőben van.« (Leninizmus kérdései, Szikra, 1952. 670. lap).

Ennek a tételnek kell egész tudományszervező és tervező munkánk alapjává válnia.

Lehet-e kétséges, hogy a társadalmi tudományok területén a legnagyobb figyelmet azoknak a problémáknak kell szenteinünk, amelyeket társadalmunknak a kommunizmus felé való szakadatlan haladása vet fel?

Lehet-e kétséges, hogy olyan tudományok, mint a földrajz, földtan, talajtan, hidrogeológia terén minden erőfeszítésnek arra kell irányulnia, hogy megteremtsük a termelőerők észszerű elosztásának tudományos alapjait, feltárjuk a természeti kincseket, valamint kidolgozzuk az újonnan nyert területek gazdasági és kulturális birtokbavételének módjait?

Lehet-e kétséges, hogy a műszaki tudományok terén a legnagyobb erőfeszítésnek a legmagasabb technika megteremtésére kell összpontosulnia — annak a legmagasabb technikának megteremtésére, amelynek a szocialista termelés szakadatlan növekedésének és tökéletesedésének alapjává kell lennie s amelynek — következőleg — magának is szakadatlanul fejlődnie kell országunkban?

S végül lehet-e kétséges, hogy a matematikai-fizikai tudományok, valamint a természettudományok terén az erőket elsősorban azoknak az új, sokatígérő területeknek és problémáknak kidolgozására kell irányítanunk, amelyek mindenekelőtt a rohamosan fejlődő új technikával s általában a gyakorlattal, olyan ágakkal vannak összefüggésben, mint a rádiótechnika, az atomenergia technikája, automatika, műanyagtechnika, nagyüzemi, társadalmasított mezőgazdaság.

Ezek a területek és problémák gyakran két, vagy több tudományág érintkezési pontján vannak, pl. a rádiókémia, geokémia, biokémia, biogeokémia, biofizika, kristálykémia, kémiai fizika, szerves kémiai fizika, rádió-asztronómia. Ha a szovjet tudomány birtokában lévő erőket és eszközöket elsősorban az olyan intenzíven fejlődő, legnagyobb perspektívákat mutató, gyorsan konkrét eredményeket nyújtó területek fejlesztésére fordítjuk, amelyek a gyakorlatot magasabb fokra emelik és új minőséget biztosítanak számára, úgy sokkal gyorsabban érhetjük el az első helyet a világ tudományában,

Amint a fejlődő növényi szervezeteknek is megvannak a meghatározott növekvési pontjai, úgy a tudományoknak is, minden egyes korszakban és az egyes konkrét körülmények között megvannak a maga különleges »növekedési pontjai«. Az a feladat, hogy magunkévá tegyük ezeket és képesek legyünk előre látni tudományunk holnapi növekedési pontjait. Ezek azok a láncszemek, amelyeket megragadva tudományunknak el kell foglalnia az első helyet a világ tudományában.

A szovjet tudomány növekedési pontjait kétségtelenül a kommunizmus építésének gyakorlata — az ipar nagyarányú növekedése, a szocialista mezőgazdaság fejlődése határozza meg.

Nézzük, hogy melyek ezek a növekedési pontok a legáltalánosabban összefoglalva?

A természeti kincsek maximális kiaknázásának feladata, amelyet a párt XIX. kongresszusa tűzött ki, nagyszabású, komplex kutatások végre-

hajtásával függ össze, amelyeknek célja a felépítendő ipari üzemek földrajzi elosztásának megjavítása, figyelembevételét az elvet, hogy az ipart még közelebb kell hozni a nyersanyag- és tüzelőanyagforrásokhoz.

Ez az irányelv megköveteli a tudománytól, hogy sokoldalúan tanulmányozza és feldolgozza országunk keleti és északi részeinek hatalmas területeit. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájára vár az a feladat, hogy a különböző minisztériumokkal és hivatalokkal együttesen elvégzendő, széleskörű földtani, földrajzi és gazdasági kutatások alapján tudományosan megalapozza a Szovjetunió egész sor fontos keleti és északi területe népgazdaságának perspektivikus fejlesztését.

Az egyes helyek útvonal és terület szempontjából való vizsgálatánál az új légi módszerek alkalmazása gyökeresen meggyorsítja a kutatómunkákat.

Fontos népgazdasági jelentőségűek azok a munkák, amelyek Közép-Szibéria ipari és mezőgazdasági fejlesztésének megalapozására irányulnak.

Ki kell fejleszteni azokat a kutatásokat, amelyek célja a hatalmas vízierőforrással rendelkező Jeniszej, Amur és Ob folyók ereje komplex kihasználásának megalapozása. A szibériai vízienergiák birtokbavételével biztosítani kell az olcsó energiát az Urál és az urálintúli terület rohamosan fejlődő iparának, valamint e területek mezőgazdaságának villamosítását.

A XIX. pártkongresszus irányelvei kimondják: »A népgazdaság növekvő nyersanyag-, és fűtőanyagszükségletének kielégítése céljából biztosítsák a természeti kincsek felkutatására irányuló munkák további fokozását, a hasznos ásványok, elsősorban a színes- és ritkafémek, a kokszolható szén, a bauxit, az ásványolaj, a dús vasérc és más ipari nyersanyagfajták felfedését«. (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. Szikra. 1952. 361. lap).

Az a feladat, hogy maximálisan kihasználjuk hazánk természeti kincseit, azt kívánja a szovjet földtani kutatástól, hogy gyorsabb iramban tanulmányozza a Szovjetunió területének földtani felépítését, tisztázza a különböző ásványi nyersanyagok keletkezésének és hazánk területén való elhelyezkedésének alapvető törvényszerűségeit, hogy biztosítsa a hasznos ásványi lelőhelyek felderítése és prognózisa tudományos alapjának megteremtését, valamint tudományos alapot teremtsen a földtan számos elméleti kérdésének megoldásához.

E célból fokozni kell a kutatásokat a Szovjetunió egész területére szóló egységes rétegtani sorozat elkészítése érdekében, amelynek alapjává kell lennie a földtani felvételező, valamint kutató- felderítő munkálatoknak és a földkéreg tektonikus szerkezete tanulmányozásának. Ebből a szempontból nem tanulmányozták kellőképpen a Szovjetunió keleti részét, amelyvel kapcsolatban több esetben még tisztázatlanok a földtani rendszerek határai.

A rétegtani és tektonikai kutatások jelentős kiszélesítésével kapcsolatban részletesen tovább kell tanulmányozni azokat az érlelőhelyeket, amelyek a földkéregnek valamely szerkezetével együttesen fordulnak elő, tisztázni kell a magmás és üledékes érkeletkezés folyamatainak törvényszerűségeit. E célból fokozottan kell tanulmányozni a magmás kőzetek földtani szerkezetét és összetételét és az ércanyagok kiválásának és elkülönülésének folyamatait. Tisztázni kell a fémeknek az eredési helyekről az érlelerakódási helyekre való átvitelének tényezőit és formáit, meg kell állapítani a különböző típusú lelőhelyeken az ércképződés elterjedésének mélységét. Ugyanakkor fokozni kell az ércek vándorlása, valamint koncentrációja földtani történetének,

kémizmusának és fizikai-kémiai törvényszerűségeinek tanulmányozását, az üledékes lelőhelyek keletkezésénél. E kérdések mindegyike elméleti és kísérleti kutatásokat kíván, a fizika, kémia, fizikai kémia és más tudományok törvényeinek szem előtt tartásával.

Fontos szerepre hivatott a geokémia, ez a fiatal szovjet tudományág, amely mint tudományunk egyik legfontosabb növekedési pontkomplexuma fejlődik. Ennek a tudományágnak el kell foglalnia méltó helyét oly kérdések és problémák tanulmányozásánál, mint a Föld kozmogóniai története, fejlődésének szakaszai, felépítése, a magma differenciálódásának folyamatai, az ércoldatok jellege, a vulkanizmus, a radioaktív tevékenység, az elemek migrációja és felgyülemzése a különböző kőzetekben.

A bolygórendszer kozmogóniája, a Föld keletkezése, övekre való differenciálódása — mindezek nemcsak alapvető világnézeti kérdések, hanem nagy gyakorlati fontosságúak is. Aligha kételkedhetünk abban, hogy a geokémia után kifejlődik a kozmokémia, amely nyomon követi majd az elemek generációját, azok körforgását kozmikus méretekben. E téren döntő szerep az asztrofizikának jut.

Ezen az úton bontakozik ki a tudomány intenzív növekedési pontjainak második köre, amely a litoszféra geofizikájával függ össze. Ennek széleskörű kifejlesztése nélkül lehetetlen megoldani a tudomány fent felsorolt döntő fontosságú kérdéseit. A geofizikának, miközben elősegíti e kérdések megoldását, módszereinek sokféleségével egyúttal egyre szélesebb körben kell szolgálnia a földtan gyakorlati kutatófeladatait, a földrengésszolgálat szükségleteit, amelynek az a feladata, hogy jelezze a földrengésveszélyt. A geofizika és földtan egymáshoz való közeledése, amely a földtan új növekedési pontjait határozza meg — a legfontosabb és legidőszerűbb feladatok egyike.

Hatalmas feladatokat tűzött ki pártunk XIX. kongresszusa a kohászati ipar elé. A pártkongresszus irányelvei a Szovjetunió fejlesztését szolgáló ötéves tervhez kimondják: »A déli, urali, szibériai, központi és északnyugati területek vaskohászatának fejlesztésével egyidejűleg biztosítsák a Kaukázuson túli területek kohászati iparának továbbfejlesztését is és folytassanak tervező- és kutatómunkákat a Karél-Finn Köztársaság vasérclelőhelyein.« XIX. pártkongresszus anyaga, 352. lap) Továbbá: »Fokozzák jelentősen a színesfémek termelését. Növeljék a termelést az öt év alatt körülbelül a következő arányokban: a finomított réz termelését 90%-kal, az ólomét 2,7-szeresére, az alumíniumét legalább 2,6-szorosára, a cinkét 2,5-szeresére, a nikkelét 53%-kal, az ónét pedig 80%-kal. Gépesítsék a bányamunkákat és a többi munkaigényes folyamatot automatizálják és tegyék intenzívebbé a termelési folyamatokat, növeljék az ércekből a fémek maradéktalan kivonását, biztosítsák a kiváló minőségű fémek termelésének további növelését, fokozzák jelentősen és javítsák a meglévő vállalatok kapacitásának kihasználását és építsenek új üzemeket.« (U. o. 353. lap).

E feladatokkal kapcsolatban a szovjet tudománynak egész sor fontos tudományos problémát kell megoldania. Többek között nagy jelentőségre tesz szert az új kohászati nyersanyagforrások tanulmányozása. Ki kell dolgozni a vasérclelőhelyek feldolgozásának legcélszerűbb módszereit, a vasércék és a színesfémek polimetallikus ércei komplex felhasználásának módszerét, a ritka és szórványos elemek kivonásával.

A kokszolható szenek nyersanyag-bázisának kiszélesítése, mindenképp előtte a korábban kokszolásra nem alkalmazott új szénfajták, továbbá a keleti területek gyengén kokszolódó szeneinek figyelembevételével, megkívánja

a szenek folyamatos kokszolása új technológiájának kidolgozását. Különösen nagy jelentőségre tesz szert a széndúsítás leegyszerűsített, hathatós módszerének tökéletesítésével kapcsolatos munka. Ez lényegesen kiszélesíti a kohászat fejlesztéséhez szükséges jóminőségű koksz termelésének nyersanyagbázisát.

A meglévő kohászati eljárások intenzívebbé tétele és újak kidolgozása terén nagyszabású elméleti kutatásokat kell folytatni a kohászati eljárások fizikai-kémiai alapjainak kidolgozására, a nehezen beszerezhető ötvöző elemek helyettesítésére, a nyersvas és konverteracél olvasztása új technológiájának, valamint az alacsonyaknájú kemencékben történő nyersvasolvasztás új technológiájának megteremtésére.

Az új technika egész sor különleges követelményt állít a fémek elé: ilyen a hőállóság, korróziós és kifáradási szilárdság, mechanikus szilárdság, keménység, speciális, mágneses tulajdonságok, stb. Innen folyik annak szükségessége, hogy kidolgozzunk számos elméleti problémát a mechanika, valamint a fémötvözetek kémiája és a fémfizika alapvető kérdései terén.

Annak érdekében, hogy teljesebb mértékben birtokunkba vehessük természeti kincseinket és kohászatunknak, valamint a többi iparágaknak a legmagasabb minőségű koncentrátumokat adhassuk, tökéletesíteni kell a meglévő módszereket és új módszereket kell kidolgozni a szilárd ásványok dúsítására, azok komplex felhasználása céljából. Tovább kell fejleszteni a flotáció elméletét abból a célból, hogy ennek alapján a szerves kémia kidolgozhasson egy sorozat szelektív hatású flotációs reagenst. Ki kell dolgozni a polimetallikus ércek flotációjának módszereit.

Fontos feladatot tartalmaznak pártunk XIX. kongresszusának irányelvei a kokszolható szenek bányászata gyorsiramú fejlesztésével kapcsolatban. A tudománynak ki kell dolgoznia a szén nagy mélységben való bányászatának tudományos alapjait, biztosítani kell a földalatti munka feltételeinek megjavítását, többek között kutatni kell a szénbányákban előforduló váratlan szén- és gázkivetődések elleni küzdelem módszereit. A tudománynak még ennél is megtszélőbb feladata az, hogy megszabadítsa az embert a földalatti munkától. Erőfeszítéseket kell tenni a külfejtés tudományos alapjainak megteremtésére, valamint a szén földalatti elgázosítása technikájának továbbfejlesztésére.

Pártunk XIX. kongresszusa célul tűzi ki az ásványolaj- és gázbányászat és feldolgozás fokozását, az ásványolajfinomítás jelentős kimélyítését és a belőle nyert fehérárkú mennyiségének fokozását. Ezenkívül az irányelvek kimondják, hogy fejleszteni kell a mesterséges folyékony üzemanyag termelését, biztosítani kell a gázgyártás további fejlődését, a gáz háztartási célokra való felhasználásának, gépkocsi-üzemanyagként való alkalmazásának és vegyi anyagok nyerésére való felhasználásának kiszélesítését.

Az újabb ásványolaj- és gázlelőhelyek felderítésének feladata — különösen a Szovjetunió keleti vidékein — I. M. Gubkin akadémikusnak az ásványolaj keletkezéséről szóló elmélete továbbfejlesztésével szoros kapcsolatban oldandó meg. Erre az elméletre mind a mai napig nem fordítottak kellő figyelmet.

Az ásványolajbányászat fokozásának döntő tényezője a fúrás gyorsasága és mélysége, az ásványolajnak és a gáznak a föld mélyéből való maximális kivonása. Folytatni kell az olaj- és gázlelőhelyek kiaknázása tudományos alapjainak kidolgozását, hogy biztosítható legyen az ásványolaj és gáz maximális kivonása a föld mélyéből. Széleskörűen ki kell fejleszteni a lelőhelyen kívüli és lelőhelyen belüli elvizedés kutatását, továbbá a réteg filtrációs

sajátságainak fizikai és kémiai módszerekkel való emelésére irányuló munkálatokat. Különös figyelem fordítandó a turbofúrás technikájának intenzívebbé tételére és tökéletesítésére, valamint a mélyfúrás és a nagyobb mélységű fúrás új módszereinek kidolgozására.

Az ásványolaj feldolgozása terén a legnagyobb figyelmet arra kell fordítani, hogy kidolgozzuk a nyersolaj- és a pakuramaradványok elsőrangú minőségű üzemanyaggá, olajjá és vegyi anyagokká — a vegyi szintézis bázisává — való alapos átdolgozásának tudományos alapjait. A pakuramaradványok felhasználása hazánkban újabb sokmillió tonna értékes anyagot ad.

A mesterséges folyékony üzemanyaggyártásnak az ötéves tervben kitűzött kibővítése lehetővé teszi, hogy a modern technika további hatalmas mennyiségű, elsőrendű minőségű üzemanyag és olajtartalékokat nyerjen. A szén hidrogénezése a kémikusok kezébe nagymennyiségű, rendkívül értékes anyagot — fenolokat, könnyű, karburált hidrogéngázokat, stb. ad. Ki kell dolgozni a mesterséges üzemanyag-szintézis technológiai folyamatainak leginkább tökéletesített elvi sémáit, az ipari felhasználás számára hozzáférhető nagyaktivitású stabil katalizátorok alkalmazásával.

Az ásványolajfeldolgozás és ásványolaj-szintézis feladatai egész sor olyan, rendkívül lényeges problémát vetnek fel a szerves kémia terén, amelyek ennek a tudományágnak egyes növekvési pontjait meghatározzák. Ez mindenekelőtt a heterogén katalízis, amelynek az a végcélja, hogy megvalósítsuk a katalizátor szerkezetének meghatározását az adott kémiai folyamatra vonatkozóan. Másodsorban pedig, hogy széleskörűen tanulmányozzuk az anyagok átalakulása láncreakcióinak kinetikáját és az iparban való felhasználását, mindenekelőtt a kémiailag ismert szénhidrogénekét és kezdeményezzünk ilyen folyamatokat, különösen oxidációs folyamatokat. Továbbá: ki kell dolgozni a földgázok és az ásványolajfeldolgozási gázok alapján a legfontosabb ipari kémiai vegyületek szintézisének módjait és technológiáját.

E munkák végcélja az, hogy gyorsan és olcsón hozzájussunk motorüzemanyagokhoz, műanyagokhoz, műrostokhoz, festékekhez, gyógyszerekhez, stb.

Az ásványolajbányászat feladatai egész sor alapvető jelentőségű kérdést vetnek fel olyan elméleti tudományágak elé, mint a hidrodinamika és a gázdinamika, továbbá a folyadékáteresztés elmélete.

Széleskörűen ki kell fejleszteni pártunk XIX. kongresszusa irányelveinek megfelelően gépgyártásunkat. »Gyors ütemben fejlesszék a gépgyártást, amely az újabb hatalmas arányú technikai fejlődés alapja a Szovjetunió népgazdaságának minden ágában. Növeljék az öt év alatt körülbelül kétszeresére a gépgyártás, valamint a vas- és fémfeldolgozó ipar termelését.

A gépgyártás terén tekintsék különösen fontos feladatnak a villamoserőművek, a vas- és színesfémkohászati vállalatok, az ásványolajfeldolgozó, a mesterséges üzemanyagot előállító és vegyiipari vállalatok építkezéseinek ellátását gépi berendezésekkel. Fejlesszék tovább a víz- és gőzturbinák, generátorok, nagyfeszültségű berendezések és különféle vezérlőműszerek gyártását megfelelő mennyiségben, a nagy hő- és vízerőművek, a kohászati, ásványolajfeldolgozó és más üzemek számára, valamint nagy szerszámgépek és kovácsoló-sajtolóberendezések előállítására. (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga, Szikra, 1952. 356. lap).

Annak szükségessége, hogy modern, nagyteljesítményű, gyors és nagytermelékenységű gépeket állítsunk elő, újabb bonyolult feladatokat tűz ki gépészeti tudományunk elé, amelyek megoldása teljesen új számítási és

kísérleti módszereket kíván a gépek feszültségeinek, deformálódásának és rezgésének meghatározására. A kutatások konkrét objektumai adott esetben az olyan gépek, mint a nagyteljesítményű turbogenerátorok, vízturbinák, gőzturbinák, földkiemelőgépek, stb.

Ugyanakkor tovább kell fejleszteni az elméletet a kifáradási és ütési szilárdság, a magas és alacsony hőmérsékleteken való szilárdság terén, a rugalmasság elméletét összetett megterhelésnél, a lengés elméletét. Mindezeknél a munkálatoknál az élettartam meghosszabbításának és a gépek súlya csökkentésének követelményét kell szem előtt tartani.

Felmerül az a feladat, hogy megteremtsük a legfontosabb munkafolyamatok, továbbá a kopásellenállás, a kenés elméletét, ezenkívül pedig a gépezetek és szerelési egységek, automatagépek, automatikus és automata-gyárak tervezésének elméletét.

A gépgyártás igényeket támaszt a kémiával szemben is. A kémiának olyan nem-fémes anyagokat kell kidolgoznia, amelyek a fémek, sőt az acél szilárdságával bírnak, de amellet könnyű súlyúak, s alkalmasak felelős gépalkatrészek gyártására. Ez viszont megkívánja a nagymolekulájú vegyületek elméletének, valamint azok deformálódása elméletének továbbfejlesztését, amely figyelembe veszi a relaxáció jelenségeit, a polimerek fázisállapotának és a nagyfokúan orientált szerkezetek keletkezésének sajátosságait. Ugyancsak szükség van a gépek működése különleges feltételeihez alkalmazott kenőanyagok kidolgozása elméleti és gyakorlati kérdéseinek megoldására is.

Egymással szoros összefüggésben kell elvégezni a belsőégésű motorok munkafolyamatainak, az égési folyamat kémiájának, az üzemanyag összetételének és sajátosságainak, különösképpen a gáz motor-üzemanyagként való észszerű felhasználása módjainak elmélyült kutatását. Ebből a mechanika számára egész sor tudományos probléma következik, amelyek a folyadékok, gáz és szilárd részecskék keverékei mozgástörvényeinek tanulmányozásával függnek össze.

A motorok hasznos hatásfokának emelése, új típusú, nagyteljesítményű kompresszorok tervezése, új energiaforrások technikai felhasználása e problémák megoldása megkívánja a hidrodinamika, gázdinamika, kémiai és technikai termodinamika s különösen az égési folyamatok kinetikája terén végzett kutatások jelentős kifejlesztését.

Pártunk XIX. kongresszusának irányelvei óriási feladatokat tűznek ki a technológiai folyamatok automatizálása és a telemechanizáció elé. Az automatizáció és a telemechanizáció hatalmas mértékben emeli a munka termelékenységét, megszabadítja az embert a fárasztó fizikai munkától, ami a fizikai és szellemi munka közti lényeges különbség eltűnésének egyik feltétele. Az önállóan, az ember ellenőrzése mellett működő gépek, szerszám-gépek, sorok, automatikusan működő gyárak, energetikai berendezések, stb. létesítése: a kommunizmus építése korszakának jellegzetes tendenciája.

Az automatizáció és telemechanizáció kérdéseit széles alapokon az az iparágak sokféleségének megfelelően kell kidolgozni. Ezzel kapcsolatban szükségessé válik az automatika általános, tudományos alapjainak, az ellenőrzés és vezérlés új módszereinek, valamint olyan új technikai eszközöknek kidolgozása, amelyek a tudomány összes vívmányain alapulnak s széleskörűen felhasználják a tipizálás és egységesítés elveit.

Az automatika fejlesztése nagy követelményeket támaszt a technikai és elméleti fizika különböző területeivel, mindenekelőtt a rádiótechnikával, — különösen a rövid- és ultrarövidhullámú rádiótechnikával — az elek-

tronikával, elektrovakuumtechnikával szemben. Ez egyik példája a tudomány és a technika kétségtelenül intenzív növekedési pontjának.

Pártunk XIX. kongresszusának irányelvei nagy figyelmet szentelnek a híradástechnika kérdéseinek is. Nagy fontosságra tesz itt is szert a fizika és rádiótechnika problémáinak kidolgozása, ezenkívül pedig a rádióhullámok terjedése problémáinak és egész sor geofizikai, sőt kozmofizikai problémáinak megoldása is, amelyek az ionoszférát, a napfoltokat és a rádióasztrológia kérdéseit érintik.

Hatalmas feladatokat tűznek ki elénk Pártunk XIX. kongresszusának irányelvei hazánk energiaforrásainak további kihasználása terén: »A villamosítás terén biztosítják a villamoserőművek kapacitásának gyorsütemű növekedését, a népgazdaság és a lakosság növekvő villamosenergia-szükségletének teljesebb kielégítése és az erőműrendszerek tartalékainak növelése céljából.« (U. o. 353. lap).

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának a nagy Lenin szavaira emlékezve — »Kommunizmus — egyenlő: szovjethatalom, plusz az egész ország villamosítása«, — minden erővel ki kell szélesítenie az energetika tudományos problémáinak kutatását, miközben a legnagyobb figyelmet a Szovjetunió egységes magasfeszültségű hálózata felépítésével kapcsolatos kutatások kifejlesztésére fordítja.

A tudomány legközelebbi feladata az, hogy rendszeresen tanulmányozza a Szovjetunió különböző vidékeinek energiaforrásait, kidolgozza az energetikai rendszerek kölcsönhatásának tudományos alapjait. Nagyon fontos a villamosenergia észszerű felhasználásának problémája is — a mezőgazdaság céljaira, amelynek megoldása a legkülönbözőbb szakmájú tudósok, — biológusok, agronómusok, energiagazdálkodási szakemberek, kémikusok, stb. részvételét kívánja. Ide tartozik a helyi energiaforrások maximális kihasználásának problémája — helyi villamosenergetikai rendszerek létesítése útján, — épp úgy, mint a mezőgazdaság villamosításának problémája, az öntözéses mezőgazdaság területein létesítendő új energetikai központok — a villamosított gép- és traktorállomások — alapján.

Egyik legfontosabb feladat — a villamosenergia nagy távolságra való átvitele. E feladat megoldása lehetővé teszi, hogy felhasználjuk szibériai folyamaink óriási vízienergiatartalékait.

Ugyanakkor nem kerülhetnek le a napirendről, hanem ellenkezőleg, még fontosabbakká válnak azok a kutatások, amelyek a hőerőművek működése gazdaságosabbá tételére irányulnak. Ezek a közeli jövőben döntő szerepet fognak játszani a villamosenergia termelésében.

E feladat megoldásában a legfőbb irány — a magasabb paraméterű gőz alkalmazása és előkészület a még magasabbakra való átmenetre. E kérdésnél nagy jelentősége van a kohászati szaktudósok (új minőségű acélok előállítás), gépészek (a konstrukciók számítása alapjainak kidolgozása), valamint a kémikusok (»tisztá« gőz nyerése, küzdelem a kazánokban és a turbinák forgórészein lerakódó vízkő ellen, új hőközvetítők létrehozása) munkájának.

Ennél nem kevésbé fontos feladat a tüzelőanyag energokémiai komplex felhasználása a villamos erőműveknél, amely lehetővé teszi, hogy a tüzelőből kémiai szempontból értékes anyagokat (kátrányt és gázt) vonjunk ki. E feladat megoldása alap gondolatára nézve a termelés kooperációjára vonatkozó lenini útmutatás végrehajtását jelenti, azt amikor valamely termelési folyamat technológiai végpontja egyben egy másik, újabb folyamat kezdete is.

A gépészet mai helyzetének legfőbb jellemvonása, amely további fejlődését megszünteti — a fizikával való kapcsolata. A növekvési pontok a két tudomány határán helyezkednek el. Innen folyik az, hogy igen nagy jelentőségre tesznek szert a szilárd testek fizikájával kapcsolatos kutatások, szoros összefüggésben a szilárdság s különösen a rugalmasság, lassú alakváltozás és relaxáció kutatásával. Hasonló a helyzet az aero- és hidrodinamikában, ahol a gépészet és a molekuláris fizika gyümölcsöző kölcsönhatása megy végbe.

Nem szorul bizonyításra, hogy a modern tudomány és technika egyik hatalmas fejlődési területe az atommagfizika — az atommag szerkezetének, a mag energetikai szintjei kutatásának, az elemi részecskék keletkezésének és kölcsönhatásának stb. elmélete. Alig mérhető fel azok a perspektívák, amelyeket ez a tudomány nyit meg a természettudomány és a technika legkülönbözőbb területei előtt. Elsősorban természetesen az új energetikáról van szó.

Az elméleti és kísérleti atommagfizika által elért eredmények lehetővé tették, hogy magyarázatot nyerjünk az atomban és magjában végbemenő jelenségek számos törvényszerűségére. Azonban a modern fizika egész sor alapvető kérdése még távolról sem oldódott meg. Ezek megoldása új fejlődési fokot jelent a fizikában és új távlatokat nyit számos tudományág számára.

Az anyag tulajdonságainak tanulmányozása, a kvantum-törvényszerűségek feltárása és megértése szempontjából nagyjelentőségűek azok a kutatások, amelyeket az abszolút zérót megközelítő hőfokokon végeznek. Ilyen körülmények között az anyagnak olyan tulajdonságai nyilvánulnak meg, mint a maximális vezetőképesség, túlfolyékonyság, amelyek intenzívebb hőmozgás esetén eltűnnek.

A fizikai tudományok komplexumának, a gépészetnek, a műszaki tudományágak egész sorának fejlődése a matematika fejlődésével függ össze.

A mélyreható matematikai kutatások, mind nagyobb szerepet töltenek be nemcsak az olyan szomszédos tudományágakban, mint a fizika és a mechanika, hanem a technika számos konkrét feladatának megoldásában is. A matematikának olyan ágai, mint a differenciál-egyenletek elmélete, a valószínűségszámítás, a függvényanalízis, függvényelmélet s más területek a fizikával, mechanikával és technikával szoros kölcsönkapcsolatban fejlődnek s a tudomány általános fejlődése megkívánja azok mélyreható kidolgozását.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának kötelessége, hogy minden erőfeszítéssel fokozza a figyelmet az elméleti tudomány alapvető problémáinak kidolgozására, amelyek új utakat világítanak meg s a gyakorlat számára új távlatokat nyitnak.

Nagy feladatokat tűznek pártunk XIX. kongresszusának irányelvei a szovjet kémikusok elé. Az irányelvek kimondják: »A vegyiparban biztosítsák műtrágya, a szóda és a mógumi termelésének minél gyorsabb ütemű növelését, s fordítsanak különös figyelmet a mógumigyártásnak a földgázok felhasználásával történő nagyarányú fejlesztésére.

Növeljék a műanyagok, festőanyagok és műselyem-alapanyagok termelését, s bővítsék az egyéb vegyitermékek választékát. Fejlesszék a színes-fémpótló műanyagok termelését.

Gondoskodjanak az ammóniák, kénsav, mógumi, szintetikus szesz, szóda, műtrágya, különösen a szemcsés műtrágya és a növényvédő vegyszergyártás termelési kapacitásának növeléséről.« (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga. Szikra. 1952. 357. lap). Továbbá: »Vezessék be széles körben az oxigént a különböző iparágak gyártási folyamataiba...« (U. o. 358. lap),

majd pedig a következő pontban: »Minden módon biztosítsák a papír-celulóze... favegyészeti és hidrolizist alkalmazó ipar fejlesztését.« (U. o.)

Ezzel kapcsolatban nagy jelentősége van hazánk legnagyobb sólelőhelyei fiziko-kémiai vizsgálatának abból a célból, hogy meghatározzák azok komplex kihasználásának módjait, továbbá a mélyfúrás útján nyert vizek és a tengervizek vizsgálatának, abból a célból, hogy fokozhassuk a műtrágyák, szóda, nátriumszulfát, magnézium- és bórsók előállítását.

A különlegesen értékes technikai tulajdonságokkal bíró új ötvözetek és anyagok előállításának problémája összefügg a ritka és szórványosan előforduló elemeknek, mint ezen ötvözetek és anyagok fontos, döntő jelentőségű komponenseinek alkalmazásával. Ezen a téren a technika fejlődése során egyre nagyobb igényekkel fog fellépni. Olyan elemek, mint a króm, molibden, wolfram, titán, cirkonium, germanium, szelén, tellur stb. mind nagyobb szerepet fognak betölteni. A lehetőségek itt még távolról sem merültek ki, tekintve, hogy számos ritka és szórványosan előforduló elem alkalmazási területét még távolról sem mértük fel kellőképpen.

A földtan, ásványtan, geokémia, kohászat és gépgyártás, a vegyipar erőteljesen követeli az analitikai kémia fejlesztését, annak expressz és automatikus elemzési módszereivel, amelyek lehetővé teszik a termelési folyamat automatikus, folyamatos ellenőrzését.

A szerves kémia, amikor igyekszik kielégíteni a gyakorlatnak az anyagok hő- és vegyi ellenállásával kapcsolatos, egyre növekvő igényeit, sikeresen bevonta szintézisbe az olyan elemek széles körét, mint a szilícium, fluor, foszfor, fémek és így hőellenálló gumikat és olajokat, műanyagokat, a platinánál kémiai szempontból ellenállóbb, tartós szerves üvegeket, rovarirtó anyagokat, flotációs reagenseket stb. dolgozott ki.

A szemünk előtt megszületett szilikon-kémia és szilikon-technológia példáján, amelynek alapja olyan anyagok létrehozása, amelyekben az olajok, kaucsukok, műanyagok molekuláinak váza úgy épül fel, mint az ásványokban, egymás után következő szilícium- és oxigénatomokból, nem pedig szénláncokból, mint a közönséges szerves kémiában, láthatjuk az ásványi-szerves kémia megszületését.

A szerves kémia féltermékei és termékei — szintetikus kaucsuk, műanyagok és gyanták, műrostok, műbőr, festékanyagok, gyógyszerek, emulgátorok, lágyítószerke, szappanok és flotációs reagensek, stb. földgázból, szénből és ásványolajból, mint elsődleges nyersanyagból való szintézise módszereinek és technológiájának kidolgozásával kapcsolatos feladatokat már fentebb említettem.

A meghatározott célú anyagok nyerése megkívánja, hogy elsősorban kidolgozzák a szintézis módszereit szerves-kémiai és fizikai-technikai vonatkozásaiban. Teljes nagyságukban felmerülnek a gáz- és folyadékreakciók kinetikai elmélete kidolgozásának feladatai, a gyakorlat számára fontos folyamatok mechanizmusa tanulmányozásának, a láncreakciók irányítása, azok ellenkatalizálása, megindítása elmélete, a katalízis elmélete kidolgozásának szükségessége.

Ezek a kérdések szorosan kapcsolódnak a kémiai folyamatok automatizálásának kérdéseivel s egyszersmind megkövetelik annak az elméletnek továbbfejlesztését, amely összeköti a molekulák szerkezetét és reakciókészségüket.

Tanulmányozni kell a kémiai folyamatokra gyakorolt olyan fizikai hatásokat, mint az igen nagy nyomás, a sugárzás stb.

A növekvési pontok külön területét kell, hogy képezze a nagymolekulájú vegyületek kémiája és fizikája, amelyek az előre megadott tulajdonságú anyagok létrehozásának végtelen technikai lehetőségeit rejtik magukban. Itt széles és még alig kidolgozott tere nyílik azoknak az elméleti kutatásoknak, amelyek a molekulák kölcsönhatásaira, tulajdonságaira és viselkedésére, az anyag fizikai és kémiai tulajdonságaira vonatkoznak, továbbá a mesterséges nagymolekulájú vegyületek keletkezésének folyamataira.

Fontos növekvési pontot képeznek itt az ioncserélő gyanták, amelyek máris széleskörű technológiai alkalmazást nyertek. Valószínű, hogy az olyan nagymolekulájú anyagok jelentősége, amelyek egyidejűleg töltik be a kémiai apparátus és reagens szerepét, nem korlátozódik az ioncserére, hanem nagy jövő vár rájuk.

A szerves kémiának nagykiterjedésű területe a természetes biogén vegyületek tanulmányozása és alkalmazása erdőségeink célszerű kihasználására, valamint abból a célból, hogy a leghaladottabb módszerekkel nyerjünk cellulózt, glükózt, alkoholt, viszkózát, műanyagokat és egész sor más vegyészeti terméket.

Feladattá válik olyan új, óriási mennyiségben rendelkezésünkre álló szerves nyersanyagfeleségek felhasználása, mint a tengeri algák, a mezőgazdasági hulladékok pentozánjai, a palák kénvegyületei, stb.

Egész sor élettanilag aktív gyógyászati anyag — a penicillin, sztreptomycin és más antibiotikumok, alkaloidok, valamint egyes vitaminok természetes anyagokból nyerődnek. Erősen ki kell fejleszteni a biogén anyagok felhasználását és kutatását, valamint ezek és analóg anyagaik szintézisét. E kérdések szorosan kapcsolódnak a biokémiához.

Pártunk XIX. kongresszusának irányelvei előírják az élelmiszeripar termelésének növelését, valamint az élelmicikkek minőségének további javítását. Ennek megfelelően a biokémiának és a mikrobiológiának biztosítania kell az élelmicikkek elkészítése és romlástól való megóvása technológiája tudományos alapjainak kidolgozását. Széleskörű kutatásokra van szükség az enzimológiában, az enzimek és enzimrendszerek hatása, szerkezete és természete, aktivitásuk okainak kutatása terén, továbbá az enzimatiszmatikus folyamatok fizikai kémiája és mechanizmusa, a természetben lezajló enzimatiszmatikus folyamatokba való irányított beavatkozás lehetőségei terén (többek között a legfőbb folyamatban, a fehérjék szintézisében).

A biológiának biztosítania kell a mezőgazdasági gyakorlat szükségleteinek kielégítését, amely elé pártunk XIX. kongresszusa hatalmas feladatokat tűzött ki.

Biztosítani kell a talajok legjobb kihasználását a nem-feketeföld-övezetben és az öntözési mezőgazdaságot folytató vidékeken. E célból fokozottan kell tanulmányozni a talajképző folyamatoknak és a növények gyökértáplálkozásának egész sor biológiai tényezőjét, továbbá ki kell dolgozni a talajok termékenysége irányított emelésének alapjait, amely végső soron lehetővé teszi a talajképződési folyamat még alaposabb megismerését, a talajok irányított átalakítása és még termékenyebbé tétele elméletét. Igen nagy jelentősége lesz a központi nem-feketeföld-övezet podzol-talajai és szikes területei termékenysége megjavításának, továbbá azon intézkedések kidolgozásának, amelyek a déli területek talajai eróziójának leküzdésére irányulnak.

A szovjet tudomány feltárta a növények gyökértáplálkozásának újabb törvényszerűségeit — amely szerint a gyökerek asszimilálják a talaj szén-

dioxidját és más tápanyagait a rizoszféra és a gyökerek kiválókató funkcióinak aktív segítségével.

E kérdések további kutatása lehetővé teszi, hogy teljesen új alapokra helyezzük a különböző növények termése emelésének problémáját. Mélyrehatóan ki kell dolgozni a mikro-trágyázás kérdéseit.

Ki kell szélesíteni az elmúlt földtani korszakok szerves világának tanulmányozását, meg kell világítani az élet történetét és a szerves fejlődés törvényszerűségeit. Tekintve, hogy a Föld története elválaszthatatlan az élet történetétől, e munkák fontosak mind a földtan, mind a biológia számára. Ebből új növekedési pontok keletkeznek a biológiai tudományban, következőleg pedig új feladatok merülnek fel zoológusaink, talajtani szakembereink, botanikusaink és paleontológusaink számára.

E kérdéseket, épp úgy, mint más tudományos kérdéseket a helyi tudományos intézmények, ipari kutató intézetek, akadémiai fiókinézetek stb. széleskörű bevonásával kell megoldani.

Ki kell mélyíteni a szervezetek irányított megváltoztatása elméleti alapjainak kidolgozására irányuló munkálatokat, s ezen az alapon új módszereket kell keresni az öröklődési folyamat irányítására, állattenyésztésünk fejlesztése és a mezőgazdasági növények termésátlagának további emelése céljából.

Nagy jelentőségre kell szert tennie a mezőgazdasági kártevők és gyomnövények elleni küzdelemnek. E téren a kémiai szerek szerepének növekedését kell várunk. Az utóbbiak közt számítani kell olyan anyagokra, amelyek elenyészően kicsiny koncentrációkban és szelektíven (minden valószínűség szerint a biokémiai folyamatokban) hatnak a metabolitok kiszorításának elve alapján, s ez új feladatokat tűz ki a növény- és rovarélettan elé.

E feladatok hozzákapcsolódnak az orvostudomány és a fiziológia azon elméleti feladataihoz, amelyek az antibiotikumok hatása lényegének kutatására irányulnak s összefüggnek a különböző bonyolultságú szervezetekben és ezek szerveiben végbemenő anyagcsere-folyamatok széleskörű tanulmányozásával.

A biológia terén folyó elméleti munkák közül különösen nagyjelentőségű az anyagcsere-folyamatok, kiváltképpen a fehérje bioszintézise folyamatának, a fermentek keletkezésének, a nem-sejtes és sejtes élőanyagnak az anyagcsere folyamán való keletkezése tanulmányozása.

A materialista micurini tan győzelme a reakciós weismanizmus—mor ganizmus felett, széles utat nyitott a szovjet biológia fejlődése előtt, az élő természet törvényeinek elsajátítása és a kommunizmus építésének céljaira való felhasználása útján.

Az öröklésre vonatkozó materialista tan fejlődése megteremtette az előfeltételeket a faj-probléma kidolgozásához s ennek alapján a fajon belüli és a fajok közötti összefüggések feltárásához, ezek irányítása céljából. Az élőanyagról szóló tan új, magasabb fokot jelent a szovjet biológiai tudomány fejlődésében. Elősegíti a fehérje, a szövetek regenerációja, a sejtek genézise stb. problémáinak megoldását. E téren egyik legfontosabb feladat a molekuláris vegyületek bonyolult biokémiai rendszerekké való átalakulása törvényszerűségeinek feltárása, amely rendszerek kialakult koordinált anyagcsere-funkciókkal rendelkeznek, továbbá az élőanyag keletkezése és kialakulása útjainak tisztázása. Rendkívül érdekesek a mikroorganizmusok, vírusok biológiájának és biokémiájának problémái, továbbá a biológiai eredetű mikrostruktúrák funkcionális biokémiájának problémái.

Az anyagcsere és az élőanyag keletkezése újabb törvényszerűségeinek feltárása még jobban meg fogja szilárdítani a szovjet biológia elméleti pozícióit és kiszélesíti a materialista dialektika természettudományi alapjait.

A tudomány intenzív növekedésének egy másik hatalmas területe a szervezetekben az anyagcserefolyamat alatt keletkező fizikai jelenségek tanulmányozása és a fizikai tényezőknek a szervezetek élettevékenységére gyakorolt hatásának tisztázása. E kérdések kidolgozása lehetővé teszi, hogy megállapítsuk a különféle energiafajtáknak az élő szervezetekben végbe menő asszimilációja, transzformációja és migrációja sajátosságait, valamint az ionizáló sugárzások, ultrahang, ultrarövid hullámok és más fizikai tényezők biológiai hatásának törvényszerűségeit. Különösen nagy figyelem fordítandó a nagyon erős fizikai tényezőknek a modern technika eszközeivel dolgozó emberre gyakorolt hatása vizsgálatára. A biofizika problémáinak megoldása lehetővé teszi a legmagasabb technika legújabb vívmányainak még nagyobb sikerrel való alkalmazását.

Különös jelentősége van annak, hogy tisztázzák a zöld növények szén-sav-asszimilációjának, mint a természetben lefolyó legfontosabb szintézis folyamatnak mechanizmusát. E folyamat tisztázása új távlatokat nyit a mezőgazdasági tudomány előtt. Egy másik, vizsgálandó fontos folyamat — a nitrogénnek a baktériumok által történő asszimilációja.

A tudomány gyors fejlődésének egyik hatalmas területe a pavlovi fiziológia. Rendkívüli jelentősége van az idegtevékenység és az anyagcserefolyamatok kölcsönviszonya tanulmányozásának, valamint az agykéreg és legközelebbi kéregalatti területei közti kapcsolat tanulmányozásának, amely az egész szervezet megismerésének alapja mind normális, mind patológus állapotban, a külső környezettel való kölcsönviszonyában. Nagyon fontos meghatározni az idegrendszernek az anyagcserefolyamatokra gyakorolt irányító hatása törvényszerűségeit, azok kölcsönös összefüggésében és a külső körülményektől függően. E problémák megoldása, valamint az idegrendszer felsőbb részeinek tevékenysége közti kölcsönhatás tisztázása, a vérkeringés, emésztés, belső szekréció szerepének tisztázása lehetővé teszi a szervezet megfelelőbb táplálása és gyógyítása alapjainak megteremtését. Ezzel az idegtevékenység pavlovi fiziológiája az egész élettan középpontjába kerül.

Ámde a tudománynak az a területe, amelyet a felsőbb idegtevékenység pavlovi tana határoz meg, ennél jóval szélesebb. Sztálin útmutatása alapján, mely szerint nem léteznek a nyelvi anyagtól, a nyelvi »természeti anyagtól« mentes csupasz gondolatok s hogy a gondolat realitása a nyelvben nyilvánul meg, a második jelzőrendszerrel kapcsolatos pavlovi tanítás rendkívül nagyjelentőségűvé válik mind a természettudományok, mind pedig a társadalmi tudományok számára. Ez a tanítás a természettudomány és egész sor társadalmi tudomány eddig példa nélkül álló és hatalmas jelentőségű érintkezési pontját határozza meg. Ezért a Szovjetunió Tudományos Akadémiája tudósainak kötelessége, hogy minden erővel feljesszék a második jelzőrendszerrel szóló pavlovi tant.

A kommunizmus építésének pártunk XIX. kongresszusa határozataiban lefektetett hatalmas terve nagy feladatokat tűz ki olyan tudományágak elé is, mint a csillagászat, tengeri és atmoszférikus fizika, örökfagykutató, paleontológia, a zoológia és botanika különböző ágai, a fizikai kémia területe és sok más.

Pártunk XIX. kongresszusának határozatai és J. V. Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című munkája meghatározzák a közgazdasági elmélet terén folytatandó további tudományos munka programját. Arra van szükség, hogy a szovjet közgazdászok mélyrehatóan tanulmányozzák a társadalom fejlődésének törvényszerűségeit, elméletileg általánosítsák a hatalmas konkrét anyagot, abból a célból, hogy a tudományos munkák eredményeit felhasználhassák a kommunizmus építésének gyakorlatában.

A közgazdászok kutatómunkájának arra kell irányulnia, hogy vizsgálják a gazdasági törvények hatásának körét, az egyes törvények építő, vagy romboló hatását, valamint azt, hogy miképpen biztosítható a legnagyobb tér a törvények olyan hatása számára, amely megfelel a társadalom érdekeinek.

A termelési viszonyok és a termelőerők kötelező összhangja törvénynek J. V. Sztálin elvtárs által történt sokoldalú megvilágítása és mélyreható tudományos elemzése felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújt a szovjet közgazdászoknak a szovjet gazdasági élet mélyén végbemenő folyamatok tanulmányozásában, a szocialista társadalom termelési viszonyai és rohamosan fejlődő termelőerői között egyre növekvő ellentmondások tisztázásában, ezen ellentmondások leküzdésére irányuló intézkedések megtalálásában, a termelési viszonyoknak a termelőerők növekedésével való összehangolása útján.

A szocializmus Sztálin elvtárs által megfogalmazott gazdasági alaptörvényéből az következik, hogy a legfontosabb problémák, amelyeket a szovjet közgazdászoknak rendszeresen tanulmányozniuk és kidolgozniuk kell, a szocialista termelés legmagasabb technikai alapon, az egész társadalom szüntelenül növekvő anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése céljából való szakadatlan növelésének és tökéletesítésének problémája.

A modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének megfogalmazása közgazdászainkat felhívja a kapitalizmus általános válságának mélyreható tanulmányozására a mai helyzetben, továbbá ezzel kapcsolatban a kapitalista országok dolgozói fokozódó elnyomorodásának és tönkremenésének, a gyarmati és függő országok népei leigázásának és rendszeres fosztogatásának, a kapitalista országok népgazdasága militarizálásának és a köztük lévő ellentmondások kiéleződésének tanulmányozására.

A népgazdaság tervszerű (arányos) fejlődése törvényének megfelelően a szovjet közgazdászok kötelesek alaposan foglalkozni a népgazdaság egyensúlyának problémáival, idejekorán fel kell ismerniük a szocialista termelés bármely ágában mutatkozó esetleges aránytalanságokat, meg kell jelölniük azok idejekorán való kiküszöbölésének útját.

A J. V. Sztálin által kidolgozott programtétel a kommunizmusba való átmenet előkészítésének három előzetes feltételéről arra kötelezik a szovjet közgazdászokat, hogy erőfeszítéseiket összpontosítsák a szocialista termelés szakadatlan növekedése tartalékainak feltárására, a kolhoztulajdon öszznépi tulajdon színvonalára való emelése konkrét útjainak meghatározására, a társadalom gyorsiramú kulturális fejlődése maximális lehetőségeinek megállapítására.

A szovjet közgazdászok nagyfontosságú feladata, hogy tanulmányozzák a demokrácia és szocializmus táborának országai közti gazdasági együttműködést és világgiaucuk fejlesztését.

Új, felelős feladatok várnak a szovjet filozófiai tudományra. E feladatok közé tartozik mindenekelőtt a szocialista építés tapasztalatainak és a kommunizmus országunkbani építése perspektíváinak elméleti általánosítása. Alapvetően fel kell dolgozni a város és a falu, a szellemi és fizikai munka közti lényeges különbségek megszüntetésének problémáját, továbbá az egyén sokoldalú fejlesztésének problémáit a szocializmusban és a kommunizmusban, a társadalom kulturális fejlődésének, mint a kommunizmusba való átmenet előkészítése egyik legfőbb feltételének problémáját. Több figyelmet kell fordítani a társadalmi fejlődés törvényéről és azoknak a társadalom érdekében való felhasználásáról szóló kérdések kidolgozására.

Ki kell küszöbölni azokat a helytelen nézeteket, amelyek bizonyos mértékben elterjedtek a szovjet filozófusok között: a szovjet társadalom fejlődéstörvényének szubjektív értelmezését, a termelési viszonyok és a termelőerők teljes összhangjának metafizikus értelmezését a szocializmusban, a köztük lévő ellentmondások tagadását. Fokozni kell a munkát az általános szociológiai törvények és az egyes formációk speciális fejlődéstörvényei közötti kapcsolat, továbbá az objektív törvények és az emberek tudatos tevékenysége közti összefüggés kérdéseinek kidolgozása terén is. A filozófusoknak jelentősen nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a termelőerők és a termelési viszonyok kölcsönhatásának kérdésére, mind a szocializmust megelőző társadalmi formákban, mind pedig — elsősorban — a szocializmusban. Mélyrehatóan tanulmányozni kell az ideológia különböző területeinek fejlődéstörvényeit, s különös figyelem fordítandó a marxista-leninista esztétika kérdéseinek kidolgozására.

A szovjet filozófusoknak, épp úgy, mint a társadalmi tudományok többi ágaiban dolgozó tudósoknak aktív és éles küzdelmet kell folytatniuk a mai burzsoá ideológia ellen, fel kell tárniuk e reakciós ideológia kapcsolatát a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének hatásával.

A szovjet történettudomány egész sor új problémát vetett fel és dolgozott ki, amelyek megoldása csakis a társadalom fejlődéséről szóló marxista-leninista tanítás alapján vált lehetővé.

A szovjet történettudomány legnagyobb eredménye a dolgozó tömegek forradalmi mozgalmi történetének, különösen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előkészítése és végrehajtása történetének feldolgozása.

A történettudomány általános feladata, hogy megszilárdítsa kapcsolatait a kommunizmus építésének gyakorlatával országunkban, s emelje a tudományos produkció elméleti színvonalát. Ki kell bővíteni a kapitalista országok új- és legújabbkori történetével foglalkozó művek, de elsősorban a szovjet társadalom történetét feldolgozó munkák kiadását.

Ki kell dolgozni J. V. Sztálin »Marxizmus és nyelvtudomány« és »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című munkáiból folyó olyan nagyfontosságú problémákat, mint a termelési viszonyok és a termelőerők jellege kötelező összhangja törvényének megnyilvánulása és az anyagi javak termelőinek helyzete különböző történelmi korszakokban, az alap és a felépítmény kölesönkapcsolata és az utóbbi aktív szerepe, a szláv-ság eredete, az orosz kultúra és társadalmi gondolkodás története.

Folytatni kell azokat a régészeti kutatásokat, amelyek az elmúlt évtizedek során már nagyszabású eredményeket adtak; ezeknek köszönhető, hogy ismertté vált a Szovjetunió csaknem valamennyi népének őstörténete és fény derült az ősi Oroszország magasfokú kultúrájára.

A nyelvtudomány terén még nagyobb erőfeszítéseket kell tenni az elméleti kérdéseknek J. V. Sztálin »Marxizmus és nyelvtudomány« és »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« című alapvető műve alapján való kidolgozására. Elsősorban kutatásokat kell végezni a nyelvfejlődés első törvényeivel kapcsolatban és ki kell dolgozni a Szovjetunió népei nyelvének normalizálása és továbbfejlesztése kérdését. A szovjet nyelvtudomány további fejlődésének olyan központi problémákra kell összpontosulnia, mint a különböző nyelvek történelmi és összehasonlító-történelmi nyelvtanai, a szótárügy elmélete és gyakorlata, nyelv és gondolkodás, a szépirodalom nyelve, a beszéd kultúrája, a nyelv története a nép történetével összefüggésben.

A szovjet irodalomtörténészeknek és művészettörténészeknek ki kell mélyíteniük az elméleti problémák kutatását és fokozniuk kell a harcot a mai reakciós, burzsoá irodalomtörténet és művészettörténet ellen, biztosítaniuk kell a tipikus problémájának alapos kidolgozását, G. M. Malenkovnak a XIX. pártkongresszuson mondott beszédében foglalt útmutatása alapján. Különös figyelem fordítandó a szatirikus műfaj tanulmányozására az irodalomban, amely egyébként nem tükröződik kellőképpen a Nyelv- és Irodalomtudományi Osztály terveiben.

Irodalom- és művészettörténészeink egyik legfontosabb feladata, hogy konkrétan kidolgozzák a szovjet drámaírást, mindenekelőtt a konfliktus problémáját. A legfontosabb problémáknak a mai szovjet irodalom és művészet anyaga alapján való kutatása közelebb hozza majd az irodalom- és művészettörténeti tudományt íróink, kritikusaink és művészeink alkotó gyakorlatához.

El kell készíteni teljes értékű munkákban a szovjet orosz irodalom, a szovjet művészet történetét, a szövetségi köztársaságok akadémiáival együttesen tudományos munkákat kell előkészíteni, amelyek a Szovjetunió népeinek irodalomtörténetével és folklorjával foglalkoznak. Nagyon fontos a szovjet textológia elveinek kidolgozása.

Komoly feladat a népi demokratikus országok és a nagy Kína irodalmának tanulmányozása, valamint a kapitalista országok mai irodalmában fellelhető haladó irányzatok vizsgálata.

A nagy népgazdasági és elméleti problémákat lehetetlen felvetni és megoldani anélkül, hogy gyökeresen ne javítanánk meg a tudósok között folyó ideológiai munkát, anélkül, hogy a tudósok ne tanulmányoznák fáradhatatlanul a marxi-lenini elméletet.

»Kádereink kivétel nélkül kötelesek mindent megtenni ideológiai színvonaluk emelésére, kötelesek elsajátítani a párt gazdag politikai tapasztalatait, hogy ne maradjanak el az élettől és a párt feladatainak magaslatán álljanak«, — mondotta G. M. Malenkov a párt XIX. kongresszusán. (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga, Szikra, 1952. 112. lap.)

Az ideológiai kérdések lebecsülése jellemzi többek között néhány, a természettudományok egyes speciális területein dolgozó tudósunkat. Ideje, hogy véget vessünk az ideológiai kérdésekben való ilyen magatartásnak, ideje megérteni, hogy a marxista-leninista elmélet alkotó elsajátítása nélkül nem fejleszhető tovább egyetlen tudományág sem.

A filozófiai kérdések terén tanúsított hanyagság, vagy tudatlanság gyakran egy-egy kutató sokévi erőfeszítéseit hamis útra terelheti s ezzel a szovjet tudománynak óriási veszteséget okozhat. A tudományos irányzatok filozófiai elemzésének semmibevétele könnyen oda vezethet, hogy a burzsoá tudomány reakciós elméleteinek uszályába kerülnek s elvesztik azt a

képességet, hogy megkülönböztessék a rothadtat az egészségestől. Mint ismeretes, ilyen helyzet következett be nálunk a biológia területén (genetika) és a strukturális kémia terén (rezonancia elmélet).

Mint ismeretes, a külföldi fizikában a legvadabb machizmus ütött tanyát. Ez megnyilvánul a tudomány olyan elfogadott terminusaiban is, mint az »annihiláció«. Ugyanakkor annak ellenére, hogy a szovjet fizikusok, élükön az elhunyt Sz. I. Vavilovval nagy kritikai és alkotó munkát végeztek, ezen a téren még mindig előfordul zavar, még az alapfogalmak s azok kölcsönös kapcsolatainak terén is.

A burzsoá tudomány kritikátlan nyomonkövetése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a tudományban pangás áll be, letér az elért magaslatok fő útvonaláról másodrendű jelentőségű ösvényekre s végül az áltudomány álláspontjaira téved.

G. M. Malenkov a XIX. kongresszuson mondott beszédében rámutatott, hogy az ideológiai munka elégtelen irányítása és tartalma ellenőrzésének hiánya miatt a tudományos és más ideológiai intézmények munkájában, a tudományos művekben gyakran találhatók komoly hibák és torzítások.

Pártunk XIX. kongresszusa küldötteinek felszólalásaiban igazságos bírálatnak vetették alá a »Voproszi isztorii« című folyóiratot eszmei, elméleti hibái miatt, továbbá a Történettudományi Intézetet. A Történettudományi Intézetben több szerzőnek az oroszországi nemzeti mozgalmak értékelésével kapcsolatos burzsoá-nacionalista nézetei támogatásra találtak. Az Intézet munkatársai könyvekben és cikkekben nem mutattak rá a nem-orosz népek Oroszországhoz való csatlakozásának haladó szerepére. Az Intézet nem indított harcot a burzsoá nacionalizmusba való visszaesés ellen, amely a történettudományi irodalomban, többek között egyes disszertációkban tapasztalható volt. Az Intézet által kiadott több munkában a tudományos, elméleti elemzést a tények egyszerű felsorolása helyettesítette. A munkák minőségét gyakran a hazug »akadémizmus« ismérvei alapján állapították meg. Az Intézetben mind a mai napig nem fordítottak kellő figyelmet a szovjet történelem és a legújabbkori történelem problémáinak kidolgozására, valamint a káderek kiválasztására a területek számára.

A Történettudományi Intézetet és a »Voproszi isztorii« című folyóiratot a XIX. pártkongresszuson ért bírálattal kapcsolatban a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Elnöksége 1952. október 17-én meghallgatta a folyóirat szerkesztőbizottságának beszámolóját és több konkrét intézkedést tett munkájának megjavítására. Az Elnökség külön bizottsága foglalkozott a Történettudományi Intézet munkájának tanulmányozásával.

Az Elnökség alaposan megvizsgálta a Keleti Intézet tevékenységét is. A Történettudományi és Filozófiai Osztály vezetősége külön bizottságok segítségével ellenőrizte az osztályhoz tartozó intézetek 1952. évi tervteljesítését és megvizsgálta az intézetek öt leningrádi fiókjának tevékenységét.

A Pravda 1952. november 17-i száma »Fejlesszük ki a kritikát és a vélemények harcát a tudományban« című vezércikkében igazságosan feltárta az ideológiai munka komoly fogyatékosságait a fizika, talajtan, valamint a társadalmi tudományok terén. A cikk megjegyezte, hogy mind a mai napig nem vitatták meg a modern fizika egyes alapvető módszertani kérdéseit. Gyengén fejlődik a kritika a talajtan terén. A társadalmi tudományok egyes területein elmaradtak az élettől. Nagy elmaradás tapasztalható a filozófiában, különösen a természettudomány filozófiájában.

A szovjet közgazdászok, többek közt a Közgazdaságtudományi Intézet tudományos munkatársai egész sor tudományos munkájukban — amint már említettük — olyan, a marxizmus számára idegen nézeteket fejlesztettek ki és propagálták, hogy a gazdasági törvényeket a szovjet állam »teremti meg«, a népgazdasági tervezésnek a szovjet gazdasági élet fejlesztésében betöltött szerepét szubjektivistá, voluntarista módon értelmezték, azt állították, hogy az áruviszonyok és az értéktörvény hatása kiterjed az egész szocialista termelésre és forgalomra.

A »Voproszi ekonomiki« című folyóirat, amelynek hivatása, hogy küzdjön a marxista-leninista közgazdasági elmélet tisztaságáért, nem volt a helyzet magaslatán. A folyóirat nem vette figyelembe J. V. Sztálinnak az 1951-es vitáival kapcsolatban elhangzott, közgazdasági kérdésekre vonatkozó megjegyzéseit és 1952. 4. számában A. D. Kurszkij tollából dicsérő bírálatot közölt I. A. Gladkov két könyvéről, amelyek a népgazdasági tervezés történetét voluntarista, szubjektivistá nézőpontból írják meg. Ezzel kapcsolatban I. A. Gladkov visszaélt állásával — (a kritikai és bibliográfiai rovat vezetője és a folyóirat szerkesztőbizottságának tagja).

A jogtudomány terén még sok a hiba és fogyatékoság. E fogyatékoságokról említés történt a XIX. pártkongresszuson és a pártsajtóban. A szovjet jogtudósok nem fordítanak elég figyelmet arra, hogy kidolgozzák a jog és állam legfontosabb kérdéseit J. V. Sztálinnak az alapról és felépítményről szóló tanítása alapján, nem nyújtanak elég gyakorlati segítséget a törvényhozó szerveknek, bírósági és ügyészségi szerveknek, nem vetik fel előttük a szovjet állam és jog időszerű kérdéseit. Gyengén folyik a harc a burzsoá ál-jogtudomány reakciós elméletei ellen, amely az imperialisták hódító politikáját szolgálja ki.

Jogtudósaink számos munkájában idealista és szubjektivistá jellegű hibák vannak. Az Izvesztija 1953. január 23-i szerkesztőségi cikkében helyesen jegyezte meg, hogy a jogtudomány nem kielégítő helyzetéért a legfőbb felelősség az Össz-Szövetségi Jogtudományi Intézet mellett a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogtudományi Intézetét és a fenti intézetek elméleti sajtószervét, a »Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo« (Szovjet állam és jog) című folyóiratot terheli.

A »Kommunyiszt« című folyóirat helyesen mutatott rá a Tudományos Akadémia irodalomtudományi intézeteinek elmaradására a szovjet irodalom tanulmányozása terén s arra, hogy »A szovjet irodalom rövid története« kiadását megengedhetetlenül halasztják. A pártsajtó bírálta a tipikussal kapcsolatos helytelen nézeteket, amelyeket L. I. Tyimofejev és V. A. Kovaljov, az Akadémia intézeteinek munkatársai fejtettek ki előadásaikban.

Szocialista ideológiánknak a tudomány minden területén való megszilárdulását szakadatlan harcnak kell kísérnie a mai burzsoá áltudomány ellen, amely a háborús uszítók bűnös célkitűzéseit szolgálja. A szovjet tudósoknak a tudomány minden területén erélyesen le kell leplezniök a reakciós elméleteket, áramlatokat, nézeteket, bármilyen öltözetben is jelenjenek meg.

»Sohasem szabad elfelejtenünk, — mondta G. M. Malenkov — hogy a szocialista ideológia befolyásának legkisebb gyengülése is a burzsoá ideológia befolyásának erősödését jelenti.« (U. o. 109. lap)

A szovjet tudósok becsületbeli ügye, hogy győzelmes harcot folytassanak a burzsoá ideológia ellen. Ez a harc elősegíti a szovjet tudomány legfőbb útjainak és alapvető feladatainak kijelölését, segíti abban, hogy elfoglalja az első helyet a világ tudományában.

A legfontosabb feladatok egyike, amelyeket a Párt XIX. kongresszusa jelölt meg, a káderek kiválasztásának, elosztásának és nevelésének megjavítása a párt- és államépítés minden területén.

A káderek helyes kiválasztása — ez elsősorban azt jelenti, hogy a munkatársakat politikai szempontból választjuk ki: rászolgálnak-e a bizalomra politikai szempontból; másodsorban: szakmai szempontból: alkalmasak-e az adott munkára.

A XIX. pártkongresszus határozatai képezik azt a politikai irányvonalat, amelyért küzdenünk kell. Megvalósításához nagyszámú jólképzett tudományos káderre, sok-sok kiváló tudományos vezetőre van szükség.

Kétségtelen, hogy ahhoz, hogy elfoglaljuk az első helyet a világ tudományában, hatalmas mértékben kell tudományos kádereket képeznünk.

Szovjet népünk a tehetséges tudósok és szervezők kiemelésének kiapadt hatatlan forrása. Feladatunk lényege az, hogy meg tudjuk idejében találni a tehetségeket s támogassuk a fejlődő kádereket.

Miközben minden erővel előrevisszük a fiatal kádereket, nem szabad megfedkezünk az idősebb tudósgeneráció nagy értékéről sem. A siker záloga az, hogy a tudományos fiatalság szoros szövetségben dolgozzék az Akadémia aranyalapjával — aktívan és eredményesen dolgozó idősebb tudósgenerációjával és a komoly tudományos vezetők erős és legaktívabb közép-láncszemével.

A káderek merész kiemelése és felfrissítése teljes mértékben megfelel pártunk irányvonalának, amely mindig merészen bevonta a fiatalokat a legkülönbözőbb munkaterületekbe s ezzel a fiatalok közül vett erővel bővítette ki kádereit.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiáján olyan helyzetet kell teremtenünk, amely biztosítja a fiatal tudományos káderek gyors növekedését s el kell háritani minden akadályt ennek útjából. A tudományos titkárságnak, az osztályok, intézetek, laboratóriumok vezetőinek és az Akadémia káderosztályának *nem csupán a kérdőívekből, hanem személyesen kell ismerniök a tudományos kádereket*, minden egyes fejlődő fiatal munkatárs perspektíváit és lehetőségeit, szükségleteit, elő kell segíteniök a fejlődésük útjában álló akadályok elhárítását. Nemcsak annak érdekében kell jóval erélyesebben küzdenünk, hogy mennyiségileg szaporodjanak a fiatal káderek és egészüljön ki velük az Akadémia, hanem aktívan ki kell választanunk a legerősebbeket a főiskolát végzett fiatalok közül is.

Minden tudományos intézmény vezetőjének emlékeznie kell arra, hogy a tudományos munkaterv teljesítésénél, a tudományos, népgazdasági és kulturális jellegű nagyszabású feladatok megoldásánál semmivel sem kevésbé fontos feladat a tudományos káderek képzése, s hogy ügyünknek ez a két oldala elválaszthatatlan egymástól. Minden tudósnak tudnia és éreznie kell, hogy életművének legjobb, legnagyobb tisztességet adó és legismertebb eredménye lesz, ha olyan tanítványokat nevel fel, akik az ő munkája és gondoskodása eredményeképpen erősebbek lesznek, mint tanítómesterük s képesek arra, hogy életművét sikerrel, még szélesebben és új utakon folytassák és fejlesszék tovább. Nagyszerűen mondotta Micsurin: »Követőim előzzenek meg engem, mondjanak nekem ellent, sőt zuzzák szét munkámat, de ugyanakkor folytassák!«

Pártunk irányvonala a fiatal káderek merész kiemelésével kapcsolatban mindenekelőtt azoknak a vezetőknek maradisága ellen irányul, akik a munkatársak »pótolhatatlanságának« káros elméletét hirdetik, félnék a fiatal tudó-

mányos munkások tapasztalatlanságától, megfélekednek arról, hogy az energia gyakran pótolhatja a tapasztalat hiányát, nem értékeli a fiatal káderek érdemeit.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának intézeteiben sok fiatal tudós dolgozik, akik a legjobb hírnévre tettek szert a tudományban. Ezeknek a munkában a lehető legnagyobb teret kell biztosítani. A tehetséges fiatalokat idejekorán fel kell fedezni, meg kell teremteni számukra az alkotó fejlődés feltételeit. Mi azonban még rosszul ismerjük fiatal kádereinket, nem kísérjük elég figyelemmel fejlődésüket és keveset segítjük őket.

Amikor a tudományos intézmények növelését és fejlesztését tervezzük, gondoskodnunk kell arról, hogy a felnövekedett fiatal kádereknek megfelelő munkát adjunk, hogy a káderek ne rekedjenek meg egyhelyben, hanem előrehaladhassanak, s ehhez legyen megfelelő terük. A tudomány iránti követelmények, a szakemberekben való szükséglet, az új tudományos intézmények létesítésének szükséglete oly nagy, hogy mindenkinek akad munkája bőven.

Az Akadémia tudományos kádereinek fejlődése abban nyilvánul meg, hogy az Akadémia státusában lévő tudományos munkatársak kandidátusi és doktori disszertációkat védenek meg. Káderképzés folyik az aspirantúra és kandidatura útján is. 1946-tól 1952-ig az Akadémia intézeteiben a státusban lévő munkatársak 216 doktori és 520 kandidátusi disszertációt védtek meg. Ugyanezen idő alatt kandidatura és aspirantúra útján 372 doktor és 1267 kandidátus nyert kiképzést. 1950—52-ben kandidátusi aspiranturáról 332 fiatal tudományos dolgozó került az Akadémia intézeteibe. Megjavult a káderképzés a tudomány új, nagyfontosságú területein. Jelenleg az Akadémia tudományos intézeteiben 2370 aspiráns és 495 doktoráns nyer kiképzést.

A Tudományos Akadémia káderképzésében azonban vannak nagy, komoly fogyatékoságok. Az aspiránsok és doktoránsoknak még mindig több mint 50%-a az aspiranturát és kandidaturát disszertáció megvédése nélkül fejezi be. Ezenkívül a képzés első két évében az aspiránsok nagy számban lemorzsolódnak, ami az aspiránsok nem megfelelő kiválasztását mutatja.

Az Aspirantúra Osztály és az osztályok vezetőségeinek munkájában szűk keresztmetszet a káderképzés tervezése. Nem gondoskodnak arról, hogy aspirantúra útján tudományos kádereket képezzenek az olyan tudományterületek számára, ahol káderhiány van: rendkívül rosszul áll az aspiránsképzés az olyan szakterületeken, amelyek több tudományág összetalálkozásánál keletkeztek: biofizika, biokémia, geokémia, biogeokémia, geofizika.

Egyes szakterületeken az aspirantúrára való felvétel az illető terület kaderszükségletének figyelmen kívül hagyásával történik. Így a Jogtudományi Intézetben 1951—52-ben 68 fő végezte el az aspiranturát, az Intézetben végzendő tudományos munkához pedig mindössze 1 főre volt szükség.

Osztályainknak és az osztályvezetőségeknek, amelyek magukban foglalják az adott tudományág-komplexum vezető tudósait, egyenes és elsőrangú kötelességüknek kell tekinteniük, hogy előrenézzenek, mérjék fel a tudomány irányait, biztosítsák közülük a legfontosabbaknak és legtöbbet ígérőknek továbbfejlesztését. Ez a továbbfejlesztés mindenekelőtt attól függ, hogy a megfelelő irányok számára sakkádereket kell kiképezni. Az osztályok azonban ügylőlszik, hogy még nem fogják fel e feladat felelős voltát, hogy biztosítsák a tudomány jövőjét, megfélekednek arról, hogy vezetni annyit jelent, mint előre látni, az Akadémia Elnöksége pedig nem aktivizálja tevékenységüket a szükséges mértékben.

Komoly fogyatékoságok tapasztalhatók az Akadémia fiók-akadémiáin az aspiráns-felvételi terv végrehajtásában. Egyes fiók-akadémiák (Karelofinn, Komi) évről-évre nem teljesítik az aspiránsfelvételi tervet a természet-tudományok és a műszaki tudományok terén.

Nem kielégítően folyik a tudományok doktorainak képzése. Az Akadémia egyáltalán nem foglalkozik a doktoránsok aktív kiválasztásával. A doktoranturára való felvétel rendszerint a spontaneitásra van bízva. Ennek következtében az elmúlt években egyes fontos szakterületekre egyetlen doktoráns sem került. Az osztályok, az intézetek igazgatói nem végeznek aktív munkát a doktoránsok bevonásával kapcsolatban és teljes mértékben rábizzák magukat az Aspirantura Osztályra és a főiskolákra. Számos akadémiai intézet igazgatója nem fordít kellő figyelmet a doktoránsokra, a doktoránsok munkája az igazgató látókörén kívül esik.

A szovjet tudósok, akik nagy lelkesedéssel vállalják magukra a szovjet tudomány történelmi misszióját, ne felejtsek el, hogy a káderek kiválasztása és képzése központi feladat.

Sztálin elvtárs mutatott rá: »Mindenki tudja azt, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül«. (Sztálin: Marxizmus és nyelvtudomány, Szikra. 1950. 29. lap).

A szovjet tudomány fejlődésének gazdag tapasztalata napról-napra igazolja ennek az alapvető útmutatásnak helyességét.

A Központi Bizottság beszámolójában a XIX. pártkongresszuson G. M. Malenkov hangsúlyozta, hogy »magasabb színvonalra kell emelnünk a szovjet tudományt, a tudományos munkában ki kell fejlesztenünk a bírálatot és a vélemények harcát, szem előtt tartva, hogy a szovjet tudomány csakis ezen az úton haladva töltheti be küldetését — csakis így foglalhatja el az első helyet a világ tudományában«. (Az SZKP XIX. kongresszusának anyaga, Szikra 1952. 113—114. lap).

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának intézményeiben az elmúlt három év alatt észrevehetően megnövekedett az olyan tisztán tudományos viták és értekezletek száma, amelyeken bírálva felülvizsgálják különböző tudományágak irányvonalait. Ezek a viták komoly szerepet töltek be a tudomány fejlesztésében. A viták rendezésének eredményeképp megszűnt az arakesejevi rendszer, amely a tudományos front számos szakaszán uralkodott. Gyakrabban kezdtek megjelenni kritikai cikkek tudományos folyóirataink hasábjain. »A tudománytöbb területén azonban még nem szűnt meg teljesen az olyan tudósok egyes csoportjainak monopóliuma, akik félrelökik a fejlődő friss erőket, elzárkóznak a bírálat elől és adminisztratív úton próbálják megoldani a tudományos kérdéseket« — mondotta G. M. Malenkov. (U. o. 111. lap).

Még 1938-ban a főiskolák dolgozóinak Kreml-beli fogadásán mondott nagyszerű beszédében Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy megengedhetetlen, hogy a tudomány régi, elismert vezetői bezárkózzanak a tudomány papjainak elefántcsonttoronyába, a tudományból monopóliumot csináljanak. Az egyes tudóscsoportok arra irányuló kísérletei, hogy a tudományból monopóliumot csináljanak, elkerülhetetlenül a tudomány pangásához és rothadásához vezet. A monopólizálás elleni harc a tudomány sikeres fejlődésének egyik előfeltétele.

Az a feladat, hogy a vélemények harca és a kritika szabadsága mindennapos munkamódszerré váljék és oly mélyen gyökeret verjen a tudományos

intézetek mindennapi munkájában, hogy anélkül semmiféle tudományos kutatás elvégzése ne legyen elképzelhető. Amikor széleskörű vitákat rendezünk, ne feledkezzünk meg arról, hogy a tudományos munkák eredményeinek és a tudomány irányzatainak vizsgálatába minél több tudományos dolgozót, különösen fiatal tudományos kádert kell bevonni, s a merész tudományos kezdeményezések szellemében kell őket nevelni. Szüntelenül gondoskodni kell a bírálókat megszervezéséről a tudományos intézetek folyó munkájában.

Az osztályok közgyűlései, intézeteink tudományos tanácsainak ülései és a laboratóriumok kollokviumai azonban nagy többségükben még mindig távol vannak attól, hogy a mindennapos, tárgyhoz szóló, elvi tudományos kritikának, vélemények szabad harcának színterévé váljanak. Nem minden folyóiratunknak van kritikai vitarovata, s ahol van is, nem minden esetben a tudomány legidősebb vitás kérdéseivel foglalkozik.

A lefolytatott viták eredményeképpen a tudomány egész sor vitás kérdése maximális világossággal tisztázódott. Ugyanakkor azonban távolról sem minden olyan tudós, aki korábban helytelen álláspontot védett, ismerte el annak helytelenségét, s egyesek hibáik formális elismerése mellett lényegében nem elemezték azokat s nem vonták le belőlük a szükséges következtetéseket.

A XIX. kongresszus határozatai kitűzik a tudomány és a termelés kapcsolatai megszilárdításának és az élenjáró termelési tapasztalatok általánosításának feladatát.

Az elmúlt években a szovjet tudósok sikereket értek el a gyakorlattal való kapcsolat megszilárdítása terén. A tudományos kutatómunkák iránya észrevehetően az időszerű népgazdasági problémák megoldása felé fordult.

A szocialista termelés által kitűzött feladatok megoldásának és az eredmények gyors gyakorlati megvalósításának természetesen hatalmas jelentősége van az ipar számára. Nem kevésbé fontos ez az Akadémia számára. Meg kell jegyeznünk, hogy sok tudósnak rossz a kapcsolata az iparral, rosszul ismeri, egyes esetekben vannak, akik valaha ismerték, de a kapcsolat megszűnt s elmaradtak. Ez megengedhetetlen helyzet.

Az Akadémiának és összes tudományos intézetének az a feladata, hogy tudományosan általánosítsa a termelés, az ipar tapasztalatait s a kommunizmus építésének gyakorlatából kiválassza a legnagyobb perspektívát ígérő, nagyszabású tudományos feladatokat, amelyek új horizontokat nyitnak; — ellentétben az ipari kutató intézetekkel, amelyeknek gyakran inkább részletkérdéseket kell megoldaniuk, amelyek a termelés folyamatos szükségleteit elégítik ki. Az élenjáró tapasztalatokat az ipari kutatóintézetek eredményeinek figyelembevételével kell általánosítani.

Az élenjáró tapasztalatok ereje a szovjet rendszer feltételei mellett hatalmas jelentőségű. E tapasztalat általánosítása gazdagítja a tudományt. Az élenjáró tapasztalat megfelelő általánosítása és terjesztése, amelynek országos viszonylatban való megvalósítása csakis országunkban vált lehetővé, a kommunista társadalom felépítésének fontos eszközévé válik.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának van már gyakorlata a tapasztalatok általánosítása terén. Az Elnökség mellett működő ásványolajbizottság általánosította a másodlagos ásványolajbányászat terén szerzett élenjáró tapasztalatokat. E munka a bakui konferenciával fejeződött be, amelyen az ipari szakemberek előadásokat tartottak az ipar élenjáró tapasztalatairól, a tudományos kutatók pedig a másodlagos kitermelés módszereinek tudományos megalapozását fejtették ki. Az élénk vita eredményeképpen kiválasztották a legjobb módszereket és elkészítették a további tudományos

kutatómunkák koordinációs tervét. Hasonló gyakorlatot minden erővel ki kell terjeszteni más, elsősorban komplex problémákra.

A termelési újítók tapasztalatainak általánosítása azonban az Akadémián még mindig nem teljesen kielégítő s ezért igazságosan bírálják bennünket.

A Pravda 1951. december 8-i vezércikkében azt írta, hogy a Bányászati Intézetben gyengén folyik a szénbányászati ipar újítói tapasztalatainak tanulmányozása és általánosítása. Be kell ismernünk, hogy az Intézetben ezen a téren még mindig kevés változás történt.

Van némi eredmény a Szovjetunió Tudományos Akadémiája tudományos intézetei és az ipari kutatóintézetek és üzemek közötti közvetlen kapcsolat megteremtése terén. Jelentősen megnövekedett 1952-ben a közös munkák és az együttműködési szerződések száma. Például igen szoros kapcsolat létesült a Műszaki Osztály egyes intézetei és a leningrádi Kirov-gyár, valamint a leningrádi J. V. Sztálin-gyár között a kommunizmus nagy építkezéseinek objektumaival kapcsolatban. Az Automatikai és Telemechanikai Intézet egész sor ipari kutató intézettel karöltve sikerrel oldja meg az automatikus ellenőrző és irányító műszerek egységesítésének feladatát. A közös erőfeszítések megkönnyítik azoknak a feladatoknak megoldását, amelyeknek megoldására egyedül az akadémiai intézetek nem voltak képesek.

A közös munkák új lehetőségeket tárnak fel az Akadémia tudományos eredményeinek a termelésbe való bevezetése terén is.

Az elmúlt évek gyakorlata kitér az azt a feladatot, hogy széleskörűen koordináljuk a tudományos kutatásokat az egész Szovjetunió területén. Jelenleg a koordináció a legtöbb esetben mindössze a befejezett munkákról szóló kölcsönös tájékoztatás céljából tartott értekezletekre korlátozódik. A tapasztalat azonban megmutatta, hogy az igazi koordináció csak ott kezdődik, amikor az ilyen értekezletek eredményeként koordinációs munkatervet készítenek, amelyek szem előtt tartásával készítik el a tudományos intézetek évi terveiket. Az ilyen koordinációs tervek alapján végzett munka gyakorlata pozitív eredményeket adott, s a legnagyobb figyelmet érdemli, mert megszünteti a meglévő párhuzamosságot, lehetővé teszi, hogy az erőket a legfontosabb irányokban összpontosítsuk.

Az a nagyfontosságú feladat vár ránk, hogy úgy osszuk fel a kutatómunkát a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, a szövetségi köztársaságok tudományos akadémiai és az ipari kutatóintézetek közt, hogy minden egyes tudományos intézmény azzal foglalkozzék, amire szükség van a legfontosabb feladat megvalósításához — hogy elfoglaljuk az első helyet a világ tudományában.

Ahhoz, hogy végrehajthassuk azokat a felelős feladatokat, amelyeket a Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa tűzött ki a szovjet tudomány, így a Szovjetunió Tudományos Akadémiája elé, nagy mértékben meg kell javítanunk a tudományos szervező munkát.

Az Elnökségnek, a Tudományos Titkárságnak, az osztályvezetőségeknek, az intézetek igazgatóinak, az Akadémia személyzeti osztályának sokkal jobban meg kell ismerniük a tudományos kádereket, rendszeresen és konkrétan tanulmányozniuk kell őket, a fiatal erőket pedig ki kell emelniük. Abba kell hagyni azt a gyakorlatot, hogy egyes kiemelkedő tudósokat túlterhelünk.

Haladéktalanul — legfontosabb feladatunknak tekintve — hozzá kell fognunk a jövő nagyszámú tudományos káderének kiképzéséhez — erre lehetőséget biztosít az aspirantúra, a kandidatúra és az intézeteknek fiatal szakemberekkel való kiegészítése. Gondosan tervezniük kell ezek specializá-

lódását és képzését, szem előtt tartva a tudomány jövőendő fejlődését s azokat a növekedési pontokat, amelyeket el kell látni kérdésekkel. A képességeikkel kitűnő fiatal tudósoknak lehetőséget kell biztosítanunk a szélesebbkörű képzésre, az önállóbb munkára, s gondosan el kell háritanunk a fejlődésük elé tornyosuló minden akadályt.

Az osztályvezetők, intézeti igazgatók napról-napra, fáradhatatlanul biztosítsák a rájuk bízott intézmény tudományos kádereinek marxista-leninista nevelését.

A tudományos munka tervezésének az ipar, tudomány és kultúra fejlesztésének állami mérvű érdekeiből kell kiindulnia. Véget kell vetni a tudomány elkülönülésének. Egységes tudományos tervre kell törekedni, amelynek alapjai állami érdekből kiinduló, gondosan kidolgozott irányelvek. A tudományos kutatások tervezésével és koordinálásával kapcsolatos munkánkat magasabb színvonalra kell emelnünk s széleskörűen kollektív tudományos munkára kell törekednünk.

A XIX. kongresszus határozatai arra köteleznek bennünket, hogy erősítsük kapcsolatainkat az iparral és fokozzuk az elméleti problémák kidolgozását. Ez ugyanannak a dolognak két oldala. A legnagyobb tudományos kérdések felvetését, elméleteinek kidolgozását a gyakorlat szükségletei szabják meg, e kérdések megoldása pedig előreviszi a gyakorlatot.

E munka fokozása érdekében az osztályok irodái vegyék kezükbe a fiók-akadémiák intézeteinek irányítását. A tudományos osztályok vezetőinek és az intézetek igazgatóinak tisztában kell lenniük a megfelelő iparágakban és ipari kutatóintézetekben folyó munkával s ezekkel szoros kontaktusban kell dolgozniuk. Az osztályoknak az eddiginél sokkal intenzívebben kell irányítaniuk és ellenőrizniük a problémák tervezését és kidolgozását. A komplex témák ne az egymással össze nem függő és különböző akadémiai intézetek által kidolgozott témák konglomerátumai legyenek, hanem építsék fel őket egységes terv alapján, s legyenek olyan tekintélyes tudományos vezetéssel ellátott kutatási komplexumok, amelyeknek nemcsak általános irányuk, hanem teljesen konkrét célkitűzésük van.

Az 1952-ben felgyülemlett tervezési tapasztalatokat az Akadémia Elnöksége által kidolgozott és a legfontosabb tudományos problémákat magábafoglaló irányelvek alapján fel kell használni s ez legyen alapja az ez irányban teendő következő lépésnek. Legyen a mostani közgyűlés e munka kiinduló pontja.

Mindez megkívánja, hogy az Akadémia Elnöksége, Tudományos Titkársága, az osztályok vezetőségei és az osztálytitkárok magasabb színvonalon dolgozzanak. E célból egész sor szervezési intézkedést kell tenni, többek között az osztályok vezetőségeinek munkatársait új erőkkkel kell kiegészíteni, akik biztosítják az osztályok apparátusa megnövekedett feladatainak végrehajtását, az apparátusok egész munkájának magasabb színvonalra emelését. Ugyanez vonatkozik az Akadémiai Elnökségre is.

Szükséges, hogy az osztályban végzett munka az osztálytitkár (akadémikus), annak helyettese és a tudományos titkár fő munkája legyen, amely munkaidejük legnagyobb részét igénybe veszi. Szükséges, hogy az akadémikus osztálytitkárok gyakran meglátogassák osztályuk intézeteit, ismerjék életüket, sikereiket és fogyatékosságaikat, reálisan ismerjék kádereiket, konkrétan és napról-napra irányítsák az osztály életét, s ne csak tiszteletbeli kötelezettségüknek tekintsék ezt; képesek legyenek arra, hogy meglássák tudományáguk jövőjét, mert vezetni annyit jelent, mint előre látni.

Az osztályoknak keményen kezükben kell tartaniuk az egész tudományos vezetést — a tudományos munkatervek összeállítását és végrehajtásuk ellenőrzését, a tudományos intézetek fejlesztését és a káderképzést, a tudományos eredmények gyakorlati bevezetését, a tudományos művek publikálását. Az osztályok közgyűlésein vitassák meg a tudomány legnagyobb kérdéseit s ne váljanak ezek a közgyűlések csupán valamely tudományos társulat gyengén látogatott üléseivé.

Az intézetek igazgatóinak kötelessége, hogy szoros kapcsolatot teremtsenek intézetük és az ipar, valamint az ipari kutatóintézetek között, s széleskörűen felhasználják az ipar kísérleti bázisát. Intézeteik tudományos tanácsára támaszkodva úgy kell megszervezniük az intézet tudományos munkáját, mint tudományos egységet, gondoskodniuk kell az intézetükben folyó tudományos munka eredményességének növeléséről. Minden egyes tudományos intézmény vezetőjének kötelessége, hogy elérje, hogy intézete az adott tudományág központjává váljék, hogy a tudományos kapcsolat, kritika szelleme az egész intézet, az intézet tudományos tanácsa, minden egyes laboratóriuma mindennapi életének jellemvonása legyen. A laboratóriumokat vezetőik rendszeresen irányítsák, gondoskodjanak a tudományos munkatervek végrehajtásáról, a munkatársaknak az intenzív tudományos munka útján való fejlődéséről, s ne engedjék, hogy a fiatalok szűk problémákba süllyedjenek. A rendszeresen összeülő kollokviumok a laboratórium tudományos gondoskodásának központjai legyenek. Legyenek a »pavlovi szerdák« a laboratóriumok vezetői számára buzdító, követendő példák.

Az intézetek igazgatói ne tekintsék az expedíciókat mostohagyermeknek, amelyek megelégszenek a másodrendű figyelemmel is. Az expedíciók vezetőinek kötelessége, hogy gyökeresen megjavítsák az expedíciók tudományos és szervezeti vezetését, vessenek véget a vendégszereplésszerű utazásoknak. Különös figyelmet kell fordítani az expedíciók kádereinek megfelelő kiválasztására. Az expedícióknak az Akadémia munkájában egyre növekvő jelentőségük van s ezért ezt a kérdést tudományos, nevelő és gazdasági tekintetben egyaránt megfelelően rendezni kell, helyesen kell kiválasztani az expedíciókban résztvevő kádereket.

Az Akadémia munkájában hatalmas jelentőségű a kiadói tevékenység. Az Elnökségnek és az osztályoknak sokkal nagyobb figyelmet kell szentelniük a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Kiadójának és a Szerkesztői-Kiadói Tanács munkájának. Mindeddig kiadási terveink nagymértékben az intézetekből és egyes tudósoktól jövő igénylések összegei voltak. Nem lehet kétséges, hogy kiadási terveinknek céltudatosoknak kell lenniük s szoros összhangban kell lenniük a tudományos kutatási tervekkel.

Az elkészített kiadási terveket csupán mennyiségileg teljesítik, (ív-mennyiség), de a tervbevett munkák közül a szerzők sokat nem adnak le határidőre. Nagyon rosszul áll a sokkötetes művek kiadásának ügye. Az Akadémia 42 folyóirata nagyjából csak a tudományos eredmények regisztrálására szorítkozik, nem egyéb, mint tudományos archívum, ami bár szükséges, távolról sem kielégítő. A folyóiratok szerkesztőbizottságainak az Elnökséget és az osztályokat segíteniük kell a tudomány színvonalának emelésének megszervezésében. A vitának nagyobb teret kell biztosítani folyóirataink hasábjain. Ez megkívánja, hogy a folyóiratok szerkesztőbizottságai emeljék munkájuk színvonalát és szorosan működjenek együtt az osztályok vezetésével.

Tudományos folyóirataink egész rendszerének az eddiginél sokkal nagyobb mértékben kell jólszervezett egészét képeznie, amelyben oly célszerűen vannak elosztva a funkciók, hogy az egyes folyóiratok munkájának köre ne keresztezze egymást.

A nemrég szervezett Tudományos Tájékoztatási Intézet ez év nyarán adja ki az első referáló folyóiratokat a kémia, fizika, matematika, mechanika, csillagászat terén és kimerítően felöleli a világ tudományos irodalmát, 1953. január 1-től kezdve. A Tudományos Tájékoztatási Intézet fotokópia-szolgálatával együtt ezek a folyóiratok biztosítják a tudományos irodalmat az illető területeken dolgozó szakembereknek, fővárosban és vidéken. A jövő évtől kezdve reméljük, hogy hasonló módon összefogjuk a biológiát, földtant és technikát, azután pedig még tovább megyünk.

Kevés táj koztató, áttekintő, a tudományos munkát segítő irodalmat adunk ki. A Tudományos Tájékoztatási Intézetnek ki kell köszörülnie ezt a csorbát.

Végezetül hangsúlyozni kívánom azt, amire a Kommunisták Pártunk és szovjet kormányunk minden szovjet embert felszólít — hogy minden erővel fokozni kell az éberséget munkánknak minden területén.

Az államtitok betartása, a legmagasabbfokú politikai éberség — valamennyiünk számára vitathatatlan törvény.

A Szovjetunió Kommunisták Pártjának XIX. kongresszusa hatalmas feladatokat tűzött ki a szovjet tudósok elé. A szovjet tudósok nagy lelkesedéssel dolgoznak azok megvalósításán és mindent elkövetnek, hogy méltókká váljanak a párt és a szovjet nép teljes bizalmára. Tudományunk teljesíti történelmi misszióját és elfoglalja a világ tudományában az első helyet.

AZ I. MAGYAR FIZIKUS-KONGRESSZUS

BUDÓ ÁGOSTON
akadémiai lev. tag

A Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Fizikai Társulat rendezésében 1953. augusztus 24—30 közt tartották meg az I. Magyar Fizikus-Kongresszust. Tudományos életünk e fontos eseményének jelentőségét nagyban fokozta, hogy a kongresszuson 10 kiváló külföldi fizikus vett részt: a Szovjetunióból V. A. FOK akadémikus és V. L. LJOVSIN professzor, Lengyelországból Sz. SZCZENIOWSKI, L. SOSNOWSKI professzorok és K. MAJEWSKI tudományos munkatárs, Bulgáriából R. KAISEV akadémiai levelező tag és P. SZIMOVA kandidátus, Csehszlovákiából V. PETRZILKA professzor, V. VOTRUBA docens és M. TRLIFAJ tudományos munkatárs.

A kongresszust OSZTROVSZKI GYÖRGY, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára nyitotta meg. Üdvözölte a kongresszus résztvevőit és vendégeit, felolvasta a kongresszushoz érkezett üdvözlő táviratokat, rámutatott a tudósok együttműködésének fontosságára és a kongresszus munkájához sok sikert kívánt. A külföldi küldöttségek vezetői, Sz. SZCZENIOWSKI, R. KAISEV és V. PETRZILKA professzorok megköszönték az üdvözléseket és tudományos akadémiaiuk szerencsekívánatait tolmácsolták. A megnyitás napjának délutánján érkezett szovjet küldöttség vezetője, V. A. FOK akadémikus a másnapi ülés elején üdvözölte a kongresszust és munkájához sok sikert kívánt a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának nevében.

A kongresszuson elhangzott előadások (megtartásuk szerinti sorrendben felsorolva) a következő témák köré csoportosultak: kvantummechanikai közelítő módszerek, spektroszkópia, atommagfizika, a kvantumelmélet elvi kérdései, szilárd testek fizikája. Az első előadás azonban — az *első* fizikus kongresszusra való tekintettel — általánosabb jellegű volt: NOVOBÁTZKY KÁROLY akadémikus »A hazai fizika helyzete a múltban és ma« című előadásában a magyar fizika multjáról és jelenéről adott összefüggő, jellegzetes képet. Rámutatott arra, hogy hazánkban a mult fizikája Jedlik Ányos, Eötvös Loránd és néhány más kutató laboratóriumában húzódtott meg, távol attól a felismeréstől, hogy vezető szerepet kellene játszania a népgazdaság és a nemzeti kultúra szolgálatában. A közszellem olyan volt, hogy a természettudományoktól nem várt semmit, ezért a tudományos felfedezéseknek a gyakorlatba való átültetésére alig lehetett gondolni. A természettudós idegennek érezte magát hazájában; számos kiváló tudósunk és mérnökünk szorult külföldre, tudásukkal más nemzetek tudományát és gazdagságát gyarapították. Hogy az áldatlan idők ellenére csaknem mindig volt idehaza néhány, a kor színvonalán álló tudósunk, az nagyrészt fizetéstelen gyakornokok és magántanárok hősies munkájának köszönhető. A mult fizikája eredményeinek értékelése során az előadó Jedlik Ányos dinamó-elvéről, Eötvös Loránd világszerte ismert alkotásairól, valamint Schmid Rezső, Gerő Loránd és Bródy

Imre munkásságáról emlékezett meg. A felszabadulás óta, amióta a tudomány szerepe egészen más, mint azelőtt, a magyar fizika is a dolgozó közösség szolgálatában, a szocializmus építésében találja meg méltó hivatását. Az újjászületett Magyar Tudományos Akadémia irányítása alatt a mai fizikai kutatás a mult széthulló kutatásaival szemben egységes mederben, a népgazdaság igényeinek figyelembevételével folyik. Hatalmas befektetéssel megalakult az Akadémia legnagyobb intézete, a Központi Fizikai Kutató Intézet, amely már több üzemi problémát is megoldott. Az Akadémia III. osztálya, ennek állandó fizikai bizottsága, valamint az Eötvös Loránd Fizikai Társulat a szovjet tapasztalatok tanulmányozása útján egyre nagyobb eredménnyel irányítják és támogatják fizikusaink munkáját. A felszabadulás előtt elhanyagolt kísérleti fizikai kutatás ma már nem kisebb mértékű az elméletinél és ezzel szorosan összefonódva halad. Számos tudományos központ alakult ki a kísérleti és az elméleti kutatások terén egyaránt. Az előadó felsorolta ezeket a részben kutatóintézetekben, részben egyetemi intézetekben kialakult központokat és témaköreik ismertetése során mintegy 40 fizikusunk eredményeiről emlékezett meg. Ezek az eredmények bizonyítják, hogy a magyar fizika virágzik; az eredmények a jövőben fokozódnak, mert a magyar fizikusok — érezve a sikeres munkájukért járó megbecsülést — tudásuk legjavát nyújtják.

GOMBÁS PÁL akadémikus »Egy új statisztikus atommodellről« című előadásában azokat a megfontolásokat ismertette, amelyekkel sikerült megalapoznia egy, a statisztikus atommodell alapján számított kinetikus energián alkalmazandó korrekciót. Ez a korrekció lehetővé teszi a kinetikus energia Weizsäcker-féle inhomogenitási részének az atom statisztikus elméletébe való beépítését és a statisztikus atommodell kibővítését. Megadta a kibővített modell elektron-, ill. potenciáeloszlásának meghatározására szolgáló variációs elvet, levezette az ezzel egyenértékű integro-differenciálegyenletet, majd a Ritz-féle eljárással, első közelítésben, meghatározta az atom teljes energiáját. A számítások néhány, főképpen a kisebb elektronszámokra nézve fontos korrekció figyelembevételével a legkönnyebb atomokra is kiterjeszthetők. Az atomoknak így számított energiája a legkönnyebb atomoktól a legnehezebbekig kitűnően (3%-on belül) egyezik a kísérleti értékekkel, míg az eddigi statisztikus modelleknél az eltérések az 50%-ot is elérik. Az új modell alapján adódó elektronsűrűség a mag helyén is véges, a magtól nagy távolságban pedig exponenciálisan csökken. Mindkét eredmény a régebbi statisztikus atommodellel szemben a statisztikus elektronsűrűség lényeges megjavítását jelenti.

A hozzászólások során GÁSPÁR REZSŐ a statisztikus sűrűségeloszlással kapcsolatban megkérdezte, hogy az előadásban szereplő alapegyenlet univerzálissá transzformálható-e. HORVÁTH JÁNOS felhívta a figyelmet a variációs módszernél egy hibabecslési eljárásra, amely a potenciálfüggvények összehasonlításán alapszik. HOFFMANN TIBOR a »selfconsistent-field« módszer molekulaproblémákra való általánosításával foglalkozott. A felmerült kérdésekre az előadó részletesen válaszolt.

A második napon KOVÁCS ISTVÁN akadémiai lev. tag »Újabb magyar eredmények a spektroszkópia terén« című előadásában először az emissziós színképelemzés körében elért eredményeket vázolta. Kutatóink igen szabatos gerjesztőberendezéseket fejlesztettek ki, mind mechanikus, mind elektronikus vezérléssel; megoldották a színképelemzésben annyira nélkülözhetetlen színképi tisztaságú szén hazai gyártásának problémáját, gyors spektrokémiai

elemző eljárásokat dolgoztak ki különösen a fémötvözetek nyomszennyezőinek mennyiségi meghatározására, továbbá a hazai fénycsó-gyártással kapcsolatban egyes lumineszkáló anyagok színeképeiben törvényszerűségeket állapítottak meg. A molekula-spektroszkópia vonalán a kétatomos molekulák sávos színeképeire vonatkozólag folytak elméleti és kísérleti vizsgálatok. Az előbbiek főként a színeképekben fellépő perturbációk elméletét és a perturbációkat okozó molekulatermek állandóinak meghatározására szolgáló eljárásokat fejlesztették tovább, a kísérleti vizsgálatok pedig a kétatomos fémoxidok színeképeinek felvételére és a sávok rotációs analizisére terjedtek ki s eddig különösen a stronciumoxid molekula elektronállapotainak megismerésével kapcsolatban voltak igen eredményesek. Az abszorpciós spektroszkópia területén kutatóink főleg szerves vegyületek szerkezeti problémáival foglalkoztak. Figyelemreméltó eredményeket értek el különösen komplex vegyületek kémiai kötéseinek vizsgálatában, sztereokémiai problémák megoldásában, továbbá különösen benzolszármazékoknál a kromofor-szubsztituensek fényelnyelésre való befolyásának vizsgálatában. Továbbfejlesztették az orientált fényelnyelés elméletét, tökéletesítették az abszorpciós görbék elemzésének módszereit, továbbá említésre méltó haladás mutatkozott a mérési metodikában és ennek fizikai-kémiai alkalmazásában is.

Az előadást számos hozzászólás követte. V. L. LJOVSIN professzor kifejtette, hogy az érdekes és sok értékes eredményt tartalmazó összefoglalásból öt közelebről érdekelnék a lumineszcenciával, a fémoxidokkal, a szerves vegyületekkel, az ultrahanggal besugárzott anyagokkal, a dimerizációval és a cis-trans-izomeriával kapcsolatos vizsgálatok. E kérdések részletes megvilágításában, ill. megvitatásában LÁNG LÁSZLÓ, SCHAY GÉZA, SZIGETI GYÖRGY, V. L. LJOVSIN, GREGUSS PÁL és az előadó KOVÁCS ISTVÁN vettek részt. P. SZIMOVA kandidátusnak a kísérleti metodikát és közetvizsgálati alkalmazásokat érintő kérdéseire SCHAY GÉZA és ALMÁSSY ANDOR válaszoltak. Az abszorpciós spektroszkópiai problémákhoz PAUNCS REZSŐ, GÁSPÁR REZSŐ és HORVÁTH JÁNOS, az ipari spektroszkópiai kérdésekhez SZALKAI FERENC, TÖRÖK TIBOR és VORSATZ BRUNÓ szóltak hozzá.

P. SZIMOVA kandidátus »Folyékony anyagok kombinációs szórási színképének vizsgálata a nagy rezgésszámú tartományban« című előadásában azokat az újabb kutatásait ismertette, amelyeket a hidrogénkötés spektrális megnyilvánulásainak tisztázása céljából a metilalkohol, etilalkohol, etiléter, ecetsav és más folyadékok Raman-színképén végzett. Az említett anyagoknál a régebben ismert Raman-vonalakon kívül számos új nagyfrekvenciájú (3000 cm^{-1} -nél nagyobb hullámszámú) vonalat is talált. Ezek a nagy frekvenciájú kísérleti eredmények alapján feltehetően a molekulák alaprezgéseinek felharmonikusaitól és kombinációiból adódnak. Figyelembe kell venni azonban, hogy hidrogénkötést mutató anyagoknál a hidroxil-csoport frekvenciáinak a felharmonikusokra való szuperpozíciója miatt a vonalak azonosítása nagyon nehéz.

Az előadás végeztével V. L. LJOVSIN professzor és DULLIEN FERENC a mérőberendezés felbontóképességére, valamint a vonaloknak a különböző rezgési típusokhoz való hozzárendelésére vonatkozólag intéztek kérdéseket az előadóhoz, aki azokra részletesen válaszolt.

Az atommagfizika tárgyköréből az első előadás SZALAY SÁNDOR akadémiai lev. tag »Vizsgálatok könnyű atommagok gerjesztett állapotaira vonatkozólag« című előadása volt, amelyben összefoglaló beszámolót adott saját és munkatársai 1938 óta e téren végzett vizsgálatairól. Még 1938-ban fel-

ismerte azt, hogy a mesterséges magfolyamatok kis intenzitását jól mérni és ugyanakkor a bombázó α -sugarakban jó homogenitást, azaz jó feloldó-képességet egyidejűleg biztosítani csak úgy lehet, ha pontszerű α -sugárzó rádióaktív preparátummal egy félgömböt bombáz a középpontjából. Kidolgozott egy szublimációs eljárást, amellyel 3 mm átmérőjű igen tiszta polónium-preparátumokat lehetett készíteni. Ezzel a pontszerű Po-mal a legkisebb atomsúlyú elemekkel preparált fém félgömböket a centrumból bombázta, és vizsgálta munkatársaival az atommag-átalakulások folyamán kibocsátott neutronok, protonok és γ -kvantumok gerjesztési függvényét. A gerjesztési függvényből több közbenső atommag több gerjesztett állapotát sikerült meghatározni. Újabbban főleg a neutron-sugárzás gerjesztési függvényeit veszik fel a bortrikloridos ionizációs kamrával, valamint a kibocsátott neutronok energiaspektrumát vizsgálják fotoemulziós módszerrel. A Li (α, γ) magfolyamat gerjesztési függvényében nagy felbontóképességű berendezésükkel újabb finomsztruktúrát találtak, amely a B¹¹-es közbenső mag gerjesztett állapotához rendelhető. További vizsgálatok céljából egy 2 millió voltos Van de Graaff-generátor van építés alatt.

Az előadáshoz hozzászóló V. PETRZILKA professzor megkérdezte, hogyan tudták különválasztani az egyes izotopokra vonatkozó eredményeket. SZAMOSI GÉZA azt kérdezte meg, hogy a kísérletekből megállapított nívó-sorrendet hogyan támogatja az elmélet. A kérdésekre az előadó válaszolt.

V. PETRZILKA professzor a μ mezonok élettartamának méréséről tartott előadást. Az ismertett mérési módszer a μ mezonok ú. n. anomális abszorpcióján (a μ mezonok spontán szétbomlásán) alapszik. A mérés abból állt, hogy magfizikai fotoemulziós lemezeket egyrészt 2640 m magasságban 12 cm ólomréteg alatt, másrészt 1780 m magasságban szabadon exponáltak és a megfelelő mezonszámokat meghatározták. A nyert adatokból egyszerű formulák felhasználásával a μ mezonok élettartama $(2.4 \pm 0.3) 10^{-6}$ sec-nak adódott.

Hozzászólásában JÁNOSSY LAJOS egyrészt az élettartam-mérés fotografikus módszereinek előnyeiről beszélt, másrészt megvilágította annak az okát, miért ad az indirekt mérési módszer a direktnél nagyobb értéket az élettartamra. Az élettartam-mérések az idődilatáció bizonyítéka szempontjából is fontosak, azok folytatása nagyon kívánatos. SZALAY SÁNDOR a mérőberendezéssel kapcsolatban egy sok szöveget tartalmazó prezelhető anyagra hívta fel a figyelmet.

V. PETRZILKA professzor második előadásában a kozmikus sugárzás csillagképző komponenseinek áthatolási effektusára vonatkozó vizsgálatait ismertette. Meghatározta a 2640 m magasságban, 1 cm-enként növekvő vastagságú ólomlapok alatt elhelyezett fényképezőlemezekben a kozmikus sugárzás által okozott »csillagok« számát, és ezt a számot az ólomréteg vastagságának függvényeként ábrázolta. Különválasztva a 3, 4, 5 stb. karú csillagokra vonatkozó görbéket, e görbék menetében — nevezetesen a maximumok helyzetében — különbségeket talált. Az eredményekből részletesebb megfontolásokkal arra lehet következtetni, hogy a háromkarú csillagokat leginkább fotonok, a többkarú csillagokat pedig gyors neutronok hozzák létre.

Az előadáshoz hozzászóló JÁNOSSY LAJOS és SZALAY SÁNDOR az előadóval együtt a kísérletben szereplő ólom-abszorbens helyett más abszorbens szükségességét, valamint a számlálócsövek és ionizációs kamrák alkalmazásának kérdését vitatták meg.

SZAMOSI GÉZA docens »Az atommag elméletéről« című előadásában rámutatott arra, hogy a nukleonok kölcsönhatására vonatkozó újabb tapasztalások

talatok problematikussá tették az atommag energiája telítettségének okát és megdönteni látszanak a magfizika egyéb területein jól megalapozott töltés-függelenség elvét. Ennek az elvnek a fenntartására a nukleonok között kis hatótávolságú erős taszítást tételeztek fel. Az előadó kimutatta, hogy a két-nukleon kölcsönhatásnak az említett taszítást figyelembe vevő alakjából kiindulva, egyszerű számításokkal az összetett magok leglényegesebb adatait a tapasztalattal jó megegyezésben kapjuk meg. Az energia telítettsége a nukleonok kinetikus energiájának a taszítás miatt fellépő megnövekedésére vezethető vissza. Az alkalmazott modell alapján a magok kötési energiája és héjszerkezete is diszkutálható.

Az előadáshoz kapcsolódva MARX GYÖRGY azt a kérdést elemezte, hogy az előadó által használt magerő-potenciál levezethető-e a magerők relativisztikus térelméletéből. JÁNOSSY LAJOS a Levy-potenciál elnevezésére nézve, PAUNCZ REZSŐ pedig az elmélet és a kísérlet közti eltérések irányára nézve tett fel kérdéseket, amelyekre az előadó válaszolt.

V. VOTRUBA docens »Az elemi részek izotóp spinje« című előadásának elején rámutatott az elemi részek egységes elv szerinti rendszerezésének a szükségességére, majd néhány, már ismert kapcsolatra az elemi részek között. Az egyik ilyen kapcsolat, a proton és a neutron mint a nukleon két különböző töltésállapota közti kapcsolat, matematikailag az ú. n. izotóp spin bevezetésével írható le. A továbbiakban részletesen kimutatta, hogy egy további kapcsolat, ill. a három π -mezont egyesítő pion hogyan írható le egész általánosságban a Duffin–Kemmer-féle formalizmus és az izotóp spin segítségével. Ismertette ezenkívül a leptonokra (elektron, pozitron, Majorana-neutrino) kapott eredményeit és diszkutálta az alkalmazott feltevések kísérleti igazolásának, ill. elvetésének kérdését.

Az előadás után L. SOSNOWSKI professzor, HORVÁTH JÁNOS, JÁNOSSY LAJOS, MARX GYÖRGY, V. PETRILKA professzor és az előadó részvételével vita alakult ki, többek között a μ -mezonoknak az elméletbe való beépíthetőségével és a csillagképződésnél fellépő π -mezon-köteg értelmezésével kapcsolatban.

A kvantumelmélet elvi kérdéseivel foglalkozó előadássorozatot a kongresszus negyedik napján V. A. FOK akadémikusnak, a kvantumelmélet világhírű tudósának »Bohr kvantummechanikai nézeteinek kritikája« című előadása nyitotta meg. Az előadást az tette aktuálissá, hogy nem olyan régen a svájci Dialektika című folyóiratban több vezető nyugati fizikus, elsősorban Bohr, kifejtette a kvantummechanika filozófiai alapjaival kapcsolatos elgondolásait; Bohrnak »Az okság és komplementaritás fogalma« című cikke a nyugati fizikusok nézeteinek mintegy rezüméje. Az előadó Bohr kijelentéseinek bírálata, továbbá az »állapot« és a »valószínűség« fogalmainak elemzése után hangsúlyozza, hogy a kvantummechanika szerint az állapotot megadó hullámfüggvény megváltozása a külső feltételek rögzítése mellett teljesen meghatározott törvény szerint megy végbe; ez a tény pedig elegendő annak a bebizonyítására, hogy a kvantummechanika teljesen megfelel az okság elvének. Már ezért is helytelen az idealistáknak az a következtetése, hogy a kvantummechanika alapjainban megingatta az okság elvét. Az atomi tárgyak és a mérőeszközök közötti kölcsönhatás, ill. az »elvi ellenőrizhetőség« kérdésével kapcsolatban az előadó megállapítja, hogy a minden fizikai folyamat elvi megismerhetőségének tétele alól az említett kölcsönhatás folyamata sem képezhet kivételt. A továbbiakban a Heisenberg-féle relációnak, a Bohr-féle »komplementaritási elvnek«, a kvantummechanikai apparátus »szimbolikus

jellegének» és más kérdéseknek mélyreható analízise során rámutat az előadó arra, hogy az idealisták tévedéseinek nagy része onnan ered, hogy a klasszikus mechanika fogalmait alkalmazhatóságuk területén kívül használják, márpedig a mikrovilág törvényszerűségei minőségileg különböznek a makrovilág törvényszerűségeitől. A Bohr-féle komplementaritás elve és különösen ennek a fizikán túlmenő univerzális elvként való alkalmazása elvetendő; ez az elv nincs hivatva felváltani — mint azt Bohr állítja — az okság elvét; a kvantummechanika éppen azt bizonyítja, hogy »benne az okság elve új alakban jelenik meg, amely a dialektikus materializmus filozófiájának más elveivel együtt megbízható eligazítást ad a természet megismeréséért folyó küzdelmünkben» — fejezte be előadását FOK akadémikus.

Az előadáshoz JÁNOSSY LAJOS akadémikus szólt hozzá; kiemelte az előadásnak néhány különösen érdekes részét és megkérdezte az előadó véleményét egy vázolt gondolat kísérlet eredményének kvantummechanikai leírásáról és az alapegyenlet kiegészítésének szükségességéről.

NOVOBÁTZKY KÁROLY akadémikus »A kvantumelmélet statisztikus sokasága« című előadásában a kvantumelméletnek egy olyan megalapozását adja, amely a klasszikus mechanikából indul ki, rámutat az általánosítás szükséges voltára és megjelöli a keretek tágításának a lényegét. Kezdetből fogva, a kvantummechanika Born-féle interpretációjának megfelelően, statisztikai elmélet megalkotására törekszik. A szükséges Gibbs-féle sokaságot annak alapján vezeti be, hogy a pontmozgás hatásfüggvénye sebességteret definiál, vagyis egy végtelen pontsokaság mozgását írja le. E pontsokaság sűrűségétől csak azt követeli meg, hogy kielégítse a kontinuitási egyenletet. A probléma Hamilton—Jacobi-egyenletét és a kontinuitási egyenletet egy Lagrange-függvényből vezeti le. A tekintett statisztikai sokaságot azáltal tudja a lehetséges sokaságok közül kiválasztani, hogy a hatásfüggvény és a sűrűség részére nem teljes, hanem reguláris megoldást keres. E célból az eredeti Lagrange-féle függvényt, dimenzionális okoskodással, kiegészíti egy új taggal, miáltal az új Jacobi-egyenletben egy »sűrűségi potenciál« lép fel. Döntő jelentőségű, hogy a Jacobi-egyenlet és a kontinuitási egyenlet egyetlen komplex egyenletté, éppen a Schrödinger-egyenletté foglalható össze. E levezetés főelőnye, hogy a $\psi^*\psi$ sűrűség statisztikai értelme, továbbá az operátorfogalom automatikusan adódik. Előadása további részében a vázolt megfontolásokat átvitte a relativisztikus Schrödinger—Gordon (más néven Klein—Fok-féle) egyenletre is.

Az előadás után élénk vita alakult ki, amelynek során V. A. FOK akadémikus, NOVOBÁTZKY KÁROLY, FÉNYES IMRE és JÁNOSSY LAJOS fejtették ki nézeteiket a sokaság fogalmára, a Schrödinger-egyenletnek egy részecskéhez vagy sokasághoz való tartozására, a statisztikus sokaság és a valódi részecskék sokasága közötti különbözőségeire és más kérdésekre vonatkozólag.

JÁNOSSY LAJOS akadémikus »A kvantummechanika részecske-hullám problémájáról« című előadásában vázolta a hullámfüggvény jelentésére vonatkozó három különböző felfogást, majd utalt arra, hogy már az előző két előadáshoz kapcsolódó diszkussziók is megmutatták, hogy ezen a téren alapvető problémák állnak fenn. Több, elektronokkal és fotonokkal végzett gondolat kísérlet részletes elemzésének eredményeképpen azt a következtetést vonta le, hogy a kvantumelmélet bizonyos spekulatív eredményei elhagyhatók, és hogy ezeknek az eredményeknek a figyelmen kívül hagyásával legalább is elvileg nem látszik lehetetlennek a kvantumjelenségek számára egy olyan modellnek a felállítása, amely a klasszikus modellt jobban megközelíti, mint

ahogyan ennek a lehetőségére általában számítottak. Egy ilyen modell az elmélet bizonyos elfogadhatatlan, idealista következtetéseit feleslegessé tenné anélkül, hogy az elméletnek kísérleti úton közvetlenül igazolható részeivel összeütközésbe kerülne.

A hozzászólások során SZALAY SÁNDOR az előadásban említett egyik fotomultiplikátoros kísérlet keresztülvihetőségét taglalta. FARAGÓ PÉTER a centiméteres és a rádiófrekvenciás hullámok fotontermészetét bizonyítandó kísérletek alap gondolatáról és megvalósíthatóságáról beszélt; ehhez csatlakozott SZIGETI GYÖRGY megjegyzése. KÁROLYHÁZI FRIGYES részletesebben elemzett egy olyan kísérletet, amely kiélezett alakban mutatja a hullámfüggvény értelmezésével kapcsolatos nehézségeket. HOFFMANN TIBOR az előadó által javasolt kísérlettel kapcsolatban a visszaverődési mechanizmus közelebbi megvizsgálásának szükségességére hívta fel a figyelmet. FÉNYES IMRE megkérdezte, hogy az előadó által közölt eljárás vezethet-e a rejtett paraméterek Neumann-féle elképzelésének módosítására. A kérdések megvitatása JÁNOSSY LAJOS válaszaival fejeződött be.

A szilárd testek fizikájának tárgyköréből az első előadást GYULAI ZOLTÁN akadémiai lev. tag tartotta »Vizsgálatok a kristályosodás mechanizmusára vonatkozólag« címmel. Beszámolt azokról a kutatásairól, amelyekkel NaCl oldattal átitatott porózus próbatesteken túlalakú kősókristályokat állított elő, és kísérletei alapján megállapította e túlkristályok különböző alakjainak keletkezési feltételeit, valamint a növekedésnek (ion-hozzáragodásnak) mechanizmusát. A túlkristályokon végzett szakítási mérések szerint a vékonyabb tűk szakítási szilárdsága sokkal nagyobb a makrokristályokénál s így jobban megközelíti az elmélet által kívánt értéket. Mesterségesen növesztett kvarckristályokon végzett vizsgálatai alapján az előadó számos jellegzetes növekedési ábrát mutatott be és ezeket a Kossel-féle növekedési szabályokkal hozta kapcsolatba.

Az előadáshoz kapcsolódva TARJÁN IMRE ismertette főleg az infravörös optika és a szcintillációs számlálók céljait szolgáló kristálynövesztési vizsgálatait. R. KAISEV professzor többek között az ezüst elektrolitikus leválasztásánál képződő túlkristályokra és a telített vízgőzben végzendő szakítási mérésekre hívta fel a figyelmet. A következő hozzászólók: SASVÁRI KÁLMÁN, GOLL GYÖRGY, MORLIN ZOLTÁN és ZIMONYI GYULA részben a növekedés mechanizmusának egyes részleteivel, részben pedig a kristálynövesztés gyakorlati jelentőségével kapcsolatban tettek megjegyzéseket, ill. kérdéseket. A felmerült kérdésekre GYULAI ZOLTÁN részletesen válaszolt.

R. KAISEV, a Bolgár Tudományos Akadémia levelező tagja, »Kristálymagképződés és kristálynövekedés« címen tartott előadást. Bevezetőben rámutatott arra, hogy a kristálynövekedés tárgyalását a kétdimenziós csíra fogalmának bevezetésével lehetővé tevő Gibbs—Volmer-féle elméletnek és a leválasztási munkákra felépített Kossel—Stranski-féle molekuláris elméletnek látszólag ellentétes tételeit az ú. n. közepes leválasztási munkák fogalmának alkalmazásával sikerült egyesíteni (Kaisev és Stranski, 1934). A közepes leválasztási munkák módszere alapján továbbfejlesztett elmélet exakt és szemléletes módon kezelhetővé tette a kristálycsíráképződés és kristálynövekedés problémakörét. A továbbiakban az előadó bemutatta az említett elmélet legfontosabb vonásait és ismertette magának és munkatársainak több, az elméletet alátámasztó kísérleti eredményét.

Az előadás után GYULAI ZOLTÁN a csíráképződési munkára és a diszlokációs növekedésre, SASVÁRI KÁLMÁN pedig a makrokristályos fémekre vonatkozólag tettek megjegyzéseket, ill. intéztek kérdéseket az előadóhoz.

PÁL LÉNÁRD, a Szovjetunióban tanuló magyar aspiráns, a ferromágneses anyagok energetikai anizotrópiájának kvantumelméletéről tartott előadást. Az energetikai anizotrópiában — amely abban áll, hogy a ferromágneses kristályok szabad energiája függ a külső mágnesező térnek a kristálytani tengelyekhez viszonyított irányától — döntő szerepet játszik az elektronok saját mágneses momentumának a pálya mágneses momentumával való kölcsönhatása. Ennek a »spin-pálya csatolásnak« figyelembevételével megszerkesztett Hamilton-operator alapján, megfelelő számítások után, meghatározta az előadó az energia anizotróp részét a hexagonális és a köbös kristályok esetében. Az »anizotrópia-kvantumok« hőmérsékleti függésére kapott elméleti eredmények elég jól egyeznek a kísérleti adatokkal.

TARJÁN IMRE professzor »Színcentrumok és fotovezetés« című előadásában részben növesztett, részben természetes kőszókratályokon végzett vizsgálatait ismertette. A kristályokban levő különböző színcentrumokhoz tartozó abszorpciós sávokban való megvilágításoknál a fényelektromos primer-áram spektrális eloszlását különbözőnek találta, de ugyanakkor egy másik jelenség is fellépett: a spektrális eloszlást ábrázoló görbe az előzetes megvilágítás hullámhosszától függően felfelé vagy lefelé tolódott el. Ez azt jelenti, hogy a kristály a különböző hullámhosszú megvilágítások hatására különböző állapotba kerül. A fénybesugárzással és az ezt követő sötétben-hagyással kapcsolatban a kristálynál »telített« és »pihent« állapotok különböztethetők meg, amely állapotokban a fotovezetés az előadó által részletezett törvényszerűségeket mutat. Az említett jelenség olyan kristályokon is mutatkozik, amelyek túlnyomóan alkali-kolloid részecskéket tartalmaznak.

Az előadáshoz kapcsolódó hozzászólások során GYULAI ZOLTÁN rámutatott arra, hogy az előadó által vizsgált maradandó változások megmagyarázzák a kristályok néhány szokatlan viselkedését. SZIGETI GYÖRGY a sötét-áramok és a dielektromos viselkedés behatóbb vizsgálatának kívánatos voltára hívta fel a figyelmet. BOROS JÁNOS többek között az abszorpciós maximumok és a kristályhibák kapcsolatára, MEDVECZKY LÁSZLÓ a kvantumhatásfok és az eltolódási út megváltozására, TOMKA PÁL a röntgenezett kristályokban keletkezett kolloidokra vonatkozólag tett megjegyzéseket, illetve kérdéseket. Az egyes kérdésekre az előadó részletesen válaszolt.

M. TRILIFAJ tudományos kutató »Sugárzás nélküli átmenetek az F-centrumokban« című előadásában azokat a vizsgálatait ismertette, amelyeket az elektronoknak F-centrumokba való sugárzásmentes átmeneteire vonatkozó, ma még csak kezdeti stádiumban levő elméletnek kvantitatív továbbfejlesztésére végzett. A Pekar-féle modellből kiindulva felírta az F-centrum és a rácsrezgések rendszerének Hamilton-féle operátorát, majd a Schrödinger-egyenletnek adiabatikus megközelítésben való megoldása és megfelelő perturbációszámítás után meghatározta az elektron egyes adiabatikus állapotok közti lengéseinek frekvenciáját, vagyis — ami ezzel egyértelmű — a sugárzásmentes átmenetek valószínűségét (1 sec-ra vonatkozólag). Az átmeneti valószínűségeket az F-centrum egyes állapotaira a KCl és a KBr kristályok esetében kiszámította, összehasonlította az eredményeket az emissziós átmenetek valószínűségeivel és az összehasonlítás fizikai következményeit diszkutálta.

Hozzászólásában NAGY ELEMÉR rámutatott arra, hogy alacsony hőmérsékleteknél az elektronnak a rács optikai rezgéseivel való kölcsönhatásán kívül a rács akusztikai rezgéseivel való kölcsönhatása is számottevő.

L. SOSNOWSKI professzor »Kontakt-jelenségek szerepe a félvezetők fotokonduktivitásában« címmel tartott előadást. Először a p - és n -típusú félvezetők érintkezésével foglalkozott; az általa felvetett »kétfajta áram-elméletével« (— a »többségi árammal« szemben »kisebbségi áram« a p -típusú félvezetőben az elektronáram, az n -típusúban a lyuk-áram —) értelmezte a kontaktus egyenirányító, fotokonduktív és fotovoltikus tulajdonságait. A továbbiakban ismertette aktivált mikrokristályos PbS filmekben végzett kísérleteit és a fotokonduktívásnak ezekre épített új. n. kontaktus-elméletét valamint ennek az elméletnek főbb kísérleti bizonyítékait, köztük a PbS-ba talált »belső« fotovoltikus hatást. Beszámolt végül a varsói intézetnek egyéb fotokonduktívási vizsgálatairól, így nagy érzékenyséű PbS cellák előállításáról és arról, hogy a PbSe-nél és a Tl_2S -nél is összefüggést találtak a fotokonduktív és a fotovoltikus hatás között.

Az előadáshoz hozzászóltak BODÓ ZOLTÁN, HOFFMANN TIBOR, NAGY ELEMÉR és KÖRÖSI FERENC, akik többek között a vezetés mechanizmusával és az ultravörösre érzékeny fotokonduktív cellák szenzibilitásával kapcsolatban tettek megjegyzéseket, illetve intéztek kérdéseket.

SZIGETI GYÖRGY, a műszaki tudományok doktora, »Összefüggés néhány lumineszkáló anyag optikai és elektromos tulajdonságai között« című előadásának első részében magának és munkatársainak ama vizsgálatairól számolt be, amelyek egyes anyagok fluoreszkálása és dielektromos veszteségei közötti összefüggésekre mutattak rá. Megállapították, hogy azonos jellegű lumineszkáló anyagoknál a fluoreszcencia határfoka és az anyagnak megvilágítás nélküli állapotában mért dielektromos veszteségei között egyértelmű összefüggés van. A dielektromos veszteségeknek a hőmérséklettől való exponenciális növekedése ugyanolyan aktiválási energiával jellemezhető, mint a lumineszkálás határfokának a hőmérséklet növekedésekor mutatkozó visszaesése. Újabb vizsgálatai a szilícium-karbidnál először Losszev szovjet fizikus által észlelt fényjelenségek és a szilícium-karbid kristály elektromos vezetőképességének hőmérsékleti függése közötti kapcsolat megállapítására irányultak. Az észlelt jelenségek arra mutatnak, hogy a szilíciumkarbidnál a félvezetőbe injiciált töltéshordozók által gerjesztett fluoreszkálás lép fel.

Az előadás után BOROS JÁNOS szolt hozzá a valencia sáv és a vezetési sáv távolsága meghatározásának kérdéséhez.

A kongresszus utolsó előadását V. L. LJOVSIN professzor, a lumineszcencia-jelenségek világszerte ismert kutatója tartott a fotolumineszcenciánál az anyagban végbemenő energiaátalakulás és átadás kérdéseiről. A lumineszkálás fogalmának Sz. I. Vavilov és a saját elemzésein alapuló szabatos meghatározása után a világítási folyamatokat két alaptípusra osztotta: diszkrét centrumok világítására és rekombinációs folyamatokra. Az első alaptípus tárgyalása során ismertette azokat a vizsgálatokat — főként szovjet kutatók vizsgálatait —, amelyek a diszkrét centrumok világításának alapvető jellemzőit, ill. törvényszerűségeit megállapították. Foglalkozott többek között az emissziós és abszorpciós színekpek viszonylagos helyzetére vonatkozó Stokes-féle szabály korrekt megfogalmazásával, a két színekpek tükör-szimmetriájának általa felfedezett törvényével, majd (megemlítve Fröhlich Pál vizsgálatait is) a lumineszcencia polárosságával, a lumineszkálás határfokára vonatkozó Vavilov-törvénnyel, a lumineszcencia kioltásával és a különböző kioltásokat okozó energia-átadás elméletével, a világítás időtartamának és kialvásának törvényeivel. Előadásának további részében Ljovsin professzor a kristályfoszforok világításának bonyolult, inkább rekombinációs jellegű

folyamataira vonatkozó szovjet vizsgálatok főbb eredményeiről adott áttekintést. Ezek a vizsgálatok egyebek közt a tartós világítás kialakására, a lumineszkálási folyamatok kinetikája terén az elektronok ismételt lokalizálására, a lokalizációs szintek mélységére, e szintek keletkezésére és természetére vonatkoztak, és az ezekkel kapcsolatos kérdések nagy részét jelentős mértékben megvilágították.

Az előadás végeztével BODÓ ZALÁN a lumineszcencia hatásfokának meghatározására, GERGELY GYÖRGY pedig egy fluorométeres berendezésre vonatkozólag intézett kérdéseket az előadóhoz.

A hozzászólások után SZIGETI GYÖRGY, a műszaki tudományok doktora, az Eötvös Lóránd Fizikai Társulat főtitkára mondott záróbeszédet. Hangsúlyozta, hogy a kongresszus elérte célját: elmélyítette a magyar fizikusok kapcsolatát a Szovjetunió és a többi baráti ország tudósaival, megismertette velük a magyar fizikusok munkáját és eredményeit. A kongresszus sikeréhez jelentősen hozzájárultak a külföldi vendégek előadásai, elsősorban V. A. FOK akadémikusnak a fizika alapvető kérdéseiről tartott előadása. A tudósok között kialakuló és megszilárduló együttműködés és a személyes kapcsolat létrejötte egyúttal jelentősen meggyorsítja országaink tudományának fejlődését is, s ezzel hozzájárul a béke ügyének további erősödéséhez.

Ezután V. A. FOK akadémikus, a szovjet delegáció vezetője, Sz. SZCZENIOWSKI professzor a lengyel, V. PETRILKA professzor a csehszlovák és R. KAISEV akadémiai levelezőtag, a bolgár küldöttség vezetője mondottak köszönetet a magyar fizikusoknak a kongresszus megszervezéséért és a baráti fogadtatásért, majd KOVÁCS ISTVÁN akadémiai levelező tag zárószavaival véget ért az első magyar fizikus kongresszus.

Ha figyelembe vesszük a kongresszus előadásai és vitái iránt tanúsított általános érdeklődést, valamint azt, hogy fizikusainknak a külföldi vendégek intézetlátogatásai, az akadémiai fogadások és kulturális rendezvények során is bő alkalmuk nyílt szakmai és baráti megbeszélésekre, biztosak lehetünk abban, hogy a kongresszus valóban a magyar fizika jelentős fellendülését fogja eredményezni.

BOHR KVANTUMMECHANIKAI NÉZETEINEK KRITIKÁJA

V. A. FOK

szovjet akadémikus előadása az I. Magyar Fizikus Kongresszuson

1948-ban a Svájcban megjelenő Dialektika folyóirat hasábjain vitát indítottak a kvantummechanika elvi kérdéseiről. Ebben a vitában sok kiváló külföldi fizikus vett részt: Bohr, Heisenberg, Einstein, Pauli és mások, akiknek cikkei az említett lap 1948. évi évfolyamának 7–8. számában jelentek meg. A vita anyagát Bohrnak »Az okság és komplementaritás fogalma« című cikke képezte. Ezt a cikket nemcsak úgy tekinthetjük, mint a tulajdonképpeni kopenhágai iskola nézeteinek gyűjteményét, hanem úgy is, mint azoknak a nézeteknek az összefoglalását, amelyek a kvantummechanikára vonatkozólag a külföldi fizikusok között uralkodnak.

A dialektikus materializmus marxista filozófiájával ellentétben ezek a nézetek az idealista filozófia, az ú. n. pozitivizmus alapján állnak. Helytelen filozófiai állítások, ha valamilyen konkrét területen alkalmazzák őket, majdnem elkerülhetetlenül hibás tételek felállítására vezetnek az illető tudományág területén. Ezért különösen fontos megvizsgálunk, hogy a kopenhágai iskolának a kvantummechanikára vonatkozó nézeteiben, az általános filozófiai alapelvek elfogadhatatlanságán kívül, amelyeknek hibája a szovjet olvasók számára nyilvánvaló, nincsenek-e még olyan konkrét hibák is, amelyek magának a kvantummechanikának hibás értelmezéséhez vezetnek. Mivel Bohr említett cikke ezeknek a nézeteknek mintegy összefoglalása, melyet maga a kopenhágai iskola feje fogalmazott meg, ez a cikk alkalmas anyag ilyen vizsgálatra.

A pontosság kedvéért részletesen ismertetjük Bohr említett cikkének tartalmát és sokat idézünk belőle.

Cikkének bevezető részében a jelenségek leírásának a klasszikus fizikában szokásos okszerű módjáról beszélt és azt írja:

»A relativitás elmélete, amely a klasszikus fizika számára eddig még nem látott egységet és kibővülést nyújtott, lehetővé tette, hogy az okság elvét a legáltalánosabb alakjában pontosan megfogalmazzuk.«

Ehhez a következő megjegyzéseket fűzhetjük. A relativitás elmélete valóban teljes megegyezésben van az okság elvével és lehetővé teszi az oksági összefüggés fogalmának elmélyítését, amennyiben mindenfajta hatás véges sebességgel való tovaterjedése kritériuma annak, hogy két térbelileg különálló történés között oksági összefüggés legyen. Ami magát az okság elvét illeti, ennek megfogalmazása (»legáltalánosabb alakban«) annál inkább általános filozófiai probléma és kívül esik a fizika keretein; ennek a problémának a megoldására nem hivatott sem a relativitás elmélete, sem valamilyen más fizikai elmélet.

A továbbiakban Bohr azt írja: »Az univerzális hatáskvantum felfedezése következtében azonban a helyzet a fizikai tudományban tökéletesen megváltozott. Ez a felfedezés megállapította, hogy az atomi folyamatok oszthatatlansága, azoknak alapvető vonása, sokkal tovább megy az anyag véges oszthatóságára felállított régi tanításnál, amelyet eredetileg az anyag sajátságainak oksági magyarázatára vezettek be és amely ennek a magyarázatnak alapját képezte. Ez az új tétel nemcsak teljesen idegen a mechanika és az elektromágnesség klasszikus elméletei számára, de nem egyeztethető össze magával az okság elvével sem.«

Ilyen módon Bohr azt állítja, hogy a hatáskvantum létezése nem egyeztethető össze magával az okság elvével. Mivel motiválja ezt? Folytatjuk az idézetet. »Valóban, ha a fizikai rendszer állapota adott, akkor ezzel még nincs meghatározva, hogy a másik állapotba való átmenet különböző elemi folyamatai közül melyik megy végbe. A kvantumeffektusok számításba vételekor elsősorban az átmenet különböző lehetséges folyamatait jellemző valószínűség fogalmával kell operálnunk.«

Az itt mondottak igazak, de semmiképpen sem szolgáltatnak bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy nem teljesül az okság elve. Mindenekelőtt az okságnak nem ad egyértelmű meghatározást ez az okoskodás, hanem a törvényszerűség általános értelmezését adja. Az, hogy meghatározott feltételek mellett meghatározott valószínűségek léteznek, maga azt tanúsítja, hogy törvényszerűség — statisztikus törvényszerűség — áll fenn. Ezenkívül az állapot kvantummechanikai fogalma és az állapotnak az időben való változása törvénye még szűkebb értelemben is (egyértelmű determináltság értelmében) kielégíti az okság elvét. Álljunk meg ezeknél a kérdéseknél és nézzük meg részletesebben.

A kvantummechanika sajátsága az, hogy benne az állapot fogalma szorosan összefügg a valószínűség fogalmával. A tárgy állapota határozza meg közvetlenül az előzetes külső hatás előtti időpillanatban a tárgynak ennél a kölcsönhatásnál mutatott valamilyen viselkedése valószínűségét. Állítható az ellenkező is éspedig, hogy magát az állapotot a tárgy valamilyen viselkedésének valószínűsége jellemzi, az összes lehetséges potenciális külső hatásoknál. (A »potenciális« szót hangsúlyozni kívánjuk, mivel akkor az állapot adott, a külső hatás jellege még nincs előre meghatározva.)

A tárgyra gyakorolt külső hatásról szólva, többek között olyanra gondolunk, amely meghatározott fizikai mennyiség mérésével függ össze, azaz olyan kölcsönhatásra, mely e mennyiség mérésére alkalmas eszközzel kimutatható. Akkor pedig, amikor a külső hatás következtében a tárgy valamilyen viselkedésének valószínűségéről beszélünk, többek között annak a valószínűségére gondolunk, hogy a mért mennyiség felveszi ezt az értéket.

A kvantummechanikában a tárgy állapotát hullámfüggvény segítségével adják meg, ez lehetővé teszi az említett valószínűségek kiszámítását. Lényeges megjegyeznünk, hogy a kvantummechanika szerint az állapotot megadó hullámfüggvény megváltozása a külső feltételek rögzítése mellett teljesen meghatározott törvény szerint megy végbe (hullámegyenlet szerint, amelyben a külső feltételeket jellemző paraméterek meghatározott értékeket vesznek fel). Ez a tény elegendő arra, hogy bebizonyítsa, miszerint a kvantummechanika teljesen megfelel az okság elvének. Az a körülmény, hogy az állapot fogalma maga, — amint láttuk — összefügg a valószínűség fogalmával, nem okoz semmiféle változást.

Továbbá Bohr rámutat a részecskék korpuszkuláris és hullámsajátságainak fennállására és azt mondja, hogy a »Planck-féle állandó minden meghatározása a jelenségek kétféle oldalának szembeállításán alapszik, amelynek megfelelő kép nem helyezhető el a klasszikus elmélet kereteiben«. Ez utóbbi megjegyzés számunkra eléggé triviális, mivel azon kísérletek alapján, amelyekben nem jelenik meg kvantumeffektus, természetesen nem lehet meghatározni a Planck-féle állandót. Bohr azonban ezután folytatja :

»Mivel így állanak a dolgok, felmerül annak szükségessége, hogy gyökeresen átvizsgáljuk a fizikai jelenségek leírásánál és megmagyarázásánál felhasznált alaptételeket«. Ezek a szavak vezetnek be annak »szükségességét«, hogy a kvantummechanika alapeszméit saját elgondolásában kifejtsse.

A kvantummechanika tárgyalására rátérve Bohr mindenekelőtt hangsúlyozza, hogy »a kísérleti berendezés leírását és a megfigyelések regisztrálását mindig közönséges nyelven kell kifejezni, felhasználva a klasszikus fizika terminológiáját«. Maga ez a megállapítás kétségtelenül igaz. Azonban belőle nem lehet olyan következtetéseket levonni, mint amilyeneket Bohr levont, és pedig azt, hogy a kísérleti berendezés leírása és a megfigyelések regisztrálásán kívül minden más csak szimbolikus jellegű. Bohrnak ehhez a szemléletéhez az alábbiakban visszatérünk.

Azután Bohr folytatja : »Az a tény, hogy kvantum-jelenségek nem analizálhatók a klasszikus fizika szellemében, arra a gondolatra juttat bennünket, hogy lehetetlen elválasztani az atomi tárgyak viselkedését a mérőeszközökkel való kölcsönhatásuktól, melyekkel fixáljuk azokat a feltételeket, amelyek között a jelenségek végbemennek«.

»Többek között a tipikus kvantumeffektusok szétválaszthatatlansága abban mutatkozik meg, hogy minden olyan törekvés, amely szét akarja választani a jelenséget, meg kell, hogy változtassa a kísérleti berendezést, mindenfajta változás új, nem kontrollálható kölcsönhatás forrása a tárgyak és a mérőeszközök között«.

Az idézett szavakban Bohr azzal a fontos problémával foglalkozik, hogy milyen kölcsönhatásban vannak az atomi tárgyak a mérőeszközökkel. Ennek a problémának Bohr által való tárgyalása azonban komoly ellentmondásokat hoz létre.

Mindenekelőtt milyen értelemben kell felfognunk itt a »nem kontrollálható kölcsönhatás« megjelölését? Minden fizikai folyamat elvileg megismerhető, tehát kontrollálható. A tárgy és a mérőeszközök közötti kölcsönhatás folyamata nem képezhet kivételt és a »nem kontrollálhatóság« megjelölés ha általánosságban használjuk ezt a szót, csak feltételesen értelmezhető. — Elvi nem kontrollálhatóság általánosságban nincs. Minden, ami létezik, elvileg kontrollálható, ellenőrizhető, csak az nem kontrollálható, ami nem létezik. A kölcsönhatás nem lehet elvileg nem kontrollálható és ha Bohrnak valamilyen kölcsönhatásról kell beszélnie, akkor ez azért van, mivel maga a probléma mesterségesen van felállítva. Valóban Bohr berendezésében lényegében véve nem arról van szó, hogy nem lehet teljesen analizálni a tárgy és a mérőeszköz közötti kölcsönhatást, hanem arról, hogy ezt a kölcsönhatást nem lehet leírni a klasszikus mechanika tökéletlen nyelvén. Bohr kezdettől fogva abból a megoldhatatlan problémából indul ki, hogy egyidejűleg kell megmérni az atomi tárgy x koordinátáját és mozgásmennyiségét, p -t, véges-végig megmaradva a klasszikus mechanikában. Amikor azonban kitűnik, hogy ez lehetetlen, akkor az ilyen eredményt nem az anyag hullámsajátságainak tulajdonítja, hanem valamilyen, a tárgy és az eszköz

között fennálló ellenőrizhetetlen kölcsönhatás eredményének. Ahelyett, hogy azt mondaná, hogy jól meghatározott x koordináta mellett p a mozgásmennyiség nem határozható meg, Bohr azt mondja, hogy amikor az x koordináta jól ellenőrizhető, a p mozgásmennyiség nem kontrollálható. A kifejezésnek ez a módja annak a régen meghaladott álláspontnak a visszhangja, amely szerint x és p »a valóságban« mindig meghatározott mennyiségek, de a természet valamilyen szeszéiye következtében (a kölcsönhatások nem kontrollálhatósága stb. következtében) nem figyelhetők meg egyidejűleg. E nézet szerint a Heisenberg-féle összefüggést is úgy értelmezték, mint pontatlansági (nem pedig határozatlansági) relációt.

Tehát ez »elvi ellenőrizhetetlenség« fogalmát, mint helytelent, el kell utasítanunk. Ez Bohrnak csak arra szolgál, hogy fedezze azt a logikai ellentétet, hogy a klasszikus mechanika fogalmait alkalmazhatóságának területén kívül használja. Azok a tények, amelyek magyarázatára ezt a fogalmat felhasználta, nem igényelnek más magyarázatot, mint a Heisenberg-összefüggés helyes értelmezését.

Bohr »nem kontrollálhatóságról« beszél azzal kapcsolatban is, hogy nem lehet »szétválasztani« a megfigyelt jelenséget. Itt tulajdonképpen a mérési aktus kontrolljáról van szó. Maga az a szó azonban : kontrollálni, lényegében azt jelenti, hogy »mérni«. A »nem kontrollálhatóság« ebben az értelemben azért csak azt jelzi, hogy nem lehet más kiegészítő mérést végezni, de nem rontja el az adott mérés feltételeit.

Végül a Bohr által használt »nem kontrollálhatóság« szót értelmezhetjük, mint »meghatározatlanságot.« Pl. ahhoz, hogy a mérőkészülék működjék, nem szükséges, hogy állapotát teljesen meghatározzuk, sőt, mondhatjuk, hogy berendezésének alkatrészei az adott szempontból közömbösek. A mikrotárgy és az ilyen mérőeszköz közötti kölcsönhatás tartalmaz meghatározatlan elemeket (különösképpen a végső stádiumban, ahol lavinaszerű folyamatok fejlődhetnek ki). Azonban ez a meghatározatlanság (mely lényegtelen az adott mennyiség mérése szempontjából) nem lehet elvi, és aligha lehet helyesen nem kontrollálhatóságáról beszélni.

Minden esetben rá kell mutatnunk, hogy Bohrnak a nem kontrollálható kölcsönhatásra vonatkozó szava meg van fosztva pontos értelmezésétől.

A további problémák Bohrnak azzal a megállapításával kapcsolatban keletkeznek, hogy nem lehet elválasztani az atomi tárgyak viselkedését a mérőeszközökkel való kölcsönhatástól. Ha itt arra gondolunk, hogy az atomrészek állapota és »viselkedése«, azaz állapotának megváltozása azoktól a külső feltételektől függ, amelyeket a mérőeszközök teremtenek meg, akkor nincs vele szemben semmiféle ellenvetésünk. Bohr azonban valószínűleg nem erre gondolt. Amint a továbbiakból látható, Bohr ezt a megállapítását nem abban az értelemben teszi, hogy a vizsgált tárgy és a környező tér és a külső tárgyak között fennálló kölcsönös összefüggésnek lényeges szerepe van, hanem abban az értelemben, hogy az atomi objektum mintegy szétfolyik a mérőeszközben és kevésbé reálissá válik, mint a mérőeszköz. Ez már a pozitívista szemlélet kifejezése és ezzel semmiképpen sem érthetünk egyet.

A Bohrtól idézett részekben a következő homályosságokat találjuk : egyrészt arról beszél, hogy az eszközök lerögzítik a külső feltételeket, másrészt pedig magukat az eszközöket úgy tekintik, mint az ellenőrizhetetlen kölcsönhatás forrását (valószínűleg »az adott kísérleti feltételek mellett meghatározhatatlan« értelemben). Ez az ellentmondás azzal függ össze, hogy Bohr nem mutat rá mit ért éppen mérőeszköz alatt : nem tudni arról beszél-e,

hogy a mérőeszköz azt a részt zárja magába, ahol a tárgy rögzített külső feltételek között marad és a jelenség zavartalanul fejlődik ki, vagy mérőeszköz az az eszköz, amely a kísérlet utolsó stádiumában jön csak működésbe és a mérés eredményeinek regisztrálására szolgál. Pl. az elektronok elhajlásakor a kristályrács belsejében rögzített külső feltételekkel van dolgunk (az atomok szabályos elhelyezése, az a körülmény, hogy az elektronok rugalmasan ütköznek velük). Az elhajlási kép megfigyelése érdekében a kristály mögé fényképezőlemezt, számlálót vagy valamilyen más olyan eszközt állíthatunk, mely az elektron koordinátájának mérésére alkalmas. A berendezésnek alkatrészei közömbösek: fényképező lemez vagy számláló berendezés esetében erősítő berendezéssel van dolgunk, amelyben lavina jellegű folyamatok fejlődnek ki. A kristály jelenléte maga az elhajlás jelensége szempontjából lényeges: ha nincs kristály, akkor elhajlás sincs, ha pedig van, akkor elhajlás lesz (azaz, meghatározott lesz az elektron állapota a kristályból való kilépés után), függetlenül attól, hogyan regisztráljuk az elhajlási képet, vagy hogy regisztráljuk-e egyáltalán a rövidség kedvéért a berendezésnek azt a részét, ahol maga a jelenség végbemegy, az eszköz dolgozó részének, azt a részét pedig, ahol regisztráljuk, regisztráló részének fogjuk hívni. Példánkban a dolgozó rész a kristály, a regisztráló pedig a fényképezőlemez vagy a számláló. A dolgozó és a regisztráló részen kívül beszélhetünk előkészítő részről is: ez az a rész, amelyik rögzíti a tárgy állapotát, mielőtt beleesne a dolgozó részbe. Példánkban előkészítő rész a monokromatikus elektronnyaláb forrása, úgyszintén a diafragma és más, a kristály előtt felállított berendezés. Meg kell jegyeznünk, hogy mivel a jelenség természetes feltételek mellett megy végbe, az előkészítő, úgyszintén a dolgozó rész adott valami és csak a regisztráló résznek kell általában különleges berendezés.

Amint már mondtuk, Bohr pontatlansága abban áll, hogy nem tesz különbséget a mérőeszköz különböző részei között és találgatható, vajjon mérőeszköz alatt csak a regisztráló részt érti-e vagy ez a fogalom magában foglalja-e a dolgozó részt is. A »nem kontrollálható kölcsönhatás« megjelölés (bármilyen értelemben) valószínűleg a regisztráló részre vonatkozik, míg az az állítás, hogy a mérőeszköz rögzíti azokat a feltételeket, amelyek között a jelenségek végbemennek, valószínűleg csak a dolgozó részre vonatkozik.

Ennek a (lehetséges, hogy szándékos) pontatlanságnak eredményeképpen tisztázatlan marad az a lényeges körülmény, hogy a kísérleti vizsgálatnak tulajdonképpeni tárgya a tárgynak az eszköz dolgozó részében való viselkedése, ahol ez a tárgy rögzített külső feltételek között van, nem pedig a regisztráló részben való viselkedése, ahol a feltételeket nem lehet teljesen meghatározni. A tárgynak a viselkedését a rögzített külső feltételek mellett teljesen meghatározza magának a tárgynak kezdeti állapota és sajátosságai és az rendkívül pontosan leírható a kvantummechanika nyelvén. A mérés utolsó szakaszát (a tárgyak a mérőberendezés regisztráló részével való kölcsönhatásának eredményét) a klasszikus fizika nyelvén kell leírnunk, míg az eredmény valószínűsége a kvantummechanika képletei alapján számítható ki. Ha ezeknek a valószínűségeknek kísérleti értékeit az elméletiekkel összehasonlítjuk, eszközt kapunk a tárgynak a mérőeszköz dolgozó részében való állapotának megítélésére.

A mondottakból Bohr a következő eredményt vonja le:

»Ilyen körülmények között az atomi tárgyak leírásakor a rendes, általánosan elfogadott fizikai attribútumok nem egyértelműek«. Az egyezményes fizikai attribútumokról szóló némileg homályos frázist megpróbáljuk megfej-

teni. Ha itt arról van szó, hogy lehetetlen megállapítani pl. hogy az elektron koordinátája és mozgásmennyisége egyidejűleg mekkora, akkor ezzel egyetérthetünk, mivel a kvantummechanika szerint az atomi tárgyak minden klaszszikus modellje csak korlátozottan alkalmazható. Azonban az idézett mondat olyanformán fogható fel, hogy fizikai attribútumok alatt az elektronnak olyan sajátságai érthetők, mint töltés tömeg, spin, az energia operátor alakjával összefüggő és az elektron kölcsönhatását más részecskékkal és külső terekkel összekötő sajátságok. Mindezek a sajátságok nemcsak tökéletesen objektívek, de nem is függenek az elektron állapotától, semmiképpen nem lehet feltételezettségükről beszélni. Ezért ha Bohr itt arra gondol, hogy az atomi objektumoknál nincsenek meg a felsoroltakkal hasonló objektív sajátságok, nem érthetünk vele egyet.

Továbbá Bohr bevezeti a komplementaritás terminológiáját (először azoknál a megfigyeléseknél alkalmazza, amelyeket a különböző kísérleti berendezéseknél viznek végbe) és a kvantummechanika jellemzői közé sorolja. Rendkívül érdekes az a szerep, amelyet Bohr az atomi jelenségek leírásával és megmagyarázásával kapcsolatban a kvantummechanikának tulajdonít. Ahelyett, hogy közvetlenül megmondaná, hogy a kvantummechanika tárgya és feladata az atomi objektumok sajátságainak mélyreható tanulmányozása, Bohr először azt mondja: »A leírás kiegészítő módja számára megbízható eszköz a kvantummechanika apparátusa«. Ilyen módon a kvantummechanika szerepét előre abban jelöli meg, hogy formális receptet ad a megfigyelések különböző eredményeit jellemző valószínűségek kiszámítására, anélkül, hogy behatolna a jelenség lényegébe. A kvantummechanika apparátusát jellemezve Bohr mindenütt hangsúlyozza, hogy ez kizárólagosan szimbolikus jellegű. Bohr azt mondja, hogy ebben az apparátusban »a klaszszikus mechanika kanonikus egyenletei megmaradnak, de a fizikai változók helyett szimbolikus, nem kommutatív algebrának alávetett operátorok szerepelnek«. Nem érthető, hogy a kvantummechanika matematikai apparátusa miért szimbolikusabb, mint bármilyen más fizikai elmélet apparátusa. A matematika mindig szimbolumokkal operál, azonban a fizikai elméletben ezek a szimbolumok meghatározott fizikai értelmezést nyernek, megszűnnek absztrakt szimbolumok lenni, a valóságot tükrözik vissza. Így áll a dolog az alkalmazott matematikai apparátus bonyolultságától függetlenül. A kvantummechanika Schrödinger-egyenlete nem jobban vagy kevésbé szimbolikus, mint a klaszszikus mechanika Hamilton—Jacobi egyenlete. Bohr hangsúlyozza, hogy a klasszikus mechanika fizikai változókkal dolgozik, míg a kvantummechanika csak szimbolikus operátorokkal. Nehéz megszabadulnunk attól a gondolattól, hogy ez a szembeállítás Bohrnak arra szolgál, hogy megalapozza azt az állítást, ami szerint kétséges az atomi objektumok létezésének és sajátságainak realitása, melyekkel a kvantummechanika operál. Ez a törekvés megakadályozza, hogy a kvantummechanika apparátusa közvetlen fizikai értelmezést kapjon, e mögé csak szimbolikus értelmet állít, aminek következtében Bohr az abszurdumig jut. Így ír: »Maguk ezek a szimbolumok nem teszik lehetővé a szemléletes értelmezést, amire már a képzetes számok használata mutat«. Mintha a képzetes szám valamilyen misztikus dolgot zárna magába és használata kizárná a szemléletes értelmezés lehetőségét! Hiszen ezzel állandóan operál a klasszikus fizika is, különösen az elektrotechnika.

Azt a gondolatát, hogy a kvantummechanika matematikai apparátusa nem függ össze közvetlenül az atomi objektumok sajátságaival (amelyeknek realitásáról Bohr seholsem tesz említést) a mérések eredményeinek koordi-

nátájára vonatkozólag pedig tisztán kiegészítő szerepet játszik, Bohr közvetlenül is kifejezi. Azt írja : »Az egész apparátust úgy kell tekintenünk mint eszközt arra, hogy azokra az eredményekre vonatkozólag egyértelmű vagy statisztikus jellegű jóslatokat tehessünk, melyek a meghatározott kísérleti feltételek mellett nyerhetők«. Az a gondolat, hogy a reális atomi objektumok objektív sajátságainak nincs egyszerű értelme, hanem valamilyen tisztán szimbolikus értelme van, alapja ennek a jóslatnak. Ez a gondolat kétségtelenül idealisztikus filozófiai beállítottsága folytán vert gyökeret Bohrban. Ha maga Bohr még nem is teljesen következetes idealista (mivel valószínűleg realisnak tartja azokat a jelenségeket, amelyek a klasszikus fizika nyelvén leírhatók) a kvantummechanikára vonatkozó álláspontja vitán felül idealista.

Áttérve ezután a Heisenberg-reláció vizsgálatára, Bohr rámutat azokra az egymást kölcsönösen kizáró feltételekre, amelyek mellett ellentmondás nélkül egyrészt használható a térben és az időben való lokalizáció és másrészt megmaradnak a mechanika törvényei. »Valóban — mondja Bohr — mind az a törekvés, hogy az atomi objektumot térben és időben lokalizáljuk, olyan kísérleti berendezést igényel, amelyben elvileg nem ellenőrizhető a mozgásmennyiség és az energia cseréje az objektum és a léptékek és számlálórendszer meghatározó órák között. Megfordítva, nincs olyan berendezés, mely alkalmas arra, hogy ellenőrizze a mozgásmennyiség és az energia egyensúlyát, mely lehetővé teszi a jelenségek pontos leírását úgy, mint a térben és az időben lokalizált történések folyamatos láncát«.

Itt mindenekelőtt meg kell jegyeznünk, hogy Bohr a klasszikus mechanika nyelvén beszél, ennek fogalmait használja alkalmazhatóságának területén kívül, ami arra kényszeríti őt, hogy a mozgásmennyiség »elvileg nem ellenőrizhető« változásáról stb. beszéljen.

A legnagyobb pontatlanság a »lokalizáció« terminológiájának alkalmazásánál van. Taglaljuk ennek a szónak az értelmét. Az összes fizikai és más folyamatok mindig térben és időben folynak le és ebben az értelemben mindig bizonyos lokalizációval rendelkeznek, azonban lokalizációjuk mértéke különböző lehet. A folyamat összpontosulhat a tér viszonylag kis területén és kis időközben (erős lokalizáció), vagy ellenkezőleg nagy területet és időtartamot foglalhat el (gyenge lokalizáció). Pl. a hullámfolyamat összpontosulhat néhány hullámhossznyi területen és néhány periódusra terjedő időre szoríthat ; pontszerű lokalizációnak ebben az esetben nincs értelme, azonban ez nincs ellentmondásban azzal, hogy térben és időben folyik le. (Hozhattunk volna példát tökéletesen más területről is, mondjuk a társadalomtudományok területéről.)

Az összes társadalmi mozgások térben és időben mennek végbe, azonban rájuk nézve a pontszerű lokalizáció fogalma nyilvánvalóan alkalmazhatatlan. Tehát a »pontszerű lokalizáció« és a »lokalizáció általában« fogalmak teljesen különbözőek. Az idézett cikkben bizonyos mértékig összekeverődik ez a kettő. Amikor Bohr arról beszél, hogy az atomi objektumnak térben és időben való lokalizációjára törekszünk, kétségtelenül pontszerű lokalizációra gondol, amikor viszont azt mondja, hogy a jelenségek nem alkotják a történések térben és időben lokalizált láncát, könnyen felfoghatók ezek a szavak abban az értelemben, hogy a jelenségek, — Bohr véleménye szerint — általánosságban nem lokalizáltak, azaz mintha nem folynának le térben és időben. Bohr szavainak ilyen értelmezése az első tekintetre túlzásnak látszik, azonban az ilyen magyarázat veszélye teljesen reális. Heisenberg Bohr hasonló kijelentéseire támaszkodva éppen ezt a magyarázatot fogadja el és viszi abszur-

dumig. »A kvantumelmélet fizikai alapelvei« című ismert könyvében Heisenberg azt állítja, hogy a kvantummechanika szerint alternatíva áll fenn: vagy megtörténik a térben és időben való leírás, de akkor lemondunk az okság elvéről, vagy megmarad az okság elve, de a matematikai séma nem adja meg a teret és időt. Heisenbergnek ebben a megállapításában végeredményben két hiba van: először az okság elve hibásan van azonosítva az adott feladatban a megmaradás törvényeinek alkalmazhatóságával, másodszer a térben és időben való leírás lehetősége hibásan van azonosítva a pontszerű lokalizáció lehetőségével. Azonkívül leírás alatt mindenütt a klasszikus értelemben való leírást érti miközben ignorálja azt a tényt, hogy éppen a kvantummechanika adja meg a mikroobjektum állapotának pontos visszatükrözését. Mi itt Heisenberg »alternatíváját« arra használtuk fel, hogy kimutassuk, hogy Bohrnak a lokalizációról mondott szavai tágabb értelmezésükkor értelmetlenségekhez vezethetnek.

Ha az idézett cikkben a »lokalizáció« szót mindenütt a »pontszerű lokalizáció« értelmében értjük és ezen kívül kidobjuk az elvi ellenőrizhetetlenséget, akkor a benne foglalt megállapítás alapjául véve a következőkhöz vezet: Az atomi objektum pontszerű lokalizációjára alkalmas kísérleti berendezés nem alkalmas arra, hogy ennek mozgásmennyiségét és energiáját mérjük és megfordítva. Ebben a formában ez a megállapítás kétségtelenül igaz.

Fel kell említenünk, hogy Bohr következtetéseiben rendszeresen használja a klasszikus mechanika terminológiáját és fogalmát, ez szolgál nála az atomi objektum viselkedésének analízisekor alapul. (Erről maga Bohr is beszél következő mondatában). Azonban a valóságban a mérésnek csak utolsó szakasza, (ez rendszerint összefügg valamilyen erősítő berendezés működésével), igényel ilyen klasszikus analízist. Az objektumnak előzetes viselkedése maga, amikor még ez fix külső feltételek között van, sokkal pontosabban analizálható kvantummechanikai feltevések alapján. Ezért nem érthetünk egyet Bohr azon megállapításával, hogy »a határozatlansági reláció világosan mutat az oksági vizsgálat korlátozott voltára«. A határozatlansági relációk a klasszikus modellek alkalmazhatóságára jelentenek korlátokat, az okság elve azonban nem a klasszikus fizika monopoliuma és a klasszikus modellekről való lemondás még nem jelenti az okság elvéről való lemondást.

Áttérve a kvantummechanika pozitív eredményeinek felsorolására, Bohr mintha elfeledkezett volna arról, hogy az előző oldalakon azt állította, hogy ennek matematikai apparátusa csak tisztán szimbolikus értékű és nem függ össze az atomi objektum sajátágaival, hanem csak a mérési eredmények koordinációjával.

Bohr a következőket írja: »A kvantummechanika a klasszikus mechanika általánosítása, mely lehetővé teszi a hatáskvantum létezésének számításba vételét. Korlátai elég szélesek arra, hogy magukba foglalják a kísérletileg megfigyelt olyan törvényszerűségek magyarázatát, amelyek nem írhatók le klasszikus módon. Itt rámutatunk az atomok stabilitásának magyarázatára, amelyek megtétele az első lökést adta a kvantummechanika kifejlődéséhez. Ezenkívül sajátos törvényszerűségekre mutat rá, amelyek azonos részecskékből (pl. fotonokból vagy elektronokból) álló rendszerekben figyelhetők meg. Ezek a törvényszerűségek döntő szerepet játszanak az egyensúlyi emiszióban és az anyag sajátágaiban. Amint ismeretes, ezek adekváтан visszatükröződnek az összetett rendszerek állapotát képviselő hullámfüggvények szimmetria sajátágaiban.«

A fenti idézetben Bohr mintha materialista nézetre jutna — természettudományos álláspontra. Az atomok objektív sajátosságairól beszél (stabilitás), objektíve létező törvényszerűségekről és ezeknek a kvantummechanika matematikai apparátusában való visszatükröződéséről. Ezekkel a fejtegetésekkel teljesen egyetérthetünk. Ugyanakkor nem lehet meg nem látnunk azzal való ellentmondást, amit Bohr néhány oldallal előbb állított.

Azonban nem sokáig marad Bohr ezen a materialista állásponton. Azon gondolat kísérlet felvetése után, amely a maga idejében (1935) Bohr és Einstein között vita tárgyát képezte, Bohr visszatér a kvantummechanika tárgyának problémájához és azt mondja, hogy a kvantummechanikai leírásban »matematikailag ellentmondásmentes sémával van dolgunk, amely ráillik (alkalmazhatóságának területén belül) minden mérőfolyamatra«. Tehát Bohr itt ismét a kvantummechanikának azt a jelentőséget tulajdonítja, hogy nem más, mint egy séma, mely a mérési folyamatok eredményeinek koordinációjára alkalmazható. A továbbiakban egyáltalán nem beszél arról, hogy a kvantummechanika visszatükrözi a reális atomi objektumok objektív sajátosságait.

Különösen erősen megmutatkozik Bohr idealisztikus filozófiai beállítása abban, ahogy a »jelenség« fogalmának magyarázatát ajánlja. Bohr azt írja: »Mi nagyon hangsúlyozni kívánjuk, hogy a »jelenség« szó csak korlátos értelmű. A »jelenség« szó csak azokra a megfigyelésekre vonatkozik, amelyek pontosan meghatározott feltételek között mennek végbe, magába zárja az egész kísérletről, mint egészről mondottakat«.

Mivel ez a meghatározás Bohr filozófiai álláspontjának jellemzése szempontjából nagyon fontos, idézzük a megfelelő részt (erre helyeslőleg utal Pauli szerkesztői cikkében) mégpedig eredetiben »As a more appropriate way of expression, one may strongly advocate limitation of the use of the word *phenomenon* to refer exclusively to observations obtained under specified circumstances including an account of the whole experiment« (Dialectica, 7/8, 31. oldal).

Analizáljuk ezt a meghatározást. Először is hiányzik belőle minden utalás arra az objektumra, amelyen tulajdonképpen végbemegy a jelenség. Az objektumra való hivatkozás helyett a véghezvitt megfigyelésre való hivatkozás szerepel. Másodszor nincs benne tekintetbe véve, hogy tulajdonképpen a mérés a kísérleti berendezés utolsó stádiumában megy csak végbe, ezt az utolsó stádiumot pedig meg kell, hogy előzze magának a jelenségnek az előállítása, lehetőleg tiszta alakban, azaz pontosan meghatározott feltételek mellett, melyeket a kvantummechanika alkalmazása tesz lehetővé; az utolsó stádium maga közismerten megsérti ezeket a feltételeket és a klaszikus mechanika alapján analizálható. Bohr meghatározásainak utolsó szavaiban hangsúlyozza, hogy a kísérletet a maga egészében kell tekinteni, azaz szakaszokra való bontás nélkül; valószínűleg Bohr ezt azzal hozza kapcsolatba, amit korábban az atomi folyamatok oszthatatlanságáról mondott. Viszont, ha lemondunk a kísérletnek szakaszokra való bontásáról, akkor ellentmondást kapunk magának Bohrnak a szavaiban is, aki egyrészt beszél a pontosan meghatározott feltételekről, másrészt többször hangsúlyozza, hogy a mérés a tárgy és az eszköz közötti »ellenőrizhetetlen kölcsönhatással« összefügg. (Igaz, az »ellenőrizhetetlen« szónak, mint már említettük, nincs pontos értelme, de az ellentmondás megmarad, akárhogy értelmezzük.)

Világos, hogy a kísérletet föl kell bontani a zavartalan jelenségre és magára a mérési aktusra. Hiszen a zavartalan jelenség természetes feltételek

mellett is végbemehet, amelyre nekünk nem is lehet hatásunk. (pl. az atomok fény-emissziója valamely csillagon.)

Tehát a »jelenség« Bohr által megadott értelmezése szerintünk hibás mind a filozófia, mind a fizika szemszögéből. Bohr filozófiai hibája nyilvánvaló. A pozitivistá idealista filozófia kedvéért arra törekszik, hogy még csak meg se említse az adott kísérletben tanulmányozott objektumot, ez arra kényszeríti, hogy ezt az objektumot úgy vizsgálja, mint valamilyen kiegészítő logikai szerkezetet, amely az eszközök adatainak koordinációjához szükséges. Ha Bohr nem is beszél erről közvetlenül, azért egyengeti az utat az ilyen magyarázathoz és ezen az uton haladnak azután mások, akik az idealista filozófiához nyíltabban ragaszkodnak. Mi itt különösen Bohrnak a fizika területén elkövetett hibáját szeretnénk hangsúlyozni, amely esetleg nem olyan nyilvánvaló, de nem kevésbé fontos. Hiszen éppen azért, hogy a fizikai tényeket helytelenül magyarázzák, törekszenek a külföldi idealista fizikusok megalapozni filozófiájukat.

Bohr alapvető hibáját a fizika területén, mely visszatükröződik nemcsak a jelenség általa mondott meghatározásában, de a kvantummechanikának általa való értelmezésében is és amely végigvonul az egész cikkben, a következőkben látjuk: Bohr figyelmen kívül hagyja, hogy a fizikai kísérletben a kezdeti és a végső stádium mellett (az objektum előkészítésén és a mérés tulajdonképpeni aktusán kívül) még van egy közbenső stádium, amikor a meghatározott módon előkészített objektum rögzített külső feltételek között van.

A kísérletnek stádiumokra való felbontása nem spekulatív, hanem teljesen reális. Megfelel neki (olyan esetekben, amikor az egész kísérlet laboratóriumi feltételek között folyik le) a kísérleti berendezésnek előkészítő, dolgozó és regisztráló részre való felosztása. A kísérlet középső szakaszát figyelmen kívül hagyva Bohr mintegy el akarja terelni a figyelmünket a jelenség lényegéről, arról a részről, amely leginkább tanulmányozható a kvantummechanika módszereivel. Hiszen éppen erre a közbülső szakaszra alkalmazható a kvantummechanika hullámegyenlete, míg az objektum előkészítése és a mérés eredménye a klasszikus fizika nyelvén kerül leírásra. Az objektumnak a középső stádiumban való állapotát hullámfüggvény írja le. Ezt az állapotot, amint már mondtuk, az összes lehetséges külső hatások mellett az objektum valamilyen potenciális viselkedésének valószínűsége jellemzi. Az állapot megadja mintegy az objektum »hangulatát«, amely teljesen reális, annak ellenére, hogy ennek a hangulatnak a meghatározásakor ezt meg kellett sérteni. Az a körülmény, hogy a hullámfüggvény az objektum viselkedését nem klasszikus értelemben, nem »önmagában véve« jellemzi, hanem csak konkrét külső hatásához viszonyítva, lehetővé teszi, hogy a hullámfüggvény »nem abszolút« jellegéről beszéljünk, eltérően a klasszikus fizika tereinek »abszolút« jellegéről. A hullámfüggvény (klasszikus fizikával összehasonlítva) az objektum reális állapotának visszatükrözésére nézve új formát képvisel.

Figyelmen kívül hagyva a kísérlet középső stádiumát, Bohr ezt az előkészítéshez és a méréshez sorolja, melyeket a klasszikus fizika nyelvén írunk le, a határozatlansági relációt számításba véve. Ezáltal kibővíti a kvantummechanika szerepét (számára csak valamilyen szimbolikus értelmet hagyva meg) és megnöveli a határozatlansági reláció jelentőségét. Kétségtől eltekintve ez a reláció a természet sajátosságainak kifejezése, azonban ezek a sajátosságok benne azon korlátok alakjában tükröződnek vissza, melyeket a klasszikus mechanika alkalmazhatósága határoz meg, a kvantummechanika lényegéről semmit sem mond.

A kvantummechanika lényeges része — ez teszi lehetővé az atomi objektumok sajátságainak mélyebb tanulmányozását — nem a határozatlansági reláció segítségével fogalmazható meg, hanem annak a matematikai apparátusnak a segítségével, amely a Hilbert-féle térben operátorokat, hullámegyenleteket, hullámfüggvényeket, stb. foglal magában. A határozatlansági reláció a mozgásmennyiségre és a koordinátákra vonatkozólag a kvantummechanika apparátusának következménye és csak az energiának és az időnek a mérési aktushoz tartozó összefüggése ismerhető meg. Közben itt is rá kell mutatnunk, hogy ez nincs ellentétben a Schrödinger-egyenlettel.

A határozatlansági reláció átértékelése Bohrt arra indítja, hogy az általa adott elv átértékelése terén messze menjen. Mielőtt azonban a komplementaritási elvről beszélne, meg kell magyarázni, mit ért magán ezen a kifejezésen. A helyzet az, hogy a szovjet fizikusok kezdetől fogva a komplementaritási elvnek egészen más értelmet adtak, mint Bohr és a kopenhágai iskola fizikusai. A szovjet fizikusok felfogása szerint komplementaritás alatt a dolgoknak azt az állását értjük, amely közvetlenül folyik a határozatlansági relációból (olyan kísérleti berendezés, amely az atomi objektum pontszerű lokalizációjára alkalmas, nem alkalmas arra, hogy ennek mozgásmennyiségét és energiáját megmérjük és fordítva). A komplementaritást arra vonatkoztatták, hogy a koordináta és a mozgásmennyiség nincs meghatározva (fordított arányosságuk értelmében) és a komplementaritás elvének terminológiáját úgy értelmezték, mint a Heisenberg-féle reláció szinonimáját.*

Ami Bohrt és a kopenhágai iskola fizikusait illeti, bár ők is a Heisenberg-féle határozatlansági relációból indulnak ki, mégis náluk a komplementaritási elv fogalma gyorsan áttolódik idealista síkra. A »komplementaritási elv« fogalmába bele kezdték venni Heisenberg alternatíváját is (»vagy térben és időben írjuk le, lemondva az okság elvéről, vagy okság alapján állunk, de akkor a matematikai séma nem adja meg sem a térbeli, sem az időbeli leírást«), amelynek hibáját már tárgyaltuk. A komplementaritás elve már kezd nem valamilyen, a jelenségek leírására szolgáló, klasszikus mód számára fennálló sajátos korlátozás lenni, hanem valamilyen abszolút tilalom, amelynek értelmében az objektum reális állapotának visszatükrözése olyan új formákat mutat a modern fizika szerint, amelyek elsősorban tisztán szimbolikusak (vagy Heisenberg szerint csak a teret és az időt nem tartalmazó matematikai sémák). Többek között Bohr bíráló alá vett cikkében Bohr egész sor feltevést állít fel, mint ahogy ezt már tárgyaltuk, amely a komplementaritásnak a következménye lenne, vagy pedig ennek magyarázatául szolgál. Megemlítjük, hogy a »komplementaritás« szó a cikk címében is szerepel.

Azonban Bohr nem marad a fizika területén. Szerinte a komplementaritás elve valamilyen univerzális elv, mely nemcsak a klasszikus fizika szellemében való leírásra korlátozódik, hanem minden tudományos leírásra lehetőséget ad nemcsak a fizikában, hanem a biológiában, a pszichológiában, a szociológiában és más tudományokban is. Ez a nézőpont domborodik ki Bohr szóbanforgó cikkében is (az utolsó oldalakon). Tekintettel arra, hogy ennek az álláspontnak elmarad a világos megalapozása, most nem vesszük itt bíráló alá. A komplementaritás bohri koncepciója a maga egészében alkalmazhatatlan és ezért el kell vetni.

* Többek között a »Marxizmus lobogója alatt« című ujság 1938-as évfolyamában az első számban, a 149. oldalon megjelent cikkemben a »komplementaritás elvének« terminológiáját kizárólag a Heisenberg-reláció értelmében használok.

Mivel a »komplementaritás elve« elvesztette a maga eredeti értelmét és úgy kezdik használni, mint a megismerés nem létező korlátaira utaló és más helytelen fogalmat kifejező értelmezést, legjobb róla lemondanunk.

Cikkének zárószavaiban Bohr visszatér arra a gondolatára, hogy a komplementaritás eszméje hivatva van az okság elvét felváltani és, hogy a kvantummechanika végzi el ezt a cserét a fizika területén.

Szerintünk azonban a kvantummechanika éppen az ellenkezőjét bizonyítja. Benne az okság elve új alakban jelenik meg, mely a dialektikus materializmus filozófiájának más elveivel együtt megbízható eligazítást ad a természet megismeréséért folyó küzdelmünkben.

NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR FÖLDRAJZTUDOMÁNY HALADÓ HAGYOMÁNYAIRÓL

BULLA BÉLA

egyetemi tanár, a földrajzi tudományok kandidátusa előadása a Magyar Földrajzi Társaság IX-ik zirci vándorgyűlésén

Nem véletlen, hogy az egy éve újjászervezett és a szocialista országépítés szolgálatába állított, 80 esztendő Magyar Földrajzi Társaság, felszabadulásunk óta első vándorgyűlését éppen Zircen tartja meg. Ezzel a ténnyel a Magyar Földrajzi Társaság sokrétű feladatai közül különösen kettőnek a fontosságát kívánja dokumentálni és hangsúlyozni. Az egyik: szocialista nemzeti kultúránk ügyének előbbrevitele és eredmények népünk szellemi közkincsévé tétele. Műveltségünknek egyik nem jelentéktelen részét földrajzi ismereteink teszik. Olyan ismeretek, amelyek szocializmust építő népünk és a földrajzi környezet kapcsolatait világítják meg, felfedik földrajzi környezetünk fejlődésének törvényeit, hogy a fejlődés ismeretében lehetőséget és segítséget adjanak népünknek és népgazdaságunknak a szocialista természetátalakítás, a földrajzi területi tervezés fontos munkájához.

A másik, az elsővel szorosan kapcsolatos feladat: kiválogatni a 700 éves magyar földrajztudomány múltjából mindazokat a haladó eszméket és gondolatokat, amelyeket tudományunk nem is olyan fukaron termelt a múltban, amelyeket az új marxista magyar földrajztudomány büszkén vallhat magáénak, amelyeket rendszerébe be kell, hogy építsen, hiszen a harcok múlt ismeretét és iránymutatásait jelenünk és jövőnk építése sem nélkülözheti.

A Bakony szívének városkáját, Zircet választotta Társaságunk vándorgyűlésének színhelyéül; általa, Zirc keményen dolgozó bányász- és parasztlakossága közvetítésével kíván közvetlen kapcsolatba lépni dolgozó népünkkel. Kezdeményezésünknek helyi aktualitását pedig az a tény adja meg, hogy az egyetemes magyar tudomány egyik legbecsültebb munkását, a hazai finn-ugor nyelvészet egyik úttörőjét, Reguly Antalt Zirc adta országunknak. Reguly Antalt, az utazót, mi geográfusok is büszke örömmel valljuk magunkénak és tudományunkénak. Ezért viseli zirci vándorgyűlésünk is Reguly nevét. Emlékének külön előadással is kívánunk áldozni, de felhasználjuk Reguly-ünnepségünk zirci kereteit arra is, hogy Regulyval együtt néhány gondolattal emlékezzünk meg tudományos múltunk néhány haladózsellemű geográfusáról, akiknek nevééről és tanairól a reakció évtizedeiben vagy semmit sem, vagy csak torzításban hallottunk és hallhattunk; emlékük méltó ápolását éppen ezért egyik feladatunkul kell tekintenünk. Hiszen emlékük méltó ápolása saját népünknek és törekvéseinek megbecsülését jelenti.

A magyar földrajztudománynak a társadalmi fejlődése keretébe ágyazott történetét még senki sem írta meg. Rövid előadásunknak sem lehet célja

ennek a fontos és nehéz feladatnak a megoldása. Sőt, az előadó még arra sem vállalkozhat, hogy a magyar földrajztudomány hétszázéves múltjából, kezdve Anonymustól, akit az első magyar geográfusként emleget a tudománytörténet, napjainkig földrajztudományunk minden haladószerű művelőjét felsorakoztassa, eszméiket és gondolataikat ismertesse. Néhány adatot kívánunk mindössze szolgáltatni hazai földrajztudományunk kritikai történetéhez, néhány, az idők folyamán lassan feledésbe merült magyar geográfus nevét és gondolataikat megemlíteni, egyben figyelmeztetni geográfusainkat arra, hogy az idő mindenképpen elérkezett tudományunk múltjának részletes kritikai értékelésére.



Bulla Béla, a Magyar Földrajzi Társaság elnöke megkoszorúzza a Földrajzi Társaságnak a Reguly Antal szülőházán elhelyezett emléktábláját a IX. Vándorgyűlés alkalmából (Zirc, 1953. szept. 13.-án.)

Eltekintve krónikáink szűkszavú, de mégis jól értékelhető, mindazonáltal máig is kevésbé feldolgozott földrajzi adataitól, a magyarországi latin, magyar, sőt németnyelvű földrajzi irodalom bővebb termésben csak a könyvnyomtatás felfedezése után kezdett jelentkezni. A középkornak bibliai tanok által bilincsekbe vert, naív, teleologikus tudományos szemléletét a renaissance egészséges szkepticizmusa és életörömet sugárzó humanizmusa oldotta fel. Ezóta beszélhetünk a szó igazi értelmében európai és vele együtt hazai tudo-

mányos földrajzról is. A szerény, de dicséretet érdemlő kezdetet Ptolemaios Geographica Hyphegesis-ének első, magyarnyelvű fordítása jelenti 1465-ben, Jacobus Angelus magyar humanista tollából. Ebben az időben tanít Mátyás király pozsonyi egyetemén a világhírű csillagász, Regiomontanus. Ő készítette az első magyarországi naptárt 1476. évre, a Jászai kódexben. Egy sereg kozmográfiai adatot tartalmaz, tapasztalati megfigyeléseket is, leginkább az időjárásról. Ne feledjük, hogy ez idő tájt földrajzi adatokat elsősorban kozmográfikában, naptárakban és csiziókban találhatunk. Ennek a tudo-



Honter (Honterus) János (1498—1549)

mányos műfajnak Európaszerte elismert művelője a külföldi renaissance légkörben nevelkedett és 1534-ben hazatért Honterus, »jó matematikus, asztro-nómus, geográfus és kartográfus.« Ptolemaios szellemében megírt Cosmo-graphiajával Münster Sebastianus Cosmographiáját is megelőzte. A kitűnő erdélyi tudós munkásságának és tudománytörténeti jelentőségének részletes méltatása *nem* a hazai, hanem a *bécsi* Földrajzi Társaság folyóiratában jelent meg német szerzőtől.

A nagy felfedezéseket követően a XVII. század második felében a földrajztudomány nagyarányú virágzása indult meg. Megkezdődött a főbb voná-

saiban megismert világ részletesebb leírása, sőt megtörténtek az első kísérletek a jelenségek és képződmények magyarázatára is.

A feudalizmus hanyatló világszemléletének roskadozó bástyái ellen a feltörekvő polgárság indul rohamokra. Harcukat eredményesen támogatja az újkori filozófia két vezéregyénisége, a francia Descartes és az angol Bacon. Mindketten materialisták, de még a determinizmus hívei. Ők teljesítették azt a feladatot, hogy a természettudományos gondolkodást az egyház befolyása, egyben az antik tudományok bűvölete alól is megszabadították. Számúzták a tudományból a csodálatost, a természetfelettit. Hirdették, hogy a tudományos vizsgálódásoknak az okság elvén kell alapulniok. Ebben a haladó, de egyben európai szellemben íródott Görgei Pál (1655) *Disputatio physica de vaporibus* c. munkája, Tornai Ferenc (1667) természetmagyarázata, Köleséri Sámuel természetbölcseleti műve (1681) és a magyar tudományosság hőséne, Apáczai



Regiomontanus (Müller) Johannes (1436—1476) (Művének a Corvin-codexek közt volt példányáról)

Csere Jánosnak Enciklopédiája. Apáczai kivételével nevük és munkásságuk a mai geográfusok előtt alig-alig ismeretes.

E kor tudományos földrajzának a német Varenius volt elismert vezéregyénisége. Vele állott szoros tudományos összeköttetésben a szepességi Frólich Dávid, késmárki születésű polihisztor, császári és királyi matematikus, aki »*Medulla geographiae practicae*« címen Hunfalvy szerint az első rendszeres hazai földrajzi munkát írta. Ránk maradt egy leírása a Magas-Tátrában tett tanulmányútjáról, amelynek eredményeit 1615-ben Varenius-szal is közölte.

A XVIII. század a földrajzi tudományok közül különösen a modern értelemben vett természeti földrajz kezdeti kibontakozásának, később már erőteljes fejlődésének az időszaka is. Egyben időszaka a világszerte divatos, kezdetleges leíróföldrajzi munkák, az enciklopédikus jellegű államismék

megszületésének és elterjedésének is. Ez utóbbiakban viszonylag kevés a haladó gondolat, azonban annál több a jól felhasználható, de máig is nagyrészt kiértekeletlen nyersanyag (ilyenek: Komáromi Csipkés György »Hungaria illustrata« c. munkája, Budai Ferenc Lexikona, Bél Mátyás Notitiája, Vetsei Pap István Magyar Geographiája, Korabinszky Almanachja, Windisch németnyelvű Magyarország földrajza). Náluk tudományelméleti szempontból a természeti földrajzi munkák értékesebbek.

Persze a természeti földrajz erőteljesebb fejlődésének megvoltak a maga könnyen magyarázható okai. A két, egymással szoros kapcsolatban álló ok közül az egyik a természeti földrajzzal szoros kapcsolatban álló természettudományok (fizika, kémia, geofizika, meteorológia, asztronómia, biológia, különösen a geológia) gyors kibontakozása és lendületes fejlődése volt. A másikat pedig az európai társadalom eleinte lassú, de a század végére már viharosan gyors átalakulása jelentette, amely a francia forradalommal véget vetett a feudalizmus uralmának, uralomra juttatta az akkor leghaladottabb társadalmi osztályt, a polgárságot, szóhoz juttatta a szabadgondolkodást, teljesen elvetette az egyházak gyámkodását, mohó tudományos érdeklődésével és egészséges szkepticizmusával a természettudományokat viharos fejlődés útjára indította. A század elejének szemlélete még ingadozó, bizonytalan. A régi harcol az újjal, a barokk egyház a szellem szabad szárnyalásával. A szellem tétova bizonytalansága tükröződik a földrajzi munkákban is, Szentiványi Márton, a nagytudományú jezsuita szinte teljes természeti földrajzot tartalmazó *Miscellanea*-jában (1687), de a kolozsvári jezsuita tudósok (Szathmári Paksi Mihály, Batzoni Intze Máté) sok, meglepően új gondolatot is tartalmazó műveiben is.

Jóval haladottabb szellem sugárzik Bucholtz György késmárki tanár, Fischer Dániel késmárki orvos és Segner János András debreceni, később jénai és göttingeni egyetemi tanár írásaiból. Érdemes, de mindezideig kevésbé méltatott munkásságuk a magyar éghajlatban és légkörben volt kezdeményező és úttörő jelentőségű. Nem nélkülözheti tovább a helyes szakmai interpretációt a kolozsvári unitárius kollégium tanárának, Ágh Istvánnak, a kivételes tehetségű debreceni kollégiumi tanárnak, Maróthy Györgynek (1714—1745) és Bertalanffy Pál nagyszombati professzornak az új idők szellemét sugárzó földrajzi munkássága sem. Maróthy »*Methodus Docendi*«-jében elsőnek hangsúlyozta a természeti földrajz önállóságát és fontosságát, Bertalanffy munkája pedig korának egyik legjobb, magyar nyelvű, hologaeikus szemléletű földrajzi összefoglalása (mintha Humboldt *Kosmos* átolvasta volna — jegyzi meg róla Hunfalvy János.) Munkásságának méltó és eredményes folytatója Szászky Tomka János győri, majd pozsonyi rektor, Klaus Mihály jezsuita, pesti, kassai majd bécsi professzor, a selmecbányai Hell Miksa személyében pedig nemcsak a csillagászat, hanem a geofizika és a természeti földrajz is világhírű magyar képviselőt nyert. Szászky Tomka 1748-ban Pozsonyban »*Introductio in orbis hodierni geographiam*« címen kiadott munkája anyaga kezelésében, beosztásában, szellemében és tanaiban Hunfalvy idejéig éreztette hatását minden tekintetben kora tudományos színvonalán álló, elsőrangú munka volt, amely a földkéreg állandó, lassú hullámozó mozgásait tanította és e mozgásoknak, továbbá az éghajlatváltozásoknak az egész földfelszínre kiható következményeit bizonyította. Meglepően friss és haladó gondolatok ezek. Velük az örök változás, a fejlődés eszméje vonult be a magyar geográfiába. Szerzőjük felfogásában még neptunista, de a vízözön mellett a felszín változásaiban a földrengéseknek és az éghajlati folyamatoknak is nagy szerepet tulajdonított.

Hell Miksa (1720—1792) Nagyszombatban, Lócsén, Kolozsvárott tanított matematikát és földrajzot, majd a világhírű bécsi csillagvizsgáló igazgatója lett. 1769-ben Sajnovics Jánossal együtt ment Vardóbe, a Venus-átvonulás megfigyelésére. Az általa szerkesztett »Ephemerides astronomicae« folyóiratban több földrajzi tárgyú cikke jelent meg a tengerszint eusztatikus mozgásáról, a földkéreg egyensúlyzavarairól, az óceán és a szárazföld területi változásairól, a folyók esésének változásairól és a tengerjárásról.



Hell Miksa (1720—1792)

Szászky Tomka és Hell munkássága mellett tudományunk történetírójának majd elismerő szavakat kell találnia a jezsuita Molnár János (1728—1809) ízig-vérig magyar és haladószellemű, az európai hírű légkörkutató, Bucsányi Mátyás (1731—1796) göttingeni egyetemi tanár, a tragikus végű forradalmár ferencrendi szerzetes, Martinovics Ignác (1755—1795) lembergi egyetemi tanár meteorológiai és Horváth János budai professzor földrajzi munkásságának is.

Mindezek kiragadott nevek csak; a legjelentősebbek a sok kitűnő, ma már feledésbe merült magyar geográfus-természetvizsgáló, a XVIII. század vége pozitívista tudományszemléletének érdemes képviselői között.

A XVIII. század második felében a természettudományok nagy virágzása igen sok analitikus részletmegfigyelést eredményezett. A sürgető és szűkös szintézist, amely egyben a földrajz résztudományai további fejlődésének az útját is megjelölte, egyetlen egységes (hologaeikus) földtudomány koncepciója szellemében tudományunk számára a tudománytörténet megállapítása szerint Kosmosában Humboldt készítette el. A magyar önismeret, nemzeti értékeink megbecsülése, de nem túlértékelése követeli meg tőlünk, hogy ezt a tudománytörténeti megállapítást helyesbítsük. A hologaeikus szintézist már Humboldt előtt hirdette és igyekezett megvalósítani két kitűnő magyar geográfus, Varga Márton és Katona Mihály. Ők ketten a magyar geográfia Humboldtjai. Hogy az egyetemes geográfiában is nagyjelentőségű, magyar vonatkozásban pedig döntő fontosságú munkásságukról a külföld nem, vagy csak alig szerzett tudomást, annak az az oka, hogy a kor szokásaitól eltérően nem latinul, hanem, mint könyveik bevezetőjében is hangsúlyozzák, a magyar nemzeti művelődés szolgálata érdekében magyarul írták meg munkáikat.

Varga és Katona nemcsak a XIX. század első felének a legkiválóbb magyar geográfusai, hanem minden idők nagy magyar geográfusai közé tartoznak. Munkásságukban teljesedett ki nálunk — írja Incze Andor — a földrajz természettudományi szemlélete. Valóban, ők a magyar természeti földrajz igazi, a szó tudományos értelmében vett alapvetői. Haladó szellemű pozitivisták, bár tagadhatatlanul némi teológiai és teleológiai színezettel. Ez azonban könnyen érthető, hiszen Varga a zirci apátság jószágkormányzója, Katona pedig református pap volt. Varga és Katona földrajztudományi munkássága, fontos tudományelméleti és tudománytörténeti jelentőségük miatt parancsolóan követeli a minden részletre kiterjedő kritikai kiértékelést és méltatást. Ez a magyar földrajztudománynak, Társaságunknak egyik elodázhatatlan feladata. Rövid megemlékezésünk ennek a feladatnak a megoldásához kíván néhány adattal és gondolattal hozzájárulni.

A magyarnyelvű oknyomozó természeti földrajz megteremtésében Katona Mihály előfutárának tekinthető Varga Márton. Küzdve a teljes szellemi elszigeteltség bénító hatásával, hiszen tudományos intézet és anyagi eszközök nem állottak rendelkezésre, Komáromban, Győrben és Nagyváradon tanított, végül a zirci apátság jószágkormányzójaként halt meg 1818-ban. Nagyváradon, 1809-ben »A tsillagos égnek és a föld golyóbisának az ő tüneményeivel együtt való természeti előadása és megismeretése« címen kiadott könyve Molnáré után a második magyarnyelvű természeti földrajz.

A tíz részből álló könyv koncepciójában hologaeikus, tehát egységes földtudományt bemutatni akaró anyaga még furcsa keveréke az oknyomozó-genetikus elv, az empiria, a leírás, a teleologikus spekuláció, az éles és helyes kritika, más esetben idegen szerzők véleménye kritika nélküli átvétele alkalmazásának. A Föld szilárd kérgéről, a szilárd kéreg szerkezeti változásairól szóló rész — természetszerűen — a könyv leggyengébb fejezete. A neptunista és plutonista felfogás között igyekszik kompromisszumot teremteni, de nem sok sikerrel. Rögtön biztosabban mozog, amint a szó mai értelmében vett általános természeti földrajz területére érkezik. Könyve légkörtani fejezete sok és jó meglátást tartalmazó, színvonalas írás. A tengertani fejezetben nagy biztonsággal emeli ki, hogy a tengervíz sótartalma a párolgás függvénye; a tengervíz sótartalma nem szárazföldi eredetű, hanem az ősoceánnal egyidős. Kora külföldi irodalmában is nagyrészt ismeretlen és merész tanok ezek.

A föld színén történt változásokról közönségesen c. fejezet a könyv legértékesebb és leghaladóbbszellemű része. Benne igazolja Varga, hogy a

szilárdkéreg felszínét a folyóvizek árkoló tevékenysége, a fagy, a napsugár mállasztó hatása, az eső, a hó, a szél és a hullámzás munkája alakítja. Ezzel a fejezettel Varga a külső erők felszínalakító munkafolyamatai tanának világvizonylatban is egyik első alapvetője lett.

Tanai igen nagy hatással voltak kortársára, Katona Mihályra, aki Varga koncepcióját részletesebben, sok eredeti gondolattal kiegészítve építette tovább.

A szatmárnémeti származású Katona Mihály (1764—1822) a debreceni kollégiumban és a frankfurti egyetemen végezte tanulmányait. Eleinte Komáromban tanárkodott, majd 1803-tól haláláig a bucsi református eklézsia prédikátora volt. Református pap korában írta meg 1814-ben Komáromban megjelent csillagászati és csillagászati földrajzi munkáját és készítette el a XIX. század magyar földrajzi irodalmának legszínvonalasabb és legtartalmasabb természeti földrajzát, de ez a kézírata már csak a szerző halála után két évvel, 1824-ben Pesten került kiadásra »Közönséges természeti földleírás« címen.

Első könyve, a kisebb jelentőségű, »A Föld mathematica leírása a világ alkotmányával együtt« című munka, kitűnően megírt csillagászati földrajz. Szemlélete olyan friss, anyagkezelése és beosztása annyira modern, hogy belőle a csillagászati földrajz tananyagának jelentős részét még ma is tanítani lehetne. Példatára és a földgömbessel elvégezhető gyakorlati feladatai (pl. a glóbus valóságos helyzetbe állítása, a megvilágított félgömb meghatározása, a nappal időtartamának, a szürkület és alkonyat időtartamának, két hely időkülönbségének, a pólusmagasságnak stb. meghatározása) azóta is állandóan szerepelnek csillagászatiföldrajzi kézi- és tankönyveinkben.

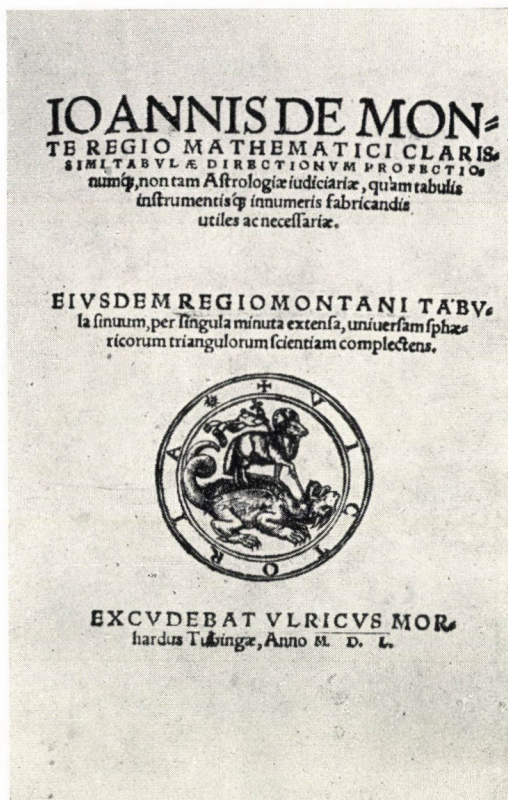
Közönséges természeti földleírás c. poszthumusz munkája Katonát a magyar természeti földrajz első önálló rendszerezőjeként és hosszú évtizedeken át felülmúlhatatlan alapvetőjeként állítja elének.

Szerénytelen és méltatlan törekvés volna Katona földrajzi munkásságának teljes jelentőségét néhány soros értekezésben bemutatni akarni. Későbbi feladatnak kell ezt választanunk. Most mindössze ennek a valóban csodálatosan gazdag és magasszínvonalú munkának néhány zseniális megállapítására és sejtésére akarom a figyelmet felhívni. Gondolatokra és tanokra, amelyekkel Katona a külföld geográfiáját is, bizonyos tekintetben saját korát is megelőzte. S mivel tanai befogadására és értékelésére a korszellem még nem bizonyult alkalmasnak, maradtak hatástalanok, jórészt ismeretlenek is ezek a tanok és gondolatok még a magyar földrajztudományban is.

Elsősorban arra a kérdésre keres Katona feleletet, hogy mi a földrajz és mi a tárgya, feladata. Válasza így hangzik: »A közönséges természeti földleírás a föld kerektségének leírása. Tanít tehát: 1. a szárazföldről, 2. a vízről, 3. a Földet körülvevő levegőről, 4. a Föld produktumairól, 5. emellett a Föld kerekségén történt változások körül vizsgálódik és 6. mindezekből a Föld eredeti alkotása módját is *magyarázni* igyekszik« (3. old.).

Tiszta hologaeikus, egységes földtudományi, tehát humboldti koncepció ez, csakhogy Humboldt Kosmosa előtt kerek 24 évvel. Ha németül vagy franciául írja meg könyvét, ma a modern geográfia alapvetői között emlegetnék nevét. De a nemzeti művelődés előmozdítása céljából magyarul jelentek meg ezek a sorok, a szerző halála után, az előfizetők jóvoltából, a sze zó megmaradt a »bucsi népes eklézsia prédikátorának« és senki sem gondolta, hogy vele 1824-ben id. Lóczy Lajosig a XIX. század legnagyobb magyar geográfusa szállott sírba.

Katona tanítása szerint a földszármazástan és földismerettan (geogónia) is része a természeti földrajznak. Kora ilyen tárgyú tanairól azonban nem volt valami jó véleménye. Ismerte — idézi is — Buache, Buffon, De Luc, Moro, Werner, Kant vonatkozó munkásságát, de tanaikat jó kritikával kezelve csak igazolatlan feltevéseknek tartotta. Nem ismerjük a Föld belsejét — hangsúlyozta — tehát »a Földről csak annyit tudunk, mint egy gubabogár azon tölgyfáról, amelynek a kergén ül.« (9. old.) A föld felszínén, tanítja, nagyarányú, de igen lassú változások folynak le. Következményükként *a Föld arcának egyetlen pontja sem változatlan.* Ezekről a változásokról a földkéregben szerte megtalálható kövületek tanúskodnak. A kövületek Katona szerint két tényről



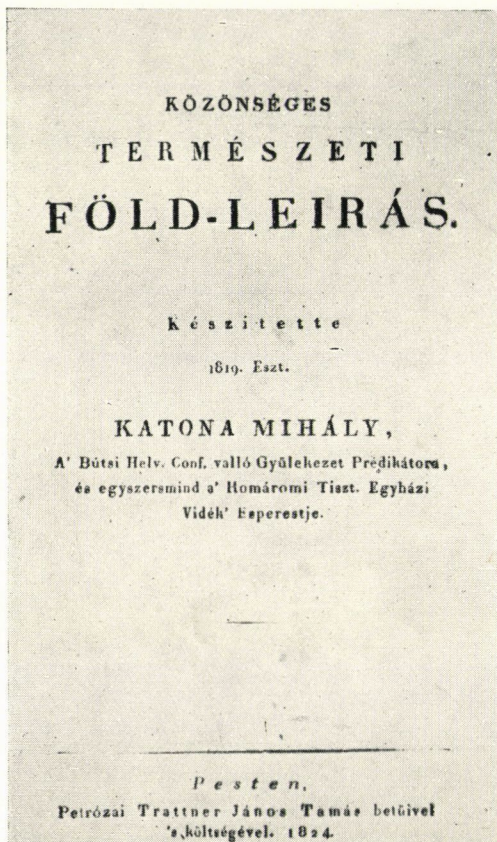
Az első, magyar nyelven megjelent földrajz-könyvek címlapjai

tesznek bizonyosságot : 1. a tenger és a szárazföld szüntelen területi változásáról és 2. az éghajlat változásáról. A világirodalomban is egyik első, de mindenestre egyik legszabatosabb kifejtése annak a természeti földrajzi alaptörvénynek, hogy a földfelszín változásai a külső és belső erők összmunkájának eredményeként alakulnak.

E változásokat — tanítja Katona — nem okozhatták sem a vízözönök (mint a neptunisták tanították), sem a vulkáni tevékenység (mint a plutonisták vélték). »Sokkal hatalmasabb okok kívántatnak erre, tán egyes, nagy

kemény masszák, amelyek a Föld belső részében formálódtak, a több, még folyó masszában magasra emelkedtek, vagy mélyebbre szállottak.» (505. old.) Mi ez, ha nem az izosztási mozgások, az epiro- és thalasszogenezis csak félszázad múlva felfedett folyamatainak megsejtése.

Katona nem hitt a katasztrófatan sorozatos katasztrófaiban és az újra-teremtésben. Buffon tanait »valóságos Román«-nak nevezte. »Ezekre a kérdésekre — írja — csak maga a Föld teste adhat megnyugtató feleletet. A geogóniában tehát a jelenségeket *a magok okaival* kellene egybekötni. Azoknak okait a fizikának és a kémiának közönséges (= általános) törvényeiből kell kifejteni«. (504. old.).



Az első, magyar nyelven megjelent földrajzkönyvek címlapjai

Teljesen modern szellemű, materialista felfogás. Kijelentéseitől kissé maga is megijedhetett, mert néhány sorral később így ír: »Az újabb tudósok közül Burnet, Leibnitz, Buffon, Kant, Bode fundamentumos geogóniákat találtak ki. Ezen nagy emberek példája mindazonáltal megtaníthat bennünket arra, hogy olyan dologba ne avatkozzunk, amelyet áthatatlan homály fedez elöttünk és azzal megelégedjünk, amit Isten az ő véghetetlen jóságaként arról kinyilatkoztatott minékünk.« (505. old.). Nem kétséges, hogy ez a néhány mondat csak amolyan önigazoló megnyugtatóféle nyilatkozat az egyházi

főhatóság számára és semmit sem változtat azon a tényen, hogy Katona az evolucionizmus gondolatának első hírdetője volt a magyar geográfiában, tehát nem hitt a bibliai teremtéstörténetben sem, bár — istenhívó volt.

A levegő és a víz földrajzi szerepével foglalkozó részekben kevesebb az önálló és haladó gondolat, azonban a szilárdkéregtermészeti földrajzát és a geomorfológiát valósággal forradalmasítani voltak alkalmasak Katona tanításai.

A légkört és jelenségeit a mannheimi iskola szerint sztatikusan, de szabatosan ábrázolja. Pontosan megkülönbözteti egymástól a valóságos és a szoláris éghajlatot, s teljesen helyesen értelmezi a Föld vízháztartásának egyensúlyi mérlegét, hangsúlyozza, hogy mindenféle naív elképzelésekkel ellentétben a csapadék a tenger vizének párolgásából származik, bizonyítottan látja az éghajlat változását a földtörténeti idők folyamán.

Könyvének második szakasza foglalkozik a hidroszférával. Sorra veszi a víz különböző megjelenésformáit, egyedül csak a gleccserekről nem emlékszik meg. Ez nem is csodálható. Katona idejében Svájcban kívül a földrajztudományba glaciológiai megfigyelések és ismeretek még sehonnan sem kerültek.

A tengerek szintkülönbségét kora felfogásával ellentétben tagadja. A forrásokat állandó és időszakos vízűekre osztja fel, az időszakosvízű források közül a gejzireket vulkáni eredetűeknek tartja. Nem hisz Descartes és Varenius földalatti vizes csatornáiban, hanem szerinte a folyóvizek és a források csapadékvízből származnak.

Szemléletének legmodernebb, leghaladóbb szellemű tanait könyvének a szilárdkéregről és változásairól szóló részei tartalmazzák.

Azzal a tanításával, amely a földrengéseket a vulkániassal hozta genetikai kapcsolatba, megelőzte Humboldtöt; mivel pedig a vulkániassal végső soron a Föld belsejének vegyi folyamatokból származó melegével vélte kapcsolhatónak, csodálatosan merész és modern gondolat, az endogenetikus anyagmozgásfolyamatok genetikai egysége gondolatának lett első hírdetője.

Ezeknek a mozgásfolyamatoknak eredménye végső soron a Föld szilárd kérge. A szilárd kérget Katona szerint elsősorban ősi kőzetek és másodlagos üledékes kőzetek építik fel. »A gránit-hegyek a legmagasabbak — írja — a földkerekségen, amelyek teszik annak hátgerincét és fenéktalpát. Ezek alulról kiszélesülnek és mélyen a földben a sík föld alatt elterülnek és úgy látszik, hogy a földkerekségnek legkülsőbb, kemény héjját formálják.« (55. old.) Ez az első említése a magyar tudományos irodalomban a sialikus gránitburoknak.

A gránit formálja Katona szerint a legősibb szárazulatokat; és tudjuk, hogy ebben is igaza van. Az ősi szárazulatok, kontinensmagok, tudjuk, gránitosak. »A gránit-hegyek elsősége, legrégebbi volta — szerinte — onnan következik, hogy nem találtak ezen hegyekben semmi kővé vált állatok és plánták. Ezen hegyek régiebbek az állatok és plánták országánál.« (56. old.) Ma is helytálló, modern szellemű, oknyomozó okfejtés.

A kialakult szilárdkéreg és »az egész földkerekség változása alá vett« írja az ötödik szakasz 465. oldalán. Mi okozza a változásokat? A kérdésre adott felelete a modern oknyomozó és a domborzat fejlődését magyarázó geomorfológia első magyar nyelvű alapvetése. Felelete a következő: »1. Első, olvadó hó leomssa a hegyekről a földet, a felszín itt süllyed (alacsonyodik), az alacsonyabb helyek pedig szükségképpen feljebb töltődnek, magasodnak. 2. A tenger ki és bejárása, folyása, a habok szükségképpen változásokat okoznak a partokon. Egyik tartományból el-tsip, a másikhoz ragaszt« (abrázió)

Példaképpen Angliát említi meg. »Angliának Dovernél és Franciaországnak Calaisnál és Boulogne-nál által ellenben levő partjai ugyanazon materiából állanak. Mind a két oldalon ugyanazon kréta rétegek találatnak és a kettő közt levő tenger csekély szélessége és mélysége nem hágy bennünket kételkedni arról, hogy Anglia Franciaországgal valaha össze volt ragadva« (89. old.). Hasonlóképpen magyarázza Szicília, Madagascar, Ceylon keletkezését is. »A kontinensek szigetekre darabolódását, s t a valaha egységes szárazulat fokozatos feldarabolódását nemcsak a tenger hullámai és özönvizek okozták, hanem a szilárdkéreg mozgásai is. 3. Változásokat okoz a föld színén a szél is. Katona szél által épített homoktorlatokról emlékezik meg. 4. Meleg és hideg »sokat tesz a kősziklák elmállítására, széllyel rontására«. 5. »Leírhatatlanok azok a változások, amelyeket a földindulások okoznak. 6. Az emberek magok nem kevés változást okoznak a földfelszínen. Gátakat vetnek a tenger és a folyók elébe, kiszárítják a mocsárokat, elárkolják és másfelé vezetik a folyóvizeket és mindezek által nagy változásokat okoznak a Föld színén s ami nagyobb, magában a klímában is. 7. Változásokat eredményeznek a vulkánok is.

Ime hét pontba foglalva a külső és a belső erők tana, egész modern geomorfológiai szemléletünk gerince.

A változásokat okozó tényezők közül Katona különösen a folyóvizekre fordított könyvében különös figyelmet. Fejtegetéseivel Varga Mártonnal együtt a folyóvizek eróziójáról szóló tannak lett az egész világirodalomban tudomásunk szerint az első megalkotója. Varga Márton és Katona Mihály Rüttemeyernél, Beete Jukesnél fél évszázaddal előbb hirdették a folyóvölgyek eróziós eredetét. Abban az időben tanították ezt, amikor a neptunisták még az özönvíz nyomait látták a völgyekben, a plutonisták pedig a földkéreg tátongó hasadékeinak vélték azokat.

Katona így ír a folyóvízi erózióról: »a folyóvizek, míg a hegyek között folynak, azok tsavargásaihoz alkalmaztatják magokat, a síkon pedig magok ássák árkaikat. Addig ássák a földet mélyen és szélesen, amíg erejek egyenlő lesz az ellenállással... Innen van a folyóvizeknek sokféle kígyóforma tsavargása.« (234. old.). Alacsonyabb helyek a folyóvizek által szükségképpen feljebb töltődnek. Ezek az idézetek nemcsak azt igazolják kétségtelenül, hogy a folyóvízi erózió tanának a mi Katona Mihályunk volt az első kidolgozója, hanem azt is, hogy egészen tiszta fogalmai voltak a folyóvizek eróziós és akkumulációs munkateljesítményéről is. Világosan megkülönbözteti a mélyítő és az oldalozó eróziót, végül a folyóvízi akkumulációt. Ime Cholnoky szakaszjellegei Katona Mihály interpretálásában, 1824-ből. Sőt még a mészkőterületek földalatti eróziója sem volt ismeretlen előtte. Erről így ír: »A föld belső részeiben sok üregek, barlangok vannak, s különösen a mészhegyekben találunk ilyen üregeket, minthogy azoknak részeit legkönnyebben széllyel oldja a víz« (82—83. old.). Jogosan mondhatjuk tehát, hogy a karsztdenudáció tanának alapvetése is tőle származik.

Hangsúlyozza, hogy a folyóvíz annál hatásosabb munkát tud a felszínen kifejtetni, minél nagyobb az ereje. A víz ereje pedig szerinte függ: *a)* víz sokaságától, *b)* gyorsaságától. A gyorsaság függ a lejtéstől és a víz nyomásától. Ezért kisebb vízmennyiségű folyó nagyobb esés mellett ugyanakkora munkát tud teljesíteni, mint a bővízű, de kisebb esésű folyó. Tudomása van arról is, hogy »a folyó víz közepén rendszerént sebesebben foly a víz, mint a partoknál« (234. old.). A munkateljesítmény szempontjából különösen fontosnak tartja a heves árvizeket. Csupa helyes, időt álló tanítás ezelőtt 130 esztendővel, amikor a folyóvízben nem felszíninformáló tényezőt látott a tudományos köz-

felfogás. A patak csobogása legfeljebb a biedermeier költészetben kapott csak helyet, a folyamok áradását pedig istencsapásnak tartották. Katona bennük már geomorfológiai tényezőt látott. Hiszen azt a hallatlanul merész állítást is meg merte kockáztatni, hogy a *szurdokvölgyek is a rohanó vizek kimosásának eredményei* (240. old.).

Röviden ismertetett oknyomozó, dinamikus, evolucionista szemléletének egyenes következménye volt a felszíni domborzat kialakulásáról vallott felfogása. A hegységeket Humboldthoz hasonlóan függőleges kéregmozgások eredményének tartotta, de a hegységszerkezettan maig is sok tekintetben vitás kérdéseire és már a múlt század elején jelentkező nehéz problémáira természetesen még csak megközelítően helyes választ sem adhatott.

Síkságot (Katona »egyeses föld«-nek nevezi) kétféle ismert: 1. Olyan síkságot, amelyet vízszintes tengeri rétegek táblái építenek fel (ma úgy mondjuk: táblás síkságok) és 2. folyóhordalékkal előtett egyeses földeket (ma: folyóvízi feltöltéssel elegyített síkságok).

Ismertetésünk és a keretébe ágyazott idézetek Katona könyvéből világosan mutatják, hogy Katona kivételes tehetségű geográfus volt; korának szelleméből nem magyarázható, evolucionista, oknyomozó tanai éppen ezért eleinte nem is, de Humboldt munkáinak megismerése után annál inkább hatottak a magyar geográfiára. Igaz, hogy nevét keveset, de tanait annál inkább emlegették és fel is használták. Az 1830-as és 40-es évek magyar természeti földrajza magától értetődően tartotta, » hogy a víz tsinálja a völgyet és úgy lézen a hegy« és tanította, hogy az erózió felszínalakító munkájából a felszín korára lehet következtetni: »ugyanis efferválván, hogy egy patak vagy folyóvíz mennyit száll alább és felvévén, hogy a közelebb lévő fő-hegynek a magassága mennyi, meg lehetne mondani a földnek régiségét«. Világos és merész problémafelvetés; megoldását csak Penck kísérelte meg fél évszázad múlva.

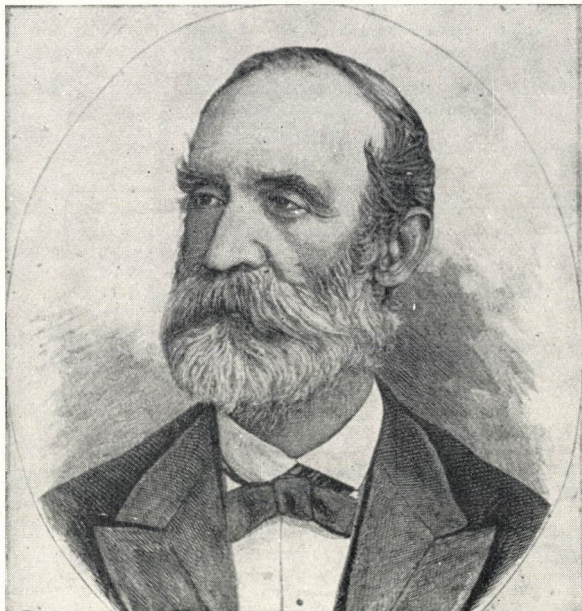
Hogy a Katona és Humboldt által sürgetett egységes földtudomány az európai és a magyar földrajzban mégsem valósulhatott meg, annak megvoltak a maga természetes tudományelméleti okai. Éppen a Humboldt által sürgetett és el is indított analitikus kutatások eredményei mutatták meg, hogy a szintetikus földtudomány megvalósíthatatlan, mert olyan enciklopédikus jellegű ismeretanyagot kívánt egységbe foglalni, amelyet egyetlen tudomány keretei nem foghattak össze. A heterogén ismeretanyag egy sor új tudományra bomlott szét. Véglegesen kivált az egységes földtudományból a geológia, a geofizika, a paleontológia, a mineralógia, magán a természeti földrajzon belül pedig önálló virágzásnak indult az éghajlat, a hidrológia, a tengertan, a glaciológia, a növény- és állatföldrajz és a geomorfológia.

Ez a legfőbb oka, hogy Katona után egységes földrajz, még egységes természeti földrajzi munka is alig jelent meg nálunk; talán Brassai Sámuelé csak a kivétel (1834), ellenben annál több a természeti földrajz egyes ágazataival foglalkozó munka és az enciklopédikus jellegű leíróföldrajz. Ez utóbbiakban az eredeti természeti földrajzi gondolat kevés, maga a természeti földrajzi rész is sovány. A múlt század második felének magyar földrajza mindkét műfajban mutat olyan megbecsülésre és tiszteletre méltó tudósokat, akik tudományukkal is, emberi magatartásukkal is példaképei lehetnek a késői utódoknak. Ime néhány név: Berde Áron a magyar légkör- és éghajlatkutatás kivételes tehetségű, haladószellemű kiépítője, Fényes Elek a leíróföldrajz legjelesebb múlt századi művelője, a hazai statisztikai tudomány megalapozója, Hunfalvy János, a geográfia első magyar egyetemi tanára (1820—1888),



Reguly Antal (1819—1858) az Észak-Ural első kutatója

a ritteri teleologikus szemléletű, összehasonlító módszerű leíróföldrajz leg híresebb magyar képviselője, Vass Imre gömöri főmérnök, az aggteleki csepp köves barlang első tanulmányozója, a hazai karsztkutatás egyik elindítója Nendtvich Károly, a magyar biogeográfia egyik úttörője, Sós Mihály éghajlatkutató és utoljára, de nem utolsónak Greguss Gyula (»Természettani földrajz«-át a Magyar Tudományos Akadémia adta ki 1864-ben), Katona Mihályé óta a legjobb magyar természeti földrajz szerzője, a felszínfejlődés davis-i értelmezésű ciklustanának hazai előfutára. Munkájának alig volt visszhangja a magyar geográfusok körében, pedig munkásságától a magyar természeti földrajz fejlődésének egyenes útja vezet el szinte már napjainkban id. Lóczy L. josig, akinek a richthofeni oknyomozó geomorfológiai szemlélet művelése és kiegé-



Hunfalvy János (1820—1888), a földrajz első magyar egyetemi professzora

sztítése, továbbfejlesztése szerzett itthon is, külföldön is ismert és elismert tudományos tekintélyt és megbecsülést.

Mindezek csak kiragadott nevek, a legjelesebbeké. A névsor messze van a teljességtől. De nem is akartunk teljességre törekedni.

A felsorolt nevekkel és adatokkal csak két fontos körülményre akarjuk a hazai geográfusok figyelmét felhívni. Az egyik az, hogy a magyar geográfia múltja nagyon gazdag dicső és megbecsülendő hagyományokban. A másik pedig az, hogy mi eddig ezeket a hagyományokat alig használtuk fel tudományunk építésében. Bőven van tehát törleszteni való adósságunk saját multunkkal szemben. Társaságunknak, nekünk, kötelességünk a magyar geográfia úttörői emlékének áldozni munkásságuk részletes tanulmányozásával, tanításuk helyes értékelésével és példamutató működésük követésével. Ezt kívánja tőlünk magyar és szocialista műveltségünk építése, magyar és szocialista műveltségünké, amelynek fejlesztésében nem kicsiny a része a helyes nemzeti önismeretnek.

A MAGYAR ÉLETTANI TÁRSASÁG XIX. VÁNDORGYŰLÉSE

A XIX. Vándorgyűlést a Magyar Élettani Társaság az 1952. évi közgyűlés határozata értelmében Pécsen rendezte július 16–17–18-án. A kedvezőtlen időpont ellenére a résztvevők száma elérte a 300-at és közel 120 előadás hangzott el. Az elnöki megnyitó és Méhes Gyula, a pécsi Egyetem dékánjának néhány üdvözlő mondata után Straub F. Brunó akadémikus a Magyar Tudományos Akadémia nevében üdvözölte a Vándorgyűlést és rámutatott a Tudományos Akadémia célkitűzéseire és arra a feladatra, mely ezek előbbrevitelében a Magyar Élettani Társaságra hárul.

Donhoffer Szilárd, az orvostudományok doktora elnöki megnyitója:

»A Magyar Élettani Társaság XIX. kongresszusának megnyitásakor talán érdemes felidézni a 21 évvel ezelőtt lezajlott első pécsi kongresszus emlékét. Ezen a kongresszuson a résztvevők kényelmesen elfértek a Gyógy-szertani Intézet kis tantermében és a közös étkezés számára bőségesen elegendő volt a Belklinika egyik közepes nagyságú kórterme. Ez az első pécsi kongresszus új szint jelentett a magyar tudományban, értékében messze kimagaslott az akkor szokásos tudományos rendezvények közül és kiindulópontjává lett annak az értékes munkának, melyet a MÉT fennállásának első 15 évében is, nehéz körülmények között végzett. Az első kongresszus nagy sikerének hátterében azonban ott állt a pécsi Egyetem megszüntetésének veszedelme, a legértékesebb folyóiratok polcai az év kezdetétől üresen maradtak, a tudományos személyzet amúgy is csekély számát jelentősen csökkentették. Ez a helyzet lényegében a későbbi években sem változott.

A ma kezdődő XIX. kongresszuson háromszor annyi az előadás, a résztvevők száma a 21 év előttinek mintegy hétszerese és a rendezőségnek a legnagyobb nehézséget a résztvenni óhajtok nagy száma okozta. Nincs szó többé a pécsi Egyetem megszüntetéséről, sőt új intézetek épülnek, a régiék zöme felszerelésében teljesen megújíhódott, több a folyóirat, mint azelőtt és a tudományos munkások száma is megsokszorozódott.

A Magyar Élettani Társaság szoros kapcsolatba került a Tudományos Akadémiával és olyan támogatásban részesül, melyre régebben nem gondoltunk volna. Ugy gondolom helyes felvetni a kérdést, vajjon tudományunknak e kedvező feltételei és az Akadémia irányítása meghozta-e a kívánt eredményt. Nem vitás, hogy az utóbbi években tudományunk fellendülésének voltunk szemtanúi és örvendetes, hogy e kongresszuson teljesen szabad témabejelentés mellett, kevés az olyan előadás, mely nem illeszkedik az Akadémia tudományos tervébe. Az előadások száma is tükrözi ezt a fellendülést, mégis helytelen volna egyedül vagy főképpen erre támaszkodni.

Be kell vallanunk, hogy tudományos munkánk minősége nem mindenkor és mindenben éri el azt a fokot, mely a kapott támogatással arányosnak volna mondható. Ez részben érthető, a támogatás és irányítás sokszor csak évek múltán hozhatja meg gyümölcsét, de kétségtelen, hogy az eredmény érdekében össze kell fognunk erőinket.

Érthető tehát, hogy a Tudományos Akadémia ez évi Nagygyűlése nyomatékosan felhívta a figyelmet, hogy tudományos munkánk alapvető iránya a természettudományi törvények megismerése és felhasználása.

Az egyik kérdés, melyben nagyot haladt tudományunk, a felépítés és lebontás ellentétes irányú, de egymás mellett egyidőben lezajló, nagy dinamikájú folyamatának megismerése. Ezt említette Szörényi akadémikus a biokémia egyik speciális törvényének példájaként.

Természetesen, új természeti törvények felfedezése vagy már ismertek lényeges módosítása ritka esemény és igen sok kiváló kutató élete munkáját ilyen nem koronázza. Az alapvető törvények megismerésének előfeltétele azonban rendkívül sok, komoly és alapos kutatómunka, másrészt ilyen törvények megismerése a részletkutatások újabb óriási tömegét teszi szükségessé. Ez a mindennapos komoly kutatómunka a legnagyobb megbecsülésre tarthat számot; igazi értéke abban rejlik, hogy előfeltételét képezi és megveti alapját valamely törvény sokszor, mondhatnók ugrásszerű megismerésének. Éppen az különbözteti meg mélyrehatóan, bár sokszor nem az első pillantásra is nyilvánvalóan, a különösebb célkitűzés nélküli, összefüggéseiből kiszakított, kiszjelentőségű részletkérdések vizsgálatától.

A tudománynak minden időben vannak előtérben álló problémái, melyek azzal kecsegtetnek, hogy a bennük rejlő törvényszerűségek felismerésében aránylag gyorsan olyan lényeges haladás várható, amely hosszú időre determinálja a tudomány fejlődését.

A biológiai tudomány természeti törvényeinek megismerésében a döntő haladást tudományunk két szélső pillérének előttünk kialakuló fejlődése igéri. Az egyik, a pavlovi fiziológia, az élő szervezet legmagasabb integrációjának a kutatása, melynek tetőpontja az ember felsőbb idegtevékenységének megismerése. A másik az élő anyag problémája, beleértve az élőnek élettelenből való keletkezését is.

E téren a magasabb szervezettség felől eljutottunk a molekuláris nagyságrendű élő anyagig; a másik oldalról, az élettelenből kiindulva is jelentős a haladás. Oparin vetette fel, hogy az élet alapjául szolgáló organikus anyagok földünknek abban a korszakában keletkeztek, melyben az atmoszférát nem O_2N_2 és CO_2 , hanem CH_4 , NH_3 , H_2 és H_2O alkotta. Ez kísérletesen is igazolódott. Elektromos kisülések között áramoltatva az említett anyagokat, számos aminosav képződik.

A föld egyik korszakának megfelelő viszonyok között ezekből az anyagokból keletkező aminosavak és a molekuláris nagyságrendű élő anyag közötti távolság temperamentum és a szemlélet távlata szerint tűnhetik kicsinek vagy óriásnak, de nem lehet vitás, hogy ez a távolság mindkét oldal felől a tudományos kutatás eszközeivel kisebbithető és nem vitás az sem, hogy e távolság kisebbitése és végül áthidalása a biológiai tudomány legfontosabb célja.

E nagy kérdések képezik a vándorgyűlés tudományos hátterét; ha tárgyalásaink hozzásegítenek ahhoz, hogy további munkánk során kisebbitőbb építőköveket vagy csak kövecskéket szolgáltatassunk megoldásuk-

hoz, sikeres munkát végeztünk. Ehhez kérem a Vándorgyűlés minden egyes tagjának segítségét, mert a kongresszus eredményességét egyedül a tagok együttes tudása és munkája biztosítja.»

A Vándorgyűlés lefolyása

A megnyitó után a Vándorgyűlés rátért a tudományos tárgysorozatra, mely Went István professzor referátumával vette kezdetét. Ez a csatlakozó vitával (25 hozzászóló) kitöltötte a délelőttöt. Szerencsésnek bizonyult, hogy a referátum nem általános összefoglalást adott, hanem jórészt saját kísérletek alapján, főleg a keringés-szabályozás egyik részletkérdésével foglalkozott igen behatóan. Ennek következtében konkrét anyagot szolgáltatott a vita számára, részleteiben ellentmondást váltott ki és így biztosította a vita érdekességét és termékenységét.

A tárgysorozatból szembetűnik a felsőbb idegi tevékenységgel foglalkozó előadások számának lényeges növekedése és a pavlovi fiziológia térhódítása. A többi előadás nagy része és a hozzászólások is mutatták, hogy a pavlovi szemlélet mindinkább gyökeret ver a kutatókban.

Örvendetes, hogy mindkét terem az első két napon zsúfolásig megtelt és még a harmadik, rendkívül nyomasztóan meleg napon is igen tekintélyes számú hallgatóság tartott ki mindvégig és a vita az utolsó előadásig nem vesztett élénkségéből. Úgyiszlóván alig akadt előadás, melyhez ne csatlakozott volna több hozzászólás.

A hozzászólók száma azonban egymagában nem jelzi helyesen a vita élénkségét és értékét. Megállapítható, hogy alig akadt olyan hozzászólás, mely elkalandozott volna a tárgytól és mely ne járult volna hozzá a kérdés egyik vagy másik oldalának tisztázásához. A gyakran éles kritika tárgyilagosa és a kérdés tisztázását célzó volt. Örvendetes, hogy több előadással kapcsolatban methodikai kérdéseket is részletesen vitattak, ami nem csak az előadónak jelentett segítséget, hanem sok résztvevő számára is tanulságos és hasznos volt.

Igen jelentős fejlődés volt tapasztalható a fiatalabb kutató generáció képzettségében és vitakészségében. E fejlődés megnyilatkozását nagyban elősegítette, hogy ez alkalommal az akadémikusok és professzorok úgyiszlóván állandóan az előadóteremben tartózkodtak és alig volt előadás, melyhez a legtapasztaltabb kutatók közül legalább egy ne szólt volna hozzá. Mindenben igazolódott az Élettani Társaság régi gyakorlata, hogy a vitát nem korlátozza zárszó, hanem mód van arra, hogy az előadó válasza után fennmaradó, vagy azzal kapcsolatban újonnan felmerülő kérdések is megvitattassanak és tisztázódhassanak. Mindez lehetővé tette olyan vitaszellemnek és hangulatnak a kialakulását, amelyben a kritikai megjegyzések az ülésteremben a nyilvánosság előtt hangzanak el.

A párhuzamos ülések kísérlete jobban sikerült, mint általában várták, mert mindkét teremben mindvégig nagyszámú hallgatóság előtt élénk vitával folyt a munka, de szükségképpen azzal járt, hogy úgyiszlóván senkinek sem volt módjában valamennyi őt közvetlenül érdeklő előadást meghallgatni és azok vitájában résztvenni. A párhuzamos üléseknek ezt a hátrányát az előadások jobb csoportosításával valamelyest csökkenteni lehet ugyan, de teljesen kiküszöbölni nyilván lehetetlen. E hátránnyal szemben áll, hogy

párhuzamos előadások nélkül az előadások számát jelentősen korlátozni kellene és sok kutatónak nem volna módjában az Élettani Társaságban munkájáról beszámolni.

Általánosságban megállapítható, hogy a pécsi Vándorgyűlés a Magyar Élettani Társaság fejlődésében előrehaladást jelez és azzal biztat, hogy a tudomány fejlesztéséért hozott áldozat a tudomány munkásainak egyesített erőfeszítésével az elkövetkezendő években meghozza gyümölcsét.

A VARSÓI MATEMATIKAI KONGRESSZUSRÓL

HAJÓS GYÖRGY
akadémikus

1953. szeptemberében tartották Varsóban a lengyel matematikusok nyolcadik kongresszusát. A kongresszus ünnepélyes megnyitása szeptember 6-án, vasárnap, záró ülése szeptember 12-én, szombaton volt. A kongresszust rendező Lengyel Tudományos Akadémia felkérte a Szovjetunió és a népi demokratikus államok akadémiait, hogy delegációval képviseltessék magukat. A nyugati államok egyes matematikusai személyes meghívást kaptak. A Magyar Tudományos Akadémia a meghívásnak eleget téve 7 tagú matematikus-delegációval képviseltette magát. A magyar delegációt Hajós György akadémikus vezette, tagjai: Alexits György, Egerváry Jenő, Turán Pál akadémikusok, valamint Kalmár László, Rényi Alfréd és Szőkefalvi-Nagy Béla levelező tagok voltak.

A kongresszuson 6 külföldi delegáció vett részt, összesen 27 taggal. Nyugatról 8 országot összesen 11 matematikus képviselt. A külföldi delegációk élén a Szovjetunió delegációját kell megemlíteni, amelyet A. N. Kolmogorov akadémikus vezetett s tagjai P. S. Alexandrov levelező tag, S. N. Mergeljan Sztálin-díjas matematikus, O. Olejnik a tudományok doktora címet rövidesen elnyerő matematikusnő voltak. A népi demokráciákat hazánkon kívül L. Csakalov vezetésével kéttagú bolgár delegáció, V. Kořinek vezetésével nyolctagú csehszlovák delegáció, T. Popovici vezetésével kéttagú román delegáció, a Német Demokratikus Köztársaságot H. Grell vezetésével négytagú delegáció képviselte. A nyugati országok matematikusai közül 2 angol, 3 olasz, valamint 1-1 belga, dán, holland, osztrák, svájci és svéd matematikus tett eleget a meghívásnak.

A kongresszus tudományos programjának összeállításánál újszerű kezdeményezés érvényesült. Mindnyájunk számára ismeretes, hogy a tudományok jelenlegi gyors fejlődése és sokrétűsége komoly nehézséget jelent a tudományos kongresszusok rendezésénél. A matematika az utóbbi évtizedekben rendkívül rohamosan fejlődött. A fejlődés következményeként egyes fejezetei önálló tudományként kezdenek elkülönülni. A matematika egészséges fejlődése érdekében szükség van az egyes fejezeteken belüli részletmunkára, de szükség van arra is, hogy a fejezetek művelői ne veszítsék el az egész matematika feletti áttekintésüket és különösen arra, hogy lássák a matematikának a rokon tudományokkal és a gyakorlattal való kapcsolatát. A szokványos kongresszusokon viszont csak részletmunkákról szóló előadások szerepelnek s ezeket teljes terjedé mükben a résztvevőknek csak kis része, csak a szűkebb szakemberek értik. Így aztán a kongresszusok résztvevői többnyire csak kényszeredetten vesznek részt a hivatalos tudományos programban és a kongresszus igazi tudományos értéke egyre kizárólagosabban a hivatalos programot követő személyes beszélgetésekre korlátozódik. Hiba volna, ha

a személyes eszmecsere értékét csökkenteni akarnók, viszont módját kellene találni annak, hogy a kongresszus hivatalos programja is betölthesse igazi hivatását és a részletek ismertetésén túl az egész matematika fejlődésének irányvonalairól és céljairól is tájékoztatást nyújtson, ezeket megvitassa, hogy a kongresszus tagjainak nagyrésze szükségét érezze saját tudományfejezetének művelése érdekében is annak, hogy a hivatalos programmba szervesen bekapcsolódjék.

Bizonyára ilyen gondolatok vezették a lengyel matematikusokat, amikor kongresszusuk gerincévé öt nagyobb referátumot tettek. E referátumok jóval a kongresszust megelőzően készültek el, szerzőiket egy-egy 5–6 főnyi együttes támogatta és a referátumot végleges formájának elkészülte előtt megvitatta. E referátumok a következők voltak:

A. Mostowski: A matematika alapjaira vonatkozó kutatások jelenlegi állása.

T. Ważewski: Az újabb matematikai módszereknek a matematika klasszikus fejezeteire gyakorolt hatása.

H. Steinhaus: Valószínűségszámítás, mint a természettudományos és a termelésre vonatkozó kutatások segédeszköze.

L. Infeld: A fizika jelenlegi fejlődésének megfelelő új matematikai problémák.

S. Turski: A modern technika modern módszerei.

E referátumok és megvitatásuk a kongresszus egy-egy délelőtti programját alkotta. Az utolsó napon ugyancsak ilyen keretben hangzott el K. Kuratowski referátuma, amely a lengyel népi demokrácia matematikai szervezeteiről szólt.

Megállapítható a referátumok megválasztásából, hogy a kongresszus szervezői valóban a matematika fejlődésének legaktuálisabb kérdéseit tették a referátumok tárgyává. A referátumok a matematika hasznosítását, gyakorlati alkalmazásait érintették, ezzel is irányt akarván szabni a multban az absztrakció felé hajló lengyel matematikai iskola jelenlegi fejlődésének. A referátumok kidolgozása mintaszerű volt, legfeljebb azt lehet sajnálni, hogy megvitatásuk nem illett a nagy gonddal összeállított referátumhoz, sokszor a részletekbe veszett el. Mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy a kongresszusnak ez az újszerű alkata helyes kezdeményezés és bizonyára a jövőben ezen kezdeményezés kivitelezése még javulni fog. Könnyen lehetséges, hogy éppen ez a kezdeményezés fogja a jövőben a matematikai kongresszusokat a fentebb vázolt nehézségeken átsegíteni.

A kongresszus résztvevői szűkebb szakterületükön elért újabb eredményekről rövidebb előadásokat tarhattak, összesen mintegy 80 ilyen előadás hangzott el. Ezeknek javarésze a délutáni órákban párhuzamosan tartott két-három szekció programján szerepelt. A magyar delegáció tagjai összesen 9 előadást tartottak: Alexits György a függvények strukturális tulajdonságainak Fourier-soruk majdnem mindenütt való konvergenciájára gyakorolt hatásáról, Egerváry Jenő a komplex koordinátáknak a háromtest-problémánál való alkalmazásáról valamint a mátrix-számítás újszerű megalapozásáról, Hajós György a Clark-féle nomogramok tárgyalásáról, Kalmár László az olyan végtelen sok változós függvényekről, amelyeknek értéke mindenütt csak véges sok változótól függ, Rényi Alfréd a valószínűségeloszlások algebrájáról valamint a rendezett minták elméletének egyes eredményeiről, Szőkefalvi-Nagy Béla a Hilbert-tér kontrakcióiról, Turán Pál egy Steinhaus-féle sorelméleti problémáról tartott előadást.

Meg kell emlékezni a kongresszus felhivatalos programjáról is. A hagyományos lengyel vendégszeretet gondoskodott arról, hogy a kongresszus tagjai valóban jól érezzék magukat, hogy tudományos eszmecsere-t lehetővé tevő baráti hangulat alakuljon ki a kongresszus tagjai között, s hogy a külföldi résztvevők képet alkothassanak maguknak Lengyelország szenvedéseiről a fasiszta megszállás alatt és a lengyel népi demokrácia gigantikus erőfeszítéseiről. Az akadémia elnöke által adott fogadások, W. Sierpiński alelnöknek, a kongresszus elnökének vendéglátása, Moniuszko operájának a Halkának megtekintése, Chopin szülőhelyének meglátogatása és ott egy Chopin-zongorakoncert meghallgatása mind hozzájárult a kellemes baráti hangulat kialakításához. A Magyar Népköztársaság varsói követe, Drahos Lajos ebéden látta vendégül a legkiválóbb lengyel matematikusokat s a magyar delegáció tagjait, ezzel is elősegítve a két ország matematikusainak barátságát és együttműködését. Szakszerű vezetéssel mutatták be a kongresszus külföldi résztvevőinek Varsó újjáépítését és egy film megtekintése révén módot adtak arra, hogy Varsó háborús szenvedéseiről, majd az újjáépítésnek hatalmas feladatairól és az újjáépítésben elért, minden lengyelt büszkeséggel eltöltő szép eredményekről objektív képet alkothassunk.

A matematikai kongresszus időpontja majdnem egybeesett Kopernikus halálának 410. évfordulójával. A kongresszus megnyitó ülésén S. Turski, a varsói egyetem rektora emlékezett meg Kopernikus érdemeiről. A kongresszus tagjai közül egyesek a kongresszus bezárása után továbbra is Varsóban maradtak, hogy résztvegyenek a Lengyel Tudományos Akadémia által rendezett Kopernikus-ünnepségen is. Delegációnk tagjai közül Egerváry Jenő és Kalmár László kapott erre megbízást.

A kongresszusnak azon résztvevői, akiket a Kopernikus-ünnepség nem kötött Varsóhoz, eleget tehetek egy háromnapos kirándulásra szóló meghívásnak. E kirándulás keretében megtekintettük Krakkó történelmi nevezetességeit, meglátogattuk Nova Hutát, a lengyel népi demokrácia épülő szocialista létesítményét, ellátogattunk a volt auschwitz halálgyárba s annak múzeumába, kirándulásunkat Zakopanje megtekintésével fejeztük be, ahol ragyogó napfényes időben volt alkalmunk gyönyörködni a lengyel Tátra festői panorámájában.

A kongresszust igen eredményesnek kell mondani, mert eredményessé tette azt a kiváló lengyel matematikusok nagy száma, a kongresszus számos külföldi vendége, s a baráti együttesben kialakult tudományos együttműködés. Az együttműködés példaként hadd említsem meg, hogy Alexandrov moszkvai professzor egyik problémáját a kongresszus tartama alatt H. Freundental utrechti professzor oldotta meg, vagy hogy a kongresszuson, valamint a kirándulás közben folytatott eszmecserek számos probléma megoldásában vezettek tudományos eredményhez. A kongresszus komoly lépést jelentett a magyar és lengyel matematikusok együttműködése terén s reméljük, hogy ez az együttműködés a jövőben csak erősödni fog.

A KÉMIAI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK ELMÚLT ÉVI TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Az elmúlt évben a Kémiai Osztály területén néhány kimagasló, külföldön is elismert eredmény született, a kémiának úgyszólván minden ágában, a fizikai-kémia, analitika, szerves és szervetlen kémia, valamint a megfelelő technológiai tudományok köréből.

Az Osztály tagjai közül tudományos kutatásaik elismeréseként ez évben Csűrös Zoltán akadémikus és Müller Sándor levelező tag kaptak Kossuth-díjat.

Csűrös Zoltán akadémikus a homogén és heterogén katalízis terén évek óta folytatott tudományos kutatásainak eredményeképpen olyan összefüggéseket állapított meg, amelyek nemcsak tudományos, hanem gyakorlati szempontból is jelentősek. Különösen a heterogén katalízis területén elért tudományos kutatási eredményei külföldön is nagy elismerést és élénk visszhangot keltettek. A katalitikus autooxidáció terén az inhibitor-hatás mérése és a katalizátor egy részének hordozóval való pótolhatósága tekintetében olyan megállapításokat tett, amelyek az olaj, textil, színezék, gumi és számos mezőgazdasági termék minőségének megjavításában az eddigi empiria helyett tudományos bázist adnak az ipar számára. A nyomdaiparban ipari méretekben most próbálnak ki tudományos alapon nyugvó megfontolásai alapján készített olyan festék bedörzsölő és adagoló hengereket, amelyek élettartama az eddigi használatosak többszöröse.

Müller Sándor levelező tag döntő jelentőségű vizsgálataival több mint tíz év óta tartó tudományos kutatásainak lényeges záró részéhez jutott el. Tisztázta a dimerizáció reakció mechanizmusát, amely kutatásai a műanyag kémiai szempontjából igen nagy jelentőségűek. Kutatásai során tisztázódtak a dimerizációs folyamat eddig még sohasem vizsgált térszerkezeti viszonyai is. Az ionos dimerizáció mechanizmusának és a dimerek szerkezetének tisztázásával lehetőség nyílt további elméleti jelentőségű vizsgálatokra, amelyek elsősorban a jó dimerizációs hatásának tanulmányozására vonatkoznak. Ezek az eredmények nemzetközi vonatkozásban is igen élénk visszhangot keltettek.

Bognár Rezső akadémikus különösen az N-glikozidok szintézise és átalakítása (transz-glikozilezés) terén ért el külföldön is elismerést keltő új kutatási eredményeket. Eredményei a cukorkémiai kutatások szempontjából jelentősek.

Bruckner Győző akadémikus felderítette a természetes anthrax-polipeptid szerkezetét. Mivel az anthrax-polipeptid az eddig egyedül ismert természetes monoton polipeptid, amely félantigén (haptén) sajátosága miatt immunbiológiai szempontból is már régen régén figyelmet keltett, a szerkezetek felderítéséhez vezető vizsgálatok külföldön is nagy visszhangra találtak.

Kutatásai utat nyitnak az életfontosságú fehérjék szerkezetének felderítéséhez.

Cholnoky László egyetemi tanár, a kémiai tudományok doktora a pécsi kémiai intézet hagyományaihoz híven a karotinoidok kémiája területén ért el értékes kutatási eredményeket. A növények fejlődésének, termések érésének különböző fázisában keletkező és eltűnő karotinoidokat szabatosan identifikálta. Ezzel szilárd alapot teremtett a karotinoidok növényfiziológiai szerepének felderítését célzó vizsgálatokhoz és egyúttal rávilágított a szakirodalom számos hibás adatára.

Erdey László levelező tag a hidrogénperoxid önbomlásának mechanizmusára, valamint újabb kemilumineszcensz indikátorok alkalmazására vonatkozó vizsgálatait jelentősek, melyek egyfelől az ipari peroxid stabilizálásának útját mutatták meg, másfelől műszerek kiküszöbölését tették lehetővé kémiai analízisek elvégzésénél.

Fodor Gábor levelező tag újabb jelentős sztereokémiai kutatási eredményeket ért el. Ezek közül kiválik a tropanvázis alkaloidok térszerkezeti kérdésének tanulmányozása, amely a kokain térszerkezeti viszonyának megállapítása révén a szkopolamin abszolút konfigurációjának felderítéséhez vezetett. A harmadrendű nitrogént tartalmazó vegyületek térszerkezetének igazolására kidolgozott eljárása a térszerkezeti kutatás módszereinek bővülését jelenti.

Freund Mihály levelező tag — Berty Józseffel együtt — a szintetikus alkohol előállítására terén nagyjelentőségű eredményt ért el, amely lehetővé teszi az alkohol földgázból való előállítását. A laboratóriumi kísérletek ipari eljárássá való fejlesztése után nagymértékben kiszélesedik a műgumigyártás alkoholbázisa.

Lengyel Béla egyetemi tanár, a kémiai tudományok doktora — Boksay Zoltán munkatársával együtt — az üveg elektromos vezetőképességének tanulmányozása terén elegyüvegek elektromos vezetőképességének értelmezésére elméletet dolgozott ki, mely figyelembeveszi az áram szállításában résztvevő ionok térigényét. Ezen az alapon a vezetés mechanizmusára modellt állítottak fel és a vezetőképesség számértékére olyan egyenletet vezetett le, amely helyesen adja vissza az eddig kísérletileg észlelt, de elméletileg nem magyarázható eredményeket. — Gyakorlati vonatkozásban sikerült megoldani a pH-mérőkészülékhez a szükséges üvegelektrod hazai előállításának kérdését.

Proszk János egyetemi tanár, a kémiai tudományok doktora szilikonkutatásainak a gyakorlatlaltal közvetlen kapcsolatban álló eredményei kiemelkedők abból a szempontból, hogy az ipar legsürgősebb problémáinak megoldásához nyújtanak segítséget. Az előállított szilikonok gyakorlati alkalmazást nyernek a precíziós öntészetben, kenőanyagként (fagy és hőálló zsirok), különböző célokat szolgáló — például hidrofobizáló lakkok előállításánál, amely termékek szilánokból mind gazdasági és műszaki, mind minőségi szempontból előnyösebbek, mint a klórszilánokból előállítható termékek.

Schay Géza levelező tag új összefüggést állapított meg a gumitömbök feszültsége és deformációja között, melynek segítségével a gumirugók sajátságait mérés nélkül előre meg lehet állapítani. E tudományos eredmény a gyakorlatlaltal közvetlen kapcsolatban van, mert ennek alapján a különböző igénybevételnek megfelelően számítható a gumirugók méretezése, ami az empirikus alapon történő méretezéshez képest komoly anyagmegtakarítást jelent.

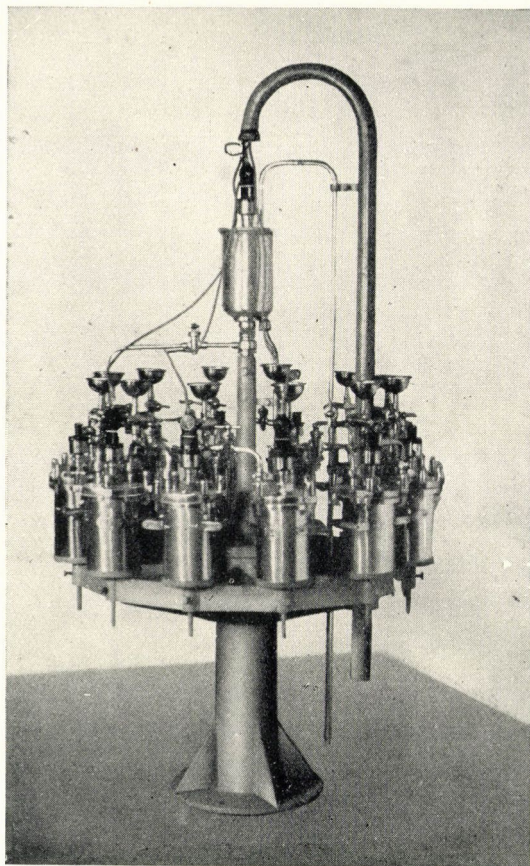
További eredménye, hogy az adszorpció területén végzett értékes munkát. Elvileg sikerült közös nevezőre hoznia a szakirodalom különböző kiindulási pontú elméleteit ; konkrétan — Langmuir elméletének új statisztikus levezetésénél — ez maradéktalanul sikerült is. Új elvi iránymutatást adott, amely sok alapvető kérdés újszerű megoldásához nyújt támpontot.

Varga József akadémikusnak a szén kis- és középnyomáson történő hidrogénezése terén elért eredményei a szintetikus motorhajtó anyagok előállítása terén jelentősek. Természetes nyersanyagból előállított mesterséges motorhajtó anyagok gyártástechnológiája eddig nagyrészt magas hőmérsékletet alkalmazott a megfelelő szénhidrogén vegyületek előállítására. Varga József akadémikus nagyjelentőségű kísérletei segítségével kiváló minőségű és mennyiségű motorhajtóanyagot lehet viszonylag kis energiafelhasználással és nehezen értékesíthető melléktermékek nélkül előállítani.

Zemplén Géza akadémikus a cukor formazánok vizsgálatával és eddig még ismeretlen, új cukorszármazékokká való átalakításával a hazai szénhidrát-kutatás külföldön is elismert nagy hírnevét tovább gyarapította.

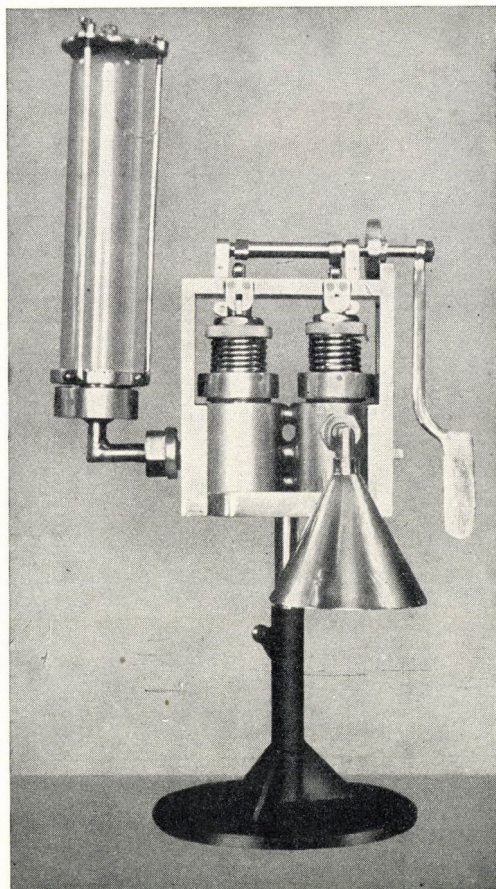
A KUTATÁSI ESZKÖZÖKET KIVITELEZŐ VÁLLALAT GYAKORLATI FELADATAI

A felszabadulás előtti Magyarországon a külföldi tőkétől félgymarmati függőségben lévő kezdetleges magyar ipar a tudományos kutatók munkáját nem támogatta. A tudományos kutatáshoz elengedhetetlenül szükséges kutatási eszközöket az amúgyis igen rossz anyagi körülmények között dolgozó kutatók csak külföldi, főleg nyugati országokból tudták beszerezni.



Folyamatos extrakciós-diffúziós készülék
cserző anyagok előállításának kikísérletezéséhez

A megújított Tudományos Akadémia irányítása alatt egymást követően létesültek a tudomány legkülönbözőbb ágaiban kutató intézetek, ahol a kutató munka megindításának egyik alapvető feltétele a megfelelő kutatási eszközök biztosítása. Hogy a kutatók munkájához ezen a területen is megadja a kellő segítséget, pártunk és kormányunk létrehozta a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alatt a Kutatási Eszközök Kivitelező Vállalatot, a KUTESZ-t.



Táptalajadagoló készülék

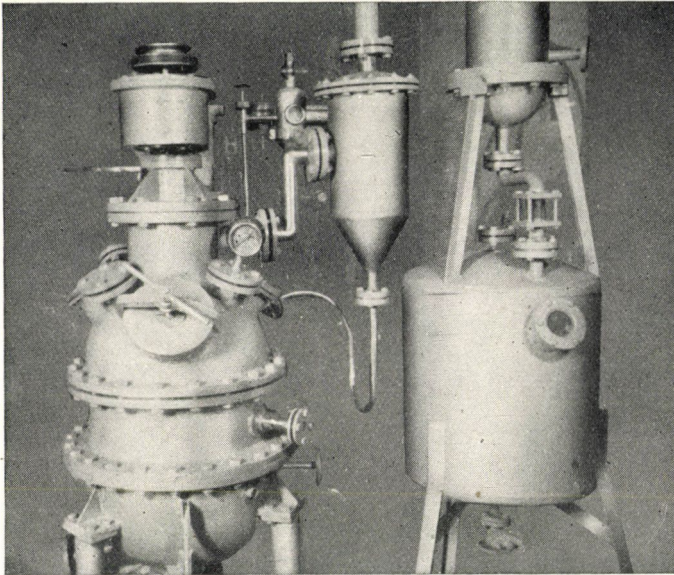
A KUTESZ a tudományos kutatásoknak megfelelően különféle profilú kutatási eszközöket gyárt, egyedi gyártásban. Gyárt ezenkívül egyes kísérleti eszközöket prototípusban is.

Gyártási profilja kiterjed :

1. Vegyiparaggyártásra, melynek keretén belül kísérleti üzemi berendezéseket gyárt a különféle kutató intézetek igényeinek kielégítésére ; így pl. különleges méretű autoklávokat, fermentorokat, abszorpciós készülékeket,

gyorsbepárlókat, kisméretű különleges teljesítménnyel bíró szivattyúkat, kompresszorokat, elektromos meghajtású keverőgépeket, magasnyomású gázkompresszorokat stb.

2. Laboratóriumi felszerelések gyártására. Különböző egyetemi tan-székek, akadémiai és ipari kutató intézetek olyan finommechanikai laboratóriumi eszközei készülnek a KUTESZ műhelyeiben, amelyek eddig még Magyarországon nem kerültek gyártásra. Ez az üzemszám vállalja külföldről behozott berendezések javítását is. Jellemzősül kiragadunk néhányat az utóbbi időkben gyártott készülékekből : aknafüggélyező készülék, Johnson adagoló készülék, pulzáló gép, optikai pad, Thurmix keverő, golyós szikraköz nagyfeszültségű méréshez, oxyméter, membrán manométer, fotokimographion, regisztráló vezéráramlásmérő, cementkötéshő kaloriméter, Hereus cirkulációs szárítószekrény, optikai feszültségvizsgáló berendezés, gumiszakító készülék stb.



Vákuum-besűrítő, gőzfűtésre, motor meghajtással, fordulatszámlálóval, habfogóval, kondenzátorral

3. Elektromos mérőműszerek gyártására. A kutató munkákhoz szükséges különleges elektromos mérőműszerek gyártásával is foglalkozik a KUTESZ. Feladata, hogy az elektromos műszerek behozatalát minél kisebb számmal csökkentse, ami természetesen igen nagy megtakarítást jelent népgazdaságunk számára. Gyártása egyedi jellegű. Egyes készülékek prototípusának gyártását is vállalja. Jellemző gyártmányai közül felemlítünk egy pár készüléket : komparátor hidak, kompenzációs mérőasztalok, optikai és villamos piro-méterek, elektromos időmérő berendezések igen rövid időtartamú mérésekre elektronikus, vagy elektromechanikus működésben.

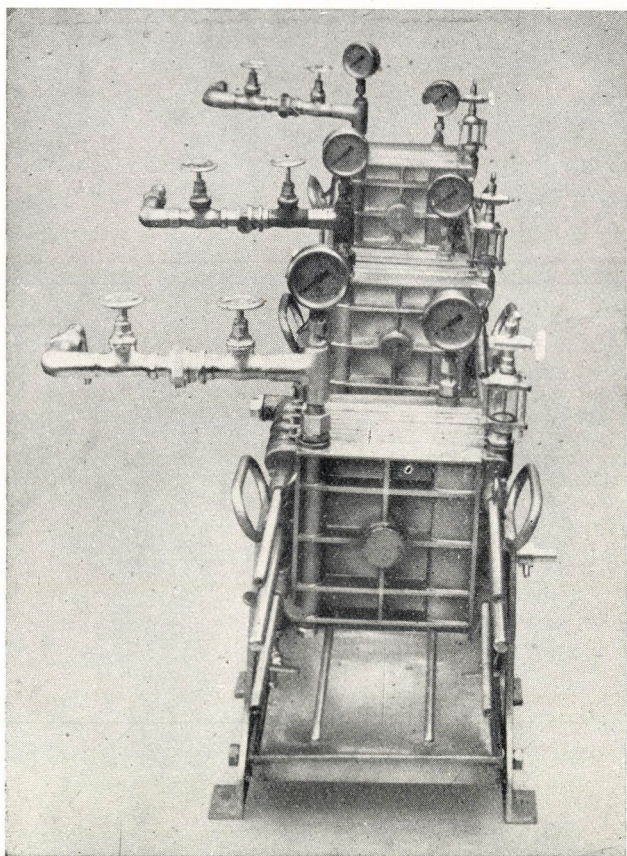
Feladata továbbá a kutató intézetek különleges kívánságainak megfelelően speciális műszerek gyártása és külföldi műszerek javítása.

4. Az optikai részleg optikai műszerek javításával, üvegprizmák, különböző fókusztávolságú üveglencsék, gömbtükrök, nagyító-lencsék készí-

tésével, lencsék és tükrök csiszolásával is foglalkozik. Fenti munkákat a jelentkező igényeknek megfelelően különleges méretekben is elkészíti.

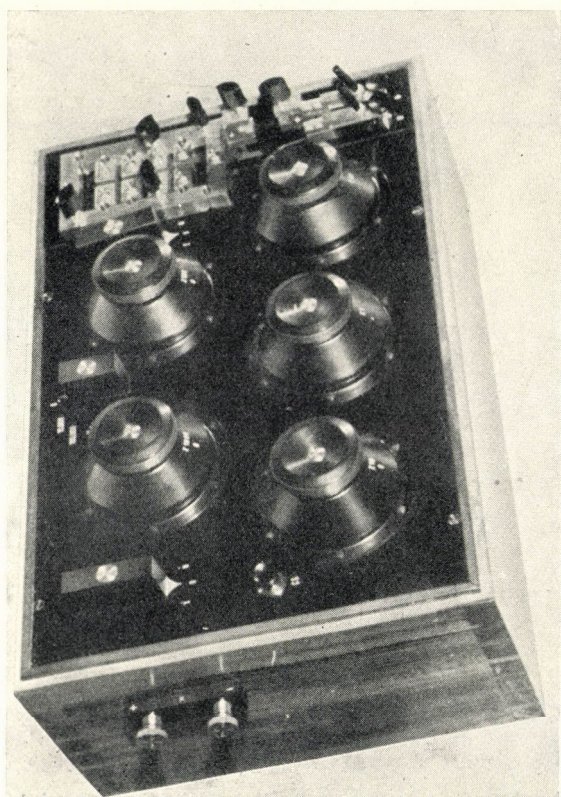
5. Az üvegtechnikai részleg *vegyszeri* munkákhoz szükséges üvegtechnikai készülékek gyártásával foglalkozik, egyedi gyártásban. A legpontosabb normálciszolatok készítésével az országban a legpontosabb üvegtechnikai készülékeket juttatja el a laboratóriumokba.

A normálciszolatú hüvelyek és dugók, átmeneti darabok, gömblombikok a legkülönbözőbb méretekben és leágazásokkal, különleges kívánságoknak

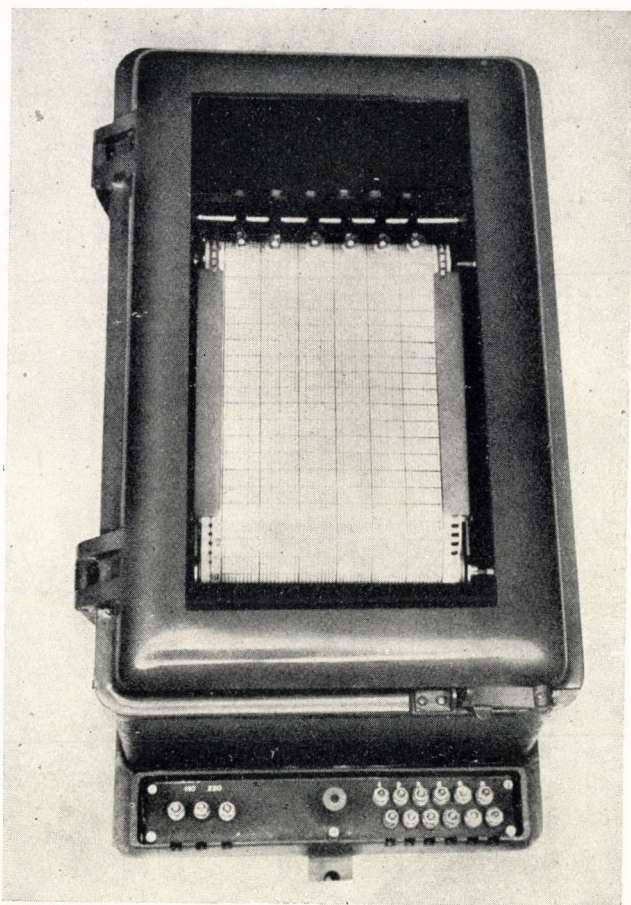


Seitz-rendszerű szűrőberendezés vérsavónak nyomás és vákuum alatt való szűréséhez

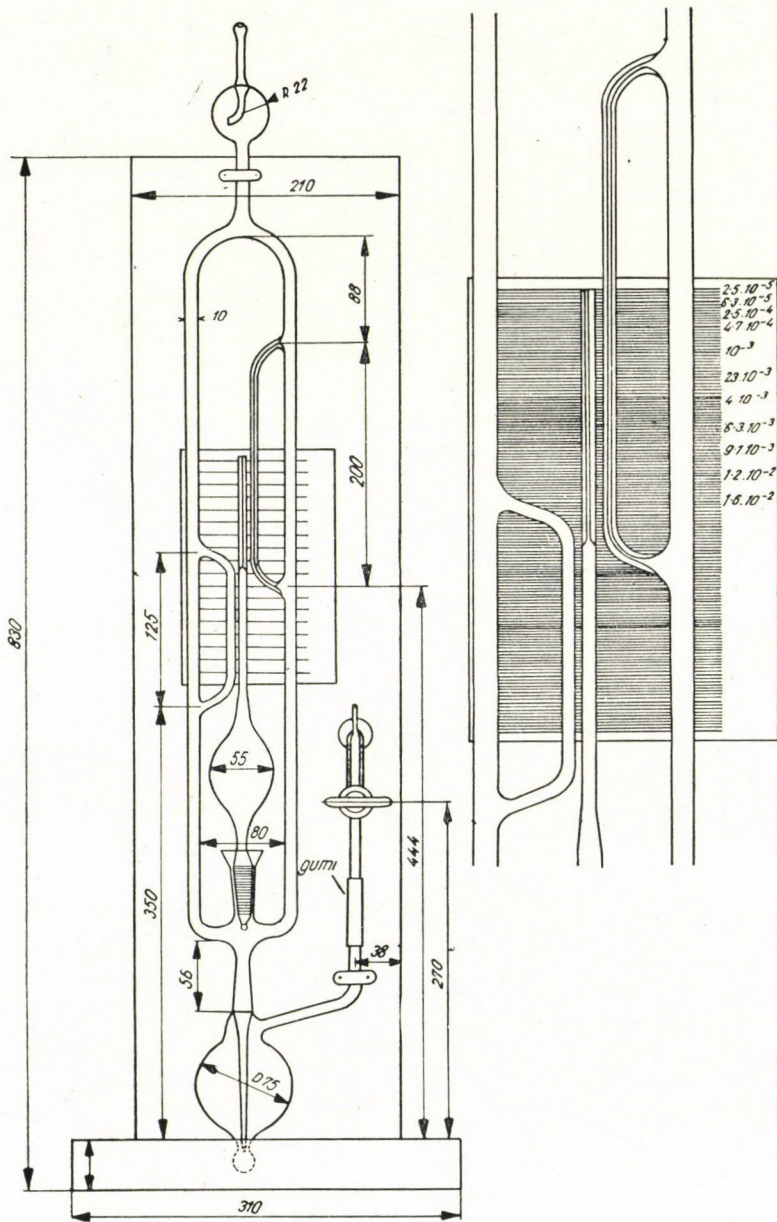
megfelelően készülnek. Ezen kívül komplett üvegtechnikai készülékek is, mint pl. dr. Liese-féle vízmeghatározó, extraháló készülék, Hoffman-féle hűtőgolyós hűtők, spirál hűtők, pirex hűtők, diffúziós szivattyúk, Warburg manométer, Van Slyke készülék, Mac-Loid vacummérő készülék, stb. A kutató intézetek munkájának elősegítésére a közeljövőben elkészül a vállalat üvegtechnikai részének katalógusa, melyben mindazok az üvegtechnikai berendezések szerepelnek, amelyek az üvegtechnikai üzemszabványban rendelkezésre állnak.



Elektromos diszpécser-jelzőberendezés, 6 drb. különböző motorikus berendezésű üzemnek egyidejű ellenőrzésére és írószerkezettel való regisztrálására. Oldalnézet fedődoboz nélkül, előlnézet fedődobozzal

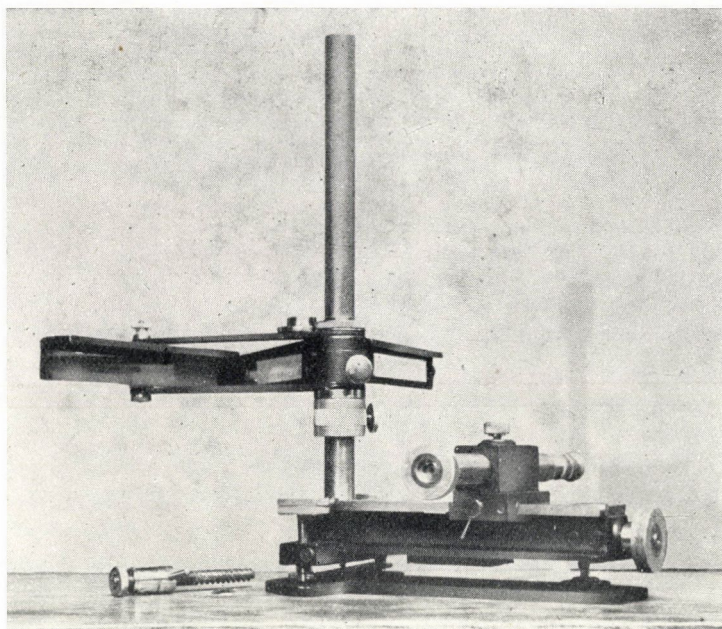


Feussner-kompenzátor, mérési határ ellenállásmérésnél: 1—14,999.999 ohmig.
feszültségmérésnél: 0.000010—1.499,999 Volt-ig



MAC—LOID vákuummérő készülék faállványon

A KUTESZ a tudományos kutatómunka támogatására létesült. Feladata a tudományos célkitűzések megvalósításának előmozdítása. Ezt a feladatát azonban a KUTESZ csak abban az esetben tudja ellátni, ha a kutatóintézetek vezetői és tudományos munkatársai kéréseikkel és igényeikkel



Aknafüggélyező készülék a Soproni Geodéziai és Bányaméréstani Tanszék tervei szerint

a vállalathoz fordulnak és lehetővé teszik, hogy a szükségletnek megfelelő gyártási tervet készítsen. A fejlődőben lévő vállalat akkor tudja szerepét majd betölteni, ha az egyetemi tanszékek és kutatóintézetek valóban olyan kutatóeszközöket gyártatnak vele, amelyeket az iparvállalatok elkészíteni nem tudnak és amelyek nélkülözhetetlenek a kutatómunka számára.

A NÉPKÖZTÁRSASÁG ELNÖKI TANÁCSÁNAK 1953. ÉVI 20. SZÁMÚ TÖRVÉNYERFJÚ RENDELETE AZ ASPIRÁNSKÉPZÉSRŐL

I. Az aspiránsképzés célja

1. §. Az aspiránsképzés célja, valamely tudományág területén kitűnően felkészült, szűkebb szakterületén kiterjedt és elmélyült ismeretekkel rendelkező, a kutatás módszertanában járatos, önálló tudományos kutatómunkára képes, marxista-leninista világnézetű tudós-jelöltek szervezett képzése.

II. Az aspiránsképzés irányítása

2. §. (1) A Tudományos Minősítő Bizottság (továbbiakban : TMB) aspiránsképzésre vonatkozó feladatát — a felügyelete alá tartozó intézményekben — az alábbi rendelkezések szerint az oktatásügyi miniszter veszi át.

(2) Az oktatásügyi miniszter irányítása és ellenőrzése alá tartoznak aspiránsképzésük idején azok az aspiránsok, illetőleg levelező aspiránsok (továbbiakban : aspiránsok), akiknek aspiránsvezetője az oktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozó egyetemen (főiskolán) dolgozik.

(3) Az aspiránsok felvétele, a disszertációs témák jóváhagyása és az aspiránsok által készített kandidátusi disszertáció megvédésének lebonyolítása továbbra is a TMB-re tartozik.

(4) Az oktatásügyi miniszter biztosítja az aspiránsok marxista-leninista képzését és idegennyelvű oktatását.

(5) A TMB-nek tagja az oktatásügyi miniszter képviselője is.

3. §. Az oktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozó egyetemek rektorai és dékánjai (a főiskolák igazgatói) felelősek az egyetemen (főiskolán), illetőleg a karon folyó aspiránsképzésért.

4. §. Az oktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozó aspiránsok kandidátusi vizsgáját az egyetem (főiskola) szervezi meg és bonyolítja le.

III. Az aspiránsok vizsgarendje

5. §. (1) Az 1954—55. tanévtől kezdődően az aspiránsok tematikához kötött felvételi vizsgát tesznek.

(2) A felvételi vizsga bevezetésével a kandidátusi elővizsga megszűnik. A kandidátusi vizsgát az aspiránsképzés kezdetétől számított 2 éven belül kötelesek az aspiránsok letenni. Biztosítani kell azonban azt a lehetőséget, hogy másfél év alatt az aspiránsok a kandidátusi vizsgát letehessék, s ezzel is több idő maradjon a disszertáció elkészítésére.

IV. Vegyes és záró rendelkezések

6. § A tudományos kutatóintézetekhez és egyéb intézményekhez (üzemekhez, vállalatokhoz stb.) beosztott aspiránsok munka és terv fegyelmeért, valamint a szükséges munkafeltételek biztosításáért az aspiránsvezetőkön kívül az intézmény vezetője is felelős.

7. §. Levelező aspiránst kísérletezéssel járó szakra általában csak akkor lehet felvenni, ha munkahelyén a szaktárgya körébe eső kísérletek elvégezhetőek.

8. §. Az aspiránsok képzésük első és harmadik évében oktatómunkával nem foglalkozhatnak. Képzésük második évében heti legfeljebb 3 órában előadást tarthatnak szaktárgyuk körében, illetőleg szemináriumot, vagy gyakorlatot vezethetnek. E munkájukért az aspiránsok a megbízott előadókra vonatkozó szabályok szerinti óradíjban részesülnek.

9. §. (1) Az aspiráns ösztöndíját, kivételes körülményektől eltekintve, csak a kandidátusi vizsga sikeres letétele után lehet felemelni.

(2) A rendes aspiránsokat évenként összesen 48 munkanap szabadság illeti meg.

10. §. (1) Az ellen az aspiráns ellen, aki képzését önhibájából elhanyagolja, valamint az ellen, akinek a magatartása, illetőleg cselekménye politikailag vagy erkölcsileg kifogás alá esik, fegyelmi eljárást folytat le a miniszter, akinek felügyelete alatt álló intézménynél az aspiránsképzés folyik.

(2) A TMB az illetékes felügyeleti szervnél fegyelmi eljárás megindítását kezdeményezheti a vállalat (hivatal, üzem, intézmény) vezetője ellen, ha a levelező aspiráns részére nem biztosítja a 8/1952. (I. 27.) M. T. számú rendelet 3. §. (1) bekezdésében meghatározott heti félnap munkaidőkedvezményt, valamint ha a rendelet 3. §. (6) bekezdése ellenére a levelező aspiráns munkáját a rendes munkaidőn túl rendszeresen igénybeveszi.

11. §. (1) Jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a Magyar Tudományos Akadémia elnöke az oktatásügyi miniszterrel egyetértésben gondoskodik.

(2) Jelen törvényerejű rendelet hatálybalépésével az 1950. évi 44. tvr. 7. §.-a és a 8. §. (1) bekezdése, a 7269/1950. (XII. 7.) M.T.E. számú rendelet 3. §.-ának (3) bekezdése, 5. §.-a és 6. §.-a, továbbá a 8/1952. (I. 27.) M.T. számú rendelet 14. §.-a, valamint a jelen törvényerejű rendelettel ellentétes egyéb rendelkezések hatályukat veszítik.

Dobi István s. k.

a Népköztársaság Elnöki Tanácsának
elnöke

Darabos Iván s. k.

a Népköztársaság Elnöki Tanácsának
titkára

VÉGREHAJTÁSI UTASÍTÁS

A Magyar Tudományos Akadémia Elnökének és az Oktatásügyi Miniszternek együttes végrehajtási utasítása a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 20/1953. sz. »Az aspiránsképzés« című törvényerejű rendeletére vonatkozólag.

I.

Az Oktatásügyi Minisztérium feladata

1. §.

(1) Az aspiránsok ideológiai oktatását az egyetemek (főiskolák) marxizmus-leninizmus tanszékei végzik.

A tanszék feladata :

a) az aspiránsok részére konferenciák szervezése, konzultációs lehetőségek biztosítása,

b) szükség esetén előadások tartása,

c) vizsgák megszervezése.

Az aspiránsok ideológiai oktatását azon egyetem (főiskola) marxizmus-leninizmus tanszékének kell megszerveznie, ahol az aspiráns tanulmányait, kutatásait végzi. Ha az aspiráns nem egyetemen (főiskolán) dolgozik, marxizmus-leninizmus oktatását a területileg legközelebb lévő egyetem (főiskola) biztosítja. Az aspiránsok ideológiai oktatásáért a tanszék vezetője felelős, aki félévenként írásban tartozik beszámolni az ideológiai oktatás problémáiról a rektornak (főiskola igazgatójának), egykarú egyetemen a dékánnak.

(2) Az 1953-ban felvett, ideológiailag fejlett aspiránsok számára lehetőség kell adni, hogy már az első évben filozófiát tanuljanak párttörténet helyett, amennyiben 1953 október 31-ig beszámolót tesznek párttörténetből.

(3) Az aspiránsok nyelvi oktatása az egyetemek nyelvi tanszékein, illetve lektorátusain történik. A nyelvi vizsgák megszervezése a tanszékek, illetve a lektorátusok feladata. Az aspiránsok nyelvi oktatásáért a tanszék, illetve a lektorátus vezetője felelős, aki félévenként tartozik írásban beszámolni a nyelvi oktatás problémáiról a rektornak (főiskola igazgatójának), egykarú egyetemen a dékánnak. Azoknak az aspiránsoknak, akiknek szaktudományukban való elmélyüléshez különösen szükséges más idegen nyelv ismerete is, már most lehetővé kell tenni, hogy orosz nyelven kívül egyéb nyelvet is tanuljanak. Ebből a célból a célból a jelentkező aspiránsok közül kisebb csoportokat kell szervezni és az oktatást az orosz nyelvhez hasonlóan kell végezni. Az aspiránsok nyelvi oktatását azon egyetem (főiskola) nyelvi tanszéke, illetve lektorátusa szervezi meg, ahol az aspiráns tanulmányait, kutatásait végzi. Ha nem egyetemen (főiskolán) dolgozik, nyelvi oktatását a területileg legközelebb lévő egyetem (főiskola) biztosítja.

2. §.

(1) A rektor, (főiskolán az igazgató) egykarú egyetemen a dékán javaslatára az Oktatásügyi Minisztérium (továbbiakban OM) az aspiránsvezető egyetemi (főiskolai) tanárok közül aspiránsfelelőst bíz meg. A kari aspiránsfelelős egyetemi (főiskolai) tanárnak oktatási munkán kívül a lehetőség szerint más megbízást nem kell adni. A kari aspiránsfelelőst adminisztrációs ügyekben a rektori oktatási osztály (a főiskolán a főiskolai osztály) kari előadója segíti.

(2) A kari aspiránsfelelős feladata az aspiránsok munkájának ellenőrzése és segítése (beleértve a nyelvi és ideológiai tanulmányaikat is), kapcsolat tartása az aspiránsvezetőkkel, az aspiránsokkal és az OM-mal. Feladata az aspiránsok tanulmányaiban mutatkozó hiányosságok feltárása a rektor (főiskolán az igazgató), egykarú egyetem esetében a dékán, illetve súlyosabb esetekben az OM felé.

3. §.

(1) Az aspiránsoknak felvételüktől számított két hónapon belül el kell készíteniük az aspirantúra teljes időtartamára szóló kerettervet, valamint 1 éves részletes munkatervet a kandidátusi minimum alapján. A tanulmányi idő egyes éveinek határa általában szeptember 1. A következő évre vonatkozó 1 éves részletes munkaterv elkészítésének határideje szeptember 1.

(2) A kerettervet és a munkatervet a dékán (főiskolán az igazgató) hagyja jóvá. Az aspiráns minden félév végén köteles az elmúlt félévben végzett munkájáról beszámolót készíteni. A munkaterveket és beszámolókat az aspiránsvezető láttamozása után a kari aspiránsfelelősnek két példányban kell megküldeni. A kari aspiránsfelelős a munkatervek és beszámolók egy példányát az OM-nek továbbítja.

(3) Az aspiráns munkatervét és munkáját tanszéki értekezleten vitassák meg. Az aspiráns minden félévben tartson előadást a tanszék oktató és tudományos személyzete előtt szakmai tanulmányainak eredményeiről, lehetőleg a disszertációs témával kapcsolatos anyagból. Az előadásra célszerű a rokon szakos aspiránsokat és a rokon tanszékek munkatársait is meghívni. Az előadás rövid kivonatát a tanszék véleményével ellátva mellékelni kell a féléves beszámolóhoz.

(4) A második tanulmányi év munkatervével egyidejűleg az aspiránsnak lehetőség szerint el kell készítenie a kandidátusi értekezés témavázlatát. A kandidátusi értekezés témavázlatát az Akadémia tudományos osztályainak véleménye alapján a Tudományos Minősítő Bizottság (továbbiakban TMB) hagyja jóvá.

(5) Az aspiránsok részére biztosított könyvsegély folyósítása érdekében a dékánok (főiskolák igazgatói) jelentik a TMB felé, hogy a felügyeletük alá tartozó elsőéves aspiránsok 3 éves kerettervüket, a felsőbb évfolyamú aspiránsok következő évi részletes munkatervüket beadták.

(6) A levelező aspiránsoknak évenként csak egy referátumot kell tartaniuk a tanszemélyzet előtt.

4. §.

(1) A kandidátusi elővizsga letételének legkésőbbi időpontja azon aspiránsok számára, akik tematikához kötött felvételi vizsgát nem tettek, a rendes aspiránsoknál az első, a kandidátusi vizsgáé pedig a második tanulmányi év

vége. Azok a levelező aspiránsok, akiknek tanulmányi ideje 3 év, a vizsga szempontjából úgy tekintendők, mint a rendes aspiránsok. Azok a levelező aspiránsok, akiknek tanulmányi ideje 4, illetve 5 év, a kandidátusi elővizsgát 1½, illetve 2½, a kandidátusi vizsgát 2½, illetve 3½ éven belül kötelesek letenni. Törekedni kell azonban arra, hogy ezek a levelező aspiránsok is a lehetőség szerint vizsgáikat a rendes aspiránsoknak megfelelően tegyék le annak érdekében, hogy több idő maradjon a kandidátusi disszertáció elkészítésére.

(2) Az aspirantúrára pályázók az 1954. évi felvételektől kezdődően tematikához kötött felvételi vizsgát tesznek a marxizmus-leninizmus alapjából és szaktárgyukból. A felvételi vizsga szakmai részének anyagát a megfelelő karok adják meg. A szakmai és ideológiai felvételi vizsga anyaga általában az egyetemi anyag magasszínvonalú ismerete.

(3) Az 1954. évtől kezdődően felvett aspiránsok kandidátusi elővizsgát nem tesznek. A kandidátusi vizsgát két éven belül kötelesek letenni. Biztosítani kell azonban, hogy az aspiránsok lehetőség szerint 1½ éven belül letegyék a kandidátusi vizsgát, hogy a kandidátusi disszertáció elkészítésére több idő maradjon. Ez különösen a kísérletezéssel járó tudományterületeken fontos.

(4) A tema ikához kötött felvételi vizsgát tett aspiránsok ideológiai oktatásának anyaga minden szakterületen a filozóf a.

(5) Vizsgahalasztás csak kivételesen indokolt esetben (súlyos betegség, katonai szolgálat, szülés stb.) adható. A vizsgahalasztást a rektor (főiskolán az igazgató) egykarú egyetemen a dékán javolatára az OM engedélyezi.

(6) A vizsgák vizsgabizottság előtt történnek. A vizsga minősítése: jeles = 5, jó = 4, közepes = 3, elégséges = 2, elégtelen = 1. A vizsga végén a vizsgabizottság megbeszéli az osztályzatot, röviden szavakban értékeli a vizsgát és értékelését jegyzőkönyvbe foglalja. A vizsga jegyzőkönyvét a dékán (főiskola igazgatója) és a vizsgabizottság tagjai írják alá. A vizsga jegyzőkönyvkivonatát a vizsgázó megkapja. A vizsgaeredményekről a dékán nyilvántartást vezet. A vizsgák időpontjáról és helyéről egy héttel előbb értesíteni kell az OM-ot. A felelet előtt a vizsgázónak gondolkozási időt és jegyzetkészítési lehetőséget kell biztosítani. Az egyes főkérdésekre adott felelet után a vizsgabizottság elnöke és tagjai kiegészítő kérdéseket tehetnek fel. A vizsga érdemi időtartama körülbelül 1 óra legyen. A főkérdéseket a bizottság elnöke adja fel. A szakmai vizsgabizottságokat a szakma legkiválóbbjai közül a rektor, (főiskolán az igazgató) egykarú egyetemen a dékán kéri fel az aspiránsvezető és a kari aspiránsfelelős javaslatára. A vizsgabizottság elnökből és legalább 2 tagból áll. A bizottság egyik tagja az aspiránsvezető, aki nem lehet a bizottság elnöke. A vizsgabizottság a vizsga előtt megbeszéli a kérdéseket és három átfogó jellegű kérdést állapít meg. Az ideológiai vizsgabizottság elnöke lehetőleg egyetemi (főiskolai) tanár legyen. A vizsgabizottságnak az elnökön kívül legalább két tagja van. A vizsgabizottságot a marxizmus-leninizmus tanszékek vezetői kéri fel. A nyelvi vizsgabizottság elnöke az OM képviselője, tagjai: a tanszék, illetve a lektorátus vezetője és egy lektor.

5. §.

(1) Szükség esetén az aspiránsvezető kérésére biztosítani kell, hogy az aspiráns más szakemberrel is rendszeresen konzultálhasson. A konzultánst a rektor, egykarú egyetemen a dékán, (főiskola igazgatója) kéri fel. Más egyetemhez (főiskolához) tartozó konzultáns esetében a felkérés előtt az

illetékes egyetem rektorához, egykarú egyetemen a dékánhoz (főiskola igazgatójához) kell fordulni. A megbízás alapján végzett rendszeres konzultációt a konzultáns kötelező elfoglaltságába be kell számítani. Amennyiben a konzultáns nem egyetemen (főiskolán) dolgozik, munkahelyének vezetőjéhez kell fordulni a felkérés előtt.

(2) A konzultánst indokolt esetben díjazni lehet (munkaidőn túl végzett rendszeres konzultáció stb.). A konzultánsok tiszteletdíját az OM javaslatára a TMB engedélyezi és folyósítja.

6. §.

Az aspiránsokat az egyetem oktatószemélyzetével egyenlő jogok illetik meg a laboratóriumok, könyvtárak stb. használatában. A tanszékvezető felelős a rendes aspiránsok munka- és tervfegyelméért, valamint a munkafeltételek biztosításért.

7. §.

Az egyetemeknél (főiskoláknál) felvételre jelentkezők anyagát a rektor (főiskolai igazgató), egykarú egyetemen a dékán terjeszti fel a TMB-hez. A jelentkező aspiránsok ösztöndíjára a rektor, egykarú egyetemen a dékán (főiskolán az igazgató) tesz javaslatot, figyelembevéve a személyzeti osztály véleményét. A javaslatot az aspiráns pályázati lapjára rá kell vezetni.

8. §.

Szociális segélyben és egyéb szociális juttatásban a dékán (főiskola igazgatója) javaslatára a TMB részesíti az aspiránsokat.

9. §.

A fegyelmi vizsgálatot az egyetem rektora, (főiskolán az igazgató), egykarú egyetemen a dékán folytatja le. A fegyelmi bizottság munkájában résztvesz az OM képviselője is. A fegyelmi bizottság határozatát az OM minden esetben közli a TMB-vel. Kizárási javaslat esetében a TMB dönt.

II.

A Tudományos Minősítő Bizottság feladata

10. §.

(1) Az aspiránsvételek lezárása után a TMB megbízza az aspiránsvevőket és értesíti az aspiránspályázókat a felvételek eredményéről.

(2) A TMB értesíti az OM-ot a felvételek eredményéről és közli az összes felvett aspiránsok névsorát, egyetemek, karok (főiskolák) szerinti megoszlását.

11. §.

A TMB a Magyar Tudományos Akadémia (továbbiakban Akadémia) tudományos osztályainak közreműködésével meghatározott kandidátusi minimumokat az OM, illetve a TMB-hez tartozó aspiránsvezetők rendelkezésére bocsátja.

12. §.

(1) A TMB-hez tartozó aspiránsok munkáját az Akadémia tudományos osztályai aspiránsfelelősein keresztül ellenőrzik és irányítják. A tudományos osztályok aspiránsfelelőseit az osztálytitkárok bízzák meg az osztályhoz tartozó aspiránsvezető akadémikusok közül.

(2) Az osztályok aspiránsfelelősei évente egyszer kötelesek beszámolni az osztályhoz tartozó aspiránsok munkájáról az osztályvezetőség előtt.

(3) Az aspiránsfelelős rendszeres kapcsolatot tart az aspiránsvezetőkkel és az aspiránsokkal.

13. §.

A TMB-hez tartozó aspiránsokat aspiránsvezetőjük munkahelyén a kinevezett dolgozókkal egyenlő jogok illetik meg a laboratóriumok, könyvtárak stb. használatában. A munkahely vezetője felelős a rendes aspiránsok munka- és tervfegyelméért, valamint a munkafeltételek biztosításáért.

14. §.

(1) Az aspiránsok munkatervének elkészítéséről a 3. §. (1) intézkedik.

(2) A keretterveket és a munkaterveket a TMB hagyja jóvá. Az aspiráns minden félév végén köteles az elmúlt félévben végzett munkájáról beszámolót készíteni. A munkaterveket és beszámolókat az aspiránsvezető láttamozása után a TMB-re kell beküldeni 2 példányban.

(3) A TMB a beküldött munkaterveket, illetve beszámolókat az Akadémia tudományos osztályaival megbíráltatja. A bírálatot az Akadémia tudományos osztályai küldik ki az aspiránsvezető részére az osztálytitkár aláírásával. A bírálatot az osztály aspiránsfelelősének is láttamoznia kell és egy példányát nyilvántartás végett a TMB-nek is meg kell küldenie. A disszertációs témát az Akadémia tudományos osztályainak javaslatára a TMB hagyja jóvá.

(4) Az aspiránsok referátumairól a 3. §. (3) és (6) intézkedik.

(5) Amennyiben az aspiráns intézeti értekezleten nem tarthat beszámolót (aspiránsvezetőjének nincs intézete stb.), az Akadémia tudományos osztályának szakbizottsága előtt is beszámolhat.

15. §.

(1) A kandidátusi elővizsga, illetve kandidátusi vizsga időpontjáról a 4. §. (1) és (3) intézkedik.

(2) Az aspiránsok felvételi vizsgájáról a 4. §. (2) intézkedik.

(3) Az aspiránsok ideológiai oktatásának anyagáról az 1. §. (2) és 4. §. (4) intézkedik.

(4) A vizsgabizottságokról, a vizsgáztatásról a 4. §. (6) intézkedik. A szakmai vizsgákat a TMB szervezi meg. A TMB-hez tartozó aspiránsok vizsgaeredményéről a TMB nyilvántartást vezet. A TMB-hez tartozó aspiránsok szakmai vizsgabizottságát a TMB bízza meg, az aspiránsvezető javaslatára az Akadémia tudományos osztályainak véleménye alapján.

(5) Vizsgahalasztásról a 4. §. (5) bekezdés intézkedik. A TMB-hez tartozó aspiránsok részére az aspiránsvezető javaslatára a TMB engedélyez vizsgahalasztást.

16. §.

A konzulensek felkeléséről és díjazásáról az 5. §. (1) és (2) intézkedik. A TMB-hez tartozó aspiránsok konzultánsait a TMB kéri fel a konzultáns munkahelye vezetőjének előzetes hozzájárulása alapján.

17. §.

A TMB-hez tartozó aspiránsok elleni fegyelmi vizsgálatot az aspiráns munkahelyének vezetője folytatja le. A fegyelmi bizottságban résztvesz a munkahely szerint illetékes miniszter és a TMB megbízottja is.

Budapest, 1953. október 6.

Rusznayk István s. k.
a Magyar Tudományos Akadémia elnöke

Erdey-Grúz Tibor s. k.
Oktatásügyi miniszter

A BARÁTI ORSZÁGOK TUDOMÁNYOS AKADÉMIAINAK ÉLETÉBŐL

A Szlovák Megbízottak Testülete 214. ülésén kinevezte az újonnan alapított Szlovák Tudományos Akadémia tagjait és munkatársait.

Rendes tagok lettek: Dr. Ján Bakoš professzor, Dionyz Blaškovič, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja, Iván Brauner, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja, Jozef Čabelka, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelezőtagja, Dr. Ladislav Dérer tanár, Dr. Juraj Hronec tanár, Igor Hrušovský, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelezőtagja, Dionyz Ilkovič, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelezőtagja, Ondrej Pavlík, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelezőtagja, Štefán Schwarz, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelezőtagja, Jozef Vasátka, a Csehszlovák Tudományos Akadémia tagja és dr. h. c. František Votruba.

Az Akadémia elnöke Ondrej Pavlík. Az elnök I. helyettese Dionyz Blaskovič, II. helyettese Jozef Čabelka.

A társadalomtudomány részleg elnöke : Igor Hrušovský

A biológiai és orvostudomány részleg elnöke : dr. Ivan Staniek.

A mezőgazdaságtudomány részleg elnöke : Iván Brauner.

A matematika és természettudomány részleg elnöke : Jozef Vasátka.

A technikatudomány részleg elnöke : Jozef Čabelka.

Ondrej Pavlík: a bratislavai pedagógiai fakultás pedagógus tanára, a pedagógus szak marxista irányzatának élenjárói közé tartozik. A pedagógia területén több könyve jelent meg.

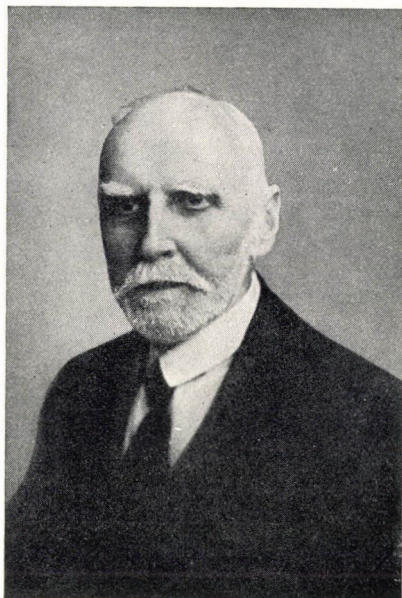
Dionyz Blaškovič: a bratislavai szlovák egyetem orvosi fakultásának mikrobiológiai docense, a Csehszlovák Tudományos Akadémia Virologiai Intézetének igazgatója. A virológia területén dolgozó kiváló fiatal tudós. 1951-ben az egyik kiváló munkájáért államdíjat kapott.

Jozef Čabelka: A bratislavai hegesztő kutató intézet igazgatója, a bratislavai szlovák mechanikai főiskola mechanikai-technológiai professzora. A hegesztés, a metallográfia és az öntés kiváló szakértője. Számos szakmai könyvet írt. 1952-ben államdíjat kapott az ipar számos problémájának megoldásáért.

*

A lengyel Tudományos Akadémia elnöklete alatt tartották meg Nowa Hutában az Archeológiai és Numizmatikai Társaságok egyesítésének ülését, ahol a két tudományág előtt álló feladatokat tárgyalták meg.

HALÁLHÍR



Balogh Jenő (született 1864. május 14-én), aki a Magyar Tudományos Akadémiának 1905 óta tagja, 1920-tól 1935-ig főtitkára és 1949-től tanácskozó tagja volt, 1953. február 15-én meghalt.

A kiadásért felel: Mestyán János

Műszaki felelős: Farkas Sándor

Kézirat beérkezett: 1953. XI. 6. Terjedelem: 8 1/2 (A/5) ív, 19 ábra

Akadémiai nyomda, Gerlőczy-u. 2. — 27971/53 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

TARTALOMJEGYZÉK

A. N. Nyeszmejanov akadémikus:		
A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának feladatai az SzKP XIX. Kongresszusának határozatai alapján	225	
Budó Ágoston lev. tag:		
Az I. Magyar Fizikus-Kongresszus	253	
V. A. Fok akadémikus:		
Bohr kvantummechanikai nézeteinek kritikája	263	
Bulla Béla, a földrajzi tudományok kandidátusa:		
Néhány szó a magyar földrajz haladó hagyományairól	275	
A Magyar Élettani Társaság XIX. Vándorgyűlése		290
Hajós György:		
A varsói matematikai kongresszusról	294	
A Kémiai Tudományok Osztályának elmúlt évi tudományos eredményei		297
A Kutatási Eszközök Kivitelező Vállalat gyakorlati feladatai		300
A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 20. számú törvényerejű rendelete az aspiránsképzésről		308
A baráti országok tudományos akadémiáinak életéből		316
Halálhír		317

СОДЕРЖАНИЕ

акад. А. Н. Несмеянов — Задачи Академии Наук СССР в свете решений XIX съезда КПСС	225
член-корр. АН Венгрии А. Будо — I съезд венгерских физиков .	253
акад. В. А. Фок — Критика квантово-механических взглядов Бора	263
кандидат географических наук Б. Булла — Несколько слов о прог- рессивных традициях венгерской географической науки	275
XIX сессия Венгерского Физиологического Общества	290
акад. Д. Хайош — Конгресс математиков в Варшаве.....	294
Успехи научной работы Отделения Химических Наук АН Венгрии за 1953 год	297
Практические задачи предприятия по производству научно- исследовательского оборудования	300
Постановление №20 Президиума Венгерской Народной Республики о подготовке аспирантов	308
Новости из жизни академий наук дружеских стран	316
Ено Балог	317

Felelős szerkesztő : Osztrovszki György

Technikai szerkesztő : Görög Erzsébet

Szerkesztőség : Budapest, V., Akadémia-u. 2. Távbeszélő: 113-841

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 111-010

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Hármas szám ára 9,- Ft

AKADÉMIAI
ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

OSZTROVSZKI GYÖRGY
FŐTITKÁR

1953 NOVEMBER—DECEMBER

LX. KÖTET — 502. SZÁM



KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST 1953

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

SZERKESZTI: OSZTROVSZKI GYÖRGY

LX. KÖTET, 1953

A TUDOMÁNYOS MUNKÁSOK VILÁGSZÖVETSÉGÉNEK BUDAPESTI ÜLÉSE

V. P. NYIKITYIN, akadémikus

A tudományos dolgozók budapesti találkozója, azoké a tudományos dolgozóké, akik az emberiség jólétét szolgáló igazi tudomány fejlődését tartják szem előtt, — fontos határkő volt tevékenységük összehangolása útján. Az ülésen különböző országok és kontinensek tudósai találkoztak, különböző szakterületen dolgozó, egymástól eltérő politikai felfogású és szimpátiájú, különböző hitű emberek. Ennek ellenére azonnal megtalálták a közös nyelvet : mert abban az alapvető kérdésben, amely manapság minden valódi tudóshoz közel áll, — azonos nézetet vallanak.

Az ülés hangulata kiváló, szinte örömteljes volt : örültünk annak, hogy a Szövetség fennállása hét éve alatt fokozatosan hatalmas nemzetközi szervezetté fejlődött, amely 136 000 tudóst egyesít. Örömmel töltött el bennünket az a szívélyes vendégszeretet, amellyel magyar kartársaink fogadtak, az az érdeklődés, amellyel a magyar nyilvánosság legszélesebb körei felénk fordultak.

A fő ok azonban azt hiszem az volt, hogy a világ legkülönbözőbb részéből az ülésre érkező tudósok érezték : a nemzetközi helyzet bizonyos mértékben enyhült és jobban bízhatunk a világbéke fenntartása és megszilárdítása lehetőségében.

»A béke hitével érdemes élni és alkotni« — mondotta egy francia kollégám. — »Az ember szeretne dolgozni és azt hinni, hogy az emberiségnek hasznot hozunk és hogy saját és több ezer kartársunk munkája nem átkozott és nem okoz kárt egy maroknyi ember örültsége miatt, akik a világ jövődő urainak képzelik magukat. Biztosítom Önt, hogy a józan ész felül fog kerekedni.«

Ilyen hangulatok alkották az ülés kezdetének pszichológiai hátterét. Ezért születtek a szenvedélyes szócsaták és viták után jó és egyértelmű határozatok. Különösen fontosnak tartom azt a határozatot, amelyben a Világszövetség követeli a kormányoktól nemzetközi megállapodás létrehozását a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának eltiltásáról és ennek a tilalomnak hatékonyságát biztosító — tudományosan lehetségesnek jelzett — intézkedések megtételéről.

Az ülés észrevehetően teljesen tudatában volt annak a felelősségnek, amely a tudósokra hárul ; hogy már maga a tudósok tevékenysége egy magában lehetővé teszi számukra annak a felismerését, milyen óriási veszélyekkel fenyeget a tömegpusztító fegyverek alkalmazása. Emellett hang-

súlyozták, hogy a tudósok átérzik, — milyen hatalmas jótétemény volna az emberiségnek az atomenergia békés célokra való felhasználása.

Az egész ülést áthatotta a modern tudomány gigantikus lehetőségeinek helyes értékelésre irányuló magasztos törekvés és az a vágy, hogy a tudományt ne a rombolás, hanem az ember jóléte érdekében használják fel. Ez a törekvés más határozatokban is tükröződött. A határozatok egyike aláhúzta a Világszövetség alapszabályainak fő alapelvét: »hozzájárulni a tudománynak a béke és az emberiség jóléte érdekében való legeredményesebb felhasználásához«. Egy másik határozatban kinyilvánították, hogy a Szövetség elítéli az akadémiai szabadság egyes országokban való korlátozását — és felhívás hangzott el a nemzetközi tudományos kapcsolatok megjavításáról, ami biztosítaná a tudósok gyakorlati hozzájárulását a nemzetközi feszültség enyhítéséhez.

Mindnyájan éreztük az ülésen, hogy mennyire célravezető ez az utóbbi kívánság: annak ellenére, hogy az ülés rövid ideig tartott —, mégis hozzájárult a legkülönbözőbb országok tudósainak közeledéséhez és megegyezéséhez. Ez nemcsak a nyilvános üléseken mutatkozott meg, de azokon a személyes megbeszéléseken és barátkozásokon is a tündérszép Margitszigeten, ahol valamennyien együtt laktunk kényelmes, jól berendezett szállodában — valamint azokon a kirándulásokon, amelyeket vendégszerető magyar karársaink részünkre rendeztek.

Mindnyájunkra mély benyomást tettek Frédéric Joliot-Curie, a Szövetség elnökének bevezető szavai: minden újabb találkozás csak növeli bennünk a rokonszenvet és a tiszteletet ezzel a rendkívüli emberrel, kiváló tudóssal és a fejlődés szenvedélyes harcosával szemben.

»Vajjon valamennyi emberi tevékenység közül nem a tudomány-e az emberek közötti egyetértés egyik leghatékonyabb tényezője?« — kérdezte az ülés résztvevőitől. »Meg kell értetnünk a népekkel, hogy éppen akik a tudomány eredményeit agresszív célokra használják —, azok viselik a felelősséget... Meg vagyok arról győződve, hogy szolgálatot teszünk a nekünk olyan drága tudománynak és az emberiségnek, ha felvilágosítjuk az embereket mind a veszélyekről, mind a boldogság kiharcolásának óriási lehetőségeiről, amelyeket a tudomány felhasználása nyújthat.«

A delegátusok feszülten hallgatták beszámolóinkat a Szovjetunió tudományos életéről és a tudósoknak nyújtott lehetőségekről.

Rávilágítottunk arra, hogy a szovjet tudósok tevékenysége a legszorosabban összefügg a népgazdaság tervezésével és a termelőerők szakadatlan fejlődésével, a nép anyagi és kulturális színvonala további emeléséért folyó harccal. A szovjet kormány a múltban és most is rendkívüli figyelmet szentel a tudomány virágzásának; évenként hatalmas összegeket fordít a szovjet tudomány fejlesztésére és a tudósok anyagi ellátásának szakadatlan javítására. A nemzeti köztársaságokban 12 Tudományos Akadémiát létesítettek; 15 területi és kerületi fiálalét; a Szovjetunió különböző területein a Szovjetunió Tudományos Akadémiája intézeteinek, laboratóriumainak, állomásainak százai működnek. Mindezek a számok és tények nagy hatást tettek külföldi kartársainkra.

Rendkívül érdekes volt a fiatal, fejlődő kínai tudomány sikereiről szóló beszámoló. Egy, már magában is mély benyomást keltő szám —, a Kínai Tudósok Országos Szövetségének 44 000 tagja — tanúskodik a Kínai Népköztársaság tudományos tevékenységének méreteiről. Az elmúlt évben a tuda-

mányos kutatás továbbfejlesztésére Kínában a Kuomintang-kormány által valaha nyújtott legmagasabb összeg tizenkétszeresét fordították.

A kínai tudósok kutatásaikat az évszázados elnyomás alól felszabadult nép legégetőbb szükségletei kielégítésére összpontosították. Kínai geográfusok, hidrológusok, biológusok, geológusok tervező- és kutatócsoportokat létesítettek azzal a törekvéssel, hogy a Hoang-ho áradásai ósrégi problémájának megoldásával ne csak megvédjék az emberek millióit a gyakori borzalmas katasztrófától, hanem, hogy a szeszélyes folyó óriási erejét erőművek létesítésére és öntözési célokra lehessen értékesíteni. Ezek a csoportok vizsgálják a Hoang-ho felső és középső folyásánál az erőműberendezéseket és a meliorációs problémákat. A tudósok fontos kutatásokat folytattak és folytatnak mezőgazdasági kultúrák megjavítása érdekében és harcolnak a növényi betegségek és a halak élősdiei ellen.

A demokratikus tábor más országaiból : Bulgáriából, Csehszlovákiából, Magyarországról és Lengyelországból való tudósok beszéltek saját eredményeikről. A Csehszlovák Tudományos Akadémia egyik küldötte beszámolt arról, hogy 1952-ben megszervezték a Csehszlovák Tudományos Akadémiát. Nem sokkal utána megalapították a Csehszlovák Mezőgazdasági Akadémiát ; félévvel később megkezdte működését a Szlovák Tudományos Akadémia is. Most először kapott a csehszlovák nép legmagasabb típusú saját kutató intézeteket, amelyek a tudományos tevékenységet új magas —, a már elértnél magasabb — színvonalra fogják emelni.

A kapitalista országok tudományának képviselői leírták a tudósok fáradhatatlan törekvését a nemzetközi tudományos kapcsolatok és együttműködés kifejlesztése, a tudomány szabadságának védelme érdekében.

Hallottunk azokról az üldözésekről, amelyeknek a haladó tudósok egy sor kapitalista országban, főleg Amerikában — ki vannak téve. Az USA-ban sok egyetemi tanárt elbocsátottak az egyetemekről és az intézetekből csupán azért, mert volt bátorságuk ahhoz, hogy ne hagyják megfélemlíteni magukat a »boszorkányüldözöktől«. Így járt pl. Dr. Melba Phillips asszony, aki évekig volt az Amerikai Tudósok Egyesületének titkára és Dr. Gene Weltfish, ennek az egyesületnek egyik aktív tagja.

Az USA-ban uralkodó állapotok következtében azok az amerikai tudományos egyesületek, amelyek tagjai a Világszövetségnek, — nem küldhettek delegátusokat a budapesti ülésre.

Az ülés szeptember 14-én fejeződött be. Határozatai — amelyeket egyhangúan hoztak —, alkalmasak arra, hogy nagy szerepet játsszanak a tudósok békeharcában. Ez a legtöbb résztvevő meggyőződése, amelynek hangot adtak az ülésen és a magyar sajtó képviselőivel folytatott beszélgetéseik során. Így pl. Sir Robert Watson Watt, a Brit Tudományos Akadémia tagja, a radar feltalálója, az angol kormány műszaki tanácsadója kijelentette a »Szabad Nép« egyik újságírójának :

»A Tudományos Munkások Világszövetsége ülésének határozatai kiválóak. Helyes és világos a megfogalmazásuk. Ha eredményes akciók követik őket, elmondhatjuk, hogy az ülés jó munkát végzett. Az akciókat, amelyekről beszélek, a szövetség operatív szerveinek kell végrehajtaniuk. De ezek az akciók csak akkor lesznek eredményesek, ha az egyes kormányok alátámasztják őket és maguk is tesznek valamit a Tudományos Munkások Világszövetsége céljainak elérése érdekében és hogy határozatait a gyakorlatban meg-

valósítsák. Ezek az akciók döntően hozzájárulnak majd a nemzetközi feszültség enyhüléséhez.»

Edmond Grillot francia biofizikus megállapította :

»A Szovjetunió küldöttsége részvételének eredményeképpen az ülés teljesen új jelleget kapott. Teljesen új súlyt adott ennek az ülésnek a Kínai Tudósok Országos Szövetsége küldöttsége is . . . A Világszövetség most valóban világszövetséggé vált és ez biztosítéka annak, hogy a kitűzött célt el fogjuk érni.«

Az utolsó ülésen megválasztották a Szövetség vezetését.

A következő napon az ülés résztvevői a Városi Színház nézőterén találkoztak a budapesti értelmiség 3000 képviselőjével. Beszéltek : Rusznyák István, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, Joliot-Curie professzor, A. Oparin akadémikus és az ismert angol tudós, Bernal professzor.

Ennek a megmozdulásnak csodálatos volt a lefolyása. Érezni lehetett, hogy a magyar főváros értelmisége örömmel eltelve üdvözölte a Tudományos Munkások Világszövetsége képviselőit, akik arra törekednek, hogy a tudomány ne halál és pusztulást, hanem jólétet és boldogságot hozzon az emberiségnek

Az ülés bezárása után még néhány napot töltöttünk Magyarországon vendégszerető fővárosában és saját szemünkkel győződhattünk meg budapesti barátaink sikereiről. Én most harmadszor voltam Budapesten, úgyhogy van módomban összehasonlítást tenni. Elsőízben 1951. márciusában, másodszor ugyanennek az évnek decemberében jártam ott.

Azóta viszonylag rövid idő telt el, de a szakadatlan fejlődés mindenütt észlelhető. Egy példa : a »Ganz« elektromoskészülékek gyára, amelyet korábbi utam alkalmával meglátogattam. Dolgozóival akkor összebarátkoztam. Amint szabad időm volt, első dolgom volt felkeresni őket. A találkozás éppen olyan szívélyes volt, mint korábbi látogatásaim alkalmával. Örültem annak az újnak, ami az üzemben nem egészen két év alatt bekövetkezett.

A »Ganz«-gyári műszakilag igen magas színvonalon álló üzem. De 1951-ben még gyakran régi módon dolgoztak és elavult felszereléssel. És most? Mindenütt példás rend, tisztaság, éri az ember a munka magas kultúráját. Az élmunkások és a vezető brigádok teljesítménye mennyiségileg és minőségileg észrevehetően emelkedett, az újítók száma a dolgozók között megnőtt. A régi üzemszek mellett újak nőttek a magasba, amelyek modern munkapadokkal és gépekkel vannak felszerelve. Az üzem ütemesen dolgozik —, korábban nem így volt.

Meglátogattam a budapesti Fémkutató Intézetet is. 1951. elején még éppen csak kijutott a szervezés stádiumából —, ugyanez év végén már állt. És most teljes értékű tudományos élet folyik az intézetben, helyesebben : mindkét intézetben, mert a Fémkutató Intézet kettéoszlott, két intézetre. Kutatóival, mint régi barátokkal találkoztam. Sok mindent, amit annak-idején terveztek, már megvalósítottak. Más kutatási témákon dolgoznak, előljár például az én szakmaterületemen — az elektromos hegesztésen — a kutatómunka.

Örömteli hatást gyakorolt rám egy összejövétel elektromérnökökkel. Észrevehető, hogy az emberek nem álltak meg, dolgoznak, kutatnak, nőnek . . .

És az emberekkel együtt nő a város, a pompás, még szebbé vált Budapest. Nemesak a Margitsziget, ahol laktunk — de az egész, a Duna két partján elterülő magyar főváros jóformán elsüllyed a zöldben. A napok vidámak és melegek voltak, úgy tűnt, mintha nem ősz, hanem a tavasz köszöntött volna

be. Budapest majdnem minden sebéet begyógyította ; csak a budai hegyekben látni itt-ott a háború forradásait. Jóformán sehol sem láthatók már helyreállítás alatt levő vagy teljesen újjáépülő épületvázak, helyett annál több új építkezés látható. Nemrég nyitották meg az új, óriási Népstadiont. Befogadóképessége 80 000 fő és úgy készült, hogy további 22 000 hellyel növelhető. Megtekintettük ezt a nagyszerű épületet, amelynek területe 27 hektár. A magyar építésszek és építőmunkások s velük Budapest lakosságának tízezrei, akik szabadidejükben segítettek a stadion építésében —, kiváló munkát végeztek. Nagyszerű a félkör alakú betontribün : 30 méter magas, 400 méter hosszú, 50 méter széles. 18 monumentális oszlopon nyugszik. Minden egyes oszlopban el lehetne helyezni egy ötemeletes házat. A stadion tervezése nagyszerű, szép, arányaiban nem formátlanul tömör. És ami a »futballdrukkerek« részére a legfontosabb — valamennyi helyről kitűnően lehet mindent látni.

Teljes iramban folyik a földalatti építkezése is. A stadionra és a földalattira büszkék a budapestiek. Általában kitűnő a hangulatuk. Csak beszélni kell az üzemek munkásaival vagy tudósokkal, vagy sétálni a tiszta, szép, élénk pesti utcákon, hogy erről meggyőződjunk. Azok az intézkedések, amelyeket a Magyar Dolgozók Pártja és a Kormány a nép életszínvonala emelkedése érdekében hozott —, következetesen és határozottan megvalósításra kerülnek, és ez megerősíti a lakosság derűs hangulatát, jövőbe vetett hitét. Szeptember 6-án, néhány nappal érkezésünk előtt nagyarányú árleszállítást hajtottak végre a legkülönbözőbb élelmiszerek és használati cikkek, építőanyagok, bútorok, háztartási eszközök, rádiók, kerékpárok területén. Az új árjegyzékek megjelölik, hogy a péksütemények ára 11—25%-kal, a konzerveké 14—35%-kal, a szöveteké 5—70%-kal, a bútorok 15—20%-kal lett olcsóbb, stb.

A nép jólétéről való gondoskodás kitűnik a lakásépítés megnövekedett terjedelméből és a kultúrára fordított összegek növekedéséből : a népművelésre, iskolák és tudományos intézetek építésére rendelkezésre bocsátott összegek emelkedtek.

Nagy figyelmet fordítanak a magyar nép történelmi és kulturális emlékeinek tanulmányozására. Rendkívül érdekes ásatások folynak Budán a Várban, ahol a régi magyar királyok palotájának romjai emelkednek. Ezeknél az ásatásoknál igen sok jelentős történelmi és művészi értékű tárgyat találtak, amelyeket ugyanott a Várhegyen egy kis múzeumban állítottak ki.

Visegrádi és esztergomi kirándulásaink alkalmával a régi Magyarországnak más műemlékeit ismertük meg. Komoly élményt jelentett egy kirándulás, a hol szélesen, impozánsan, hol szűk kanyarulatokban vadul hömpölygő Duna partja mentén. A Duna egyik partjáról festői kép tárul a másik oldalra. A nyugati part magas, dombos, zöld takaróval borított, sűrűn lakott ; sok városka és parti község fekszik ezen a oldalon. A keleti part a nagy Duna-kanyarig laposabb ; távoli kilátást nyújt a Duna túloldalán fekvő szántó-földekre.

De a kanyar után, ahol a Duna egyre inkább nyugatra fordul, a keleti partot is kisebb hegyek szegélyezik. Nem sokkal a kanyar elhagyása után megjelennek Visegrád tornyai, amely mint fecskéfészek függ a meredeken a folyóba eső hegy oldalán. Ez a torony a régi magyar királyok palotájából maradt fenn. A várat a tatár és török betörések során elpusztították, a várfalak maradványait Lipót osztrák császár parancsára lerombolták. Most ásatások folynak itt. Napvilágra került egy szökőkút, egy ókori freskókkal díszített kápolna...

Visegrád után a nem messze fekvő Esztergom volt a királyok székhelye, amelyet ugyancsak meglátogattunk. A Duna mellett fekvő kis vidéki város felett uralkodó dombon a múlt században a római Péter-templom mintájára felépült Magyarország legnagyobb dómja. Ez volt a rezidenciája a pápa helytartójának, a magyar hercegprímásoknak, akik közül az utolsó a fiatal magyar népi demokrácia születésének éveiben olyan aljas szerepet kívánt játszani...

Kirándulásunk végetért. Esteledik. A kék Duna — a nap fénylő sugarai alatt a parti zölddel övezett folyó valóban kéknek tűnik, — elsötétedik; őszi hűvösség vesz körül bennünket. A távolban, dél felé, felcsillannak a Duna mellett fekvő pompás, élénk fővárosnak, Budapestnek a fényei, amely oly szívesen és örömmel fogadta a tudományos munkásokat, akik a világ minden részéből gyűltek össze tanácskozásukra.

EÖTVÖS LORÁND EMLÉKEZETÉRE

NOVOBÁTZKY KÁROLY, akadémikus

Az újjáalakult Magyar Tudományos Akadémia elhatározta, hogy Eötvös Loránd halálának 30. évfordulója alkalmából Eötvös-kötet kiadásával maradandó emléket állít a kiváló tudósnak. Bár a kötet sajtó alá rendezése elhúzódott, a formai alkalomszerűség elmulasztása nem okolja meg a további késédelmet. Az emlékkötet érdemi részének megírását Selényi Pál akadémikus vállalta. Az egykori tanítvány meleg szeretettel merült el Eötvös emberi és tudományos egyéniségének tanulmányozásába és saját személyes élményeivel egészíti ki Eötvös arcképének vonalrajzát.

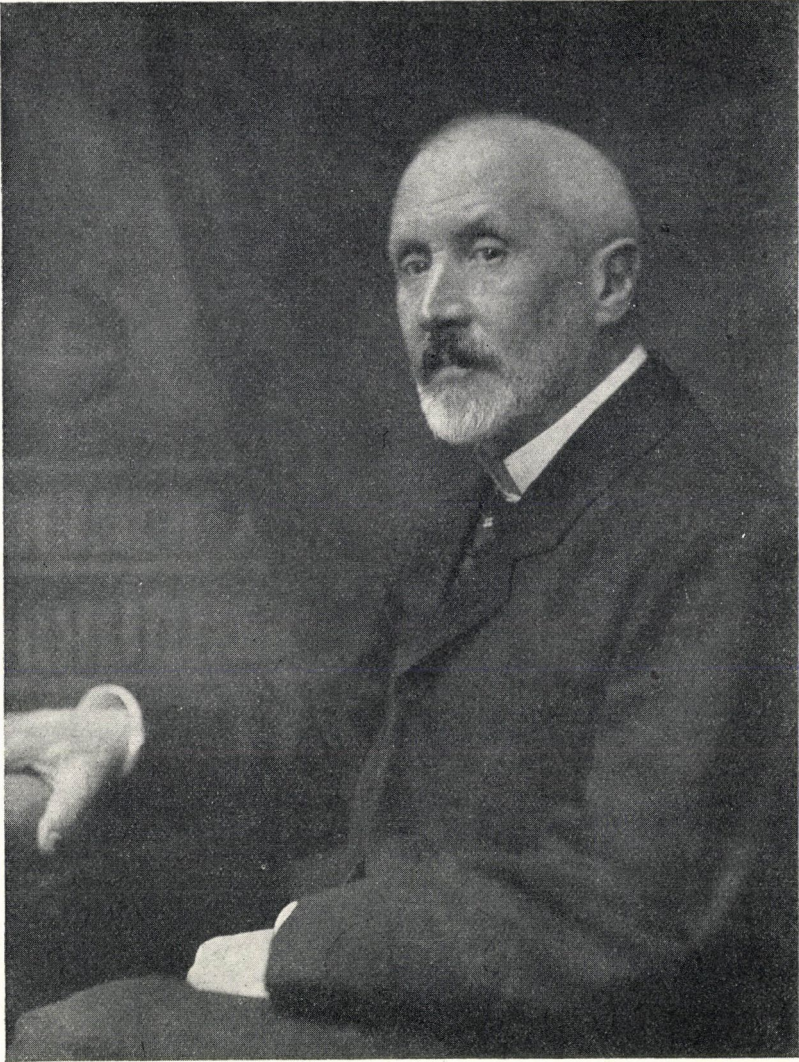
A jelen előszónak feladata viszont az olvasó elé tární azokat a megállapításokat, amelyek népi demokráciánkat arra indították, hogy a tisztelet magas piedesztáljára emelje Eötvös emlékét. Mai értékelésünk két komponense egyfelől a teljesítmény kiválóságának, másfelől a szociális hitvallásnak számonkérése. A mult férfiától is a haladó szellemi irányzatot követeljük meg. Bár a mult alkotások reális értékét mindenkor elismerjük, semmi okunk sincs olyan tudós kiemelésére, aki sötét dogmák hatása alatt a haladás ellensége volt. Szerencsére ilyen eset alig fordul elő. A történelem tanulsága szerint az igazi nagy alkotók mind a világosság felé fordították tekintetüket. Nem véletlen, hogy Eötvös Loránd, mind belső természet, mind társadalmi tapasztalatának sugallata alapján emberi magatartásával is az utókor nagyra-becsülését vívta ki.

A fiatal Eötvös atyja akarata szerint a jogot hallgatja, de egyszerre elhatározás támad benne. A természettudományok művelését tűzi ki élete céljául. Arisztokrata körökben egyedülálló eset. Az arisztokráciának egy kis töredéke értékelte ugyan a tudományt, de a maga részéről megelégedett annak általános bölcsészeti kivonatával, amely elsajátított franciás szellemeskedéssel vegyítve hozzátartozott az úgynevezett magasabbrendű társalgás kellékeihez. De a természettudomány alapos megismerése ellenkezett minden hagyományával. Ez a hagyomány azt kívánta tőle, hogy országos ügyek hivatott intézőjének tekintse magát, aki veleszületett előjogainál fogva az ország vitathatalan vezetője. Egyedül méltó kerete az országgyűlés vagy még sokkal inkább a felsőház, ahol az államjog ismerete teljesen kielégítő szereplést biztosít számára. Evvel szemben a természettudomány beható tanulmányozása munkát jelent, közönséges verejtékes munkát, amely semmiképpen sem jelent lépcsőfokot a politikai pályafutáshoz.

A fiatal Eötvös természetesen tudatában volt elhatározása következményeinek. Evvel az elhatározással kilépett az országvezetők kasztjából, hátatfordított a szeme előtt elfutó sima életútnak és beállt a megfeszített szellemi munka műhelyébe, hogy élete végéig ki se mozduljon abból. Hogy

lelki alkatának milyen kiemelkedő vonásai indították erre a lépésre, arra nem nehéz megfelelni. Mint ifjú, tele volt becsvágygal, tele a nagy alkotások csodálatával és tele az alkotás vágyával. Mikor Heidelberg földjére lép, megremegteti a gondolat, hogy egy levegőt szív Kirchhoffal és Helmholtzzal, akiknek hírneve bejárta a tudományos világot. Becsvágya azonban nem a hírnévre, hanem a tudományos teljesítményekre irányult. Érdemes felvetni a kérdést, milyen álláspontot foglaljunk el az ifjú Eötvös tiszta alkotó becsvágyával szemben. Mai tisztult felfogásunk szerint tevékenységünk elsőrendű sarkalója az a felismerés, hogy minden tudományos eredményünk a dolgozó társadalom anyagi jólétét vagy szellemi kultúráját hivatott emelni. Ennek a felismerésnek az alapján született meg az egyéni ambíció legnemesebb formája, a szociális becsvágy. Az ifjú Eötvösben ez még nincs meg. Őt elsősorban még az a szellemi erő bűvöli el, amely a kutatót arra képesíti, hogy behatoljon a természet rejtelmeibe és kiolvassa ezekből a jelenségek törvényeit. Érti, hogy ébredőben van benne a természet megismerésének az az ösztöne, amely a fizika történetének tanulsága szerint néha zsarnoki súllyal nehezedik rá egy-egy kutatóra és kizárólagos hatalmába keríti. Eötvösnél ez az ösztön normális mederben marad és szerencsés életkörülményei megóvják minden tragikumtól. Megvan az az elégtételünk is, hogy érett korában, mikor tekintete megrendülve futott végig hazája elmaradt kulturális állapotán, a szociális becsvágy szólalt meg benne. Az Akadémia elnöki székéből hirdette, hogy a legszorosabb kapcsolat áll fenn a reális tudományos tevékenység és a nemzet felemelkedése között. Csakis igazi alkotásokkal emelhetjük nemzetünk kultúránk színvonalát és vívhatjuk ki a külföld elismerését. Itt nemcsak a tudósra gondol, hanem az ország minden dolgozójára, kézművesére és iparosára. Eötvös meglátta azt az erőt, amelyet az egy célra törő dolgozók képviselnek.

A saját munkaterületén, a kutatáson kívül az oktatásban látta a haladás leghathatósabb eszközét. Igen nagy gondot fordított előadásaira, számos sajtószerveztésű eszközzel gyarapította szertárának demonstrációs készletét, hallgatóit pedig hamisítatlan dialektikus módszerrel vezette a természetmegismerés útján. A jelenségek bemutatásával, összefüggésük kidomborításával a tapasztalat könyvét lapozta fel hallgatói előtt és szinte magától értetődő egyszerűséggel vonta le a jelenségek törvényszerűségeit. Elképzelhető az a megdöbbent eselődés, amikor évről-évre tapasztalnia kellett, hogy gondosan előkészített előadásaiért a hallgatóság túlnyomó része felháborító tudatlansággal fizet. Nem tudjuk, felismerte-e Eötvös ennek a tünetnek mélységes társadalmi gyökereit. Azt mindenesetre tudta, hogy a szégyenletes protekciós rendszer velejéig fertőzte meg a közéletet. A többszörös bukással megszerzett oklevél egyáltalán nem jelentett hátrányt, ha tulajdonosa megfelelő összeköttetésekkel rendelkezett. Miért törte volna magát a hallgató, amikor tudta, hogy az értékek árlistáján a becsületes munka legalul áll. Átgondolta-e valaha Eötvös, hogy ennek a förtelmes Augias-istállónak a kitakarítására egyes ember soha, csak általános forradalmi megújulás vállalkozhat? Lehet, hogy átgondolta, de azért nem csüggedt. Amint ma üzemeink bejárata fölött ott áll a jelige: »A munka nálunk becsület és dicsőség dolga«, úgy igyekezett Eötvös bevezetni a munka dicsőségének gondolatát legalább is a közoktatás területére. Miniszterségének legkiválóbb alkotása az Eötvös József Kollégium felállítása volt. Ebbe a kollégiumba csak az léphetett be, aki középiskolai munkája alapján jelét adta annak, hogy kész a tudománnyal élethossziglani frigyét kötni. A tudományos ambíció a növendékek között szószerinti értelem-



Eötvös Loránd

ben lánggal lobogott, a verseny gondolata magától ébredt és a legszebb eredményekre vezetett. Ez a kollégium, amelybe Eötvös beleszuggérta a maga szellemét, évtizedeken át látta el az egyetemeket kiváló tudósokkal. Előnyei mellett azonban nem feledkezhetünk meg eredendő hibájáról sem. Teljesen apolitikus volt. Míg a mai diákkollégiumok növendékei az ideológiai oktatás révén tisztán látják tudományos munkájuk társadalmi vonatkozását, addig a népért való munka gondolata a régi kollégiumban nem talált intézményes fejlesztésre. Pedig, amint említettük, Eötvös félre nem érthető szavakkal tisztán kijelölte a tudományos munka végcélját. Szavai ellentétben állnak életrajzíróinak azzal a megállapításával, hogy Eötvös a l'art pour l'art elv hitvallója. Tévedésbe ejti őket az a rendkívül intellektuális öröm, amely Eötvöst egy-egy munkájának sikeres befejezése után elfogta és amelyet fáradozása bőséges jutalmának tekintett. Ez az öröm a siker természetes velejárója, de nem ösztönzője és végcélja.

Eötvös korának egyik jellegzetessége a sovinizmus, amely sikeres álcázója volt a felháborító társadalmi igazságtalanságoknak. Ma ökölbe szorul a kezünk, ha meggondoljuk, hogy az akkori vezető réteg, miközben ontotta a hazafias frázisokat, önző politikájával milliónyi színmagyar dolgozót kivándorlásra kényszerített. Eötvös hazafisága távol állott a sovinizmustól. Ugyancsak az Akadémia elnöki székéből hangoztatja, hogy nem puffogó hazafias szólamokkal, hanem egyedül eredményes munkával emelhetjük országunk tekintélyét a külföld előtt. Kollégiumában a magyar és az intézményesen ott levő román ifjak a legteljesebb egyetértésben dolgoztak.

Mint ember makulátlan volt, mint honpolgár józan és tisztánlátó, de a visszasságok ismerete nem robbant ki nála nyílt ellenzéki magatartásban; ettől visszatartotta őt osztályhelyzete.

A tudományos nagyság kritériumai vitán kívül állók. Megállapításaink mindössze arra szorítkozhatnak, hány és milyen fajsúlyú természeti igazság felismerésével gyarapította a fizikát. Lényeges különbség áll fenn az értékelés kérdésében egyfelől a kifinomító, általánosító, adalékokat szolgáltató szakember és az új összefüggéseket felderítő tudós között. Kiváltképpen az utóbbi számára van hely a tudomány történetében. Eötvös ebbe az osztályba tartozik. Az ő nevéhez fűződik az »Eötvös-törvény« felfedezése, a tehetetlen és súlyos tömeg azonosságának kísérleti kimutatása és olyan rendkívül érzékeny eszköz szerkesztése, amellyel a Föld geológiai viszonyai kivizsgálhatók. Az első kettő tisztán tudományos jelentőségű, a harmadik mint kutatástechnikai eszköz nagy mértékben gyakorlati. Jórészt ennek köszönhette Eötvös világhírnevét.

Az Eötvös-törvény eredetét ott kell keresnünk Königsbergben, Neumann professzor szemináriumán. Ott számolt be Eötvös hallgató korában a kapilláris állandónak olyan mérési módjáról, amely megengedi a kérdéses folyadéknak zárt edénybe foglalását. Hogy ez milyen előnyt jelent, arról csak későbbi kutatásai során győződött meg, amikor azt találta, hogy a beforrasztott edényben tárolt víz hosszú éveken át megőrzi a kapilláris állandó kezdeti értékét, holott szabad felületű folyadék esetében az elkerülhetetlen szennyeződések miatt állandóságról szó sincs. A kapillaritás nagy vonzóerőt gyakorolt Eötvösre. A jelenség molekuláris erők következménye, és bepillantást nyerni a mikro-világ műhelyébe természetesen csábító program. A probléma természete olyan munkamódszerre kényszerítette Eötvöst, amelyet későbbi kutatásaiban többé meg nem ismételt. Spekulatív úton kellett megfognia a

kérdést és a mód, ahogyan azt megtette, invencióját nagyon előnyös megvilágításba helyezi. Mindössze azt tételte fel, hogy a Van der Waals-féle megfelelő állapotokban lévő testek mechanikai értelemben is hasonlóak. Ebből pedig következik, hogy arányba állítva egy kis folyadékkocka lapjára ható gőznyomást egy él mentén működő felületi feszültséggel, olyan hányadosot nyerünk, amely minden folyadékra ugyanaz. A nyomban megejtett mérés-sorozat fényesen igazolta a feltevés következményeit. Ami a törvény súlyát illeti, a kémikusé a döntő szó. A törvény egyszerű és csalhatatlan módszert nyújt annak a kérdésnek eldöntésére, vajjon a folyadék molekulaszervezete megegyezik-e a telített gőzével. A molekulaasszociáció fennállásának problémája biztos elintézését nyer.

Az első fényes siker után Eötvös elhagyta a mikro-világ kutatását és a gravitáció tanulmányozásába fogott. Tudományos pályafutása innen kezdve erősen felfelé ível. Tisztán tudományos szempontból tekintve legnagyobb alkotása e téren a tehetetlen és gravitációs tömeg egyenlőségének nagyfontosságú bizonyítása. A probléma maga nem új, visszanyúlik a mechanika kezdő korába. Már maga Newton, a dinamika megállapítója is vizsgálat tárgyává tette. Bármely test tömege ugyanis két vonatkozásban nyilvánul meg. Egyfelől ellenállást fejt ki a gyorsítás ellen, amelyet egy külső erő reá-kényszerít, másfelől a nehézségi intenzitással szorozva megadja a reáható nehézségi erőt. Az első esetben tehetetlen, a másodikban súlyos tömegekről beszélünk, és évszázadokon át nyitott kérdés maradt, vajjon a két tömeg aránya minden testnél ugyanaz-e vagy sem. A kérdés fontosságára jellemző, hogy kiváló mérőfizikusok kísérelték meg az eldöntést. Az elért pontosság azonban nem volt kielégítő. Ezért is a göttingai egyetem 1906-ban pályadíjat tűzött ki a végleges tisztázásra. Az első díjat Eötvös és munkatársai nyerték el. Eötvös elgondolásán alapuló mérések annyira precíziósak voltak, hogy a hibahatár a multhoz képest ugrásszerűleg szűkült össze a használt tömeg kétszázmilliomod részére. Einstein az általános relativitás fundamentális tételét, az ekvivalencia elvét, a kétféle tömeg azonosságára alapítja. Ennélfogva a világ összes tankönyveiben és monográfiáiban, amelyek az általános relativitással foglalkoznak, ott szerepel Eötvös neve. Ő a fizikai köztudatban az ekvivalencia tételének tartó oszlopa. Maga Einstein Eötvös halálakor úgy nyilatkozott, hogy a fizikának egy fejedelme halt meg. Ma is azt valljuk, hogy a kétféle tömeg ekvivalenciájának kimutatása a magyar fizikának mindeddig legnagyobb teljesítménye. Amit Galilei a pisai tornyon végzett ejtőkísérleteivel megkezdett, azt Eötvös a legmagasabb kísérleti virtuozitás színvonalán befejezte.

Eötvös tekintetét nem határolták a laboratórium falai. Tisztán látta hihetetlen érzékenyséű eszközeinek gyakorlati jelentőségét. Laboratóriumában szívós kitartással folyt a munka abban az irányban, hogy az eszközök szállíthatóságát és szabadtéri használatát biztosítsák. A készülékek a geológiai kutatás nagybecsült és keresett segédeszközeivé váltak. Eötvös maga a felfedező izgalmaival vett részt a Balaton jegén folytatott vizsgálatokban. Mérések hálózta be az ország területének nagy részét és feltárták a szint alatti geológiai alakulatokat. Mikor pedig kitűnt, hogy a torziós inga lengő rúdja varázsvessző módjára meg tudja jelölni az ásványolaj és földgáz lelőhelyeit, az Eötvös-inga valósággal világgazdasági jelentőségre emelkedett. Újabbkeletű módszerekkel együtt ma is nélkülözhetetlen eszköze a földtani kutatásnak.

Eötvös szellemi arcképében dolgozó népünk megtalálja mindazokat a vonásokat, amelyek nagyrabecsülésének előfeltételei. Meglátja benne a haladó embert, aki leveti az arisztokratikus díszmagyart és felölti a laboratóriumi munkazubbonyát, megőrizve immunitását egy romlott társadalmi miazmával szemben. Meglátja benne a kiváló tudóst, aki új igazságokat fedez fel, de megismeréseit nem zárja az elvont tudomány páncélszekrényébe, hanem a technikai haladás szolgálatába állítja.

A Tanácsköztársaság a maga halottjának tekintette Eötvöst, mai népi demokráciánk a közelmúltban megjelent emlékkötettel hirdeti érdemeit.

EÖTVÖS LORÁND

A TUDÓS ÉS AZ EMBER

(1848—1918)

SELÉNYI PÁL levelező tag

A fenti két évszám, Eötvös életének határkövei, csodálatos véletlen folytán egyúttal mérföldjelző kövei a magyar nép újabbkori történelme két legdöntőbb jelentőségű eseményének, a 48-as forradalomnak és szabadságharznak és az első proletárforradalomnak. E véletlen szinte kényszerítő erővel veti fel azt a gondolatot, hogy Magyarországnak társadalmi és politikai változásait a 48-as forradalom ama viharos napjától kezdve, amelyen *Eötvös* született, nyomon kövessük egészen addig az emlékezetes áprilisi napig, midőn őt a Magyar Tanácsköztársaság kormányának intézkedése szerint, a tudomány és az egész magyar nép halottjának kijáró tiszteletadással, a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnokából utolsó útjára kísértük s ezzel kapcsolatban megkíséreljük *Eötvös* egész életét és működését a társadalomtudomány mai szempontjaiból áttekinteni és helyes perspektívába helyezni. Erre a feladatra a maga egészében e sorok írója ismereteinek, de meg a rendelkezésére álló helynek korlátai miatt sem vállalkozhatott. Mégis remélni szeretném, hogy a magyar olvasó észre fogja venni a haladást eddigi életrajzíróival szemben, amit — pl. az Akadémia fejlődésének, a tudomány és politika viszonyának tárgyalásában s egyebütt is — e tekintetben tenni igyekeztem, valamint általában abban is, hogy *Eötvös*nek már-már szoborra merevedett és túlidealizált alakjához a realista ábrázolás bátrabb eszközeivel mertem közeledni. — Hogy milyen eredménnyel, azt a szíves olvasó van hivatva megítélni.

* * *

A 70 éves Eötvös

»Ő sokkal több a nagy tudósnál:
Ő nagy ember.«

Midőn *Eötvös Loránd* 1918 július 27-én 70-ik életévét volt betöltendő, tiszteletére a *Mathematikai és Fizikai Társulat*, amelyet 1891-ben ő alapított és amelynek mindvégig elnöke volt, a már említett *Eötvös*-füzetet adta ki. Ebben *Rados Gusztáv*, a matematikus, ezt írja róla: »Lelkében az elméleti erő, az akarat céltudatossága az érzés melegével és az

életfelfogás nemes emelkedettségével szívet és lelket örvendeztető összhangban egyesülnek.« *Tanul Károly*, a fizikus, Eötvös egyik első tanítványa és később utódja egyetemi tanszékén, *Eötvösnek* a kapillaritás terén végzett vizsgálatai ismertetését e szavakkal vezeti be: »Midőn báró *Eötvös Loránd* tudományos munkájáról írok, szeretném azzal kezdeni, hogy egész emberi mivoltának képét rajzoljam, hű képét, hogy benne mindenki felismerhesse a jelenségek mélyére ható éles kutató szelleme mellett azt a sok nemes, vonzó vonást, melyek annyira harmonikus egyéniségét alkotják. Szeretném ezt tenni, hogy kitűnjék, nagyszabású tudományos munkássága is mennyire harmóniában van egész egyéniségével; a problémák természetében, melyek érdeklődését felkeltik, abban a módban, mellyel a problémát meg fogja oldani s megoldja, mennyire visszatükröződik egész egyénisége.« S ugyanezen alkalommal a nála csak két évvel fiatalabb *Alexander Bernát*, az esztétika professzora, a filozófiai író és dramaturg, így emlékezik meg róla: »A betűk nehezen, vonakodva folynak tollamból. Olyan különös is a szeretetnek és a tiszteletnek az egész világ előtt kifejezést adni, majdnem olyan különös, mint nyilvánosan szerelmet vallani. Hogyan találjak szavakat és kifejezéseket, amelyek az olvasóval megértessék e férfiú lényegét, aki olyan átlátszó, mint egy hegyi patak és egyben olyan kevésbé ismert is, mint a hegyi patakok, amelyek nehezen hozzáférhető, ritkán felkeresett hegyszakadékokban folynak? Báró *Eötvös Loránd* egy nemzedékhez tartozik, amely a természet rendje szerint immár eltűnőben van. Nem ismerjük ennek a nemzedéknek nálánál nemesebb, rokonszenvesebb, emberibb képviselőjét. Büszkeséggel, örömmel és egyben bánatosan is tekintünk kimagasló alakjára. Mi lesz a nagy szellemi hagyatékból, melyet életével és munkáival felhalmozott? Úgy megváltozott körülötte minden s ezért lassanként ő is alig ismert vagy félreismert lesz.«

»Azt ugyan nálunk is tudja róla az egész világ, hogy világhírű fizikus, s hogy a nehézségerő körébe vágó vizsgálatai úttörők és irányjelzők. Tudományos eredményei a fizika minden modern tankönyvében feljegyezték. Lángeszű kísérletező a fizika terén s egyszersmind mélyen és tisztán látó gondolkodó. A nagy fizikusoknak azon kiválasztottjaihoz tartozik, akik a tudományos vizsgálatokat irányítják, majdnem úgy, mint a hadvezér a harci mozdulatokat. Nem írt kézikönyveket, de kutatásai adják az anyagot a kézikönyvírók számára. Modora olyan halk és előkelő; amit alkotott, olyan magától értetődőnek tünteti fel — és csak a még megoldandókat fontosnak, hogy ebben talán még kartársai is hajlandók neki igazat adni. Azok közé tartozik, kiknek társaságában mindenki jól érzi magát, mert meg van győződve, hogy nála teljes elismerést talál. Olyan ő a tudósok körében, mintha királyunk lenne, bár ő maga semmit sem tett ehhez és nem is törekedett rá. Vezérszerepe magától értetődőnek látszik, nem mint apja után maradt örökség, hanem mint saját szerzeménye, mert ő sokkal több a nagy tudósnál: ő nagy ember. Soha nem kellett leszállnia vagy engedményeket tennie, hogy vezető szerepét megőrizhesse, mindig a pártok felett állt, anélkül, hogy azt valaki is tőle rossz néven vette volna.«... »A szíve arany, értelme kristálytiszt, ítéletében majdnem csalhatatlan, kedélye gyermekien ártatlan, egész mivoltában maga a tiszta lelkesedés művelődésért, felvilágosodásért, emberiségért, jogért és igazságért. Számos éve ülünk együtt az egyetem bölcsészeti karán, ahol minden fontos kérdéshez hozzászólt. Valahányszor megszólalt, mintha angyalok muzsikáját hallottam volna. Soha egy hamis hang. Soha egy személyes támadás. Mindig az egyenes lélek meggyőző beszéde, aki semmi

előre kitűzött cél kedvéért az igazságon erőszakot el nem követ.« Végül idézzük még egy tanítványát. *Kövesligethy Radó*, a csillagászat és földrengés-tan művelője, *Eötvösről* szóló életrajzat¹ avval végzi, hogy: sírjának emlékövére nem írhatunk többet, mint ezt a negativumában is fenséges római epitaphiumot: »Tristem neminem fecit« s akkor máris tisztán áll előttünk, hogyan látták, milyenek látták *Eötvöst* tanítványai, kortársai és kortársai, a magyar szellemi élet kitűnő képviselői. Aki csak egyszer is közelébe került, egyéniségének varázslata alól egész életén át nem tudott többé szabadulni. Nekünk azonban most az a feladatunk, hogy ennek a tudatában is megkíséreljük emberi és tudósi fejlődését tárgyilagosan nyomon követni s a nagy tudósról és nagy emberről pontosabb és részletesebb képet alkotni magunknak.

A fiatal Eötvös²

»S tudod mi az erő? akarat,
mely előbb vagy utóbb, de borostyánt arat.«

Több mint 80 évvel ezelőtt, az 1867. év októberében a kies *Neckar* völgyben haladó vonaton egy idealizmussal és tudásvágygal eltelt 19 éves magyar fiatalember szívzorongva várja a percet, midőn vonatja a heidelbergi pályaudvarra berobog. E perc élménye kitorölkhetetlenül vésődik be emlékezetébe. Még 20 esztendővel később sem resteli bevallani, hogy »már azért is boldognak érezte magát, mert ugyanazon levegőt szívhatta, mint azok a tudós férfiak, kiknek híre oda vezérelte«, s akkor már régen egyetemi tanár lévén, kifejezi azt a meggyőződését, hogy »a tanulónak a tudomány művelői iránti tisztelete és szeretete az első és legerősebb biztosítéka annak, hogy a tanulási szabadságot valóban tanulásra használja.«

A fiatal ember — talán mondanunk sem kell — *Eötvös Loránd*, *Eötvös József*nek, a XIX.-ik század egyik legnagyobb magyarjának fia. A magyar olvasónak, aki *Eötvös József* szerepét Magyarország szellemi és politikai fejlődésében jól ismeri, aki Budapestre kerülve dunaparti sétája közben áhitattal tekint fel a költőt és államférfiút kissé romantikus szónoki pózban ábrázoló, 1879-ben felállított szobrára; vagy éppen oly szerencsés volt, mint e sorok írója, hogy fiatal tanuló korában, iskolájának hagyománya szerint, tanárai vezetésével társaival együtt elzarándokolhatott *Eötvös*-nek a fehérmegyei *Ercsi* községben nyugvó hamvaihoz, annak a név önmaga eleget mond. A külföldi olvasónak azonban, akinek e mű szintén szánva van, rövid magyarázattal tartozunk.

Eötvös József (1813—1871) a magyarságnak talán mindmáig legegyetemlegesebb szelleme volt; s költő, regényíró, állambölcsész és aktív politikus egy személyben. Alaptermészetére: költő, a szív embere; ez ereje és — saját vallomása szerint — egyben gyengéje is. »Ne higgy oly eszmének, melynek szíved ellentmond«, olvassuk kétkötetes »Gondolatok« című munkájában.

¹ Műveltség: A gondolat úttörői, első sorozat 113—135. old. szerkesztette Lambrecht Kálmán, Dante könyvkiadó.

² Tanulmányának e fejezetét a szerző az *Eötvös Loránd Fizikai Társulat* szék- és 10. évi fizikai tanulmányversenyének díjkiosztására alkalmára írta és 1950. febr. 11-én a *Társulatban* egybegyűlt fiatal egyetemi hallgatók előtt olvasta fel. Ez szolgáljon e fejezet tárgyalási módjának méltóságául és magyarázatára.

Pályája elején írt kissé érzelmes hangú költeményei egynémelyike máig megtartotta költői értékét s máig is közszájon forog és *Goethe Werther-jének* hatása alatt írt és annak idején igen nagy sikert aratott első regénye, »A karthausi« (1839—41), még e század fordulóján is büvkörébe tudta vonni az érzelmesebb magyar női szíveket. Későbbi regényírói működését azonban már egészen politikai eszméi szolgálatába állította: »A falu jegyzője« a nemesi vármegye visszaéléseinek kiméretlen rajza és »Magyarország 1514-ben« című regénye, melyben ő, a főúri ivadék, választja tárgyul először a Dózsa György-féle parasztlázadást, bátor kézzel és művészi eszközökkel szolgálja a jobbágyfelszabadítás ügyét. *Gyulai Pál*, az irodalomtörténetíró, kritikus és esszéista, joggal mondja róla, hogy ő »elődeitől nem örökölt mást, mint előjogokat«, s ezt szöszerint vehetjük, mivel atyjának vagyonából reá annak csak roncsai maradtak és »egész életében nem tett mást, mint küzdött az előjogok ellen«. Politikai pályafutását itt nem részletezhetjük. Az 1848 előtti reformkorszakban hamarosan vezető szerepet nyer; az 1848-as első felelős magyar kormányban, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter foglal helyet, a forradalom viharai elől azonban külföldre távozik s részben ott írja meg kétkötetes állambölcsészeti munkáját: »A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra« (Bécs, 1851—54, Wien u. Leipzig, németül, ugyanakkor), amely külföldön is igen élénk visszhangra talált. Hazatérése után *Deák Ferenc* oldalán fokozódó erővel vesz részt a nemzet politikai küzdelmeiben. Az újjáélesztett M. Tud Akadémiának alelnöke, majd 1866-ben elnöke lesz s az 1867-es kiegyezés után a kormányban újra a kultuszminiszteri tárcát tölti be. Ez évben fiához írt levelében írja magáról: »Én a politikában valóságos Zukunftmuzsikus vagyok ki egész életemben oly dallamokat énekeltem, melyeket húsz évvel később minden susztergyerek fütyöl, de melyeket akkor senki érteni nem akart«. Most lázas erővel lát hozzá, hogy a kor által immár megérlelt eszméit megvalósítsa. Az unitárius vallás egyenjogúsítása már első minisztersége idején megtörtént, követi ezt most a zsidók emancipációjának törvénnyé emelése, a görögkeleti egyház újjászervezése, a katolikus és protestáns egyházak teljes egyenjogúsítása, a nemzetiségi törvény és mint talán a legfontosabb, a kötelező népiskolai oktatásról szóló törvény. A megfeszített munka és a politikai élet izgalmai aláássák gyenge szervezetét és 1871 február 2-án elhunyt, nemzeti életünkben pótolhatatlan irt hagyva maga után.

Ennek a férfúnak és feleségének, *Rosty Ágnes*nek gyermeke az a fiatal ember, akit az imént kissé rajongó gondolataival magára hagyunk. *Budán*, 1848 július hó 27-én született. — Otthon, *Pesten*, atyja óhajára jogi tanulmányait már befejezte és ide, *Heidelbergbe* a természettudományok, nevezetesen a fizika és kémia iránti ellenállhatatlan vonzódása hozta. — Jellemzésére talán elég annyit mondanunk, hogy atyjától örökölte mindazt a szépet, nagyot és nemeset, amit ilyen apától örökölni lehet. Mindenekfelett költői tehetségét, költői kedélyét. Hallomás szerint atyja egyik legismertebb versének egy versszakát ő írta, ezenfelül azonban birtokunkban van ma is hetven s egynehány ifjúkori versének kelettel és tartalomjegyzékkel ellátott kézírásos gyűjteménye, mely az érzelmekben gazdag s nem mindennapi költői tehetséggel megáldott ifjú lélek változatos képét és egyben fejlődését is tárja elénk.

Nemcsak reá, de környezetére és korára is jellemző, hogy a fejlődő, ideálokra szomjas gyermeki lélek első megnyilvánulása: hazafiúi érzése. A kötet első verse, melyet 1861 december 11-ről keltez, tehát tizennegyedik életévében ír, »Az aradi rab« címet hordja és az osztrák császári abszolutizmus

bilincseiben szenvedő magyar nép érzelmeinek ad kifejezést. Később a hazafias verseket a legkülönbözőbb tárgyúak váltják fel, köztük fordítások és szerelmes versek is. Apjához és édesanyjához írt két szép költeménye az Akadémia *Eötvös*-emlékkönyvében már napvilágot is látott, mi azonban itt egy harmadikat kívánunk bemutatni, mely költői értékre ugyan gyengébb, de mély betekintést enged a 15 éves gyerekifjú lelkébe. A vers címe: »Babér után lihegve« és így szól:

Babér után lihegve indulánk
Én és a csattogány a csúcs felé.
S míg én küzdöttem a hegy oldalán,
Ő fölrepült s jutalmát elnyeré.

Mit én nem érek el talán soha,
Ő ahhoz eljutott egy perc alatt,
Ó ég! ne légy irántam mostoha,
Adj! Kérlek, adj! nékem is szárnyakat.

(Széchenyi-hegy, 1863 aug. 22.)

Íme, így fűti, így hevíti a gyerekifjú lelkét a babér, a hírnév utáni vágy. S ha pontosan ötven évvel később, akadémiai megnyitó beszédében azt olvassuk, hogy: »A tudós nemcsak a jövő órának, nem is csak a jövő évnék, vagy a jövő századnak ír; biztatja őt a hit, hogy műve fennmaradhat addig, míg e földön emberek élnek. E hit nélkül talán nem is lenne tudomány s az emberiség haladása csak azon ügyességek fejlesztésében nyilatkoznék meg, melyekkel a pillanat szükségleteit ki tudja elégíteni«, akkor megértjük, hogy e vágy őt egész élete folyamán soha el nem hagyta és ebben ismerjük fel törekvéseinek egyik legerősebb rúgóját.

A fiatal *Eötvös*ben azonban a költői lendületen túl hivatásérzete is egész korán és egészen határozottan kialakul. Még nincsen egészen 18 éves, midőn pályaválasztásának döntő fordulatahoz érve, atyjához írt levelében a következőket mondja: »Az ambíció és a kötelességérzet, mely nemcsak egy privilegizált nemzet, hanem az egész emberiség irányában köt le, *velem született*; e két indulatot kielégíteni és pedig kielégíteni úgy, hogy amellet egyéni függetlenségemet megtartsam: életcélom, és legalább eddig úgy találtam, hogy annak leginkább akkor felelhetek meg, ha a tudományos pályára lépek«.¹

Merész és egyszerű szavak egy 18 éves ifjú szájából! Ami azonban minket a leginkább meglep és leginkább érdekel, az az, hogy itt a tudomány történetében — úgy véljük — példátlan esettel van dolgunk: egy nagy embernek fia reáébred nagyrahivatottságának tudatára s higgadt, alapos megfontolással választja hivatásának betöltésére az emberi tevékenységnek azt a körét, melyet erre legalkalmasabbnak ítél: a tudományos életpályát. Kétségtelen, hogy e hivatásválasztásban a fizika és kémia iránti vonzalmának és lappangó tehetségének döntő szerepe volt, mégis azt kell mondanunk, hogy *Eötvös Loránd* elsősorban nem nagy fizikusnak, hanem nagy embernek született. Nagy fizikus lett, mert tudatosan erre a pályára lépett. E nézetünkben tekintélyekre is hivatkozhatunk. Fentebb már idéztük *Alexander Bernát* megállapítását: »Ő sokkal több a nagy tudósnál: Ő nagy ember«.

¹ Emlékkönyv, 22. old.

Most, mint döntő tanút szólaltassuk meg az apát is. Tudjuk, hogy apa és fiú között páratlan meleg, szinte baráti viszony állt fenn és apjának hozzá írt levelei nyomtatásban is megjelentek,¹ míg *Lorándé* elveszték ugyan, de tartalmilag sokat, némelyiket szöveg szerint is életrajzírói megőriztek belőlük. 1889 február 2-án fiához, *Heidelbergbe* írt levelében² ezt olvassuk: »Mért tagadjam? Ha volt egy forró vágya szívemnek, valami, amit az isteni Gondviseléstől kértem, az az volt, hogy fiam kitűnő ember, hogy a hazának hasznos és tisztelt polgára legyen. Nincs ember nagyravágyság, vagy szerényebb névvel nevezve, hiúság nélkül, és azon mértékben, melyben magunk fényes terveivel felhagyunk, követelőbbek leszünk gyermekeinkre nézve s még igen kicsi gyermek voltál, mikor benned már *nagy embert akartam látni*.³ Ezen vágy megmaradt s valószínűleg meg fog maradni élttem végéig. De mily úton jutsz fel a magasságra, hol látni szeretnék, mily pályán és minő küzdelmek után nyered el koszorúdat, az nekem közömbös; sőt ha választanom kellene, éppen a tudomány mezején szeretném látni diadalaidat, nemcsak mert az talán az egyetlen küzdőtér, amelyen tisztán mehetünk keresztül, de mert tevékenységünk sehol sem hat oly tág körben, mert fáradságunk sehol nem gyümölcsözőbb«.

Íme, ilyen elhatározásokkal és ilyen auspiciumok alatt érkezik a fiatal Eötvös Heidelbergbe. Ottani diákévei a »Sturm und Drang« periódus változataiban folynak le. Nagy buzgalommal lát a tanuláshoz, szorgalmasan látogatja *Helmholtz*, *Kirchhoff* és *Bunsen* előadásait s gyakorlatait, de kiveszi részét a német diákélet örömeiből is. Ez nem lenne baj, de bizony a pénzzel nem nagyon tud bánni s valóban megható olvasni, hogy örökös pénzzavarokkal és két lánya kiházásításának gondjaival is küzdő édesatyja pénzküldeményei alkalmából hogyan inti takarékosásra — hozzátéve, hogy az bizony nem erénye az *Eötvösöknek* —, de ugyan akkor biztatja is, hogy pár tallerra ne nézzen s vegyen minél kényelmesebb lakást magának. Akadnak komolyabb nehézségek is. A sikeres három heidelbergi félév után *Königsbergbe* megy, de az ottani tanárok, a fizikus *Franz Neumann* és a matematikus *Friedrich Richelot* előadásait eleinte nem nagyon tudja élvezni, kedvére való társasága sem akad, majd erőt vesz rajta a szertelen hírvágy és tanulmányait félbe akarja szakítani, hogy részt vegyen a német *Petermann* északsarki expedíciójában, majd kételkedni kezd tehetségében s már-már meghátrálna a doktori szigorlat előtt. Azonban a páratlan atyai szeretet, amely hol buzdítás és bátorítás, hol korholás formájában jut el hozzá, de soha cserben nem hagyja, mind e nehézségen átsegíti és 1870 nyarán a heidelbergi egyetemen a doktori oklevelet »summa cum laude« megszerezvén, hazatér.

Idehaza mindenütt tárt karokra talál és minden ajtó mint egy varázsszóra, tárul fel előtte. Az egyetem 1871-ben magántanárrá habilitálja, ugyanakkor az elméleti fizika helyettes, majd a következő évben annak rendes tanára lesz, 1874-ben feljogosítást kap a kísérleti fizika előadására is s végül 1878-ban, *Jedlik Ányos* nyugalomba vonulása után a kísérleti fizika tanszékét kapja meg, ezen állását 1918 április 9-én bekövetkezett haláláig megtartván. Az Akadémia is siet levelező tagjai sorába iktatni. *Eötvös* azonban jól tudja s ezt székfoglaló beszédében nyíltan ki is mondja, hogy a varázsszó: atyja

¹ ld.: *Irodalomtörténeti Közlemények* 39, 1929, 441—458. old. és 40, 1930, 52—68. old.

² ld.: id. 452. old.

³ E sor kiemelése tőlünk ered.

neve s neki az előlegezett bizalmat még ezután kell kiérdelemelni. A tettekrekségben nincs is hiány. Az egyetemi fizikai oktatást valósággal újraszervezi, nagy buzgalommal vesz részt a Természettudományi Társulat munkájában, népszerű cikkeket ír és előadásokat tart, *Jendrassik Jenő*vel együtt lefordítja *Helmholtz* népszerű tudományos előadásait stb. stb., de a tudományos pályán a maga útját lassan és nehezen találja meg. Az Akadémia elé terjesztett két első, elméleti-fizikai dolgozata egészen jelentéktelen; *Fröhlich Izidor* közlése szerint azokat ő maga is »iskolai feladatoknak« nevezte; azon pedig igazán nem ütközhetünk meg, hogy első hosszabb lélekzetű, német nyelven is megjelent dolgozatában, amelyben a fényforrás és megfigyelő kölesönös mozgásának befolyását vizsgálja a megfigyelt intenzitásra, nem jut megnyugtató eredményhez, midőn e feladat kielégítő megoldása — szerény nézetünk szerint — még máig sincs a kezünkben. Ha ehhez hozzávesszük, hogy azokban az években az egész fizika bizonyos stagnálás jeleit mutatja, hogy termékenyítő ösztönzést sehonnan nem várhatott, sem külföldről, ahol tartós tudományos barátságot, mint például *Bolyai Farkas Gauss*sal, nem kötött, sem itthonról, ahol a fizikában meginduló tudományos élet jelei inkább az elméleti fizika terén mutatkoztak, aminek művelésére nem volt hivatott, akkor nem nehéz magunkat *Eötvös* akkori helyzetébe — és talán lekiállapotába is — beleképzelnünk.

Vizsgálatok a kapillaritás köréből

Azonban valami mégis van a kezében! Még *königsbergi* diákkorában gigondolt egy egyszerű, optikai módszert, a kapillaris folyadékmeniszkusz alakjának és ebből a kapillaris állandónak meghatározására. Az eljárást *Franz Neumann* fizikai kollokviumán előadván, vele *Neumann* díszéretét is elnyerte, itthon az Akadémián is előterjesztette és a sajnos rövid életű *Műegyetemi Lapok* legelső számában, 1876-ban részletesen is leírta. Most teljes erővel a kapillaritás tünetényeinek tanulmányozására adja magát. Eredményeiről az Akadémiának időnkint jelentést tesz, de ezekről csak rövid kivonatok, vagy csupán a címük jelenik meg nycmtatásban. A nagy célt már látja, de még sokat kell érte küzdenie. Főleg *Van der Waals* munkáinak hatására keresi a felületi feszültség változását a hőmérséklettel és kapcsolatát a folyadék vegyi alkotásával. Nagy nehézséget okoz itt az a tény, hogy a szabadon álló folyadékok felületi feszültsége időben nem állandó. Az irodalomban felületi viszkozitást, utóhatást s hasonlókat emlegetnek; *Eötvös* maga évekig hiába vesződik e nehézséggel, míg végül is igen egyszerűen küszöböli ki: a vizsgálandó folyadékot, pl. vizet a *Dumas*-féle gözsűrűségmérésnél használatos üveggolyóba zárja, kiforralja és leforrasztja. Az eredmény, hogy a golyóba zárt víz felületi feszültsége egy é alatt sem változik meg. Most már hozzáláthat a hőmérsékleti változás pontos méréséhez. De még egy csalódáson át kell esnie. *Van der Waals* felállít bizonyos empirikus kapcsolatot a felületi feszültség, a folyadék kritikus hőmérséklete és nyomása között. *Eötvös* ezt vizsgálat alá veszi és a saját mérései és irodalmi adatok alapján egy más empirikus kapcsolatot állapít meg. Erről szól e tárgykörbe vágó első nagyobb terjedelmű dolgozata az 1885. évből, egyúttal akadémiai székfoglaló értekezése is, de *Eötvös* — reá jellemző módon — idegen nyelven még ezt sem közli. S az óvatosság helyén való volt; a törvényszerűség később nem bizonyult általános érvényűnek. Közben azonban — hogy mikor,

a napja nincs feljegyezve — egy nagyon egyszerű, majdnem primitív elméleti megoldás alapján egy új kapcsolatot talál, nevezetesen arra az eredményre jut, hogy a molekuláris felületi energia hőmérsékleti változása, a $\frac{d}{dt}(\alpha \cdot v^{2/3})$ differenciálhányados értéke az ú. n. megfelelő hőmérsékleteken minden folyadékra ugyanaz; maga a számérték még függhet a hőmérséklettől, mivel erről az említett okoskodás alapján semmit sem lehet előre mondani. S most adjuk át a végszót *Tanql Károlynak*, aki akkor *Eötvös* hallgatója volt és e vizsgálatokban is már részt vett.¹

Az Eötvös-törvény

»Amint az elméleti eredmény megvolt, lázas laboratóriumi munka indult meg a törvény kísérleti igazolására. A régi fizikai intézet ablakai bizony sokszor éjjel is világosak voltak. A mérések nagy meglepetéssel szolgáltak; nemcsak hogy igazolták a várt eredményt, hanem annál jóval többet mondó törvényszerűségekre vezettek: nemcsak hogy $\frac{d}{dt}(\alpha \cdot v^{2/3})$ megfelelő hőmérsékleten minden folyadékra ugyanaz, hanem értéke egyáltalán független a hőmérséklettől, tehát a következő tételhez jutunk: »A $\frac{d}{dt}(\alpha \cdot v^{2/3})$ differenciálhányados valamennyi egyszerűen összetett folyadékra állandó értékkel bír, mely a hőmérséklettől független«. A törvényt rendszerint az $\alpha \cdot v^{2/3} = k(T_0 - T)$ integrális alakban idézik — ahol $k' = 0.227$ és T_0 egy a kritikus hőmérséklethez közelálló hőmérséklet — és az egész világon, mint a felületi feszültség *Eötvös*-féle törvényét ismerik, annak az *Annalen der Physik* 1886-os évfolyamában megjelent mindössze 10 oldalas dolgozat alapján amelyben *Eötvös* eredményeit közzétette. *Eötvös* Loránd ekkor 38 éves volt. Életprogramja tulajdonképpen már megvalósult: evvel az egyetlen dolgozatával nevének és a magyar tudománynak máris elvitathatatlan helyet biztosított a fizika történetében és kísérleti, elméleti fizikusoknak három évtizedre adott munkát. Ő maga nem is tért vissza soha erre a tárgyra, mert már akkor megkezdte a gravitációra vonatkozó vizsgálatait, ahol még sokkal nagyobb jelentőségű sikereit volt hivatva aratni.

Eötvös, a romantikus és klasszikus, a kitaró munkás

Mielőtt azonban erre reá térnénk, kísérjük meg az eddig elmondottakból újabb vonásokkal kiegészíteni *Eötvös* emberi és tudósi képét, egyben igazolást keresve azon eljárásunkért, hogy eddigi életrajzírónál talán bátrabb kézzel vezettük tollunkat és például az *Eötvös*-törvény történetéből elmondottuk azt is, amit *Eötvös* maga nem szánt a nagyvilág elé. De véleményünk szerint minél teljesebb a kép, annál igazibb és annál több tanulsággal szolgál. Minden emberi lélek tartalmaz ellentétes vonásokat. Ugyanaz az *Eötvös*, aki érzelmi világában olyannyira romantikus s aki érzelmeit a lírikus költő »sze-

¹ Emlékkönyv, 106. old.

mérmetlenségével» újra és újra elénk tárja, a tudományban az *Ostwald* által klasszikusnak nevezett típusnak legjellegzetesebb képviselője, amint azt minden életrajzírója kiemeli. Tudományos gondolataiból alig árul el valamit s csak a nagy és kész eredményeket közli, klasszikusan tömör fogalmazásban. Ezek az eredmények pedig sokkal kevésbé a pillanatnyi meglátásnak és felismerésnek, mint inkább analitikus szelleme által irányított, hosszú éveken át folytatott kitartó munkájának, a fáradhatatlan szorgalomnak gyümölcsei. »A tudomány, mint féltékeny kedves, csak annak homlokára nyomja csókját, ki minden percét neki szentelte« mondja egyik akadémiai elnöki megnyitó beszédében s ha ennek az igazságnak igazolására egyáltalán szükség van, azt a gravitációra és földmágnességre vonatkozó vizsgálataiban bőven feltehetjük.

* * *

Vizsgálatok a gravitáció köréből

A »Vizsgálatok a gravitáció és földmágnesség köréből« című, 1896-ban megjelent klasszikus munkája első fejezetében kitűzi a megoldandó feladatot : a nehézségerő térbeli változásának pontosabb megismerését, azután elemzi a gravitációs potenciál másodrendű differenciálhányadainak kapcsolatát a sívfelületek geometriai jellemzőivel s a második fejezetet e szavakkal kezdi : »A fent körvonalozott feladat megoldására a Coulomb-féle mérleget használtam«. Azt hiszem, nem szorul bizonyításra, hogy itt ismét, talán jellegzetesebben, mint bármely más munkájában, a klasszicitásra törekvő tudós tárgyalási módjával van dolgunk, avval a tudósával, aki eredményeit a kész épület harmonikus egészében mutatja be, lehetőleg még a nyomait is eltüntetve az állványzatnak, amit a felépítésnél használt. Sőt tovább is mehetünk : semmi kétségünk nem lehet abban, hogy *Eötvös* gravitációs kutatásainak menete éppen a fordítottja volt annak, mint amit a fentebbi idézet elénk tár : nem a feladat született meg előbb, hogy azután megkeresse hozzá a megoldásra alkalmas műszert, hanem a műszer volt adva, a *Coulomb*-féle mérleg ; nos nézzük meg, mi mindent figyelhetünk meg rajta és általa!

Eötvös az analitikus tudós

Így és csakis így indulhattak meg *Eötvös* gravitációs vizsgálatai, azé az *Eötvösé*, aki *Mikola Sándornak* kétségtelenül helytálló megállapítása szerint — egyik legkitűnőbb — s tegyük hozzá — talán utolsó képviselője annak az analitikus szellemnek, amely a természettudományok szerepét — *Kirchhoff* ismert szavaival élve — a természeti jelenségek lehető pontos és egyszerű leírásában jelöli meg. Rögtön meg is mondhatjuk, mi az, amit *Eötvös* a *Coulomb*-mérlegen mint újat felismert. Felismerte, hogy ez a szerkezet, amely berendezésénél fogva csakis vízszintes erők mérésére alkalmas s amelyet a tudós elődei : *Coulomb* az elektromos és mágneses erők mérésénél, *Cavendish* a tömegvonzás mérésénél valóban így is használt, hogy ez a szerkezet alkalmas a »legfüggőlegesebb« erőnek, a nehézségerőnek, illetve ennek változásainak mérésére is, hacsak elég érzékenyre készítjük ahhoz, hogy a két végére ható nehézség-erők elképzeltetlenül kicsiny iránykülönbségéből származó vízszintes forgatónyomaték a mérlegkart észlelhető mértékben elforgatja.

Jóformán ebből az egyetlen meglátásból — és hosszú évek kitarító munkájából — született meg az *Eötvös*-féle csavarási mérleg és mindaz a tudományos eredmény, melyeket e műszerrel napvilágra hozott. Ezeket itt most még felsorolni sem kívánjuk, arra azonban reá szeretnénk mutatni, hogy *Eötvös* gravitációs méréseinek, illetve a torziós-mérleg fejlődésének ez a menete kisebb-nagyobb biztonsággal magának *Eötvös*nek idézett dolgozatából kiolvasható. Ott ugyanis az első, népszerű előadási, bemutatási célra készült, a 123. old. 11. ábráján látható, higany-kvadránsos készülékének leírása után ezt olvassuk :

»A mérő kísérleteknek hosszú és változatos sorát végeztem azután majd golyóalakú, majd parallelepipedon alakú ólcm tömegekkel, amelyeknek súlya némely kísérletnél 50—100 kilogramm, másoknál 1 kilogramm vagy annál is kisebb volt«.

Mire e kísérletek ? Talán annak az igazolására, hogy a vonzás a tömeggel arányos ? Aligha. Nekünk e sorokat olvasva az jut eszünkbe, amit *Heinrich Hertz* írt szüleinek, 1882 jún. 29-én kelt levelében,¹ midőn a ködfényű kisülés vizsgálatával kezdett foglalkozni. »Most tárgyat szeretnék keresni e területen egy új vizsgálat számára, egyelőre azonban csak sürgök-forgok körül minden határozott módszer nélkül, azaz a már ismertet megtanulom, a kísérleteket megismétlem és kísérleteket végzek, amik éppen eszembe jutnak és ebben nagy örömem van, mivel a jelenségek többnyire igen szépek és változatosak«. Azt hisszük, hogy *Eötvös*nek említett mérései is eleinte ilyen, minden határozott cél és szándék nélküliek voltak, amiket a kutató a maga gyönyörűségére, tudásszomjának és játékos ösztönének kielégítésére végez, reménykedvén, hogy közben majd valami újra is bukkan.

Olvassunk azonban tovább : »Ezen mérésekre, melyeknek módszere *Cavendish* eljárásához egyébként közel áll, jellemző volt különösen az, hogy a vonzó tömegeket többnyire nem a rúddal ugyanazon magasságban, hanem a rúd alatt vízszintes síkban forgatható asztallapokra helyeztem«. Ennél, a 124 old. 12. ábráján látható elrendezésnél azonban a mérlegrúdra valóban már nem vízszintes, hanem *ferde* erőpár hat s a mérlegkart csupán ennek vízszintes összetevője forgatja el. Ez az összetevő *Eötvös* közlése szerint akkor a legnagyobb, ha az erők a vízszintessel kb. 55°-ot zárnak be. A számítást könnyű megismételni ; könnyű azonban azt is elképzelni, hogy idáig jutva, csupán egy lépést, azt a bizonyos lépést kellett *Eötvös*nek megtennie, nevezetesen megkérdeznie, mi történik, ha e szög mind jobban közeledik a merőlegeshez ? Ha ehhez még hozzávesszük azt, amit *Eötvös* maga gondolatmenetéből elárul, akkor a görbületi variometer kialakulása elég tisztán áll előttünk.

A másik döntő lépés természetesen annak a felismerése volt, hogy az egyik súly mélyebbre helyezésével a vízszintes gradiens is meghatározható ; azonban ennek a gondolatnak, vagyis a horizontális variometernek eredetére nézve semmi nyomot nem találunk. Itt a történeti érdekesség okából hozzuk e tárgyban a Magyar Tudományos Akadémia elé terjesztett első két jelentésének annak idején magyar nyelven megjelent rövid

¹ H. Hertz, *Erinnerungen*, Leipzig, 1927, 127. old.

kivonatát,^{1,2} azonban *Eötvös* műszereinek és méréseinek további fejlődését, ami *Eötvös* dolgozataiból amúgy is tisztán áll előttünk, itt részletezni felesleges lenne. Annyit talán mégis felemlíthetünk, hogy első, 1896. évi dolgozata, sőt az 1900. évi párizsi fizikus kongresszus elé terjesztett dolgozata is alig talált visszhangra, jóllehet műszere és a gravitációs multiplikatorkkal készült fényképfelvételei a párizsi nemzetközi kiállítás magyar pavillonjában ki voltak állítva. *Pekár Mihály* szerint a szakkörök eleinte közömbösen vagy kételkedéssel fogadták közleményeit; nem hitték, hogy a szabadban tett észlelések a szükséges nagy pontosságot és biztosságot tényleg elérik. *Helmert*, a Nemzetközi Földmérés elnöke sem bízott eleinte e mérésekben, holott később a legnagyobb elragadtatással nyilatkozott róluk. *Kövesligethy Radónak* *Eötvös*-életrajzában pedig ezeket olvassuk: »Még 1913-ban is megeshetett, hogy herceg *Galicin Boris*, a szentpétervári híres fizikus, akinek íróasztalán meglepetve láttam *Eötvös* összes közleményeinek orosz fordítását, egészen komolyan kételkedett azon hosszú észleletsorozat bámulatos pontosságában, melyet *Tanql* Károly tanár és magam pár hónapon át rendszeresen folytattunk.³ Csak akkor hitte el eredményünket, mikor részletesen előadtam a megfigyelés berendezését és menetét«.

Azonban ne legyünk igazságtalanok. Az említett két dolgozat szűkszavúságával és aránylag kevés pozitív eredményével inkább a figyelem felkeltésére, mint annak kielégítésére volt alkalmas, s ezt a célját el is érte. Ugyancsak *Kövesligethy* az idézett helyen így folytatja: »*Helmert* is, a porosz geodéziai intézet igazgatója, türelmetlenül várt közelebbi részleteket és a földrengéskutató nemzetközi szövetség két előkészítő ülésén, 1901 és 1903-ban szinte nekünk, a tanítványoknak tette kötelességünké, hogy ezeket a fontos és termékeny módszereket behatóan ismertessük«.

* * *

»Csak az az igazi tudomány, amely világra szól s azért, ha igaz tudósok — és amint kell — jó magyarok akarunk lenni, úgy a tudomány zászlaját oly magasra kell emelnünk, hogy azt hazánk határán túl is megláthassák és megadhassák neki az illő tiszteletet«, mondta *Eötvös* a Kolozsvártott, 1903-ban rendezett Bolyai ünnepen elhangzott emlékbeszédében.

A nemzetközi földmérés 1906. évi budapesti értekezlete

Lehetetlen e szavakból ki nem olvasni a jóslatot, az előkészületet a rövid három év múlva valóban bekövetkezett nagy tudományos eseményre, *Eötvös* életének fordulópontjára. A nemzetközi földmérés (Internationale Erdmessung, Association géodésique internationale) 1906 őszén Budapesten

¹ Természettudományi Közlöny 20, 1888. 477. old.

² U. o. 21, 1889. 398. old.

Br. *Eötvös Loránd* rendes tag *Vizsgálatok a gravitáció jelenségének köréből* címen előterjesztette a tömegvonzás kísérleti tanulmányozására tett vizsgálatait és tanulmányainak eddigi eredményeit. Előre bocsájtva e kérdés történetét s a reá vonatkozó tanulmányokat, előadta saját vizsgálatait, leírván az eszközt és módot, mellyel igen csekély tömegű testek vonzását is a legnagyobb pontossággal kimutathatja.

³ ld : IV, 58, 127. old.

tartott XV. általános értekezletére gondolunk, ahol *Eötvös* műszereinek és módszereinek első részletes ismertetését bemutatta, arra a nevezetes napra, amelynek benyomásai immár közel félszázad távolából is kitörölhetetlenül élnek *Eötvös* még életben levő tanítványainak, munkatársainak emlékezetében. Az Akadémia üléstermében lefolyt ülésen a francia *Bassot* generális elnökölt. Feszült figyelem között emelkedett szólásra *Eötvös*; daliás férfiszépségében, értelemtől sugárzó arcával megkapó jelenség. Előadását francia nyelven kezdette, de azután németül folytatta, mivel ebben láthatólag járatosabb volt. Előadását szemmel láthatólag egyre fokozódó érdeklődés, sőt csodálkozás kísérte, midőn például azt az ábrát mutatta be, amely laboratóriumi szobájában a nehézségerő nivófelületének a geoidtól való néhány milliomod milliméternyi eltéréseit szemlélteti s midőn előadását befejezte, az elnök felkérésére a németül nem jól értő résztvevők kedvéért az egészet még egyszer, francia nyelven is meg kellett ismételnie. Másnap az értekezlet résztvevői, köztük *Poincaré* a »matematikusok fejedelme«, az egyetemi fizikai intézetben megtekintették *Eötvös* műszereit s az Arad vidékén folyó mérő-expedíciót is meglátogatták, az értekezlet pedig szeptember 28-án tartott ülésén *Sir George Howard Darwinnak*, a nagy *Charles Darwin* kongeniális fiának indítványára felkérte a magyar kormányt, hogy támogassa *Eötvös* méréseit s különösen a magyar Alföldön már folyamatban lévőket, kifejezván egyszersmind ama véleményét, hogy »*Eötvös* eszközei szigorú felvilágosítást adhatnak a tömegeknek a Föld belsejében való eloszlásáról, amit a geológusok ismerni óhajtanak«.

Tudomány és hazaszeretet

Valóban ez volt az a nap, amelyről *Eötvös* régóta álmodozott mondván, hogy »igazán diadalünnep akkor lesz, mikor a magyar tudomány haladását meg fogja látni és gazdagodásának fogja tekinteni az egész világ. Mintha csak *Pasteur* híres mondását hallanók, hogy a tudománynak ugyan nincsen, de a tudósnak van hazája. S ha a fiatal *Eötvös*ben a hírnév utáni vágyat fedeztük fel, mint legelső hajtóerőt, itt az ideje, hogy hazafias érzését, mint legalább olyan erőset, mélyet és hatékonyat, éppen úgy kiemeljük. Akadémiai beszédei mindig alkalmat adtak hazaszeretetének költői hangú, de mégis mindig reális tartalmú megnyilatkozására. *Arany János* szobrának leleplezésekor, 1893 május 14-én így beszél: »Értsük meg a költő szózatát, ne csak kérkedjünk folyvást hazaszeretetünkkel, hanem fogjunk dologhoz, mert bizony nemzeti politika, nemzeti geniusz csak üres szavakként konganak addig, amíg meg nem fogjuk az eke szarvát, nem suhintjük erős kézzel a kalapácsot, amíg nem teljesíti mindegyikünk a maga szerszámával és a maga képességével azt a munkát, mely neki osztályrészül jutott«.

Hzaszeretet és sovinizmus

Széchenyi-emlékbeszédében ezt olvassuk: »Legyünk hazafiak mindenben, amit teszünk, de hazafiságunk nem a chauvinisták, hanem a *Széchenyi* hazafisága legyen. Ismételve s mindig ugyanazzal a szenvedélyes hévvel intett ő minket arra, hogy csak szellemi felsőbbség által, nem pedig a kérkedés

és elbizakodottság túlzásaival biztosíthatjuk nemzetiségünket, csak azzal és nem erőszakkal terjeszthetjük nyelvünket és vele együtt műveltségünket«. Másutt is éles gúnnyal ostorozza a sovínisztákat, akik »mindig csak hadakoznak, de sohase hódítanak«.

Iskola és nemzetiségi kérdés

Midőn 1894-ben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, a tanfelügyelők küldöttségének adott válaszában a nemzetiségi kérdéstről vallott felfogását kifejtette. Hely hiányában ebből csupán egyetlen mondatot idézünk: »Az iskola nemzetiségi kérdéseiben nem általános rendszabályokkal fogunk rendet teremteni, hanem azzal, hogy bár legkisebbnek látszó és sokszor nagyon kényes esetekben kellő tapintattal intézkedünk és lehetőleg nem cselekszünk mást, olyat, ami fájna nekünk, ha velünk történnék meg«. A szót tett is követte; a kolozsvári egyetemnek román nemzetiségű hallgatói ellen akkor közfelfűnést keltett memorandumuk miatt megindított fegyelmi eljárást megszüntette s a visszhangból, amit nyilatkozata a nemzetiségek között keltett, hadd idézzük az újvidéki *Nase Doba* című szerb újság cikkének első pár mondatát: »Rég hangzott ily őszinte, fenkölt gondolkodásról tanuskodó nyilatkozat magyar államférfiú ajkáról. Az új kultuszminiszter méltó fia nagy atyjának és méltó utóda azoknak a magyar államférfiaknak, akik, mint *Széchenyi* és *Deák*, a nemzetiségekről és kívánataik teljesítéséről az első magyar királynak szellemében éreztek. A miniszter nyilatkozata a legkedvezőbbben hat az ország összes nemzetiségeire. Már az a meggyőző igaz hang, mely a beszéd alaptónusa, arról tesz bizonyosságot, hogy mindaz szívből fakadt«.

Íme, így politizált Eötvös, a tudós, mikor a sors az aktív politikai pályára terelte.

Eötvös József-kollégium

Miniszterségéhez fűződik az egyetem bölcsészeti hallgatói számára a párisi *École normale supérieure* mintájára szervezett *Eötvös József-kollégium* alapítása is, ahol tehetséges fiatalemberek minden szükségessel ellátva, jó tanárok vezetése mellett, nagy könyvtár birtokában, gond nélkül élhetnek tanulmányaiknak. Ennek az intézetnek kezdettől fogva ő volt a kurátora. »Szívéhez, tudományos kutatásain kívül semmi sem állt közelebb, mint e kollégium. Féltő gonddal kíséri figyelemmel minden egyes növendékének fejlődését és igaz örömmel veszi tudomásul sikereiket«, olvassuk *Mikola Sándor Eötvös-életrajzában* s vele egyetértésben tegyük hozzá, hogy ez immár több mint félszázados intézmény a hazai közművelődésnek és tudományos életünk fejlődésének egyik leghatásosabb tényezőjének bizonyult.

Matematikai és Fizikai Társulat

Ugyancsak *Eötvös* kezdeményezésére alakult meg 1891-ben a *Matematikai és Fizikai Társulat*, amelynek haláláig elnöke volt. A Társulat és folyóirata, a *Matematikai és Fizikai Lapok* sikeresen szolgált három célt is: gyűlőhelye és fóruma volt e két tudomány aktív művelőinek, mintegy továbbképző iskolája a középiskolai tanárságnak és az éppen érettségi vizsgálatot

tett ifjúság részére 1894 óta évenként rendezett matematikai tanulóversenyeivel a tudományos utánpótlásnak is legeredményesebb eszközévé vált.

Rövid hathónapi minisztersége után újra visszatért egyetemi tanzékére s élete végéig folytatta tanári működését. Egyetemi előadásaira, amiket gondosan kiválasztott és számos eredeti kísérlettel illusztrált, főleg fiatalabb éveiben, igen sok gondot fordított. »Nem ismerünk a fizikai irodalomban művet, amelyre az analizáló szellem annyira rányomta volna bélyegét, mint az ő előadásaira,« idézzük újra a fenti forrásból ; magunkon is éreztük előadásainak sajátos, egyéni varázsát s mégis meg kell állapítanunk, hogy e téren eredményei a reá fordított fáradozással nem álltak arányban. Kiragadva ezt az egyetemi oktatás általános kérdéseivel való kapcsolatából s néhány rövid szóban, amennyire itt helyünk van, nehézz ennek okát adni. Részben az szolgálhat magyarázatul, hogy két félévre terjedő kísérleti fizikai előadásaiban a fizika »quintessenciáját« adta ; a kezdő, átlagos tehetségű hallgató, ha jobb középiskolából jött, tárgyismeretében alig gyarapodott és előadásának esztétikai, ismeretelméleti élvezetéhez még nem volt eléggé érett. A lelki ismeretességnek azonban mint tanár is mintaképe volt. Amíg a betegség — élete utolsó éveiben — lábáról le nem verte, nemcsak előadásait tartotta meg rendszeresen, de a félévvégi szóbeli kollokviumokat sem engedte át tanársegédeknek.

Ars longa vita brevis

Tudósi munkásságának csúcspontjáról az imént szólottunk. Kíváncsnak és tanulságosnak látjuk azonban még néhány szóval kiegészíteni azt, amit fentebb tudósi képéről és főleg amit munkamódszeréről mondtunk. Hihetetlen kitalálással és munkakedvvel, de lassan és nem könnyen alkotott. Az ember önkénytelenül *Edison* mondására gondol, amely szerint a találmány »one percent of inspiration and ninety-nine percent of transpiration« eredménye. Az úgynevezett »gyorsfelfogás« nem volt sajátja és azt nem is sokra becsülte. »Nem szeretem azokat az embereket, akik mindent mindjárt megértének« mondotta egy magánbeszélgetése alkalmával s ő maga nem is tartozott azok közé. De amit egyszer »megértett«, annak minden következményét végésvégig tudta követni. Gondoljunk csak arra, hogy két olyan nevezetes tudományos eredményét, mint a gravitáció állandójának az anyagi minőségétől való függetlenségét, valamint a Földön mozgó testek súlyváltozását abból a mindennapi, köztudomású tényből vezette le, hogy a testek súlya a gravitáció és a centrifugális erő eredője! Mozgékonyabb elmék esetleg elgondolkodhatnak azon is, hogy aránylag közelfekvő dolgokra, például arra, hogy a torziós huzalok stabilizálását melegítéssel lehet meggyorsítani, vagy hogy a torziós ingán a megfigyelési időt felére lehet csökkenteni, ha a rúd közelében elhelyezett lemezek által a lengést közel aperiodikussá tesszük, aránylag későn jött rá, vagy hogy sok időt töltött el a gázok és gázkeverékek belső súrlódásának vizsgálatával a gravitációs multiplikátor segítségével,¹ holott erre egyszerűbb és közvetlenebb módszerek és berendezések kínálkoznak, azonban nézetünk szerint tudósi képéhez e vonások is hozzátartoznak s azt csak teljesebbé teszik, ha t. i. nem e munkái eredménytelenségét, hanem a fáradhatatlan

¹ Erre céloz dolgozatának e mondata : »A multiplikálás ezen módja kétségtelenül jó szolgálatokat fog tenni a gázok súrlódásának tanulmányozásánál is«.

szorgalmát hangsúlyozzuk ezáltal. Még kapillaritási vizsgálataival kapcsolatban hosszasan vizsgálta a folyadékok törésmutatójának hőmérsékleti változását, a folyadékkal telt üvegcsőnek, mint hengerlencsének gyújtótávolságát mérve meg, de e területen *Galitzin* hasonló tárgyú közleményével megelőzte s *Eötvös* a maga eredményeiről semmiféle közlést nem tett ; bifiláris gravimeterét is csupán *Pekár Dezső* rövid közleményéből (Természettudományi Lexikon, 1934, 66. old.) ismerjük ; tudjuk azt is, hogy a 90-es években sokat vesződött egy vízszintes él körül lengő, a dg/dz meghatározására szánt inga megvalósításával, számos megkezdett vizsgálatáról pedig csupán ma már nem rendezhető feljegyzések maradtak fent.

Mens sana in corpore sano

Ilyen állandóan megfeszített erővel végzett szellemi munka egészséges testet kíván. *Eötvös* e tekintetben is mintaképe a harmonikus embernek. Kora ifjúságától kezdve a testedzés különböző ágait állandóan gyakorolta, legkedvencebb kedvtelése azonban a hegymászás volt. Ezt szenvedéllyel szerette és űzte. Fiatal korában Dél-Tirolnak nem egy, addig meg nem közelített csúcsát elsőnek mászta meg ; később Ilona és Rolanda leányának társaságában járta nyaranta Tirol dolomitáit, év közben pedig másik kedvenc sportjával, a lovaglással tartotta frissen testi erejét. Hosszú évekig volt elnöke a Magyar Turista Egyesületnek ; a festői kilátású Dobogókő-i menedékház ma is az ő nevét viseli.

Eötvös és Michelson

Eötvös tudósi munkásságának jellemzésére visszatérve, annak két, egymással szoros kapcsolatban álló vonását óhajtjuk még kiemelni. Az egyik az, hogy megalkotott egy új műszert, a torziós-mérleget és majdnem minden vizsgálatát evvel végezte, tudományos sikereit túlnyomó részben evvel az egy eszközzel aratta, a másik az a szüntelen törekvése, hogy mérései pontosságát egyre fokozza. A fizika története ő rajta kívül talán csak egyetlenegy tudóst ismer, akiben e két vonás így fellelhető s ez *A. A. Michelson*. Valóban, *Michelson* életének nagy részét arra fordította, hogy a fény sebességét egyre pontosabban és pontosabban meghatározza s ezenkívül majdnem minden vizsgálatát az ő interferometerével végezte. Evvel mérte meg, a szappanbuborékok fekete foltjának vastagságát meghatározva, a molekulák nagyságát, és a métert is, fényhullámhosszban kifejezve, s ugyancsak interferometrius módszerrel határozta meg az állócsillagok parallaxisát is. De e két tudós munkásságának eredményeiben is fellelhető ez a párhuzamosság. *Einstein* speciális relativitás-elméletének a *Michelson*-kísérlet szolgált alapul, általános relativitás-elméletének aequivalentia-elvét pedig *Eötvös* méréseire alapítja ; *Michelson* utolsó híres kísérletével, a *Harres*—*Sagnac*-kísérlet nagy-szabású megismétlésével optikai úton bizonyítja be a Föld forgását, *Eötvös* pedig utolsó munkájában ugyanennek újabb mechanikai bizonyítékát adja. Közös végül bennük a költői-művészi vonás is, ami — számos példa tanúsága szerint — majdnem minden igazi tudós lényegéhez tartozik, de talán egyetlen egyéhez sem annyira, mint *Eötvös*éhez.

Fiatalkori költői kísérleteiről már szoltunk ; később, heidelbergi diák korában maga az apa írja fiának : »tudom, hogy költő vagy, ha nem is irkálzs verseket«, s valóban, nem ismerünk tudóst, akiben a költővel való lelki rokonság tudata ilyen mélyen gyökeredzett volna és ezt oly nyiltan és gyakran hangoztatta volna. »A titkok honában többre megy a költő, mint a természet-tudós«, olvassuk a tudomány és gyakorlat viszonyáról szóló akadémiái beszédeben, de e »romantikus« kijelentés nem akadályozza meg abban, hogy a tudomány és költészet viszonyát tisztán ne lássa. Erről az egyetemi fizika-tanításról szóló rektori beszédeben ezt mondja : »A természettudósnak erőt inkább a gondolkodásnak az a józan szabadsága ad, mely nem akadályozhatja haladását, még ugrásait sem, de amely a maga kérlelhetetlen elfogulat-lanságával hívja fel az ítélet szigorát arra, hogy eredményeinek értékét megállapítsa. A fellegekben jár néha, úgy mint a költő, de meg tudja mondani mindig, milyen magasra emelkedett«. Majd másutt : »A tudomány emberének érzelmi világa a költőtől alig különbözik egyébben, mint abban, hogy eszményeit versekben kifejezésre juttatni nem tudja s azokat azért talán még mélyebben rejti szívébe...« A »tudomány emberek«, akiről itt szó van, természetesen *Eötvös* önmaga s úgy hisszük, hogy e két rövid idézet igazolja azt, amit fentebb állítottunk, hogy *Eötvös* lelkében a »klasszikus tudós« mögött egy »romantikus költő« rejtőzött. Szabadabb megnyilvánuláshoz ez a hallgatásra kényszerült költő főleg akadémiái beszédeiben jut, amelyeknek gondolati gazdagságát költői lendület emeli és költői hév fűti át, egy-két helyen (a torziós inga és a varázssvessző hasonlatában, vagy a göttingeni pályamű előszavában) már-már a fellengőség határát is súrolván ; tudományos dolgozataiban azonban ez a szubjektív elem úgy elrejtőzik, hogy sajátos egyéni ízüket csak érezni lehet, de kielemezni nem. Kivétel a Földön mozgó testek súlyváltozásáról szóló utolsó dolgozata, az élettől búcsúzó tudós e hatyúdala, amelyet azonban e szempontból bővebben elemezni itt éppen úgy nincsen helyünk, mint ahogy — ugyanez okból — arról is le kell mondanunk, hogy emberi képét, embertársaihoz és a társadalomhoz való viszonyát még további vonásokkal egészítsük ki.

Eötvös és az Akadémia

Szólni kívánunk azonban *Eötvös* működéséről a Magyar Tudományos Akadémiában, amelynek 1873 óta levelező, 1883 óta rendes tagja és 1889-től 1905-ig elnöke volt, e tisztségében is nagy apját követve. Akadémiai elnöki megnyitó beszédeiben az akadémiák létjogáról, a tudomány és költészet, a tudomány és gyakorlat, a tudós és a nagyvilág, az egyéni és kollektív tudományos munka viszonyáról és még sok egyébről találunk értékesnél értékesebb megállapításokat ; megállapításokat, amelyeket persze minden nemzet, sőt minden nemzedék is újra és újra talál meg és önt korszerű formába, de amelyek jórészt magyar nyelven először *Eötvös* mondotta ki és amelyeknek igazságát — egy magyar író szavát idézve — jórészt az a melegség fogja megőrizni amivel ez igazságok kimondattak. De ennél többet is mondhatunk. Beszédeiben és minden más megnyilatkozásában is *Eötvös* a dialektikus gondolkodás igazi mestereként mutatkozik meg. Minden dolgot minden oldalról megvilágít,

kapcsolataikat felismeri, az örökös változás és az ellentéteken át történő fejlődés gondolatát egyaránt felleljük nála. Erről alább lesz még szó; itt nézeteinek, ítéleteinek minden előítélettől való mentességét szeretnők még kihangsúlyozni. Ugyanaz az *Eötvös*, ki 21 éves korában a természettudományok szerepét főleg a dogmák megdöntésében látja s vitatkozik apjával, ki egyetemi törvényjavaslatában helyet adott a hittudományi karoknak,¹ nyolc évvel később, 1877-ben az Akadémia ünnepélyes közgyűlésén a távolbahatás kérdéséről értekezvén, ezeket mondja: »Bármennyire is fejlődjenek tehát fizikai elméleteink, mégis mindig oly feltevésekre fognak támaszkodni, melyek tovább nem bizonyíthatók. Szemben ezen, a tudomány fejlődése közben érlelt meggyőződéssel, valóban a jelenkor egyik legesodálatosabb tévedésének kell tekintenünk, hogy annyian hallgatnak azon álpróféták szavára, kik a vallás dogmái helyett természettudományi dogmákat kínálnak középkori türelmetlenséggel, de történeti jogosultság nélkül.« S azután így folytatja: »Az igazi természettudós az ilyen önámítástól távol áll; tudja, hogy osztályrészü a természet végokaival szemben a lemondás jut, de azért nem csügged el, mint *Faust*, ki véges munkáért végtelen jutalmat követelt, hanem ernyedetlenül halad előbbre az elérhetetlen cél felé s örömet talál magában a kutatásban s azokban az eredményekben, melyeket az emberiség jólétének előmozdítására értékesít.«

Íme, ilyen biztosan mond ítéletet a tudomány dolgaiban a még mindig fiatal *Eötvös*, az immár kész, érett *gondolkodó*, akiből azonban *fizikus* még csak ezután lesz.

Az Akadémia hivatásáról első megnyitó beszédében világosan nyilatkozik: »A cél tisztán áll előttem. Az Akadémia alapszabályaiban azt olvassuk, hogy célja a magyarnyelvű tudomány és irodalom művelése és terjesztése, történetének szelleme pedig azt súgja: törekedjünk arra, hogy nemzetünk magyar, de nem csak magyar, művelt is legyen s mint ilyen megállja helyét a számban nagyobb, hatalomban erősebb európai nemzetek között.« Ezt a célkitűzést aztán nem szűnik meg újra és újra ismételni. E tekintetben elegendő beszédeinek fentebb idézett szakaszaira hivatkozni; egy másik fontos szempont és körülmény azonban itt még kissé bővebb fejtegetésre vár.

Tudomány és politika

A Magyar Tudományos Akadémia, amelyet *Széchenyi István* 1825-ben eredetileg kizárólagosan a magyar nyelvnek, mint a magyarság fennmaradása leghatásosabb biztosítékának ápolására és fejlesztésére alapított, erősebben nemzeti, mondjuk: politikai intézmény, mint más nemzetek akadémiai. A magyar közvéleményben ez köztudomású tény. »Volt idő, mikor a nemzeti romok között egyedül az Akadémia szószéke állott, ahonnan szabadabban hangozhatott a magyar szó, ide hallgatott akkor az egész nemzet, hiszen innen várta vigasztalását, hite erősbbödését, reménye éledését«, mondja *Eötvös* 1891-ben, az Akadémia *Andrássy*-ünnepén.² *Deák Ferenc* születésének 100-ik

¹ Emlékkönyv, 9. old., *Eötvös* József levele fiához 1870. IV. 29., irodalomtörténeti közlemények, 40, 1930., 64. old.

² Ez nyilván célzás — egyéb hasonló példákon kívül — apjának az 1859-iki *Kazinczy*-ünnepen mondott beszédére, mely a remélni kezdő nemzet lelki erejének fokozásával leírhatatlan hatást tett.

évfordulója alkalmából 1904-ben pedig így beszél : »Más, megengedem, hogy tudományos rangfokozatban a mienknél magasabban álló akadémiák, amikor ünnepet ülnek, büszkén hivatkoznak olyan nagy elődökre, kik alapvető tudományos igazságokkal gazdagították az emberiséget ; mi ilyenkor elhúnyt tagjaink sorába visszapillantva, a legmagasabban kiemelkedni azokat látjuk s a legbüszkébben azok nevét hangoztatjuk, akik tudományos vagy irodalmi alkotásaik mellett, mint hazafiak voltak a legnagyobbak«. Innen van az is, hogy az Akadémia elnökei addiglan mindig a közélet legkiválóbb férfiai voltak és *Eötvös Loránd* személyében választott az Akadémia elnökül — az ő szavaival élve — először »egy szerény professzort, kit hallgatóin kívül mások alig ismer-tek«. Ez a fejlődés természetes útja volt. Ezt *Eötvös* világosan látta és többször ki is fejtette. Most idézett szavait így folytatja : »Talán azért van ez így, mert a tudományban még csak kezdők vagyunk, talán azért, mert a hazánkat fenyegető veszélyek és vizályok közepett más nemzeteknél még jobban érezzük annak szükségét, hogy nagyjaink tiszteletében egyesüljünk ; kicsinylő ítélet ezért nem illethet, mert jussunk bár el egykor, amint remélem, hogy fogunk jutni a tudományok legkiemelkedőbb magaslatára, dicsőségünk nem lesz kisebb azáltal, hogy az indító ok, mely felemelkedésre indított, hazánk szeretete volt.« 1898. évi megnyitójában az Akadémia fejlődési irányát még határozottabban jellemzi : »Azért amint műveltségünkben jobban és jobban közeledünk a legműveltebb nemzetekhez, Akadémiánk is mindinkább egy úton halad azoknak akadémiaival s ekként, hogy röviden szóljak, napról-napra tudományosabb lesz. A fejlődés e menetének természetsszerű következményeként felébred bennünk a vágy, hogy azt, amit nemzetünk alkotott, más nemzetekkel is közölhessük. Mintegy kilépni törekszünk abból a tudományos elszigeteltségből, melyben féltékeny ragaszkodásunk anyanyelvünk-höz visszatart. E vágy nem az elidegenedés vágya, nem más, mint a nemzeti öntudat mellett a nemzeti ambíciónak ébredése.«

Az az érzésünk, hogy a tudósnak viszonyát a nagy világhoz, a kisebb nemzetek tudósainak ezt az örökösen visszatérő problémáját tömörebben megfogalmazni és kielégítőbben megoldani nem lehet, mint ahogy ez ebben az utolsó két rövid mondatban megtörtént.

Az Akadémia népszerűtlensége

De már fentidézett 1891. évi beszédében rámutat arra is, hogy a nemzet érdeklődése az Akadémia iránt csökkenőben van, s ennek okát abban látja, hogy »napjainkban az Akadémia politikai jelentősége kisebb, tudományos feladata pedig nagyobb lett«. Nyolc év mulva, 1899-ben, elméjének és szívének minden fegyverzetével még egyszer síkra száll az akadémiák létjoga mellett, de következő évi megnyitóját már e szavakkal kezdi : »Nem vagyunk népszerűek.« Fejtegetéseiben rámutat arra, hogy »munkáját mindenki, aki dolgozik, az Akadémia is bizonyos elzárkózottságban végzi«, majd így folytatja : »Más művelt nemzetek sorában is alig találunk egyet-kettőt a legelőjárók között, mely ne neheztelne bizonyos mértékben tudós testületei ilyen elzárkózottságuk miatt. Sajnos, hogy így van ; már azért is, mert a tudomány embere, kinek érzelmi világa a költőtől alig különbözik egyébben, mint abban, hogy eszményeit versekben kifejezésre juttatni nem tudja, s azokat azért talán még mélyebben rejti szívébe, csak embertársainak elismerésében találhatja jutalmát.«

Az Akadémia jövője

De ennek a tudósnek nemcsak költői lelkülete, hanem majdnem esalhatatlan ítélőképessége, sőt látnoki ereje is volt. Mint amilyen politikai éleslátással ismeri fel alig 21 éves korában nemzete legegésőbb szükségletét, a művelődést és tudományos haladást és ebben az ő feladatát és választja — osztályának hagyományával és előítéleteivel szakítva — a közszereplés helyett az egyetemi tanári pályát,¹ éppen olyan biztossággal jelöli ki most az utat és módot, amely a társadalmi fejlődés folyamán a tudomány és politika között előállott ellentétet utóbb egy magasabb harmoniában fogja kiegyenlíteni. Beszédét így fejezi be :

»Majd akkor, mikor nemzetünk jogosult vágyai Isten kegyelméből teljesedésbe mennek²; amikor állami intézményeink azt a fejlettséget érik el és olyan biztos alapokon nyugosznak, hogy azoknak rendezésére és megszilárdítására nem lesz, mint ma, annyi politikusra szükség, s a legjobbak helyesebb arányokban fogják szétosztatni erőiket a nemzeti jólétet és művelődést előmozdító munkásság különböző terein; akkor, amikor a magyar gazdának, iparosnak, kereskedőnek, művésznek és tudósnek, mindegyiknek a maga módja szerint, meg lesz adva a képesítés arra, hogy abban, amiben munkálkodik, nagyra vihesse, s a sokaság műveltsége is oda fejlődött, hogy az érdemet minden formájában felismerni és méltatni tudja: akkor, ebben a boldog időben, az Akadémia is nem százak, hanem milliók szerint fogja számíthatni barátait. — Adja Isten, hogy ez mielőbb így legyen.«

Úgy véljük, hogy illetlen lenne ehhez egyetlen szót is hozzátenni.

A két Eötvös

Befejezésül térjünk még vissza egy percre *Eötvös József*hez. Fiához intézett egyik levelében ezt írja: »Te majd folytatni fogod művemet és így a magyar kultúrának és tudományosságának megalapítása, ha nem is az én, legalább kettőnk nevéhez lesz kötve, kollektív dicsőségünk lesz.« Ez az óhaja, ez a jóslata be is teljesedett. Az apa születése és a fia halála között eltelt kerek egy évszázad Magyarországá e két férfiú munkálkodásának kitörölhetetlen

¹ Erről szól Heidelbergből 1869. évi január hó 20. napján apjához intézett levele, amelyet *Fröhlich Izidor* bő kivonatából ismerünk (Emlékkönyv, 25. old.) A pályaválasztást természetesen a lelkes fiatalember idealizmusával indokolja: »Minden egyénnek kötelessége az emberiség boldogításáért tőle telhetőleg közreműködni; és ő a hazában kíván az emberiségért valamit tenni; legfontosabb feladata az ország művelődésében közreműködni, érti a szellemi művelődést; és ezt a tudomány terjesztésében látja.

Hogy azonban ezen elhatározást a kellő megvilágításban lássuk, megemlítjük, hogy *Apponyi Albert* Emlékiratai I. kötetében feljegyzi, hogy a fiatal *Eötvösnek* e pályaválasztása annak idején a mágnáskörökben nagy feltűnést keltett; azt pedig *Fröhlich* közli (i. h. 40. old.), hogy *Eötvös* legelső egyetemi előadására, amin ő is jelen volt, »a hallgatóság nagyobb részét főleg az az érdeklődés hozta a terembe, hogy látni kívánták azt a valóságos bárót, ki az egyetemen előadást tart, ami annak előtte itt még nem történt meg.«

² Távól áll tőlünk az a szándék, hogy *Eötvös* szavaiba valamit belemagyarázzunk, ami nincs bennök, de ismervén hazánk akkori politikai viszonyait és olvasván a fiatal *Eötvös* hazafias verseit-, lehetetlen e szavakban meg nem látnunk a rejtett célzást arra, hogy éppen az »Isten kegyelméből« való császár és király, *Ferenc József* volt a nemzet jogosult vágyai teljesedésének legfőbb akadályá.

jeleit hordja magán s ezekben multunknak megőrzésre legméltóbb hagyományait tiszteljük. Ebben van közös, nemzeti jelentőségük.

Az Eötvös-egység

Magának *Eötvösnek*, a fizikusnak jelentőségét híven kifejezi az a tény, hogy a nehézségi potenciál második differenciál-hányadosának mértékegységeül, német szaktársak kezdeményezése folytán ma világszerte az »Eötvös-egységet« használják. Ez az egység a mi szemünkben a fáradhatatlan kitarásnak, a lelkiismeretes, gondos, pontos munkának a jelképe. De *Eötvös* mint minden nagy ember, saját személyében is mértéket, mérőegységet adott embertársai elé. *Eötvös* működése óta a természettudományok minden magyar művelője, akarva-nem akarva, szembeállítva találja önmagát az ő emberi és tudósi nagyságával s mivel ez így van, arra kell törekednie, hogy evvel a mértékegységgel megmérve, sem túlkicsinynek, sem túlkönnyűnek ne találtassék.

Ebben van *Eötvös Loránd* jelentősége a magyar tudomány jelenét és jövőjét tekintve.

A MAGYAR TÖRTÉNÉSZKONGRESSZUS*

A. M. PANKRATOVA, akadémikus

1953. június 6-tól 13-ig tartották meg Budapesten a Magyar Történešz-kongresszust a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Magyar Történelmi Társulat rendezésében. A kongresszus munkáját élénk figyelemmel kísérte a magyar közönség, nagy érdeklődéssel hallgatta az előadásokat a Tudományos Akadémia zsúfolásig megtelt nagytermében. A kongresszus munkájában nemcsak a magyar történészek vettek részt, hanem a népi demokratikus országok és a Szovjetunió történettudományának képviselői is szép számmal jöttek el a kongresszusra, vettek aktív részt annak munkájában.

A szovjet küldöttség tagjai : J. V. Tarle akadémikus, A. M. Pankratova, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának rendes tagja (a küldöttség vezetője), és P. N. Tretyakov, a történettudományok doktora voltak.

A népi demokratikus országok történettudományát számos delegáció képviselte. Lengyelország történészeit H. Jablonski és L. Grosfeld, Csehszlovákia történészeit J. Maček, a prágai Történettudományi Intézet igazgatója, J. Vesely, a prágai Munkásmozgalmi Intézet igazgatója és L. Holotik, a Szlovák Történettudományi Intézet igazgatója képviselte ; a román történészek M. Roller akadémikust és V. Cherestesiut, a Román Történettudományi Intézet igazgatóját küldték a kongresszusra. A bolgár történettudományt M. Dimitrov, a Bolgár Tudományos Akadémia alelnöke és a Német Demokratikus Köztársaság történészeit L. Stern, a hallei egyetem prorektora képviselte.

A magyar történészek beszámolóiban a népek együttműködésének és barátságának eszméit, az elnyomók elleni közös harc, a magyar nép, valamint Csehszlovákia, Románia, Lengyelország és Oroszország népei közötti történelmi kapcsolatok kérdéseit fejtegették és bemutatták a magyar népnek szabadságáért és függetlenségéért vívott hősi harcát. Az előadók hangsúlyozták azoknak a harcos hagyományoknak a nagy nevelő jelentőségét, amelyek a magyar nép belső és külső elnyomói elleni önfeláldozó harca nyomán alakultak ki és lelkesítő példaként, a végső győzelembe vetett hit forrásaként hatottak a következő nemzedékekre.

Különösen nagyjelentőségű volt a magyar népnek az a harca, amelyet Délkelet-Európa többi népeivel együtt a török hódítók ellen vívott a 13—15. században. Ezzel a kérdéssel foglalkozott Elekes Lajos, Kossuth-díjas »A magyar nép szövetségesei és ellenségei a török hódítókkal vívott harcaiban«

* Megjelent a Vesztnyik Akagyemii Nauk SzSzSzR, 1953. 7. számában.

c. referátumban. Ennek a 300 évig tartó szabadságharcnak a kimenetelétől függött a magyar nép további léte.

Az oszmán uralom nemcsak Magyarország, hanem a többi délkelet-európai nép független fejlődését is fenyegette, a török hódítás és az ezt követő török uralom akadályozta e népek fejlődését. Magyarország és a délkelet-európai országok uralkodó osztályai elárulták népük érdekeit, feladták a függetlenségi harcot és a török hódítók uralkodó osztályaihoz inkább alkalmazkodtak, de a népi tömegek hősi ellenállást tanúsítottak a hódítókkal szemben. A magyar nép a többi délkelet-európai néppel való szövetségben, Hunyadi János és Mátyás vezetése alatt megindította a felszabadító harcot. Hunyadi hadseregének fő erejét azok a csapatok alkották, amelyeknek keretében csehek, albánok és bolgárok vállvetve harcoltak. Különösen hősi szerepe volt ebben a közös harcban Albánia népi hősének, Szkander bégnek.

A 17. században a magyar nép nemzeti felszabadító törekvései az osztrák Habsburgok ellen irányultak. A magyar dolgozók és elsősorban a jobbágyparasztság függetlenségi harca egybeolvadt a kizsákmányolás ellen, a nagybirtokosok és nemesek ellen vívott harccal, akik saját feudális kiváltságaiak megvédése érdekében elárulták a haza érdekeit. A magyar történelemnek ezt az érdekes és fontos szakaszt világították meg Esze Tamás »A Rákóczi-szabadságharc« és Pach Zsigmond Pál »A nemzeti összefogás kérdése a Rákóczi-szabadságharcban« c. előadásaikban.

A történeztudomány napjaiban ünnepelték Magyarországon Rákóczi Ferenc Habsburg-ellenes felkelésének 250. évfordulóját. Rákóczi Ferencnek, a hadvezérnek és diplomatának, e harc katonai és politikai vezetőjének neve nagyon népszerű a magyar nép előtt. Életével és tevékenységével behatóan foglalkoznak a magyar történészek. A kongresszus előadói objektív értékelést igyekeztek adni Rákóczi Ferenc szerepéről, érdemeiről, valamint igyekeztek megmutatni hibáit és megvilágítani e hibák eredetét. A referátumok anyaga arról tanúskodott, hogy a fegyvertfogó jobbágyparasztok nemcsak Magyarország függetlenségéért, hanem saját felszabadulásukért is küzdöttek. Rákóczi minden eszközzel harcolt a nemzeti összefogásért; megkísérelte elsimítani a nemesség és a jobbágyok egyre jobban kiéleződő ellentéteit. A szabadságharc későbbi szakaszában azonban megfeledkezett a kurucparasztok társadalmi követeléseiről és a könnyebb utat választotta: inkább a nemeseknek adott engedelményeket, mintsem a parasztság követeléseit védelmezte volna. Ez azt eredményezte, hogy a parasztok eltávolodtak a mozgalomtól. Ez volt a felkelés kudarcának egyik oka.

A magyar történészek kiemelték, hogy milyen sikeres diplomáciát folytatott Rákóczi a magyar nép függetlenségének kivívásáért. Nagy érdeklődést váltott ki J. V. Tarle hozzászólása Rákóczi diplomáciai tevékenységéről. Amikor 1707. szeptemberében az I. Péter és Svédország közti szövetség felbomlott, az orosz cár tárgyalásokat kezdett Rákóczival és megígérte, hogy katonai segítséget nyújt a kurucoknak. Oroszország volt az egyetlen ország, amely a szabadságáért küzdő Magyarországot önálló államnak ismerte el. Az I. Péter és Rákóczi közti szövetség volt az egyetlen államszövetségi szerződés abban az időben, amelyben Magyarország önálló félként szerepelt.

Több referátum azokat a történelmi körülményeket fejtegette, amelyek között közös harcot vívott a közös ellenség ellen a magyar, a román, a lengyel és a többi szomszéd nép. Mérei Gyula a lengyel és magyar népnek a Szent-szövetség, az európai reakció akkori bástyája elleni harcát mutatta be.

Az 1831-es felkelés idején Magyarország haladó körei aktívan támogatták a lengyel nemzeti mozgalmat.

Nagy érdeklődéssel hallgattuk azokat a referátumokat, amelyek a magyar nép és a népi demokratikus táborba tartozó népek múltbeli felszabadító harcainak közös vonásait világították meg. I. Tóth Zoltán Kossuth-díjas »Balcescu a magyar és román nép összefogásáért 1848—1849-ben« c. referátumában, valamint Kemény G. Gábor »A magyar uralkodó osztályok nemzeti elnyomó politikája Erdélyben 1867 után« és G. Dián Éva »A magyar és román munkásmozgalom kapcsolatai« c. korreferátumaikban feltárták a magyar és a román nép közös fellépésének különböző szakaszait kizsákmányolóik és elnyomóik ellen.

Arató Endre »A csehszlovák-magyar munkásmozgalmi kapcsolatok 1867—1890« c. referátumában és Spira György »A szlovák bányászok az 1848—49-es magyar szabadságharcban«, valamint Erényi Tibor »A magyarországi szociáldemokrata párt opportunistá nemzeti politikája« c. korreferátumaikban bemutatták azokat a közös erőfeszítéseket, amelyeket a magyar és csehszlovák munkások a szabadságukért és függetlenségükért folytatott harcukban kifejtettek.

Az orosz forradalmi demokraták gondolkodásának és eszmei hagyatékának hatását a magyar forradalmi és társadalmi mozgalom fejlődésére Fogarasi Béla akadémikus »Csernisevskij Magyarországról« és Niederhause Emil »Herzen és Magyarország« c. referátumaikban fejtegették. A magyar történészek összegyűjtötték Csernisevskijnek Magyarországról szóló nyilatkozatait és külön gyűjteményes kötetben adták ki.

A magyar történészek nagy figyelmet szentelnek a magyarországi munkásmozgalom történetének. A burzsoá történetírás meghamisította és eltorzította Magyarország történetét, mindössze a királyok és hódítók tevékenységét ábrázolta és csak alig-alig foglalkozott a munkásmozgalom történetével. Ezért a népi demokratikus Magyarország történészeire vár az a nagy és felelősségteljes feladat, hogy ezt a hiányosságot pótolják. E célból alakították meg a Magyar Munkásmozgalmi Intézetet, amelynek feladata a magyar munkásmozgalom harci hagyományainak népszerűsítése. A Munkásmozgalmi Intézet rendszeresen és tervszerűen gyűjti és adja ki a munkásmozgalomra vonatkozó dokumentumokat és önálló tanulmányokat. Már megjelent »A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai« c. kiadványsorozat első kötete, »A Magyar Tanácsköztársaság 1919« című gyűjteményes kötet és még számos monográfia.

A kongresszuson számos felszólaló foglalkozott a magyarországi munkásmozgalom történetével. Különösen nagy érdeklődéssel hallgattuk azokat a referátumokat, amelyek az 1905. évi orosz forradalomnak a magyarországi forradalmi mozgalom fejlődésére gyakorolt hatását taglalták. Hanák Péter referátumában és Földessy Gyula korreferátumában bemutatta, hogy milyen szélesen terjedtek el a magyar proletariátus között az első orosz forradalom eszméi.

Nagy figyelmet szentelt a kongresszus az 1918—19-es forradalmi évek idején Magyarországon kibontakozott munkásmozgalomnak. »A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatása Magyarországon és a magyar forradalmak 1918—1919« c. referátumot Réti László, a Munkásmozgalmi Intézet igazgatója tartotta, amelyet Bolgár Elek akadémikus »Lenin segítsége a Magyar Tanácsköztársaságnak« című hozzászólása, Gyórfy Sándor »A magyar nép harca

a nyugati imperialisták intervenciója ellen a Tanácsköztársaság védelmében és Liptai Ervin »A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadserege — a szovjet Vörös Hadsereg szövetségese« c. korreferátuma egészített ki.

Rendkívül nagy érdeklődés kísérte a szovjet tudósok előadásait. J. V. Tarle »Az 1514. évi magyarországi parasztfelkelés« c. előadása nagy tényanyagot mutatott be, hogy ez a felkelés nem volt elszigetelt és véletlen epizód a magyar történelemben, hanem kapcsolatban volt azokkal a mélyreható változásokkal, amelyek ebben az időben a nyugateurópai országokban a feudalizmus gazdaságában és társadalmi rendszerében végbementek. J. V. Tarle a magyarországi parasztfelkelést az 1525. évi német parasztháborúval, az oroszországi Bolotnyikov-féle felkeléssel és a feudalizmus meginduló bomlásának időszakában lezajlott más parasztfelkelésekkel kapcsolatban vizsgálta.

Tekintettel arra, hogy a magyar történészek körében nagy érdeklődés nyilvánult meg az iránt, hogy milyen hatást gyakorolt az 1905. évi orosz forradalom Nyugat-Európa és a Kelet országaiban kibontakozott forradalmi mozgalmakra, A. M. Pankratova »Az első orosz forradalom nemzetközi jelentősége« címmel tartott előadást. Az e kérdés iránt megnyilvánuló érdeklődés megmutatkozott a kongresszusnak abban a határozatában is, mely 1955-ben az első orosz forradalom ötvenéves évfordulójára egy cikkgyűjtemény kiadását mondja ki az 1905-ös forradalomról és a különböző országokban kibontakozott forradalmi mozgalom fejlődésére kifejtett hatásáról. A kongresszus úgy határozott, hogy ezt a kiadványt a Szovjetunió és a népi demokratikus országok történészei közösen írják meg.

A kongresszus folyamán két értekezletet is tartottak, amelyen megvitatták, hogyan kell szorosabbá tenni a Szovjetunió és a népi demokratikus országok történészei közti kapcsolatokat és együttműködést. J. Tóth Zoltán »A népi demokratikus országok történettudományai közti együttműködés fő kérdései« c. referátumában kiemelte, hogy a magyar történészeknek és a többi népi demokratikus ország történészeinek tisztázniuk kell népeik közös történetének alapjait. A magyar burzsoá történetírás teljesen figyelmen kívül hagyta az egyes népek történetében mutatkozó közös vonásokat, érdekeik és harci céljaik közösségét. Sőt éppen ellenkezőleg, mindent megtett, hogy kielezze a meglévő ellentéteket és hangsúlyozza a különbségeket. Tagadta a Magyarország határain belül élő népek jogegyenlőségét, meghamisította, elferdítette a különböző magyarországi népek és a szomszéd népek haladó hagyományait. A népi demokratikus országok történészeinek elvű harcot kell vívniuk a nemesi-burzsoá történettudomány csökevényei ellen, végérvényesen le kell leplezniük ebben az irányzatban megnyilvánuló nacionalizmust és sovinizmust.

A népi demokratikus országok és a Szovjetunió történészei között ki kell alakítani a szorosabb együttműködést és a kölcsönös segítségnyújtást, hogy a marxi-lenini tanítás szellemében szervezzék meg a mélyreható történeti kutatásokat. J. Tóth Zoltán referátumában kitért a román-magyar, cseh-szlovák-magyar, lengyel-magyar és bolgár-magyar kapcsolatokat érintő konkrét kérdésekre és számos javaslatot tett, hogyan kellene kibővíteni e kapcsolatokat, fokozni a kölcsönös tájékoztatást, együttműködést és kölcsönös segítséget. A tanácskozáson azt a határozatot hozták, hogy a legközelebbi öt év alatt közös erővel három cikkgyűjteményt kell kiadni, amelyek közül az egyik a népi demokratikus országoknak a fasizmus alól való felszabadulását tárgyalja a tizedik évforduló alkalmából, a második kötet a 15—17.

századi parasztmozgalmak történetével és a huszita mozgalomnak a Csehszlovákiával szomszédos országok népeire gyakorolt hatásával foglalkozna. A harmadik kötet pedig azt vizsgálná, hogyan hatott a Nagy Októberi Szocialista Forradalom Magyarországon a forradalmi mozgalom fejlődésére és a Magyar Tanácsköztársaság megalakulására. A közös munkák megszervezésére konkrét tervekét dolgoztak ki. Ez lenne a kiindulópontja a népi demokratikus országok történészei közti együttműködésnek.

A második tanácskozáson Ember Győző tartott beszámolót, amelyben részletesen kifejtette, hogy milyen segítséget nyújtanak a szovjet történészek a magyar történettudománynak.

A Szovjet Tudományos Akadémia megalakulása 220. évfordulójának ünnepségeire a Szovjetunióba érkezett magyar tudósok látogatása idején baráti kapcsolat szövődött a magyar és a szovjet történészek között és megindították a rendszeres könyvcserét Magyarország és a Szovjetunió között.

1948-ban Magyarországra látogatott B. D. Grekov akadémikus és három előadást tartott a magyar történészeknek: a Kievi állam megalakulásáról, a Kievi Oroszország kultúrájáról és az európai parasztság történetének általános törvényszerűségeiről.

Ezeket az előadásokat lefordították magyar nyelvre és az előadások anyaga nagy hatást gyakorolt a magyar történészekre. Sokan ezekből az előadásokból ismerkedtek meg elsősorban azokkal a problémákkal, amelyekkel a szovjet történészek foglalkoznak. Ezután számos szovjet történeti tankönyvet, monográfiát, cikket és bírálatot fordítottak le magyar nyelvre.

1951 elején megalakították a Történettudományi Intézetet, amely a tudományos munka megszervezésére vonatkozóan számos kérdésben B. D. Grekovhoz fordult tanácsért. Azóta alkalmazzák munkájukban a magyar történészek a tervezés módszerét. Ez a módszer, valamint a kollektív tudományos munkák megszervezése, párosítva az egyéni monográfiákkal, szilárdan meggyökereztek a Történettudományi Intézet és más történettudományi intézmények munkarendszerében. Megváltozott a tudományos kutatások tematikája is: megerősödött a burzsoá történetírás bírálata és a magyar történészek az osztályharc tanulmányozására, valamint a tömegek szerepének vizsgálatára összpontosították figyelmüket. A magyar történészek a szovjet történettudomány példája nyomán egyre nagyobb figyelmet szentelnek a legújabb kor történeti problémáinak, valamint a szocialista építés történetének a népi demokratikus Magyarországon és a többi népi demokratikus országban. Nagy munkával készül Magyarország történetének főiskolai tankönyve.

A magyar tudósok nagy figyelemmel kísérik a Szovjetunió történészei között folyó tudományos vitákat. Így pl. nagy érdeklődést keltettek a Szovjetunió népei történetének periodizációjáról, Lengyelország történetéről, a tankönyvtervezetekről és más témákról tartott viták. A magyar történészek megbeszélték a viták anyagát és a leszűrt következtetéseket. Ez erős hajtóerőnek bizonyult a tudományos kritika és önkritika fejlődése számára. Különösen nagyjelentőségű a szovjet tudósok munkatapasztalata a magyar történészek számára a magyar történelem alapvető elvi kérdéseinek eldöntésénél. A magyar történészeknek jelenleg a marxi-lenini módszer elsajátítása a fő feladatuk és ezen a téren már bizonyos sikereket is elértek.

A magyar történetírás Magyarországnak a Szovjet Hadsereg által történt felszabadításáig elég siralmas képet mutatott. A történettudomány a burzsoá Magyarországon a hanyatlás állapotában volt. A magyar történészek

között fasiszta és félfasiszta nézetek uralkodtak Magyarország történetére és politikai életére vonatkozólag. A magyarokat olyan nemzetnek tüntették fel, amely hivatott a Duna-medencében való uralomra. Olyan elméletet gyártottak, hogy Magyarországnak különleges helyzete volt a multban — a középkori Magyarországot nagyhatalomként magasztalták. A magyar nemességet úgy állították be, mintha az lenne a magyar nemzet legnagyobb nemzeti vonásainak és tulajdonságainak a kifejezője. A magyar burzsoá történészek lebecsülték a szláv népek történelmi szerepét és felmagasztalták a nyugati kultúrát, az osztrák monarchia és a Vatikán szerepét Magyarország életében. A burzsoá Magyarországon megjelent történelmi művek között túlsúlyban voltak a katolikus egyház és az egyes katolikus nemzetségek történetéről írt munkák. A történettudományi intézmények Magyarországon szegényes tengődésre voltak ítélve.

A helyzet gyökeresen megváltozott azóta, amióta a népi demokratikus rendszer győzelmet aratott Magyarországon. Nagy szerepet játszott Magyarországon a történettudomány fejlődésében a Magyar Történelmi Társulat, amely jelenleg nemcsak a szaktörténészeket, hanem azokat is egyesíti soraiban, akik a történelem iránt érdeklődnek vagy azt tanulmányozzák. A Társulatnak számos városban vannak csoportjai, kiadja a Századok c. folyóiratot és más történelmi munkákat. 1950—1951-ben a Társulat pályázatot hirdetett egy dokumentum-gyűjtemény összeállítására és a helyi paraszt- és munkásmozgalom tárgyköréből írt tanulmányra. A legjobb munkákat jutalomban részesítették és kiadták. A Társulat kiadta Kossuth Lajos munkáinak több kötetét, valamint a »Jobbágylevelek« c. gyűjteményt, amely az 1551. és 1848. között a parasztok által írt kéréseket és panaszokat közli. Kiadták »Iratok az 1848-i magyarországi parasztmozgalmak történetéhez« c. kötetet, valamint számos monográfiát és sok tudományos-népszerűsítő könyvet és brosurát.

Nagy érdeklődést vált ki »A magyar nép története« c. kollektív munka, amely Magyarország történetét tárgyalja a legrégebb időktől fogva 1848-ig. Ez az első kísérlet a magyar történelem marxista megírására. A könyv szerzőit Kossuth-díjjal tüntették ki.

A magyar történészek nagy figyelmet szentelnek a bibliográfiai munkának. Már három kötet jelent meg Magyarország történetének bibliográfiájából, amelyek az 1825—1867. közötti időszakot ölelik fel.

A Történettudományi Intézet élénk figyelemmel kíséri a Szovjet Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tevékenységét. A Történettudományi Intézet Értesítője fordításban közli a Voproszi Isztorii és más folyóiratok cikkeit, valamint az új szovjet történelmi tanulmányokat.

A Történettudományi Intézet feladata a fiatal történészkaderek képzése is. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának példája nyomán, a Magyar Tudományos Akadémia is megszervezte a tudományos aspirantúrát.

A Történettudományi Intézet vezetői a kongresszuson mondott felszólalásaikban megállapították, hogy még sok fogyatékoság van az Intézet tevékenységében, mégpedig elsősorban a módszertani gyengeség, a munkatársak nem elég alapos politikai képzettsége, a tudományos kritika és önkritika hiánya. Rámutattak arra, hogy az Intézet a magyar történelem korai szakaszaira összpontosította kádereit és nem szentelt elég nagy figyelmet az új és a legújabb kor történetére, valamint a népi demokratikus Magyarország építésének történetére.

A budapesti történészkongresszus jelentős szakasz volt a magyar történettudomány fejlődésében. A kongresszus kimutatta, hogy a magyar történészek nagy és eredményes munkát folytatnak, kijelölte az utat a magyar történelemnek a marxi-lenini módszer alapján történő további elmélyült tanulmányozása számára. A kongresszus kimélyítette a Magyarország, a népi demokratikus országok és a Szovjetunió történészei közti kapcsolatokat és elősegítette a hathatós együttműködést. A kongresszus munkája nagy lelkesedés, baráti kapcsolat és az eszmei összeforrottság légkörében folyt. Ebben a tekintetben a történészkongresszus kétségtelenül például szolgálhat más tudományzakok számára.

Meg kell emlékeznünk arról is, hogy milyen nagy örömmel és vendégszeretettel fogadták a magyar történészek a Szovjetunióból és a népi demokratikus országokból érkezett vendégeket. Megismerkedtünk a történelmi emlékekkel, a tudományos és társadalmi intézményekkel és a tehetséges magyar nép nagyszerű művészetével. A tudomány és a művészet az új Magyarországon magas eredményeket ért el és ez a népi tömegeknek a népek közötti barátság és a proletár internacionalizmus szellemében, az új népi demokratikus rend iránti odaadás szellemében való nevelésének legfontosabb eszköze. Ez a szellem Magyarországot és a népi demokratikus országokat egyaránt a szocializmus győzelméhez fogja vezetni.

VÁLASZTÁSOK

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁJÁN*

Október 19—24-én tartják meg a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján az osztályok üléseit és a közgyűlést, amelyen rendes és levelező tagokat választanak. A sajtóban közzétették a bejegyzett jelöltek névjegyzékét abból a célból, hogy a társadalom széleskörűen megvitathassa.

Ezúttal 53 akadémikus és 126 levelező tag kerül megválasztásra. Az üres akadémikusi helyekre 141, a levelező tagok helyére 644 tudóst jelöltek. Akadémiánk életében még egyszer sem voltak ilyen nagyszabású választások. Ez azonban az egyre növekvő követelményekben leli magyarázatát, amelyeket hazánk az Akadémiával szemben támaszt.

A Kommunista Párt XIX. Kongresszusa a szovjet embereket az alkotó tevékenység hatalmas tervével, az ötödik ötéves tervvel fegyverezte fel, s az ország legjobb fiait fellelkesítette a békéért és a demokráciáért vívott küzdelemre. A Kongresszus a szovjet tudósok elé azt a megtisztelő feladatot tűzte, hogy kivívják az első helyet a világ tudományában.

A Kommunista Párt és a szovjet kormány egész népünk elé több nagyfontosságú feladatot tűzött ki, amelyek sikeres végrehajtása biztosítja további gyors előrehaladásunkat a kommunizmus útján. Ezeket a feladatokat, amelyek szocialista népgazdaságunk fejlesztésére, a dolgozók anyagi és kulturális színvonalának emelésére irányulnak, minden oldalról alátámasztotta G. M. Malenkov elvtárs, a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészakán mondott beszédében.

Az SZKP Központi Bizottsága szeptemberi teljes ülésének »A Szovjetunió mezőgazdasága továbbfejlesztését célzó intézkedések« című határozatát, — amelyet áthat az ember jólétéről való gondoskodás — N. Sz. Hruscsov elvtárs, az SZKP Központi Bizottsága titkárának beszéde alapján elfogadták. E határozatnak az egész szovjet nép, egész értelmiségünk számára elsőrendű fontossága van. E nagyfontosságú okirat kidolgozza a mezőgazdaság továbbfejlesztésének alapvető kérdéseit, megmutatja a mezőgazdaság valamennyi ága rohamos fejlesztését, a mezőgazdasági termelés nagyarányú fokozásának útját.

A szovjet tudományra az a feladat vár, hogy tevékenységét kiszélesítse és intenzívebbé tegye, gondosan, helyesen válassza ki a legfontosabb tudományos problémákat, amelyek megoldása újabb távlatokat és lehetőségeket nyit a gyakorlat előtt, a szocializmusból a kommunizmusba való fokozatos átmenet sikeres végrehajtása érdekében. E feladatok megoldása megkívánja,

* Megjelent a Pravda 1953. október 11-i számában.

hogy kiegészítsük a Szovjetunió Tudományos Akadémiája — az ország legfelsőbb tudományos intézménye — sorait. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának választásai hazánk tudományos káderei fejlődésének és elért eredményeinek igazi társadalmi seregszemléje.

* * *

A tudomány a szovjet társadalom életében fontos és egyre fokozódó jelentőségű szerepet tölt be. Az élenjáró technika — győzelmes előrehaladásában — tudományunk eredményeire támaszkodik.

A szovjet állam fennállása óta a Kommunista Párt és a kormány nagyarányúan gondoskodik a szovjet tudomány fejlesztéséről, állandóan bevonja a tudományt a szocialista építés időszerű feladatainak megoldásába. V. I. Lenin még 1918 áprilisában »A tudományos műszaki munkák tervének vázolata«-ban felszólította a Tudományos Akadémiát, hogy dolgozza ki a termelőerők észszerű elosztásának és az ország villamosításának kérdését. A szovjet tudósok tervszerű munkával tanulmányozták hazánk óriási természeti kincseit és azoknak a szocialista építés szükségleteire való felhasználását. Elég, ha megemlíjtjük, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának a termelőerők tanulmányozására alakult tanácsa összesen több mint 500 expedíciót hajtott végre, amelyek komoly segítséget adtak népgazdaságunk fejlesztéséhez.

Jelenleg a Szovjetunió Tudományos Akadémiája intézeteivel és fiókadakadémiáival együtt a tudományos intézmények nagykiterjedésű hálózatát képezi. A Tudományos Akadémiát, amelyben visszatükröződnek hazánk legjobb tudományos és kulturális eredményei, szoros kötelékek fűzik népünk, az egész ország életéhez. A kapcsolatot a szövetségi köztársaságok rohamléptekkel fejlődő tudományával a 12 köztársasági akadémián keresztül tartja, amelyek létrehozásában tevékenyen résztvett és amelyek munkáját koordinálja. Az egyes vidékek tudományos életéhez fiók-akadémiáin keresztül kapcsolódik, amelyek a legmagasabb Északtól a Krimig és a Kaukázusig, a Moldvai SzSzK-tól az Uralon és Szibérián keresztül egészen a Távols-Keletig fejtik ki tevékenységüket.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának fejlődése visszatükrözi hazánk tudományának és kultúrájának fejlődését. Sorainak minden újabb kiegészítése tevékenységének új állomását jelenti és a szovjet tudomány fejlődésének további útját jelöli ki.

Az elért eredményeknél azonban nem állhatunk meg. A kommunista építés gyakorlata egyre újabb, nagyobb feladatokat tűz elénk. A szovjet tudósok előtt az a feladat áll, hogy elért sikereiket józanul, bírálóan értékelve a lehető legjobban készülhessenek elő újabb feladatok megoldására.

* * *

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának — »az ország legkiválóbb tudósait egyesítő legfőbb tudományos intézménynek« — tagjai közé az alapszabály értelmében azok a tudósok választhatók meg, akik a tudományt elsőrendű jelentőségű művekkel gazdagították és tudományos kutató tevékenységükkel elősegítették a szocializmus építését. Miután közzétettük a megüresedett helyeket, a szovjet tudományos társadalom országszerte a legszélesebb körben vitatta meg a jelölteket és javaslatokat tett. Az akadémikus

— és levelező tag-jelölteket a tudományos kutatóintézetek tudományos tanácsai, a minisztériumok, az egyetemi és főiskolai tanácsok, valamint az üzemek, tudományos és műszaki egyesületek, egyes tudósok és tudós-csoportok állították.

A nagyszámú javasolt tudományos dolgozó közül az Akadémia azokat választja meg, akik legjobban kiűntek eredményes, alkotó munkájukkal. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája tudományos osztályainak közgyűlései által kiküldött szakértői bizottságok beszámolóí alapján sokoldalúan vitatják meg a tudományos társadalom jelöltjeit. Különös figyelmet fordítanak a nagy perspektívát nyújtó tudományos irányok megerősítésére.

Nagyarányú kiegészítésre számít az Akadémia a fizikai-matematikai és műszaki tudományok osztályának vonalán. A fizikai-matematikai tudományok osztályán 15 rendes és 25 levelező tag megválasztása várható. A fizikai- és matematikai tudományok hazánkban elért nagyarányú fejlődésének és magas színvonalának köszönhető, hogy nagy lehetőségeink kínálkoznak a legméltóbb jelöltek megválasztására. Ezekben a tudományágakban 41 akadémikus-jelölt és 129 levelező tag-jelölt van bejegyezve, köztük több világhírű tudós.

A fizika képezi az energetika, az elektrotechnika, a rádiótechnika világítástechnika és a hangtechnika alapját. Tudásaink eredményei lehetővé tették, hogy uraivá legyünk az atommagból felszabaduló óriási energiának. Ma különösen nagy és komoly jelentősége van annak, hogy az Akadémia a fizika különböző ágainak szakembereivel egészül ki.

Sor kerül a legkiválóbb matematikusok megválasztására. A elmúlt években a matematikának új területe fejlődött ki, amely az úgynevezett számoló berendezések megszerkesztésével s alkalmazásával függ össze; — ezek rendkívül bonyolult gépek, amelyek egy perc alatt többszáz ezer matematikai műveletet képesek elvégezni és lehetővé teszik korábban megoldhatatlan feladatok elvégzését. Ez fordulatot jelent a matematikában és egyszerűsre mind a fizika, mechanika és műszaki tudományok számos területén. A Tudományos Akadémia sorai méltó kiegészítést nyerhetnek ebben a nagyfontosságú és új tudományágban is.

Az Akadémia tagjaivá választják a csillagászat és az asztrofizika legjobb szaktudósait. E tudományok fejlődése ismeretelméleti és filozófiai jelentőségükön kívül perspektivikusan hatalmas gyakorlati jelentőséggel bír. Az asztrofizikusok az anyag és átalakulása olyan állapotát tanulmányozzák, amelyet ma még éppen csak megkísérlünk előállítani az atommagok átalakulásaiban, az atom- és termonukleáris robbanásokban stb. és amelyek feletti uralom új, hatalmas erőket kölcsönöz majd az embernek.

A műszaki tudományok osztálya, amely ma tagjai számát tekintve a Tudományos Akadémia legnagyobb osztálya, újabb nagyarányú kiegészítést nyer 14 rendes és 30 levelező tag megválasztásával. Ezen a téren is nagyszámú olyan mérnök-tudósból válogathatunk, akik a műszaki tudományokban elért jelentős eredményeikkel és az iparban végzett közvetlen alkotó munkájukkal emelkednek ki. Ezen az osztályon 39 akadémikus, és 191 levelező tag-jelölt nyert bejegyzést. Különösen széleskörű képvisellete lesz itt a műszaki tudományok olyan gyors iramban fejlődő és valóban határtalan lehetőségeket magukban rejtő, a fizikával szorosán összekapcsolódó területeinek, mint a rádiótechnika, elektronika, automatika, telemechanika, amelyek legfontosabb hivatása azoknak a nagy feladatoknak a megoldása, melyek eredményeként

az ember a termelés széleskörű automatizálása, a termelési folyamatok táv-irányítása stb. révén megszabadul az egészségre káros és kimerítő munkanemtől és amelyek nyomán még jobban emelkedik a munkatermelékenység.

Az Akadémia az energetika és az elektrotechnika, az elektromos gép-szerkesztés, hidrotechnika, kohászat, géptan és mechanika terén is jelentősen kiegészül új tudós káderekkel. A hidroenergetika és a szilárd fűtőanyagok különböző válfajainak, többek között a hatalmas éghető pala-tartalékok komplex felhasználása, új motorok, mint például a gázturbina szerkesztésének és széleskörű felhasználásának problémája, továbbá a nagy távolságokra való energiaátadás — mindezek a kérdések újult jelentőséggel merülnek fel tudósaink előtt.

A műszaki tudományok legjobb képviselőinek — iparunk legaktívabb építőinek — megválasztásával a Szovjetunió Tudományos Akadémiája még jobban megerősíti kapcsolatait a szocialista iparral.

Komoly mértékben egészül ki a kémiai tudományok osztálya. A 6 megüresedett akadémikusi helyre 14, a 14 levelező tag helyre 83 jelöltet jegyeztek be.

A nehéz- és könnyűipar, valamint a mezőgazdaság mind újabb feladatokat tűz a kémia elé. A fémeket sikeresen pótló műanyagok előállítására a gépgyártás számára, — szintetikus rost és műbőr előállítása, amely minőségére és olcsóságára nézve vetekszik a természetessel és később felül is fogja múlni azt, — szintetikus kaucsuk nem-élelmiszer nyersanyagból való nyerésének új módszerei — féltermékek nyerése ásványolajból és gázokból mindezekre a célokra, — az üzemanyag előállítása az új motorok számára, — mindezek a szerveskémia, a nagy molekulájú vegyületek kémiája és az ásványolaj-kémia feladatai. Ide tartozik új gyógyszerkémiái anyagok, élénkebb színű és tartósabb festékek, luminoforok, rovar- és gyomirtók előállítása. A luminoforok segítségével, amelyek ártalmatlan fényvé alakítják át a szövetekre, papírra, festékekre, lakkokra, műanyag készítményekre romboló hatást kifejtő ultraviolet sugarakat, — lehetővé válik, hogy egyes ilyen anyagok használati idejét megsokszorozzuk. A szintetikus gyomirtók segítségével lehetőség nyílt a gyomok elektív pusztítására.

* * *

Mindezeknek a feladatoknak sikeres megoldása a szintetikus kémikusok és a fizikusok és fiziko-kémikusok együttműködésén alapszik. Ismereteink fokozottabb bővítésére van szükség a molekulák szerkezete és az általuk képzett anyagok kémiai, fizikai és mechanikai tulajdonságai közötti összefüggések terén. Biztosítanunk kell a kémiai folyamatok tudatos irányítását és ebből a célból mélyrehatóbban kell megismernünk azok lefolyásának általános törvényeit. A szerves kémia feladata, hogy előállítsa és felhasználja a periódusos rendszer valamennyi elemének, többek között a szórvány és ritka elemek vegyületeit is. A titán, amely a szórvány elemek közé tartozik, a föld kérgében nem kisebb mennyiségben található mint a szén, azonban mindeddig igen kevéssé nyert alkalmazást, ugyanakkor a titán a közeli jövő féme, amely hőálló, szilárdsága az acél szilárdságával egyenlő és emellett könnyű. A germanium ritka fém, amelynek létét D. I. Mendelejev előre megjósolta s amelyet még nemrég mindössze néhány gramm mennyiségben sikerült előállítani — ma már nagyfontosságú anyaggá vált az új elektrotechnikában.

Nagy feladatokat tűz ki a kémia és a kémiai technológia elé maga a vegyipar.

Erősen bővül a geológiai és földrajzi tudományok osztálya, főként a különböző területeket képviselő geológusokkal és geokémikusokkal. A 6 üres akadémikusi helyre 27, a 21 üres levelező tag helyre 98 jelöltet jegyeztek be. Igen jelentősen növekszik azoknak az akadémikusoknak a száma, akik a geológiai tudomány általános kérdéseivel foglalkoznak és akiknek az a feladatuk, hogy széleskörűen általánosítsák a geológiai gyakorlatunk, ásványfelderítési munkálataink által összegyűjtött hatalmas mennyiségű tapasztalatot és megállapítsák az ásványok keletkezésének törvényszerűségeit. Megválasztunk olyan szaktudósokat is, akik az érlelőhelyek, ásványolaj-, szénlelőhelyek geológiájával, továbbá hidrogeológiával, közettannal és ásványtannal foglalkoznak.

A geológia és földrajzi tudományok osztálya számára tehát lehetővé válik, hogy a földkéregről szóló tudomány egész komplexumában széleskörű tudományos kutatómunkát indítson, szorosan együttműködve a geofizikusokkal, akiknek az a hivatása, hogy a tudományt és a gyakorlatot a föld mélye kutatásának és az ásványok felderítésének új módszereivel gazdagítsák.

Jelentősen kibővül a biológiai tudományok osztálya is, amelynek nagy szerepe van az élelmiszertermelés és a közszükségleti cikkek termelésének nagyarányú növelésében is. A 24 akadémikus és levelező tag-helyre 99 jelöltet jegyeztek be, akik a biológiai tudomány különböző területeit — a genetikát, botanikát, növényélettant, mikrobiológiát, rovarant, ichtológiát, élettant, biokémiát, talajtant stb. képviselik.

Nem kételkedhetünk abban, hogy az új, a méltók közül is legméltóbb jelöltek megválasztása lehetővé teszi, hogy biológusaink becsülettel végrehajtsák a biológiára váró feladatokat, vagyis azt, hogy a tudomány komoly segítséget adjon a mezőgazdaságnak, állattenyésztésnek, haltenyésztésnek és ezenkívül számos iparágak, amely mezőgazdasági termékeket dolgoz fel. A konzerviparban, borászatban, teaiparban, valamint számos más élelmiszeripari ágban elért eredmények szorosan összefüggenek a biokémia és mikrobiológia fejlődésével. Óriási szerepet játszik a mikrobiológia a növény és az azt tápláló talaj kölcsönhatása folyamatainak megismerésében és irányításában.

Igen jelentős perspektívái vannak a növényi levélzöld fotoszintézise — a föld minden élőlényé legfőbb energia- és élelemforrása — folyamatai megismerésének. Ezen a területen a vezető szerep a biofizikusokkal és biokémikusokkal együttműködő növényfiziológusoké.

A tapasztalat azt bizonyítja, hogy a tudomány különleges intenzitással fejlődő növekedési pontjai különböző tudományágak érintkezési felületein vannak. Ezért az Akadémia egész sor közbeeső tudományág szakkádereivel — geokémikusokkal, geofizikusokkal, biokémikusokkal, kristálykémikusokkal és kristályfizikusokkal egészül ki.

A választások eredményeképpen jelentősen megnövekednek a 3 társadalomtudományi osztály erői is. A történettudományi osztály 10 akadémikus-sal és levelező taggal gazdagodik; ebben az osztályban a megüresedett helyekre 27 jelöltet állítottak. A közgazdasági, filozófiai és jogi osztályon 9 megüresedett helyre 15 nagynevű tudóst jelöltek. A nyelvtudományi osztály 3 megüresedett helyére 22 jelöltet állítottak.

* * *

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája, miután lényegesen megnöveli tagjainak sorait, szélesen kifejlesztheti a kutatómunka frontját a legnagyobb távlatokat nyitó irányokban. A Tudományos Akadémia legfőbb feladata az, hogy az erőfeszítéseket a tudomány alapvető, döntő problémáira összpontosítsa, élenjáró elméleteket és kutatási módszereket dolgozzon ki.

Szükségesnek mutatkozik a tudományos kutatások szervezésének megjavítása, a jobb tudományszervezés, a különböző minisztériumokhoz tartozó tudományos intézmények szélesebbkörű és céltudatosabb együttműködése s ezek szoros kapcsolata az iparral és a mezőgazdasággal.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának, amelyben a különböző tudományágak legkiválóbb tudósai vannak képviselve, fel kell vetnie a természettudomány és a technika elvi, központi problémáit, amelyek összefüggenek a szocialista tulajdonban lévő szántóföldek terméseredményeinek és a közösségi állattenyésztés termelékenységének fokozásával, az óceánok és tengerek termelékenységének megfelelő kihasználásával és ezeket a biológusok, botanikusok, genetikusok, biokémikusok, mikrobiológusok, fiziológusok és talajtani szakemberek komplex kutatásai útján kell megoldania.

Az SzKP Központi Bizottsága szeptemberi teljes ülésének határozata nemcsak a biológiai tudomány elé tűz ki számos nagyfontosságú feladatot. Az energetikusokra vár az a feladat, hogy kidolgozzák az összes munkaigényes mezőgazdasági munkák teljes villamosításának egyszerű rendszerét. A kémikusoknak kutatásokat kell folytatniok abból a célból, hogy megteremtsék a műtrágyák és a mezőgazdasági növények kártevői és betegségei, valamint a gyomok elleni harcra szolgáló kémiai anyagok tömeggyártásának tudományos alapjait. A gépészeknek ki kell dolgozniok a mezőgazdasági munkák komplex mechanizálásának tudományos alapjait. A közgazdászoknak az a hivatása, hogy kidolgozzák a szocialista mezőgazdaság további fejlődésének tudományos problémáit.

A tudomány nagy szerepet tölthet be a közszükségleti cikkek gyártásának fokozásában, számos könnyűipari ágban előmozdítva a termékek minőségének emelkedését és bőségét. Olcsó és kitűnő minőségű selyem és gyapjú, szintetikus rost, műbőr, amely minőségére nézve vetekszik a természetes bőrrel, élénkebb színű és tartósabb festékanyagok előállítására, a könnyűipari cikkek tartósságának és élettartamának megnövelése, és nagyszámú ehhez hasonló probléma vetődik fel a tudomány előtt. Ezek közül számos kérdés elvileg új tudományos megoldást kíván.

Az akadémiai választások nagymértékben megkönnyítik a XIX. Pártkongresszus és az SzKP Központi Bizottságának szeptemberi teljes ülésén hozott tudományos vonatkozású határozatainak végrehajtását.

Nem kétséges, hogy a Szovjetunió Tudományos Akadémiája, amely különböző tudományterületek vezető képviselőivel egészíti ki sorait, becsülettel végrehajtja feladatát — a népet és a béke ügyét szolgáló élenjáró szovjet tudomány fejlesztését.

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAJÁNAK ÚJ TAGJAI ÉS LEVELEZŐTAGJAI

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának októberben lezajlott választásai a legnagyobb méretűek az Akadémia fennállása óta eltelt 228 évben. A megüresedett helyekre a tudományos intézetek, vállalatok, társadalmi szervezetek, a tudományos dolgozók csoportjai és különböző tudósok 141 akadémikus-jelöltet és 644 levelező tag-jelöltet állítottak. Az Akadémia osztályain alaposan megvitattak minden egyes jelöltet és titkos szavazással azokat a legérdemesebb tudósokat jelölték az akadémiai tagságra, akik új felfedezésekkel és eredményekkel gazdagították a tudományt. Ugyancsak titkos szavazással választották meg az osztályokon a Tudományos Akadémia levelező tagjait is.

Az osztályok az Akadémia rendes tagságára az alábbi számban állítottak jelölteket : A fizika-matematikai tudományok osztályai — 15 jelöltet, a kémiai tudományok osztálya — 5 jelöltet, a geológiai-földrajzi tudományok osztálya 8-at, a biológiai tudományok osztálya 4-et, a közgazdasági, filozófiai és jogtudományok osztálya pedig 2 jelöltet.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája újonnan megválasztott rendes és levelező tagjai, a tudomány minden területén 63 tudományágat képviselnek. Az Akadémia új tagjai között szerepelnek moszkvai, leningrádi tudósok, Ukrajna, Bjeloruszszia, Örménország, Észtország, Lettország és egyéb szövetséges köztársaságok kiváló tudományos dolgozói. A választások eredményeképpen a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának teljes létszáma másfélszeresen növekedett.

Az újonnan megválasztott szovjet akadémikusok a következők :

A fizika-matematikai tudományok osztályán : A. P. Alekszandrov, P. Sz. Alekszandrov, V. A. Ambarcumjan, N. N. Andrejev, L. A. Arcimovics, N. N. Bogoljubov, G. A. Gamburcev, A. A. Dorodnicin, I. K. Kikoin, G. V. Kurdjumov, Sz. A. Lebegyev, A. D. Szaharov, I. E. Tamm, Ju. B. Haritov, A. V. Subnyikov.

A kémiai tudományok osztályán : B. A. Arbuzov, V. A. Kargin, I. L. Kunjanc, V. N. Kondrátjev, I. N. Nazarov.

A geológiai-földrajzi tudományok osztályán : N. V. Bjelov, A. G. Betehin, A. P. Vinogradov, I. P. Geraszimov, D. Sz. Korzsinszkij, N. M. Sztrahov, N. Sz. Satszkij, D. I. Scserbakov.

A biológiai tudományok osztályán : A. L. Kurszanov, I. V. Tjurin, V. N. Sapesnyikov, V. A. Engelgardt.

A műszaki tudományok osztályán : Sz. A. Veksinszkij, V. I. Dikusin, Sz. Ja. Zsuk, M. M. Karnauhov, V. Ja. Klimov, M. P. Kosztyenko, V. A. Kotyelnyikov, M. A. Mihejev, L. I. Szedov, B. Sz. Sztecskin, A. N. Tupoljev, Ju. A. Simanszkij, A. N. Scsukin.

A történelemtudományok osztályán : N. M. Druzsinyin, A. M. Pankratova, N. P. Poszpjelov, M. N. Tyihomirov.

A közgazdasági, filozófiai és jogi tudományok osztályán : K. V. Osztrovityanov, P. F. Jugyin.

A Tudományos Akadémia közgyűlése jóváhagyta az osztályok által titkos szavazással megválasztott akadémiai levelező tagokat is. Ezek a következők :

A fizika-matematikai tudományok osztályán : J. N. Blinova, L. M. Brehovszkih, Sz. N. Vernov, Sz. V. Vonszovszkij, I. M. Gelfand, V. L. Ginzburg, B. Sz. Dzselepev, J. K. Zavojszkij, M. Sz. Éverjev, B. P. Konsztantinov, Ju. V. Linnik, A. I. Malcev, A. A. Markov, M. A. Markov, D. J. Mensov, Sz. N. Mergeljan, M. G. Mescserjakov, A. B. Migdal, M. D. Millionscsikov, E. R. Musztelj, P. Sz. Novikov, A. M. Obuhov, P. P. Parenago, I. Ja. Pomerancsuk, M. A. Szadovszkij, Sz. Ja. Szokolov, G. N. Flerov, K. I. Selkin.

A kémiai tudományok osztályán : O. A. Alekin, I. P. Alimarin, K. A. Andrianov, Ja. I. Geraszimov, N. M. Zsavoronkov, M. I. Kabacsnyik, V. V. Korsak, D. N. Kurszanov, P. A. Moskin, B. P. Nyikolszkij, A. V. Novoszeljova, I. V. Petrjanov-Szokolov, N. K. Psenyicin, A. p. Terentyev, K. V. Csmutov, G. I. Csufarov, M. M. Semjakin, N. I. Sujkin.

A geológiai-földrajzi tudományok osztályán : A. A. Amiraslanov, G. D. Afanaszjev, V. V. Bjelouszov, M. I. Varencov, K. A. Vlaszov, N. A. Jeliszejev, L. A. Zenkevics, A. A. Ivanov, Sz. V. Kalesznyik, G. N. Kamenszkij, O. D. Levickij, M. F. Mircsink, Sz. V. Obrucsev, L. V. Pusztovarov, A. A. Szaukov, A. V. Szidorenko, P. M. Tatarinov, A. A. Trofimesuk, K. R. Csepikov, F. V. Cshurov, P. F. Svecov.

A biológiai tudományok osztályán : G. Ja. Bej-Bienko, V. A. Kovda, H. G. Koloszov, A. N. Kristofovics, V. F. Kuprevics, J. N. Misutszin, G. V. Nyikolszkij, N. I. Nuzsdin, Ju. A. Orlov, Ja. V. Pejve, V. V. Popov, A. N. Szvetovidov, Sz. J. Szeverin, N. M. Sziszakjan, I. I. Tumanov, G. K. Hruscov, V. N. Csernigovszkij, I. G. Eichfeld.

A műszaki tudományok osztályán : M. I. Agoskov, B. K. Alekszandrov, A. J. Alekszejev, N. R. Briling, V. Z. Vlaszov, A. N. Volszkij, L. A. Galin, V. P. Glusko, V. A. Golubeov, V. Sz. Gutirja, N. D. Gyevjatkov, N. A. Dollezsalj, N. L. Duhov, V. Sz. Jemeljanov, D. V. Zernov, V. A. Kirillin, Ju. B. Kobzarjov, N. N. Kovaljov, Sz. P. Koroljov, G. N. Kruszilin, A. P. Krilov, K. P. Lavrovszkij, A. N. Larionov, A. I. Makarevszkij, N. V. Melnyikov, A. I. Mikolan, L. R. Nejman, I. I. Nyikolajev, A. P. Petrov, B. N. Petrov, G. I. Petrov, Ju. N. Rabotnov, V. I. Popkov, N. N. Rikalin, N. P. Szaszin, V. I. Sziforov, P. V. Tyimofejev, V. V. Tyihomirov, V. A. Trapeznnyikov, V. A. Florin, L. N. Hitrin, K. K. Hrenov, A. I. Celikov, A. V. Ssegljajev.

A történelemtudományok osztályán : A. A. Guber, Ja. Ja. Zutisz, Sz. V. Kiszeljov, M. V. Nyeszkinia, F. V. Patjomkin, F. A. Ribakov, Sz. P. Tolsztov, V. M. Hvosztov.

A közgazdasági, filozófiai és jogtudományok osztályán: V. P. Djacsenko, M. D. Kammari, F. V. Konsztantyinov, V. Sz. Kruzskov, P. J. Orlovskij, A. I. Paskov, D. T. Sepilov.

Az irodalom-és nyelvtudományok osztályán: N. F. Belcsikov, D. D. Blagoj, D. Sz. Lihacsov, B. A. Szerebrennyikov.

* * *

A közgyűlés záróülésén újraválasztották az Akadémia 16 főnyi elnökségét. Ebben a számban benne foglaltatnak az akadémikus-osztálytitkárok is, akiket az osztályok titkos szavazással választottak meg. Ezt a választást a közgyűlés megerősítette, ugyancsak titkos szavazással.

A közgyűlés megválasztotta az akadémia két alelnökét. V. I. Volgin akadémikus, aki hosszú időn keresztül eredményes munkát folytatott, azzal a kéréssel fordult a közgyűléshez, hogy egészségi állapota miatt mentsék fel a Tudományos Akadémia alelnöki tisztsége alól. A közgyűlés hozzájárult a kéréshez.

A választások után a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának elnöksége az alábbi akadémikusokból áll: A. N. Nyeszmejanov (elnök), I. P. Bargyin (alelnök), K. V. Osztrovityanov (alelnök), A. V. Topcsijev (az elnökség tudományos főtitkára), M. V. Keldis (a fizika-matematika tudományok osztályának titkára), M. M. Dubinyin (a kémiai tudományok osztályának titkára), D. I. Scserbakov (a geológiai-földrajzi tudományok osztályának titkára), A. I. Oparin (a biológiai tudományok osztályának titkára), Sz. A. Hrisztianovics (a technikai tudományok osztályának titkára), M. N. Tyihomirov (a történeti tudományok osztályának titkára), G. F. Alekszandrov (a közgazdasági, filozófiai és jogtudományok osztályának titkára), V. V. Vinogradov (az irodalmi és nyelvtudományi osztály titkára), I. V. Kurcsatov, T. D. Licszenko, V. Sz. Nyemcsinov, I. G. Petrovskij akadémikusok.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉLETÉBŐL

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM MEGÜNNEPLÉSE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁN

November 6-án a Magyar Tudományos Akadémia ünnepséget rendezett, Az ünnepségen, amelyen Rusznyák István az MTA elnöke elnökölt és Osztrovszki György főtitkár mondott ünnepi beszédet, Rusznyák István elnök kiosztotta a Népköztársaság Elnöki Tanácsa által a Minisztertanács javaslatára a magyar tudományos élet és a Magyar Tudományos Akadémia dolgozói számára adományozott kitüntetések.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa kiváló tudományos, illetve hivatali munkájuk elismeréséül:

Kreybig Lajosnak

a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának, a mezőgazdaság fejlesztése terén kifejtett tudományos munkásságáért és a Növénytermesztési Főbizottságban végzett kiváló munkájáért

a MUNKA VÖRÖS ZÁSZLÓ ÉRDEMRENDJÉT;

Ernst Jenő

akadémikusnak tudományos munkásságáért és az Orvosi Osztály Élettani Bizottságában kifejtett kiváló munkájáért,

Tarján Gusztávnak

a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának, a Népgazdaság fejlesztése terén elért kiváló tudományos munkája elismeréséül és az Akadémia Bányászati Főbizottságában kifejtett kiváló tudományos szervező munkásságáért,

Horváth János

akadémikusnak egész élete tudományos munkásságáért és a felszabadulás után megjelent három kiváló tudományos könyve elismeréséül,

Gerecs Árpádnak

a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának, tudományos munkásságáért és a Kémiai Osztály keretében végzett kiváló tudományos szervező munkájáért

a MUNKA ÉRDEMRENDET;

Győrffy Barnának,

a biológiai tudományok kandidátusának, tudományos munkásságáért az MTA Agrobiológiai Intézetének kiváló vezetéséért, a Növénynevelési Főbizottságban kifejtett jó munkájáért,

Varga Józsefnek,

a műszaki tudományok kandidátusának az ipar fejlesztése területén végzett tudományos munkásságáért és a Gépészeti Főbizottságban kifejtett kiváló munkájáért,

Juhász Istvánnak,

a Magyar Tudományos Akadémia szervezési főcsoportvezetőjének hivatali irányítómunkájának kiváló viteléért, a szaktitkárságok munkája színvonalának emeléséért,

Kovács Máténak,

a Könyvtárügyi Bizottság tagjának kiváló könyvtárszervezési és könyvtár-tudományi munkájáért,

Sebestyén Olgának,

a biológiai tudományok kandidátusának, hosszú idő óta folytatott elmélyült tudományos munkásságáért

a »SZOCIALISTA MUNKÁÉRT« ÉRDEMÉRMET;

Balázs Jánosnak,

a MTA Hivatala osztályvezetőjének, a III. Matematikai Fizikai osztály szak-titkári munkája kiváló végzéséért, valamint az Akadémia nagy rendezvé-nyeinek megszervezése terén végzett odaadó munkájáért,

Dénes Aladárnak,

a Központi Fizikai Kutató Intézet villanyszerelőjének lelkiismeretes szak-munkájáért,

Singer Bélánénak,

a MTA Hivatala titkárnőjének ötévi áldozatkész és nagy szakértelemmel végzett munkájáért

a MUNKA ÉRDEMÉRMET

adományozta.

* * *

November 7-e alkalmából *Rusznyák István* akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke üdvözlő táviratott küldött *A. N. Nyeszmejanovnak*, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája elnökének, *N. N. Anyicskov-nak*, a Szovjet Orvostudományi Akadémia elnökének, *A. V. Palladin-nak*, az Ukrán Tudományos Akadémia elnökének, *Kuo Mo-Zsonak* az Akadémia Sinica elnökének, *Jan Dembouskinak*, a Lengyel Tudományos Akadémia

elnökének, *Trajan Savulescunak*, a Román Tudományos Akadémia elnökének, *Zdenek Nejedlýnek* a Csehszlovák Tudományos Akadémiai elnökének, *Ondrej Pavlíknak*, a Szlovák Tudományos Akadémia elnökének, *Hong Mjong Fi-nek*, a Koreai Tudományos Akadémia elnökének, *Walter Friedrichnek*, a Német Tudományos Akadémia elnökének, *Todor Pavlovnak*, a Bolgár Tudományos Akadémia elnökének és *Manol Konominak*, az Albán Népköztársaság Tudományos Intézete elnökének.

KITÜNTETÉSEK

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa *Zimmermann Ágoston* akadémikusnak tudományos és pedagógiai munkássága elismeréséül 78. születésnapja alkalmából a Munka Érdemrendet, *Vendel Miklós* akadémikusnak 30 éves tanári működése alkalmából a Szocialista Munkáért Érdemérmét adományozta.

DOKTORI ÉS KANDIDÁTUSI OKLEVELEK KIOSZTÁSA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MŰSZAKI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁN

November 2-án ünnepélyes osztályülésen osztotta ki a műszaki tudományok osztálya a doktori és kandidátusi okleveleket.

Az ünnepi ülést *Vadász Elemér* akadémikus a következő beszéddel nyitotta meg :

»A magyar tudományos életnek nagyjelentőségű határállomása az 1951. évi új tudományos fokozatokat megállapító minősítési törvény. Fölszámolta a múlt ilyenirányú, tartalom nélküli üres címeit és a tudományos munkának a szocialista társadalomban érvényesülő országépítő szerepéhez mérten minden tudományra vonatkozóan egységes kandidátusi és doktori fokozatokat állapított meg. A törvény értelmében a tudományos fokozatokat a Magyar Tudományos Akadémia adja az erre a célra létesített Tudományos Minősítő Bizottság útján. Külön törvényerejű rendelet szabta meg a tudományos dolgozók megfelelő kategóriáinak, az egyetemi oktatóknak és tudományos kutatóintézetek vezetőinek egyszerűsített, gyorsított eljárással történő minősítését. Tudósaink örvendetesen nagy számát igazolja az a tény, hogy az egyszerűsített minősítési eljárásra jogosítottak gyorsított minősítése másfél évnél több időt vett igénybe. Ez a hatalmas, több szakaszban végzett munka a Magyar Tudományos Akadémia egyes osztályaiban alakított szakbizottságok véleményezése alapján befejeződött. Ennek zárószakaszául a Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztálya mai ünnepi ülésén a még hátralevő okleveleket osztjuk ki.

Ünnepinek tartjuk ezt aényt nemcsak azért, mert itt most műszaki tudósaink színe-javát együttesben üdvözölhetjük, hanem mert ebből az alkalmából a Magyar Dolgozók Pártja és kormányzatunk felé újból köszönettel fordulhatunk a tudományos munka iránti megbecsülésért és a tudományos munka soha nem tapasztalt lehetőségeinek létesítéséért. Különös nyomatékkal kell ezt hangsúlyoznunk ezen a helyen, az Akadémiai Műszaki Tudományok Osztálya részéről, amely hazánkban csak az Akadémia újjászervezésével kapott tudományos keretet és szerepet. Ezt a keretet nekünk kell tudományos tartalommal, az élenjáró szovjet tudomány példája szerinti új tudományműveléssel kitölteni. Ennek az új tudományművelésnek kifejezői a tudományos minősítések, részesei és munkálói a tudományok doktorai és kandidátusai.

Szükségtelen itt kitérni a műszaki tudományok múltbeli helyzetére, a műszaki tudományos dolgozóknak kapitalista kiszolgáltatottságára. Ez a helyzet nem serkentethetett műszaki tudományos tevékenységre, amit sajnálattal állapíthattunk meg a műszaki tudományok számos vonalán mindmáig mutatkozó elmaradottságban is. Kiütközött ez a most elbíralt minősítési

javaslatokban is a múltbeli értékes, de önmagukban álló, sehova sem kapcsolódó tudományos munkák ötletszerűségéből.

Műszaki tudományunk csak most, a szocialista társadalomépítésben ébredhetett igaz valójára, belső értékére, jelentőségére és kiteljesedésének egészére. A szocializmusban a tudomány társadalmi jelenség, a műszaki tudomány pedig társadalomépítő alap. Ezt fejezte ki Gerő Ernő miniszter azzal, hogy »nagyszerű ötéves tervünket csak a tudomány cselekvő közreműködésével és segítségével tudjuk megvalósítani«. Tegyük hozzá: új tudományos szemlélettel, a dialektikus materializmus módszerével, marxizmus-leninizmussal és a szovjet példák helyes követésével.

A műszaki tudományok itt megjelent doktoraihoz és kandidátusaihoz szólva utalnunk kell arra is, hogy Sztálin szerint a tudomány értékét a gyakorlat igazolása, a továbbvitelre alkalmassága, valamint a megismerések mások részére való átadásának helyes módja, a tanítás adja meg. Ezeket az irányelveket törekedtünk érvényesíteni a minősítésben akkor, amikor egyes esetekben a kimagasló műszaki megvalósításokat tudományos közlemények nélkül is figyelembe vettük. A sztálini irányelv segített át bennünket a műszaki tudomány lényegének megállapításában is. A műszaki tudományok doktorait és kandidátusait kötelezi azonban a sztálini tétel második része, a tudományos megismerések mások részére való átadásának helyes módja is. Nem elég alkotni, az alkotásra képesítő tudást át is kell adni: tanításban és nyomtatásban történő helyes közreadással. A közreadás helyességére is ügyelnünk kell, világos, érthető, tömör módon, szóbeli előadásban is. Tudásunkat állandóan növelni kell s a műszaki tudás a tudományos munka egyik eredménye lesz.

Magunk képzése és az oktatás érdekében az elmélet és termelés helyes kapcsolatában Lenin tanítását tartjuk szem előtt: »sem az oktatás és a képzés a termelő munka nélkül, sem a termelő munka a párhuzamosan folyó oktatás és képzés nélkül nem állítható arra a magaslatra, amelyet a korszerű technika színvonala és a tudományos ismeretek állapota megkövetel«. Műszaki részről gyakran fenyeget a termelés kizárólagosságának, a szűk praktícizmusként veszélye, a tudományos elmélyedés elhanyagolása vagy háttérbe szorítása. Ezzel szemben a Szovjetunió jelenlegi ötéves tervében az elméleti kérdések vannak előtérben, amelyeknek megoldását Sztálin a jövő tartalékának nevezte. A tudomány művelésének serkentője nemcsak a közvetlen gyakorlati cél, hanem a gyakorlati cél megvalósítását elősegítő tudományos munkalehetőség. A gyakorlatot semmivel sem hátráltatja, ha a tudományos kutatás célját a kérdések megoldására irányuló új tudományos igazságok keresésében és megismerésében jelöljük meg. Az ilyen értelemben vett eszmeiség mindennél nagyobb hajtóerő.

Nem lesz érdektelen talán, ha a mondottak megnyugtató alátámasztására és megvilágítására itt, a számok világában, a lezárult egyszerűsített minősítésekről néhány adatot közlünk. Az összesen beérkezett 2431 pályázó közül a Műszaki Osztály 507 pályázóval szerepelt. Ez a nagy szám, amit csak az orvosoké haladt meg (688) onnan ered, hogy a Minősítő Bizottság a műszaki vonalon nem ragaszkodott a rendeletben előírt hivatali állások kereteihez, hanem minden jelentkezőt érdemlegesen elbírált. Ez az eljárás szükséges volt azért is, mert a műszaki tudományok területén nem jutottunk még el odáig, hogy tudományos dolgozóink mindig a képességeiknek és tudásuknak megfelelő helyen legyenek foglalkoztatva. Kitérünk az is, hogy az iparban nagy számban működnek kiváló gyakorlati szakemberek, akik nem annyira

tudományos tanulmányokkal, de jelentős alkotásokkal gazdagították a műszaki tudományokat. Ilyen esetek elbírálása nem kis fejtörést okozott a bizottságnak.

Egy pillantást vetve a minősítési statisztikára megnyugvással látjuk, hogy a műszaki tudományok területén közel 70% (68%) kapott valamiféle minősítést vagy fölszólítást. A nem minősítettek között is vannak tudományos tekintetben megfelelők, akik egyéb okokból nem voltak számításba vehetők. Feltűnő a műszaki tudományok doktora kategóriabeliek nagy száma, ami a Műszaki Osztályon belül működő földtani és ásványtani tudományozásokkal együtt 8,2%. A földtanszakosok magukban véve 7,6%. Ezt az arányszámot csak a Mezőgazdasági és Biológiai Osztály együttesének 8,8%-os eredménye haladja meg, míg a többi osztályok doktori minősítései 2—5% között vannak. Ezek a feltűnő aránytalanságok magyarázatra szorulnak, mert az elbírálás különböző mértékének gyanúját rejtik. Valóban nem találunk olyan mértékegységet, ami az összes tudományok értékelésének érvényes közös nevezője lehetne. Tagadhatatlan azonban, hogy a szocialista országépítés tekintetében a különböző tudományágak bizonyos gyakorlati rangsorolást kapnak. Erre mutat már a tudományok alap- és felépítmény jellegű megkülönböztetése is. Ebben a vonatkozásban tehát a műszaki tudományok előnyben vannak.

A műszaki tudományok doktorainak számbeli túlsúlya nem az enyhébb elbírálási módból adódik, hanem következik abból a tényből, hogy itt a tudást a szótári értelemben vett megvalósított alkotásokkal is igazolva látjuk és az alkotás jelentőségét is tekintetbe vettük. Helytelen volna azonban ebből arra következtetni, hogy nálunk a műszaki tudományok művelése terén a többi tudományokkal szemben magasabb fokon állunk. Ezt távolról sem állíthatjuk, bár a bevezetésben mondtunk szerint erőteljes fejlődésben vagyunk s ennek a fejlődésnek egyik alappillére és biztosítéka ez a tudományos minősítési eredmény.

Még említsük meg azt is, hogy a kandidátusi fokozat terén nincsen olyan föltűnő aránytalanság az egyes osztályok között. A kandidátusi minősítés 21—31% között mozog, a Műszaki Osztályban aránylag kevés, 22,8%. Ebben viszont a földtani tudományok külön 54,7%-os értékkel ugranak ki. Ennek az a magyarázata, hogy a földtani tudományok művelése nálunk százéves hagyomány s a geológusi tevékenység kötelező tudományos publikálással jár együtt. Vagyis, a mesterség gyakorlása a kandidátusi fokozat kritériumát tevő tudományos munkára való készséget és képességet magában foglalja.

Mostani tudományos minősítéseink műszaki seregszemléje meggyőző bennünket arról, hogy műszaki doktoraink és kandidátusaink az új szellemű műszaki tudományos munkának tevékeny dolgozói lesznek. Sem doktori, még kevésbé a kandidátusi fokozat nem jelenthet megállást ezen a téren, ellenkezőleg további munkára ösztönöz, amit reménylünk és várunk mindannyiunktól egyformán, akár kaptak további tudományos munka beadására vonatkozó formai felszólítást, akár nem. Az idevonatkozó rendeletek szerint disszertációt mindenki adhat be. Ez a tudományos rang és érdemleges tudományos megbecsülés mindannyiunkat kötelez a közösség érdekében végzett országepítő munkára. Műszaki tudományos munkánk a jólét eszköze, létünk öröme. Olyan tudományt kell művelnünk és különösen a műszaki tudományokat úgy kell művelnünk, hogy azt a gyakorlat, a megvalósítás és megvalósíthatóság mindenben igazolja, ellenőrizze és ellenőrizhesse.

Befejezésül, az oklevelek kiosztására megjelent kartársakat ismételten melegen üdvözölve, további tudományos munkáikhoz sok sikert kívánva újból mondhatom, hogy ünnepnap számunkra minden munkanap, ha így dolgozhatunk és munkanappá lesz minden ünnepnap, mert a szocialista országépítést szolgálhatjuk.«

A kandidátusok nevében *Domony András* a műszaki tudományok kandidátusa a következő szavakkal köszönte meg a magyar népi demokrácia segítségét a tudományos dolgozóknak :

»A műszaki tudományok kandidátusai nevében az Akadémia Műszaki Osztályán keresztül a magyar népi demokrácia vezetőinek köszönetünket fejezzük ki azért a bizalomért és megtiszteltetésért, amelyben a kandidátusi tudományos fokozat elnyerése alkalmával részesültünk. A kandidátusi cím elnyerése eddigi tudományos működésünk elbírálása alapján történt. Eddigi tudományos munkánk megtisztelő elismerése arra kötelez bennünket, hogy legjobb tudásunkat megfeszített erővel népi demokráciánk szolgálatába állítsuk. A szocialista világban a tudomány művelése nem öncél. A tudomány célja, hogy a gyakorlati élettel szoros egységet alkotva hazánk és népünk szellemi, valamint anyagi fejlődését minél nagyobb mértékben előmozdítsa. A megtisztelő kandidátusi cím elnyerése további erőt ad arra, hogy ezért a célért bátran és kitartóan harcolhassunk. A belénk helyezett bizalom meg fogja sokszorosítani erőnket és ily módon fokozottabb mértékben járulhatunk hozzá ahhoz a hatalmas munkához, amelyet a párt irányításával, kormányzatunk vezetésével egész magyar népünk végez : a szocializmus felépítéséhez hazánkban.«

ÚJ KANDIDÁTUSOK ÉS DOKTOROK

Az újrendszerű tudományos fokozatok bevezetése óta az első kandidátusi disszertáció nyilvános megvédése 1953. december 2-án zajlott le ünnepélyes keretek között az Eötvös Loránd Tudományegyetem aulájában.

Nagy Péter József Attila-díjas kritikus, *Móricz Zsigmond*ról készült kandidátusi disszertációját védte meg igen nagyszámú hallgatóság előtt. Opponensek voltak: *Bóka László* levelező tag és *Király István* Kossuth-díjas, az irodalomtudományok kandidátusa.

A kijelölt bírálóbizottságban helyetfoglaltak: *Rusznayk István* Kossuth-díjas akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, *Ligeti Lajos* Kossuth-díjas akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, *Erdei Ferenc* Kossuth-díjas akadémikus, igazságügyminiszter, *Tolnai Gábor* a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a Tudományos Minősítő Bizottság titkára, *Waldapfel József* a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, *Sötér István*, az irodalomtudományok kandidátusa, *Lőrincze Lajos* a nyelvtudományok kandidátusa, *Juhász Géza* egyetemi tanár és *Móricz Virág* író.

Az első nyilvános kandidátusi disszertációvédés ünnepélyes megnyitója alkalmával *Rusznayk István*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke a következő beszédet mondotta:

»Tisztelt Elvtársak!

Az újrendszerű tudományos fokozatok bevezetése óta elsőízben történik hazánkban disszertáció megvédése a nyilvánosság előtt. Doktori és kandidátusi fokozatot eddig azok kaptak, akik az egyszerűsített minősítési eljárás igénybevételére jogosultak voltak és korábbi tudományos munkájuk alapján érdemeseknek bizonyultak a fokozatok elérésére. Mostantól kezdve tudományos fokozat elnyerése egyes kivételektől eltekintve csak disszertáció benyújtásával és annak nyilvános vitában való megvédésével lehetséges:

A Szovjetunióban a disszertációk megvédése a tudományos élet fontos eseményei közé tartozik. Nem egyszerű vitákról van szó. Az esetek túlnyomó többségében olyan elvi jelentőségű problémák merülnek fel a disszertációk megvédése során, amelyek irányt szabnak, utat mutatnak a további kutatásoknak az illető szakterületen. Ugyanakkor az a tény, hogy a disszertációk nyilvános megvitátásra kerülnek, arra készíti a kutatókat, hogy minden részletében, alaposan kidolgozzák munkájukat és új tudományos megállapításaitak meggyőző tényekkel és érvekkel támasszák alá. Ilyennek kell lennie a disszertációknak és azok nyilvános vitájának nálunk is. Vagyis:

új kutatási eredményekkel kell járniok, amelyek elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt jelentősek. Meg kell termékenyíteniök tudományos életünket a bírálattal és önbírálattal, mely nélkül nincsenek újabb eredmények, nincs fejlődés egy tudomány területén sem. Az elvi kérdések tisztázásának és a kritika szabadságának kell itt érvényesülnie.

A szovjet tudósok nyílt elvi vitákban, harcoss lendülettel és a tudomány, az igazság iránti szenvedélyes lelkesedéssel vitatják meg a tudomány döntő kérdéseit és amilyen őszintén és nyíltan bírálják mások munkáinak hibáit, fogyatékoságait, ugyanolyan őszintén és nyíltan ismerik be saját hibáikat, amennyiben ezek bebizonyosodnak. Erről tanúskodnak a sztálini nyelvtudományi mű nyomán folytatott viták és a többiek. Természetesen a nyílt elvi viták meghonosításának, a disszertációk nyilvános vitája nem az egyedüli formája — a Szovjetunióban és nálunk sem — erre más úton is minden erővel törekednünk kell, hogy a magyar tudomány egészséges fejlődését elősegítsük. Azonban igen nagy jelentősége van annak, hogy a doktori és a kandidátusi disszertációkkal kapcsolatban ezek a viták rendszeresítve lettek és máttól kezdve ennek tanúi és résztvevői leszünk.

Tudományos életünk fejlődését némely esetben zavarja az a körülmény, hogy klikkek — csoportok — alakulnak, melyek akadályoznak egyeseket a tudományos munkában és a tudományos lehetőségek elérésében. A disszertációs vitáknak meg kell mutatniok, hogy a nyílt bírálat alkalmas eszköz az elvtelen csoportosulások megszüntetésére is. A bírálat és önbírálat a tudomány szabadságának tartozéka, ha tehát elvi síkon, személyektől függetlenül vetjük fel itt a kérdéseket, szem előtt tartva, hogy a szakmai színvonal és az ideológiai tisztaság a legfőbb cél, hathatósan segítjük elő a szocialista tudomány kialakítását hazánkban. A disszertációk megvédését sokan még helytelenül értelmezik nálunk. Vannak, akik úgy gondolkodnak tudományos köreinkben, hogy a tudományos fokozat csak akkor ítéltető oda, illetve a disszertáció csak úgy tekinthető megvédettnek, ha a disszertáns a művel szemben felhozott minden érvet megfelelő ellenérvekkel vissza tud verni. Ez az elgondolás abból az érvelésből indul ki, hogy a disszertáció megvédése éppen azt jelenti, hogy a disszertáns az elhangzott bírálatokkal szemben maradéktalanul megvédi munkáját. Ebben a nézetben sok igazság van, de a helyes módszer mégis más. Az a helyes, hogy a disszertáció vitatott részeit illetően a disszertáns védelmezze meg a maga álláspontját, kutatási eredményeit, de a disszertáció nem utasítható vissza akkor sem, ha a vitatott nézetek valamelyikénél esetleg meggyőződik a disszertáns tévedéséről, aki a bírálatot elfogadja, a helyes álláspontot magáévá teszi és munkájában helyt ad a kiigazításnak. Nem kétséges azonban, hogy a bizottság ilyen esetben csak akkor dönthet pozitíven, ha a disszertáció általában, a maga egészében jó, gazdagítja a tudományt és a tévedések nem alapvető, ideológiai szempontból döntő jelentőségű kérdésekre vonatkoznak.

Pártunk és népköztársaságunk kormánya minden eszközzel segíti tudományos munkánkat. Megváltoztatta a tudósok életét, anyagi helyzetét, megnyitotta a tudomány előtt a szabad fejlődés útját. A tudomány és a szocializmus építése egybeforr. A szocializmust a tudomány segítségével és eszközeivel építjük, az élenjáró elméletre, a dialektikus materializmusra alapozva, amely a megértés kulcsát és módszerét adja kezünkbe. Az igazi tudományt megtermékenyítő elméletnek diadalát kell, hogy jelentse a doktori és a kandidátusi fokozatok megvédése, amely mindenki előtt nyitva áll, aki a tudomány esz-

közével képes és kész harcolni népünk szebb és boldogabb jövőjéért: a szocializmusért és békéért.

A ma megvédésre kerülő disszertáció is alkalmas arra, hogy széles körben és alaposan nyerjen megvitátást. Hiszen Móricz Zsigmond a XX. század legnagyobb magyar prózaírója volt, Ady mellett másik legnagyobb realistánk, aki egy korszak társadalmát tárja elénk életművében. Az ilyen és hasonló művek nemcsak arra alkalmasak, hogy a tudományos kutatást előrevigyük, hanem arra is, hogy népünk nagy tömegei megismerjék belőle múltunk igazi képét, s ösztönzést kapjanak az előttünk álló nagy feladatok megoldásához.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében sikert és eredményt kívánok az újrendszerű tudományos fokozatok elérését szolgáló nyilvános vitáknak. »

A megnyitó után Nagy Péter ismertette disszertációjának téziseit, majd az opponensek bírálatukat olvasták fel. Nagy Péter válasza után nyilvános vita következett, amelyen felolvasták *Révai József* Kossuth-díjas, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja hozzászólását is.

Az elhangzott vita alapján a kiküldött bírálóbizottság a disszertációt elfogadásra javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1953. december 18-i ülésén *Nagy Péter*, *József Attila*-díjas kritikust Móricz Zsigmondról készült monográfiája alapján az irodalomtudomány kandidátusává (kandidátusi oklevél száma 771) nyilvánította.

* * *

Az új tudományos fokozatok bevezetése óta az első doktori disszertáció nyilvános vitája december 16-án zajlott le az Eötvös Loránd Tudományegyetem aulájában. *Sőtér István*, az irodalomtudomány kandidátusa Eötvös Józsefről szóló doktori értekezésének opponensei *Turóczi-Trostler József* akadémikus, *Bóka László* és *Mátrai László* lev. tagok Sőtér értekezését alkalmasnak tartották a doktori cím elnyeréséhez.

A kiküldött bírálóbizottság elnöke *Révész Imre* akadémikus, tagjai: *Pais Dezső* és *Trencsényi Waldapfel Imre* akadémikusok, *Kardos Tibor*, *Szabó Imre* és *Tolnai Gábor* lev. tagok, *Léderer Emma*, a történettudományok doktora voltak.

A kialakult vita és Sőtér István válasza alapján a bírálóbizottság úgy döntött, hogy az értekezést elfogadásra javasolja a Tudományos Minősítő Bizottságnak.

A Tudományos Minősítő Bizottság 1953. december 18-i ülésén *Sőtér István* egyetemi tanárt Eötvös Józsefről írt értekezése alapján az irodalomtudomány doktorává (doktori oklevél száma 274) nyilvánította.

TÁVIRATVÁLTÁSOK

I. P. Bargyin szovjet akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja 70. születésnapjára Rusznyák István, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke a következő táviratot küldte :

*I. P. BARGYIN akadémikus
a Szovjetunió Tudományos Akadémiája alelnöke
Moszkva.*

Tisztelt Tagtársunk, kedves Bargyin elvtárs!

A Magyar Tudományos Akadémia nevében meleg elvtársi üdvözlétemet küldöm 70. születésnapja alkalmából. Kívánom, hogy még hosszú éveket folytassa jó egészségben alkotó tudományos és szervező munkáját az élenjáró szovjet tudomány további sikerei érdekében.

Azok a személyes útmutatások és tanácsok, amelyeket mi magyar tudósok munkánkhoz Öntől kaptunk, nagy segítséget adtak tudományaink felvirágoztatásához. Kívánjuk és reméljük, hogy még sokszor lesz alkalmunk Önt körünkben üdvözölni és baráti segítségét igénybe venni.

Kérem fogadja szívből jövő jókívánásaimat.

*RUSZNYÁK ISTVÁN akadémikus
a MTA elnöke.*

Bargyin akadémikus választávirata :

*RUSZNYÁK ISTVÁN elvtársnak,
a Magyar Tudományos Akadémia elnöke,
Budapest.*

Szívből köszönetet mondok 70. születésnapom alkalmából küldött üdvözléteért. Minden erőmmel törekedni fogok népeink barátságának további megszilárdítására, a békéért, az egész emberiség haladásának javára.

*BARGYIN akadémikus
a Szovjetunió Tudományos
Akadémiájának alelnöke.*

*

Az Örmény Tudományos Akadémia tízéves fennállása alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia elnöke a következő táviratot intézte az Örmény Tudományos Akadémia elnökéhez :

*V. O. AMBARCUMJAN
az Örmény Tudományos Akadémia elnökének,
Jerevan.*

A Magyar Tudományos Akadémia baráti üdvözlését küldi az Örmény Tudományos Akadémiának fennállása 10 éves évfordulója alkalmából.

Kivánjuk, hogy Akadémiájuk továbbra is eredményesen járuljon hozzá munkájával az élenjáró szovjet tudomány sikereihez s egyben Szovjet-Örményország fornájában nemzeti, tartalmában szocialista kulturájának fejlesztéséhez.

RUSZNYÁK ISTVÁN
a Magyar Tudományos Akadémia
elnöke.

Ambarcumjan akadémikus válasza :

RUSZNYÁK ISTVÁN elvtársnak
a Magyar Tudományos Akadémia elnökének
Budapest.

Az Örmény Tudományos Akadémia tudományos kollektívája és a magam nevében szívből köszönetet mondok a szovjet tudomány és kultúra örményországi fejlődésével kapcsolatos jókívánságaiért. Sok sikert kívánok munkájukhoz, amelynek célja a magyar kultúra és tudomány felvirágoztatása.

AMBARCUMJAN akadémikus
az Örmény SzSzk Tudományos Akadémiájának
elnöke

ELNÖKSÉGI KÖZLEMÉNYEK :

1. Nagy István okl. gépészmérnök akadémiai ösztöndíjas plágium-ügye

Nagy István okleveles gépészmérnök, az Építéstudományi Főbizottság Építéstechnológiai Szakbizottságának titkára »Az építőipar gépesítése hatékonyságának kérdése« címmel ösztöndíjas tanulmányt nyújtott be.

Az ösztöndíjas tanulmányt az Építéstechnológiai Szakbizottság tárgyalta, azt elfogadta és 3500 forint ösztöndíj-prémiumra javasolta, miután Kordik László a tanulmányt érdemes munkának véleményezte.

A további bírálatok során megállapítást nyert, hogy a tanulmány majdnem teljes egészében öt szerzőnek munkájából lett szószerint összemásolva anélkül, hogy ezt a körülményt Nagy István tanulmányában megemlítette volna. A felhasznált 5 munka közül egyik egy hazai szerzőnek az Akadémiához benyújtott és elfogadott, de még nem publikált ösztöndíj-tanulmányának részlete, amit Nagy István a szerző tudta és beleegyezése nélkül használt fel. (Az említett ösztöndíjas tanulmány is az Építéstechnológiai Szakbizottság témaköréhez tartozik, melynek — mint említést nyert — Nagy István volt a titkára és erről a tanulmányról is ebben a minőségében szerzett tudomást.)

A Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége nem fogadta el Nagy Istvánnak az Építéstudományi Főbizottság kibővített ügyvezetősége előtt ismertetett védekezését, melyben beismerte más szerzők munkájának szó szerinti összemásolását, de hangoztatta, hogy tettét nem rosszhiszeműen követte el. Nagy István azzal, hogy a hivatkozott munkát ösztöndíjas tanulmányként nyújtotta be — és azt a tényt, hogy különböző szerzők munkáját összemásolta, elhallgatta — mind a Szakbizottságot, mind az Építéstudományi Főbizottságot teljes mértékben félre akarta vezetni.

Az Elnökség — a tudományos élet terén meg nem engedhető plagizálás miatt — Nagy István ügyében a következő határozatot hozta :

1. Nagy István az akadémiai bizottságok tagjai sorából kizárandó ;
2. A MTESZ megkeresendő, hogy Nagy Istvánt tagjai közül zárja ki és az Akadémia erre vonatkozó határozatát hivatalos lapjában tegye közzé.
3. Erről a határozatról az Akadémia értesítse az építésügyi miniszteriumot, mint Nagy István fegyelmi hatóságát.
4. Az Osztályvezetőség rója meg az Építéstechnológiai Szakbizottságot, mivel nem járt el kellő gondossággal Nagy István ösztöndíjas tanulmányának elbírálásánál annak ellenére, hogy a munka bizottsági tárgyalásánál burkoltan felmerült a gyanu a tanulmány eredetiségével szemben. Külön rója meg Kordik Istvánt fenti ösztöndíjas tanulmány véleményezőjét.

Fenti határozatokkal kapcsolatos intézkedéseket az Akadémia Elnöksége megtette.

2. A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai

Az Orvosi Tudományok Osztálya felterjesztésére a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége 1953 november 6-án a következő újabb állandó bizottságot hagyta jóvá :

Szilikózis bizottság:

Elnök : *Timár Miklós*, az orvosi tudományok kandidátusa

Tagok : *Ajtai Zoltán*,

Bánsági József,

Ember Kálmán,

Esztó Miklós,

Esztó Péter, a műszaki tudományok doktora

Györki József,

Kóta József, a műszaki tudományok kandidátusa,

Péczeli Antal,

Predmerszky Tibor,

Somjai Jenő.

3. A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének tájékoztatója az 1954. évi ösztöndíj és kutatási prémium rendszeréről

Az ösztöndíj és kutatási prémium-rendszer célja, hogy a kezdő kutatókat, valamint a kutatással nem hivatásszerűen foglalkozó szakembereket fokozottabban a tudományos munka felé irányítsa.

Havi ösztöndíj. Havi ösztöndíjra pályázhat minden olyan szakember, aki tudományos kutatással nem hivatásszerűen foglalkozik. (Üzemi mérnökök, kórházi orvosok, pedagógusok, agronómusok, középiskolai tanárok stb.)

Egyetemi tanszemélyzet tagjai, valamint a kutató intézetek dolgozói havi ösztöndíjban nem részesülhetnek.

Ösztöndíjra az Akadémia által kitűzött, vagy szabadon választott témákkal lehet pályázni.

A pályázatot a felhívás kiírási időpontjától december 31-ig kell a Magyar Tudományos Akadémia illetékes osztályához benyújtani. A pályázathoz mellékelni kell a választott téma kidolgozásának vázlatos tervét, azon intézet vezetőjének beleegyező nyilatkozatát, amelyben a pályázó dolgozni kíván, a szakmai tanácsadó javaslatát, valamint a pályázó életrajzát.

A pályázó szükség esetén szakmai tanácsadó és a kutatás helyének megjelölését az Akadémiától is kérheti.

A beérkező pályázatokat az illetékes osztálynak kell elbírálni abból a szempontból, hogy a jelentkezők témái megfelelőek-e és irányt kell mutatni a pályázóknak, hogy választott témáikon belül mely kérdések kidolgozását tartja fontosnak az Akadémia, milyen irányban folytassa kutatásait.

A pályázatok elbírálásának határideje : 1954 január 31. Az elbírált pályázatokat az Elnökséghez kell ejuttatni február 1-ig. Az Elnökség február 10-ig értesíti az osztályokat döntéséről. Az osztályok kiértesítik az elfogadott ösztöndíjasokat, a megfelelő iránymutatás kíséretében 1954 március 1-ig. Az értesítésben egyidejűleg közölni kell az ösztöndíjassal, hogy eredményeit legkésőbb 1954 november 15-ig nyujtsa be.

A havi ösztöndíj összege 150—400 Ft-ig terjed, melynek folyósítása a pályázó által elért részleteredmények bemutatása után történik január 1-ig visszamenőleg.

Ha a pályázat elfogadása utáni időben az ösztöndíjas nem végez megfelelő munkát, úgy az ösztöndíj folyósítását meg kell szüntetni.

Kutatási prémium. Kutatási prémiumra a kutatómunkában elért eredmények, illetve részleteredmények alapján lehet pályázni.

a) A pályázó december 31-ig bejelenti, hogy milyen témával kíván foglalkozni és ehhez milyen segítségre van szüksége. Ezt az előzetes pályázatot az osztály hasonló elvek alapján bírálja el, mint a havi ösztöndíjra vonatkozó pályázatokat. Amennyiben az előzetes pályázatot elfogadja az Akadémia, úgy a pályázó részére tanácsadót jelöl ki. Gondoskodik arról, hogy a pályázó kutatásaihoz szükséges felszerelések és egyéb eszközök rendelkezésre álljanak és folyamatosan ellenőrzi a munkát. A prémiumos pályázat beadása és elbírálása azonos módon történik, mint b) esetben.

b) A pályázó csak akkor jelentkezik, amikor munkája annyira előrehaladt, hogy az eredményeket prémiumra méltónak véli. A pályázatot az elért eredmények részletes leírásával és feldolgozásával az év folyamán bármikor be lehet adni az Akadémia illetékes osztályán 3 példányban.

A szakmai tanácsadónak véleményeznie kell a pályázatot és javaslatot kell tennie az elért eredmények gyakorlati felhasználásának módjára. Az osztályvezetőségek bírálják el a pályázatot és javaslataikat a szakbizottságok véleményezésére támaszkodva tegyék meg.

Az osztályok a kutatási prémiumokra vonatkozó javaslatukat a prémiumos munkájával együtt jóváhagyás végett a Szervezési Főcsoporton keresztül az Elnökséghez terjesszék fel. Ezek a pályázatok jóváhagyás után az Akadémia könyvtárában nyerne elhelyezést.

Az osztályok a jutalmazott munkák egyes példányait — amennyiben gyakorlati felhasználásra alkalmasak — kötelesek a megfelelő szervekhez eljuttatni és a felhasználás ellenőrzéséről gondoskodni. A kutatási prémium összege 5000,— Ft-ig terjedhet.

Egy-egy pályatétellel kapcsolatban több pályázó is kaphat prémiumot. Kutatási prémiumban részesülhetnek azok is, akiknek tudományos munkája publikálásra kerül.

Havi ösztöndíjas nem kaphat prémiumot is.

Aspiráns kutató prémiumban nem részesülhet, mivel főfeladata önálló kutató munka alapján a disszertáció elkészítése.

Egyetemi hallgatók ösztöndíjban és kutatási prémiumban nem részesíthetők. Azokat az egyetemi hallgatókat, akik a tudományos munka területén eredményeket érnek el, az egyetem akadémiai jutalomban részesíti. Kutatóintézetek (akadémiai intézetek) dolgozói nem kaphatnak kutatási prémiumot.

A tudományok doktora fokozatot elért kutató nem részesülhet kutatási prémiumban. A kutatási prémium nem lehet újítás vagy műszaki ötlet jutalmazása.

Az osztályok 1954 november 15-ig továbbíthatnak elbírált pályázatot az Elnökségre jóváhagyás végett. A kutatási prémiumok kiosztása ünnepélyes keretek között történjék. (Felolvasó ülés, osztályülés).

AZ AKADÉMIA HALOTTAI



GIMESI NÁNDOR

levelező tag

1953 július hó 16-án elhunyt Gimesi Nándor, a Magyar Tudományos Akadémia Biológiai és Orvostudományok Osztályának tagja, az egyetemi Botanikus Kert Kutató Intézetének vezetője. Gimesi Nándor halálával, aki az experimentális biológia egyik kiváló képviselője volt, a magyar tudományos életet súlyos veszteség érte. A növényélettan és citológia terén végzett vizsgálatai révén nemcsak itthon, hanem nemzetközi viszonylatban is ismertté tette nevét.

Gimesi Nándor 1892 december hó 3-án Kiskomáromban született, mint egyszerű vasúti munkás család gyermeke. Tanulmányai elvégzése után a hidrobiológia terén kezdette meg tudományos munkásságát és az ezirányú kutatásai iránt érzett szeretete egész pályafutásán végigvonul. Svájcban, Norvégiában és Németországban végzett tanulmányútjai során személyes kapcsolatot teremtett több hírneves külföldi kutatóval és munkásságának e szakasza főleg a fitoplankton-lények biológiája körébe tartozik. Bár a leíró botanika terén is alkotott újat, több új faj, valamint a különösen érdekes gombaszerű Planktomyces Békefi-i új nemzetség felfedezésével, morfológiai kutatásainak alaphangját mégis mindenkor a citológiai és fejlődéstani problémák kutatása képezte. E téren nagyjelentőségű eredmények a *Cyclotella lemanensis* kolloi-

dális ernyőjének felfedezése és a Trachelomonas volvocina különleges sejt-osztódásának és az új sejtek keletkezésének tisztázása. E munkájának eredményeit Tischler kielői professzor Caryológiájába is felvette.

Metodikai vonalon is sok újat alkotott. Kolloidikai ismereteinek köszönhető mikromembrános szűrőkészüléke, ami lehetővé teszi nemcsak a fitoplankton algák, hanem a baktériumok és vírusok kvantitatív vizsgálatát is. Különösen ki kell azonban emelnünk nagy mikrotechnikai készségét, amelyet az álló és mozgó mikrofotográfiai eljárások továbbfejlesztésére alkalmazva, citológiai vizsgálatok céljaira igen alkalmas új eszközt adott a kutatók kezébe.

De nemcsak a fitoplankton, hanem a magasabbrendű szárazföldi, közöttük több mezőgazdaságilag fontos növény sejtteni, genetikai és élettani problémáival is behatóan foglalkozott, amiről számos dolgozata tanúskodik. Így több egyszikű növény mikrosporájának osztódását tanulmányozva, elsőnek ismerteti a kromozómák szerkezeti sajátosságait és az osztódás különlegeségeit. A Butomus umbellatus himmeiozisének és postmeiozisének tanulmányozása útján új megvilágításba helyezi a meiozis mechanizmusát. Még számos más elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt jelentős vizsgálat eredményeiről is számolnak be tudományos értekezései.

De Gimesi Nándor nemcsak mint kutató tudós, hanem mint pedagógus is hervadhatatlan érdemeket szerzett.

Mint ember egyesítette magában az igazi tudós közvetlen modorát, szerénységét, a mindenkin segíteni akaró és tudó aranyzívű lelket.

1927-ben a tudományos kutatás és felső oktatás terén szerzett érdemei elismerésül az egyetemi ny. rk. tanári, és pedagógiai érdemeiért — különösen az oktató filmek fejlesztéséért és irányításáért —, a tanügyi főtanácsosi és középiskolai igazgatói címmel tüntették ki. Tudományos testületeink közül a Szent István Akadémia 1925-ben, a Magyar Tudományos Akadémia pedig 1948-ban tagjai sorába választotta és az Akadémia 1949-ben történt újjászervezése alkalmával is tagjai sorába iktatta.



SZŐKEFALVI-NAGY GYULA

1953. október 14-én, életének 67-ik évében fejezte be Szőkefalvi-Nagy Gyula, a tudományos világban általánosan ismert és megbecsült matematikusunk, érdemekben gazdag munkás életét. 1887. április 11-én született Erzsébetvároson (Kisküküllő m.) Egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezte, ahol kiváló professzorai (köztük Vályi Gyula, Schlesinger Lajos, Fejér Lipót és Riesz Frigyes) korán felismerték rendkívüli képességeit. Doktori és tanári oklevelének elnyerése után gimnáziumi tanár volt Privigyén, Rózsahegyén, Csiksomlyón, Csikszeredán, majd egy évi göttingai tanulmányút után Kolozsvárt. 1915-ben a kolozsvári egyetem magántanára és felsőkereskedelmi igazgató lett. 1926-ban a Matematikai és Fizikai Társulat König Gyula jutalommal tüntette ki. 1929-től 1939-ig a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola tanára, majd igazgatója volt. 1939 óta a szegedi, kolozsvári, majd újra a szegedi egyetem geometriai tanszékének tanára volt. A Magyar Tudományos Akadémiának 1934-ben levelező, 1946-ban rendes tagja lett. 1945-ben súlyos agyvérzés tette tönkre egészségét. Munkakedvét és alkotóvágyát azonban ez a nagy csapás sem törte meg. Csodálatos lelkinyugalma, amellyel a csapást viselte, nemes szenvedélyében, a tudományos kutatómunkában való teljes kielégülés, élete utolsó percéig tartó páratlan lendülete tiszteletet kelt és példát mutat.

Szőkefalvi Nagy Gyula majdnem fél évszázados kutatásai során a matematika változatos területein ért el kiemelkedő eredményeket. Vizsgálatainak két fő iránya az algebra és geometria, különösképpen pedig a matematika ezen két hatalmas fejezetének határterülete. Az a kérdés, hogy egy egészegyütthetős egyenlettel bíró algebrai síkgörbén van-e racionális pont, Jakobira, Fermatra, Eulerre és Diophantosra nyúlik vissza. Ebből a problémából sarjadt Szőkefalvi Nagy Gyula ifjabbkori dolgozatainak egy része, amelyet Poincaré, Hilbert és Hurwitz idevágó vizsgálataihoz kapcsolódnak és azokat részben általánosítják. Szőkefalvi Nagy Gyula érdeklődése korán ráirányult a »polinomok geometriá«-jára is. Ennek a változatos és szép eredményekben bővelkedő tárgykörnek kiindulópontja Gaussnak az a tétele, amely szerint egy polinom zérushelyeinek konvex burka mindig tartalmazza a polinom deriváltjának zérushelyeit is. Legyen $f_1(x) = 0, \dots, f_4(x) = 0$ tetszőszerinti k számú n -edfokú egyenlet és T ezek gyökei összességének konvex buroka. Akkor Szőkefalvi Nagy Gyulának egy meglepően szép és messzemenő következményekkel bíró tétele szerint — a tetszőszerinti pozitív a_1, \dots, a_k számokkal képzett $a_1 f_1(x) + \dots + a_k f_k(x) = 0$ egyenlet gyökei mindig bele esnek abba a tartományba, amelynek pontjaiból T legalább π/n szögben látszik. A polinomok geometriájához Szőkefalvi Nagy Gyula élete végéig hű maradt és ezt a vonzó tárgykört az említett tételen kívül még számos mélyreható eredménnyel gazdagította. Munkáinak harmadik csoportja a »végesrendű geometriára« vonatkozik. Tekintsünk egy síkgörbét, amelynek minden pontjában folytonosan változó érintője van és amelyet a sík bármely egyenesre legfeljebb két pontban metsz. A másodrendű algebrai görbéknek ezzel a két tulajdonságával értelmezett görbéket másodrendű görbéknek nevezzük. C. Juel, dán matematikus vette észre, hogy az algebrai görbék és felületek ilyen általánosított osztályára is érdekes, általános jellegű tételek mondhatók ki. A végesrendű geometriának Szőkefalvi-Nagy Gyula — Juel és O. Haupt mellett — egyik legtermékenyebb és legeredményesebb művelője. A geometriai szerkesztések elméletét is eredményesen művelte Szőkefalvi Nagy Gyula, akinek erről a »legklasszikusabb tudományágról« egy, nagy pedagógiai érzékkel megírt tömör, de mindazonáltal könnyen érthető és mindvégig lebilincselő monográfiát köszönhetünk. Nem kevésbé figyelemreméltók a konvex testek elméletébe, valamint a görbe vonalak topológiájába vágó vizsgálatai. De ki tudná egy nagy tudós életművét néhány sorban idézni!

Milyen volt ez a kiváló matematikus mint ember? Fájdalom szorítja el erre a kérdésre azok szívét, akik látták meleg, mosolygó tekintetét, ismerték az igazságért mindig bátran sikraszálló férfias egyéniségét, nyílt és őszinte jellemét, melegen érző emberi szívét, barátságos kedélyét és ezer más kedves tulajdonságát, amelyekből élénk rajzolódik egy rokonszenves tudós alakja.

Mély meghatottsággal hajtjuk meg Szőkefalvi Nagy Gyula emléke előtt a gyász és elismerés zászlaját. Kövessük »magasabb vívó szenvedelmét«, amelyek célt és értelmet adnak az emberi életnek!

Fejes Tóth László

A BARÁTI ORSZÁGOK TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁINAK HÍREI

Szeptember hónap folyamán a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának meghívására a legkülönbözőbb tudományágakat képviselő angol tudósok érkeztek Moszkvába.

Ugyancsak szeptember hó folyamán érkezett Moszkvába a Német Tudományos Akadémia küldöttsége Walter Friedrich akadémikus, a Német Tudományos Akadémia elnökének vezetésével. A. N. Nyeszmejanov, a Szovjet Tudományos Akadémia elnöke fogadást adott mind az angol tudós-delegáció, mind a Német Tudományos Akadémia küldöttsége tiszteletére.

*

A Szovjetunióból visszatérve, az angol tudósküldöttség vitaestélyt rendezett Londonban, amelyen a küldöttség tagjai kijelentették, hogy a Szovjetunióval minél előbb helyre kell állítani a tudományos kapcsolatokat, minél sűrűbben kell tanulmányutakat rendezni a két ország tudósai között, ki kell cserélni tudományos irataikat stb.

*

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája elnöksége a választások utáni első ülésén foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy hogyan segítheti a tudomány a mezőgazdaságot és a közszükségleti cikkek gyártását.

*

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa a Munka Vörös Zászlórendjével tüntette ki J. K. Szeppe professzort, az Orvostudományi Akadémia rendes tagját születésének 70- és munkásságának 50. évfordulója alkalmából és A. A. Szemenov professzort, a tadszik. isztáni és üzbecisztáni köztársaságban végzett nyelv- és történelemtudományi munkássága elismerésül, születése 80. évfordulója alkalmából.

*

A Szovjetunió Tudományos akadémiaja Orientalisztikai Intézetében tudományos ülést tartottak a Kínai Népköztársaság megalakulásának negyedik évfordulója alkalmából. Az ülésen résztvettek ismert keletkutató tudósok, egyetemi hallgatók, stb. V. P. Iljusecskin, a történelmi tudományok kandidátusa »A kínai népi forradalom győzelmének történelmi jelentőségéről« tartott előadást.

*

A Csehszlovák Tudományos Akadémia keretében biológiai intézet létesült, amely főleg a pavlovi kutatások, valamint az eddigi csehszlovák biológiai eredmények továbbfejlesztését tűzte ki célul.

*

A kiadásért felel: Mestyán János

Műszaki felelős: Farkas Sándor

Kézirat beérkezett: 1954. I. 14. Terjedelem: 5 3/4 (A/5) ív, 3 ábra

Akadémiai nyomda, Gerlóczy-u. 2 — 29362/54 — Felelős vezető: ifj. Puskás Ferenc

T A R T A L O M J E G Y Z É K

<i>V. P.¹ Nyikityin</i> akadémikus: A Tudományos Munkások Világszövetségének budapesti ülése	319
<i>Novobáztky Károly</i> akadémikus: <u>Eötvös Loránd</u> emlékezetére	325
<i>Selényi Pál</i> lev. tag: <u>Eötvös Loránd</u> , a tudós, az ember	331
<i>A. M. Pankratova</i> akadémikus: A Magyar Történészkongresszus	351
Választások a Szovjetunió Tudományos Akadémiáján	358
A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának új tagjai és levelezőtagjai	364

A Magyar Tudományos Akadémia életéből:

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom megünneplése a Magyar Tudományos Akadémián	367
Kitüntetések	369
Doktori és kandidátusi oklevelek kiosztása a MTA. Műszaki Tudományok Osztályán	370
Új kandidátusok és doktorok	374
Táviratváltások	377
Elnökségi közlemények	379

Az Akadémia halottai:

Gimesi Nándor	382
Szőkefalvi Nagy Gyula	384
A baráti országok Tudományos Akadémiáinak hírei	386

СО Д Е Р Ж А Н И Е

академик В. П. Никитин: Будапештская сессия Всемирной федерации Научных Работников	319	
академик К. Новобацки: Памяти Л. Этвэша	325	
член-корр. АН Венгрии П. Шеленъи: Лоранд Этвэш, ученый и человек	331	
академик А. М. Панкратова: Съезд Венгерских Историков	351	
Выборы в Академию Наук СССР	358	
Новые действительные члены и члены-корреспонденты Академии Наук СССР	364	
Из жизни Академии Наук Венгрии		
Торжественное заседание в честь годовщины Великой Октябрьской Социалистической Революции	367	
Награждения ученых	369	
Выдача докторских и кандидатских дипломов в Отделении Технические Наук	370	
Новые кандидаты и доктора наук.....	374	
Поступившие телеграммы	377	
В Президиуме Академии Наук Венгрии	379	
<table border="1"><tr><td>академик Н. Дымеши</td></tr></table>	академик Н. Дымеши	382
академик Н. Дымеши		
<table border="1"><tr><td>академик Дь. С.-Надь</td></tr></table>	академик Дь. С.-Надь	384
академик Дь. С.-Надь		
В Академиях Наук дружеских стран	386	

Felelős szerkesztő : Ösztrovszki György

Technikai szerkesztő : Görög Erzsébet

Szerkesztőség : Budapest, V., Akadémia-u. 2. Távbeszélő: 113-841

Kiadóhivatal : Budapest, V., Alkotmány-utca 21. Távbeszélő: 111-010

Egyes szám ára : 3 Ft

Előfizetés egy évre : 36 Ft. (Az Akadémia tagjai tagilletményként kapják.)

Csekk számla : 04-878-111-48

Kellős szám ára 6,— Ft